

Juhász Gyula

**A Teleki-
kormány
külpolitikája**



1939-1941
1961-66
1961

JUHÁSZ GYULA

A TELEKI-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJA

1939—1941

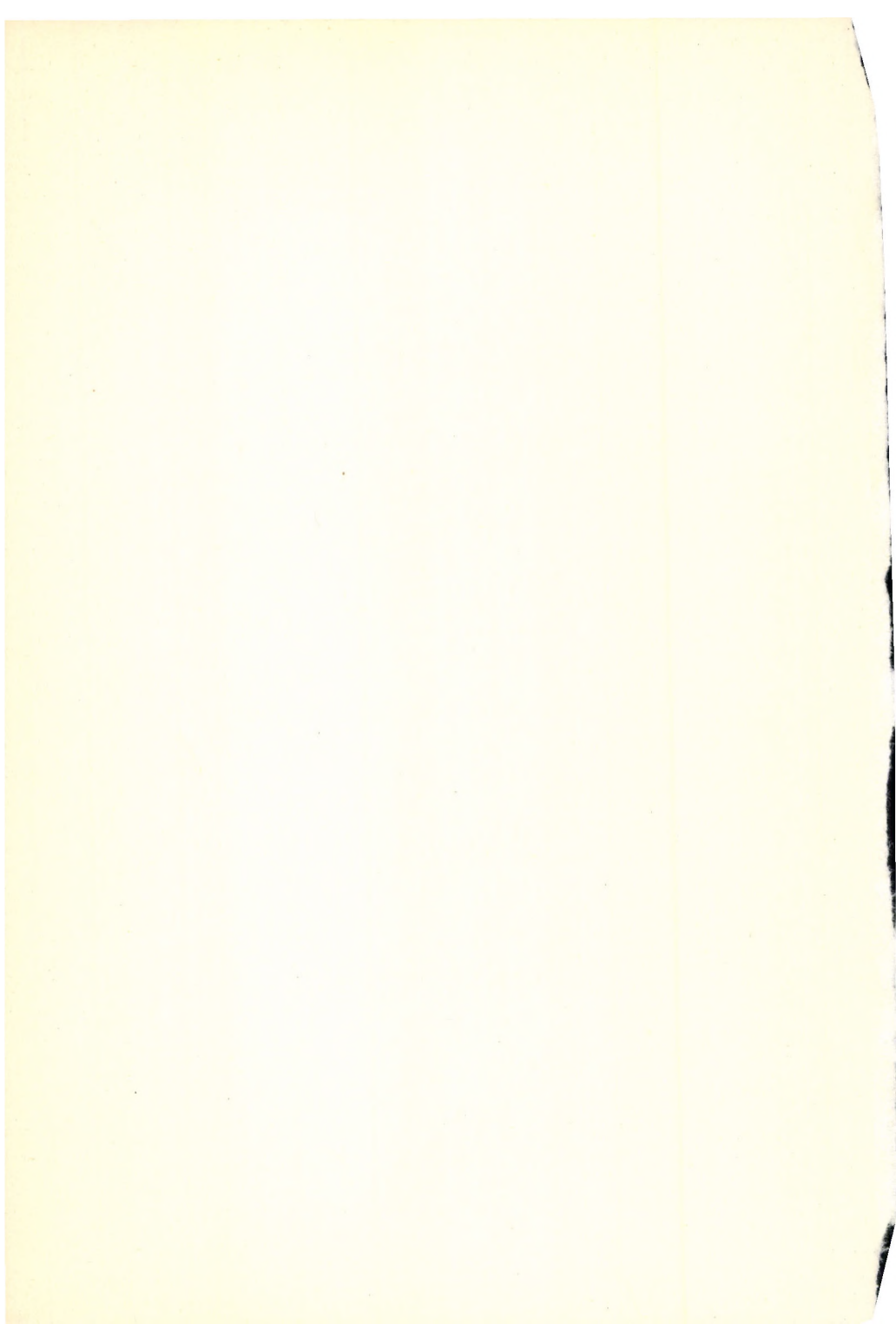
A szerző eddig ismeretlen gazdag levéltári anyag, valamint a teljes magyar és idegen nyelvű szakirodalom felhasználásával dolgozza fel a Teleki-kormány külpolitikájának történetét. Részletesen elemzi a Teleki-kormány külpolitikai koncepcióját, azokat a nemzetközi és belpolitikai körülményeket, amelyek Magyarország külpolitikájának irányát a második világháború elején meghatározták. Új megvilágításban mutatja be a magyar külpolitikát a „furcsa háború” időszakában, a második bécsi döntés történetét, a jugoszláv—magyar örök barátsági szerződés létrejöttének körülményeit és Magyarország háborúba lépését. Új adatok alapján ismerteti az angol—magyar viszony alakulását is 1939 és 1941 között.

A szerző a teljes forrásanyag egybevetésével rajzolja meg gróf Teleki Pál portréját és ad választ a sokat vitatott Teleki-kérdésre. Az eddigieknél részletesebben tárja fel gróf Teleki Pál öngyilkosságának körülményeit és életrajzi adatokkal ad jellemrajzot gróf Csáky Istvánról és Bárdossy Lászlóról.



AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST





A TELEKI-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJA
1939—1941

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

JUHÁSZ GYULA

A TELEKI-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJA
1939—1941



AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1964

LEKTORÁLTA

BEREND T. IVÁN

© AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1964

PRINTED IN HUNGARY

A KIADÁSÉRT FELELŐS
AZ AKADÉMIAI KIADÓ IGAZGATÓJA
A SZERKESZTÉSÉRT FELELŐS

PINTÉR LÁSZLÓ

MŰSZAKI FELELŐS

STELCZER MÁRIA

A KÉZIRAT BEÉRKEZETT: 1963. XII. 28.

TERJEDELEM: 23 A/5 ív

PÉLDÁNYSZÁM: 1700

AKADÉMIAI NYOMDA, BUDAPEST

FELELŐS VEZETŐ

BERNÁT GYÖRGY

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
I. A TELEKI-KORMÁNY KÜLPOLITIKAI TÖREKVÉSEI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KIROBBANÁSÁKOR	9
1. Magyarország kül- és belpolitikai helyzetének hatása 1939 tava- szán a Teleki-kormány külpolitikai vonalvezetésének ki- alakítására	9
2. A Teleki-kormány külpolitikai tevékenysége a második világ- háború kirobbanásának napjaiban	33
II. MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA A „FURCSA HÁBORÚ” IDEJÉN	57
1. Magyarország nemzetközi helyzete a háború kirobbanása után. A Teleki-kormány és az európai nagyhatalmak	57
2. A délkelet-európai semleges blokk terve	71
3. A velencei olasz–magyar megbeszélések. 1940. január 5–7	79
4. A Románia elleni német–magyar katonai kooperáció terve. Teleki április 17-i levele Hitlerhez	93
III. A MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS	117
1. A nyugati offenzíva hatása Magyarországon kül- és belpoliti- kájára. Kísérlet a Romániával szembeni területi követelések megvalósítására 1940 július elején	117
2. Az 1940. július 10-i müncheni tárgyalások	139
3. A müncheni megbeszélésektől – a turnu-severini tárgyalásokig	151
4. A turnu-severini tárgyalások és a bécsi döntés	178
IV. MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA A HÁROMHATALMI EGYEZMÉNYHEZ	212
1. A második bécsi döntés belpolitikai következményei. Német- ország politikai és gazdasági behatolásának növekedése a döntés után	212

2. A háromhatalmi egyezmény létrejötte és Magyarország csat- akozása	221
V. MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A JUGOSZLÁVIA ELLENI AGRESSZIÓBAN	252
1. A magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződés létrejötte	252
2. Magyarország szerepe a <i>Marita</i> és a <i>Barbarossa</i> tervben. A ka- tonai és politikai együttműködés fokozódása Németország- gal a háromhatalmi egyezmény aláírása után	270
3. Az 1941. március 27-i fordulat Jugoszláviában. Német– magyar katonai és politikai megállapodás Jugoszlávia megtá- madásáról. Gróf Teleki Pál öngyilkossága	289
4. A Bárdossy-kormány kinevezése. A Jugoszlávia elleni támadás megindítása. A diplomáciai kapcsolat megszakadása Nagy-Britanniával	312
VI. MAGYARORSZÁG BELÉPÉSE A SZOVJETUNIO ELLENI HÁBORÚBA	335
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	357
FORRÁSOK ÉS IRODALOMJEGYZÉK	358
NÉVMUTATÓ	361

ELŐSZÓ

Magyarország 1939—1941-es külpolitikájának tanulmányozása során arra a kérdésre kerestem választ, hogy miként jutott el az ellenforradalmi Magyarország a háborúhoz, milyen erők, összefüggések és események idézték elő az ország háborús katasztrófáját. Feladatomban kétszeresen is nehéz volt. A második világháború kirobbanása és első szakasza egyetemes történelmi szinten is nagy és izgalmas problémákat vet fel. Olyan problémákat, amelyek a kutatókat különböző értékelésekhez vezetnek, s alkalmat adnak és adtak a leghevesebb vitákra. Nem kisebb nehézséget jelentett az, hogy a Horthy-korszak külpolitikájának ehhez az időszakához fűződik a legtöbb legenda, torzítás, sőt tudatos hamisítás.

Magyarország a második világháború kirobbanása után több mint egy évig fegyveresen nem vett részt a háborúban. A balkáni német offenzíva megindulásakor pedig, mikor részt vállalt a Jugoszlávia elleni agresszióban, az akkori magyar kormány feje, gróf Teleki Pál öngyilkossággal vetett véget életének. Mindez, ha más tényezőktől el is tekintünk, több mint elegendő ok lehetett arra, hogy az 1939—1941 között hatalmon levő magyar kormány tevékenysége az évek során Teleki-kérdéssé növekedjék. A második világháború végén nyugatra menekült horthysta emigráció abbéli igyekezetében, hogy felmentést találjon az ellenforradalmi uralkodó osztályokra nehezedő történelmi felelősség alól, minden olyan mozzanatot, amely erre lehetőséget teremtett, mesterségesen igyekezett felnagyítani és eltorzítani. Erre mi sem lehetett alkalmasabb, mint a Teleki kormány külpolitikája, az életét tragikus körülmények között befejező gróf Teleki Pál személye. Az emigrációs irodalom éppen ezért különösen sokat időz ennél a korszaknál, a háborúba lépésért egyedül a brutális német nyomást téve felelőssé.

Ennek a telfogásnak nyomai a felnőtt nemzedék tudatában ma még idehaza is fellelhetőek. Könyvemben ezzel a nézettel szálltam szembe. A korszak külpolitikájának elemzése, a tények sokoldalú vizsgálata bizonyítja: a történelmi felelősség az ellenforradalmi uralkodó osztályokat terheli. Horthy Magyarország törvényszerűen jutott el a háborúhoz annak a külpolitikának eredményeként, amelynek meghatározói húsz éven át a revíziós törekvések és a szovjetellenesség voltak. Ez vezetett a németbarát külpolitikához. Ez vezetett Magyarország háborús katasztrófájához.

Végül köszönetemet fejezem ki Berend T. Ivánnak értékes lektori megjegyzéseiért, valamint az Országos Levéltár munkatársainak kutatómunkámhoz nyújtott segítségükért.

Budapest, 1963. október.

Juhász Gyula

I. A TELEKI-KORMÁNY KÜLPOLITIKAI TÖREKVÉSEI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KIROBBANÁSAKOR¹

I. Magyarország kül- és belpolitikai helyzetének hatása 1939 tavaszán a Teleki-kormány külpolitikai vonalvezetésének kialakítására

1939. július 24-én Teleki Pál miniszterelnök két levelet írt Hitlerhez és Mussolinihez, amelyekben leszögezte a magyar kormány álláspontját a küszöbön álló háborúval kapcsolatban. Az első levélben kijelentette, hogy a „Berlin—Róma tengely erkölcsi és anyagi erejébe vetett mélységes hittől vezetve” a magyar kormány a maga politikáját egy általános konfliktus esetén a tengelyhatalmak politikájával fogja összhangba hozni. S javasolta egy német—olasz—magyar hármas tanácskozás létrehozását, ahol megtárgyalhatják „mindazon problémákat, amelyek a három hatalom legszorosabb együttműködéséből adódhatnak”. A levélhez hozzátette: „Nem lehet azonban kétséges, hogy e politikához alkalmazkodásunk semmi esetre sem ejtethet csorbát szuverénitásunkon, amely alkotmányunkban van megtestesítve és nem emelhet akadályokat nemzeti céljaink megvalósítása elé.” A második levélben viszont közölte, hogy „Magyarország, amennyiben az adott körülményekben nem áll be komoly változás, erkölcsi okokból nincs abban a helyzetben, hogy hadműveleteket kezdjen Lengyelország ellen”.²

¹ A bevezető jellegű fejezetben nem kívánom a Teleki-kormány külpolitikai tevékenységét, a második világháború kirobbantását megelőző hónapokban eseményszerűen részletesen tárgyalni. Ennek az időszaknak diplomáciatörténeti eseményeit részletesen feldolgozza Kis Aladár, *Magyarország külpolitikája a második világháború előestéjén*. Kossuth Kiadó, Budapest 1963. c. monográfiájában. A bevezető fejezetben ezért inkább arra szorítkoztam, hogy csak azokat az általános problémákat vázoljam, amelyek a Teleki-kormány külpolitikai vonalvezetésével kapcsolatosak. Egyrészt, mert Magyarország külpolitikájához a második világháború első szakaszában szervesen kapcsolódnak a háborút megelőző hónapok eseményei. Másrészt, mert véleményem több kérdésben, mint pl. a Teleki-kormány külpolitikájának alapvető vonásai és alkotó elemei; a román—magyar viszony a háború kirobbanásának napjaiban; az angol—magyar kapcsolatok; a Lengyelország elleni német átvonulás ügye stb., eltér Kis Aladár felfogásától.

Ezekben a levelekben lényegében megfogalmazódott az a külpolitikai program, amelyet a magyar uralkodó osztályok, a nagybirtok és a finánc-tőke képviselői a háború kirobbanásának küszöbén, politikai elképzeléseik, önálló imperialista törekvéseik szempontjából a legalkalmasabbnak vélték. Teleki július 24-i levelei tükrözik Magyarország kül- és belpolitikai helyzetét; azt a változást, amely 1939 tavaszától a nemzetközi helyzetben fokozatosan bekövetkezett; az egymással szemben álló európai nagyhatalmak — egyrészt a tengelyhatalmak, másrészt Anglia és Franciaország — közötti erőviszonyok alakulását.

1939 márciusa, Csehszlovákia teljes feldarabolása után egyre inkább érezhetővé vált a demokratikus világközvélemény növekvő felháborodása az agresszív fasiszta Németországgal szemben, s ez a tényező kétségtelenül hatást gyakorolt a nyugati nagyhatalmak politikájának alakulására. Ugyanakkor 1939 tavaszán még a nyugati tőkés osztály egy része is felismerte, hogy a „bolsevizmus elleni szent kereszteshadjárat” frázisai mögött Németország világhatalmi törekvései húzódnak. A Chamberlain-féle behódoló politika ellenzéke 1939-ben jelentősen megerősödött, amely szükségesnek vélte a brit világbirodalom fenntartása érdekében — amely mindig is az európai egyensúlyon alapult — Nagy-Britannia szakítását a kompromisszumok politikájával. Ezekkel a tényezőkkel magyarázhatók, hogy amikor Csehszlovákia bekebelezése után Németország napirendre tűzte a lengyel kérdést, a nyugati nagyhatalmak kormányai segítséget ígértek Lengyelországnak. 1939 április 6-án Nagy-Britannia és Lengyelország között kölcsönös segélynyújtási megállapodás jött létre.³ Franciaország megerősítette a francia–lengyel szerződést. Alig egy héttel később, április 13-án pedig az angol és francia kormány garanciális egyezményt kötött Romániával és Görögországgal.⁴

² A levelek teljes szövegét közli *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik. 1918–1945*. Baden-Baden 1950–1956. Serie D. Bd. VI. 712. sz. irat 1–2. sz. melléklete. (Továbbiakban AdtAPol.) Magyarul közli *A németek magyarországi politikája titkos diplomáciai okmányokban*. Szikra, Budapest 1948. 89–91. l., valamint *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 242–243. l.

³ Az angol–lengyel megállapodással kapcsolatos tárgyalások anyagát lásd *Documents on British Foreign Policy. 1919–1939*. London 1952. Third Series. Vol. V. 1–113. l. (Továbbiakban DBFP.)

⁴ *DBFP*. 113–195. l.

Mіндеz egyre inkább nyilvánvalóvá tette, hogy Németország és a nyugati nagyhatalmak kiegyezésének lehetőségei háttérbe szorultak. Fennállott az a lehetőség, hogyha a német hadsereg támadást intéz Lengyelország ellen, a német–lengyel konfliktus nem marad lokalizált háború, hanem a nyugati hatalmak és Németország háborújához vezethet. 1939 vészterhes levegője a világháború kirobbanásának veszélyével fenyegetett. Teleki, szemben a német és olasz felfogással, 1939 tavaszán nem nagyon hitt abban, hogy a német–lengyel konfliktus lokalizált háború lehet. Véleményét ezzel kapcsolatban — az 1939 áprilisában tartott római olasz–magyar megbeszéléseken — ki is fejtette Mussolini előtt. A megbeszélésekről készített feljegyzésben a következő található erről: „Csodálatosképpen lehetségesnek tartja Róma, hogy a német–lengyel konfliktust lokalizálni lehetne. Igyekezünk ezt a hitet megingatni bennük, rámutatva azokra az okokra, amelyek nézetünk szerint a jelenlegi feszült helyzetben az esetleges német–lengyel összetűzést világkonflagrációvá fejlesztené ki.”⁵

A nemzetközi helyzet ilyen alakulása nem maradhatott hatás nélkül Magyarország külpolitikájára sem. Az ellenforradalmi Magyarország külpolitikájának 1935-től kezdve a fasiszta Németországgal való szövetség és együttműködés volt a fő vonala. A magyar uralkodó osztályok a fasiszta Németországban látták a versaillesi békeszerződés elleni harc legfőbb biztosítékát. Az ellenforradalmi Magyarország az első világháború után alkotott békerendszer kibékíthetetlen ellensége volt. Trianon revíziójára azonban csak a versailles-i béke általános revíziójának keretében lehetett kilátása, hiszen arra a magyar uralkodó osztályok sem gondolhattak, hogy a területi revíziót saját erejükkel kényszerítsék ki. Éppen ezért, Magyarország külpolitikailag azokhoz a nagyhatalmakhoz kötötte sorsát, amelyek nem voltak érdekelve az európai status quo fenntartásában.

A Horthy-korszakkal foglalkozó történetírásunk egyértelműen megállapítja, ha volt is a magyar uralkodó osztályoknak több kérdésben ellentéte a fasiszta Németországgal, ha tartottak is bizonyos mértékig az agresszív német imperializmus terjeszkedő politikájától, az ellenforradalmi rendszer külpolitikájának két sarkalatos pontja a *revíziós*

⁵ *Országos Levéltár* (Továbbiakban O. L.) Küm. res. pol. 1939—23—426.

törekvések és a szovjetellenesség a magyar uralkodó osztályokat a németbarát politika mellé állította. Az uralkodó osztályok egyes csoportjai között a külpolitikai vonalvezetés fő irányát illetően — a belpolitikai nézetkülönbségek ellenére — 1938—1939 fordulójáig, lényegében teljes egyetértés uralkodott. Ebben természetesen jelentős szerepet játszott a nyugati nagyhatalmaknak a fasiszta Németországot bátorító magatartása is: az a tény, hogy a második világháború előkészítésének 1933-tól 1939-ig terjedő időszakában a status quo ellen, a világ új területi felosztásáért fegyverkező fasiszta hatalmak egyik agressziós cselekményt a másik után hajtották végre, a nyugati hatalmak közömbössége vagy formális tiltakozása mellett. A nyugati nagyhatalmak kiegyezése azzal, hogy Hitler a döntőbíró szerepét játssza Kelet-Európában és részleges revízió alá vegye a versaillesi békeszerződést — és ezzel a német imperializmust kelet felé irányítsa —, még azoknak a magyar politikusoknak a szemében is igazolta a németbarát politika célszerűségét, akik a tengelybarát politika mellett mindig tekintettel voltak a nyugati kormányok véleményére is. 1939-től kezdve a magyar uralkodó osztályoknak azonban számítaniok kellett arra, hogy Magyarország további minden irányú külpolitikai együttműködése a fasiszta Németországgal, amely esetleg a Németország és a nyugati nagyhatalmak közötti háborúvá szélesedhető német—lengyel konfliktusban való részvételt is maga után vonhatná, szakítást eredményezhetne Nagy-Britanniával és Franciaországgal. Ez a lehetőség 1939-ben még a magyar uralkodó osztályok jelentős részét is elriasztotta, annál is inkább, mert tartottak attól, hogy a háború, amelyet Németország a nyugati hatalmak, s természetes szövetségeseik, az Egyesült Államok ellen vívna, a tengelyhatalmak vereségével vagy legalábbis nagymérvű legyengülésével végződne.

Barcza György londoni magyar követ — Teleki bizalmasa — 1939 márciusától rendszeresen küldte jelentéseit az angol politikusokkal folytatott hivatalos és nemhivatalos beszélgetéseiről, s ezekben a jelentésekben ismételten felmerült Magyarország állásfoglalásának kérdése és megítélése. Jellemző ebből a szempontból a követ 1939. július 14-i jelentése, amelyben ismerteti Churchilllel folytatott beszélgetését. Churchill 1939-ben nem volt még ugyan tagja az angol kormánynak, de kijelentései, mint a konzervatív párt ellenzéki vezérének véleménye, nem kerülhették el a magyar kormány figyelmét sem. Churchill e beszél-

getés alkalmával a magyar kormány politikájával kapcsolatban kijelentette, hogy bár „a magyarok helyzete manapság rendkívül nehéz . . . ezért érti külpolitikánkat, de attól tart és ezt nyíltan megmondja, hogy ha csak nem csalódik, a nemzetközi helyzet hovatovább oda fog fejlődni, hogy a kisebb államoknak választaniuk kell majd, hogy melyik nagyhatalmi csoport mellé álljanak és akkor a magyarok iránt érzett minden emberi rokonszenve dacára is, tisztára attól fog függni megítélésünk és jövőbeli sorsunk is, hogy melyik csoporthoz fogunk csatlakozni”.⁶

Kétségtelen, hogy a magyar kormány külpolitikai vonalvezetésének meghatározásában erőteljesen hatottak azok a tényezők, amelyek a nyugati hatalmak és Németország közötti háború kirobbanásának lehetőségeit erősítették, de az sem kerülte el a magyar kormány figyelmét, hogy a hivatalos angol és francia diplomácia célkitűzéseiben 1939-ben még mindig szerepet játszott az a törekvés, hogy saját határait védve, megegyezzenek a fasiszta Németországgal és az agressziót kelet felé, a Szovjetunió ellen irányítsák.

Az angol és a francia kormány már 1939 márciusában tárgyalásokat kezdett a Szovjetunióval a német agresszió elleni szövetség létrehozására. A hónapokig tartó tárgyalásokon azonban egyáltalán nem törekedtek gyors és határozott megállapodásokra a szovjet kormánnyal⁷, ellenben nyílt ajánlatokban és titkos tárgyalásokon ismételten hangoztatták megegyezési készségüket Németországgal. A magyar kormánynak a londoni követ jelentéseiből tudomása volt az angol külpolitika kettős céljairól. 1939. június 11-i jelentésében a következőket írta a londoni követ: „. . . Chamberlain úr, ki lelke mélyén még ma is az általa az elmúlt év őszén kezdeményezett appeasement politika híve, talán még ma sem adta fel a reményt a németekkel való megegyezésre . . . annak is tudatában van, hogy ha most létrejön az angol—szovjet paktum, úgy ezzel ha nem is teljesen, de még jobban el lesz zárva a megegyezés útja a tengelyhatalmakkal”.⁸ 1939. július 24-i összefoglaló jelentésében pedig

⁶ O. L. Küm. pol. 1939—2—3628.

⁷ Az angol—francia—szovjet tárgyalásokról lásd: DBFP. Third Series. Vol. VII. 1—92. l. Valamint История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945. Москва 1960. I. 161—178. l.

⁸ O. L. Küm. pol. 1939—63/5—3174.

így írt: „Eddigi jelentéseimből Nagyméltóságod láthatta, hogy Chamberlain úr . . . külpolitikájában kettős célt követ. Az egyik Prágának a németek által való elfoglalása óta a további német támadások és előretörések megakadályozására szervezett „békefront” és Angliának egy esetleges háborúra való katonai, diplomáciai, gazdasági és szociális megszervezése. A másik irányzat azonban még ma is a németekkel való megegyezés és kibékülés lehetőségének keresése.”⁹ Tudott a kormány arról is, hogy 1939 júniusában Londonban titkos tárgyalások folytak a német és angol kormány megbízottai között. E tárgyalásokon az angol kormány hajlandónak mutatkozott angol–német megnemtámadási egyezmény fejében többek között visszavonni a Lengyelországnak nyújtott garanciát és felmondani az összes garanciális egyezményeket, amelyeket a kelet-európai országokkal kötött. (Hudson—Wohlthat-féle tárgyalások)¹⁰

Az angol külpolitika kettős céljairól szerzett értesülések életben tartották továbbra is a magyar uralkodó osztályokban azt a halványodó reményt, hogy esetleg létrejöhet még bizonyos kiegyezés a nyugati hatalmak és Németország között, mindenekelőtt a Szovjetunió rovására. S ha ez a kiegyezés következményeiben Nagy-Britannia és Franciaország kelet-európai garanciális politikájának feladásához vezetne, ez a magyar kormány felfogása szerint nemcsak külpolitikájának fő vonalát igazolná, hanem a szomszéd országokkal szembeni revíziós célkitűzések megvalósítását is könnyebbé tehetné.

Mindezekon túlmenően, annak a külpolitikai vonalnak meghatározásában, amelyet a Teleki-kormány a második világháború küszöbén kialakítani igyekezett, valamint a kormány gyakorlati külpolitikai tevékenységében alapvető szerepet játszott a fokozódó német gazdasági és politikai behatolás és ezzel összefüggésben a belpolitikai életben bekövetkezett magyaránú jobbrtolódás.

A müncheni paktum és az első bécsi döntés után egyre félelmetesebb méreteken bontakozott ki a német gazdasági expanzió Magyarországgal szemben is, hogy az országot a német nemzetgazdaság nyersanyag-

⁹ O. L. Küm. pol. 1939—2/23—3754.

¹⁰ Lásd Barcza György jelentéseit. — O. L. Küm. pol. 1939—17/25—3594. — O. L. Küm. pol. 1939—2/25—3754., 3928.

termelő és élelmiszerszállító függvényévé tegye.¹¹ Ez a gazdasági expanzió a német nagyhatalmi törekvésekkel együtt, amelyek egyre inkább veszélyeztették a magyar uralkodó politikai törekvéseit is, mindjobban sértette a fináncőke és a legitimista nagybirtok érdekeit, önálló imperialista törekvéseit.¹²

A fokozódó német gazdasági és politikai nyomás a müncheni paktum után belpolitikailag nagyarányú jobbrtolódással párosult. A németbarát politikai csoportok jelentős mértékben megerősödtek magában a kormánypártban is. Az 1939 februárjáig a miniszterelnöki székben ülő Imrédy Béla, aki 1938 tavaszán éppen mint a túlzott német orientációval szemben álló fináncőke képviselője került a kormány élére, néhány hónapos működés után feladva korábbi álláspontját, teljes fordulatot téve, a németbarát politikai erők élére állt, s azok szószólójává vált. Féktelen demagógiával hirdetni kezdte egy „csodálatos forradalom” eljövételét, külpolitikailag a feltétel nélküli németbarátság, belpolitikailag pedig a nyílt, németmintájú fasizmus módszereinek megvalósítására törekedve. Ennek a kül- és belpolitikai jobbrtolódásnak állomásai voltak: Magyarország csatlakozása az Antikomintern paktumhoz, majd kilépése a Népszövetségből; a Volksbund megalakulása és működésének engedélyezése; a második zsidótörvény benyújtása; az új Honvédelmi Törvény beiktatása,¹³ amely a nemzetgazdaság fokozott militarizálását tűzte ki célul. Ez a törvény azon túl, hogy visszaállította az általános hadkötelezettséget, s a levante intézmény kiszélesítésével nagyobb teret nyújtott az ifjúság fasiszta szellemű nevelésének, kimondta, hogy nemre való tekintet nélkül minden 14 és 70 év közötti magyar

¹¹ Ezzel kapcsolatban részletesen lásd Berend T. Iván—Ránki György, *Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában (1933–1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958. 288–294. l. Valamint Berend T. Iván—Ránki György, *Magyarország a fasiszta Németország életterében*. Közgazdasági Kiadó, Budapest 1960.

¹² Az 1939. április 18-i római olasz—magyar tárgyalásokon Teleki és Csáky kijelentették Mussolininek, hogy Magyarországon „komoly politikusokban nyilvánul meg az az aggodalom, hogy a Német Birodalom dinamikus erejét, ha talán nem is közvetlenül, de közvetve Magyarország is megszenvedhetné”. — O. L. *Küm. res. pol. 1939—23—426*. A német gazdasági behatolással részletesen foglalkozik Berend T. Iván—Ránki György, i. m.

¹³ *Magyar Törvénytár 1939. II. tc.*

állampolgár — béke idején is — honvédelmi munkára kötelezhető. Bevezette a sajtó ellenőrzését; tovább korlátozta az egyesülési és gyülekezési szabadságot; kiterjesztette a katonai törvények hatáskörét; létrehozta az internálás intézményét; bevezette a rögtönbíráskodás módszereit; kimondta az iparra, a mezőgazdaságra, közlekedésre, a hírközlési eszközökre az állami igénybevétel lehetőségét. Végül létrehozta a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot, amely az államfőt, a Minisztertanács tagjait, a vezérkar főnökét és a hadseregpáncsnokot foglalta magában. Ennek az intézménynek megteremtése nemcsak azt jelentette, hogy lényegében egy új végrehajtó hatalmi szerv került a felelős kormány fölé, de azt is, hogy a katonai vezetők fokozott bevonásával lehetőséget adott arra, hogy a hadsereg beleavatkozhatson a politikai életbe, nyomást gyakorolhasson a kormányra, különösen a külpolitika területén. A Honvédelmi Törvény módot nyújtott arra, hogy a közigazgatás majdnem minden ágára kiterjedő katonai kormányzat jöjjön létre, amelyet a polgári közigazgatási apparátus ellenőrizni nem tudott. A hadsereg képviselői bekerültek a minisztériumokba, a hadifontosságú ipari nagyvállalatokhoz. Hatáskörileg a Honvédelmi Minisztériumhoz tartoztak, az illetékes szakminisztériumok ily módon tevékenységüket nem ellenőrizhették. Ennek belpolitikai jelentősége különösen akkor szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a tisztikar és a katonai vezetés nagy része jobboldali, sőt nyilas beállítású volt, s a német orientáció legszilárdabb magyarországi bázisát képezte.¹⁴

Imrédy, aki a szélsőjobboldali törekvések élére állva a „tekintélyelven” alapuló hatalmi rendszer megteremtésére törekedett, 1939 elején, háta mögött érezve a fasiszta Németország bizalmát, a németbarát körökre támaszkodva kísérletet tett arra, hogy a kormánypártot, amelyben a túlzott német orientációt fékezni kívánó fináncióke és legitimista nagybirtok is jelentős befolyással rendelkezett, félreállítsa, s helyére egy teljesen németbarát pártot állítson. Ennek jegyében indította el 1939. január 7-én a Magyar Élet Mozgalma nevű nyílt fasiszta mozgalmat. Vezetői rajta kívül Jaross Andor, Rátz Jenő és Hóman Bálint lettek.

¹⁴ A helyzet ilyen irányú alakulásának következményeit később Teleki miniszterelnök is felismerte, s a második bécsi döntés idején részletes memorandumban tárta fel Horthy előtt.

Imrédynak ez a lépése arra készítette az uralkodó osztályok vele szemben álló képviselőit, hogy megbuktassák az Imrédy-kormányt és egy új miniszterelnök kineveztetésével mind a külpolitikában, mind pedig a belpolitikában gátat vessenek a további német behódolásnak. Ezért az ellenzéki pártok és képviselők, köztük a Nemzeti Egység Pártjából korábban kivált képviselők, az úgynevezett disszidensek, Bethlen hívei, az Eckhardt vezette Kisgazda Párt, Rassay pártja, közös frontba lépve 1939 januárjában egységes, erélyes támadást intéztek Imrédy ellen.

Január 14-én memorandummal fordultak Horthyhoz, amelyben többek között a következőket írták: „Mai zilált helyzetünk kiindulási pontját kétségtelenül az a radikális, sőt forradalmi (értsd: nyilas. J.Gy.) propaganda és szervezkedés képezte és képezi, mellyel szemben az előző Darányi-kormány úgyszólván semmit sem tett, s a jelenlegi kormány mindeddig csak fél rendszabályokkal védekezik. Ezek a nacionalista céger alatt jelentkező, de külföldi szellemi és anyagi erőforrásokból táplálkozó mozgalmak, hála a falusi népünk még mindég megőrzött józan-ságának, helyes vezetés esetén, komoly veszélyt nem jelentenének. Nézetünk szerint a nemzet erejét és független akarathatározását Imrédy Béla kormányelnöksége, de különösen a müncheni döntéssel létrejött fordulat óta, főleg az a körülmény veszélyezteti, hogy a kormány részben a Közép-Európában döntő túlsúlyra jutott német befolyás súlya alatt, de részben az alulról jövő ugyanilyen irányú feszültségnek is engedve, immár versenyre kelt a forradalmi irányzatokkal. Sajtóján és kormánynyilatkozatokban, hangban és tartalomban egyaránt, a legradikálisabb húrokon játszik, s míg egyrészt hangzatos ígéretekkel túlzott reménységeket kelt, másrészt a tényleg fennálló és sürgős reformok megoldása tekintetében semmit sem tesz, sőt állásfoglalását mind-egyre változtatja, hónapról hónapra új és új elvek jegyében próbál kormányozni és magának tömegeket szerezni, végeredményben elérvén azt, hogy... egész közéletünket belső egyensúlyának az elvesztése fenyegeti, ami a független magyar külpolitika lehetőségeit is derékban törné ketté”. A követendő külpolitikai irányvonalat a memorandum így határozta meg: „Kétségtelen, hogy a német túlsúly jegyében élő Közép-Európában a Német Birodalommal való barátságos együttműködést biztosítani kell. Ez a barátság azonban nem lehet egyoldalú.

Nem jelenthet kiszolgáltatottságot s a független magyar külpolitikai akarat feladását”.¹⁵

Imrédyt végül is saját fegyverével, a faji törvénnyel kényszerítették távozásra.

Így került a miniszterelnöki székbe 1939. február 16-án gróf Teleki Pál, az ellenforradalmi rendszer régi, a Magyar Tanácsköztársaság leverése után jelentős szerepet játszó politikusa. Teleki 1879-ben, régi arisztokrata család sarjaként született. Egyetemi évei alatt érdeklődését a földrajztudomány kötötte le, s már egészen fiatalon jelentős sikereket ért el ebben a tudományágban. 1903-ban avatták az államtudományok doktorává. Politikai pályafutását 1905-ben kezdte, amikor képviselővé választották. Közben tovább folytatta földrajzi tanulmányait és elvégezte a magyaróvári Mezőgazdasági Akadémiát is. 1909-ben egyik tanulmányát a Francia Földrajzi Társaság Jomard díjjal tüntette ki. Három évvel később a Magyar Földrajzi Társaság főtitkárává választotta. Ebben az időszakban sokat utazgatott külföldön. Beutazta Európát, járt az Egyesült Államokban, Japánban, Észak- és Kelet-Afrikában. 1917-ben lett tagja a Magyar Tudományos Akadémiának.

Gróf Teleki Pál az első világháború vége felé kezdett mind erőteljesebb mértékben bekapcsolódni az aktív politikai életbe. Tudományos munkáját is egyre inkább ennek rendelte alá. 1918-ban, amikor a Központi hatalmak összeomlása már közvetlenül a küszöbön állt, s a Monarchiában élő nemzetiségek elszakadási törekvései az államalakításba torkolltak, egy nagyobb cartografus csoporttal elkészítette Magyarország néprajzi térképét, amely „carte rouge” néven vált ismeretessé. Ez a tevékenység már jelzés volt arra, hogy Teleki később, mint az ellenforradalmi rendszer egyik vezető politikusa a területi revízió gondolatának és megvalósításának élharcosává válik. Az 1918-as októberi forradalom után Svájcba emigrált. Itt kezdte meg ellenforradalmi tevékenységét, amelyet kis idő múlva Bécsben folytatott, kapcsolatba lépve a Magyar Tanácsköztársaság fennállása alatt Szegeden működő ellenforradalmárokkal. 1919 nyarán érkezett Szegedre, s itt gróf Károlyi Gyula ellenforradalmi kormányában előbb a vallás- és közoktatásügyi, majd a külügyminiszteri tárcát vállalta el. Ugyanezt a funkciót töltötte be az

¹⁵ *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth, Budapest 1963. 44. sz. irat 210–212. l.

Ábrahám-kormányban is. Ő volt a párizsi béketárgyalásokra utazó magyar delegáció egyik főmegbízottja. 1920-ban a Simonyi-Semadám kormány külügyminisztere volt, ugyanez év júniusában pedig Horthy-kormányzó miniszterelnökké nevezte ki. Bemutatkozó beszédében, amelyben „Magyarország történelmi hivatását” a kelettel, azaz a Szovjetunióval való szembenállásban és a nyugati orientációban jelölte meg, meghirdette a területi revíziót, hangoztatva, hogy a trianoni békeszerződés által teremtett határok nem lehetnek tartósak, s a revízió-
nak gyorsan be kell következnie. Kormányának törvényalkotásaihoz tartozott a kormányzó jogkörének kiterjesztése; a numerus clausus bevezetése; a botbüntetés alkalmazása bizonyos bűncselekmények elkövetői ellen.

1921-ben, miután kapcsolatokat tartott fenn IV. Károllyal az első puccskíséret idején, távoznia kellett a kormány éléről, átadva helyét gróf Bethlen Istvánnak. Lemondása után egyetemi tanszéke mellett a Menekültügyi Hivatal vezetését vállalta el, ennek keretében irányítója és szervezője lett az összes nyílt és titkos revíziós programú társadalmi szervezeteknek. A frankhamisítási ügy után, amelyben kompromittálódott, hosszú ideig távol maradt a nyílt politikai szerepléstől, de továbbra is fő feladatának tekintette a területi revízió megvalósulásáért folytatott harcot. 1926-ban elvállalja a magyarországi cserkészmozgalom vezetését. Ugyanebben az évben megalakítja az Államtudományi Intézetet, majd a Szociográfiai Intézetet, amelyeknek célja a területi revízió „tudományos” előkészítése volt. Ezekben az években számos külföldi előadókörutat tartott. Különösen sokat utazgatott Németországban. Ezeknek az utazgatásoknak titkos célja nyilvánvalóan az volt, hogy külföldön kapcsolatokat teremtsen azokkal az erőkkel, amelyekről a magyar uralkodó osztályok a revíziós törekvések támogatását remélhették. Így kerülhetett sor arra, hogy 1928-ban németországi tartózkodása során látogatást tett Hitlernél és hosszabb eszmecsere-t folytatott vele. Amikor 1933-ban bekövetkezett Hitler hatalomátvétele Németországban, s ezzel Európa egyik legnagyobb hatalmában a versaillesi béke megdöntése hivatalos külpolitikai programmá vált, támogatta Gömbös törekvéseit és a német-orientációjú külpolitika mellett foglalt állást. Ennek értelmét 1935 karácsonyán a Nemzeti Újságban így határozta meg: „A legtöbben csak magyar revíziót látnak és nem gondolnak arra, hogy a mi revízió-
nk

csak egy általános európai revízió keretében jöhet létre. És ezért nyilvánvaló, hogy a revízió nem csak magyar probléma . . . Nem a magyar helyzetet kell tehát nézni, hanem az európai helyzet alakulását. Igen káros a revíziót úgy felfogni és abban reménykedni, hogy Európa belátja a Magyarországon esett igazságtalanságokat. Ha Európa képe megváltozik, akkor esetleg az igazság is szóhoz jut . . .”¹⁶

1938 nyarán Imrédy első kormányában vállalt ismét miniszteri tárcát, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, amelyet megtartott a második Imrédy kormányban is. 1938 őszén mint Magyarország fődelegátusa vett részt a komáromi csehszlovák—magyar tárgyalásokon és ott volt Bécsben a Belvedere-palotában az első bécsi döntés aláírásakor. Ilyen előzmények után foglalta el ismét 1939 februárjában a miniszterelnöki széket, az elődjével szembeni mérsékeltebb irányvonal képviselőjeként.

Ez a művelt, de erősen jobboldali beállítottságú, reakciós világnézetű arisztokrata, mint politikus az ellenforradalomból nőtt ki, abból a rendszerből, amely belpolitikailag az ellenforradalomra, a dolgozó tömegek elnyomására, külpolitikailag a szovjetellenességre és a területi revízióra épült. Ezt a rendszert képviselte egész politikai tevékenységével, közéleti szereplésével, tudományos munkásságával egyaránt. Megszállottja volt a revíziós gondolatnak és hű képviselője osztálya érdekeinek.

Egyéni jellembeli tulajdonságai közül meg kell említeni, hogy hatalmas ambíciói — szemben Imrédyvel — nem voltak. Ugyanakkor hajlamos volt a depresszióra, a nehéz és bonyolult feladatok előtt a visszavonulásban, a lemondásban, az öngyilkossági kísérletekben kereste a kiutat. Ebből fakadt gyakori határozatlansága és erős befolyásolhatósága is, különösen a nála erősebb karakterű, erőszakosabb egyéniségek által. Politikai pályatársai előtt közismert volt például, hogy Imrédy Béla, akitől szinte félt, hosszú időn keresztül tudott hatást gyakorolni rá. Jellemének ezen tulajdonságai is hozzájárultak ahhoz, hogy mint miniszterelnök ismételten beleegyezését adta olyan nagyhorderejű kül- és belpolitikai lépések megtételéhez, amelyekkel maga nem értett egyet, amelyeknek katasztrófális következményeit felismerte és világosan látta.

¹⁶ Nemzeti Újság 1935. december 24.

Külpolitikailag a Teleki-kormány hatalomra juttatásának fő tartalma az volt, hogy a Németországgal eddig kialakult viszony fenntartása mellett ne tegyen további engedményeket, védelmezze és juttassa kifejezésre a fináncőke és a legitimista nagybirtok érdekeit, önálló imperalista törekvéseit. Ennek a külpolitikai célkitűzésnek sikere szorosan összefüggött azzal a belpolitikai feladattal, hogy a kormány az uralkodó osztályok általa képviselt csoportjainak hatalmi befolyása védelmében, az ellenforradalom talaján útját állja a szélsőjobboldali erők politikai törekvéseinek. Ezeknek a célkitűzéseknek jegyében tartotta meg Teleki Pál 1939. február 22-én programbeszédét a parlamentben. Ebben ugyan hangsúlyozta, hogy az Imrédy kormány vonalát kívánja követni, s ennek megfelelően magáévá teszi az olyan törvényjavaslatok végleges tető alá hozását, mint a második zsidótörvényt, az új honvédelmi törvényt, de szembeszállt az alkotmányreform gondolatával, mondván, hogy csak az „alkotmány fejlődést” tartja lehetségesnek. Imrédy szélsőjobboldali törekvéseire utalva arról beszélt, hogy a magyar politikai életbe „nem lehet idegen eszméket átültetni”. Kormányának célkitűzéseit nem a különféle orientációk, hanem egyedül a „magyar érdekek” vezetik.

Teleki nem sokkal hatalomra jutása után a szélsőjobboldal visszaszorítása terén kétségtelenül elért bizonyos sikereket. Mindenek előtt átszervezte a kormánypartot. Előbb létrehozta az egyesülést a Nemzeti Egység Párt, valamint a Keresztény Községi Párt budapesti szervezete között, majd február 29-én bejelentette a Magyar Élet Pártja megalakulását, amely magába olvasztotta a Magyar Élet Mozgalmat is, de a párt-hoz csatlakozott új képviselők révén Teleki biztosítani tudta fölényét az Imrédy csoporttal szemben. Ezzel egyidejűleg intézkedéseket fogatosított a nyilaskeresztes pártok ellen is. 1939. február 25-én a belügyminiszter — felhasználva a Dob utcai nyilas kézigránátos merényletet — betiltotta a Magyar Nemzeti Szocialista Párt — Hungarista Mozgalom és a Hungarista Párt működését.

Ezek az eredmények azonban nem lehettek tartósak, mert valójában sem külpolitikailag, sem belpolitikailag nem történt gyökeres szembefordulás a korábbi politikai vonallal. A szélsőjobboldali törekvésekkel való szembenállás nem lehetett eredményes olyan körülmények között, amikor a kormány továbbra is minden erejével azoknak a de-

mokratikus és haladó erőknek a szétzúzására törekedett, amelyekre támaszkodhatott volna a szélsőjobboldallal szemben.

Belpolitikailag erre használta ki 1939. szeptember 1-én a német— lengyel konfliktus kirobbanását is. Teleki már a háború első napján a munkásosztályt és a demokratikus erőket sújtó olyan intézkedéseket foganatosított, mint a kivételes hatalomról, az egyesülési és gyülekezési jog korlátozásáról szóló törvény életbeléptetése; az internálás; a sajtócenzúra és a külföldi sajtótermékek ellenőrzése; felfüggesztette a munkásosztály szociális vívmányait, köztük a munkaidő korlátozását és a fizetési szabadságot. A sikereket egyébként is értéktelenné tette az 1939 májusában tartott parlamenti választások eredménye. Teleki 1939. május 4-én keresztül vitte a képviselőház feloszlását és május végére új választásokat írt ki, holott az 1935-ös választások alapján összehívott parlament felhatalmazása csak 1940 áprilisában járt volna le. A Ház feloszlata tehát alkotmányjogilag nem volt kötelező. Erre a miniszterelnököt figyelmeztették is, ennek ellenére azonban megtette a súlyos lépést, amelynek következményei jelentős mértékben hozzájárultak Magyarország háborús katasztrófájának felidézéséhez. A választások kiírásában a szélsőjobboldal nyomásának feltétlenül nagy szerepe volt. Ez volt az első választás ugyanis, amely nem nyílt, hanem az új választási törvény szerint titkos szavazással ment végbe. A szélsőjobboldali nyilas erők számítva arra, hogy a szociális demagógiával átítatott fasiszta eszmék visszhangra találtak a magyar közép- és alsóprétegek, a kispolgárság, de bizonyos tekintetben a munkásosztály elmaradott rétegeiben és a parasztság soraiban is, mandátumaik nagyarányú megnövekedésében reménykedtek. Emellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az új kormánypárt, a Magyar Élet Pártja választási előkészületeiben Imrédynek vezető szerepe volt. Befolyása döntően érvényesült a kormánypárt jelöltlistájának összeállításában, ily módon a választások eredményeként a kormánypárt imrédyista szárnya tovább erősödött.¹⁷

Az 1939 május végén megtartott választásokon, a német pénzzel támogatott nyilaskeresztes pártok 900 000 szavazattal második helyen kerültek ki a választási küzdelemből és 42 képviselőt juttattak a képviselő-

¹⁷ Az *Imrédy-per*. Budapest 1945. Rassay tanúvallomása, valamint Sulyok vádbeszéde. 75., 100–101. l.

házba az előző parlament 2 nyilas tagjával szemben.¹⁸ A 42 nyilas képviselő, a kormánypárt jobbszárnyával együtt már olyan erőt jelentett a parlamentben, amely szüntelenül nyomást gyakorolhatott a kormány kül- és belpolitikájára, s ez a nyomás, amely a háború első évében elért némes hadisikerekkel együtt erősödött, egyértelműen és fokozatosan a Németországnak teendő további engedmények irányában hatott.

Ebben a vonatkozásban külön kell megemlékezni Horthy Miklósról, aki mint Kormányzó a németbarát politikai erőkkel szimpatizált. Mint „legfelsőbb hadúr” szoros kapcsolatban volt a katonai vezetéssel, különösen a vezérkarral, s egyre nagyobb teret igyekezett biztosítani a részben német származású, egészében pedig németbarát tábornoki kar-nak az ország politikai életében. Militarista törekvéseiből következett, hogy államfői jogkörét a nagyjelentőségű döntéseknél többnyire a katonai körök sugalmazásának megfelelően érvényesítette. Diktátori ambíciói pedig arra készítették, hogy a kormánytól lényegében független személyes „államfői” kapcsolatokat építsen ki Hitlerrel. Hitler

¹⁸ Az 1939. május 28–30 között tartott választásokon a nyilaskeresztes pártok 900 000 szavazatot kaptak, és ezzel a második helyet foglalták el a választási küzdelemben. A képviselőház mandátumának megosztása a választások alapján a következő volt:

1. Magyar Élet Pártja	178
2. Az 1939 V. tc. alapján behívott képviselők (Révai István gróf)	26
3. Az 1939 VI. tc. alapján behívott képviselők (Bródy András)	10
4. Nyilaskeresztes Párt (Hubay Kálmán)	26
5. Független Kisgazda Párt	14
6. Egyesült Keresztény Párt Keresztyn Szociális és Gazdasági Néppárt	8
7. Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt (Pálffy Fidél gróf)	11
8. Pártonkívüli	8
9. Magyarországi Szociáldemokrata Párt	5
10. Polgári Szabadságpárt (Rassay)	5
11. Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt. Nyilaskeresztes Magyar Párt	2
12. Keresztény Nemzeti Szocialista Front	2
13. Népakarat Párt	1

viszont éppen a személyes kapcsolatokon keresztül igyekezett a Kormányzó hiúságára hatni és eredményeket elérni oly alkalmakkor, amikor célkitűzéseinek érvényesítése Magyarországon esetleg akadályokba ütközhetett.

A helyzetet csak súlyosbította, hogy a kormány maga sem képviselt egységes irányvonalat. Teleki, amikor felváltotta Imrédyt a miniszterelnöki székben, változtatás nélkül átvette a korábbi kormányt, amelyben a németbarát csoportok olyan képviselői voltak, mint Kunder Antal, ipar- és kereskedelemügyi miniszter; Jaross Andor, Tasnádi Nagy András, vitéz Bartha Károly honvédelmi miniszter. Ezeket az erőket Teleki még szélesítette is azzal, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba utódjául Hóman Bálintot, a Magyar Élet Mozgalom egyik vezéralakját nevezte ki. Igaz, később a kormány összetétele megváltozott. 1939 júliusában, illetve októberében Kunder Antal helyét Varga József, Tasnády Nagy András tárcáját pedig Radocsay László vette át. S 1940 áprilisában Jaross is kikerült a kabinetből. De mindez korántsem jelentette azt, hogy a kormány tagjai ezután egységesen foglaltak volna állást a kül- és belpolitika sorsdöntő kérdéseiben.

Külpolitikai tekintetben különösen súlyosan esett latba, hogy 1941 januárjában bekövetkezett haláláig — a németek kívánságára lemondott Kánya Kálmán utódjaként —, gróf Csáky István állt a Dísz-téri külügyi palota élén.

Gróf Csáky István 1894-ben született. Középiszkolái elvégzése után szülei tanácsára a bécsi Konzuli Akadémia hallgatója lett, azzal a céllal, hogy tanulmányai befejeztével diplomáciai pályára lép. Az első évfolyam elvégzése után 1914 nyarán Franciaországba utazott vakációra, itt azonban a háború kirobbanásakor mint magyar állampolgárt internálták. A francia internálásból 1918 közepén tért vissza Bécsbe. Tanulmányait 1919-ben fejezte be, s gróf Bethlen István ajánlására még ezen a nyáron a szegedi ellenforradalmi kormány külügyminisztériumában diplomáciai szolgálatba lépett. A fiatal, nagyratörő arisztokrata származású diplomata karrierje az ellenforradalmi rendszerben gyorsan ívelt felfelé. Már 1920-ban, mint a magyar béke delegáció elnökének, gróf Apponyi Albertnek személyi titkára, részt vett a párizsi béketárgyalásokon. 1920-tól 1929-ig, időnként központi szolgálatra is beosztva a vatikáni és a bukaresti követségeken tevékenykedett. 34 éves korában mint I.

osztályú követségi titkár a külügyminisztérium sajtóosztályának élére került. 1933–35 között ideiglenes ügyvivőként a madridi követséget vezette. 1935-ben Kánya Kálmán külügyminiszter kabinetfőnöke lett, akinek helyét 1938 novemberében foglalta el a második Imrédy kormányban. Mint kabinetfőnök fontos szerepet játszott a müncheni döntés idején a magyar diplomáciai tárgyalásokon. Varsóban, Prágában és Rómában folytatott megbeszéléseket. A kormány megfigyelőjeként résztvett a müncheni négyhatalmi konferencián, majd Bécsben az első bécsi döntést megelőző tanácskozásokon. Ezeken a tanácskozásokon találkozott személyesen a két fasiszta nagyhatalom diktátorával és folytatott önálló megbeszéléseket Hitlerrel és Mussolinivel, akik mély benyomást gyakoroltak a fényes pályát befutott negyvennégy éves ellenforradalmi diplomatára. Itt nyert betekintést a fasiszta totális diplomácia módszereibe, amelyet mint külügyminiszter kezdettől fogva példaképének tekintett, s utánozni igyekezett. Németország külpolitikai sikerei, amelynek csúcspontját a müncheni konferencia jelentette, elkápráztatták Csákyt. A bécsi döntés pedig, amely a revíziós politika első konkrét eredményét jelentette, megerősítette benne azt a hitet, hogy saját egyéni érvényesülésének további lehetőségeit is a szilárd tengelybarát külpolitika megvalósításában találhatja meg. Amikor külügyminiszterré lépett elő, a német lapok már úgy üdvözölték, mint meggyőződéses hívét „annak a külpolitikának, amely az ország felemelkedését a tengelyhatalmakkal való szoros együttműködés útján biztosítja”. (Völkischer Beobachter)

Csáky prototípusa volt az ellenforradalmi korszak szűklátókörű diplomatáinak. Kétségtelenül jó szellemi képességekkel rendelkezett, de politikai tapasztalatai elenyészőek voltak, s számára csak diplomáciai siker létezett. Csáky szemében a diplomáciai sikereket a területi revízióban elért eredmények jelentették, függetlenül attól, milyen árat kellett ezért fizetnie az országnak. Céljai elérésére kész volt saját miniszterelnökének elgondolásait keresztező lépések megtételére is. Ezeket a törekvéseket Berlinben hamar felismerték, s Csákyt a fasiszta Németország vezetői haláláig a németbarát politika egyik leghűbb magyarországi képviselőjének tekintették. Egyéni tulajdonságait Ciano, Olaszország külügyminisztere jellemezte találóan, amikor egy alkalommal ezt írta róla naplójában: „Felelőtlen és hiú ember, emellett még ingerlékeny

is.”¹⁹ Ezek a személyes tulajdonságok is hozzájárultak ahhoz, hogy diplomáciai módszereinek fő jellemzője a durvaság, a monómánia és a gátlátalanság voltak.

Mindezen tényezők együttes vizsgálata alapján lehet csak a Teleki-kormány külpolitikájának lényeges vonásait meghatározni, s értékelni a kormány külpolitikai tevékenységét, diplomáciai lépéseit a második világháború kirobbanásakor.

A Teleki-féle külpolitikai vonalvezetés alapvető tartalma *továbbra is a fasiszta tengelyhatalmakkal folytatott együttműködés volt*. Erről tanúskodtak Teleki levelei is. Ez a politika a tengelypolitikára épült. A tengelyhatalmakon belül azonban a magyar kormány *erőteljesebben kívánt támaszkodni Olaszországra*, azaz a tengely déli szárnyának erősítésével akarta ellensúlyozni a fokozódó német nyomást. Ismét előtérbe került tehát az Olaszországgal való szoros barátság, az olasz–magyar érdekközösség hangoztatása. Ennek az elképzelésnek lényegét az 1939. április 21-i olasz–magyar kormánytárgyalásokon a következőkben határozták meg: Az egyedül lehetséges politika Közép-Európában a tengelypolitika, de „Olaszországnak elsőrangú érdeke az erős Magyarország és Magyarországnak majdnem életfeltétele az erős Olaszország... A tengelyen belül is szükség van az egyensúlyra, mert csak így lehet tartós. Az egyensúlyt csak úgy lehet biztosítani, ha a tengelyhez minél több megbízható kis- vagy középállam csatlakozik, hiszen világos, hogy az adott erőviszonyokból kifolyólag ezek csatlakozása elsősorban Olaszországot fogja erősíteni”.²⁰

A Teleki-kormány ugyanakkor arra törekedett, hogy a tengelybarát politika *ne vezessen a nyugati hatalmakkal való végleges szakításhoz*, abban az esetben, ha német–lengyel konfliktus világháborúvá szélesedne. Teleki és az uralkodó osztályok egyes messzebrelátó képviselői nemcsak abban nem hittek, hogy a német–lengyel konfliktus lokalizált háború lehet, de meggyőződésük volt, hogy az a háború, amelyet Németország a nyugati hatalmak ellen vív, nem lesz rövid villámháború, hanem hosszú kimerítő harcok után Németország háborús vereségével vagy

¹⁹ *Ciano naplója. 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. szeptember 6-i bejegyzés.

²⁰ *O. L. Küm. res. pol. 1939–23–426*. Feljegyzés az 1939. április 21-i római megbeszélésekről.

nagyméretű legyengülésével végződhet. Ebből a meggyőződésből kiindulva az volt a felfogásuk, hogy a háború ilyen kimenetele alapján Kelet- és Délkelet-Európában olyan helyzet alakulhat ki, amely az antifasiszta mozgalmak nagyarányú fellendüléséhez, a népellenes rendszerek összeomlásához vezethet. Ezért — véleményük szerint — az ellenforradalmi Magyarországnak a lehetőségekhez mérten távol kell maradnia a háborútól, óvakodnia kell attól, hogy nyílt fegyveres konfliktusba keveredjék a nyugati hatalmakkal, s ily módon kell biztosítania, a lényegében érintetlenül maradt fegyveres erőkre támaszkodva, a rendszer átmentését a nagy világegésben. 1939 nyarán ez a tétel a gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarország a lengyel—német konfliktusban őrizze meg *fegyveres semlegességét*. Itt természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a magyar—lengyel kapcsolatokat sem. A magyar kormányok éveken keresztül folytattak közös külpolitikai akciókat Lengyelországgal, Csehszlovákia ellen. Csehszlovákiával szembeni revíziós céljaik legfőbb külpolitikai jelszava a lengyel—magyar közös határ megteremtése volt, amely „a kommunizmus elleni védőgát” szerepén túl már eleve az úgynevezett horizontális tengely létrehozását célozta. A magyar kormány álláspontját a német—lengyel konfliktussal kapcsolatban egyébként is erősen befolyásolta a közvélemény általános rokonszenve a lengyelek iránt.²¹ Ha az 1939 márciusában, Kárpát-Ukrajna megszállása révén létrejött közös határszakaszt, a magyar kormány Lengyelországgal szemben támadásra engedte volna át, ez nemcsak külpolitikailag, de belpolitikailag is vereséget jelentett volna.

A Teleki-kormánynak az az általános külpolitikai célkitűzése, hogy a tengelybarát politika fenntartása mellett, Magyarország őrizze meg fegyveres semlegességét a Németország által kirobbantott konfliktussal szemben, azonban nem jelentette azt, hogy a magyar uralkodó osztályok lemondtak volna revíziós igényeik további kielégítéséről, sőt a magyar kormány 1939-től kezdve *legfőbb feladatának a Romániával szembeni*

²¹ A német külügyminisztérium 1939. május 16-án szemrehányásokat tett Csáky május 14-i soproni választási beszédében elhangzott lengyelbarát kijelentések miatt. Csáky május 17-én a berlini magyar követnek küldött táviratában válaszolt a szemrehányásokra: „Soproni választási beszédemben számolnom kellett a közvéleménnyel, amelynek tradicionális lengyelbarátsága nem titok”. — O. L. *Küm. res. pol. 1939—17/7—2600.*

területi revízió megvalósítását tartotta. Erre Teleki félreérthetetlenül utalt július 24-i levelében, azzal a kitételrel, hogy a tengelyhatalmakkal való együttműködés „nem emelhet akadályokat nemzeti céljaink megvalósítása elé”.²² Ez a kitétel egy mondatba sűrítve lényegében magába foglalja Teleki egész elképzelését a területi revízió megvalósításának útjairól. Említettük már, hogy a német nagyhatalmi törekvések München után, mennyire kezdtek gátjává válni a magyar uralkodó osztályok politikai törekvéseinek. A Kárpát-Ukrajna megszállásának engedélyezése körüli huza-vona, az a tény, hogy Csehszlovákia teljes felosztásakor Szlovákia nem került Magyarországhoz, hanem, mint német védnökség alatt álló bábállam, Németország fennhatósága alá került, jól mutatta, hogyan állnak szemben a német célkitűzések a magyar uralkodó osztály revíziós törekvéseivel. Hitler egyébként erről nyíltan beszélt 1939 januárjában, Csáky külügyminiszterrel folytatott megbeszélései alkalmával: „Magyarországon ma sokat beszélnek Szent István nagy, ezeréves birodalmáról. Csakhogy ő ezekkel a törekvésekkel szemben a Nagynémet-Birodalom követeléseinek megvalósítására fog törekedni”,²³ — idézi a megbeszélésekről készült feljegyzés Hitler szavait. A fasiszta Németország hatalmi törekvései azonban nemcsak a Szlovákiaival szembeni revíziót vették le 1939-ben véglegesen a napirendről, de a román—német gazdasági paktum megkötése után, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az erdélyi revízió ügyében sem lehet, legalábbis egyelőre, Németország aktív támogatására számítani.²⁴ Gafencu román külügy-

²² Teleki 1939. július 24-i első levele. — *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 242. l.

²³ Uo. 202. l. Feljegyzés Hitler és Csáky 1939. január 16-i megbeszéléséről.

²⁴ 1939 márciusában Kárpát-Ukrajna bekebelezése idején a magyar kormány Románia megtámadásának gondolatával is kacérokodott. Teleki egy évvel később, 1940. július 10-én Hitlerrel folytatott tárgyalásán meg is jegyezte, hogy 1939 márciusában először érkezett el a pillanat, amikor Magyarország a Romániával szembeni revíziót katonai eszközökkel meg tudta volna oldani. — *O. L. Küm. res. pol. 1940—41—517*. Ez alkalommal természetesen nem egy tervszerűen előkészített, katonai akcióról volt szó, bár a Romániával szembeni revíziós követelések ismételt napirendre tűzése a propagandában és a diplomáciában már 1938 decemberében megkezdődött. Románia Kárpát-Ukrajnának a magyar csapatok által törént elfoglalásakor e területről néhány román lakosú község átadását kérte a magyar kormánytól. Ugyanakkor, mivel a magyar hadsereg felvonulása Kárpát-Ukrajnában egybeesett a német gazdasági tárgyalásokkal, amikor is Németország ultimá-

miniszter 1939. április 19-i berlini látogatása alkalmával Hitler kijelentette, tévedés azt hinni, hogy ő Nagy-Magyarország visszaállítására törekszik. A nagyobb Magyarország csak kellemetlen lehet a birodalom számára. Emellett — tette hozzá Hitler — a magyarok még hálátlanok is.²⁵ Ezen a megbeszélésen határozottan közölte a román külügyminiszterrel, hogy Németország nem érdekelt Románia határainak megváltoztatásában Magyarország javára, s nem fog támogatást nyújtani a magyar revíziós követelések kielégítésére.²⁶ Közös német–magyar fellépésre Románia ellen, úgy mint az Csehszlovákia esetében történt, 1939 márciusa után nem lehetett számítani, hiszen a német kormány — miután a Wohlthat-féle szerződés lehetőséget teremtett arra, hogy a

tumszerű követeléssel súlyos gazdasági szerződést kényszerített Romániára, a román kormány is mozgósítási intézkedéseket fogantatosított, nyilvánvaló összefüggést látva a német követelések és a magyar csapatmozdulatok között. A magyar kormány viszont a román katonai intézkedéseket, kapcsolatban a román kormány területi igényeivel Kárpát-Ukrajnában, alkalmasnak vélte volna olyan határci-dens kiváltására, amely Románia megtámadását vonta volna maga után. A magyar kormány elképzeléseit jól mutatja Csáky 1939. március 19-i távirata Bárdossy bukaresti követhet: „Azzal a gondolattal foglalkozom, hogy amennyiben Méltóságod nem kap kielégítő magyarázatot román katonai mozdulatokról, akkor rövid határidőre felszólítom román kormányt demobilizációra. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy a komoly lépés milyen következményekkel járhat. Hálás volnék Méltóságodnak, ha ez irányban nézetét sürgősen közölné velem. Hogy képe teljes legyen, csak azt kívánom még megjegyezni, hogy benyomásunk szerint Románia politikailag izolálva van, hadseregünk pedig szakértőink szerint a győzelem minden reményével felveheti a küzdelmet jelen pillanatban a román hadsereggel.” — *O. L. Küm. számjel — 1939—Kimenő—Bukarest*. Németország a magyar fegyveres fenyegetést ügyesen felhasználta arra, hogy gazdasági követeléseinek érvényt szerezzen, de miután a szerződést aláírták, a magyar kormányt is kényszerítette a demobilizációra és ezzel az egész elgondolás kútba esett. A fentiekkel kapcsolatos diplomáciai iratokat lásd *AdtAPol. Serie D. VI. 2, 6, 13, 18, 19, 30, 47, 82, 91, 227. sz. iratokban*. Lásd még Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 41–42. l.

²⁵ Gafencu, Grigore, *The last days of Europe*. London 1947. 58–59. l. „... The say that I want to restore the grandeur of Hungary. Why should I be so ill-advised? A greater Hungary might be embarrassing for the Reich. Besides, the Hungarians have always shown us utter ingratitude.”

²⁶ *AdtAPol. Serie D. VI. 234. sz. irat. 244. l.* „An Änderung der Grenzen zu gunsten Ungarns z. B., wären wir nicht interessiert, wir wehren mit den Ungarn nicht verwandt.”

román gazdasági életet kiaknázzák és mindenekelőtt, a német hadigépezetet ellássák a román nyersolajjal, — diplomáciailag arra törekedett, hogy Romániát tengelybarát politikára készítse, és ez által is biztosítsa a gazdasági szerződés feltételeinek betartását. A magyar revíziós törekvések szempontjából ez természetesen azt jelentette, hogy Németország a román—magyar ellentéteket nem kielezni, hanem tompítani akarta. Ezért már 1939 március végétől olyan irányban gyakorolt nyomást a magyar kormányra, hogy Magyarország normalizálja viszonyát Romániával. Teleki és Csáky 1939. április 29-i berlini látogatása alkalmával Ribbentrop egyenesen felszólította a magyar kormányt, hogy a magyar—román kapcsolatokat kisebbségi egyezmény útján rendezze.²⁷

Ettől az időtől kezdve lépett előtérbe az az elgondolás, hogy a Romániával szembeni revíziót Németország *aktív* támogatása nélkül, magyar fegyveres erőre támaszkodva kell megoldani, olyan körülmények között, amikor a nemzetközi erőviszonyok alakulása Közép-Európában erre lehetőséget teremt. Ehhez az elgondoláshoz tartozott az is, hogyha Németország és a nyugati hatalmak közötti ellentétek háborúba csapnának át, a háborús helyzet teremtette zűrzavart kihasználva az erdélyi revíziót mindenképpen meg kell valósítani, még mielőtt a háború befejeződne, nehogy a győztes hatalmak által diktált új status quo, amely esetleg nem venné figyelembe Magyarország területi igényeit, ismét olyan helyzetet teremtsen, amely véglegesen lehetetlenné tenné a revíziós törekvések kielégítését. Viszont, ha Magyarországnak sikerül területi követeléseit Romániával szemben még a háború alatt megvalósítani, oly módon, hogy ugyanakkor nem lép be Németország oldalán a háborúba és így lényegében meg tudja őrizni anyagi és katonai erejét, amelyre támaszkodhat a háború végén, akkor birtokon belül van. A Teleki-kormány nyilvánvalóan arra építette számítását, hogy a háború végén könnyebb lesz a győztes hatalmakkal a már visszaszerzett területek Magyarországhoz tartozását de jure is elismertetni, mint a békekonferencián elérni a román—magyar határ módosítását Magyarország javára.

Ez az elképzelés a területi revízió megvalósításának módjáról, szorosan összefüggött a Teleki-kormány azon általános külpolitikai célkitűzésével is, hogy Magyarország őrizze meg fegyveres semlegességét a nyugati

²⁷ *AdtAPol. Serie D. VI. 295. sz. irat. 309. l.*

hatalmak és Németország között kirobbanható háborúval szemben. Kifejtették már, hogy a magyar uralkodó osztályok Teleki által képviselt csoportjai nem nagyon bíztak abban, hogy Németország egy háborúban maga alá gyűrhetné a nyugati hatalmakat. Már pedig, — s ezzel tisztában volt Teleki —, ha Németország vereséget szenvedne, vagy túlságosan legyengülve kénytelen lenne elfogadni a nyugati hatalmak feltételeit, a német közreműködéssel megszerzett területek ismét vitássá válhatnának. A győztes hatalmak Magyarországot, mint a fasiszta Németország háborús partnerét nemcsak a háború alatt megszerzett területek, hanem a németek kezéből kapott összes területek visszaadására kényszerítenék. Az első bécsi döntést, amelyre a müncheni paktum teremtett lehetőséget²⁸ a nyugati hatalmak lényegében elismerték. Hallgatólagosan tudomásul vették Kárpát-Ukrajna megszállását is, 1939 márciusában, Csehszlovákia teljes feldarabolásakor.²⁹ Nem lehetett kétséges azonban, hogy ez az álláspont Magyarországnak a fasiszta Németország oldalán való háborúba lépése esetén megváltozott volna. Ezt a kockázatot a Teleki-kormány nem akarta vállalni, de a további területi revízióról sem kívánt lemondani. Ily módon ez a tényező is szerepet játszott abban, hogy a területi követelések kielégítésére Teleki elvileg egyetlen lehetőséget látott, az önálló magyar megoldást, Németország aktív közreműködése nélkül.

Az összefüggés a Teleki-kormány külpolitikájában a fegyveres semlegesség megőrzésére való törekvés, valamint a Romániával szembeni revízió önálló megoldásának elve között, azonban más vonatkozásban is felismerhető. Az első bécsi döntés és Kárpát-Ukrajna megszállása

²⁸ Lásd a müncheni egyezmény függelékének 1. és 2. pontjait. *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 137–138. l.

²⁹ Khuen-Héderváry párizsi magyar követ jelentette 1939 március 22-én: „A francia közvélemény . . . Kárpát-Oroszországba történt bevonulásunkról szóló előhíreket természetesen találta és nyugodtan fogadta, mint Csehszlovákia felbomlásának logikus következményeit . . . parlamenti körökből azt hallok, hogy közös határ létrejöttét itt határozott szimpátiával fogadták. A sajtóban nem volt olyan hang, amely Kárpát-Oroszország visszacsatolását elvileg helytelenítette volna.” — *O. L. Küm. pol. 1939–17/7–1544*. A londoni követ pedig március 28-án a következőket táviratozta: „Magyarország rutén és szlovákiai akciója itt úgy közvéleményben, mint hivatalos körök előtt megértésre talált.” — *O. L. Küm. pol. 1939–63/5–1624*.

együtt járt azzal, hogy Németország súlyos gazdasági és politikai követeléseket támasztott Magyarországgal szemben. Magyarország csatlakozása az antikomintern paktumhoz és kilépése a Népszövetségből, az 1939 februári német–magyar gazdasági tárgyalásokon támasztott német igények és az ez alkalommal vállalt súlyos gazdasági kötelezettségek, mind egy-egy számla volt a területi revízióért, egy-egy lépés Magyarország külpolitikai függetlenségének feladásához és gazdasági alávetéséhez a német érdekeknek. Éppen a német segítséggel elért revíziós sikerek növelték a fasiszta Németországot mindenben kiszolgáló, fenntartás nélküli németbarát politika megvalósítására törekvő szélső-jobboldali elemeknek a bázisát, a további területi revízió lehetőségének jelszavával. Ezt az elméletet igyekezett megalapozni az Új Magyarország 1939. március 19-i számában Milotay István *Vihar után — vihar előtt* című hirhedi cikkében. Ebben a cikkben felvetve Szlovákia Magyarországhoz csatolásának lehetőségét, hangoztatta, hogy Magyarország számára az egyetlen út, szilárdan a tengelyhatalmak mellé állva, habozás nélkül vállalni a győzelem vagy a bukás kockázatát.³⁰ A magyar uralkodó osztályok hatalmon levő képviselői is tudták, hogy a revíziós igények további kielégítése Németország aktív közreműködésével, esetleg egy újabb döntőbíráskodással, olyan horderejű külpolitikai és belpolitikai engedményekkel járna együtt, amelyek elkerülhetetlenül a semlegesség feladásához, a háborúban való fegyveres részvételhez vezetnének Németország oldalán. Teleki abban reménykedett, hogyha az „országgyarapító” programot német segítség nélkül valósítja meg, megőrizheti Magyarország fegyveres semlegességét és elkerülheti a nyílt szakítást a nyugati nagyhatalmakkal.

Amikor a Teleki-kormány az erdélyi revízió megvalósításának lehetőségeit 1939 tavaszán és nyarán számításba vette és megkezdte a konkrét előkészületeket, bizonyos tekintetben olyan diplomáciai értesülésekre is épített, amelyek szerint — bár Anglia és Franciaország garanciát nyújtottak Romániának — elvileg nem zárkóznak el az elől, hogy a Romániával szembeni területi igényeket támasztó országok követelései, a román kormánnyal való megegyezés útján, részben megvalósuljanak. Ilyen kijelentések magyar vonatkozásban is elhangzottak, összefüggésben

³⁰ Új Magyarország 1939. március 19.

azzal a diplomáciai törekvéssel, hogy Magyarországot a fasiszta Németországnak teendő engedményektől visszatartsák. Barcza londoni magyar követ 1939. április 13-án arról jelentett, hogy Sargent az angol külügyminisztérium politikai osztályának vezetője közölte vele: „Ő és az angol kormány is teljesen tisztában van azzal, hogy Magyarországot milyen nehéz helyzetbe hozhatná minden olyan nemzetközi megállapodás, mely Románia területi integritásának biztosítására irányulna . . . Azt is jól tudjuk — folytatta — hogy a németek belpolitikailag azzal agítálnak, hogy az erdélyi magyarok visszaszerzése csakis az ő segítségükkel volna megvalósítható és tudják, hogy a békeszerződés által elszakított területek visszaszerzése Magyarországon annyira népszerű és mindenki által osztott politikai cél, hogy az kiválóan alkalmas az agitációra. Éppen ezért, az angol kormány, Romániával folytatott tárgyalásai folyamán, mindig szem előtt tartotta eme különleges helyzetet és ügyelt arra, hogy Magyarországot Romániával szemben még feszültebb helyzetbe hozza és ez által a német nacionalista agitációt még jobban elősegítse, miáltal Magyarországot még jobban a német befolyás alá sodorná”. Ezért — jelentette ki az angol diplomata — csak olyan megállapodás jöhet létre a román kormánnyal, amelynek alapján „Románia állami függetlensége, de nem területi integritása garantáltatnék Anglia által”.³¹ Június 4-én Barcza beszámolt az angol hadügyminisztérium közép-európai referensének azon közléséről, hogy a Romániának adott garancia nem akadályozhatja meg a magyar–román függő kérdések békés rendezését.³²

2. A Teleki-kormány külpolitikai tevékenysége a második világháború kirobbanásának napjaiban

A Teleki-kormány 1939-ben, a második világháború kirobbanásának küszöbén kialakított külpolitikai koncepciója, amelynek két alkotó

³¹ O. L. Küm. pol. 1939–17/7–1478 (2293).

³² O. L. Küm. pol. 1939–27/7–1478 (3171). Lényegében hasonló értelemben nyilatkozott Sumner Welles az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszter helyettese is a washingtoni magyar követ előtt. Lásd Pelényi János 1939. június 25-i jelentését. — O. L. Küm. pol. 1939–10/7–4054.

eleme a tengelybarát politika fenntartása mellett, Magyarország fegyveres semlegességének megőrzése és a Romániával szembeni területi revízió megvalósítása volt, bár átmenetileg kétségtelenül elért bizonyos sikereket, olyan kibékíthetetlen ellentmondásokra épült, amelyek szükségszerűen vezettek e politika kudarcához és összeomlásához. Ezek az ellentmondások már 1939 nyarán kiütköztek, elsősorban abban, hogy a területi revízió mielőbbi megvalósításának vágya sokkal erősebben hatott a kormány külpolitikai tevékenységére, mint amilyen eréllyel képviselni tudta a fegyveres semlegesség megőrzésének elvét. A magyar kormány még a háború tényleges kirobbanása előtt olyan taktikai lépéseket tett, amelyek megmutatták, hogy adott esetben inkább lemondana a semlegességről, csak hogy a Romániával szembeni revíziót megvalósíthassa. Csáky már az 1939 áprilisában Cianohoz írt levelében kifejtette, hogy a magyar kormány miért nem hajlandó az esetleges német—lengyel háborúban sem közvetlenül, sem pedig közvetve (német csapatok átengedése Magyarország területén Lengyelország hátbatámadására) résztvenni; vázolta azt az elképzelést, hogy Magyarország bekapcsolódhatna a német—lengyel háborúba oly módon, hogyha a Lengyelországgal szövetségi viszonyban levő Románia szembekerülne Németországgal, hajlandó lenne támadást indítani Románia ellen. „Semlegesek azért nem maradunk — írja levelében — hanem a német mobilizációval egyidejűleg mi is elrendeljük az általános mozgósítást. Ez igénybe fogja venni természetesen összes vasútvonalainkat. A mozgósított hadsereg nagyrészt Kárpátalján és a román határ közelében fog felvonulni, tekintettel arra, hogy a románok Lengyelország szövetségesei . . . Ha a román kormány erre tovább mozgósít — mert mozgósítását a mai napig is folytatja — akkor rövid határidőre felszólítjuk, hogy szereljen le. Ha ezt nem teszi meg, ebből minden konzekvenciát levonunk. Így tehát nem harcolunk közvetlenül a lengyelek ellen, mert az belpolitikailag teljes lehetetlenség volna és azonfelül erkölcsi meggyőződésünk is ezt sugallja. De viszont a németek sem mondhatják, hogy nem állunk ki mellettük. Talán így elkerülhető lesz a konfliktus vagy a neheztelés és gyűlölködés, ami bennünket a szigorú semlegesség kimondása esetén, a Német-Birodalom részéről érne.”³³

³³ Magyarország és a második világháború. 95. sz. irat. 234. l.

Csáky cinikus javaslatának gyakorlatilag nem volt ugyan komolyabb jelentősége, hiszen nem lehetett feltételezni, hogy Románia eleget kíván tenni a Lengyelországgal kötött szerződés kötelezettségeinek Németországgal szemben. Mégis figyelemre méltó ez a levél, mert világosan megmutatja, mennyire ingatag talajon állt, ténylegesen mennyire alá volt rendelve a kormány általános célkitűzése, vagyis a fegyveres semlegesség megőrzése a revíziós törekvéseknek. Csáky lényegében már ebben a levélben utalt arra, hogy hajlandó lenne adott esetben bizonyos német követeléseknek eleget tenni, ha a Románia elleni tervekhez szabad kezet kapna.

A Romániával szembeni területi revízió megvalósításának katonai előkészületei már 1939 tavaszán megkezdődtek. Werth Henrik vezérkari főnök 1939. május 8-án elküldte a kormány tagjaihoz tervezetét, a Románia elleni hadműveletek előkészítését szolgáló munkálatok megkezdéséről. A tervezet szövege így kezdődött: „A Románia elleni hadműveletek előkészítése és adott esetben tervszerű végrehajtása, olyan előmunkálatok megkezdését teszük szükségessé, amelyek előkészítése huzamosabb időt igényel. Ezeknek a következőkben felsorolt és a tervezett hadműveletek végrehajtását elősegíteni hivatott előmunkálatoknak megindítását a mindenkorai külpolitikai helyzettől függetlenül, titokban, a szükséges elővigyázati rendszabályok gondos betartásával, már most szükségesnek tartom, annál is inkább, miután ezeket rögtönözni nem lehet.”³⁴ Werth javaslata a következőket tartalmazta: Szabotázs-akciók előkészítése Romániában a közlekedési és híradóvonalak, valamint a hadiipar területén; erdélyi fegyveres önvédelmi szervezetek létrehozása; a határmenti magyar lakosság felkelésének sejt-rendszer szerinti előkészítése; széleskörű propaganda tevékenység megindítása stb.³⁴ A tervezetre Csáky külügyminiszter 11-én válaszolt. Válaszában közölte, hogy a Románia elleni hadjárat előkészítésének tervével egyetért és a felkészülést szükségesnek tartja.³⁵ Május 22-én pedig Teleki, Csáky, Bartha honvédelmi miniszter és Werth vezérkari főnök részvételével megbeszélést tartottak, ahol a vezérkar tervezetét elfogadták.³⁶

³⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27–499.

³⁵ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27–449.

³⁶ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27–1017.

Amikor a magyar kormány megkezdte a Románia elleni területi revízió megvalósításának tervszerű előkészítését, nagyon is jól tudta, hogy Hitler beleegyezése nélkül önálló akciót Románia ellen nem indíthat. A Románia ellenes terveket valahogy bele kellett illeszteni a tengelyhatalmak elképzelésébe. Ugyanakkor a magyar kormány egyáltalán nem volt tisztában azzal, hogy Németország milyen szerepet szán Magyarországnak háborús terveiben, olyan körülmények között, amikor a kormánynak már elég pontos értesülései voltak arról, hogy a német támadás valószínűleg 1939 augusztus végén—szeptember elején fog megindulni Lengyelország ellen.³⁷ Mivel közvetlenül a német kormánytól 1939 júliusáig semmi lényegesebbet nem sikerült megtudni a Magyarországgal kapcsolatos elképzelésekről, Csáky ismét Rómán keresztül igyekezett puhatolózni. Július 5-én levelet írt a római magyar követnek, kérje meg nevében Ciano, hogy ha a német—olasz szerződés értelmében „olyan tárgyalásokra kerülne sor, amelyekből Olaszország joggal arra következtethet, hogy a háború küszöbön áll, a megbeszélések során tisztázza Magyarország helyzetét is annak kezdeti semlegessége szempontjából. Véleményem szerint — folytatta Csáky — ugyanis feltétlenül kívánatos, hogy mindaddig, amíg Jugoszlávia és Románia magatartása minden kétséget kizáróan el nem dől, Magyarország semleges maradjon, egyrészt eme államok ellensúlyozása, másrészt eme államok állandó fenyegetése céljából. Nagyon lekötelezne engem Ciano, ha adott esetben a tárgyalásokról és főleg ennek a ránk vonatkozó részéről bizalmasan értesítene”.³⁸

Villani 21-én válaszolt és közölte, hogy Ciano magáévá tette a magyar külügyminiszter kérését, de egyelőre nincs kilátás olasz—német megbeszélésekre. Ami Magyarország kezdeti semlegességét illeti, azzal személy szerint az olasz külügyminiszter egyetért.³⁹

Két nappal előbb azonban Teleki és Csáky személyes üzenetet kapott Mussolinótól is. Ennek lényege a következő volt: Miután Magyarország egy általános háborúban nem tudna semleges maradni, a háború előtti tárgyalások lefolytatása szempontjából, olyan írásbeli nyilatkozatra van

³⁷ Sztójay 1939. június 24-i Csákyhoz küldött bizalmas levelében közli a támadás várható időpontját. — *O. L. Küm. res. pol. 1939—27/b—556.*

³⁸ *O. L. Küm. res. pol. 1939—23—572.*

³⁹ *O. L. Küm. res. pol. 1939—23—658.*

szükség, melyben a magyar kormány leszögezi, hogy amikor a tengelyhatalmak a demokrata államok csoportjával általános háborúba keverednek, Magyarország a tengelyhatalmak politikáját fogja követni.⁴⁰ Így került sor Teleki július 24-i leveleinek megírására, amelyek tulajdonképpen a Mussolini által kért írásos nyilatkozatot tartalmazták arról, hogy „Egy általános konfliktus esetén Magyarország a maga politikáját a tengely politikájával fogja összhangba hozni”, de amelyeket Teleki felhasznált arra, hogy fenntartásait a német kormány tudomására hozza és célozzon a revíziós követelésekre is.

Teleki leveleit felháborodva fogadták Berlinben. A levelek berlini visszhangja, az a dühödt reakció, amelyet Hitlerben kiváltottak, feltárta a tengelybarát politika tényleges következményeit, rávilágított arra az alárendelt szerepre, amelyet Magyarország a fasiszta Németország ter-veiben játszott.

Már amikor a leveleket Sztójay átadta a német külügyi államtitkárnak, Hitlerhez való továbbítás végett, Weizsäcker azonnal megkérdezte, hogyan lehet a két levelet összeegyeztetni egymással, s mint ahogy a Ribbentrop számára készített feljegyzésében írta, „egészen szárazon és nagyon röviden” közölte a magyar követtel, hogy a leveleket, amelyek közül a másodikat jelöli meg fontosabbnak, továbbítani fogja.⁴¹ A levelek fogadtatása lényegében Rómában sem volt kedvező. Ciano a levelek átvételekor meg is jegyezte naplójában: „Sanda gyanúm az, hogy az első levelet a második levél átadásának kedvéért írta.”⁴² Villani sietve táviratozta július 26-án, hogy az olasz felfogás szerint „a második levél elsőnek értékét lényegesen leszállítja, mivel jelenleg konflagráció, amennyiben általában előállna, lengyel vonatkozásban jelentkezik elsősorban”.⁴³ A római követ egy újabb táviratában már arra utalt, hogy Magyarország nem nagyon várhat segítséget az olasz kormánytól. Az a benyomásom — írta — „hogy a Róma—Berlin tengely ma sokkal

⁴⁰ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. II. 38. l.

⁴¹ AdtAPol. Serie D. VI. 712. sz. irat. 818, 819. l.

⁴² Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. július 26-i bejegyzés.

⁴³ O. L. Küm. számjel. 1939—bejövő—Róma. Lásd ezzel kapcsolatban Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. július 26-i bejegyzés.

erősebb, mint volt és mellette minden egyéb politikai kapcsolat jelentősége eltörpül”.

Csáky az első jelentések alapján sürgős táviratot küldött Berlinbe és Rómába a követek „tájékoztatására és szavainak irányítására”, amelyben megpróbált kimagyarázkodni. A lengyel kérdést ismét Romániával hozta összefüggésbe. „Lengyel kormány — írta táviratában — eddig úgy nyugati hatalmagnál, mint Romániában, mindent elkövetett súlyos magyar érdekek megvédelmezésére Romániával szemben . . . Teljesen észszerűtlen volna Lengyelországot Románia karjaiba hajtani, amitől eddig visszatartottuk. Jelenlegi helyzet esetleges megváltoztatására vonatkozó célzás azt jelenti, hogy nem akarunk minden eshetőségre politikai privilégiumot biztosítani magyar részről Lengyelországnak, mert elképzelhető a lengyel kormány magatartásának olyan megváltozása velünk szemben, amely minden erkölcsi kötelezettséget azonnal felold. *Lengyelek többször biztosítottak eddig, hogy magyar—román konfliktus esetén nem fognak beavatkozni*”.⁴⁴ (Kiemelés tőlem. J. Gy.)

Csáky magyarázkodása és célzásai azonban nem sokat segítettek. Ribbentrop és Ciano július 29-én megállapodtak abban, hogy a két kormány egyöntetű választ ad Teleki miniszterelnök üzenetére. A német külügyminiszter két lehetőséget vetett fel: 1. Azonnali válasz Hitlernek Horthyhoz írandó levele útján, amelyben a magyar kormány tudomására hozzák, hogyha egy általános európai háborúra kerülne sor, amelyben Németország és Lengyelország fegyveresen összeütközik, Magyarország helye Németország oldalán van, azon az oldalon, ahol eddig is állt, s amelyben „a német—magyar kapcsolatok szelleméből fakadó morális okokból és Magyarország újrafelépülésének jól felfogott érdekében állnia kell”.⁴⁵ 2. Várni a válasszal Ribbentrop és Csáky augusztus

⁴⁴ O. L. Küm. számjel. 1939—kimenő—Róma. Csáky július 27-i távirata Rómába és Berlinbe.

⁴⁵ *AdtAPol. Serie D.VI. 739. sz. irat. 3. sz. jegyzete.* Hitler Horthyhoz küldendő levélének tervezete a következőket tartalmazta: „Der Ungarische Ministerpräsident hat mir amtlich mitgeteilt, Ungarn könne, sofern die jetzigen Umstände keine ernsthafte Änderung erfahren, aus moralischen Gründen keine kriegsrische Handlung gegen Polen vornehmen.

Den Fall eines kriegerischen Konflikts zwischen Deutschland und Polen, den ich bekanntlich nicht suche, sondern zu vermindern bestrebt bin, habe ich gegenüber der ungarischen Regierung nicht zur Diskussion gestellt. Sollte es sich um einem

elejei találkozásig és szóban ismertetni a tengelyhatalmak álláspontját a magyar külügyminiszterrel. Ciano az utóbbi megoldás mellett foglalt állást. A német kormány végül is ezt a megoldást elfogadta.⁴⁶

Hivatalosan a magyar kormánnyal ugyanakkor semmit sem közöltek, csak annyit, hogy Csáky németországi útja alkalmával remélhetőleg a helyzet kedvezően tisztázódni fog.⁴⁷ „Magánertesülései” alapján azonban Sztójay annál riasztóbb jelentéseket küldött. Július végén jelentést írt arról, hogy a német hangulat Magyarországgal szemben ismét romlott. Berlinben nem értik és igen rossz néven veszik, hogy Magyarország miért nem csatlakozik fenntartás nélkül a tengelyhatalmakhoz, elsősorban Németországhoz.⁴⁸ Augusztus 5-i táviratában pedig közölte, hogy midőn „egy teljesen megbízható, a külügyhöz legközelebb álló forrásnak” kifejtette, miért nem menetelhetnek magyar csapatok adott körülmények között Lengyelország ellen, az célzást tett „felvonulási terület szükségességére”.⁴⁹ Sztójay más jelentéseiben is utalt arra, hogy német politikai és katonai köröket foglalkoztatja a magyar területen való átvonulás gondolata.⁵⁰

A magyar külügyminiszter augusztus 8-án utazott Berchtesgadenbe, ahol Ribbentrop jelenlétében Hitler fogadta. Hitler a megbeszéléseken dühös szemrehányásokkal illette a magyar kormányt. Kijelentette, hogy Lengyelország nem okoz katonai problémát Németországnak és a lengyelelleses háborúban Magyarország katonai részvételével nem is

lokalisierten deutsch—polnischen Zusammenstoss handeln, so stellt sich die Frage einer ungarischen kriegerischen Handlung nicht. Läge aber ein allgemeiner europäischer Konflikt vor, in welchem Deutschland und Polen die Waffen kreuzen, so irre ich mich gewiss nicht in der Annahme, dass das Königreich Ungarn seinen Platz dort einnehmen wird, wo es im Geiste der deutsch—ungarischen Tradition, aus moralischen Gründen und wegen seiner wohl erwogenen Interessen auf dem Wege seines Wiederaufstiegs stehen muss und in den letzten Dezennien gestanden hat.”

⁴⁶ *AdtAPol. Serie D. VI. 739. sz. irat.*

⁴⁷ *O. L. Küm. számsjel. Berlini követség számsjeltáviratai. 1939. II. 369. Sztójay 1939. augusztus 5-i távirata.*

⁴⁸ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. II. 44. o.*

⁴⁹ *O. L. Küm. számsjel. Berlini követség számsjeltáviratai. 1939. II. 369.*

⁵⁰ Sztójay 1939—99/pol. fön. sz. jelentésében foglalkozott ezzel. A jelentést nem találtuk meg a külügyminisztériumi iratok között, de a követ fent említett 1939. augusztus 5-i 200. sz. számsjeltáviratában a „felvonulási terület szükségességével” kapcsolatban hivatkozott e jelentésének közléseire.

számoltak.⁵¹ Hitler hangoztatta, hogy Teleki miniszterelnök levelei olyan lehetetlen magyarországi légkört mutatnak, amely azok után, hogy Magyarország kizárólag a német támogatás révén vissza tudta szerezni elvesztett területeinek egy részét, teljesen érthetetlen. Nem felejtette el hangsúlyozni, hogy Magyarország revíziós igényeinek gyakorlati megvalósulása csakis a német hadigépezet megteremtésének és Németország kifejezett segítségének köszönhető. Mindezek után azt is tudomására hozta Csákynek, hogy az adott katonai helyzetben a magyar revíziós követelések támogatására nincs lehetőség.⁵²

Hitler közlései egyértelműek és világosak voltak. Ezért Csáky miután megpróbált védekezni Hitler támadásával szemben és a magyar kormány tengelybarátságát bizonygatta, közölte a kancellárral, hogy felhatalmazása van a levelek visszavonására, s ennek alapján kéri, hogy a leveleket tekintse meg nem írottaknak. Erről Sztójayn keresztül írásos jegyzéket is el fog juttatni a német külügyminisztériumba.⁵³ Meg kell jegyezni, hogy Csákynek a források szerint valójában nem volt Telekitől felhatalmazása arra, hogy leveleit visszavonja. Ribbentrop és Csáky külön megbeszélést is folytatott ezen a napon, amely alkalommal Ribbentrop egyenesen felszólította a magyar külügyminisztert, hogy a berlini követen keresztül jegyzék útján vonja vissza a miniszterelnök július 24-i leveleit.⁵⁴ Csáky erre ígéretet tett és kijelentette, hogy a kormány nevében magára vállalja ezért a felelősséget. Amikor pedig a tárgyalások végén Erdmannsdorf kíséretében elutazott Berchtesgadenből, közölte a német követtel, hogy abban az esetben, ha kormánya nem helyeselné

⁵¹ *AdtAPol. Serie D. VI. 784. sz. irat. 919—925. l.*

⁵² *AdtAPol. Serie D. VI. 784 sz. irat. ,, . . Eine weitergehende Unterstützung der ungarischen Revisionswünsche sei zurzeit mit Rücksicht auf die militärischen Gegebenheiten nicht möglich."*

⁵³ *Uo. 9. sz. jegyzet.* Az Erdmannsdorff által készített feljegyzésben Hitler és Csáky beszélgetéséről, nincs utalás arra, hogy a magyar külügyminiszter Hitlerrel ezt közölte volna. A Hewel által készített feljegyzés viszont Csáky fent idézett kijelentéseit tartalmazza.

⁵⁴ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. I. 38. l.* A kézirat idézi Ribbentrop szavait: „, . . ich muss Sie Graf Csáky dringend ersuchen ihren Gesandten in Berlin anzuweisen das er im Auswärtigen Amt erklärt, dass die zwei Briefe vom 24 Juli die Graf Teleki an den Führer gerichtet hat, als ungeschrieben beachtet werden sollen."

lépését, azaz a levelek visszavonását, lemond külügyminiszteri tárcájáról.⁵⁵

Csáky másnap, augusztus 9-én, Bécsből a következő táviratot küldte Sztójaynak: „Kérem megmondani külügyminisztériumban, hogy Ribbentroppal folytatott sikeres konverzációm folyamánként magyar kormányelnök nevében arra kérem Hitler kancellárt, hogy Teleki gróf múlt hó 24-én hozzá intézett mindkét levelét tekintse meg nem írottak. E lépéséről rövid feljegyzést hagyjon hátra német külügyminisztériumban”.⁵⁶ Augusztus 10-én Sztójay jelentette, hogy az utasítást végrehajtotta.⁵⁷

A Berchtesgadeni megbeszélések után tíz nappal⁵⁸ Csáky Rómába utazott; itt augusztus 18-án Mussolinivel és Cianoval tárgyalt. Ezekon a megbeszéléseken a magyar külügyminiszter, akire mély benyomást tehetett a Hitlerrel és Ribbentroppal folytatott tárgyalás, furcsa logikától vezettetve, felvetette Magyarország és a tengelyhatalmak között kötendő szövetségi szerződés gondolatát, mert mint ahogy Ciano írja naplójában: „... azt reméli így Magyarország megmenthető lesz német inváziótól vagy barátságos megszállásától”.⁵⁹ Ezt a tervet azonban sem Mussolini, sem pedig Ciano nem támogatta.⁶⁰ A tárgyalásokon az Olaszország és Magyarország közötti dinasztikus kapcsolatok megteremtése is szóba

⁵⁵ *AdtAPol. Serie D. VI. 784. sz. irat. 924. l.* Erdmannsdorff budapesti német követ ezzel kapcsolatban a következőket írta a megbeszélésekről készített feljegyzésében: „Der Herr Reichsaussenminister sagte mir, dass Graf Csáky im seiner Besprechung, die er heute mit ihm allein gehabt hatte im zugesagt hätte, die beiden Briefe des Ungarischen Ministerpräsidenten an den Führer und Mussolini zurückzuziehen da sie anscheinend leider missverstanden worden seien. Er übernehme dafür die Verantwortung in Namen der Regierung.

Graf Csáky sagte mir auf der Rückfahrt, dass er vorstehendes durch den Gesandten Sztójay uns offiziell mitteilen lassen werde. Eine entsprechende Benachrichtigung werde nach Rom ergehen. Für den ganz unwarscheinlichen Fall, dass die ungarische Regierung sein Vorgehen nicht billige, werde er demissionieren.”

⁵⁶ O. L. Küm. számfel. Berlini követség számfeltáviratai. 1939. III. 373.

⁵⁷ O. L. Küm. számfel. Berlini követség számfeltáviratai. 1939. II. 374.

⁵⁸ Csáky a Hitlerrel és Ribbentroppal folytatott megbeszélések után nem utazott vissza Budapestre, hanem Németországban maradt, ahol Frick vendégeként szabadságát töltötte. Innen utazott augusztus 18-án repülőgéppel Rómába.

⁵⁹ *Ciano naplója. 1939–1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1939. augusztus 18-i bejegyzés.

⁶⁰ Uo.

került.⁶¹ Csáky római tárgyalásainak és kapkodó akcióinak az vetett véget, hogy augusztus 18-án Teleki táviratilag visszarendelte Budapestre.⁶²

A július 24-i levelek visszavonása, a magyar külügyminiszter Rómában felvetett javaslatai, ténylegesen nem jelentették azt, hogy a Teleki-kormány feladta volna a lengyel kérdésben eddig folytatott politikáját. Törekvéseit csak megerősítették az 1939 augusztus közepén lejátszódott nemzetközi események. Egyrészt a salzburgi német—olasz tárgyalások után kiderült, hogy Olaszország sem kíván Lengyelország miatt háborúba lépni és a német—lengyel konfliktussal szemben a „nem hadviselő fél” szerepére törekszik.⁶³ Másrészt, 1939. augusztus 23-án létrejött a megneemtámadási egyezmény a Szovjetunió és Németország között. Azzal, hogy a Szovjetunió kormánya elfogadta a német kormány által felajánlott megneemtámadási egyezményt, 1939-ben kiküszöbölte a Szovjetunió elleni német támadás lehetőségét. Nyilvánvalóvá vált, hogy a német—lengyel konfliktus révén a háború Németország és a nyugati hatalmak között fog kiobbanni. Ez a tény a magyar uralkodó osztályok ama titkos reményeinek is véget vetett, hogy létrejöhet a nyugati hatalmak és Németország kiegyezése a Szovjetunió rovására, s megerősítette a Teleki-kormány azon törekvését, hogy Magyarország kerülje el a nyílt szakítást a nyugati nagyhatalmakkal. Teleki, hogy álláspontját ismertesse az angol kormánnyal, augusztus végén titkos, nem hivatalos üzenetet küldött Halifax külügyminiszternek, s közölte, hogy a magyar kormány nem fog Németországgal együttműködni Lengyelország ellen. Magyarország semlegességre törekszik, de nem fog semlegési nyilatkozatot tenni.⁶⁴

⁶¹ Uo. Ezzel kapcsolatban Ciano a következőket írta: „... ez alkalommal beszéltünk először már-már hivatalosan arról, hogy az aostai herceget tesszük Magyarorszáig trónjára. A kormányzó a maga részéről kedvezően fogadná ezt, de akadályt jelent a német vétó.”

⁶² O. L. Küm. számjel. 1939—kimenő—Róma.

⁶³ Ciano 1939. augusztus 11—13-i salzburgi megbeszéléseiről lásd *AdtAPol. Serie D. VII. 43—47. sz. iratok*, valamint *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 296—305. l. és *Ciano naplója. 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. augusztus 11, 12, 13, 14-i bejegyzés.

⁶⁴ *DBFP. Third Series VII. 494. sz. irat. 377. l.* Halifax távirata a budapesti londoni követnek 1939. augusztus 29. „In the course of conversation on August 27

A területi revízió bűvkörében élő magyar kormány azonban képtelen volt a semlegességre törekvés elvét gyakorlati célkitűzéseivel összeegyeztetni. 1939 augusztus közepétől kezdve ugyanis ismét az erdélyi revízió megvalósítására összpontosította egész tevékenységét. Annak hangsúlyozása, hogy a magyar kormány a német—lengyel konfliktussal szemben semleges magatartást kíván tanúsítani, *de nem fog semlegességi nyilatkozatot tenni*, nemcsak a német kormány kívánságára történt. A magyar kormány nem is szándékozta magát a szigorú semlegesség mellett lekötöni. Terveinek véghezvitelére szabad kezet akart biztosítani magának, hogy adott esetben, a megfelelő pillanatban revíziós követeléseinek érvényt szerezzen.

A magyar hadsereg mozgósítása és a mozgósított hadtestek felvonultatása a román—magyar határra már 1939 augusztus 23-án megindult. Csáky ezen a napon jegyzéket intézett a román kormányhoz, amelyben a magyar csapatmozdulatokat úgy tüntette fel, mint szükséges védelmi rendszabályokat a román mozgósítással szemben.⁶⁵ Egyidejűleg értesítést küldött Berlinbe és Rómába a magyar katonai intézkedésekről.⁶⁶ Az a körülmény, hogy a magyar katonai intézkedéseket a német külügyminisztériumban egyszerűen tudomásul vették és semmiféle tiltakozást nem jelentettek be, fokozta a reményeket. A német magatartás azonban a valóságban nem azt jelentette, hogy Hitler szabad kezet akart volna adni Magyarországnak Románia megtámadásához. A német

the Hungarian Minister stated that he had received from Count Teleki a personal message: it was understood that this message was for his own information and not to be considered as an official communication to His Majesty's Government. 2. The following is a summary:

a) The Hungarian Government would not be diverted from their course by offers of territory that Germany might make them in return for collaboration.

b) However incredible it might seem no demands of any kind had been made on Count Csaky during his visit to Germany.

c) The Hungarian Government were determined to maintain strict neutrality, but would not announce this publicly until the last moment . . ." Barcza 1942-ben készített összefoglaló jelentésében azt írja, hogy Telekitől személyes utasítást kapott, hogy a fenti közlést Halifax előtt megtegye. — O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 432. l.

⁶⁵ O. L. Küm. számjel. 1939—kimenő—Bukarest.

⁶⁶ AdtAPol. Serie D. VII. 236, 253. sz. iratok. 210, 223. l.

külgyminiszterium magatartása abban gyökeredzett, hogy Hitler Magyarországot egyszerűen fel akarta használni arra, hogy sakkban tartsa a román kormányt és biztosítsa Románia németbarát semlegességét a háború kirobbanásakor. A salzburgi német–olasz megbeszéléseken Hitler és Ribbentrop hangoztatták, hogy Románia ellen nem szándékoznak mindaddig támadást indítani, amíg a román kormány „a tengely vonalán marad”, s ennek biztosításához Magyarország és Bulgária fenyegetését is felhasználják.⁶⁷

A magyar kormány gyors katonai előkészületeit augusztus 24-én váratlan akadály nehezítette meg. Amikor ugyanis Bárdossy, bukaresti követ, átadta a magyar jegyzéket a román külgyminiszternek, Gafencu azzal válaszolt, hogy megneemtámadási egyezményt ajánlott fel Románia jóindulatának bizonyítására,⁶⁸ amelyet másnap írásban is eljuttatott Budapestre. Bár Csáky az ajánlatot azonnal visszautasította,⁶⁹ mégis a magyar kormánynak számolnia kellett azzal, hogy azok az indokok, amelyekkel katonai intézkedéseit magyarázta, összeomlottak és így a valódi szándékok idő előtt lelepleződhetnek. Ezért a magyar külgyminiszter, hogy a látszatot megmentse, augusztus 26-án utasította a bukaresti követet, közölje a román külgyminiszterrel, hogy a magyar kormány bármelyik pillanatban hajlandó volna Romániával kisebbségvédelmi szerződést kötni, mert Magyarország és Románia között a viszony normalizálását csak szakaszonként lehet tartóssá tenni.⁷⁰ Gafencu egyes diplomáciai taktikával nem zárkózott el mereven a magyar ajánlat elől, sőt Bárdossytól több ízben közvetítők révén, bizalmas információt kért, milyen tartalmú kisebbségi szerződés megkötésére gondolt a magyar kormány.⁷¹ Ez viszont óhatatlanul azt jelentette, hogy a magyar kormánynak a katonai nyomás helyett a diplomáciai tárgyalások fonalát kellett felvennie, ráadásul olyan körülmények között, amikor az olasz kormány közvetítő akciója, 1939 augusztus végén, új lehetőségeket csillantott meg a Romániával szembeni területi revízióval kapcsolatban.

⁶⁷ *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 298, 302. l.

⁶⁸ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27/a–752/1.

⁶⁹ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27/a–752/4.

⁷⁰ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27/a–779.

⁷¹ O. L. *Küm. res. pol.* 1939–27/a–752.

A római magyar követ augusztus 29-én szigorúan titkos, sürgős táviratot küldött a külügyminiszternek, amely a következőket tartalmazta: „Ciano gróf ma délután fogadott. Titoktartást kérve közölte, hogy Olaszország, mint a Német Birodalom szövetségese és Anglia barátja, egyebet nem tehetvén, Berlinben és Londonban minden befolyását érvényesítette békés megoldás érdekében és mai értesülései szerint némi remény van békés elintézésre . . . Személyes benyomásom az, hogy Danzig kérdését nem lehetvén egyedül elintézni, az lehet, hogy talán értekezlet útján iparkodnak megoldani békét jövőben is veszélyeztető európai problémákat.”⁷²

Villani távirata az olasz közvetítő akcióról, amelynek lényege az volt, hogy Franciaország és Nagybritannia 1939. szeptember 5-re teremtsenek lehetőséget egy nemzetközi konferencia összehívására „a versaillesi szerződés ama záradékainak felülvizsgálatára, amelyek megzavarják az európai életet”,⁷³ heves izgalmat váltott ki a magyar kormánykörökben. Egy új müncheni paktum körvonalait látták kibontakozni, amely esetleg az erdélyi revízió ügyét is megoldhatná. Ebben a helyzetben a magyar kormány azt tartotta legsürgősebb feladatának, hogy a magyar—román viszony újabb mesterséges kielezésével, a magyar—román ellentétek feloldásának még a látszatát is elkerülje és a kisebbségi kérdésről ismét a területi kérdésre terelje a figyelmet.

Csáky ennek megfelelően augusztus 30-án rendkívüli futárral elküldte Bárdossynak a magyar kormány kisebbségvédelmi szerződéstervezetét azzal az utasítással, hogy még a futár megérkezésének napján nyújtsa át Gafencunak és kérje a román kormány sürgős válaszát. Hangsúlyozva, hogy a válasza azért lenne sürgősen szükség „mert az egyezménytervezet elfogadása nagyban megnyugtatóná a magyar közvéleményt”.⁷⁴ Ez volt a hivatalos szöveg, amelyet a követnek a tervezet átnyújtásakor mondani kellett. Igazi célját pedig Csáky a következőképpen magyarázta Bárdossynak küldött személyes levelében: „Igen örvendenék, ha az egyezménytervezetet a román kormány elutasítaná, mert ez rendkívül beleilleszkednék további terveinkbe. Meg vagyok róla különben győ-

⁷² O. L. Küm. számjel. 1939—bejövő—Róma.

⁷³ Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. augusztus 31-i bejegyzés; DBFP. Third Series VII. 595. sz. irat.

⁷⁴ O. L. Küm. res. pol. 1939—27—776.

zódve, hogy úgysem fogják elfogadni. A visszautasításra azért van szükségem, nehogy egy esetleges európai konferencián követeléseink Romániával szemben a kisebbségvédelem terhére tereltessenek, hanem hogy azt mondhassam, hogy ezt az utat már megjártuk minden siker nélkül és így nyugodtan követelhessem a területi rendezést.

Azt hiszem igen sürgős Ganfencu válasza, mert a konferenciát nagyon közeledni látom és félek, hogy még annak összeülése előtt esetleges tárgyalási alapul elfogadná javaslatainkat, ha úgy érzi, hogy minden oldalról nagyon szorongatják, amelyik körülmény tényleg fennáll.”⁷⁵

A magyar uralkodó osztály reményeit arról, hogy elérkezett az erdélyi revízió megvalósításának pillanata, csak fokozta az a körülmény, hogy bár 1939. szeptember elsején a német hadigépezet megkezdte Lengyelország lerohanását, a német támadást nem követte azonnal Nagybritannia és Franciaország hadüzenete, sem a konfliktus megindulásának napján, de még szeptember 2-án sem.

Ezt a balhiedelmet bizonyos tekintetben alátámasztotta a német kormány Magyarországgal szemben tanúsított magatartása is a háború kirobbanásának napjaiban. A fasiszta Németország egyrészt, hogy megszilárdítsa magyarországi pozícióit, másrészt mert egyáltalán nem mondott le arról, hogy Magyarországot a Wehrmacht felvonulási területévé tegye, két irányban gyakorolt nyomást a magyar kormányra. Vádolta, hogy nem juttatja eléggé kifejezésre Németországhoz fűződő barátságát és zsarolta az erdélyi revízióval. Augusztus 31-én Woermann államtitkárhelyettes magához hívatta Sztójajt, és miután felsorolt néhány újságcikket, amelyek lengyelbarát hangot ütöttek meg, kijelentette, hogy a magyar kormány magatartását Berlinben bizonytalannak minősítik, s ezért Keitel utasítást kapott, hogy a magyar magatartás bizonytalanságának időszakára bizonyos hadianyagszállításokat Magyarországra tartson vissza.⁷⁶ Sztójay amikor táviratilag beszámolt Woermann közléseiről ehhez még a következőket tette hozzá: „Jelenlegi túlfeszült helyzetben túlérzékenység mutatkozik meg. De lehet az is, hogy németek adatokat, illetőleg ürügyeket gyűjtenek ellenünk, hogy adott esetben

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 442. Lásd még *AdtAPol. Serie D. VII. 489. sz. irat.*

arra hivatkozva magatartásukat velünk szemben megváltoztassák, illetőleg, hogy velünk szemben követelményeket támasszanak.

Mindenesetre legnagyobb elővigyázatot és óvatosságot, valamint németellenes hangulat azonnali elhallgattatását javaslom. Fentiek alapján kérem Nagyméltóságod utasításait. Magam részéről felelősségem teljes tudatában javasolnám, hogy Nagyméltóságodnak egy bizonyos konkrét kijelentését tegyem meg mielőbb személyesen Ribbentrop előtt, hogy elimináljuk a zavarokat és hogy elébe vágjunk minden esetleges súlyosabb konzekvenciáknak. Ezt rendkívül szükségesnek és sürgősnek tartom. E gesztusokat még akkor is célszerűnek tartom, ha egy békés megoldás felé terelődnek jelen krízis.”⁷⁷ Sztójay azt is javasolta, hogy Horthy valamilyen személyes gesztust tegyen Hitler felé.⁷⁸

Szeptember elsején Erdmannsdorff budapesti német követ pedig átadta Csákynek Ribbentrop üzenetét, amelyben a német külügyminiszter kijelentette, hogy pillanatnyilag nem kéri Magyarország katonai részvételét a háborúban. A magyar kormány azonban saját érdeke miatt is, minden lehetőséget nyitva tartva, ne tegyen semlegességi nyilatkozatot.⁷⁹ Ugyanezt a kívánságot Woermann is megemlítette a berlini magyar követ előtt. Woermann kijelentette — táviratozta Sztójay — Berlinben tudják, hogy „nem mehetünk lengyelek ellen, de szabadabb kezét biztosít kormányunknak más irányban is (talán Romániára akart célozni)”.⁸⁰

A német kormány fellépése, amelyben a fenyegetéseket a célzások tarkították, azt eredményezte, hogy Csáky sietve utasította a berlini követet, jelentse ki Ribbentrop előtt, hogy a magyar kormány hű marad a német barátsághoz, ez a hűség a magyar külpolitika alapja.⁸¹

⁷⁷ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 445.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ AdtAPol. Serie D. VII. 519. sz. irat: „Bitte Aussenminister sofort mitteilen, wir erwarteten wie Ungarische Regierung ja bekannt, im Augenblick keine ungarische Waffenhilfe. Um jedoch weiterer Entwicklung nicht vorzugreifen und im eigenen ungarischen Interesse alle Möglichkeiten offen zu halten, gingen wir davon aus, dass Ungarische Regierung keine Neutralitätserklärung abgebe. Bitte Absichten in dieser Hinsicht einwandfrei feststellen und bei etwa zweifelhafter Haltung mit aller Energie auf Ungarische Regierung erwirken. Ribbentrop.”

⁸⁰ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 466.

⁸¹ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 451.

Erdmannsdorffal pedig közölte, hogy a magyar kormány nem gondolt és nem is gondol semlegességi nyilatkozat megtételére.⁸²

Bár a német fenyegetések riasztólag hatottak, a célzásokat a magyar kormány mindenesetre román vonatkozásokban értelmezte. Mindez párosulva a már említett ténnyel, hogy szeptember 2-án a hadiállapot még nem állott be a nyugati hatalmak és Németország között, arra a következtetésre készítette a magyar kormányt, hogyha esetleg nem is jönne létre egy nemzetközi konferencia, a Románia elleni fegyveres fellépés és ezzel a revízió megvalósításának lehetőségei adva vannak.

Ez a körülmény és ez az értékelés vezethette Telekit arra, hogy 1939. szeptember 2-án levelet írjon Mussolininak, amelyben kérte, hogy egy esetleges nemzetközi konferencián foglalkozzanak Magyarország revíziós követeléseivel is.⁸³ Arra az eshetőségre pedig, ha magyar területi követelések kielégítését nem tudnák biztosítani egy nemzetközi konferencián, a levélhez csatolt tájékoztatóban kijelentette: A magyar kormány csendben, de határozottan folytatja katonai előkészületeit, hogy a „román—magyar területi kérdést most hosszú időre nyugvópontra hozza”, amelynek kicsikarására minden kockázatot vállalni fog. „A magyar kormány tudatában van annak, — írta Teleki — hogy az európai politika új átalakulás előtt, áll és hogy a jövőben esetleg még nagyobb kockázatot fog kelleni vállalnia függetlensége és barátai érdekeinek megvédelmezéséért. Ezért hátát meg kell hogy támassza Erdély felől. Az erős Magyarország nem lesz teherterhel barátai számára, hanem saját magáról gondoskodni tudó, megbízható űre a rendnek és természetes, baráti érdekeinek, a mostani krízis alatt rendkívül ingatagnak és megbízhatatlannak mutatózó Balkáni Államokkal szemben.” A területi revízió fejében Teleki felajánlotta, hogy Magyarország gazdasági erőforrásait fokozottabb mértékben fogja „barátainak rendelkezésre bocsájtani”. Végül kérte Mussolinit: „ha Olaszország nem tudná a békés elintézését biztosítani, akkor a magyar kormány igen hálás volna, ha az esetleg bekövetkezendő eseményekre a világ közvéleményét megfelelően előké-

⁸² *AdtAPol. Serie D. VII. 520. sz. irat. 415.* l. Erdmannsdorff távirata a Külügyi Hivatalnak 1939. szeptember 1. „... Aussenminister, der für ihm vorgetragene Gründe volles Verständnis zeigte, versicherte mir nochmals ausdrücklich, Ungarische Regierung dächte nicht daran, eine Neutralitätserklärung abzugeben.”

⁸³ *O. L. Küm. res. pol. 1939—27/b—800.*

szitené és Magyarországot diplomáciailag minden módon támogatná. Mindaddig, míg a Német Birodalom saját nagyfontosságú ügyeivel van elfoglalva, a magyar kormány kizárólag az olasz kormányhoz fordul.”⁸⁴

A Teleki-kormány reményei a Romániával szembeni revízió megvalósításának lehetőségéről 1939 szeptember elején azonban gyorsan meghíúsultak. Szeptember 3-án Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak. A „második München” illúziói szertefoszlottak. Románia megtámadása pedig magával vonhatta volna az angol—francia garancia következményeit. S az is hamarosan kiderült, hogy Ribbentrop mit értett az alatt, hogy Magyarország minden eshetőséget nyitva hagyva ne tegyen semlegességi nyilatkozatot.

Szeptember 3-a után a német diplomácia nyomása újból ránehezedett a magyar kormányra. De amíg néhány nappal előbb burkoltan a revízió lehetőségére célozhattak, most éppen azt közölték, hogy Németország nem tűrné el Magyarország támadását Románia ellen. Woermann már szeptember 3-án olyan bukaresti hírekre hivatkozva, amelyek szerint a Románia elleni magyar támadás küszöbön áll, kijelentette Sztójajnak, hogy Németország feltétlenül érdekelt a délkelet-európai nyugalmi állapot fenntartásában.⁸⁵ Szeptember 4-én este Ribbentrop magához kérte a berlini magyar követet és közölte vele, hogy Magyarország az adott körülmények között semmiképp sem indíthat támadást Románia ellen, majd kérte, hogy Csáky 7-én „speciális kérdések” megbeszélésére utazzon a német főhadiszállásra. E speciális kérdések keretében — jelentette Sztójaj —, a német külügyminiszter többek között kérdést akar intézni Csákyhoz, nem kíván-e a magyar kormány kisebb természetű határkorrekciót északi határainál, lengyel területek Magyarországhoz csatolásával. (Turka és Sambor vidéke⁸⁶) A berlini

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ O. L. Küm. res. pol. 1939—27—815.

⁸⁶ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 485. Sztójaj és Ribbentrop beszélgetéséről készített német feljegyzés nem tesz említést az ajánlatról. Lásd *Documents on German Foreign Policy*. (Továbbiakban *DGFP*.) *Serie D. VIII. 8. sz. irat.* 6. l. Berlin, September 5. 1939.:

“The Foreign Minister again impressed on Minister Sztójaj that Hungary must in no circumstances attack Rumania.

The question of a visit to the Foreign Minister by Count Csaky was also discussed”.

követ érdeklődésére Ribbentrop nem mondta meg, miért teszi a német kormány ezt az ajánlatot, csak annyit említett, azért közli előre javaslatát, hogy a magyar külügyminiszter a megbeszélésekig gondolkodhasson esetleges elfogadásáról. Sztójay táviratában kiemelte, annak ellenére, hogy a német külügyminiszter óvást emelt az esetleges Románia elleni magyar támadással szemben, Ribbentrop „rendkívül előzékenynek mutatkozott”.⁸⁷

A berlini követ Ribbentroppal folytatott beszélgetése után külön kiegészítő táviratot küldött Budapestre, amelyben hangsúlyozta: Nem látszik kizártnak, hogy „... németek felajánlása első lépés is lehet átvonulási követelésük bevezetésére”.⁸⁸

Sztójay feltételezése valószínűnek látszott, annál inkább, mert amíg Ribbentropp „előzékenynek mutatkozva” lengyel területek Magyarországhoz csatolását ajánlotta fel, ugyanazon a napon Woermann elégedetlenségét fejezte ki a magyar mérvadó köröknek és a sajtónak a Lengyelország elleni háborúval kapcsolatos tartózkodó magatartása miatt.⁸⁹ A külügyi hivatal sajtóosztálya pedig — jelentette a berlini követ — „komoly megjegyzés tárgyává tette, hogy a budapesti sajtó általában belső oldalakon közli német híreket, első oldalon pedig más külföldi ügynökségek híreit”.⁹⁰

Mindez arra mutatott, hogy a németek most már valóban követelni fogják a Wehrmacht alakulatok átvonulásának engedélyezését Magyarország területén. A német csapatok átvonulásának lehetősége súlyos veszélyt jelentett az ország függetlenségére. Ez azonban nem riasztotta vissza a kormány egyes tagjait attól, hogy revíziós lázalmukban kockára tegyék az ország függetlenségét, szögre akasszák az „erkölcsi meggondolásokat” a lengyel kérdésben azért, hogy elnyerjék Németország beleegyezését a Románia ellen tervezett akcióhoz.

Lásd továbbá az irat 1. sz. lábjegyzetét Weizsäcker és Sztójay szeptember 4-i megbeszéléséről: “In a memorandum of the same day Weizsäcker recorded a conversation with the Hungarian Minister who said that special arrangements would have to be made for a flight by Csáky to meet Ribbentrop.”

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ O. L. Küm. számjel. *Berlini követség számjeltáviratai*. 1939. III. 491.

⁸⁹ O. L. Küm. pol. 1939—21/7—4362.

⁹⁰ O. L. Küm. számjel. *Berlini követség számjeltáviratai*. 1939. III. 491.

Csáky szeptember 5-én üzenetet küldött Cianóhoz, s közölte, a magyar kormánynak alapos feltételezése, hogy a németek átvonulási engedélyt fognak kérni német csapatok részére magyar területen Lengyelország felé. A magyar kormány elhatározta, hogy a kívánságot nem fogja teljesíteni, annál is inkább, mert már több alkalommal kijelentette a lengyel kormánynak, hogy Magyarország felől nem fenyegeti őket veszély, s ezért a magyar lengyel határon nem is készültek fel védelemre.

Az üzenet ezután így folytatódott: „Más volna a helyzet, ha Románia elleni együttműködéssel párosulna átvonulási akció. Ezt komoly megfontolás tárgyává kellene tennünk. Akkor katonai szövetség automatikusan adódna két állam között és vasútvonal használatát egymástól nem lehetne megtagadni. Közös akció németekkel szintén veszély, de becületünk, amelyre mindenekelőtt tartunk meg lenne mentve (!) és országunkat megkímélhetnők pusztítástól”. Végül Csáky kérte, hogy a végleges válasz megadása előtt a magyar—olasz konzultációs paktumra hivatkozhassanak. Nevezetesen arra, hogy a kérdést még az olasz kormánnyal is meg kell beszélni.⁹¹

Ciano leintette Csákyt. „Átvonulás kérdését — írta a római követ, Cianoval folytatott megbeszélése alapján — Románia elleni közös akcióval együtt semmi esetre sem szabad összefüggésbe hozni, mivel utóbb említett vállalkozás igen veszélyes, tekintettel arra, hogy avval hadiállapotba kerülnének nyugati hatalmakkal.”⁹²

A magyar külügyminiszter szeptember 7-én repülőgépen a német főhadiszállásra utazott, itt Ribbentrop fogadta. A két és fél óras négy-szemközti megbeszélésen a német külügyminiszter nyomatékosan figyelmeztette Csákyt, hogy Németország semmiképpen sem tűrné el a Románia elleni támadást Magyarország részéről. Csáky viszont azt

⁹¹ O. L. Küm. számjel. Római követség számjeltáviratai. 1939. 299. l. Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest. 1945.: 1939. szeptember 6. „... Villani keres fel Csáky nevében és a német kérés veszélyességéről beszél nekem; a németek ugyanis Magyarország területét akarják csapataik átvonulására felhasználni. Ő szembe szállna ezzel akár fegyveres erővel is; viszont elfogadná, ha a németek beleegyeznének a Románia elleni hadműveletbe. Ime ez Csáky, megszokott agyrémeinek egyike, de mindketten én és a Duce kevés hitelt adunk mindennek. De figyelemmel kell kísérnünk őt, minthogy felelőtlen és hiú ember, ezenfelül ingerlékeny is — ami pedig baj.”

⁹² O. L. Küm. számjel. 1939—bejövő—Róma.

hangoztatta, hogy a magyar kormány nem is szándékozott akciót indítani Románia ellen, s mindaddig amíg Németországgal ebben a kérdésben nem jutnak teljes egyetértésre, nem is tesznek kísérletet a támadásra. Sőt, olyan messzire ment, hogy felajánlotta, ha a német kormány kívánatosnak tartaná, hajlandó lenne megneemtámadási egyezményt kötni Romániával. Ribbentrop azt válaszolta a magyar külügyminiszter ajánlatára, hogy meggondolja a javaslatot, s ha időszerűnek látná a megneemtámadási egyezmény megkötését, értesíteni fogja a magyar kormányt.⁹³ A német külügyminiszter válaszában igazi értelmét a két nappal később bekövetkezett események mutatták meg.

Ribbentrop Csákytól is megkérdezte, hogy Magyarországnak nincsenek-e területi követelései Lengyelországgal szemben és megismételte a berlini magyar követ előtt tett ajánlatát. Csáky azt válaszolta, hogy a magyar kormánynak Lengyelországgal szemben nincsenek területi aspirációi vagy igényei.⁹⁴ A források alapján úgy tűnik, hogy a német hadsereg átvonulásának kérdése a megbeszélésen még sem került szóba.⁹⁵

Csáky a tárgyalások után a következő táviratot küldte Telekinek: „Megbeszélés igen kielégítő. Kérem déli barátunkat (Mussolinit) értesíteni, hogy átvonulást nem kértek. Sürgős kérésük csak az volt,

⁹³ *DGFP. VIII. 30. sz. irat. 29. l.* A megbeszélésekről Ribbentrop a következőket közölte a budapesti német követtel: Berlin, 1939. szeptember 8. „... My conversation with Csáky was strictly confidential. The journey must not become known. So please do not speak of it. The object of the conversation was to clarify Hungary's attitude toward Rumania, since certain rumors were abroad that Hungary intended to attack Rumania. Csáky gave positive assurances and his personal word that Hungary had no designs on Rumania and would undertake nothing without first reaching an understanding with Germany. He went so far as to declare that if we considered it opportune he would be prepared to conclude a nonaggression pact with Rumania at any time. I replied that I would think the matter over and if I considered the conclusion of a nonaggression pact opportune, I would so advise him.”

Érdekes megjegyezni, hogy Csáky a szeptember 10-i minisztertanácson, ahol beszámolt a megbeszélésekről, nem tett említést erről az ajánlatáról. — *O. L. Minisztertanácsi jkv. 1939. szeptember. 10.*

⁹⁴ *O. L. Minisztertanácsi jkv. 1939. szeptember 10.*

⁹⁵ Csáky a szeptember 10-i minisztertanácson határozottan kijelentette, hogy az átvonulásról Ribbentrop nem tett említést. Ribbentrop sem utal erre a budapesti német követnek küldött tájékoztatójában. — *DGFP. VIII. 30. sz. irat. 29. l.*

hogy Romániát ne támadjuk meg. Azt hitték, hogy a magyar—román háború küszöbön áll. Ebben a tekintetben megnyugtattam. Atmoszféra barátságos”.⁹⁶

A német csapatok átvonulásának követelése már nem sokat vártott magára. Csáky szeptember 8-án tért vissza Budapestre. Másnap megjelent nála Erdmannsdorff Ribbentrop üzenetével: Ribbentrop — tekintettel a jövő eshetőségeire — nem tartaná célszerűnek, ha a magyar kormány elfogadná Románia megneemtámadási szerződésre vonatkozó ajánlatát.⁹⁷ A német külügyminiszter, miután ily módon homályosan utalt az erdélyi revízió lehetőségére, még ugyanezen a napon telefonon felhívta Csákyt, és kérte, hogy Magyarország sürgősen bocsássa a német hadsereg rendelkezésére a kassai vasútvonalat, Lengyelországba történő csapatszállítások céljaira. A német kormány hálóját kilátásba helyezte.⁹⁸ Csáky a telefonbeszélgetések alkalmával közölte Ribbentroppal, hogy választ a kormány hozzájárulása nélkül nem tud adni és ezért másnap délre ígérte a kormány döntését.

Megbízható források hiányában ma nem teljesen tisztázható az a kérdés, hogy a német hadseregnek milyen katonai-taktikai okokból lett volna szüksége a magyar vasútvonal felhasználására a Lengyelország elleni háborúban, de kétségtelen, hogy a Szlovákiából Lengyelországba vezető vasútvonalat, amelynek egy része az első bécsi döntés alapján Magyarországnak juttatott területen ment keresztül, német csapatok és lőszer szállítására kívánták felhasználni.⁹⁹

Bármilyen volt is azonban a katonai cél, vitathatatlan, hogy a német kérés teljesítése nyílt kiállást jelentett volna a fasiszta Németország oldalán, s ennek következményei nem lehettek kétségesek a magyar kormány előtt sem. E lépést magávalvonó angol—francia hadüzenet Magyarország háborúba lépését, a kormány külpolitikai törekvéseinek összeomlását jelentette volna, ráadásul olyan helyzetben, amikor még a revíziós igények kielégítése sem látszott biztosítottnak. A „nagy vad”, azaz

⁹⁶ O. L. Küm. számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1939. III. 506.

⁹⁷ O. L. Küm. res. pol. 1939—27/a—844.

⁹⁸ O. L. Küm. Számjel. Római követség számjeltáviratai. 1939. 308.

⁹⁹ O. L. Küm. Minisztertanácsi jkv. 1939. szeptember 10. Lásd még Ribbentrop és Teleki megbeszélését 1940. szeptember 29-én a második bécsi döntés alkalmával, ahol ez a kérdés szóba került. — DGFP. X. 410. sz. irat.

Erdély megszerzésére, amely esetleg a Németországgal való fegyveres együttműködésre készíthette volna a Teleki-kormányt, semmiféle lehetőség nem volt. Hiszen alig néhány napja közölte Ribbentrop Csákyval, hogy Magyarország támadását Románia ellen nem tűrnék el. Ribbentrop homályos célzása „a jövő eshetőségeire” a román–magyar megnemtámadási szerződés elutasítása révén, pedig nagyon is megfoghatatlan volt. A Teleki-kormány számára nem lehetett csábító az az ajánlat sem, hogy az átvonulás engedélyezéséért lengyelországi területeket szálljon meg, hiszen az még csak súlyosbította volna a fasiszta Németországgal való katonai együttműködés tényleges következményeit, nemcsak külpolitikailag, hanem belpolitikailag és gazdaságilag is. Olyan helyzetet teremtett volna, amelyből kényszerűen következik a fasiszta Németország ingadozás nélküli és egyre mélyebb gazdasági, politikai kiszolgálása.

A német átvonulás engedélyezése tehát súlyos következményeket vont volna maga után. Azonban az is kétségtelen, hogy a Teleki-kormány majdnem teljes biztonsággal nemet mondhatott Ribbentrop kérésére anélkül, hogy kormolyan tartania kellett volna egy német támadástól Magyarország ellen vagy attól, hogy a német csapatok a magyar kormány engedélye nélkül megkísérlik az átvonulást. Hiszen nem volt valószínű, hogy a német–lengyel háború kellős közepén Hitler akciót indítson Magyarország ellen vagy bármiféle komolyabb megtorlást eszközöljön. Annál is inkább, mert 1939-ben Közép-Európában mégis csak Magyarországot fűzték a legszorosabb szálak Németországhoz, s ha fegyveres akcióban nem is vett részt, gazdaságilag segítette a németeket, s politikája tengelybarát politika volt.

Mindamellet a magyar kormány a német kérdés megtagadásakor számíthatott Olaszország diplomáciai támogatására is. Szeptember 9-én Csáky táviratilag kérte az olasz kormány tanácsát. A római magyar követ másnap jelentette, hogy Mussolini a német kérés barátságos megtagadását ajánlotta.¹⁰⁰

Szeptember 10-én ült össze a kormány Teleki Pál elnökletével, aki Csákyval együtt már megbeszélést folytatott Horthyval, és a német kérés elutasítása mellett döntöttek.¹⁰¹ Teleki a Minisztertanács ülésén

¹⁰⁰ O. L. Küm. számjel. 1939—bejövő—Róma.

¹⁰¹ O. L. Minisztertanácsi jkv. 1939. szeptember. 10.

elmondta összes aggályait. Csáky viszont ismertette a római magyar követ időközben megérkezett táviratát. A Minisztertanács végül is a német külügyminiszter kérését elutasította.¹⁰² A kormány válaszában, amelyet Csáky telefonon azonnal közölt Ribbentroppal — majd később írásban is eljuttatott a budapesti német követnek — „összinte sajnálatát fejezte ki”, mivel arra kénytelen kérni a német külügyminisztert, álljon el attól a kérésétől, hogy magyar vasútvonalat használhasson a német csapatok Lengyelországba szállítására. Majd hivatkozott a korábbi (július 24-i) magyar közlésekre a Lengyelország elleni német—magyar együttműködéssel kapcsolatban. S arra, hogy ez, a nyugati hatalmak és Lengyelország hadüzenetét vonná maga után és azt eredményezné, hogy Magyarország kénytelen lenne csökkenteni Németországnak nyújtott gazdasági támogatását, sőt rövid időn belül maga szorulna a Német Birodalom segítségére. Végül a válaszban a kormány hangoztatta, hogy Magyarország a jövőben is igyekezni fog a Német Birodalom felé barátságát bizonyítani tettekkel is, olyan körülmények között, amikor Németország vitális érdekeit látná veszélyeztetve, s ekkor minden kockázatot vállalását meggondolná.¹⁰³

¹⁰² Uo.

¹⁰³ *DGFP. VIII. 45. sz. 42–44. l.* “The Royal Hungarian Government sincerely regrets that it is compelled to beg Your Excellency to desist from the request for the use of Hungarian railway lines for the purpose of transporting German troops toward Poland.

Consent to this action, as we have had the honor of explaining to Your Excellency on several previous occasions, could not, in the opinion of the Hungarian Government, be reconciled with Hungary’s national honor.

At the same time the Hungarian Government has the honor to call Your Excellency’s attention to the circumstance that one may anticipate with all but certainty that compliance with this request would result in an immediate declaration of war by three powers — a circumstance which would lessen the possibility of our giving assistance to the German Reich in its bitter struggle; on the contrary within the foreseeable future Hungary would have to depend on the German Reich for assistance.

In the opinion of the Royal Hungarian Government the risk is much greater than the advantage to be gained, since the German troops could reach their objective in a short march without violating Hungary’s territorial sovereignty. Moreover, the transit of German troops via Košice would be altogether impossible, if only in view of the well-known Slovak irredentist sentiment.

Ribbentrop a választ tudomásul vette, de kérte, hogy a magyar kormány tegye lehetővé legalább a hadianyag szállítását a kassai vasútvonalon.¹⁰⁴ Ezt a kérését a magyar kormány már nem tagadta meg. Szeptember 11-én Csáky értesítette a budapesti német követet, hogy a magyar kormány engedélyezi a hadianyag szállítást zárt vagonokban és katonai kíséret nélkül.¹⁰⁵ Ugyanezen a napon Ribbentrop utasította budapesti követét, közölje Csákyval, hogy a magyar kormány ne tekintse a szeptember 9-i kérést ultimátum szerű követelésnek, hanem csak baráti kérésnek, amelyben a magyar kormányt szívesség megtételére kérték fel. Erdmannsdorff arra is utasítást kapott, hogy miután az ügy lezárult, ne tegyen további lépéseket.¹⁰⁶

A magyar kormány döntését ez alkalommal valóban nem követték megtorló intézkedések, bár ettől kezdve, ha a német diplomácia valamilyen kérdésben nyomást akart gyakorolni a magyar kormányra, mindig hivatkozott az átvonulási kérés megtagadására. A magyar kormány elutasítása egyébként sem hátráltatta a fasiszta hadsereget Lengyelország gyors leigázásában. De joggal jegyezte meg Ciano naplójában, hogy „a visszautasítást a németek nem fogják elfelejteni, a magyaroknak ezért egyszer fizetni kell”.¹⁰⁷

As in the past, so Hungary will strive in the future, too, to prove her friendship toward the German Reich by deeds as well. Should (group garbled) German Reich appear endangered in its vital interests, or should she become aware of an intended attack from the rear, she (Hungary) would most earnestly consider the question of wether, by virtue of the existing community of interests, she (group garbled) would have to assume the most far-reaching risk.

The Royal Hungarian Government requests Your Excellency to inform His Excellency the Reich Chancellor of its standpoint, as it is convinced that he will understand it since it, is generally known that the Reich Chancellor places the question of national honor on the sam level with the question being or not being.”

¹⁰⁴ *Ciano naplója. 1939–1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1939. szeptember 11-i bejegyzés.

¹⁰⁵ *DGFP. VIII. 48. sz. irat. 46. l.*

¹⁰⁶ *DGFP. VIII. 51. sz. irat. 48. l.*

¹⁰⁷ *Ciano naplója. 1939–1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1939. szeptember 11-i bejegyzés.

II. MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA A „FURCSA HÁBORÚ” IDEJÉN

I. Magyarország nemzetközi helyzete a háború kirobbanása után A Teleki-kormány és az európai nagyhatalmak

Azok a tényezők, amelyek a Teleki-kormány külpolitikai vonalvezetésének kialakításában a második világháború kirobbanásának küszöbén szerepet játszottak, tovább hatottak a háború megindulása, Lengyelország lerohanása után, a „furcsa háború” idején is. Ezek a tényezők határozták meg a kormány külpolitikáját ebben az időszakban is, amely azon alapult, hogy a fasiszta tengelyhatalmakkal való szoros együttműködés fenntartása mellett, Magyarország őrizze meg fegyveres semlegességét a világháborúban és kerülje el a nyílt szakítást a nyugati hatalmakkal. Nem változott az a gyakorlati program sem, amely a Romániával szembeni területi revízió megvalósítását tűzte ki célul.

A háború kirobbanását követő helyzet, amikor a hadviselő felek között kialakult erőviszonyok következtében, sem Németország, sem pedig Anglia és Franciaország nem tettek kezdeményező lépéseket, hogy Kelet és Délkelet-Európát a nyílt háborús konfliktusok színterévé tegyék, bizonyos mértékig kedvezett Teleki ama elképzelésének, hogy Magyarország valóban távol maradjon a háborús konfliktustól.

A Lengyelország felett aratott gyors győzelem után Németország nem indított támadást a nyugati fronton. Tanulmányunknak nem feladata annak részletes elemzése, hogy milyen okok játszottak abban közre, hogy bár a nyugat elleni támadás utasításai már 1939. október 9-én készen álltak, a támadás megindítására csak 1940 tavaszán került sor. Csak arra szorítkozunk, hogy Németországnak feltétlen érdeke volt a délkelet-európai nyugalmi helyzet fenntartása, annál is inkább, mert a fokozatosan kialakuló angol gazdasági blokádnak következtében a „Südostraum” gazdasági kincseinek zavartalan és egyre nagyobb arányú kiaknázása létszükséglete volt a német háborús gépezetnek. Az erőteljes gazdasági

behatolás érdekében a német kormány már 1939 szeptemberében nagyarányú diplomáciai akciót indított meg.¹

A Deutsche Diplomatisch-Politische Korrespondenz — a német külügyminisztérium félhivatalos kiadványa — 1939 szeptemberi száma a délkelet-európai államoknak Németországgal való kapcsolatairól leszögezi: Németországnak érdeke, hogy e térség ne vesse magát kalandokba és Németországgal való viszonyainak megrázkódtatásait ne idézze elő. A közlemény hangoztatta, hogy Németország kész minden erejével veszélyeztetett érdekeit megóvni és megvédelmezni.²

A német gazdasági szükségletek kielégítésében Délkelet-Európában a legnagyobb szerepet a román nyersolaj kiaknázása játszotta. Ugyancsak nagy jelentősége volt a jugoszláv ércbányászatnak is. Ily módon Románia és Jugoszlávia a német diplomáciában sokkal fontosabb szerepet töltött be, mint a lényegében csak mezőgazdasági produktumokat szállító Magyarország. Emellett a németek magyarországi pozíciói sokkal szilárdabbak voltak, mint az angol–francia garancia alatt álló Romániában vagy Jugoszláviában.

Ez a helyzet kihatott a német kormánynak Magyarországgal szemben folytatott politikájára is. A háború kirobbanását követő hónapokban

¹ Sztójay Döme berlini magyar követ 1939. szept. 11-én küldött jelentésében, foglalkozva az angol blokádháború várható következményeivel, a következőket írta: „A Südostraum, amelynek államai már eddig is a legszorosabb kapcsolatokat tartották fenn a Német Birodalommal, és ahonnan a román nyersolaj, jugoszláv érc, gabona, vágó állat, hús, zsír, hüvelyesek, gyümölcs ellátásuk zavartalansága közlekedésileg is legkönnyebben biztosítható. Az említett gazdasági területekkel való kapcsolatok eddigi fenntartása és a háborús szükség teremtette emelése érdekében elképzelhető, hogy a Német Birodalom a legintenzívebb diplomáciai akciót tette folyamatba.” A jelentés további részében Sztójay közli, hogy von Hassel különleges gazdasági megbízatásokkal a skandináv és a balti államokban, von Clodius pedig a délkelet-európai államok fővárosaiban folytat tárgyalásokat. — *O. L. Küm. pol. 1939—21—4597. (4597)*

² *O. L. Küm. pol. 1939—21—4974.* „... Deutschland hat keine weiteren politischen Interessen im Südosten, es hat nur ein Interesse daran, dass dieser Raum sich nicht in Abenteuer stürzt und Erschütterungen seiner eigenen und Deutschlands Beziehungen herbeiführt. Auch die Staaten des Südostens selbst werden, — allein schon angesichts des Schicksals, in das sich Polen leichtfertig hat hineintreiben lassen — keine Lust verspüren, sich irgendwelchen Mächten und ihren wahnsinnigen Zielen zuliebe aufzuopfern . . . Deutschland ist bereit, mit aller seiner Kraft an jeder Stelle gefährdete Interessen zu wahren und zu schützen.”

nem igen hangzottak el „baráti” nyilatkozatok német hivatalos részről. Sőt a német diplomáciai testület tagjai, elsősorban Bukarestben, óvakodtak attól, hogy a magyar diplomáciai testület tagjaival szorosabb kapcsolatokat tartsanak fenn, mert ez mindig gyanús lehetett a román kormány szemében.³ Minden egyes olyan diplomáciai lépés vagy politikai nyilatkozat, amely Románia ellen irányult, a németek határozott ellenállásába ütközött. 1939 őszén a német kormány nem lépett fel nagyarányú politikai követelésekkel Magyarországon, ez azonban természetesen nem jelentette azt, hogy ne reagált volna hevesen a magyar kormány legkisebb olyan intézkedésére is, amelyet érdekeire sérelmesnek vélt. Különösen élesen támadták a magyar kormányt a lengyel menekültekkel szemben tanúsított magatartását. 1939 szeptember végén és októberben Erdmannsdorff budapesti német követ szinte másodnaponként megjelent a külügyminisztériumban, ahol a szóbeli és írásbeli jegyzékekben, a lengyel hadifogolytáborokból szerzett értesüléseire hivatkozva, a semlegesség megsértésével vádolta a magyar kormányt. „Erdmannsdorff német követ sűrű látogatásainak fő témája az utóbbi időkben — írja Csáky október 21-én a Minisztertanács számára készített feljegyzésben — a lengyel menekültekkel szembeni bánásmódunk. Irányelve a sokszor kicsinyességig menő akadémikuskodás: mindent kifogásol és azt tartja, hogy nem úgy bánunk a lengyelekkel, mint azt semlegességünkben következtetni lehetne... Tekintettel arra, hogy Erdmannsdorff eljárása egyenes és következetes irányba halad, közel fekvő az a gondolat, hogy Németország részéről támasztható sérelmekre gyűjt anyagot.”⁴ A diplomáciai zsarolás eme módszerét más vonatkozásban is rendszeresítették. Sztójay ezekben a hónapokban rendszeresen küldte táviratait és jelentéseit arról, hogy a német politikai körök elégedetlenek a magyar sajtó magatartásával, általában a magyarországi helyzettel, ijedten emlegetve, hogy véleménye szerint ez Magyarország megszállásához is vezethet.

1939 szeptember végén beszámolva a Berlinben tapasztalható magyarellenes hangulatról, valamilyen gesztust ajánl a németek kielégítésére,

³ Baitz Oszkár bukaresti magyar katonai attasé írja 1939 okt. 4-i jelentésében: „A háború kitörése óta méginkább meg kellett értenem, hogy a németek a magyara német barátságot Bukarestben nem éppen szívesen fitogtatják...”

⁴ O. L. Küm. pol. 1939-21/7-7313.

„mert máskülönbén Lengyelország sorsára jut” Magyarország.⁵ Október 16-án újból jelentette: „... Komoly német körökkel folytatott beszélgetés során olyan jóindulatú tanács hangzott el, hogy mi magyarok szállítsunk fennakadás nélkül és mennél többet a Német Birodalomnak; csak ez terelné el egyes éhes farkasok éhes szemeit a Nagymagyar-Alföldről”.⁶ Hasonló jelentések érkeztek a prágai konzulátustól, a bukaresti magyar diplomáciai képviselőtől, azzal a tartalommal, hogy német diplomatáktól szerzett „bizalmas értesülések” szerint a német kormány-nál nagyfokú elégedetlenség tapasztalható a magyarországi helyzet miatt. Horthy végül is 1939. november 3-án levelet írt Hitlernek, hivatkozva arra, hogy értesülései szerint Németország magatartása megváltozott Magyarország iránt, amely csak hamis hírek eredménye lehet, s biztosította Hitlert arról, hogy Magyarország szilárdan Németország oldalán áll.⁷

A német diplomácia ezen akciói elsősorban arra irányultak, hogy Magyarországon is biztosítsák a német gazdasági szükségletek fokozottabb kielégítését. Az 1939 szeptemberi német–magyar gazdasági tárgyaláson Clodius „támogatást kért az ésszerűség határain belül Németország ellátása részére”.⁸ Többletszállítást követelt állat és állati termékekből, különösen zsírból, 7 millió márka értékben. Követelte a heti 4500 darab sertéskontingens, valamint a szarvasmarha-, a takarmány- a gabonakontingens emelését. E gazdasági tárgyalások leglényegesebb pontja a németek azon követelése volt, hogy emeljék fel a márka árfolyamát. „Clodius részint — írja a fent idézett jelentés — prestis szempontokból a Reichsbank elnökére való hivatkozással, részint a magyar piacnak a Balkán felé való fontosságára hivatkozással és végül németországi exportunk megkönnyítése szempontjára való utalással inszistál a márka-árfolyam felemelésén.”⁹

⁵ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 44. l.

⁶ Uo. 213. l.

⁷ DGFP. VIII. 328. sz. irat.

⁸ Feljegyzés a magyar–német gazdasági tárgyalásokról. 1939. szept. 19. — O. L. Küm. gazd. pol. 1939. Német dosszié 103.

⁹ A márka árfolyamának felemelése mögött az a szándék húzódott meg, hogy így módon is fokozzák Magyarország gazdasági kizsákmányolását, amit már a létrehozott egyenlőtlen feltételeken alapuló gazdasági szerződések amúgy is eléggé biztosítottak. A márka árfolyamának felemelése a pengőhöz viszonyítva gyakorla-

Ezeken a tárgyalásokon a márka árfolyamának felemelését visszautasították.¹⁰ Teleki ugyancsak nem adta beleegyezését ahhoz, hogy Kárpát-Ukrajnába a németek ellenőrzése alatt folyjék az olajkutatás és kitermelés.¹¹ A német kormányban azonban kezében volt a megfelelő eszköz ahhoz, hogy gazdasági követeléseinek maradéktalanul érvényt szerezzen. Miután a német kormány vonakodást tapasztalt 1939 őszén magyar részről gazdasági követeléseinek kielégítésével szemben, továbbra is fenntartotta bizonyos hadianyagok szállításának tilalmát Magyarországra.¹² S visszautasította a magyar kormány ismételt kéréseit a szállítási tilalom felfüggesztésére,¹³ illetve csak részlegesen módosította azt 1939 október közepén.¹⁴ A német fegyverszállítások korlátozása súlyosan érintette a romániai területi követeléseinek mielőbbi érvényt szerezni kívánó magyar kormány fegyverkezési programját. A német követelések kielégítésével szembeni vonakodás ezért nem is tartott sokáig. A magyar kormány 1939 decemberében újabb kérelemmel fordult a német kormányhoz: tegye lehetővé 127 millió márka értékben hadianyagok szállítását Magyarországra.¹⁵ 1940. január 16-án német–magyar fegyverszállítási egyezményt írtak alá Budapesten, amelynek eredményeként eleget téve a német követeléseknek, felemelték a márka árfolyamát, s a magyar kormány ígéretet tett arra, hogy a jövőben igyekezni fog gazdaságilag minden tekintetben segíteni Németországot.¹⁶

A magyar kormány a háború kirobbanását követő hónapokban továbbra is igyekezett a tengelyhatalmakon belül erősen Olaszországra

tilag azt jelentette volna, hogy ugyanolyan mennyiségű német importáruért jóval nagyobb mennyiségű exportcikket kellett volna szállítani Németországnak.

¹⁰ O. L. *Küm. gazd. pol. 1939. Német dosszié 103.*

¹¹ DGFP. VIII. 185. sz. irat.

¹² 1939. aug. 31-én Woermann, a német külügyminisztérium államtitkár helyettese közölte Sztójayval, hogy a magyar kormány Németországgal szemben tanúsított bizonytalan magatartása miatt bizonyos hadianyagok Magyarországra szállítását betiltották. — O. L. *számjel. 1939. A berlini követség számjeltávirata. III. 442.*

¹³ DGFP. VIII. 9. 238. sz. iratok.

¹⁴ Uo. 253. sz. irat.

¹⁵ Uo. 469. sz. irat.

¹⁶ Uo. 545. sz. irat.

támaszkodni. A sajtó tüntetően hangsúlyozta az olasz—magyar viszony bensőségességét. Az olasz politikusok megnyilatkozásai, a magyar kormánnyal folytatott diplomáciai üzenetváltások, nem szűkölködtek az olasz—magyar érdekközösség hangoztatásában. A valóságban azonban a magyar kormány sokkal kevésbé számíthatott Olaszország támogatására, mint a háború kitörését megelőzőleg.

Olaszország a háború kitörése után Délkelet-Európában és a Balkánon kialakult helyzetet arra igyekezett felhasználni, hogy az „olasz hegemonia” megteremtése érdekében növelje befolyását a de facto semleges délkelet-európai országokban, és ily módon próbálta csökkenteni a számára egyáltalán nem kívánatos német hatalmi túlsúlyt e térségben.

Az olasz kormány arra számítvta, hogy Olaszország mint „nem hadviselő fél” növelheti befolyását a német fenyegetés súlya alatt tengelybarát politikát folytató országokban, a semleges délkelet-európai és Balkán államok csoportosulásának létrehozását tervezgette, amelyben a vezető szerepet természetesen, mint földközi-tengeri nagyhatalom, Olaszország játszotta volna.¹⁷ Ebből az elvből kiindulva az olasz kormány mindenképpen támogatta azt a német törekvést, hogy a délkelet-európai nyugalmi állapot fennmaradjon. Ez azonban bizonyos mértékű összeütközést jelentett a magyar törekvésekkel, mert Olaszországnak sem volt érdeke a román—magyar ellentétek kiéleződése. A magyar kormány a területi revízió megvalósításáért indított akcióinál nem számíthatott az olasz kormány együttműködésére és támogatására, sőt, Ciano a háború kezdetétől fogva ismételten mérsékletré és türelemre intette. 1939. szeptember 25-én Villani Frigyes római magyar követ táviratilag jelentette a külügyminiszternek, Ciano reméli, hogy „szomszédainkkal, Romániát is beleértve, viszonyunkat még lehetőleg javítani fogjuk... Közép- és Kelet-Európa semleges államai ma Róma felé orientálódnak, aminek a jövőben nagy jelentősége lehet”.¹⁸ Ugyan-

¹⁷ Ciano naplójának 1939. szept. 24-i bejegyzésében található a következő feljegyzés: „Megkértük Attolicot, vegye fontolóra a semlegesek tömbje megalakításának ötletét és igyekezzék, hogy legalábbis külső megjelenési formájában gazdasági látszata legyen.” *Ciano naplója. 1939—1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1939. szept. 24. 160 l. Ciano utasítása Attoliconak megtalálható *I Documenti Diplomatici Italiani.* Róma 1954. Nona Serie. Volume I. (Továbbiakban DDI.) 394. sz. írat.

¹⁸ O. L. Küm. számjel. 1939—bejövő—Róma.

erről jelentett néhány nappal később, szeptember 28-án is: „Ciano grófnak úgy látom az az elgondolása, hogy semleges államok csoportosulását kellene előmozdítani. Ezt azonban határozottan kifejezésre nem juttatta, csak azt ajánlotta újból, hogy szomszédainkkal való viszonyra legnagyobb súlyt helyezzük”.¹⁹

A „furcsa háború” egész időszakában az olasz—magyar kapcsolatok a lényegét tekintve nem is terjedtek ezen túl. A figyelmeztetések megismétlődtek minden olyan alkalommal, amikor a magyar kormány olyan elgondolásokat ismertetett az olasz kormánnyal, olyan lépéseket tervezett vagy tett, amelyek a román—magyar ellentétek kiéleződéséhez vezethettek, veszélyeztetve ily módon a német és olasz érdekeket Délkelet-Európában.

A nyugati nagyhatalmak, Anglia és Franciaország magatartásában a tengelybarát politikát folytató Magyarországgal szemben bizonyos változás tapasztalható a háború kirobbanása után. A Teleki-kormány „ingadozása”, az a tény, hogy nem lépett be a háborúba 1939 szeptemberében Németország oldalán, arra készítette a nyugati hatalmakat, hogy a hivatalos politika iránti tapintatos magatartással, bizonyos gazdasági kedvezmények lehetővé tételével távol tartsák Magyarországot a németek felé teendő további lépésektől, s a háborúba való belépéstől. A Magyarországgal szemben tanúsított „megértő” magatartásban természetesen szerepet játszott az a tény is, hogy Romániát garanciális egyezmény kötötte Angliához és Franciaországhoz, s ezért az angol diplomácia egyik legfontosabb feladata volt Budapesten a magyar kormány visszatartása Románia megtámadásától.

1939. szeptember 12-én Barcza György londoni magyar követtel folytatott beszélgetés alkalmával, Cadogan, az angol külügyminisztérium vezértitkára kijelentette, hogy Magyarország kényes és nehéz helyzetével az angol hivatalos körök tisztában vannak és értik, hogy a magyar kormány részéről „semmilyen nyílt semlegességi nyilatkozat sem hangozhat el, utóvégre az a fontos, hogy egy állam tényleg semleges maradjon és nem az, hogy azt kifelé is nyíltan kimondja”. Megértését fejezte ki az iránt, hogy a magyar kormány igyekszik „a németekkel minden kihívásnak még a látszatát is kerülni, gazdasági téren a német

¹⁹ Uo.

igényeket messzemenően kielégíteni”.²⁰ Szeptember 16-án Sargent, az angol külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, Anglia blokádintézkedéseivel kapcsolatban pedig közölte Barczával, hogy az angol kormány, ismerve Magyarország különlegesen nehéz helyzetét, „jól tudja, hogy a Németországgal szomszédos olyan államokra nézve, amelyek eddig is gazdasági produktumokat szállítottak a németeknek, ez a kérdés a mai háborús helyzetben elsősorban politikai jelleget öltött . . . ennek tudatában az angol kormány tekintettel is lesz különleges helyzetünkre”.²¹ 1939 novemberében titkos megbízottja útján²² maga Chamberlain is közölte Barczával, hogy „nagyra értékeli és becsüli a magyar kormány magatartását”.²³

Az általános „megértő” kijelentéseken túlmenően, a nyugati hatalmak kormányai óvatos magatartást tanúsítottak a magyar kormány revíziós politikájának kérdésében is. A magyar diplomácia a háború kirobbanása után igen élénk tevékenységet folytatott Londonban és Párizsban, Csehszlovákia függetlenségének és határainak háború utáni helyreállításával szemben, különösen az úgynevezett Csehszlovák Bizottság megalakulása után. Az angol és francia kormánykörök igyekeztek megnyugtatólag hatni a magyar kormányra. Khuen-Héderváry párizsi magyar követ 1939. október 12-én kelt jelentésében írja: „Bonnet . . . azt mondta, hogy a francia kormány nem gondol arra, miszerint magát Csehszlovákia mellett és Beneš rehabilitációja érdekében lekösse.”²⁴ Hasonló értelemben jelentette Barcza is november 14-én Cadogonnal folytatott beszélgetése alapján: „Cadogan vezértitkár nyíltan megmondta nekem, hogy ma még korai volna Közép-Európa jövőbeli rendezésének kérdéséről részletesen beszélni.”²⁵ Egy másik jelentésében beszámolt a londoni török nagykövettel²⁶ folytatott megbeszéléséről. A török nagykövet, aki szoros összeköttetésben állt az angol kormánnyal elmondta Barczának, hogy információi

²⁰ O. L. Küm. pol. 1939-21-4297. (4781)

²¹ Barcza jelentése. — O. L. Küm. pol. 1939-21-4618. (4783)

²² Chamberlain titkos megbízottja Dingli, a londoni olasz nagykövetség jogtanácsosa volt.

²³ O. L. Küm. res. pol. 1939-2-1092.

²⁴ O. L. Küm. res. pol. 1939-11-936.

²⁵ O. L. Küm. res. pol. 1939-2-1068.

²⁶ Rüstü Arras

szerint, ha Hitler hajlandó lenne nem túl hosszú időn belül egy meg-
egyeződés béke létrehozására, Anglia lemondana „a régi Lengyelország
és Csehszlovákia eredeti integrális helyreállítási lehetőségéről...
Csehszlovákiát tisztán néprajzi alapon szándékoznak helyreállítani”.²⁷

A nyugati hatalmak ezen álláspontja szorosan összefüggött a „furcsa
háború” idején azokkal a próbálkozásokkal, amelyek a nyugati hatal-
mak és Németország kiegyezésére, s egy szovjetellenes kapitalista
egységfront létrehozására irányultak. S ezért Csehszlovákia esetében csak
a München után megmaradt határok visszaállításának szükségességét
hangoztatták, de nem kötötték le magukat az 1938 előtti Csehszlovákia
helyreállítása mellett. „Foreign Officeban — írja Barcza egyik jelentésé-
ben — előttem mindig kijelentették, hogy bár a cseh nép felszabadítása a
szövetségesek egyik háborús célját képezi, Anglia sem Benešnek, sem
másnak ezen túlmenően semmiféle konkrét ígéretet nem tett. Cseh-
szlovákia eredeti formájában való helyreállításáról angol hivatalos körök
sohasem beszéltek... München után visszacsatolt területeinket mindig
mint vitathatatlan res judicát tekintették.”²⁸

Magát a Csehszlovák Bizottságot az angol kormány csak 1940. január
6-án ismerte el. Chamberlain 1940. február 24-i beszédére, amelyben
Csehszlovákia függetlenségének helyreállításáról is szólt, a magyar sajtó
ingerült támadással reagált. Hasonló modorú beszédet tartott március
6-án Csáky beszéde után angol kormánykörök a Pester Lloyd londoni
tudósítóját felhatalmazták egy olyan értelmű tudósítás közzétételére,
hogy az angol kormány háborús céljai között csak általában deklarálta
a cseh és szlovák függetlenség helyreállítását. Az új állam formájára,
kiterjedésére és határaitra vonatkozólag azonban semmiféle formában

²⁷ O. L. Küm. pol. 1939—21—4297. (7629)

²⁸ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 442—443. l. Barcza 1940. március 8-i táv-
irata.

²⁹ Csáky beszédében kijelentette: „A magyar kormányzat minden tekintetbe-
jövő hatalomnál igen erősen figyeli azt a tevékenységet, amelyet a különböző
csehszlovák irodák, vagy bizottságok, vagy komiték folytatnak.” Majd reményét
fejezte ki, hogy a nyugati hatalmak nem mentek el annyira, „hogy bármilyen ígé-
retet tettek volna bármilyen csehszlovák hatóságnak és hogy egy ilyen ígérette-
véstől a mai körülmények között, a közeljövőben és talán a távoliban is minden-
esetre tartózkodni fognak.” *Képviselőházi Napló* IV. köt. (1939. júl. 10.) 1940. márc. 6.

nem kötelezte el magát. A Csehszlovák Bizottság célja a menekült cseh polgári lakossággal és hadsereggel való foglalkozás, s nem feladata az 1938 előtti Csehszlovákia helyreállításának kérdéseivel foglalkozni.³⁰

Nem sokkal e cikk megjelenése után Barcza jelentést küldött az angol titkos szolgálat délkelet-európai referensével Bruce Locharddal folytatott beszélgetéséről, aki kijelentette előtte, hogy „a München után néprajzi alapon Magyarországhoz csatolt felvidéki területek hovatartozása az angol kormány nézete szerint vita tárgyát a jövőben nem képezheti, mert hiszen az angol kormány a müncheni megállapodásokat elismerte. Ruzsinszkó ugyan néprajzilag más megítélés alá esik, de az angol kormány nézete itt az, hogy annak Magyarországhoz való tartozása nem csak *res indicate*, hanem angol érdek is. Ezt főleg politikai érdek alapján mondta, mert addig, amíg Ruzsinszkó a békés Magyarországhoz tartozik . . . nem fogja sem a németek, sem a szovjet hatalmi szféráját növelni”.³¹

Lényegében ez maradt az angol álláspont 1940 nyarán a csehszlovák ideiglenes kormány elismerése után is. 1940. augusztus 22-i jelentésében Barcza a következőképpen idézte Cadogan szavait: „Vezértitkár . . . kijelentette, hogy Benesnek határozott for-

³⁰ Pester Lloyd, Abendblatt, 1940. márc. 8. „London, 7. März. Die Rede des Grafen Csaky, bzw. ihr. Auszug wurde in allen englischen Presseorganen an prominenter Stelle veröffentlicht. In politischen Kreisen Londons haben die Ausführungen des ungarischen Aussenministers lebhaftere Aufmerksamkeit erregt. Auf eine diesbezügliche Anfrage äusserte sich die amtliche Stelle Ihrem Korrespondenten über das vom Grafen Csáky behandelte tschecho-slowakische Problem wie folgt:

Die englischen Kriegsziele umfassen in der Tat die Wiederherstellungen der Selbständigkeit der Tschechen und Slowaken. Die englische Regierung hat sich aber in keiner Weise in bezug auf die Staatsform, das Ausmass und die Grenzen des neuen Staats festgelegt . . . Die Gründung und Anerkennung des tschecho-slowakischen Komitees erfolgte aus besonderen Gründen, um ein Organ zu schaffen, das sich mit den Angelegenheiten der tschechischen Flüchtlinge und aus den Flüchtlingen gebildeten tschechischen Armee beschäftigt. Die Bildung dieses Komitees ist aber für die Frage der Rekonstruktion der früheren Tschecho-Slowakei keineswegs präjudizierend. Sie dient lediglich dem festgelegten Zwecke während der Dauer des Krieges. Es wäre irrtümlich anzunehmen, dass die englische Regierung irgendwelche Verpflichtung übernommen habe, den alten Tschecho-Slowakischen Staat wieder herzustellen.”

³¹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 446. l.

mában értesítésére adatott, hogy csehszlovák kormány elismerése csak elvi gesztus, mely határkérdéseknek nem prejudikál.”³²

Gazdaságilag az angol kormány tevékenysége elsősorban arra irányult, hogy ellensúlyozva a német nyomást, igyekezett megkönnyíteni Magyarország nyersanyagbeszerzését. Titkos diplomáciai úton, több alkalommal értésére adta a magyar kormánynak, hogy amennyiben biztosítékokat tud adni arra, hogy Magyarországra szállított nyersanyag nem jut át Németországba, s kezdeményező lépéseket tesz Anglia felé, akkor „Magyarország ipari termelését a sokszorosára fokozhatja, mert Nagy-Britannia minden rendelkezésre álló eszközzel a magyar gazdasági prosperitást elő fogja mozdítani”.³³

Az angol kormány „megértő” magatartása és gazdasági engedményen Magyarország irányában nem csak abban gyökereztek, hogy ily módon ellensúlyozza a német befolyást és távol tartsa a németeknek teendő még nagyobb engedményektől a magyar kormányt. Szerepe volt ebben a nyugati hatalmak szovjetellenes terveinek is. A Szovjetunió elleni kapitalista egységfront létrehozására irányuló törekvések — mint már említettük — tovább hatottak a háború kirobbanása után is. S ebben helyet kaphatott volna az az ellenforradalmi Magyarország, amely mindig kész lett volna egy ilyen szövetségben résztvenni.

A Szovjetunió, a magyar kormány szovjetellenes politikája ellenére korrekt és barátságos magatartást tanúsított Magyarország iránt a háború kirobbanása után is. 1939 szeptember második felében Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Beloruszlia felszabadítása következtében Magyarország közvetlen szomszédságba került a Szovjetunióval. A szovjet kormány, amikor csapatai elérték a magyar határt, üzenetet intézett a magyar kormányhoz, amelyben közölte, hogy a Szovjetunió tiszteletben tartja Magyarország határait, s békében kíván élni összes szomszédai-val.³⁴

³² O. L. Küm. pol. 1940—2—4621.

³³ Semsei Andor kairói magyar ügyvivő jelentése E. C. Heatcote-Smith, angol főkonzullal folytatott megbeszéléséről. — O. L. Küm. gazd. pol. 1939. 401. A jelentést idézi Berend T. Iván—Ránki György, *Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1939—1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958. 307. l.

³⁴ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 369. l. Álláspontját a szovjet kormány több ízben is kifejezésre juttatta. 1940. január elején Potemkin

1939. szeptember 24-én a Szovjetunió helyreállította a diplomáciai viszonyt a magyar kormánnyal, amely 1939 februárjában Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozásakor szakadt meg. A tárgyalások a diplomáciai viszony helyreállításáról már július elején megindultak. Előbb a varsói szovjet nagykövetségen keresztül,³⁵ majd Jungerth-Arnothy volt moszkvai követ, mint a kormány megbízottja Párizsba utazott, hogy ott folytassa a tárgyalásokat a párizsi szovjet nagykövettel.³⁶ A magyar kormány új moszkvai követe Kristóffy József lett, aki szeptember 27-én mutatta be megbízólevelét Moszkvában. Kalinin, a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöke a megbízólevelét átadásakor hangsúlyozta, hogy a két ország között nincsenek érdekellentétek, s hogy a Szovjetunió fejleszteni kívánja Magyarországgal a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat.³⁷

A magyar kormánytól azonban mi sem állott távolabb, mint a valóban jószomszédi kapcsolatok fenntartása a Szovjetunióval. A Teleki-kormány külpolitikájának, a világháború eme periódusában is, éppen a szovjetellenesség volt egyik alapelve, amelyet csak erősített a nyugati kapitalista nagyhatalmak egyes politikai köreinek azon igyekezete, hogy Németország és a nyugati hatalmak között kiobbant háborút, a német-szovjet ellentétek felidézésével, Európa keleti térségeiben megnyitandó új hadszínterek révén, a Szovjetunió elleni háborúvá változtassák. A „furcsa háború”, a nyugati front megnyitásának halogatása, a magyar uralkodó osztályok köreiben is élesztette a reményt, hogy létrejöhet a szovjetellenes kapitalista egységfront a Szovjetunió elleni általános támadáshoz. Erre gondolt Horthy, amikor 1939. november 3-án Hitlerhez írott levelében arra utalt, milyen hiba volt, hogy 1918-ban a

külgügyi népbiztos helyettes ismét kijelentette a moszkvai magyar követ előtt, hogy a jelenlegi magyar–szovjet határ „egyik legbiztosabb határ Európában és rendelkezik a nyugalmi állapot kellékeivel.” Közölte továbbá, hogy „a szovjet kormány eltökélt szándéka határnyugalmának fenntartása és a jószomszédi viszony kiépítése. Ez politikai együttműködésre is vezethet”. — *O. L. Küm. számjel. Római követség számjeltáviratai.* 1940. 8. Csáky távirata Rómába Potemkin és Kristóffy beszélgetéséről.

³⁵ *O. L. Küm. res. pol. 1939–24–593.*

³⁶ *O. L. Küm. res. pol. 1939–24–787.*

³⁷ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. II. 33. l.*

nagyhatalmak, Anglia, Franciaország, Olaszország, Németország és az Osztrák—Magyar—Monarchia nem indított közös és erőteljes támadást Foch marsall javaslata alapján, a Szovjetunió ellen a proletárhatalom elpusztítására.³⁸

A szovjetellenes egységfront lehetőségeinek reményét az angol diplomácia tudatosan is erősítette a magyar kormányban. Barcza követi jelentéseiben 1939 ősztől rendszeresen tájékoztatta a kormányt az ezzel kapcsolatos értesüléseiről és benyomásairól. Október 31-én kelt jelentésében írja: „Az angolok véleménye a jövőre nézve kettős: Németország belső gazdasági és esetleg politikai összeomlása és a német érdekek összeütközése a szovjet érdekekkel... A szovjet és a németek közötti érdekösszeütközés angol megítélés szerint a Baltikumban máris bekövetkezett és a Balkánon a jövőben könnyen bekövetkezhet.”³⁹

November 14-én újabb jelentést küldött Sargenttal folytatott beszélgetéséről. Leírja, hogy midőn kérdést intézett Sargenthez arról, hogy nem lenne-e helyes, ha minden európai hatalom közös és általános támadást indítana a Szovjetunió ellen, az angol diplomata azt felelte, hogy „ő is azt hiszi, sőt tudja, hogy Chamberlain úrnak is ez lenne a szíve vágya”, de amíg Hitler nem hajlandó egy józan békére, Anglia nem engedhet álláspontjából.⁴⁰ Néhány nappal később, november 27-én küldött jelentésében pedig, még körvonalazottabban összegezte értesüléseit e kérdéssel kapcsolatban: „Minden józanul gondolkodó angol későbbi fő gondja a bolszevizmus továbbterjedésének lehetősége és ennek megakadályozása. Ezért hiszem, hogy ha ma Hitler kapható volna egy olyan békére, mely formailag némileg megóvná Anglia tekintélyét és lényegileg egy 50%-os kiegyezést jelentene, Chamberlain úr hajlandó lenne a németekkel kibékülni azon az áron, hogy ezután velük együtt akár politikailag, akár ha kell fegyveresen tegye ártalmatlanná és szorítsa ki ismét a szovjetet Európából.”⁴¹

Ilyen szerepet szántak az 1939 november végén kirobbantott szovjet—finn háborúnak is. Barcza december elején részletes jelentésben számolt be a finn—szovjet háborúval kapcsolatos angol álláspontról. A szov-

³⁸ DGFP. VIII. 328. sz. irat. 378. l.

³⁹ O. L. Küm. pol. 1939—21—4297. (7625)

⁴⁰ O. L. Küm. pol. 1939—21—4297. (7849)

⁴¹ O. L. Küm. pol. 1939—21—4297. (8074)

jet—finn háború első napjaiban — írja — „mintha a németek elleni háború jelentősége is némileg elhomályosult volna . . . Több, úgy angol, mint diplomata részről azt a véleményt is hallottam, hogy a finn—szovjet háború, feltéve, hogy a finnek még egy ideig képesek lesznek magukat tartani, ugyanazt a jelleget fogja majd felvenni, mint annak idején a spanyol polgárháború. Az angolok és franciák egyelőre kerülnek a szovjettel való nyílt konfliktust, de úgy ők, mint a Nemzetek Szövetsége útján a többi államok közül is igen sokan, ha nem is hivatalosan, de úgynevezett önkéntesek és hadianyag küldése útján támogatni fogják a finneket. Ha ily módon a finnek sok hadianyagot és emberben is megerősítéseket fognak majd kapni, igen sokáig elhúzhatják majd az ellenállást. Finnország így az antibolsevista harc színterévé válhatnék anélkül, hogy a konfliktusban hivatalosan más is venne részt . . .” A jelentésben továbbiakban egy nyílt szovjetellenes egységfront létrehozásáról szerzett értesüléseiről tudósít: „Anglia ma már egy közös bolsevizmus ellenes front kedvéért hajlandó lenne a németekkel egy megegyezéssel békét kötni. Sargent úr erre vonatkozólag azt mondta nekem, hogy ha a németek kaphatók volnának egy raisonnabilis békére és azután egy közös akcióra a szovjet ellen, úgy erről lehetne beszélni . . . Olaszország szerepe ebben a kérdésben döntő fontosságú, mert csakis Mussolini közvetíthetne és hozhatna létre egy ilyen nagyszabású bolsevizmus ellenes frontot, melyhez azután igen sok semleges többé-kevésbé csatlakoznék.”⁴²

Méltán éledt fel tehát a remény a magyar uralkodó osztályok körében a szovjet—finn háború kirobbanásakor. Ezért sietett Teleki miniszterelnök, szinte elsőként az európai államférfiak közül, nyilvánosan is hitet tenni a szovjetellenes egységfront gondolata mellett. December 5-én a képviselőházban tartott felszólalásában a szovjet—finn háborúról kijelentette: „Új, és a német—angol—francia háborútól különálló háború ez, amely mégis az európai országoknak a múltban és a jelenben egységes történelme folyamán — komplementer háborúnak mondható.”⁴³

Az általános kijelentéseken túlmenőleg azonban a magyar kormány konkrét tetteiben is igyekezett bizonyítani, hogy kész a „nagyszabású

⁴² O. L. Küm. pol. 1939—12/10—8405.

⁴³ Képviselőházi Napló 1939/III. 1939. december 5.

bolsevizmus ellenes európai frontban” tevékenyen is részt venni. Teleki személyes ellenőrzése mellett szerveződtek a Finnországba induló önkéntes alakulatok. Csáky már december 5-én táviratban fordult az olasz kormányhoz, kérve, egyezzen bele abba, hogy a magyar önkéntesek olasz területen az olasz légióhoz csatlakozhassanak és együtt induljanak Finnországba.⁴⁴ Miután az olasz kormány diplomáciai okokból a kérést elutasította,⁴⁵ az önkéntes alakulat tengeri úton igyekezett célját elérni. A magyar kormány nem csak önkénteseket, de jelentős mennyiségű hadianyagot is szállított a finn hadseregnek.⁴⁶ Ebben jelentős segítséget nyújtott az angol kormány is. Az angol kormány a finnek részére történő magyar hadiszállításokhoz átengedett minden stratégiai nyersanyagot Magyarországra. Sőt, ezen túlmenőleg még részben finanszírozta is a finn hadianyag megrendeléseket Magyarország számára, fontos nyersanyagok szállításával. A finn katonai megrendelések értéke kb. 10 millió pengő volt. Ennek 1/3-a erejéig Anglia rezet, ólmot, gyapotot és kaucsukot szállított.⁴⁷ A Finnországba szállított hadianyagok közül elsősorban a magyar gyártmányú légelhárító lövegek voltak jelentősek.

2. A délkelet-európai semleges blokk terve

Bevezetőben említettük, hogy a Teleki-kormány külpolitikájának gyakorlati célja a háború kitörése után elsősorban a Romániával szembeni revízió volt. A háború kirobbanásának első pillanatától kezdve a kormány erre összpontosította egész figyelmét, gyakorlati tevékenységét. Kifejtettük már, mennyire összefüggött a revíziós törekvések megvalósításának vágya azzal a ténnyel, hogy Magyarország a háború kirobbanásakor nem tett semlegességi nyilatkozatot. Az 1939 augusztus végén és szeptember első napjaiban végrehajtott próbálkozások kudarca nem

⁴⁴ O. L. Küm. res. pol. 1939-41-1083.

⁴⁵ O. L. Küm. res. pol. 1939-41-1096.

⁴⁶ O. L. Küm. res. pol. 1940-35-4.

⁴⁷ Berend T. Iván—Ránki György, *Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1939-1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958. 308. l.

jelentette azt, hogy a magyar kormány lemondott volna arról a tervéről, hogy a maga külön háborúját Románia ellen elindítsa. Csak azt bizonyította, hogy a körülmények okozta kényszer átmenetileg elhalasztotta annak végrehajtását. A kormány programja a Romániával szembeni revízió kérdésében továbbra is az volt, hogy azt a *fennálló európai konfliktus befejeződése előtt*, a legalkalmasabb pillanatban kell megvalósítani. Ennek az álláspontnak igazi értelmét gróf Bethlen István fogalmazta meg, aki a várható békefeltételekről készített emlékiratában 1940 elején, sürgetve az erdélyi revízió megvalósítását még a háború befejezése előtt, a következőket írta: „Nekünk magunkra hagyatva, semmiképp sem lesz erőnk ahhoz, hogy a létrejött új rendet (a győztes hatalmak által leszögeezett status quot, J. Gy.) egy későbbi időpontban a magunk javára revízió alá vétsük, vagy kikorrigáljuk.”⁴⁸

Ez a program szabta meg Magyarország viszonyát a szomszéd országokhoz a háború kirobbanása után, s irányította a kormány tevékenységét és állásfoglalását a közép-európai és balkáni problémákkal kapcsolatban is. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy a magyar kormány minden külpolitikai lépését a revízió megvalósításától tette függővé,⁴⁹ saját tevékenységével is rombolta azokat a lehetőségeket, amelyek Közép- és Délkelet-Európának a háború első időszakában kialakult helyzetéből adódóan elősegíthették volna a szomszéd országokkal való összefogást, s ezzel a fegyveres semlegesség fenntartására irányuló törekvések sikerét. Saját tevékenységével fokozta annak lehetőségét, hogy Magyarország eszközévé váljon a német imperializmus délkelet-európai terveinek megvalósításában.

A magyar kormány továbbra sem volt hajlandó a legkisebb lépést is megtenni a román–magyar közeledés érdekében. Sőt, visszautasította a román kormány minden kezdeményezését azzal az indoklással, hogy elfogadhatatlannak tart minden más megoldást, mint a területi engedményeket.

⁴⁸ Emlékirat a várható békefeltételekről. — *O. L. Küm. res. pol. 1940–41–232*.

⁴⁹ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonimus, Budapest 1945. c. könyvében leírja, hogy 1940. jan. 1-én a külügyminisztériumban Ullein-Reviczky sajtófőnök előadást tartott a lapszerkesztőknek, amelyet e szavakkal kezdett: „A magyar külpolitikának egyetlen kérdése van: Erdély. Ezt a kérdést minden körülmények között és mindenáron megoldjuk.” 129. l.

Gafencu román külügyminiszter szeptember 14-i javaslatát arról, hogy Románia, Jugoszlávia és Magyarország tegyen a bledi megállapodáshoz hasonló nyilatkozatot,⁵⁰ közösen vagy bilaterális alapon, válaszra sem méltatta.⁵¹ Annak ellenére, hogy a román külügyminiszter közölte Bárdossy bukaresti magyar követtel, hogy javaslatát csak tárgyalási alapnak tekinti, s nem ragaszkodik annak szövegéhez.⁵² Gafencu még ennél tovább is ment. Bertrand de Jouvenel francia publicista előtt — aki bukaresti megbeszélései után Budapesten Ullein-Reviczkyvel, a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetőjével is tárgyalt — azt fejtegette, hogy a háború után lehetségesnek tartaná „a magyar—román arrangement megteremtését”.⁵³ Amikor október 19-én a budapesti jugoszláv követ érdeklődött a külügyminisztériumban, hogy mikor fog a magyar kormány reagálni a román egyezmény-tervezetre, azt a választ kapta, hogy nem kívánnak a javaslatra reflektálni, mert az

⁵⁰ A Kisantant Állandó Tanácsa 1938. aug. 21—22-én a magyar kormánnyal folytatott előzetes tárgyalások alapján Bledben jegyzőkönyvtervezetet fogadott el. A tervezet első pontjában a kisantant államok elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. A második pontban Magyarország egyrésztől, a kisantant államok másrésztől kinyilvánították, hogy tartózkodnak egymással szemben az erőszakhoz való folyamodástól. Egyidejűleg egy pótjegyzőkönyv tervezet is készült, amelyben Jugoszlávia és Románia, valamint Magyarország megegyeznek abban, hogy a jószomszédi kapcsolatok rendezése és megjavítása érdekében, megvizsgálva az érzékeny ügyek megoldását elősegítő lehetőségeket, „minden erejükkel azon lesznek, hogy megszüntessék a barátságos kapcsolatok kibontakozása elé háruló akadályokat.” A pótjegyzőkönyv tervezet lényegében a kisebbségi kérdésben való megegyezést célozta, a kisebbségek megnevezése nélkül. A tárgyalások nem vezettek minden kérdésben megegyezésre, s ezért a jegyzőkönyvet nem tették közzé.

⁵¹ O. L. *Küm. res. pol. 1939—27/a—862*. A Gafencu által javasolt francia nyelvű nyilatkozat szövege a következő volt: „Fermement décidés de maintenir une attitude favorable à la paix dans le bassin Danubien, éviter toute agression et tout recours à la force et de créer, par une politique conciliante et juste, une atmosphère permettant d'améliorer et de consolider les bons rapports entre les Etats voisins et la bonne entente entre les nationalités qui vivent à l'intérieur de chaque Etat, le Gouvernement roumain (hongrois) veillera dans un esprit équitable à l'application des mesures susceptibles d'assurer le développement des relations amicales avec la Hongrie (Roumanie).” — *Küm. számjel. 1939. Bukarest (Bejövő)*.

⁵² O. L. *Küm. pol. 1939—27/a—436. (7302)*

⁵³ O. L. *Küm. pol. 1939—27—1012. 1032.*

megnemtámadási egyezményt takar.⁵⁴ A magyar kormánynak Romániával szemben nem a közeledés, az ellentétek diplomáciai tárgyalások útján való áthidalása volt a politikai vonala, hanem a minél előbbi leszámolás a területi revízió jegyében, s ezért semmilyen kérdésben nem volt hajlandó az együttműködés útjára lépni.

Ezért helyezkedett szembe a magyar kormány azokkal a kísérletekkel is, amelyek 1939 őszén a délkelet-európai és a Balkán államok semleges blokkjainak létrehozására vonatkoztak.

Már utaltunk arra, hogy az olasz kormányt erősen foglalkoztatta egy olyan alakulat létrehozásának terve, amely elgondolásuk szerint növelhette volna Olaszország befolyását ezekben az országokban. Az olasz kezdeményezés azonban nem ment túl a kérdés általános felvetésén. Megbukott a németek ellenállásán, akik nem nézték volna túlságosan jó szemmel az olasz befolyás erősödését. Amikor a berlini olasz nagykövét 1939 szeptemberében a kérdést felvetette a német külügyminisztériumban, nem helyezkedtek ugyan nyíltan szembe az olasz javaslattal,⁵⁵ sőt szeptember 28-án Attolico azt jelentette Rómába, hogy német részről nincs ellenvetés a blokk létrehozása ellen.⁵⁶ Ciano október elseji berlini megbeszélései alkalmával azonban Hitler kijelentette, bár Németországnak érdeke a délkelet-európai és balkáni államok semlegességének fenntartása, de a semleges blokk létrehozása azt eredményezné, hogy a jelenlegi helyzet kikristályosodnék, s megnehezítené a később esetleg szükségessé váló lépéseket.⁵⁷ Maga Mussolini is hamarosan elvetette a gondolatot, mert Olaszország esetleges háborúba lépésekor ideig-óráig megköthette volna a kezét.⁵⁸

A semleges blokk gondolatát 1939 november elején, a Balkán Szövetség államaival folytatott előzetes tájékoztató eszmecsere után, konkrét formában a román kormány vetette fel újból. Tervezetet juttatott el a Balkán Szövetség államaihoz, amely a következő pontokat tartalmazta: A semleges blokk tagjai 1. Semlegességi nyilatkozatot tennének a fenn-

⁵⁴ O. L. *Küm. res. pol. 1939-27/a-932.*

⁵⁵ *DGFP. VIII. 128. sz. irat.*

⁵⁶ *Ciano naplója. 1939-1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1939. szept. 25-i bejegyzés.

⁵⁷ *Ciano's Diplomatic Papers.* London 1948. 314. l.

⁵⁸ *DGFP. VIII. 266. sz. irat. 305. l.*

álló háborús konfliktussal kapcsolatban. 2. Megnemtámadási szerződést kötnének egymással. 3. Kötelezettséget vállalnának arra, hogy jóindulatú semlegességet tanúsítsanak, ha a blokk valamelyik tagja agresszió áldozatául esnék. 4. A közös határok mentén levő katonai alakulataikat demobilizáció útján csökkentenék. 5. Fejlesztенék a gazdasági együttműködést a blokkban résztvevő államok között. 6. Kölcsönös konzultációt valósítanának meg a semleges országok gazdasági érdekeinek védelmére. 7. Az érdekelt országok külügyminiszterei tanácskozó testületet hoznának létre.⁵⁹ Magyarországra és Bulgáriára való tekintettel a status quo garantálását nem vették volna be a tervbe. Ugyancsak nem szerepelt volna segélynyújtási szerződés sem.⁶⁰

A tervezet szerint a semleges blokkban való részvétel nem érintette volna a tagállamok fennálló kötelezettségeit. Amennyiben a Balkán Szövetség tagállamai között a blokk létrehozására megegyezés jött volna létre, Jugoszlávia megbízást kapott volna, hogy Bulgáriát és Magyarországot kérje fel a csatlakozásra, az összes résztvevő állam pedig együttesen Olaszországhoz fordult volna.⁶¹

A délkelet-európai és balkáni semleges blokk létrehozásának terve élénk visszhangot váltott ki mind az érdekelt országok, mind a nagyhatalmak kormányköreiből.

A fokozódó német nyomás és fenyegetés súlyával szemben a délkelet-európai kisállamok kormányai bizonyos védelmet reméltek ez elképzelés megvalósítása révén, s a gazdasági lehetőségeket is növelhette volna. Cincar-Marković jugoszláv külügyminiszter az egyre nagyobbarányú német követelésekre utalva, november 23-án a magyar követtel folytatott beszélgetése alkalmával, az együttműködésnek éppen ezt az oldalát emelte ki, hangsúlyozva, hogy a dunai államok szolidaritását egyelőre minden eszközzel fenn kell tartani.⁶²

A délkelet-európai és Balkán országokra nemcsak a mohó német imperializmus árnyéka nehezedett, de egymás közötti ellentétek is feszültek közöttük. Ezek az ellentétek magán a Balkán Szövetségen

⁵⁹ Uo. 329. 317, sz. iratok.

⁶⁰ O. L. *Küm. pol.* 1939-63/7-7493. (7747) Máriássy ankarai magyar követ számjeltávirata Saracoglu török külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről.

⁶¹ DGFP. VIII. 358. sz. irat. 411. l.

⁶² O. L. *Küm. pol.* 1939-16/7-7894.

belül is erősek voltak. Romániában és Jugoszláviában a német behatolás már a háború kirobbanása előtt is rendkívül erős volt. Gazdasági kapcsolataik intenzitása Németországgal állandóan növekedett, kormányaik azonban nem folytattak egyértelműen tengelybarát politikát. Romániát garanciális egyezmény kötötte Angliához és Franciaországhoz. Jugoszlávia viszont állandóan ott érezte háta mögött az ugrásra kész fasiszta Olaszországot. Törökországot szövetségi szerződésben állt a nyugati hatalmakkal. Görögországot ugyancsak garantálták a szövetségesek. A Balkán Szövetségén kívül álló két állam, a német befolyás alatt álló Bulgária és Magyarország területi követelésekkel lépett fel Románia ellen, legfőbb külpolitikai feladatának tekintvén a revízió megvalósítását a még fennálló európai konfliktus lezárása előtt.

Ilyen körülmények között a semleges blokk létrehozása, bizonyos értékig az ellentétek áthidalását szolgálta volna, s nagyobb lehetőséget nyújtott volna a közös német veszéllyel szembeni védekezésre.

Ugyanakkor azonban a semleges blokk létrehozásának tervében fontos szerepet játszott a szovjetellenesség is. S nem csak abban a vonatkozásban, hogy a kezdeményezőként fellépő Románia így remélt támogatást szerezni a besszaráb kérdésben s általában a status quo fenntartására. Azok az angol és francia politikai körök, amelyek a „furcsa háború” időszakában a szovjetellenes kapitalista egységfront megteremtéséről álmodoztak, fontos szerepet szántak e térségnek is terveikben. Barcza londoni követ így írt erről november 27-i jelentésében: „Angol megítélés szerint Olaszország semlegessége és Európa délkeleti államainak semlegességben való megtartása nem csak a jelen helyzetben, de a szovjet későbbi sakkbantartása szempontjából is rendkívül fontos. Cadogan úr a napokban mondotta nekem, hogy Olaszország, a dunai és balkáni államok együttvéve katonailag is mintegy 15 milliót kitevő hadereje, már olyan tényezőt jelent, amely a szovjet ellen is számbavehető lenne.”⁶³

Az angol és francia kormány tehát nemcsak Németország délkelet-európai és balkáni behatolásának ellensúlyozása miatt támogatta a semleges blokk létrehozásának gondolatát. A semleges blokk megteremtése szovjetellenes terveikbe is beletartozott.

⁶³ O. L. Küm. pol. 1939—21—4297. (8074)

Németországnak a világháború megindítása után fontos érdeke fűződött ahhoz, hogy a délkelet-európai nyugalmi állapot fennmaradjon, s ne kerüljön sor olyan konfliktusra, amely veszélyezteti a német gazdasági és politikai érdekeket. Egy kényszerű Balkán-front megnyitása kerestezte volna a fasiszta Németország katonai terveit is. Hitler előbb nyugati ellenfeleivel kívánt leszámolni, hogy azután teljes erejével a leigázott Nyugat-Európa gazdasági bázisaira támaszkodva, a Szovjetunió ellen fordulhasson. Németország tehát a délkelet-európai semleges állapot fenntartására törekedett, de nem kívánta, hogy az egy semleges blokkban demonstrálódjék. A délkelet-európai és Balkán államok közeledése egymáshoz az ellentétek háttérbe szorulását, s ezzel egységesebb ellenállási lehetőséget teremthetett volna a német nyomással szemben. Németország nyugalmi állapotot kívánt, de nem az ellentétek feloldása, hanem konzerválása mellett, mert ez kedvezett a német befolyás növekedésének az egyes országokban. Egy semleges alakulat létrehozása, ha az adott pillanatban nem is állt szemben a kívánt céllal, később akadályozhatta volna azokat a terveket, amelyek Délkelet-Európát nemcsak gazdasági bázisként, hanem a Szovjetunió elleni támadáshoz felvonulási területként kívánták felhasználni.

A német diplomácia tehát a semleges blokk létrejöttének megakadályozására törekedett. E cél elérésére használta fel a magyar–román ellentéteket is.

Csáky 1939. október 30-án a semleges blokkal kapcsolatban a külügyminisztériumba befutott hírek alapján utasította a római követét, érdeklődjék, hogy vajon Olaszország foglalkozik-e továbbra is a blokk megalkotásának gondolatával, s Magyarország ezen belül milyen szerepet kapna.⁶⁴ Ciano azt válaszolta, hogy Olaszország egyelőre nem kíván a semleges államok élére állni. Azzal érvelt, hogy időközben a helyzet megváltozott. Azoknak az országoknak, amelyek nem vesznek részt a háborúban, érdekük, hogy a helyzetet fenntartsák, s érdekközösségük folytán úgyis Róma felé orientálódnak.⁶⁵

November elején a magyar kormány követi révén részletes információkat kapott a semleges blokk román tervéről, s azokról a tárgyalásokról, amelyek Ankarában, Belgrádban, Athénben és Bukarestben folytak

⁶⁴ O. L. Küm. pol. 1939—63/7—7498.

⁶⁵ O. L. Küm. pol. 1939—23/7—7623.

a tervezettel kapcsolatban.⁶⁶ Hivatalos tájékoztatást azonban a Balkán Szövetség államai nem juttattak el Budapestre, mert mielőtt a terv aktuálisabb stádiumba jutott volna, a magyar kormány nyilvánosságra hozta elutasító álláspontját.

A külügyminisztérium november 16-án ismertette a magyar diplomáciai képviselőkkel a kormány felfogását. Ez az okmány, miután felsorolta a kérdéssel kapcsolatos negatív német és olasz felfogásról szerzett információkat, közölte, hogy a magyar kormány az érdekelt országokkal létrejehető esetleges állandóbb jellegű kollaborációt három feltételhez köti: „1. A szervezkedés nem irányulhat harmadik állam ellen; 2. nem jelentkezhetik jogi instrumentumok formájában, és 3. a kollaboráció őszintesége érdekében legalábbis letompítandók a köztünk és a velük kollaborálni kívánó államok közötti ellentétek, mert rendezetlen állapotok fenntartása érdekében egyoldalú áldozatra nem vagyunk hajlandók, még kevésbé pedig azok fenntartására ígéretet tenni.”⁶⁷

November 21-én Csáky a képviselőház külügyi költségvetési vitája alkalmával tartott expozéjában ezt a felfogást nyilvánosan is elmondta. Egyidejűleg kirohant Románia ellen, hangsúlyozva, hogy a román kormánytól függ „tud-e és akar-e, s ha igen milyen komolysággal az új koreszmék nyomán a realitások területére lépni, a modern Dunamedence világának kialakításában közreműködni, avagy megvárja, amíg a történelem ránehezedik”.⁶⁸

A magyar kormány tehát a semleges blokkban való részvételért a területi revíziót követelte árul, eleve kilátástalanná téve ezzel minden további előrehaladást.

Három nappal Csáky expozéja után Sztójay tolmácsolta a német kormány elismerését. „Woermann . . . hangsúlyozta, hogy Nagyméltóságod legutóbbi beszéde a maga egészében a legkitűnőbb benyomást keltette, s hogy különös elégtétellel veszik tudomásul Nagyméltóságodnak a tervezett semleges blokkal szemben való elutasító állásfoglalását” — írja jelentésében.⁶⁹

⁶⁶ Az ezzel kapcsolatos jelentések megtalálhatók az *O. L. Küm. pol. 1939-63/7-7493.* alapszámában.

⁶⁷ *O. L. Küm. pol. 1939-63/7-7800.*

⁶⁸ *Képviselőházi Napló, 1939/III. 1939. nov. 21.*

⁶⁹ *O. L. Küm. pol. 1939-21/7-7956.*

A német külügyminisztérium egyébként nem csinált titkot abból, hogy Csákyt ők maguk sugalmazták ilyen értelmű állásfoglalásra. Sztójay fent idézett jelentésében leírja, hogy Berlinben a külföldi sajtótudósítók szokásos konferenciáján, a külügyi hivatal képviselője egy hírlapíró ama kérdésére, hogy van-e összefüggés Csáky expoézja és a semleges blokkal kapcsolatos elutasító német álláspont között, azt válaszolta, hogy „német részről óhajtották, hogy valamely illetékes külföldi tényező ilyen értelemben nyilatkozzék”.⁷⁰

A bolgár kormány ugyancsak elutasította a semleges blokkban való részvétel eszméjét.⁷¹ Az olasz kormány is közölte Gafencuval, hogy a semleges blokk tervének megbeszélésében nem kíván részt venni, s hogy ennek megfelelően iniciatívát sem vállal.⁷² A román külügyminiszter végül is november 28-án közölte Fabricius bukaresti német követtel, hogy a német és olasz elutasító álláspont miatt a román kormány visszavonta javaslatát, s a semleges blokk tervét feladta.⁷³

3. A velencei olasz—magyar megbeszélések

1940. január 5—7

A második világháború kirobbanását követő időszakban, amikor a Szovjetunió a német agresszió elleni védekezés érdekében hozzálátott a keleti front kiépítéséhez, feltételezhető volt, hogy a szovjet kormány a szovjet—román viszony rendezését is napirendre fogja tűzni, visszakövetelvén az Októberi Szocialista Forradalom után Romániához csatolt Besszarábiát. A magyar kormány, amely a nemzetközi helyzet minden eseményét igyekezett felhasználni a Romániával szembeni revízióra, ezt a lehetőséget is alkalmasnak vélte területi követeléseinek megvalósítására. E feltételezésből kiindulva 1939 őszén lázas tevékenység indult meg mind katonailag, mind diplomáciailag az akció előkészítésére.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ O. L. Küm. pol. 1939—63/7—7799.

⁷² O. L. Küm. pol. 1939—63/7—8310. Bárdossy László bukaresti követ jelentése.

⁷³ DGFP. VIII. 392. sz. irat. 457. l.

A diplomáciai tevékenység fő feladata volt, mindent elkövetni, hogy a nagyhatalmak jóindulatát vagy legalábbis hallgatóságos beleegyezését elnyerjék. Lehetőleg biztosítékokat szerezni arra, hogy a háborúban győztes hatalmak (s Teleki nagyon is számított arra, hogy a háború mérlege a nyugati hatalmak javára fog billenni) az esetleg Magyarországhoz csatolt területeket, az európai viszonyok rendezésekor ne tegyék vitássá.

Csáky már 1939. szeptember 30-án utasította római követét, fejtse ki Ciano előtt, hogy a magyar kormány Besszarábiának a Szovjetunióhoz való visszakapcsolásakor két eshetőséget lát: 1. Egyszerű elfoglalás haditénnyel vagy a nélkül. 2. Káosz Romániában, ami az ország szét-hullásához vezethetne. Az első esetben a magyar kormány nem kíván beavatkozni. A második esetben viszont a beavatkozás pacifikációs jellegét dokumentálni lehetne. Csáky ugyanakkor felvetette azt is, hogy milyen garanciát tudna adni az olasz kormány arra, hogy későbbi időpontban segítséget nyújt a területi követelések megvalósításához, ha Magyarország megfogadva az olasz szugesztiót, tartózkodnék a román konfliktusba való beavatkozástól.⁷⁴

Ciano válaszában, hivatkozva a Hitlerrel október 2-án folytatott megbeszéléseire, közölte, hogy amíg Románia megőrzi semlegességét, nem lesz támadásnak kitéve, mert Németország a balkáni status quot nem akarja megbolygatni.⁷⁵ Ezért ismételten teljes nyugalmat és türelmet tanácsolt a magyar kormánynak mindaddig, míg más lehetőség nem nyílik arra, hogy területi követeléseit kielégítse.⁷⁶ Csáky az olasz külügyminiszter által adott választ ismertette a Minisztertanáccsal október 5-én.⁷⁷ A katonai vezetés ezt az álláspontot elfogadhatatlannak tartotta. Werth vezérkari főnök amellett kardoskodott, hogy Magyarország szovjet—román konfliktus esetén kapcsolódjék be és foglalja el

⁷⁴ O. L. Küm. res. pol. 1939—27/—885.

⁷⁵ *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 314. l. Feljegyzés a Hitlerrel folytatott megbeszélésekről: „Balkans: He does not consider that anything is likely to occur in that region for the moment. ... As far as Rumania is concerned any attack by a foreign Power can be excluded in the present circumstances. That will hold good so long as Rumania maintains her attitude of strict neutrality.”

⁷⁶ O. L. Küm. res. pol. 1939—27/b—921.

⁷⁷ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 387. l.

Erdélyt. Bartha honvédelmi miniszter pedig lemondással fenyegetődött, ha a magyar kormány passzív marad.

Teleki ugyan mérsékelni igyekezett a katonai vezetést, de maga is veszélyesnek tartotta volna a kedvező alkalom elmulasztását. Mindenekelőtt azonban a nyugati hatalmak véleményét szerette volna megismerni, mert az volt a felfogása, hogy a nyugati hatalmak beleegyezése nélkül az esetleg elért eredmények úgysem lehetnek tartósak. Ezért egy nem hivatalos megbízottat küldött Londonba, hogy kipuhatolja az angol politikai körök véleményét. Megbízottja oly értelmű jelentést tett, hogy a helyzet nagyon kényes. Bizonyos körök kétségtelenül támadnák Magyarországot, ha egyáltalán tenne valamit Románia ellen. Mindenesetre a magyar kormány követeléseinek mérsékeltnek kellene lenniök, olyanoknak, amelyek nem veszélyeztetik Románia állami létét, mert Anglia Románia fennmaradását európai érdeknek tekinti. Ha azonban a magyar kormány teljes mértékben tartózkodnék akár Németországgal, akár a Szovjetunióval való együttműködéstől, akkor tervével előállhat.⁷⁸

Teleki az információ vétele után részletes tervezetet dolgoztatott ki a Romániával szembeni magyar követelésekről, amelyekben egy maximális program körvonalát vázolták. A maximális terv szerint Magyarországhoz csatolandó terület 78 000 km² lett volna több mint négy-millió lakossal. A lakosság nemzetiségek szerinti megoszlása e szerint a következő lett volna: 50% román, 37% magyar és 10% német. A minimális terv 50 000 m² területet követelt két és félmillió lakossal, amelynek megoszlása kimutatásai szerint 50%-ban román és 50%-ban magyar lett volna.⁷⁹

Teleki maga egyidejűleg egy memorandumot készített, amelyben történelmi, földrajzi, politikai és stratégiai indokok alapján igyekezett alátámasztani területi igényeit. A területi követelések megoldását etnikai elvek alapján elfogadhatatlannak tartotta. „Erdély — írja feljegyzésében — mindig a legnagyobb erőt adta államunknak, amelyre egyrészt a szentistváni patriarchális örökség, másrészt a fontos európai pozíciónak a megvédése predesztinálta.” Stratégiaileg a területi revíziót a Szovjetunióval szembeni „védelemmel” indokolta, hangsúlyozva, hogy csak

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 331. l.

Magyarország képes a Szovjetunióval szemben tartós védelmet nyújtani a Dunamedencében, s ezzel „Európa általános biztonságának védelméhez is hozzájárulni”. Katonapolitikai feladatát azonban csak úgy tudja betölteni, ha a Keleti-Kárpátokat magyar csapatok tartják kezükben. S hogy a magyar csapatok mögöttes területe biztosítva legyen, Erdély északi részét Magyarországhoz kellene csatolni.⁸⁰

E memorandumot 1940 elején a magyar diplomáciai képviseletek útján eljuttatták Angliába, Franciaországba, az Egyesült Államokba, valamint olyan nyugati politikusokhoz, akikről feltételezték, hogy támogatni fogják a magyar kormány elképzeléseit.⁸¹

1939 novemberében a szovjet sajtó néhány cikkben foglalkozott Besszarábia kérdésével, amely élénk reakciót váltott ki mind Bukarestben, mind pedig Budapesten. A román kormány tekintettel arra, hogy kérdésére Angliából és Franciaországból olyan választ kapott, hogy a garancia nem alkalmazható a Szovjetunióval szemben,⁸² Németországhoz és Olaszországhoz fordult. December 23-án a román kormány Rómába küldte Antonescu volt külügyminisztert, hogy puhatolja ki, mi az olasz kormány álláspontja arra az esetre, ha a besszaráb kérdés miatt fegyveres konfliktus keletkezne a Szovjetunió és Románia között. Amikor a román kormány a besszaráb kérdésben Olaszország támogatásában reménykedett, azokra az ellentétekre épített, amelyek az olasz és német kormány között, a szovjet—német meg nem támadási szerződés megkötése óta a Szovjetunióval való kapcsolatok kérdésében fennállottak. Antonescu a megbeszéléseken közölte Cianoval, hogy a magyar kormány fenyegető fellépése Romániával szemben a Szovjet-

⁸⁰ A memorandum szövegének csak egy korábbi változatát találtuk a külügyi iratok között. — *O. L. Küm. res. pol. 1939—27/a—803*. A memorandum ezen változatát közli *DDI. Ottawa Serie. Volume XIII. 565. sz. irat. 346—349*. I. A szövegbe később bedolgozott részeket a memorandumnak a nyugati hatalmak kormányainál történt átadása alkalmából küldött követi jelentések alapján ismertettük. — *O. L. Küm. res. pol. 1940—27—154. 195, 211*.

⁸¹ A memorandumot elküldték pl. Pétain marsallnak is, aki 1940 elején Franciaország madridi nagykövete volt, s akinek — mint Andorka madridi követ az átadásról készített jelentésében írja — „a bolsevizmus elleni fegyveres küzdelem — a kedvenc gondolata.” — *O. L. Küm. res. pol. 1940—27—173*.

⁸² Gafencu, Grigore, *Prelude to the Russian Campaign*. Mules 1945. 257. l. Barcza ugyanilyen értelmű jelentést küldött Londonból hivatalos személyiségekkel folytatott beszélgetése alapján. — *O. L. Küm. pol. 1939—12/10—8045*.

unióval való megegyezésre készítené a román kormányt, s kérte Olaszország mérséklő közbelépését Budapesten.⁸³

Ciano erre ígéretet tett, s azonnal utasítást küldött Vinci budapesti olasz követnek, tudassa Csákyval, hogy megbeszéléseket kívánna vele folytatni a dunai és Balkán problémákról, s azért kéri, hogy 1940 január elején utazzék Velencébe.⁸⁴

Ciano a román—olasz megbeszéléseken Mussolini megbízásából azt is értésére adta a román megbízottnak, hogy a szovjet—román háború esetén Olaszország kész olyan természetű segítséget nyújtani a román hadseregnek, mint amilyent a spanyol polgárháború idején Franconak adott. Hajlandó hadianyagot, repülőgépeket és páncélautókat szállítani Romániának.⁸⁵

Ezekben a hetekben fontos események zajlottak le Budapesten is. Werth vezérkari főnök december 12-én memorandumot terjesztett a kormány elé arról, hogy Magyarország nem maradhat passzív, és adott esetben támadást kell indítani Románia ellen. A hadműveleti célt egész Erdély visszafoglalásában jelölte meg.⁸⁶ A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1939. december 19-én és 22-én foglalkozott a helyzet értékelésével, s meghatározta azokat a feltételeket, amelyek Magyarország beavatkozását eredményeznék. Ezek a következők voltak: 1. Ha a román hadsereg felbomlik és Romániában forradalom robbanna ki. 2. Ha az erdélyi magyar kisebbséget veszély fenyegeti. 3. Ha Románia békében vagy háborúban területi engedményeket tesz akár a Szovjetuniónak, akár Bulgáriának anélkül, hogy Magyarország követeléseit is kielégítené.⁸⁷

Ciano és Csáky találkozására 1940. január 5, 6 és 7-én került sor Velencében. Ciano tájékoztatta a magyar külügyminisztert Antonescuvval folytatott tárgyalásairól s arról, hogy a szovjet—román fegyveres konfliktus esetén az olasz kormány katonai támogatást nyújt Romániá-

⁸³ Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. dec. 23-i bejegyzés.

⁸⁴ Ciano's Diplomatic Papers. London 1948. 330. l.

⁸⁵ Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1939. dec. 26-i bejegyzés.

⁸⁶ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 389. l.

⁸⁷ O. L. *Küm. res. pol. 1940—23—31.*

nak. Egyben közölte Csákyval, hogy amennyiben Magyarország biztosítékokat nyújtana Romániának arra nézve, hogy nem támadja hátba, számíthat a román–magyar határmenti területsáv és a Bánát körüli részek átadására.⁸⁸

Csáky az ajánlattal szemben sietett leszögezni, hogy ezek a területi engedmények nem elégítenék ki a magyar kormányt, mert akkora terület megszerzésére törekszik, amely „döntő befolyást biztosít Magyarországnak a Kárpátok medencéjében”. Ismertette Cianoval a területi követelések maximumát és minimumát tartalmazó memorandumot, s a kormány határozatát arról, hogy melyek azok az eshetőségek, amelyek Magyarország beavatkozását vonják maguk után. Csáky belemelegedve a feltételek felsorolásába kijelentette azt is, hogy a magyar kormány területi követeléseit rendezni kívánja Romániával a fennálló európai konfliktus befejeződése előtt, s abban az esetben is, ha Olaszország hozzálátna valamilyen követelésének rendezéséhez, mert „a magyar és olasz problémák megoldása között szükségszerű időbeli összefüggést lát”. Azzal érvelt, hogy a magyar kormány bukásához vezetne, ha Olaszország és esetleg más államok is, sorra rendeznék problémáikat, Magyarország pedig passzív maradna.

A megbeszéléseken szóba került az az eshetőség is, hogy mi történnék akkor, ha Németország indítana támadást Románia ellen. Csáky a német csapatok átvonulásának engedélyezése mellett foglalt állást, mondván „senki sem kívánhatja, hogy mi ilyen esetben quasi a román határokat védjük meg a német átvonulással szemben”. Ciano, aki ugyan megértést mutatott, nem adott kifejezetten egyetértő választ, sőt célozva arra, hogy ez Anglia és Franciaország beavatkozását vonná maga után a Balkánon,⁸⁹ azt hangsúlyozta, hogy a fenti esetben az olasz és magyar kormányoknak

⁸⁸ Ezt a kérdést 1940 februárjában Lord Halifax angol külügyminiszter is felvetette a londoni magyar követ előtt. Halifax-szal folytatott beszélgetésekről készített jelentésében Barcza 1940. febr. 9-én a következőket írta: „Halifax lord azt mondta, hogy tudja, hogy a románok valószínűleg jelenlegi nehéz helyzetük miatt hajlandók lennének nekünk a jelenlegi magyar–román határ mentén egy bizonyos magyarlakta területsávot átadni, de ezzel szemben követelnék Románia területi integritásának részünkről való biztosítását.” — *O. L. Küm. res. pol. 1940–27–120.*

⁸⁹ *O. L. Küm. res. pol. 1940–23–31.* Feljegyzés Ciano és Csáky 1940. jan. 5, 6 és 7-i velencei tárgyalásairól. Lásd még *Ciano's Diplomatic Papers.* London 1948. 330–332. l.

azonnal tanácskozáásra kell összeülnie, mert a német támadás az egész politikai helyzetet felborítaná.

A román—magyar kérdésekkel kapcsolatban megállapodtak abban, hogy Ciano ismertetni fogja a román kormánnyal a magyar kormány három pontban foglalt álláspontját, s azt is, hogy „az olasz kormány a magyar követelésekből nehezen alkudhat le”.

A velencei tárgyalásokon a román—magyar viszonyt érintő kérdéseken kívül több más probléma is megvitatásra került. Ezek közül különösen az a nézeteltérés figyelemre méltó, ami Jugoszláviával kapcsolatban merült fel Ciano és Csáky között. Ciano kifejtette, bár kapcsolataik Jugoszláviával kielégítőek, a viszony fejlesztésére azonban nem helyeznek súlyt. Csáky bizalmas információra hivatkozva kifejezte aggodalmát az olasz kormány Horvátországban folytatott tevékenysége miatt,⁹⁰ mert egy olasz akció Jugoszláviában kompromittálná Magyarország politikáját is. Ezért Budapest—Belgrád—Róma szoros kapcsolata és együttműködése mellett kardoskodott.⁹¹

A magyar kormány a háború kirobbanása után Jugoszláviával szemben továbbra is a közeledés politikáját képviselte. A jugoszláv—magyar közeledés Teleki számára két szempontból is fontos volt. Egyrészt szerepet játszott abban a német hatalmi túlsúly elleni védekezés gondolata a Jugoszláviával kötött szövetség alapján, másrészt ezen keresztül Románia izolálására is törekedett.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a jugoszláv—magyar közeledés nem állt ellentétben Németország érdekeivel sem. A fasiszta Németországhoz szoros szálakkal fűződő Magyarország közeledését Jugoszláviá-

⁹⁰ A fasiszta Olaszország agresszív céljainak egyik állandó célpontja Jugoszlávia volt. Mussolini 1939 telén ismét felvetette Jugoszlávia felbomlasztásának és Horvátország bekebelezésének tervét. Az akció előkészítése érdekében az olasz kormány erőteljesen támogatta a horvát szeparatista törekvéseket, elsősorban a fasiszta Pavelić csoportját. 1940. januárjában Ciano tárgyalásokat folytatott Pavelićcel az előkészületekről és az akció időpontjáról. Ciano naplójában az olasz kormány tervét a következőkben vázolta: „Általános felkelés, Zágráb elfoglalása, Pavelić megérkezése, Olaszországhoz intézett felhívás, amelyben beavatkozásra kérlik, Horvátország átalakítása királysággá és a korona felajánlása Olaszország királyának.” *Ciano naplója. 1939—1943.* Atheanaeum, Budapest 1945. 1940. jan. 21-i bejegyzés.

⁹¹ *Ciano's Diplomatic Papers.* London. 1948. 331—332. l.

hoz a német kormány kívánatosnak tartotta, sőt bizonyos mértékig kezdeményezte.

Csáky 1939 szeptember elején közölte a jugoszláv kormánnyal, hogy hajlandó Jugoszláviával kisebbségi egyezményt kötni, de a kezdeményezést és a szerződés tartalmának megállapítását „a két ország közötti atmoszféra örvendetes javulására való tekintettel” a jugoszláv kormányra bízta.⁹² November 21-i képviselőházi expozéjában pedig kijelentette, hogy „Jugoszláviával a viszonyunk örvendetesen javul, a javulás alapja az, hogy a két állam között a közös érdekek száma szaporodik. Olyan érdekellentét, amelyet az idő meg nem oldhatna, nem is tudnék megjelölni. Az erős Jugoszlávia egyenesen magyar érdek”.⁹³

A magyar kormányból éppen ebből kiindulólág váltottak ki aggodalmat a Jugoszláviával kapcsolatos olasz tervezgetések s a horvátországi olasz aknamunkáról érkező hírek. Különösen 1940 januárjában, alig néhány héttel a Balkán Szövetség államainak Belgrádban összeülő konferenciája előtt. Ebből fakadtak Ciano és Csáky között a nézeteltérések a velencei megbeszéléseken. S ezért írta Csáky január 21-én az olasz külügyminiszternek, hogy „a Balkán konferencia küszöbén magyar szempontból nem örülünk annak a fejlődésnek, amelynek árnyéka a jugoszláv—magyar viszonyra is visszavetődik. Közel fekszik ugyanis az a veszély, hogy a Balkán konferencián még jobban összekovácsolódik Románia és Jugoszlávia, ami rövidesen köztudomásúvá fog válni és nálunk kellemetlen reperkussziókkal fog járni”.⁹⁴

A Balkán Szövetség Állandó Tanácsának⁹⁵ nyolcadik rendes ülészaka február 2—4-én zajlott le Belgrádban. A konferencia eseményeinek tükrében a magyar kormány aggodalmait igazoltak vélte. Különösen

⁹² O. L. *Küm. res. pol.* 1939—27/a—863.

⁹³ *Képviselőházi Napló.* 1939/III. 1939. nov. 21.

⁹⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—16—47.

⁹⁵ A Balkán Szövetség Görögországot, Romániát, Jugoszláviát és Törökországot foglalta magába. A szövetség 1934. febr. 9-én jött létre, amikor Athénben négy állam katonai és politikai szövetséget létrehozó szerződést írt alá. A paktum tulajdonképpeni célja a területi status quo fenntartása a Balkánon. A szerződés értelmében a tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy egymás ellen támadást nem indítanak, s ha egyik tagállamot külső támadás érné akár balkáni állam (Bulgária, Albánia), akár más állam részéről, a szövetség többi tagja támogatásban részesítené. A tagállamok külügyminisztereiből állandó tanácsot hoztak létre.

heves visszhangot váltott ki Budapesten a konferencia záróközleménye, amelynek harmadik pontja leszögezte, hogy az Állandó Tanács tagjai „megállapítják azon akarataikat, hogy egyesülve maradnak egy olyan szövetség keretében, amely csupán a maga célját követi, s nem irányul senki ellen, és hogy közösen óvják meg mindegyiküknek a függetlenséghez és a nemzeti területükhöz való jogát”. (Kiemelés tőlem. J. Gy.)

A közleményből a magyar politikai körök azt a következtetést vonták le, hogy a konferencia szorosabb kapcsolatokat teremtett a Balkán Államok között, s burkolt formában kiterjesztette a tagállamok védelmi kötelezettségét a négy ország egész területére és azok külső hatáira is.⁹⁶ S ezzel egy blokk létrehozásának alapjait vetette meg.⁹⁷

A Pester Lloyd február 6-i *Der Standpunkt Ungarns* című, Csáky által inspirált terjedelmes cikkben foglalkozott a Balkán Államok konferenciájával, amelyben élesen támadta a kommüniké 3. pontját. A cikk hangsúlyozta a román—magyar területi kérdések megoldásának szükségességét s azt, hogy a magyar kormány nem hajlandó a függőben levő kérdések rendezésének meghatározatlan ideig való elhalasztásába belemerülni.⁹⁸

A magyar kormány idegességét növelte a konferenciáról szerzett azon értesülés is, miszerint Gafencu Belgrádban kijelentette volna, hogy Németország garantálta Románia határait, oly módon, hogy mindaddig, míg a román kormány pontosan betartja gazdasági kötelezettségeit, számíthat a német kormány megértő támogatására.⁹⁹ A valóságban azonban Németország nem garantálta Románia határait.

⁹⁶ Belgrádban és Ankarában tagadták e feltevés jogosságát. Saraçoglu török külügyminiszter az ankarai magyar követ előtt kijelentette, hogy éppen a Romániával szembeni magyar és bolgár területi követelésekre való tekintettel használták a közleményben a „területi integritás” kifejezés helyett a „nemzeti terület” megfogalmazást. — *O. L. Küm. pol. 1940—63/11—1134.*

⁹⁷ E feltevést, támadva a belgrádi konferenciát, a német kormány előtt is igyekeztek bizonyítani. Csáky 1940. febr. 17-én hosszú tájékoztatót küldött Sztójaynak a konferenciáról szerzett értesülései alapján a német külügyminisztériumban „folytatott beszélgetésekben való felhasználásra.” Ebben különös hangsúllyal fejtegeti, hogy úgy látszik a német törekvések ellenére a belgrádi konferencia „egy blokk létrehozásának alapjait vetette meg.” — *O. L. Küm. res. pol. 1940—41—115.*

⁹⁸ Pester Lloyd 1940. febr. 6. Morgenblatt.

⁹⁹ *O. L. Küm. res. pol. 1940—41—115.*

Csáky február 7-én Cianohoz küldött üzenetében keserű hangon jegyezte meg, hogy a Balkán konferenciáról szerzett értesülései bizonyítják, „hogy a részünkről mutatott engedékenység a román kormány merevségét csak fokozza”.¹⁰⁰

A magyar kormány reakciója a Balkán konferenciára sem Olaszországban, sem Németországban nem talált helyeslésre. Az olasz sajtó ismertette ugyan a magyar álláspontot, de Ciano diplomáciai úton tudomására hozta Csákynek, hogy a magyar kormány állásfoglalását érthetetlennek tartja.¹⁰¹ A német külügyminisztériumban határozottan tagadták, hogy Románia határait garantálták volna,¹⁰² és a Pester Lloyd február 6-i számában közzétett magyar álláspontnak a német sajtóban való ismertetésétől mereven elzárkóztak. Amikor a magyar követség interveniált emiatt, a német külügyminisztérium sajtóosztályán Braun von Stumm sajtóelőadó Weizsäcker utasítására kijelentette, hogy a délkelet-európai béke fenntartása ma Németországnak annyira létérdeke, „hogy még csak hozzányúlni sem akarnak olyan témához, amely akárcsak közvetve is délkelet-európai konfliktus lehetőségére utal s amelynek diszkutálása ily konfliktus létrejöttét elősegítheti. Ezen a német állásfoglaláson nem változtat az sem, ha Magyarországon ezt a német magatartást félreértik, s nyomában elkedvetlenedés támad”.¹⁰³ A magyar kormány tehát ismételt figyelmeztetést kapott mind német, mind pedig olasz részről, hogy nem tűrnének semmiféle olyan önálló akciót vagy kezdeményező lépést a revíziós célok megvalósítására, amely veszélyeztetné a tengelyhatalmak délkelet-európai érdekeit.

A velencei megbeszélések, a Balkán konferenciával kapcsolatos német és olasz álláspont, valamint bizonyos angol szuggessziók¹⁰⁴ arra készítettek Telekit, hogy fontos engedményeket téve a román–magyar kérdésben, módosítsa a már korábban kidolgozott határozatokat a Románia elleni beavatkozás feltételeiről.

¹⁰⁰ O. L. *Küm. res. pol. 1940–41–87.*

¹⁰¹ O. L. *Küm. res. pol. 1940–41–107.*

¹⁰² Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 390. l.

¹⁰³ O. L. *Küm. pol. 1940–21/7–809.*

¹⁰⁴ Macartney, C. A. szerint Teleki a Romániával szembeni beavatkozás feltételeiről ebben az időben tárgyalt egy Budapesten időző angol barátjával. Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 391. l.

Az új változat a következő volt: Magyarország, bár nem mond le Romániával szembeni területi követeléseiről, nem fog kísérletet tenni a területi követelések rendezésének kierőszakolására a háború folyamán. Kivéve, ha a Szovjetunió és Románia között háború robbanna ki, amely a balkáni helyzet felbomlásához vezetne, s ha Románia Dobruzsát átadná Bulgáriának. Nem kíván beavatkozni azonban, ha Románia sikeresen ellenáll, vagy ha a szövetségesek közel-keleti hadserege Románia segítségére siet. Besszarábia békés visszaadását a Szovjetunióknak nem tekinti igazolásul a beavatkozásra. Végül, még abban az esetben is, ha a Kárpátokban összeütközésre kerülne sor, s Erdélyt a magyar hadsereg elfoglalná, a magyar kormány ezt nem tekintené végleges megoldásnak, hanem a háború végén alávétné magát a békekonferencia döntéseinek.

A Teleki által kidolgozott feltételeket, térképekkel és statisztikai adatokkal felszerelve, csatolva hozzá a már régebben elkészített memorandumot a területi követelések indokolásáról, eljuttatták a nyugati hatalmak kormányainak, az Egyesült Államoknak és Németországnak. Végül a *The Times* budapesti tudósítóját felhatalmazták, hogy lapjában ismertesse a magyar kormány állásfoglalását.¹⁰⁵

¹⁰⁵ A tudósítás *Hungarian Claims on Rumania* címmel jelent meg a *The Times* 1940. febr. 23-i számában: „Various details of Hungary's longstanding policy of working for peace in the Balkans are slowly coming to light, and by carefully piecing together the expressions of opinion from many excellent sources, a clear picture of the main points of this policy can be obtained.

It seems certain that Hungary, while by no means abandoning her territorial claims on Rumania, will make no attempts to force a settlement of these claims during the war except in the case of two eventualities — (1) If Russia should attack Rumania successfully and thus threaten to overrun the Balkans; and (2) if Rumania should offer the Dobruja to Bulgaria. In the first instance, the Hungarian Army would immediately go through Transylvania to the Carpathians, there to stop the advance of the Russians; in the second, she would insist upon the justice of a similar settlement of the Transylvanian question and would do all in her power bring it about.

She would not, however, insist upon such a settlement in even of a peaceful cession of Bessarabia to Russia, for she considers Bessarabia none of her concern, and if the Rumanians successfully resisted a Russian attack, she would not only refrain from making any move against Rumania, but would congratulate her upon her achievement. It may also quite safely be assumed that Hungary would remain inactive if the Allied Armies in the Near East came to Rumania's aid.

A memorandum átadásakor a párizsi és londoni követ felhatalmazást kapott arra, hogy a következő szóbeli üzenetet közöljék a francia és angol kormánnyal: Magyarországnak nincsenek agresszív szándékai senkivel szemben; kész megvédeni, ha kell fegyveresen is, az ország függetlenségét egy külső agresszióval szemben; semmilyen körülmények között sem hajlandó a Szovjetunióval együttműködni.¹⁰⁶

A magyar kormány ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy a területi revízió megvalósulásának követelését szorosan összekapcsolja a szovjetellenesség hangoztatásával. Különösen olyan körülmények között, amikor az angol kormány a szovjet–finn háborúval kapcsolatban még mindég a Szovjetunió elleni kapitalista egységfront létrehozásán mesterkedett, s a maga részéről éppen február elején hozott határozatot, hogy nagylétszámú expedíciós hadsereget küld Mannerheim segítségére.¹⁰⁷ Az üzenetben Teleki azzal igyekezett indokolni a területi revízió

Even in the event of a Hungarian dash to the Carpathians, I am given to understand, the occupation of Transylvania made necessary by this move would not be considered as a final settlement; the question would, at the end of the war, be submitted to the peace conference for a permanent decision.

In making these manifold concessions to the desire for peace and to German and Italian pressure, however, Hungary does not want it thought that she has any way diminished her territorial claims upon Rumania, which, she says, will always exist and must one day be settled if permanent peace in South-Eastern Europa is to be attained.”

¹⁰⁶ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 435–437. l. Az üzenet Barcza által Londonban átadott szövege: „Speaking for the highest authorities of my country, I am in a position to assure the British Government that the Hungarian Government

1. has no aggressive intentions towards anyone;
2. is ready to defend, if need be by force of arms, the independence and honour of the country against any foreign aggression;
3. will never, under no circumstances whatsoever, make common cause or undertake common action with the Government of the USSR.”

¹⁰⁷ Chamberlain 1940. március 19-én az alsóház ülésén tartott nyilatkozatában beszámolva a finn–szovjet háború idején Finnországnak nyújtott angol támogatásról kijelentette: „Az angol kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a Finnországnak nyújtandó eredményes katonai segítség nem oldható meg önkéntes jelentkezés útján, hogy a májusra kért csapatokat csak úgy tudjuk elküldeni, ha ez hivatalosan történik, vagyis expedíciós sereget szerveznek. Ezeket a terveket letárgyalták és jóváhagyták a legfelsőbb haditanács február 5-i ülésén. Az expedíciós hadsereget a leggyorsabb ütemben készítették elő és március elején már százezer főnyi sereg állt útra készen.” — *Külügyi Szemle* 1940. május. 270. l.

szükségességét, hogy ez fontos láncszeme a Közép-Európát fenyegető szovjet veszély elhárításának, s hogy az ellenforradalmi Magyarország hivatott a Kárpátok medencéjében az európai polgári rend védelmére.¹⁰⁸

Barcza február 9-én adta át az üzenetet Lord Halifax angol külügyminiszternek,¹⁰⁹ aki megelégedéssel vette tudomásul a közlést. Ez alkalommal a követ hosszasan fejtegette Halifax előtt a Romániával szembeni revízió kérdéseit, hangsúlyozva, hogy tudatában van annak, hogy az angol kormány a magyar revíziós követeléseket még nem ismerheti el nyilvánosan. Ezért javasolta, hogy az angol kormány bizonyos titkos elvi kijelentések alakjában adjon oly biztosítékot Magyarországnak, hogy „Európa újjárendezése érdekében szemmel fogja tartani a magyar kérdést, és részéről támogatni fog minden olyan megoldást, mely a Magyarország és Románia, de egyéb szomszédai közötti területi kérdések józan, méltányos és általános érdekeit is jelentő rendezését célozza”. Halifax a javaslatot figyelemre méltónak nevezte, és megígérte, hogy foglalkozni fog vele.¹¹⁰

Sztójay viszont más természetű megbízást kapott a memorandum átadásával kapcsolatban. Hangsúlyoznia kellett ugyanis az átadás alkalmával, hogy „a magyar—román kérdés rendezésének az európai függő kérdések általános rendezése keretében kell megtörténnie, nem pedig utána, mert utóbbi esetben Románia elzárkóznék minden engedmény elől”.¹¹¹

Ugyanez volt a mottója az Egyesült Államok kormányához elküldött feljegyzésnek is, amelyet Sumner Welles külügyminiszterhelyettesnek, Rooseveltnél személyes megbízottjának európai körútja alkalmával adtak

¹⁰⁸ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 435—437. l. A Barcza által átadott üzenet szövegéből: „If Hungary defended Christianity in the Middle Ages, the danger to be faced to-day is called Bolshevism. Once Hungary has again her outposts on the eastern ridges of the Carpathians, the mission she fulfilled in the past will be carried out again. It follows that the Transylvanian problem has more than just ethnologic or historic aspects: it bears closely on the question of European security.”

¹⁰⁹ A Romániával szembeni területi követelésekkel kapcsolatos memorandumot futár-késedelem miatt csak március 6-án adta át Barcza az angol külügyi vezértitkárnak. O. L. Küm. *res. pol.* 1940—27—211.

¹¹⁰ O. L. Küm. *res. pol.* 1940—27—120. Barcza jelentése az üzenet átadásáról.

¹¹¹ O. L. Küm. *pol.* 1940—21/7—909.

át. Welles európai körútja ismét felvillantotta a nyugati hatalmak és Németország kiegyezési lehetőségeinek egyre halványuló fényét, s ez fokozott aktivitásra készítette a magyar kormányt, hogy a magyar—román területi problémákat kedvező megvilágításban ismertesse az Egyesült Államokkal.

Csáky február 11-én utasította washingtoni követét, hogy Welles európai körútjának megkezdése előtt a következőkben ismertesse a magyar kormány felfogását a közép-európai helyzetről: a közép-európai helyzet kulcsa a magyar—román viszony; a magyar—román területi probléma hosszú időre csak úgy oldható meg, ha Magyarország döntő befolyást nyer a Kárpátok medencéjében, mert csak így tudja betölteni a Szovjetunióval szemben katonapolitikai feladatát; a magyar kormány már semmiféle kisebbségi egyezmény nem elégíti ki; Magyarország „úgy európai, mint magyar szempontból kötelezettségének tartja Romániával függőben levő vitáját jelen konfliktus legmegfelelőbb fázisában elintézni, vagyis nem engedi azt ad calendas graecas kitolni”; végül kérte, hogy az Egyesült Államok kormánya ismertesse a magyar álláspontot Romániával.¹¹²

1940 február 12-én az Egyesült Államok budapesti követe¹¹³ jegyzékét juttatott el a külügyminisztériumba arról, hogy az Egyesült Államok kormánya eszmecserét kíván folytatni más semleges országokkal, amely nem foglalná magában a „fennálló háborús helyzetből fakadó problémákat, hanem olyan kérdéseket érintene, amelyek jelenlegi háború befejezése után az állandó és szilárd békefeltételekre vonatkoznak.”¹¹⁴ A magyar kormány válaszjegyzéke február 20-án a fegyverkezések korlátozásának feltételét Magyarország esetében a Romániával szembeni területi követelések kielégítésében jelölte meg. A jegyzékben kérték, hogy Sumner Welles, ha lehetséges, látogasson el Budapestre is.¹¹⁵

Miután Welles budapesti látogatása eleve nem jöhetett számításba,¹¹⁶ Teleki márciusi római megbeszélései idején szeretett volna találkozni

¹¹² O. L. *Küm. res. pol.* 1940—10—95.

¹¹³ Montgomery, Fluorney John.

¹¹⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—10—129.

¹¹⁵ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—10—129.

¹¹⁶ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—10—97. Pelényi washingtoni követ már febr. 12-én jelentette, hogy Welles kizárólag Rómába, Berlinbe, Párizsba és Londonba utazik.

vele. Ez a találkozó azonban nem jött létre, egyrészt az olaszok ellenállása miatt,¹¹⁷ másrészt Welles sem mutatott nagy hajlandóságot a magyar miniszterelnökkel folytatandó személyes eszmecsereére. Közvetítő úján Teleki tudomására hozta, hogy jobban szeretné, ha a magyar kormánytól írásbeli memorandumot kapna.¹¹⁸ Teleki végülis ezt a megoldást elfogadta, s a találkozást Wellesszel elejtette.¹¹⁹

4. A Románia elleni német—magyar katonai kooperáció terve Teleki április 17-i levele Hitlerhez

Miközben a magyar kormány nagyarányú diplomáciai agitációt folytatott a nyugati hatalmaknál az erdélyi revízió érdekében, párhuzamosan olyan mozzanatok is lejátszódtak, amelyek ugyan a területi revízió közeli megvalósításának lehetőségével kecsegtették a magyar uralkodó osztályokat, de ugyanakkor Teleki egész külpolitikai koncepciójának összeomlásával fenyegettek. A magyar kormány 1940 januárjától kezdve egyre több olyan információt kapott, amelyek arra engedtek következtetni, hogy Németország Románia katonai megszállásának lehetőségeit is latolgatja. 1940. január 18-án Tippelskirch tábornok, a német vezérkar nyilvántartási osztályának vezetője Budapesten megbeszéléseket folytatott Ujzsászy Istvánnal, a kémelhárító osztály vezetőjével. Tippelskirch ez alkalommal — ismertetve a német álláspontot a balkáni helyzettel kapcsolatban — közölte, hogy amennyiben a besszaráb-kérdés háborúhoz vezetne Románia és a Szovjetunió között, amelyhez Dobruzsza érdekében Bulgária is csatlakoznék, Németország mindent elkövetne, hogy a ploesti olajmezőket biztosítsa. E cél érdekében a német vezérkar Magyarország beavatkozására számítana. A megbeszéléseken Fütterer budapesti német légügyi attasé ismertette a német elképzeléseket az esetleges hadműveletekről. A hadműveleteket a magyar hadseregnek

¹¹⁷ O. L. *Küm. res. pol. 1940—10—199*. Villani jelentette, hogy Mussolini és Ciano nem tartja ajánlatosnak, hogy Teleki Rómában találkozzék Wellesszel.

¹¹⁸ O. L. *Küm. res. pol. 1940—10—198*. Khuen-Héderváry párizsi követ számjeltávirata.

¹¹⁹ O. L. *Küm. res. pol. 1940—10—199*. Csáky távirata Rómába 1940. március 9-én.

tíz nap alatt kellett volna befejeznie, amelyeknek megfelelő német légiert, tüzérségi és műszaki támogatást nyújtanának. Tippelskirch hangsúlyozta azonban, hogy ha a feltételezett konfliktus szovjet—román háborúra korlátozódna, nem lenne érdekük Magyarország beavatkozása, annál is inkább, mert az olasz—magyar ellentétekre vezetne, mivel az olasz kormány hadianyaggal támogatná Romániát.¹²⁰

Január végén Teleki értesüléseket szerzett arról, hogy Szlovákiában a Nyitra vidékén stratégiai utakat építenek, amelyek Románia megtámadása esetén a német csapatok Magyarországon való átvonulásához is felhasználhatóak lennének.¹²¹ Február elején már arról kapott információkat, hogy Szlovákiában Eperjes környékén német csapatösszevonások észlelhetők. Teleki sietve utasítást küldött Sztójaynak, érdeklődjék, hogy a csapatösszevonások nem Románia ellen irányulnak-e. Számítani lehet-e arra, hogy a német kormány kérni fogja a német csapatok Magyarországon való átvonulásának engedélyezését?¹²²

Sztójay február 9-én válaszolt. Közölte, hogy bár nincsenek pontos értesülései, véleménye szerint a németek támadása Románia ellen három esetben lehetséges: 1. Ha a Szovjetunió és Románia között háború keletkezne és a szovjet csapatok átlépnék a Pruth folyót, előrenyomulva az olajvidék felé. 2. Ha Anglia és Franciaország a Balkánon akciót indítana, amely az olajszállítások beszüntetésével járhatna. 3. Ha a román kormány maga állítaná le az olajszállításokat. Amikor pedig a német páncélos hadosztályok megindulnak, nem lesznek tekintettel sem területre, sem érdekekre, hanem a leggyorsabb és legrövidebb utat fogják választani — jelentette Sztójay.¹²³

Új probléma vetődött fel tehát a magyar kormány előtt. A német átvonulás. Nem volt kétséges, hogy egy ilyen eshetőség a területi követelések kielégítését eredményezhetné, de az is bizonyosnak látszott, hogy a német—magyar együttműködés Románia ellen szembe helyezhetné Magyarországot a nyugati hatalmakkal.

¹²⁰ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—35—65. Ujszászy *Emlékeztetője* Tippelskirchhel folytatott megbeszéléséről.

¹²¹ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—35—48.

¹²² Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 390. l.

¹²³ Uo.

Február 26-án Csáky levelet intézett Cianohoz, amelyben tanácsot kért. Adott esetben átengedjék-e a német csapatokat, s vállalják-e egy közös akció terhéért. Ő maga az átvonulás mellett foglalt állást.

Villani március elején jelentést tett Ciano válaszáról. Ciano nem tartja valószínűnek — írja Villani —, hogy a Közel-Keleten vagy a Balkánon háborús események várhatók, s ezért Németországnak nem lesz szüksége Románia lerohanására. Ha azonban mégis meg akarná szállni Romániát, és az odavezető legrövidebb utat választaná, vagyis Magyarország területén kívánna átvonulni, a magyar kormány öngyilkosságot követne el, ha ellenállna, s ezért az átvonulást tűrnie kellene. Közös ügyet Németországgal azonban semmi esetre se csináljon, mert annak súlyos következményei lennének. „Ne vonuljunk be tehát a német csapatokkal együtt, hanem várjuk meg, amíg azok az akciót befejezték, és csak akkor szálljuk meg Erdélyt azzal, hogy az ottani magyarság védelméről kell gondoskodnunk. Ezzel nem léptünk be a háborúba és megakadályozzuk, hogy Erdély román uralom alól német uralom alá kerüljön.”¹²⁴

Teleki ezzel egyidejűleg megbeszéléseket folytatott O'Malley budapesti angol követtel, s kijelentette előtte, hogy nem tudja mit tegyen, ha a németek fellépnek az átvonulási követeléssel.¹²⁵

Teleki számára a dilemma valóban súlyos volt. Az esetleges német kérés teljesítése a revíziós program sikerét eredményezhette volna, de ez egyben a semlegesség végét, a nyugati hatalmakkal való szakítást jelentené, a nyílt háborús csatlakozást Németország oldalán. A német csapatok átvonulásának megtagadása pedig nemcsak a területi követelések közeli megvalósulását hiúsította volna meg, hanem a már eddig elért „területgyarapítást” is semmissé tehetné, s ráadásul mindezt a kockázatot Románia miatt kellene vállalnia. Ebből az útvessztőből Teleki nem talált kiutat. Vállalni a németekkel való szembenállást nem merete, s nem is akarta, de a németekkel együtt indítandó akció súlyos következményeitől is félt. Elképzeléseinek, egész külpolitikai koncepciójának szét kellett törnie a valóság szikláin. A dilemma megoldását már ekkor is az öngyilkosság gondolatában kereste. 1940 márciusában olaszországi útja

¹²⁴ O. L. Küm. res. pol. 1940—23—180.

¹²⁵ Macartney, C. A. *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 390. l.

előtt egy bizalmas levélben felszólította fiát, hogy halála esetén barátainak magyarázza meg cselekedetének okait.¹²⁶

Ilyen körülmények és lelkiállapot között utazott Teleki március 23-án Rómába, és folytatott tárgyalásokat Mussolinival és Cianoval. A három napon át tartó tárgyalások (amelyek lényegében tájékozódó jellegűek voltak) nem jártak különösebb eredménnyel, s nem segítették a dilemma megoldását sem. A megbeszéléseken Mussolini ismertette Hitlerrel folytatott március 18-i tárgyalásait. Kijelentette, hogy a Brenner-hágói találkozón Németország délkelet-európai előnyomulásáról nem esett szó. Németországnak továbbra is érdeke a nyugalmi állapot fenntartása a térségben. Több ízben hangsúlyozta, hogy Olaszország hadbalépésével számolni kell, s arra szólította fel Telekit, hogy a magyar kormány olasz fegyveres akció esetén is maradjon csendben semleges, s várjon Romániával szembeni területi követeléseinek rendezésével. Ciano elmondotta, hogy Ribbentrop-tól szerzett értesülései szerint Németország rövidesen meg fogja indítani a nyugati offenzívát. Teleki ama kérdésére, hogy a nyugati front megnyitáskor Magyarország tegyen-e semlegességi nyilatkozatot, Mussolini tagadó választ adott.

A megbeszéléseken Teleki részletesen ismertette álláspontját a román — magyar területi kérdésekről, s közölte, hogy hajlandó volna területi követeléseit csökkenteni és egy kompromisszumos megoldást elfogadni, amennyiben ez békésen eszközölhető lenne. Ciano azzal válaszolt a kijelentésre, hogy véleménye szerint a román kormány hajlandó lenne olyan deklarációra, amely jelentős területek átadását biztosítaná, ha a magyar kormánynál jóindulatot tapasztalna.

Teleki felvetette az esetleges német átvonulási kérelem ügyét is, amelyhez Mussolini nem fűzött semmiféle megjegyzést. Ciano pedig kijelentette, hogy „most nem tudna mit tanácsolni, ez a körülményektől függ”.¹²⁷

Teleki ama közlésére, hogy a magyar kormány nem hajlandó semmiféle módon a Szovjetunióval együttműködni, Ciano megjegyezte azonban, utalva a nyugati hatalmakra, hogy véleménye szerint mindég in-

¹²⁶ O. L. Filmtár. Szálasi per. Hóman naplófeljegyzései.

¹²⁷ O. L. Küm. res. pol. 1940 — 23. Iktatószám nélkül. Teleki feljegyzése a római megbeszélésekről.

kább megbocsájtának a németekkel való közös fellépést, mint a Szovjetunióval való együttműködést.¹²⁸

A római tárgyalásokat eseménydús napok követték Budapesten. 1940. március 24-én Molotov a Szovjetunió Legfelső Tanácsának ülésén beszédet mondott, s itt felvetette a besszaráb kérdés rendezésének ügyét is. Néhány nappal később Sztójay riadt jelentést küldött Berlinből arról, hogy megbízható értesülései szerint Németország esetleg támadást indít Románia ellen, az olajvidékek megszállása érdekében. A német kormány átvonulást fog kérni a magyar kormánytól, s erre egy tagadó válasz háborút jelentene Németország és Magyarország között.¹²⁹ Röviddel Sztójay jelentése után a magyar kormány ismét olyan információt kapott, hogy Németország megszállja Romániát, ha a Szovjetunió bevonul Besszarábiába. Az információ szerint a német csapatok útvonala Magyarországon át vezetne Temesvár irányában. Hadműveleteik a Bánátra és az óromániai olajmezőkre korlátozódnának, míg Erdélyre a német kormány szabad átvonulás fejében szabad kezet biztosítana a magyar hadseregnek.¹³⁰

A hírek alapján április elsején a Minisztertanács ülést tartott, hogy döntsön a német kormány esetleges felszólítására adandó válaszról, de egységes álláspontot nem sikerült kialakítani.¹³¹ Ebben jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a Romániának nyújtott angol—francia garancia még fennállott, s Teleki, mint alább ismertetni fogjuk, a döntés előtt ismerni szeretne volna az angol kormány álláspontját.

Csáky viszont eleve a német átvonulás engedélyezése mellett foglalt állást.¹³² Azzal érvelt, hogy olyan álláspontot, mint 1939 szeptemberé-

¹²⁸ Uo. Teleki római megbeszélései alatt látogatást tett XII. Pius pápánál is, aki másfél órá s kihallgatáson fogadta. A vatikáni megbeszélésekről nem találtunk feljegyzést a külügyminisztériumi iratok között. A vatikáni olasz követ Alfieri, Cianonak küldött jelentéséből — amelyben Teleki látogatásával foglalkozik — úgy tűnik, hogy a nemzetközi helyzetről is eszmecsere t folytattak, s ez alkalommal XII. Pius azt tanácsolta a magyar miniszterelnöknek, hogy Magyarország ne lépjen be a fegyveres konfliktusba, se általános okok, se személyes sérelmek miatt. (Revízió!) Lényegében a német és olasz álláspontot képviselve a Balkán nyugalmi állapotának fenntartását hangsúlyozta. — *DDI. Nona Seria. Vol. III. 667. sz. irat.*

¹²⁹ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 395 l.

¹³⁰ O. L. *Küm. res. pol. 1940—41—517.*

¹³¹ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 396. l.

¹³² *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. II. 62. o.*

ben — a lengyel kérdésben — nem lehetne elfogadni. Ő vetette fel azt a formulát, ami később az írásos tervezetbe is bekerült, s amelyet végül is elfogadtak, hogy a Románia elleni német magyar akciót antikomintern megmozdulásnak lehetne feltüntetni, s ezzel bizonyos mértékig a nyugati hatalmak előtt is szalonképeesebbé tehetnék az agressziót.¹³³ Csáky fellépését alátámasztotta Horthy álláspontja is, aki a Románia elleni német agressziót a magyar érdekek szempontjából is megfelelőnek tekintette, s az átvonulás engedélyezését szükségesnek tartotta.¹³⁴

Április 6-án már egy szűkebbkörű megbeszélésen Teleki, Csáky, Bartha honvédelmi miniszter és Werth vezérkari főnök részvételével sikerült néhány fontos kérdésben megállapodásra jutni. Megállapodtak azokban a kérdésekben, amelyeket a német katonai hatóságok előtt kívántak felvetni, ha tárgyalásra kerülne sor a Románia elleni együttműködésről. A megbeszélések eredményeként Werth megbízást kapott arra, hogy tegyen kezdeményező lépéseket és dolgozzon ki két tervezetet:

1. A Románia ellen indítandó közös német—magyar támadás esetére.
2. A német csapatok átvonulásának engedélyezése esetére.

Az első tervezet irányelveit a következőkben határozták meg: a közös német—magyar akcióra vonatkozó egyezmény csak a szovjet csapatok előrenyomulásakor lépne életbe, s Magyarország részvételét ebben az esetben az Antikomintern Paktummal kellene indokolni. A tervezet értelmében a német csapatok Kelet-Galícián és Bukovinán keresztül, a kárpát-ukrajnai magyar vasútvonalak segítségével nyomulnának le Moldovába és a román petróleummezőkre, a magyar csapatok pedig a németek oldalát biztosítanák Erdély megszállásával; tisztázná a német hatóságokkal, hogy ki és miként intézkedik Jugoszlávia esetleges megmozdulásának fékentartására; végül az egyezmény létrehozásáról közös német—magyar—olasz katonai megbeszéléseket kellene folytatni, tekintettel Németországnak és Magyarországnak Olaszországhoz fűződő kapcsolataira.

A második tervezet szerint a magyar kormány engedélyezte volna a német csapatok átvonulását Magyarországon. Ez esetben a következő

¹³³ DDI. *Nona Seria. IV. 85. sz. irat.* Talamo budapesti olasz követ jelentése Csákyval folytatott beszélgetéséről.

¹³⁴ Montgomery, Flovnoy J., *Hungary the Unwilling Satellite.* New York 1947. 142. l.

feltételeket kívánták biztosítani: leszögezni, hogy a német támadás a Szovjetunió ellen, illetve a Szovjetunió lépéseinek megelőzésére irányul, mivel így „nemzetközi szempontból Magyarország helyzete sokkal könnyebb, mert antikomintern megmozdulásnak lenne beállítható”. Németország egyezzen bele abba, hogy Kelet-Szlovákiát a magyar csapatok „háttal biztosítására” Erdéllyel egyidejűleg a Magas Tátra—Lonsonc vonalig megszállják. (A magyar kormány Kelet-Szlovákia megszállását azzal az eléggé átlátszó ürüggyel kívánta indokolni, hogy az Erdélybe bevonuló magyar csapatok esetleg összeütközésbe kerülhetnek a szovjet hadsereggel. J. Gy.) Az átvonuló német csapatokat magyar területeken magyar parancsnokság alá helyeznék, mert „nem vonulhatunk be Erdélybe azzal a látszattal, hogy Erdélyt quasi a németek szerzik meg nekünk. Ez a jövőre nézve okozna a magyar kormánynak nehézségeket”. Végül megállapodást kívántak létrehozni a magyar és német csapatok közötti demarkációs vonalról, a német csapatok felvonulási útjairól, a csapatok ellátásának, különösen a nyersanyag utánpótlásának kérdéseiről, mert „egyáltalán nincs kizárva, hogy a hadjárat hosszú ideig elhúzódik és Magyarországnak számolnia kell az angol—francia hadüzenettel, annak minden konzekvenciájával együtt”.¹³⁵

Amikor a megbeszélésekről készített feljegyzést Csáky felterjesztette a miniszterelnökhöz, megfontolásra ajánlotta Telekinek, hogy nem lenne-e helyes Németországgal való együttműködés esetén kérni a német kormányt arra, hogy Magyarországgal megnemtámadási és örök barátsági szerződést kössenek.¹³⁶

Április 7-én a német hadsereg vezérkarának csoportfőnöke, G. Kinzel vezérkari őrnagy a vezérkar megbízásából, Hitler beleegyezésével s a külügyminisztérium tudtával Budapestre érkezett azzal a feladattal, hogy felvegye a kapcsolatokat a magyar vezérkari főnökséggel.¹³⁷ Arra azonban, hogy hivatalos tárgyalásokat folytasson a Románia elleni esetleges katonai együttműködésről, nem volt felhatalmazása.¹³⁸

¹³⁵ O. L. *Küm. res. pol. 1940—41—517*. Csáky feljegyzése a megbeszélésekről.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 68. l.

¹³⁸ *DGFP. Serie D. IX*. Editor's Note. 239—240. A kötet közöl egy a nürnbergi háborús főbűnösök perében felhasznált okmányt (*N. O. 1456—P. S.*), amely

Teleki a németekkel való megbeszélések előtt szerette volna megismerni az angol kormány álláspontját. Ezért egy memorandumot készített, melyben közölni kívánta az angol kormánnyal, hogy értesülései szerint Németországnak szándékában van a szovjet haderők Besszarábia irányába való megindulásuk esetén a romániai olajmezőket megszállni, s ehhez szabad átvonulást kívánnak Magyarországra területén, amelynek fejében Erdélyt a magyar csapatok szállnák meg. A memorandum részletesen ecsetelte, milyen következményekkel járna Magyarországra a német átvonulás engedélyezésének megtagadása. Végül is a következő kérdést intézte az angol kormányhoz: „Hajlandó-e kötelező ígéretet tenni arra, hogy a háború befejeztével vagy annak más alkalmasnak látszó fázisában

1. ugyanazt az érdektelenséget mutassa Erdélynek a magyar csapatok által történő megszállásával szemben, mint a német kormány,

2. és a területi foglalás jogosultságát nem fogja utóbb vitatni . . .”

A memorandum hangsúlyozta, hogy az angol válasz döntő befolyással lesz a magyar kormány elhatározására.¹³⁹

A memorandumot azonban valószínűleg nem küldték el Londonba.¹⁴⁰

azonban a publikált okmányok között nem jelent meg. Az okmány 1940. ápr. 26-i dátummal feljegyzést tartalmaz Keitel és Thomas tábornok, a Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt főnöke közötti megbeszélésekről. A megbeszélésen Keitel ismertette, hogy az Oberkommando des Heeres foglalkozott a Románia elleni támadás gondolatával, és a magyar vezérkari főnökséggel való kapcsolat felvételének engedélyezését kérte Hitlertől. Hitler, hivatkozva arra, hogy a magyarok megbízhatatlanok lennének és Mussolinival is nehéz lenne az ügyet megérinteni, nem engedélyezte a konkrét tárgyalások megindítását, ugyanakkor azonban nem ellenezte bizonyos titkos összeköttetések megteremtését a magyar katonai vezetőkkel. Az okmány közli, hogy Hitler fontolóra vette egy a Balkánon vagy Romániában indítandó defenzív akció megindítását a Szovjetunió ellen Besszarábiával kapcsolatban, mely felidézhetné az angol-francia katonai beavatkozást. Az Oberkommando des Heeres felvetette a csapatok gyors átszállítását a Bécs–Budapest útvonalon, amelyet Hitler azonban nem fogadott el.

¹³⁹ O. L. *Küm. res. pol.* 1940–41–517. Memorandum az angol kormány részére.

¹⁴⁰ Macartney, C. A. foglalkozva ezzel az okmánnyal, megállapítja, hogy arra válasz nem érkezett Londonból (396. l.) Az Országos Levéltár külügyminisztériumi irattárában a memorandumhoz egy feljegyzés van csatolva. A feljegyzésen Glyczy Jenő politikai osztályvezető kézjegyével 1940. ápr. 13-i dátummal a következő szöveg olvasható: „Tervezet, amely azonban Csáky miniszter úr szerint *nem* ment

Április 8-án Teleki Rómába is elküldte megbízottját, Baranyai Lipótot azzal a feladattal, hogy ismerje meg az olasz álláspontot. Baranyai magával vitte a magyar kormány memorandumát, amelyben Teleki ismertette a német vezérkar tervéről szerzett értesüléseit és többek között a következőket írta:

„A magyar kormány nagyon jól tudja, hogy a németek elleni katonai ellenállás legfeljebb rövid ideig tartó epizód lehetne, mely ugyanakkor ürügyet szolgáltatna a németeknek arra, hogy hosszú időre befészkeljék magukat az országba; legalább is addig, amíg annak minden erkölcsi és gazdasági erejét ki nem zsákmányolták. Ebben az esetben természetesen félő, hogy Németország Budapesten is olyan látszatkormányt teremtené a saját szolgálatára, mint az elmúlt évben Prágában.

Másrésről a magyar kormány tökéletesen tisztában van azzal, hogy Németország fokozatos behatolása talán még súlyosabb összeomláshoz vezetne, mint amely egy rövid, de bátor ellenállás után következne be, mert amit egy kormány saját jószántából enged a másiknak, sokkal súlyosabban esik latba történelmének mérlegében, mint amire brutális erőszak kényszeríti rá.”¹⁴¹ Ezek után mégis a német és magyar vezérkar tárgyalásának és megegyezésének lehetőségéről beszélt, s kérte, hogy az olasz kormány, bizalmi emberén, Baranyai Lipóton keresztül válaszoljon a következő kérdésekre:

„1. Lehet-e számítani az olasz hadsereg segítségére egy német agresszió esetén.

2. Vajon módjában van-e az olasz kormánynak, abban az esetben, ha Oroszország megtámadná Romániát, Olaszország és Jugoszlávia erőit egyesíteni, abból a célból, hogy elfoglalják azokat a nagyhatalmak által fenyegetett balkáni területeket, amelyekre ezek a nagyhatalmak nem ter esztik ki befolyásukat.

3. Hajlandó-e Olaszország kezdeményező szerepet vállalni egy hármas paktumban az olasz, német és magyar vezérkarok között, mely Európa dunai térségének újjászervezésére vonatkoznék. A magyar kormány tudni véli, hogy Németország ennek a vállalkozásnak az előkészí-

el Londonba.” Feltételezhető tehát, hogy az okmányt nem juttatták el az angol kormányhoz.

¹⁴¹ DDI. *Nona Seria. Volume III. 727. sz. irat. 624–627. l.*

tésével foglalkozik, és meg van győződve róla, hogy kizárólag Olaszország hathatós közbelépése és segítsége teremthet egyensúlyt ezen a tájon.

4. Vajon Olaszország foglalkozott-e már azzal a gondolattal, hogyan menne végbe Olaszország és Magyarország elsőrendű fontosságú anyagokkal és devizával való ellátása abban az esetben, ha Olaszország készletre érezné magát, hogy fegyverrel a kezében védje meg pozícióit e térségben.”¹⁴²

Teleki megbízottjával folytatott megbeszéléseken Mussolini, aki háborúbalépésre készülődött Németország oldalán, hangoztatta, hogy „ő szilárdan Németország mellett áll”, s elvben a német ajánlat elfogadását javasolta.¹⁴³ Ciano táviratozott Berlinbe, hogy megtudakolja, valóban támadást készítenek-e elő Románia ellen. A német kormány tagadólag válaszolt.¹⁴⁴ Másnap Baranyai és Villani ismét Mussolinihez ment, aki újból azt javasolta, hogy ha a német kormány kijelentése ellenére mégis sor kerülne Románia megtámadására, a magyar kormány őrizze meg nyugalma és engedjen a német kérésnek. S amikor Baranyai megkérdezte, hogy Magyarország katonai ellenállása esetén számíthat-e Olaszország katonai támogatására, Mussolini nevetve válaszolt: „Hát

¹⁴² Uo.

„I. s'il peut compter sur l'assistance des armées de l'Italie en cas d'une agression allemande;

2. si le Gouvernement italien est à même d'unir, au cas que la Russie s'attaque à la Roumanie, les forces de l'Italie et de la Yougoslavie pour l'occupation des territoires balkaniques menacés par des grandes Puissances dont la zone d'influence ne peut pas s'étendre sur les Balkans;

3. si l'Italie veut prendre l'initiative d'un Pacte à trois entre les états majors italien, allemand et hongrois en vue de la réorganisation de l'Europe Danubienne. Le Gouvernement hongrois croit savoir que l'Allemagne se prépare à cette entreprise et il est convaincu que seulement avec l'intervention efficace et l'aide de l'Italie pourrait se créer un équilibre dans ces contrées;

4. si l'Italie s'est déjà occupée de l'idée comment l'approvisionnement en matières premières et en devises pourrait s'effectuer et de l'Italie et de la Hongrie dans le cas où l'Italie se verrait forcée de défendre ses positions dans cette région aux armes à la main.”

¹⁴³ Ciano naplója. 1939–1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. ápr. 8-i bejegyzés.

¹⁴⁴ DDI. Nona Seria. Volume III. 718, 720. sz. irat. 619–620. l.

hogy képzelik ezt, amikor én Hitler szövetségese vagyok és az is szándékozom maradni?''¹⁴⁵

Mussolini szavai a magyar külpolitika olasz orientációjának csődjét jelezték. Telekinek az a külpolitikai elképzelése, amely a tengelybarát politika mellett lehetségesnek tartotta, hogy a tengelyen belül Olaszországra támaszkodva valamiféle ellensúlyt találjon a fokozódó német nyomással szemben, már eleve kudarcra volt ítélve. A háború kirobbanásakor, amikor az olasz kormány is a nem hadviselő állapot fenntartására törekedett, bizonyos mértékig még számítani lehetett ugyan Olaszország diplomáciai támogatására. De ahogyan közeledett Olaszország háborúbalépésének pillanata, úgy csökkent egyre jobban az „olasz vonal” realitása. 1940 tavaszán Mussolini már lázas ütemben készült a hadbalépésre, amelynek következményeként az olasz külpolitika Magyarországot illetően egyre inkább egybeesett a német törekvésekkel. Az olasz kormány a Magyarországot érintő főbb kérdésekben a német álláspontot visszhangozta. S hogy az „olasz vonal” csődje ennek ellenére mégsem tudatosult azonnal és eléggé mélyen a magyar külpolitikában, elsősorban abban leljük magyarázatát, hogy egy ideig még Olaszország hadbalépése után is érvényesültek bizonyos önálló olasz törekvések, különösen a Balkán vonatkozásában. Ezek a törekvések pedig 1940 őszeig a magyar kormányban felszínen tartották azt a hiedelmet, hogy Délkelet-Európában még mindég jelentős tényező a tengely „déli szárnya”, s ezért saját céljaihoz továbbra is biztosítani tudja Olaszország támogatását.

1940. április 15-én, valószínűleg a német vezérkar megbízottjával folytatott megbeszélések alapján, Werth vezérkari főnök memorandumot terjesztett Horthy, Teleki, Csáky és Bartha honvédelmi miniszter elé. A memorandumban hosszasan fejtegette meggyőződését Németország verhetetlenségéről: „A végső győzelem nem lehet kétséges, bár a szerencse forgandó, mégis már bizonyos megállapításokat lehet tenni a háború kimenetelét illetően. Németország ebben a háborúban jobban fel van készülve, mint a szövetségeseik. A Skandináv államok meghódítása után Németországnak nem lesznek nyersanyag gondjai. A Németország rendelkezésére álló anyagi erőforrások a német győzelmet való-

¹⁴⁵ Uo. 1940. április 9-i bejegyzés. 233. l.

színűvé, vereségét pedig kizárttá teszik. De még abban az esetben is, ha Németország nem nyerné meg ezt a háborút, hadseregét a szövetségesek nem tudják megsemmisíteni”. Majd kijelentette, hogy a németek katonai kooperációt ajánlottak fel Románia ellen. A katonai együttműködést önmagában azonban nem tartotta elegendőnek. Előfeltételként a német—magyar politikai szövetséget jelölte meg. „Magyarországnak már most Németország mellé kell állnia ebben a küzdelemben — írta a memorandumban. Elérkezett az ideje annak, hogy a semlegességet feladjuk és Németország oldalán beavatkozzunk a háborúba és ezáltal megvalósíthassuk az elszakított területek visszacsatolását.” Werth, hogy érveit még hathatósabbá tegye, felvetve a német vereség gondolatát is, a következő mondattal fejezte be emlékiratát: „ha e nyílt csatlakozásunk után Németország a háborút mégis elvesztené, a visszaszerezett elcsatolt területeket megtarthatnánk, mert a szövetségesek csak igen nagy áron szerezhetnék meg a győzelmet és Magyarország feldarabolására a háború befejezése után nem fognak tudni nagy erőket a Dunamedencébe küldeni.”¹⁴⁶

A vezérkar támadása a kormány külpolitikai vonala ellen egybeesett azzal a jelentős jobbratolóddal, amely 1940 tavaszán a belpolitikai életben bekövetkezett. Az uralkodó osztályokon belül egyre jobban szaporodtak azok a hangok, amelyek az eddigi németbarát semleges külpolitikát Németországhoz való nyílt háborús csatlakozással kívánták felcserélni. A kormánypárt jobbszárnya, a vezérkar, a nyilaskeresztes párt erőteljes támadást indított a kormány ellen, s a fasiszta Németország fenntartás nélküli kiszolgáltatását követelte.

Imrédy Béla 1940. március 15-én és később több más alkalommal a Magyar Élet Pártjában nyílt támadást intézett a kormány külpolitikája ellen és követelte az eddigi külpolitika felülvizsgálását.¹⁴⁷ Teleki római tartózkodása alatt, az Új Magyarság húsvéti számában cikket írt, s azzal az ürüggyel, hogy a magyar—német viszonyban kimagyarázatlan kérdések vannak, nyíltan demonstrált a fenntartás nélküli német orientáció mellett. Imrédy a kormánypárton belül akart nyomást gyakorolni a kormány külpolitikai vonalvezetése ellen. A kormánypárton belül

¹⁴⁶ *Az Imrédy per.* Budapest 1945. 27. l.

¹⁴⁷ O. L. Kozma iratok. 19 csomó.

erősödött Teleki ellenzékének táborá. ¹⁴⁸ Milotay István az Új Magyar-ság-ban sorozatosan írta támadó cikkeit. Április 21-én Németország teljes kiszolgáltatásának „elméleti megalapozásán” mesterkedve a következőket írta: „Egy kis nemzet sokszor olyan helyzetbe kerülhet, hogy nem is nagyon válogathat se a barátok, se a barátság feltételei között. Meg kell adnia magát a nálánál hatalmasabb fél barátságának s minden árat meg kell ezért fizetnie.” ¹⁴⁹

Ezzel egyidejűleg Németország gazdasági és politikai nyomása is fokozódott Magyarországon. Sztójay szüntelenül küldte jelentéseit, amelyekben tolmácsolta a németek kifogásait a sajtó hangjával vagy egyes cikkekkkel kapcsolatban, vagy éppen fokozott gazdasági követeléseknek adott hangot. 1940. május 3-án jelentette, hogy a német külügy-minisztériumban feljegyzés készül a magyar—német viszony alakulásáról, amelyben megállapították, hogy úgy politikailag, mint gazdaságilag sok a kívánni való. „A feljegyzésben ezért részben a nyilas képviselők, de főleg az Imrédy csoport felhasználásával egy nagyszabású parlamenti akciót ajánlanak a kormány ellen. Ez a parlamenti akció politikai tekintetben a közvélemény németellenes hangulatra való befolyásoltatásának megszüntetését és határozott tengelypolitika melletti kiállást kérne a kormánytól. Gazdasági tekintetben pedig szóvá tennék a külkereskedelmi hivatal angol blokádot segítő tevékenységét és angliai exportunk növekedését. Az állítólagos feljegyzés főleg az Imrédy-csoport képviselőinek felvonultatását tartja alkalmasnak élni Imrédyvel, akit „ein besonders geeigneter Werkzeug”-nak aposztrofál. ¹⁵⁰ Ebbe az agitációba a Volksbund vezeterei is bekapcsolódtak. Basch hangoztatta, Berlinben nyíltan beszélnek arról, hogy Magyarország esetleg német védelem alá kerülhet, ami azonban semmiképpen sem akarja a gazdasági konszolidációt érinteni, hiszen ennek hasznát elsősorban Németország látja. ¹⁵¹

¹⁴⁸ Saly Dezső feljegyzéseiben 1940. április 13-i dátummal a következőket írta a kormánypárttól: „A Pártban erős hullámokat vert az intrika, mely most Sztójay Döme a berlini magyar követ hazaérkezéséből is tőkét kovácsol. Azt terjesztik, hogy Sztójay a német kormány üzenetét hozta. Berlin azt kívánja, hogy Telekit kifejezetten németbarát politikus váltsa fel.” — Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonimus, Budapest 1945. 164—165. l.

¹⁴⁹ Új Magyarország 1940. április 21.

¹⁵⁰ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 880—881. o.

¹⁵¹ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonimus, Budapest 1945. 163—164. o.

Ezt a koncentrált nyomást csak fokozta, hogy 1940 áprilisában Budapestre érkezett Clodius, aki a kormány tagjaival folytatott tárgyalásairól április 30-án jelentette a német külügyminisztériumnak: „Befolyásos személyekkel beszéltem arról, hogy Magyarország hogyan viszonylik politikailag és kereskedelmileg Anglia gazdasági hadviseléséhez és megmagyaráztam, hogy mi milyen magatartást várunk és követelünk Magyarországtól.”¹⁵²

A jobboldali ellenzék, valamint a vezérkar koncentrált támadása, a fokozódó német nyomás fontos lépések megtételére készítette Teleki miniszterelnököt. Ezek a lépések egy irányban, a fasiszta Németországnak tett további engedmények, külpolitikai programjának fokozatos feladása irányában hatottak. Werth memorandumára reagálva levelet írt ugyan Horthynak, amelyben védelmezte kormányának politikai irányvonalát, s követelte, hogy a vezérkar akcióját állítsa le. „Értem Werth okoskodását — írta levelében Teleki —, aki mint nem magyar ember nem látja az ország megtartásának nagy feladatát. Hass oda, hogy a katonák ne politizáljanak.” Majd így folytatta: „Az a nézetem, hogy nem biztos, hogy Németország győz és éppen emiatt nem alkalmas, hogy teljesen és lelkesen melléje álljunk. Ha eddig jól megúsztuk, ne rontsuk el esetleg az utolsó pillanatban. Politikai akciónk azt hiszem jó volt, erről letérni veszélyes.”¹⁵³

Teleki, aki oly meggyőződéssel érvelt a kormányzónak a német vereség lehetőségéről és a kormány politikai vonalának feladásával bekövetkező veszélyekről, mégis, abból a végzetes és későbbi magyar külpolitika mindennapi gyakorlatává tett elméletből kiindulva, hogy a fasiszta Németország felé tett önkéntes lépésekkel, amelyek sokkal kedvezőbb feltételeket teremtenek és kisebb engedményeket vonnak maguk után, kell megelőzni a nagyobb horderejű német követeléseket; másrészt, hogy végre kipuhatolja a németek szádékait, április 17-én a következő tartalmú levelet írta Hitlernek:

¹⁵² DGFP. IX. 182. sz. irat. 256. o. : „I have discussed Hungary's attitude from the point of view of political and commercial policy toward England's economic warfare with influential persons and explained what attitude we expect and demand from Hungary.”

¹⁵³ *Az Imrédy per.* Budapest 1945. 28. l.

„Mélyen tisztelt Kancellár Úr!

A magyar kormány továbbra is állja azt a nyilatkozatát, hogy — a Német Birodalom és Olaszország érdekeinek megfelelően — ameddig a két állam kormányának vezetőivel újabb megbeszélést nem folytatott, a maga részéről teljes erővel, még áldozatok árán is, igyekszik a békét Közép-Európában és a Balkánnak őt érintő részeiben fenntartani.

Mindazonáltal a legutóbb a Balkánon, valamint a Dunán lejátszódott események kötelességévé teszik a magyar kormánynak felvetni a kérdést a Német Birodalom kormánya előtt, nem látja-e elérkezettnek az időt arra, hogy az olasz kormány bevonásával a három hatalom között megbeszélések induljanak meg a célból, hogy minden eshetőségre mind a három állam fel legyen készülve, meglepetés ne érhesse, illetve bevégzett tények elé ne állítsák őket . . .

A megbeszélések fel kellene hogy öleljék azokat az eshetőségeket is, amelyek a diplomácia normális eszközein kívül esnek, továbbá fontos e tárggyal összefüggő politikai, gazdasági és forgalmi kérdéseket . . .”

Levele végén kérte, hogy Hitler mielőbb adjon választ, hol és mikor gondolná a három ország képviselőinek találkozását összehívni.¹⁵⁴

Teleki tehát ismét felvetette a háromhatalmi tárgyalások gondolatát (ugyanúgy mint 1939 júliusában), kifejezve készségét a fasiszta nagyhatalmakkal való együttműködésre és szövetségre, de ehhez Magyarország számára az egyenrangú partner jogait követelte legalábbis a délkelet-európai kérdésekben. Ez a levél nemcsak azt jelentette, hogy egy általa kezdeményezett megbeszélés révén kipuhatolja a németek, általában a Balkánnal és különösen Romániával kapcsolatos terveit. A levél azon kitétele, hogy „a megbeszélések fel kell, hogy öleljék azokat az eshetőségeket is, amelyek a diplomácia normális eszközein kívül esnek, továbbá fontos, e tárggyal összefüggő politikai, gazdasági és forgalmi kérdéseket”, — világosan utal arra, hogy amennyiben a német kormány valóban Románia megtámadására indulna, s ehhez Magyarország aktív közreműködését vagy csapatai számára átvonulást kérne — Teleki ehhez beleegyezését adná. Ezt a megállapítást nemcsak a Hitlerhez írt április 17-i levél, hanem a budapesti angol követtel április 22-én folytatott beszélgetése is igazolja.

¹⁵⁴ *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 112. sz. irat. 269. l.

Április 22-én O'Malley angol követ felkereste Telekit és kormánya megbízásából megkérdezte, hogy a magyar kormány ellenállna-e abban az esetben, ha a németek átvonulást kérnének Magyarországon Románia megtámadására. A nagyobb nyomaték kedvéért hozzátette, mivel Nagy-Britannia jelenleg ellátja Magyarországot bizonyos stratégiai nyersanyagokkal, tudnia kell, hogy ez olyan ország számára megy-e, amely átengedi a német csapatokat vagy amely ellenáll Németországnak.¹⁵⁵

Teleki azzal válaszolt, hogy az angol kormány általában nem mutat megértést Magyarország iránt, s nem tudja, mit kapna viszonzásul a magyar kormány, ha a német követelésekkel szembeszállna. Hangoztatta, hogy a német átvonulással kapcsolatos állásfoglalás teljesen a magyar kormány ügye, s ezért nincs értelme, hogy nyomást gyakoroljanak rá. Nem volt hajlandó semmiféle ígéretet tenni az angol követ előtt, sőt sértett hangon jelentette ki: „Ha azt kérte volna valaki Magyarországtól, hogy Jugoszlávia, Bulgária, Törökország ellen ne engedjen csapatokat felvonulni, vagy átmenni, ezt Magyarország megértette volna, és erről lehetett volna beszélni. De Magyarországtól azt kérni, hogy Románia ellen ne engedjen átvonulni csapatokat — bárkinek a csapatait, legyen az Németország, Mexikó vagy Svédország — Magyarország helyzetének, s a magyar nemzetnek félreismerését jelenti, amely sértő és lenéző egyszerre . . . ”¹⁵⁶

Két nappal később Csáky hívatta magához az angol követet, hogy megkérdezze, mi a londoni dán követ helyzete a német csapatok átengedése után. Félreérthetetlenül célozva ezzel hasonló eshetőség bekövetkezésének lehetőségére Magyarországon.¹⁵⁷

Teleki válasza O'Malleynek és Csáky kérdése kétségtelenné tette az angol kormány előtt, hogy ha a német csapatok megindulnának a Balkán felé, Magyarország átengedné a német alakulatokat, s revíziós vágyainak megvalósításáért, a fegyveres semlegességet is feladná. Ez a válasz csak elősegítette azt a fordulatot, amely 1940 tavaszától Anglia

¹⁵⁵ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 398. l.

¹⁵⁶ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 41. Tájékoztató a londoni és washingtoni követek számára Magyarország külpolitikájáról. Ebben a tájékoztatóban visszaemlékezve ismertetik az angol követ és Teleki megbeszélését.

¹⁵⁷ O. L. Küm. pol. 1940 — 2/7-ad 2597.

Magyarországgal kapcsolatos politikájában fokozatosan megindult. Barcza már április 20-án jelentette, az angol–magyar hadianyagszállítási tárgyalásokkal kapcsolatosan, hogy az angol delegáció helyettes vezetője kijelentette: „indokolatlan szentimentalizmust jelentene a magyar hadsereg felfegyverzése, mert a németeknek ellenállni amúgy se tudna, más szempontból meg nem angol érdek, hogy a magyar hadsereg erősödjék”.¹⁵⁸ A londoni magyar követ néhány nappal Teleki és O'Malley beszélgetése után még részletesebben írt erről: Magyarország szemben — írja — „az angol ettitude . . . újabban szkeptikussá kezd válni, aminek több oka van. Egyrészt a nyugati demokráciák ellen megindított olasz támadások teszik szkeptikussá az angolokat, mert Londonban jól ismerik az olasz–magyar barátság erősségét, s így elkerülhetetlennek tartják, hogy Magyarország az olasz vonalon keresztül Axis táborába fog sodródni. Másrészt az angolok előre látják azt, hogy a németek délkelet felé expondálni fognak, amely esetben Magyarország ellenállása lehetetlen volna; ezért elhibázott volna Magyarország-nak nyersanyagot vagy fegyvert juttatni.”¹⁵⁹

Az angol kormány ebben az időben elvileg is leszögezte Magyarországgal kapcsolatos álláspontját. Május 11-én a budapesti angol követ levelet juttatott el Csákyhoz, válaszként az április 24-i megbeszélésre. Ebben kormánya nevében kijelentette: Az angol kormány nem maradhat közömbös az olyan hírek iránt, amelyek szerint bizonyos körülmények között a magyar kormány engedélyezné a német csapatok átvonulását országa területén, mert ez összeegyeztethetetlen a magyar semlegességgel. Felhívja egyben a magyar kormány figyelmét azokra a következményekre, amelyek a magyar–angol viszonyt illetik, ha az esetleges német követelésekkel szemben engedékenységet tanúsítana.¹⁶⁰

¹⁵⁸ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 450. l.

¹⁵⁹ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 73–74. l.

¹⁶⁰ O. L. Küm. pol. 1940–2/7-ad 2597. A levél szövege a következő: „My dear Count Csáky: I duly reported to Lord Halifax the substance of our conversation of April 23rd. last, and he has instructed me in reply to you personally, as I now do, and to state for the information of the Hungarian Government that His Majesty's Government could not remain indifferent to a report of the possibility that a decision might, in certain circumstances, very likely be taken to permit the passage of German troops through or over Hungarian territory, since this would be entirely inconsistent with Hungarian neutrality.”

Ezen a napon Teleki is találkozott az angol követtel. O'Malley felolvasta a Csákynek küldött levél szövegét, amelyre Teleki szenvedélyes hangon válaszolt, bár kissé enyhébb megfogalmazásban mint az előző találkozáskor. Hangoztatta, hogy nem a semlegesség fenntartásáról vagy feladásáról van szó, hanem arról, hogy Magyarország függetlensége kerülhet veszélybe a német átvonulás következtében. Magyarország mindég kész volt a múltban nemzeti függetlenségét megvédeni, de ma egyetlen magyart sem találna, aki Romániát védené Németországgal szemben. Az angol követ ekkor közbevetette, hogy Magyarország nehézségeit az angol kormány ismeri és méltányolja. Lehetséges — válaszolta Teleki —, de ennek nincs gyakorlati jelentősége. Tudja, hogy Anglia szimpatizál Magyarországgal, de hivatalosan mégis ellenségének tekinti. Végül kijelentette, hogy a kormány szándékairól nem kíván többet mondani, sem nyilatkozatot vagy ígéretet tenni.¹⁶¹

Ennek a beszélgetésnek nyilvánvalóan jelentős szerepe volt abban, hogy néhány nappal később Cadogan közölte a londoni magyar követtel: Ha a német átvonulás bekövetkezne, Anglia a magyar kormánytól, mint legkevesebbet azt várja el, hogy tiltakozzon Magyarország önállóságának megsértése miatt, s magát akár valahol magyar földön, akár külföldön fenntartsa. Ebben az esetben Magyarország olyan megítélés alá esne, mint Dánia. Cadogan szerint — írta Barcza jelentésében —, ha a magyar kormány tiltakozna és emigrációba vonulna, az angol kormány „Kormányzó Úr Ő Főméltóságát és jelenlegi vagy általa kinevezett más kormányt továbbra is Magyarország legitim kormányának tekintené”.¹⁶² Az angol ajánlatot azonban sem Horthy, sem az uralkodó osztályoknak a Teleki-kormány által képviselt csoportjai sohasem tették komoly megfontolás tárgyává. Inkább választották a fasiszta Németország előtt való behódolás útját remélve, hogy ily módon megtarthat-

The position of a neutral State, which is guaranteed by His Majesty's Government would be affected by any such action on the part of the Hungarian Government; and I am therefore instructed to warn you of the consequences as regards Anglo-Hungarian relations of Hungarian compliance with a German demand of the kind contemplated.

Your etc.

O'Malley."

¹⁶¹ Uo. Teleki feljegyzése O'Malleyvel folytatott beszélgetéséről.

¹⁶² O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 450. l.

ják hatalmi befolyásukat, s valahogy konzerválhatják az osztályuralmat biztosító ellenforradalmi rendszert, semminthogy az ellenállás útjára lépve emigrációba vonuljanak, mert nagyon is tartottak attól, hogy a háború végén a belső ellentétektől feszülő magyar társadalomban olyan demokratikus átalakulások következhetnek be, amelyek egyszer s mindenkorra lehetetlenné tennék visszatérésüket.

Teleki levelét — amelyet másolatban Mussolininek is elküldtek¹⁶³ április 20-án adta át Sztójay Hitlernek. Hitler nem adott azonnali választ, azzal térve ki, hogy még át kell gondolni az ügyet és az olasz kormánnyal is megbeszélést kell folytatnia.¹⁶⁴

Halder naplójának 1940. április 24-i bejegyzése a Hitlernél tartott konferenciával kapcsolatban foglalkozik azzal a reakcióval, amelyet Teleki levele váltott ki Hitlerből, rövidebb a levél átadása után. Halder leírja, hogy Hitler ismertette Teleki levelét, megjegyezve, féltő, hogy Magyarország támadást indít Románia ellen. Ez azonban ellentétben áll azzal a német kívánsággal, hogy a nyugalmi helyzetet a Balkánon fenntartsák. Ugyanakkor ama véleményének is kifejezést adott, hogy egy román—magyar háború esetén a magyar hadsereg vereséget szenvedne. Hitler e megbeszélésen ismertette Mussolinihez küldött üzenetét, amely a következőket tartalmazta:

1. Magyarország eddig nem hozott áldozatokat.
2. Magyarország nem indíthat egyedül támadást Románia ellen, már Jugoszlávia miatt sem.
3. Magyarország támadása a szovjet hadseregnek a Balkánon való megjelenését eredményezheti.¹⁶⁵

¹⁶³ O. L. Küm. res. pol. 1940—41—270.

¹⁶⁴ O. L. Küm. res. pol. 1940—41—289.

¹⁶⁵ Idézi DGFP. Series D. IX. 198 l. 2. sz. jegyzet: „3 : 3 p. m. Conference with the Führer (a) Political survey: Teleki has written a letter to the Führer: So far Hungary has made sacrifices only. This must be changed. Proposes tripartite talks. Führer afraid that Hungary wants to resort to force against Rumania. Does not fit in with our intention to maintain tranquillity in the Balkans. Besides, Hungary can not do this by herself. She will be thrashed. The state is ripe for an internal collapse. During the past summer assurance that Hungary was unable to wage war longer than three days, as munition, etc. was lacking. Therefore, the first thing will be that tremendous demands will be made upon us. Duce has tried to restrain the Hungarians. Up to now, apparently, not with definitive success. Therefore the

A római német nagykövet április 24-én értesítette Cianot Teleki indítványáról, és közölte vele, hogy a német kormány nem tartja aktuálisnak a hármas megbeszélést.¹⁶⁶ Május 4-én Ciano ismertette a németek állásfoglalását a római magyar követtel, s hozzátette, hogy maga is hasonlóan vélekedik, és azért nem kíván a német—olasz—magyar megbeszélések ügyében lépéseket tenni.¹⁶⁷ Május 9-én Ribbentrop is közölte Sztójayval, hogy a megbeszéléseket a német kormány nem tartja kívánatosnak, mert az a jelen helyzetben nyugtalan és idegenkedő hangulatot teremtené a Balkán államok között, ami veszélyeztethetné Németország gazdasági érdekeit, sőt esetleg a szövetségesek balkáni intervencióját is provokálhatná.¹⁶⁸

Ribbentropnak ez a közlése a német hadsereg nyugati offenzívájának előestéjén hangzott el. Másnap, május 10-én indult meg a pusztító támadás Belgium, Hollandia és Franciaország ellen. Az offenzíva sikeréhez Hitlernek más területeken teljes nyugalomra volt szüksége, s ezért semmiféle olyan lépésre nem volt hajlandó, amely zavarhatta volna Franciaország leigázására összpontosított erőit. Teleki levele, amely a magyar kormányt úgy tüntette fel, mint aki kezdeményező szándékkal kíván fellépni Románia ellen, alkalmat adott Hitlernek arra, hogy ismételten figyelmeztesse Magyarországot Németország délkelet-európai érdekeire, arra, hogy Németország beleegyezése vagy közreműködése nélkül semmiféle lépést nem lehet tenni, hogy revíziós igényeit csak német támogatással elégítheti ki.

Hitler május-14-én válaszolt hivatalosan Teleki levelére. A levélben utalt arra, hogy a nyugati hadjárat minden erőt leköt a győzelem

Führer has established contacts with the Duce through Mackensen and is making his own attitude dependent in that of the Duce. He wants to have the southeastern area to the Duce anyway . . .

„Führer has had the following communicated to the Duce: a) Hungary has made no sacrifices so far. b) Hungary should not march alone, if only on account of Yugoslavia. c) Hungary's dashing forward (vorpellen) might bring Russia into the Balkans which would be very serious.”

¹⁶⁶ Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. ápr. 24-i bejegyzés.

¹⁶⁷ O. L. Küm. res. pol. 1940—41—317.

¹⁶⁸ DGFP. IX. 135. sz. irat. 2. sz. jegyzete. 198. l.

koncentrálására, és ezért a Balkánon feltétlenül békére van szükség. Németország itt „kizárólag gazdasági érdekeit követi”, s ezért jó kapcsolatokot kíván fenntartani a délkelet-európai országokkal. Olyan politika — írja —, amely a jelenlegi helyzetben a Balkánon „új fejlődést” igyekszik kezdeményezni, beláthatatlan következményekkel járna, s ezért Németország Olaszországgal egyetértésben a Balkánon nem vállalkozik semmire. Hitler nem felejtette el Telekit figyelmeztetni arra, hogy amikor Magyarországnak nyugalmat ajánl, nem áldozatokat követel, mert a magyar kormánynak tudnia kell, hogy a Németországgal és Olaszországgal való „barátságos együttműködés Magyarország számára nem lényegtelen előnyöket hozott”. Végül is hivatkozva arra, hogy a nemzetközi közvéleményben nagy feltűnést okozna, ha a három ország képviselői tanácskozást tartanának, Teleki javaslatát elvetette.¹⁶⁹

¹⁶⁹ O. L. Küm. res. pol. 1940—41—343. A levél fontosabb részei a következők: „Das eigene Interesse Deutschlands, das in dem ihm aufgezwungenen Existenzkampf alle seine Kräfte auf das eine Ziel des Sieges über seine Gegner zu konzentrieren gewillt ist, geht nach wie vor dahin, wenn irgend möglich zu sehen. Die Interessen Italiens liegen, wie durch die gemeinsame Aussprache hierüber erneut festgestellt wurde, durchaus in der gleichen Linie . . .

Dementsprechend wünscht Deutschland, das ausschliesslich wirtschaftliche Interessen auf dem Balkan verfolgt, mit allen dortigen Staaten politisch und wirtschaftlich gute Beziehungen zu unterhalten. Die von den Feindmächten ausgestreuten Gerüchte, die immer wieder versuchen, Deutschland die Absicht eines militärischen Vergehens auf dem Balkan unterzuschieben, sind völlig abwegig. Es ist klar, dass die Gegner Deutschlands solche Versuche nur unternehmen, um — sei es durch die Erzeugung einer nervösen Atmosphäre — deutsche Truppen auf dem Balkan zu binden und Sabotageakte gegen lebenswichtige wirtschaftliche Verbindungen der Achsenmächte zu begünstigen, oder um gegebenenfalls hierdurch eigene aggressive Absichte zu tarnen.

Ich bin aber ausserdem überzeugt, dass die auf die Erhaltung des Friedens auf dem Balkan gerichtete Politik der Achsenmächte am Ende auch den Interessen Ungarns das freundschaftliche Zusammengehen mit Deutschland und Italien für Ungarn schon bisher nicht unwesentliche Vorteile mit sich gebracht hat, wird — wie mir scheint — auch in Zukunft eine mit der deutsch—italianischen Haltung übereinstimmende ungarische Politik nicht nur keine Opfer von Ungarn verlangen, sondern sich auch weiterhin zum Nutzen des ungarischen Volkes auswirken. Eine Politik, die in der gegenwärtigen Situation auf dem Balkan neue Entwicklung anzubahnen oder begünstigen suchte, die zur Vermehrung der allgemeinen Spannung führen könnten würde zwar vielleicht in ihrem Beginn, nicht aber in ihrem Ausgang übersehbar sein.

Néhány nappal később, május 20-án Teleki újabb terjedelmes levelet küldött Hitlerhez, amely viszontválasz volt a 14-i levélre. A levél első részében tudomásul véve Hitler közléseit, hogy semmiféle Románia ellenes akciót nem tűr el, a következőket írja: „A magyar királyi kormány nem változtatta meg véleményét, melyet közölt a birodalmi külügyminiszterrel múlt év szeptemberében és az olasz királyi külügyminiszterrel ez év áprilisában, nevezetesen, hogy a két nagyhatalom megegyező akarata értelmében, melyet baráti módon közöltek velünk, mi készek vagyunk arra, hogy elhalasszuk erőfeszítéseinket arra nézve, hogy elérjük törvényes igényeinket, hogy helyreállítsuk azokat a hibákat, melyeket a trianoni békediktátumban ránk kényszerítettek és amelyek tönkre teszik a magyar nemzet életképességét, — addig az időpontig, amikor már nem zavarjuk a baráti nagyhatalmak érdekeit és a taktikai keresztülvitelét ezeknek az érdekeknek. Noha a magyar kormányban megbízható információk alapján az a benyomás alakult ki, hogy nemzeti követeléseinket — különösen keleten — karddal a kézben is kielégíthetjük: teljesen tudatában vagyunk annak fontosságának, hogy fenntartsuk a békét, mert soha sem veszítjük szem elől, hogy érdekeink közések a tengelyhatalmakéval . . .” Majd azt fejtegeti, hogy a magyar kormány saját erejéből kívánja Romániával szembeni területi követeléseit megoldani, ezért kéri, hogy a tengelyhatalmak „ismerjék fel és méltányolják azt az elhatározást, hogy mi áldozatokat hozunk ebben a becsületbeli kérdésben”, s ismételten biztosította Hitlert, hogy „mi is loyálisak maradunk előbbi elhatározásunkhoz és az ügyek jelenlegi állását tekintve nincs szándékunkban semmi olyat tenni, ami megzavarná a békét és a nyugalmat a Duna és a Balkán területén.

Az a kívánságunk, hogy nemzeti feladataink teljesítése a tengelyhatalmak érdekeivel párhuzamosan haladjon, mert baráti együttműködésünk a tengelyhatalmakkal eddig nem jelentéktelen előnyökkel járt.” A levél

Unter diesen Umständen halte ich es für bedenklich, jetzt eine die internationale Öffentlichkeit sicher stark erregende Zusammenkunft deutscher, italienischer und ungarischer Vertreter zur Besprechung von Balkanfragen zu veranstalten. Diese Bedenken werden von der italienischen Regierung geteilt. Auch diese ist der Meinung, dass eine Zusammenkunft mit so eindeutiger Tendenz daher bei der heutigen Lage im übereinstimmenden Interesse der drei Mächte vermieden werden sollte.”

további részében ismerteti Hitlerrel a magyar kormány katonai intézkedéseit és fejtegetésében igyekszik Hitler figyelmét az állítólagos szovjet veszélyre felhívni, amely nemcsak Magyarországot és a Balkánt, hanem a sokkal távolabbi területeket is „fenyegeti”, s ezzel igyekszik területi igényeinek szükségességét igazolni. Végül reményét fejezte ki, hogy „ha a harcok végén elkövetkezik Európa új rendje a Duna és a Balkán területén is, ami minden nemzet érdekében jól átgondolt rend kell hogy legyen, amely hosszú időre békét hoz . . . a tengelyhatalmak szóban és tettben mellettünk fognak állni, hogy mi keresztül vihessük terveinket a megfelelő időben és a legjobb módon”.¹⁷⁰

Teleki levele tehát lemondást jelentett — legalább is átmenetileg — a Romániával szembeni területi követelések kielégítéséről. A levélen érezhető, hogy a nyugati offenzíva, a német villámháborús sikerek Telekire is nagy hatást gyakoroltak. Az eseményekkel egyidejűleg a Romániával szembeni német—magyar kooperáció is lekerült ideiglenesen a napirendről. A Pester Lloyd május 25-i számában cikk jelent meg arról, hogy Magyarország és Németország nem gondol a béke megzavarására Délkelet-Európában. A lap ugyanezen számában tudósítás jelent meg a római tudósító tollából arról, hogy a tengelyhatalmaknak abban az esetben is közös érdekük a béke fenntartása Délkelet-Európában, ha Olaszország beavatkozik a háborúba és Földközi-tengeri háború alakulna ki.¹⁷¹ Csáky május végén táviratot küldött Londonba a magyar követnek, s közölte, hogy a magyar kormány külpolitikája továbbra is a fegyveres semlegesség fenntartására irányul, s ezt a politikát „alátámasztja a tengelyhatalmak ismételt kifejezett azon szándéka, hogy Délkelet-Európában a béke megőriztessék . . . Azt hiszem angol és francia érdek is, hogy a nyugalom a Duna vidékén meg ne zavartassék.

¹⁷⁰ DGFP. IX. 284. sz. irat. 262—267. l.

¹⁷¹ Pester Lloyd 1940. máj. 25. „Allgemein herrscht die Ansicht, auch wenn Italien interveniere, werde Südosteuropa und das Donaubecken nach wie vor den Frieden wahren. Indes kann diese Frage die italienische Intervention nicht beeinflussen, da Italien den Kampf auch gegen eine gemeinsame Front von Grossmächten, Mittel- und Kleinmächten im Mittelmeer aufzunehmen in der Lage ist. Jedoch ist der Balkanfriede ein gemeinsames Interesse der Achsenmächte, so dass es gelingen dürfte, den Balkan auf für den Fall eines Mittelmeerkrieges zu neutralisieren.”

Ilyen körülmények között egyáltalában nem valószínű, hogy magyar kormány politikája úgy kerüljön szembe az angol politikával, hogy az diplomáciai, vagy pláne katonai bonyodalmakhoz vezessen”.¹⁷²

Magyarországnak 1940 tavaszán valóban sikerült megőrizni fegyveres semlegességét a világháborúban, de ez egyben azt is jelentette, hogy külpolitikájának centrális kérdése, a területi revízió nem valósulhatott meg. Az az új helyzet, amelyet a nyugati offenzíva megindulása, Nyugat-Európa leigázása teremtett a nemzetközi viszonyokban és Magyarország bel- és külpolitikai viszonyaiban is, megteremtette a lehetőségét az erdélyi revízió megvalósításának, de véget vetett Magyarország fegyveres semlegességének.

¹⁷² O. L. Küm. res. pol. 1940-2-424. Csáky 1940. május 31-i 155. sz. távirata Londonba.

III. A MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS

1. *A nyugati offenzíva hatása Magyarországnak kül- és belpolitikájára Kísérlet a Romániával szembeni területi követelések megvalósítására 1940 július elején*

A nyugati hadjárat megindulása 1940. május 10-én, s a gyors sikersorozat, amelyet a fasiszta német hadsereg aratott Nyugat-Európában, rendkívül erős hatást gyakorolt Magyarországnak belpolitikai helyzetének alakulására. A holland hadsereg térdrekenyszerítése néhány nap alatt, a belga fegyverletétel 17 napi harc után, azok az iszonyatos csapások, amelyeket a náci hadigépezet az angol expedíciós seregekkel megerősített francia hadseregre mért, amelynek állomásai voltak: Dünkirchen június 4-én, Párizs eleste június 14-én, Franciaország kapitulációja június 22-én, a fasiszta Németország verhetetlensége és a nyugati nagyhatalmak felett aratott teljes győzelem vízióját keltette a magyar uralkodó osztályok széles köreiben.

Május közepétől kezdve a német sajtó visszhangjaként egyre több olyan cikk jelent meg a magyar sajtóban, amelyek a világháború befejezését jósolták néhány héten belül, s ezzel az Európa feletti német hegemónia kialakulását és megszilárdulását, amelyre Nagy-Britannia még akkor sem tudna ellenhatást gyakorolni, ha nem ismerve be a háborús vereségét tovább tartaná magát. A kormány félhivatalos külpolitikai organuma a Pester Lloyd is arról írt május 25-i vezércikkében, hogy meglehetősen rövid idő alatt, alig néhány hét múlva feltételezni lehet a háború befejeződését.¹ Gróf Teleki Pál miniszterelnökre is erős hatást gyakorolt a nyugati offenzíva. Magatartásában, megnyilatkozásaiban, korábbi meggyőződésével szemben kétkedés jutott kifejezésre a nyugati hatalmak győzelmének lehetőségében. Maga is lehetségesnek tartotta a háború gyors befejeződését és a németek felülkerekedését a szövetséges hatalmakkal vívott párharcban. Május 31-én a parlamentben, a sajtó képviselőinek tartott beszédében nyilvánosan is hangot adott nézetének.

¹ Pester Lloyd 1940. május 25.

Csodálattal emlékezett meg a német győzelmekről és kijelentette, hogy azok a határozott és nagy sikerek, amelyek „a barátot és ellenséget” egyaránt meglepték, egyre inkább valószínűvé teszik a háború gyors befejezését: „Európa népei nem néznek az elé, hogy hosszú esztendőig háborús készültséget tartsanak fenn és így reánk is felvirrad a polgári munkának áldásos szaka, amelyben gyorsütemű erőteljes munkát kell végeznünk.”²

A nyugati offenzíva hatásának tükröződéseként további jobbratulódás ment végbe a belpolitikai élet porondján. A már korábban mozgásba lendült jobboldali erők, a kormánypárt jobbszárnya, amely a nyugati hadjárat idején gyorsan növekedett, a nyilaskeresztes párt, a vezérkar, a hadsereg feltétlen németbarát és nyilasbeállítottságú tisztjei egyöntetű támadást indítottak a kormány kül- és belpolitikája ellen. A belpolitikai élet további erőteljes fasizálását, Németország fenntartás nélküli teljes kiszolgáltatását követelték.

Imrédy csoportja a Magyar Élet Pártjában újabb, heves támadásba ment át, követelte a kormány átalakítását, Keresztes-Fischer, Varga és Radocsay menesztését és felváltását olyan „dinamikus” személyekkel, akik új vonalat kezdeményeznek majd a belpolitikában.³ Június 5-én Imrédy a MÉP pártértekezletén éleshangú beszédben támadta a kormány politikáját. Követelte a zsidótörvények radikális alkalmazását, gyorsabb tempót a „szociális kérdésekben”, a sajtó szigorú irányítását különösen külpolitikai vonatkozásban stb.⁴

Teleki a jobboldali koncentrált támadásnak pergőtűzében, mint a nehéz helyzetekben legtöbbször, megint a lemondással foglalkozott. Fel is ajánlotta, Horthy azonban nem fogadta el lemondását és kérte, hogy maradjon továbbra is a kormány élén.⁵ Miután a jobboldali ellenzék támadásának ereje ez után sem csökkent, hogy kifogja a szelet a vitorlából, legalább is, ami a külpolitikát illeti, június 5-én a parlamentben egy interpellációs kérdésre adott írásos válaszában kijelentette, mint ahogy az elmúlt évben a kormány külpolitikája a tengelyhatalmakkal való barátság vonalán haladt, ezen a szilárd és következetes vonalon fog

² Külügyi Szemle 1940. szept. 413. l.

³ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 400–401. l.

⁴ O. L. *Kozma iratok. 11. csomó.*

⁵ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 401. l.

haladni a jövőben is.⁶ Imrédy erre ideiglenesen visszavonult. A jobboldali ellenzék szinte kormányválságot felidéző támadása végül is azon bukott meg, hogy Hubay és Vágó nyilas képviselők éppen ekkor nyújtották be a képviselőházba a német sugalmazásra készített, fasiszta demagógiával átítatott hirhedt nemzetiségi törvényjavaslatukat.⁷ Ennek a törvényjavaslatnak a benyújtása, szerves része volt a kormány ellen indított, s német részről támogatott szélsőjobboldali támadásnak. A német sajtó teljes terjedelmében közölte és feltűnő cikkekben méltatta a Hubay és Vágó által előterjesztett javaslatot. Ez a törvényjavaslat azonban, amely mélyen sértette a magyar uralkodó osztályok hatalmi érdekeit s éppen ezért még az Imrédy csoport sem mert kiállni mellette, olyan platformot teremtett Teleki számára, hogy erőteljes ellentámadásba mehetett át. Egyrészt tiltakozását jelentette be Berlinben a német sajtó magatartása miatt,⁸ másrészt mozgósította az egész kormánypárti sajtót és parlamenti erőit. A lapok „hazaárulásról”, az „ezeréves Magyarország alkotmányos rendjének alapjai elleni orvtámadásról” cikkeztek. Teleki viszont a képviselőházban, a kormánypárt zajos tüntetése mellett követelte Hubay és Vágó mentelmi jogának felfüggesztését.⁹

Ilyen körülmények között érkezett el június 10-e, amikor is Olaszország belépett a háborúba Németország oldalán. Másnap Csáky a kormány nevében nyilatkozatot tett közzé, amelyben kijelentette: „A magyar kormány továbbra is meg fogja őrizni nem hadviselő államnak megfelelő magatartását”.¹⁰ Ezt a nyilatkozatot felfogásunk szerint nem lehet egyoldalúan úgy értékelni, mint amelyben kifejezésre jutott az uralkodó osztály Teleki által képviselt csoportjainak sikeres ellenállása

⁶ *Képviselőházi Napló* 1939/IV. 1940. július.

⁷ 1940. június 7-én Hubay Kálmán és Vágó Pál törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházba a Magyarországon élő népcsoportok és nemzetiségek önkormányzatáról és anyakönyvezéséről. A törvényjavaslat szerint a nemzetiségenként megszervezett „népcsoportok” teljes önkormányzatot kaptak volna, élükön választott vezetőkkel, akiket az államfő csak megerősíthet funkciójukban, de nem válthat le. Az államot 5 „népcsoport” és a „magyar népcsalád” alkotta volna. A javaslat a magyarországi németeknek olyan jogokat biztosított, amelyek alapján a központi államhatalomtól teljesen független tevékenységet fejthettek volna ki.

⁸ O. L. Küm. *Számjel. Berlini követség számjeltáviratai.* 1940.251

⁹ *Képviselőházi Napló* 1939/VI. 1940. június.

¹⁰ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas.* Anonymus, Budapest 1945. 207. l.

azzal a szélsőjobboldali követeléssel szemben, hogy az eddigi németbarát semleges külpolitikát a háborúhoz való nyílt csatlakozás politikájával váltsák fel. Olaszország hadbalépése gyakorlatilag nem is állította Teleki kormányát ilyen választás elé. Hitler ugyanis még mindig ragaszkodott ahhoz az állásponthoz, hogy Délkelet-Európának egyelőre kívül kell maradnia a háborúból. Olaszország háborúbalépése előtt e tekintetben meg is egyezett Mussolinivel.¹¹ Június 10-én erről az olasz külügyminisztérium értesítette is a magyar kormányt: „Közép- és kelet-európai olasz politikában nincs változás. Azt óhajtjuk, hogy ott jelenlegi békeállapot fenntartassék”, — hangzott az üzenet.¹² A magyar kormány tehát nem sokat kockáztatott, amikor bejelentést tett nem hadviselő státusának fenntartásáról, bár nyilatkozatával a nyugati hatalmaknál kétségtelenül kedvező benyomást tett.

Az olaszok megindulása, majd röviddel ezután Franciaország kapitulációja tulajdonképpen kettős hatást gyakorolt a magyar kormány külpolitikájára. Egyrészt fokozódtak és általánosabbá váltak a németek verhetetlenségéről és a háború közeli befejezésének lehetőségéről vallott nézetek. S ez a *tengelybarát politika erősödése irányában hatott*. Kifejezésre jutott ez azokban a nyilatkozatokban, amelyek a kormány részéről Franciaország összeomlásával kapcsolatban elhangzottak. Június 17-én a francia fegyverszüneti kérelem napján Teleki a parlamentben beszédet mondott, amelyben lelkesült hangon jelentette ki: „Ma tisztelt Ház, Versailles és Trianon és a párizskörnyéki békék Európája nincs többé. Azt hiszem a magyar nemzet országgyűlése . . . nem mehet el az esemény mellett úgy, hogy ne ünnepeljen és a német őrskéket és legfőbb hadurukat ne üdvözölje ünnepélyesen.”¹³ Ugyanezen a napon a MÉP

¹¹ Mussolini 1940. május 30-án Hitlerhez frott levélben közölte, hogy nyilatkozatot szándékozik közzétenni, miszerint Olaszország a béke megőrzésére törekszik a Duna térségében és a Balkánon. — *DGFP. IX. köt. 356. sz. irat*: “From the political point of view I consider it necessary not to extend the conflict to the Danube Basin and the Balkans.” Hitler válaszelevelének átvételekor ismételtlen megígérte a német követnek, hogy nem szándékozik akciót indítani Jugoszlávia és Görögország ellen. — *Uo. 360. sz. irat*: „Regarding the Balkan question the confirmed afresh and with emphasis that he was not contemplating any action against Yugoslavia and Greece.”

¹² *O. L. Küm. res. pol. 1940—23—405.*

¹³ *Képviselőházi Napló 1939/IV. 287—288. l.*

küldöttsége tisztelő látogatást tett hűségnyilatkozatuk kifejezésével a budapesti német és olasz követségen.¹⁴ Másnap Teleki vezetésével megkoszorúzták Gömbös Gyula sírját, ahol a miniszterelnök a koszorú letételekor méltatta Gömbös érdemeit a tengelybarát politika kialakításában, abból az alkalomból, hogy az „áttala megálmodott új Európa felépítése a megvalósulás felé közeledik”.¹⁵ Június 25-én Csáky a kormányzó és a kormány nevében őszinte szerencsekívánatait fejezte ki Hitlernek Franciaország kapitulációja alkalmából és örömének adott kifejezést afelett, hogy „ily módon Európában sokszor páratlan gyorsasággal, ... hatalmas lépéssel jutottunk előre a liberális és marxista szellem megszüntetéséhez”.¹⁶

A hatás másrészt — éppen a háború gyors befejeződésének lehetőségéről vallott nézetekkel összefüggésben — abban jutott kifejezésre, hogy megint előtérbe került a Romániával szembeni revízió ügye. Mint már kifejtettük, a magyar kormány álláspontja az volt, hogy az erdélyi revíziót a fennálló európai konfliktus befejeződése előtt kell megvalósítani. A feladat tehát, a kormány felfogása szerint, sürgetővé vált, annál is inkább, mert június közepén német hírek érkeztek arról, hogy a Szovjetunió és Románia között tárgyalások indultak meg a besszaráb kérdésben.¹⁷ A fentiekből kiindulva május végén, illetve június elején fokozott ütemben, de csendben ismét megindultak a katonai előkészületek. Mozgósítottak öt vegyes hadtestet és egy mozgó hadtestet. A Románia elleni hadműveletek végrehajtásával megbízott I. Hadsereget, amelynek parancsnoksága ekkor Szolnokon volt, feltöltötték; bár, hogy Románia és Németország figyelmét eltereljék, az alakulatokat egyelőre nem vonultatták fel a határra, hanem béke-helyőrségeikben tartották.¹⁸

A katonai előkészületek a befejezéshez közeledtek, amikor június 26-án Molotov a Szovjetunió külügyminisztere huszonnégy óras határidőre jegyzéket adott át Davidescu moszkvai román követnek,¹⁹ s felszólította

¹⁴ Külügyi Szemle 1940. szeptember 418. l.

¹⁵ Matolay Géza, *Gróf Teleki Pál, Gróf Csáky István*. Budapest 1941. 181. l.

¹⁶ O. L. Küm. Számjel. Berlini követség számsjeltáviratai. 1940. II. 284.

¹⁷ Uo. 273. Sztójay 1940. június 19-i távirata.

¹⁸ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I*. Edinburg. 1956. 402. l.

¹⁹ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschal Antonescu*. Wiesbaden 1954. 72. l.

a román kormányt a polgárháború idején elfoglalt területek, Besszarábia és észak Bukovina átadására. Az alkalom kedvezőnek kínálkozott, a magyar állam diplomáciai és hadigépezete mozgásba lendült.

Június 27-én a minisztertanács rendkívüli ülést tartott azzal a céllal, hogy meghatározza a kormány magatartását a szovjet—román tárgyalásokkal kapcsolatban. A rendkívüli ülésen az a vélemény alakult ki, hogy elérkezett a cselekvés ideje a Romániával szembeni területi követelések megvalósításához. Határozatilag leszögezték, hogy a magyar kormány semmiféle diszkriminációt nem tűr, s ha Románia teljesíti a Szovjetunió kérését, kényszeríteni kell a román kormányt arra, hogy Magyarország területi igényeit is elégítse ki.²⁰ A kormány ugyanakkor megállapodott abban, hogy mindaddig, amíg a német álláspontot nem tisztázzák, nem foganatosítanak látható intézkedéseket és a sajtónak is megtiltják, hogy a kérdést feszegetse.²¹ A diplomáciai előkészítés nehéz feladatnak látszott. A kormány jól tudta, hogy a német és olasz álláspont a délkelet-európai nyugalmi állapot fenntartásáról nem változott. S az is nyilvánvaló volt, hogy Németországnak igazán nem szívügye a magyar területi követelések kielégítése.

Csáky még a Minisztertanács ülése közben sürgős utasítást küldött Sztójajnak Berlinbe, felszólítva, hogy adjon át egy feljegyzést a német külügyminisztériumban a következő tartalommal: A magyar kormány Románia megegyezését a Szovjetunióval súlyos diszkriminációnak tekintené, amelynek kihatása a magyar közvélemény rendkívül erős reakciója folytán beláthatatlan lenne. A feljegyzésben Csáky hatásosan igyekezett fejtegetni, hogy a magyar kormány szem előtt tartva a tengelyhatalmak érdekeit, eddig nem gyakorolt nyomást Romániára, s más hatalmakkal sem létesített megállapodást a Románia ellen irányuló együttműködésre, mert területi igényeit „... kizárólag a tengelyhatalmakkal történendő

²⁰ A kormánynak ez a határozata jól tükrözi, hogy Teleki felfogása milyen változáson ment keresztül a nyugati offenzíva hatására. Ez a határozat ugyanis nem tartotta szükségesnek figyelembe venni a nyugati hatalmak álláspontját, vagy legalábbis nem olyan súllyal, mint 1940. februárjában, amikor Románia elleni beavatkozás feltételeiről kidolgozott határozat, éppen az angol álláspont miatt Besszarábia háború nélküli visszaadását a Szovjetuniónak, nem tekintette igazolásul a beavatkozásra. Lásd 89. l.

²¹ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 405. l.

esetleges megállapodás segítségével, illetve a két nagyhatalommal egyetértően kívánja megvalósítani”. Végül kijelentette, hogyha Románia saját kezdeményezésére más állammal területi egyezkedést kezd, egyidejűleg Magyarországot is be kell vonni a tárgyalásokba.²² Hasonló tartalmú feljegyzés ment Rómába is.

A feljegyzést Sztójay még az nap átadta Woermann államtitkár-helyettesnek, aki megígérte ugyan, hogy továbbítani fogja sürgősen Ribbentropnak, de azonnal leszögezte: a német kormány nyomatékos kívánsága az, hogy Délkelet-Európában a jelenlegi nyugalmi állapot fennmaradjon.²³

Ugyancsak még a Minisztertanács ülése közben Csáky a miniszterelnökségre kérte Erdmannsdorff német és Talamo olasz követeket, s Teleki jelenlétében egymás után fogadta őket. Hosszasan fejtegette a Romániával szembeni magyar területi követelések történetét és azokat a körülményeket, amelyek Magyarország fellépését vonják maguk után Románia ellen. Majd megismételte a már jkorábban megfogalmazott feltételeket. (Ha Románia ellenállás nélkül más hatalomnak területi engedményeket tesz; ha a magyar kisebbséget üldözi.) Új mozzanat ezekben a feltételekben az volt, hogy a beavatkozást kiváltó oknak jelölje meg azt is, ha a magyar—román határ kifogásolható módon történő megerősítését román részről tovább folytatják.²⁴ A továbbiakban Csáky kérte a német követet, sürgősen szerezzen választ a következő kérdésekre: 1. A német kormány még mindig azt kívánja-e Magyarországtól, hogy a várakozás álláspontján maradjon? 2. Ebben az esetben a magyar kormány várhatja-e, hogy a tengelyhatalmak egyet fognak érteni Magyarország területi követelésével Romániával szemben? 3. Mi lesz a tengelyhatalmak álláspontja, ha a magyar kormány fegyveres közbelépésre szánja el magát, például erdélyi forradalom esetén?

Erdmannsdorff az első kérdésre azonnal azt válaszolta, hogy azt továbbítani fogja Berlinbe, de már most a leghatározottabban kijelentheti, hogy kormánya teljes nyugalmat kíván Magyarországtól. Teleki a követtel folytatott beszélgetésen ismertette a kormány minimális területi igényeit, majd hangoztatta, hogy ezideig még nem tettek katonai

²² O. L. Küm. Számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1940. II. 291.

²³ Uo. 292. Sztójay 1940. június 27-i távirata. Lásd még DGFP. X—38. sz. irat.

²⁴ DGFP. X. 43. sz. irat.

lépéseket, bár ezt elkerülhetetlennek látja szovjet—román megegyezés esetén.

A német és olasz követtel folytatott megbeszélés után Horthynál összeült a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, és jóváhagyta a kormány döntését. Elhatározta, hogy mozgósítja a katonai alakulatokat és június 29-től kezdődően fokozatosan felvonultatja a román—magyar határra.²⁵

Június 27-én Csáky a budapesti jugoszláv követtel is tárgyalt. Rasic érdekklődött a romániai eseményekkel kapcsolatos magyar álláspontról és aggodalmát fejezte ki, hogy Magyarország támadása Románia ellen lángba boríthatná az egész Balkánt. Csáky lényegében megismételte a német és olasz követnek mondott feltételeket, s a követ aggodalmaira azzal válaszolt, hogy a jugoszláv kormány sugalmazhatná a román kormánynak: lépjen sürgősen érintkezésbe Magyarországgal, hogy a közöttük fennálló függő kérdéseket a lehetőségek határáig likvidálják.²⁶

A magyar kormány akciója — bár feltételezhetően számítottak rá — kellemetlenül hatott Berlinben és Rómában. A fasiszta Németország — s inkább csak német nyomásra Olaszország is — 1940 nyarán mindenképpen el akarta kerülni a fegyveres konfliktus kirobbanását Délkelet-Európában, mert ez veszélyeztette volna azokat a nyersanyagforrásokat, amelyek a német hadigépezetet táplálták. Hitler ekkor még az Anglia elleni invázió megindítását latolgatta, s ehhez a Balkán vonatkozásában a kérdések kérdése számára az olaj volt, amelyet a romániai olajkutak biztosítottak. Hitlernek a nyugaton való háborúhoz béke kellett Délkelet-Európában és a Balkánon az adott pillanatban. Ezért két irányban indított gyors és erélyes diplomáciai akciót. Egyrészt a román kormányt kívánta befolyásolni, hogy fogadja el a Szovjetunió feltételeit és teljesítse követeléseit. Másrészt Magyarország és Bulgária fékentartására foganatosított lépéseket.

Károly román király június 27-én Tătărescu miniszterelnök és Gigurtu külügyminiszter jelenlétében megbeszélést folytatott a bukaresti német követtel, s itt még azt az álláspontot képviselte, hogy nem teljesítheti a Szovjetunió igényeit és inkább a háborús megoldást választja. Mindenek-

²⁵ Uo.

²⁶ O. L. *Küm. pol. 1940—27/7—442.*

előtt természetesen ő is a német álláspontot akarta tisztázni.²⁷ Még a tárgyalás folyamán telefonon megérkezett Ribbentrop válasza, s ez a következő volt: A Szovjetunió és Románia között háború elkerülése érdekében a német kormány csak azt tanácsolhatja a román kormánynak, hogy fogadja el a szovjet kormány feltételeit.²⁸ Hasonló válasz érkezett Bukarestbe az olasz kormánytól is. Ciano ezzel kapcsolatban naplójában feljegyezte: „Mindenáron meg kell akadályoznunk a konfliktust a Balkánon, mert ez megfosztana minket gazdasági segélyforrásainktól.”²⁹ Német és olasz segítségre a román kormány tehát nem számíthatott. Abban reménykednie pedig, hogy az angol kormány az 1939. április 13-án kötött garanciális egyezményt életbeléptetné, teljesen irreális lett volna. Ebben a helyzetben a román Koronatanács többsége úgy határozott, hogy a Szovjetunió követeléseit teljesítik. A határozatot a moszkvai román követ még június 27-én este közölte a Szovjetunió külügyminiszterével. Másnap a román kormány megegyezett a Szovjetunióval abban is, hogy négy nap alatt fokozatosan átadja a visszaadott területeket a Vörös Hadsereg alakulatainak.³⁰

Mielőtt a román kormány a lépést megtette volna, kérte a német kormányt, használja fel befolyását Magyarország és Bulgária fékmentartására. Ugyanakkor ígéretet tett, hogy az olajszállításokat megszakítás nélkül tovább folytatják, sőt Károly király üzenetet küldött Hitlerhez, hogy fontolóra venné egy szövetségi szerződés megkötését is Németországgal.³¹ Néhány nappal később július elsején Románia felmondta az angol garanciát.³² A király átszervezte a kormányt, s az új kormány sietve nyilatkozott arról, hogy fenntartás nélküli tengelybarát politikát fog folytatni, majd kérte Hitlert, hogy garantálja a román határokat és küldjön katonai missziót Romániába.³³ A román kormány ily módon

²⁷ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 73. l.

²⁸ *DGFP. X. 27. sz. irat.*

²⁹ *Ciano naplója. 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. június 28-i bejegyzés.

³⁰ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 73. l.

³¹ *DGFP. X. 67. sz. irat.*

³² Uo. 68. sz. irat.

³³ Uo. 80. sz. irat. Károly román király üzenete Hitlernek 1940. július 2-án.

teljesen a fasiszta Németország karjaiba vetette magát. Igazi indító oka az volt, hogy védelmet próbáljon szerezni a magyar és bolgár uralkodó osztályok területi követeléseivel szemben.

A magyar kormány, miután a szovjet—román megállapodás létrejött, s ezzel az általa szabott feltételek egyike Románia megtámadására bekövetkezett, megpróbálta a németek engedélyét megnyerni katonai akciójához. Június 28-án este Csáky megához kérette a Budapesten tartózkodó Clodius követet és a következő nyilatkozatot tette előtte: A kormány felfogása szerint a szovjet—román megegyezés miatt Romániában „forradalom kirobbanása fenyeget s így a Német Birodalomnak csak érdeke lehet, hogy az anarchia ne harapódzék el egész Romániában, s ezért egy gyors magyar akció látszik indokoltnak, amely a gazdasági rend fenntartását biztosítaná”.³⁴ Csáky persze tudta, hogy ezek a szólamok nem fogják túlságosan meggyőzni a német kormányt, s ezért konkrét ajánlatot is tett, hogy érveinek súlyát növelje. Hangoztatta, tisztában van azzal, hogy a német kormány számára legfontosabb gazdasági szükségleteinek zavartalan kielégítése ezekről a területekről. Ezért a magyar kormány Németország ellátását gabonaneműekkel az esetleges román—magyar háborúban továbbra is biztosítaná, még magasabb mértékben, mint a múltban történt „mert a csapatok nagyrészt idegen területen lennének élelmezve, mi pedig hajlandók volnánk a derékszíjat még szűkebbre szorítani, hogy a Német Birodalomnak minél több felesleget juttathassunk”.³⁵ Csáky ezenkívül felajánlotta, hogy a kormány garantálná Németországnak a szabad közlekedést Magyarországon keresztül, mert tudja, hogy a német kormánynak különös érdeke fűződik ahhoz, hogy a délkelet felé való közlekedés problémáját megoldja. Németország ellenőrzés nélkül juttathatja Magyarországon keresztül saját vonatait, saját személyzettel, bármely délkelet felé irányuló céllal a megadott vonalakon.³⁶

³⁴ O. L. *Küm. pol.* 1940—27/7—454. Csáky napijelentése.

³⁵ Uo.

³⁶ *DGFP. X. 55. sz. irat.* 56—57. l. Csáky és Clodius megbeszéléséről két feljegyzés állt rendelkezésünkre. Az egyik Csáky napijelentése, a másik Clodius Berlinbe küldött beszámolója a beszélgetésről. Csáky jelentése kevesebbet mond, mint Clodiusé. A Csáky féle okmány vonatkozó része a következő: „A másik fontos érdeke a Német Birodalomnak a közlekedés zavartalan fenntartása. Ezt is garantálni tudnánk a Német Birodalomnak oly módon, hogy a háború tartama alatt német

Miután Csáky megtette ajánlatait, újból ismertette a magyar kormány területi követeléseit Romániával szemben, amelynek lényege a Maros vonalától északra fekvő területek, valamint a Székelyföld Magyarországához való csatolása volt.

Csáky ezen a megbeszélésen nem csak gazdasági eredményekre tett ajánlatot, hanem arról is igyekezett Clodiuszt meggyőzni, hogy ha Romániával szembeni területi követelések kielégítést nyernek a magyar kormány meg lesz elégedve, hajlandó további revíziós igényeiről más országokkal szemben hosszú időre lemondani, esetleg csak a drávai-háromszög Magyarországához csatolását kérné Jugoszláviától, ez pedig a terület csekélyége miatt a jugoszláv kormánnyal való békés meg egyezés útján keresztülvihető. Különösen hangoztatta, hogy az erdélyi revízió után Szlovákiát mint független államot nemcsak a magyar kormány, hanem a „magyar nemzeti öntudat” is hajlandó lenne elfogadni. A magyar kormány nem lépne fel területi követelésekkel Szlovákiával szemben. Clodius ismételt kérésére, hogy a Szlovákiáról mondottak fedik-e a magyar kormány hivatalos álláspontját, s tegyen-e ebben a szellemben Berlinben jelentést, Csáky igenlően válaszolt.³⁷

A külügyminiszter Clodiussal folytatott megbeszélését szovjetellenes kirohanással fejezte be. Igyekezett bizonygatni, hogy a Szovjetunió

vonatok szabadon közlekedhetnének bizonyos számban, bizonyos meghatározandó útvonalakon saját személyzetükkel. (Időhöz kötött „peage-jog”). — *O. L. Küm. pol. 1940—27/7—454*. Clodius jelentése ezzel szemben nem tartalmazza „a háború tartama alatt” szavakat, (itt a román—magyar háborúról van szó) — de hangsúlyozza, amiről viszont Csáky nem tesz említést jelentésében, — hogy bármely délkelet felé irányuló céllal „futtathatja Németország vonatait Magyarországon keresztül”: „Germany could then run her own trains through Hungary, without supervision and with her own personal, to any destination in the southeast over any of the lines agreed upon.” — *DGFP. X. 55. sz. irat. 56—57. l.*

³⁷ Uo. „Count Csáky underscored that . . . not only the Government but also the Hungarian national consciousness had definitely come to accept the existence of Slovakia as an independent state. . . When I asked twice whether his statement about Hungary’s being definitely satiated, and especially about Slovakia, was the official position of the Hungarian Government, Count Csáky confirmed this explicitly and also replied in the affirmative to my further question whether I should report his statements in this sense in Berlin.”

Csáky jelentéséből a Szlovákiára vonatkozó rész teljesen hiányzik.

elleni „védelem” teszi szükségessé a román—magyar területi megegyezés létrejöttét és a Kárpátok gerincén a „közös román—magyar védelmi vonal kiépítését”. Nyíltan célozva ezzel arra, hogy Magyarország hajlandó lenne Németország szovjetellenes terveiben az előretolt bástya szerepét játszani.

A hamis és hazug szovjetellenes érveket a magyar kormány minden alkalommal felhasználta, ha akár a nyugati hatalmak, akár a fasiszta Németország támogatását akarta megnyerni területi követeléseikhez. Csáky most is a „szovjet veszélyre” hivatkozott, holott a Szovjetunió ekkoriban is komoly erőfeszítéseket tett a jószomszédi kapcsolatok kiépítéséért Magyarországgal. A Szovjetunió kormánya több alkalommal biztosította erről a magyar kormányt. Így többek között 1940 februárjának első felében közölte a szovjet külügyminisztérium Kristóffy követtel, hogy a Szovjetuniónak nincs semmiféle követelése Magyarországgal szemben, s a szovjet—magyar határt szilárdnak tekintik.³⁸ A Szovjetunió külügyminisztere pozitív nyilatkozatot tett később a Romániával szembeni területi követelésekről is. Június 25-én a szovjet külügyminiszter közölte a moszkvai olasz követtel, hogy a szovjet—magyar viszonyt normálisnak tekinti. A szovjet kormány véleménye szerint bizonyos magyar területi követeléseknek alapjuk van.³⁹ Molotov és Rosso beszélgetéséről diplomáciai úton tájékoztatták a magyar kormányt.⁴⁰ Július 4-én Molotov nyilatkozatot olvasott fel a moszkvai magyar követnek, tartalma a következő volt: Tekintettel arra, hogy olyan hírek terjedtek el Magyarországon, mintha a Szovjetuniónak Magyarországgal szemben követelése lennének, hivatalosan leszögezi, hogy a Szovjetuniónak Magyarországgal szemben semmiféle követelés nincs, és hogy a jó viszony kiépítésére törekszik. Magyar területi követee

³⁸ DDI. Nona Seria. II. 299. A budapesti olasz követ jelentése Cianonak 1940. február 13-án.

³⁹ DGFP. X. 21. sz. irat. 22—23. l. Ez a tárgyalás 1940. június 25-én történt. Erről Ciano később augusztus 6-án szintén informálja Ribbentropot összefoglaló tájékoztatójában az olasz—szovjet viszonyról. A szöveg a két okmányban lényegében megegyezik.

⁴⁰ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 226. l. Jegyzetek Werth tájékoztatójáról a hadsereg magasabb parancsnokainak.

léseket megalapozottnak tartja, s egy esetleges békekonferencián azokat jogilag támogatja. Magyar—román konfliktus esetén a Szovjetunió abba nem kíván beavatkozni.⁴¹

Csáky és Clodius június 28-i megbeszélését jelentős mozzanatnak tartjuk, ez ismételten igazolta, hogy a magyar kormány gyakorlatilag mennyire alárendelte minden külpolitikai lépését a revízió megvalósításának, hogy a területi revízió minden áron való megvalósításának vágyától vezérelve mennyire megkönnyítette a németek gazdasági és politikai behatolását.

Magyarország június 29-én tovább folytatta a katonai előkészületeit, amelyeket azzal igyekezett igazolni a németek előtt, hogy Románia általános mozgósítást rendelt el, s egységeit a magyar határ felé irányítja.⁴² Csáky egyidejűleg Erdmannsdorffon keresztül kérte a német kormányt: Közölje Romániával, hogy a magyar kormány hajlandó lenne tárgyalások útján is megegyezni a magyar területi igények kérdésében.⁴³ Hasonló kérést intézett az olasz kormányhoz is.⁴⁴

Június 29-én még mindig nem érkezett válasz a német kormányhoz küldött üzenetekre, sem német hivatalos tiltakozás a magyar mozgósítási intézkedések miatt. Ez a körülmény azt a reményt ébresztette a magyar kormányban, hogy diplomáciai akciói sikerrel jártak, s Hitler talán zöldre állítatja a jelzőt a magyar—román határon. Ezt a reményt Sztójay két távirata is fűtötte. Az elsőt június 28-án küldte, amelyben beszámolt Woermann azon közléséről, hogy a magyar kormány június 27-i memorandumának átadásakor általa mondottakat (tudniillik, hogy a német kormány nyomatékos kívánsága a délkelet-európai nyugalmi helyzet fenntartása) ne tekintse a magyar kormány előzetes válaszának. S hozzá tette, hogy Ribbentrop az új helyzetben még nem foglalt állást.⁴⁵ Második táviratában pedig azon benyomásának adott kifejezést,

⁴¹ O. L. Küm. Számjel. *Berlini követség számjeltáviratai.* 1940. II. 329. Csáky 156. sz. távirata Sztójaynak. Lásd még DGFP. X. 119., valamint Saly Dezső, *Szigorián bizalmas* 226. l. Lényegében ugyanezt az álláspontot ismételte meg a szovjet külügyminiszter augusztus 25-én is, Kristóffy követ előtt. — DGFP. X. 406. sz. irat. 565—567. l.

⁴² O. L. Küm. Számjel. *Berlini követség számjeltáviratai.* 1940. II. 302.

⁴³ DGFP. X. 61. sz. irat. 64. l.

⁴⁴ Uo. Valamint: O. L. Küm. Számjel. *A római követség számjeltáviratai.* 1940. 189.

⁴⁵ O. L. Küm. Számjel. *Berlini követség számjeltáviratai.* 1940. II. 293.

hogy mivel a kormány memorandumára 29-én még nem kapott választ, feltételezhető, hogy a német kormány egyrészt nem kíván konkrét tanácsokat adni, illetve kívánságokat kifejezésre juttatni, másrészt ígéreteket tenni a jövőre nézve.⁴⁶

A magyar sajtó is megszólalt június 29-én. (Két napig ugyanis a kormány megtiltotta, hogy a romániai eseményekről, az erdélyi kérdésről írjanak a lapok.) A sajtóban inspirált cikkek jelentek meg, amelyek hevesen támadták Romániát, a magyar lépéseket úgy tüntették fel, mintha Magyarország a tengelyhatalmak beleegyezésével és velük egyetértésben cselekedne.

Mivel még másnap, június 30-án sem kapott a magyar kormány semmiféle hivatalos értesítést a német állásponttól, Csáky sürgős utasítást küldött a berlini követnek: Kérdezze meg a külügyi államtitkártól, nem tartaná-e célszerűnek, hogy egy-két napon belül látogatást tegyen Ribbentropnál, mert „az írásbelileg közvetített üzenetek nagyon elhúzzák az ilyen bonyolulttá tett nagy horderejű közös érdekeket érintő problémákat”. Hangoztatta, hogy látogatása a legnagyobb titokban történne.⁴⁷

Erre az üzenetre még aznap válasz érkezett, ez egyben végre az első hivatalos német álláspontot is tartalmazta. Ribbentrop utasította budapesti követét, közölje Telekivel és Csákyval, hogy körülbelül egy hét múlva Hitler berlini tartózkodása idején mód nyílik a magyar államférfiak korábban kért látogatására. Egyben arra is utasította Erdmannsdorffot, hogy megbeszéléseit Magyarországnak Romániával szemben tanúsított magatartásával kapcsolatban a következőknek megfelelően irányítsa: „Miótán barátságos megértés jött létre a Szovjetunió és Románia között Besszarábiát és Észak-Bukovinát illetően, nem feltételezzük, hogy Magyarország a maga részéről revíziós kívánságai érdekében vállalja annak kockázatát, hogy konfliktusba kerüljön Romániával. A tervezett találkozózn kétségtelenül lesz alkalom erről beszélni a jelenlegi nemzetközi helyzettel kapcsolatban”.⁴⁸

⁴⁶ Uo. 304.

⁴⁷ Uo. 305.

⁴⁸ *DGFP. X. 63. sz. irat.* 66–67. l. “Now that an amicable understanding has meanwhile been reached between the Soviet Union and the Rumanian Government about Bessarabia and northern Bucovina, we do not assume that Hungary,

Az üzenet átadásakor Csáky arról panaszkodott, hogy a román kormány nem mutat készséget a tárgyalásokra. Hivatkozott a kormány nehéz helyzetére, mert szerinte, ha a parlamentben be kell számolnia arról, hogy a tengelyhatalmak tanácsára az erdélyi revízió határidejét a távolabbi jövőig kell kitolni, ez a közvéleményben barátságatlan hatást váltana ki. Erdmannsdorffot igyekezett meggyőzni arról, hogy magyar és román szempontból is kedvezőbb volna, ha Erdélyt a magyar hadsereg harccal foglalná el. Majd elhallgatva a kormány tényleges katonai intézkedéseit, csak részleges mozgósításról tett említést a német követnek.⁴⁹ Ugyanezen a napon Vörnle külügyminiszterhelyettes fogadta Crutzescut, a budapesti román követet, aki kijelentette, hogy a román mozgósítás nem Magyarország ellen irányul, bár nem tagadta, hogy a magyar határ irányában csapatmozdulatok történnek. Vörnle — feltehetőleg a Ribbentrop-féle üzenet hatására — megemlítette a román követnek, hogy békés megegyezés esetén hajlandók volnának kompromisszumos megoldásra, nem követelnék egész Erdélyt, s lakosságcseréről is szó lehetne.⁵⁰

Bár Ribbentrop üzenete kínos csalódást keltett Budapesten az előkészületek tovább folytak, sőt, hogy a Romániára gyakorolt nyomást fokozzák, július elsején az I. hadsereg csapatai felemelt békelétszámmal megindultak a keleti határ felé. A hadseregarancsnokságot szinte teljes hadiállománnyal a Nyíregyháza melletti Sóstóra helyezték el.⁵¹ A magyar csapatok felvonulásával egyidejűleg több határincidensre is sor került.⁵²

A német kormányt rendkívül ingerelte, hogy tanácsaik ellenére a magyar kormány megindította csapatai felvonulását a határra és határincidenseket provokált; ezekről Fabricius bukaresti német követ tett sürgős jelentést. A berlini jugoszláv követ ugyancsak hasonló tartalmú

for its part, now intends to run the risk of a conflict with Rumania for the sake of her revisionist desires. There will no doubt be an opportunity during the contemplated visit to Berlin to talk about this subject, too, in connection with the discussion of the present international situation.”

⁴⁹ Uo. 69. sz. irat. 75–77. l.

⁵⁰ O. L. Küm. pol. 1940–27/7–446.

⁵¹ Nagybaconi Nagy Vilmos, *Végzetes esztendőök*. Budapest 1945. 37. l.

⁵² Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 407. l.

jegyzéket nyújtott át a német külügyminisztériumban, a jugoszláv külügyminiszternek azzal a kívánságával együtt, hogy Németország akadályozza meg a magyar támadást.⁵³

Ribbentrop erőteljesebb közbelépésre határozta el magát. Még július elsején éjjel utasítást küldött Erdmannsdorffnak, hogy azonnal továbbítsa a magyar kormányhoz a következő tartalmú jegyzéket: A német kormány június 30-i közlésével ellentétben, amelyben a magyar kormány tudomására hozták, hogy Németország nem egyezik bele abba, hogy Magyarország revíziós vágyai miatt magára vállalja a Romániával való konfliktus kockázatát, komoly magyar–román határincidensekről értesültek. A jelentésekből az is kitűnik, hogy a magyar kormány nem elégedett meg azzal a román közléssel, hogy a mozgósítási intézkedések nem Magyarország ellen irányulnak. Egyidejűleg magyaránú katonai intézkedésekről is tudomást szereztek. Németország — folytatódott a jegyzék — azt kívánja, hogy a Balkán ne váljék hadszínterré. Bár a német kormány megértéssel van a magyar revíziós követelések iránt, Magyarország nem várhatja el, hogy Németország fegyverhez nyúljon a magyar revíziós követelésekért. A magyar kormány is tudhatná, hogy Románia támadása Magyarország ellen szóba sem jöhet, ezért érthetetlenek a mozgósítási intézkedések.” . . . Ha tehát a magyar kormány a várakozás ellenére megkísérelné, hogy revízióját erőszakkal hajtja végre, akkor a magyar kormány kizárólag saját felelősségére cselekszik. A birodalmi kormány úgy véli, figyelmeztetnie kell a magyar kormányt arra, hogy bár egy ilyen háború kezdete áttekinthető, de nem úgy további alakulása, s mindazon következményei sem, amelyek az adott balkáni helyzetben egy ilyen háborúból Magyarországra hárulnának. A birodalmi kormány tudatában van, hogy e kérdés megítélése elsősorban magyar ügy, nem akarja azonban elmulasztani, hogy félreérthetetlenül rámutasson arra, hogy Magyarországnak az esetleges nehézségekben vagy bonyodalmakban, amelyek egy ilyen eljárásból reá hárulnának, nem szándékozik semmiféle katonai segítséget sem nyújtani.”⁵⁴

⁵³ DGFP. X. 75. sz. irat. 2. sz. jegyzete. 85. l.

⁵⁴ Uo. 75. sz. irat. Lásd még *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, 1959. 272–273. l.

Ez világos és félreérthetetlen fenyegetés volt, amelynek súlyát Ribbentrop éppen azzal akarta növelni, hogy a jegyzék végén, mint mézes-madzagot, a revízió lehetőségeit is megcsillogtatta. Kijelentette ugyanis első ízben, hogy véleménye szerint alkalmasabb időben a területi követeléseket fegyveres erő alkalmazása nélkül is meg lehetne valósítani, s akkor a német kormány is támogatná ezeket a revíziós követeléseket.⁵⁵

A jegyzék szövegét egyidejűleg Mackensen római német követnek is elküldték azzal az utasítással, hogy ismertesse Cianoval, s kérje az olasz kormány hasonló értelmű közbelépését.⁵⁶ A római német követ július 2-án kereste fel Ciano, aki teljes egyetértését fejezte ki a német állásponttal, s közölte, hogy bár már hasonló értelmű figyelmeztetést küldött a budapesti olasz követnek keresztül a magyar kormányhoz,⁵⁷ újabb közlés megtételére utasítja követét. Talamo 2-án az olasz kormány jegyzékét át is adta Csákyknak.⁵⁸

Erdmannsdorff július 2-án hajnali két órakor kereste fel Csákyt, hogy Ribbentrop utasításait végrehajtsa.⁵⁹ Miután felolvasta a jegyzéket, megkérdezte a magyar külügyminisztert, mi a válasza a német közlésre. Csáky mindenekelőtt a jegyzék utolsó bekezdésére reflektált, megjegyezve, hogy nagyon érdekes az a kijelentés, miszerint Németország határozott ígéretet tesz a magyar revíziós követelések keresztülvételére. Úgy látszik, Csákyt nagyon fellelkesíthette a német jegyzék utolsó bekezdése, hiszen ez ígéret védőpajzsa mögött nyugodtabban tetszeleghetett a kemény és határozott politikus köntösében. Szokásos nagyzó módorában azonnal rá is kezdett, s hangoztatta, hogy tudomása szerint a magyar kormány nem is gondolt arra, hogy Németországtól bármilyen katonai segítséget kérjen. A revíziót saját erőből akarják megcsinálni,

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ *Ciano naplója. 1939–1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1940. június 28-i bejegyzés: „A magunk részéről vissza fogjuk tartani Magyarországot és Bulgáriát a konfliktusba való belekeveredéstől.” Ciano álláspontját a római magyar követnek is kifejtette. — *O. L. Küm. Számjel. A római követség számsjeltáviratai. 1940. 185.*

⁵⁸ *DGFP. X. 78. sz. irat. 2. sz. lábjegyzete. 89. l.*

⁵⁹ *O. L. Küm. pol. 1940–27/7–453.* Csáky napijelentése Erdmannsdorffal folytatott beszélgetéséről; valamint *DGFP. X. 78. sz. irat. 87–89. l.* Erdmannsdorff jelentése.

„ha pedig cselekedni kényszerülünk — folytatta Csáky —, akkor mindenestre cselekedni fogunk és nem sokat törődünk a következőkkel”.⁶⁰ E nagyhangú kijelentések után igyekezett kisebbiteni a határincidensek jelentőségét, majd azt mondta, hogy a magyar katonai intézkedések elsősorban azért történtek, hogy a román kormányt tárgyalásokra bírják. Hozzátette, hogy a kormány nem határozta még el véglegesen a támadás megindítását, de ez bekövetkezne: 1. Ha az erdélyi magyar kisebbséget bántalmaznák. 2. Ha társadalmi felfordulás következne be Erdélyben. 3. Ha a szovjet hadsereg a Kárpátok felé közeledne és végül 4. ha a román kormány besszarábiai és bukovinai románokat telepítene Erdélybe.

Csáky a megbeszélés végén közölte Erdmannsdorffal, hogy a német jegyzék utolsó bekezdésére nem adhat választ a minisztertanáccsal való konzultálás nélkül, s ezért kérte a követet, a hivatalos válasz miatt még aznap délután keresse fel.⁶¹

A budapesti német követ Csáky válaszáról azonnali távirati jelentést küldött Berlinbe, ami a lehető legkedvezőtlenebb visszhangot váltotta ki. Weizsäcker még július 2-án este tíz órakor Ribbentrop utasítására magához kérette Sztójajt, felolvasta neki a német jegyzéket és Csáky válaszát, amely — jelentette ki — egyáltalán nem biztató, inkább megerősítést jelenti a magyar fegyveres beavatkozás szándékának, mint annak leszögezését, amelyre a német kormány vár. Valóban megértette a magyar kormány a német jegyzék komolyságát? — tette fel a kérdést Sztójajnak.⁶²

Sztójaj sietve tett távirati jelentést, benyomásairól így számolt be: „Összbenyomásom, hogy minden áron fenn akarják tartani a délkeleti békés helyzetet . . . Annyi bizonyos, hogy nem felejtenek el soha, s a birodalmi kancellár teljes és végleges rosszalásával, s annak összes következményeivel kell számolnunk, ha ránk volna bizonyítható, hogy mi borítottuk lángba dél-keletet — igen nyomós, azaz általuk elismert okok nélkül.”⁶³

⁶⁰ Uo.

⁶¹ DGFP. X. 78. sz. irat. 87–89. l.

⁶² Uo. 81. sz. irat. 91–92. l.

⁶³ O. L. Küm. Számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1940. II. 319.

A magyar kormány hivatalos válaszát a német jegyzékre július 2-án este juttatta el Csáky a német követnek. A hivatalos válasz, ugyan úgy mint korábban Csáky válasza, a német jegyzék utolsó bekezdésére fektette a súlyt. Ribbentrop általános ígéretét, hogy adott időpontban támogatni fogják a magyar revíziós követeléseket — szeretne volna konkretizálni. A jegyzék hangoztatta, hogy Magyarország a tengelyhatalmakkal egyetértőleg óhajt eljárni a román kérdésben, de megismételte a már közölt feltételeket, amelyek Románia megtámadását váltanák ki. Hivatkozva a német ígéretre az „egyöntetű felfogás kialakítása” miatt megismételte a magyar kormány revíziós kívánságait a következőképpen: elsősorban a székelyek által lakott területek, amelyet a Marosvásárhely—Bánffyhunad—Nagybánya—Kárpátok által bezárt térségen keresztül, esetleg lakosságcserevel össze lehetne kapcsolni más magyarlakta területekkel. Csáky sürgős választ kért arra, hogy ezeknek a kívánságoknak a támogatását is beleérti-e a német kormány az említett „Revisionsforderung”-okba.⁶⁴ Hogy a hatást növelje, hosszasan fejtegette, milyen súlyos az ország belső helyzete, ezért az esetleges robbanást csak úgy lehetne elkerülni, ha a közvélemény előtt sürgősen határozott német ígéretre hivatkozhatna a kormány. Majd kérte Erdmannsdorffot, hogy a német kormány gyakoroljon nyomást Bukarestben abban az irányban, hogy a román kormány kezdeményezésére minél előbb közvetlen tárgyalások induljanak meg.⁶⁵ A közvetlen tárgyalásokat persze a magyar kormány úgy képzelte el, hogy azokon Németország, hatalmi súlyával Magyarországot támogathá, ezért is részletezte a jegyzék a magyar területi igényeket abból kiindulva, hogy ha a német kormány a konkrét igényeket elvileg elismerné, akkor Romániát a tárgyalásokon kész helyzet elé lehetne állítani. Ez azonban — mint látni fogjuk — nem következett be.

Erdmannsdorff mielőtt a magyar kormány hivatalos válaszát közvetítette volna, sürgős táviratot küldött Berlinbe arról, hogy benyomásai szerint Magyarországon olyan a hangulat, hogy a Románia elleni táma-

⁶⁴ DGFP. X. 94. sz. irat. 104—105. l.

⁶⁵ O. L. *Küm. pol.* 1940—27/7—453. Meg kell jegyezni, hogy amíg a július 2-i jegyzékében a kormány felvetette a lakosságcsere lehetőségét is, a későbbi közvetlen román—magyar tárgyalásokon erről hallani sem akart. Nyilvánvalóan itt csak taktikai okokból hivatkozott a lakosságcsere lehetőségére.

dás gyakorlatilag bármely pillanatban bekövetkezhet.⁶⁶ Ezért, ha a német kormány a támadást saját érdekében meg akarja akadályozni, álláspontját sokkal világosabban kell közölnie a magyar kormánnyal, mint eddig vagy a román kormányt kell sürgetni, hogy tegyen engedményeket Magyarországnak.⁶⁷

Ez a figyelmeztetés nem tévesztett célt. A német kormány elhatározta, hogy két irányban tesz további sürgős lépéseket. Egyrészt komoly hangon figyelmezteti a magyar kormányt esetleges támadó akciójának súlyos következményeire, másrészt felhívja a román kormány figyelmét a területi problémák rendezésének szükségességére. Július 4-én Ribbentrop a következő jegyzéket küldte Budapestre: „A birodalmi kormány ezután is a béke fenntartását kívánja a Balkánon. Magyarország magatartása nem világos. A birodalmi kormány ezért nem akarja elmulasztani, hogy a magyar kormányt még egyszer teljes komolysággal figyelmeztesse azokra a bonyodalmakra, sőt adott esetben végzetes következményekre, amelyek Magyarország számára Románia elleni erőszakos eljárásából adódhatnak.

Ha a magyar kormány azt mondja, hogy tudja, Németország nem adhatna katonai segítséget egy ilyen háborúban Románia ellen, ezzel a német magatartás még nincs kimerítően tisztázva. Amit a birodalmi kormány kifejezésre akart és akar juttatni, az az, hogy nemcsak nem ad katonai segítséget Magyarországnak, hanem hogy mindazokban a következményekben, amelyek Magyarország ilyen erőszakos eljárásából származhatnának, Magyarország magára lesz hagyatva...”⁶⁸

A jegyzék további részében Ribbentrop megint utalt arra, hogy Németország egyetértésben Olaszországgal kezdeményezni fogja a balkáni pozíciók beható megvizsgálását és fenntartja magának a jogot,

⁶⁶ DGFP. X. 85. sz. irat. 96. l. Erdmannsdorff következtetéseit elsősorban a július 2-i parlamenti eseményekre alapozta. Ezen a napon Közi Horváth József képviselő napirend előtt „az erdélyi magyarság súlyos helyzete tárgyában” felszólalt. Beszéde pogrom hangú volt, amelyet a képviselők zajos tüntetéssel fogadtak. A feltehetően a kormány hozzájárulásával megrendezett parlamenti akcióban határozott fellépést és intézkedéseket követeltek a kormánytól. *Képviselőházi Napló. 1939/VI. 458–462. o.*

⁶⁷ DGFP. X. 85. sz. irat.

⁶⁸ O. L. *Kümm. res. pol. 1940–27/7–467*. Lásd még DGFP. X. 105. sz. irat. 117–118. l.

hogy a magyar kormányt ennek eredményéről értesítse. Megjegyezte azonban, hogy ennek előfeltétele az, hogy „Magyarország kövesse Németország tanácsát és Románia elleni területi revíziós óhajainak ne erőszakos, hanem békés megoldására törekedjen”.⁶⁹ Ez a jegyzék már világosan kifejezésre juttatta, hogy a német kormány nemcsak hogy nem engedi Magyarországot a Romániával szembeni területi revízió önálló, fegyveres akció útján való megoldására, hanem a román—magyar területi vitát a maga elképzelései szerint és úgy akarja megoldani, hogy az céljainak legjobban megfeleljen. A Teleki-kormány a június végi krízis felidézésével csak azt érte el, amit el akart kerülni: A kezdeményezés az erdélyi revízió kérdésében teljesen Hitler kezébe csúszott át.

Július 4-én Ribbentrop Fabriciusnak, a bukaresti német követnek is utasítást küldött. Felszólította, keresse fel a román királyt és közölje vele, hogy a német kormány felfogása szerint a lemondás Románia bizonyos területeiről Magyarország és Bulgária javára elkerülhetetlennek látszik. Az utasítás ugyanakkor hangsúlyozta, hogy Fabricius fellépése ne keltsen olyan benyomást, mintha Németország hivatalos közvetítő szerepet kívánna játszani Románia és szomszédai között.⁷⁰

Bár a július 4-i német jegyzék a fasiszta totális diplomáciai módszernek megfelelően nyers, félreértéseket kizáró fenyegetéseket tartalmazott, ezúttal sem maradt el a másik módszer, a berlini magyar követség tagjainak megfelelő módon tudomására hozott nem hivatalos célzásokon és megjegyzéseken keresztül fokozni a hivatalos fellépés hatását. Amikor Budapesten a német követ átadta jegyzékét a magyar külügyminiszternek, Berlinben Weizsäcker államtitkár olvasta fel ugyanezt a szöveget Sztójaynak, külön felhívva a követ figyelmét azokra a súlyos következményekre, amelyek abból származhatnak, ha Magyarország kritikus helyzetbe kerülve — magára maradna.⁷¹ Hogy milyen hatást tett Sztójayra a német külügyi államtitkárral folytatott megbeszélés, azt jellemzően mutatja a megbeszélést ismertető táviratának második része. Ebben a következőket írta: „Újból legnyomatékosabban hangsúlyozom, hogy a német kormány mindenképpen azon van, hogy a délkelet-euró-

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ DGFP. X. 104. sz. irat. 116—117. l.

⁷¹ O. L. Küm. Számjel. *Berlini követség számjeltáviratai*. 1940. II. 332.

pai békét fenntartsa, mert ez a háború folytatására reá nézve döntő fontosságú. Ezért meggyőződése az, hogy ők teljesen elejtenek, ha nem fogadjuk el a 3. pontban foglaltakat. Ez többek között azt is jelenti, hogy a nagy háború után Magyarország nyugati határai is kérdésessé válhatnak stb. stb. pláne akkor, ha egy nyilvánvalóan általunk előidézett magyar—román fegyveres konfliktus nem maradna lokalizálva, s nekik ebből hátrányuk származna a további hadvezetéséhez.”⁷²

Még messzebbmenő következtetéseket vont le Homlok Sándor ezredes, berlini katonai attasé a vezérkar főnökéhez küldött július 4-i jelentésében, amelyet nyilvánvalóan a német vezérkari tisztekkel folytatott beszélgetésekre alapozott. Homlok Sándor jelentése annál is inkább figyelemre méltó, mert teljes mértékben tükrözi azt a politikai szemléletet, amely a magyar vezérkarban uralkodott. Hosszú jelentésében Magyarország külpolitikai helyzetét elemezve a magyar—német jegyzékváltás alapján a következő konklúziót vonta le: „Magyarország jelenleg önálló külpolitikát nem folytathat.”⁷³ Majd így érvel: Magyarországnak „... a) A Német Birodalommal való viszonya általában jó, vele politikai és katonai szerződése nincs, külpolitikai viszonylatban a Német Birodalom tervéhez szükséges igazodnia.

b) Az Olasz Birodalommal való viszonya szívélyes, azonban tőle, miután háborút visel, revíziós politikájának jelenlegi megvalósítását illetően tényleges segítséget nem várhat. Ígéretet kaphat későbbi időpontra vonatkozólag.

c) A Szovjetországgal való együttműködés lehetősége ki van zárva, miután Szovjetország változatlanul bolsevisztikus alapon áll.

d) Jugoszlávia, Románia már megszűntek önálló külpolitikát folytatni, s igyekeznek az adott új helyzethez alkalmazkodni. Szlovákia nem számít.

Előbbiek alapján Magyarországnak kizárólagosan a Német Birodalom terveihez kell alkalmazkodnia és vele szemben *függő viszonyba* került külpolitikai céljai megvalósításának tekintetében, amivel szemben tőle úgyszólván semmit sem várhat mindaddig, amíg Angliával nem végzett”. Homlok a követhet hasonlóan hangoztatta, hogy ha Magyarország a németek számára fontos délkelet-európai nyugalmi állapotot

⁷² Uo.

⁷³ O. L. Küm. pol. 1940—27/7—448.

revíziós céljai miatt megbontaná „német szempontból bűnös is lesz, mert ezzel a Német Birodalom eminens érdekei ellen cselekedett”.⁷⁴

A hivatalos német fellépés brutalitása, a nem hivatalos célzások és fenyegetések együttesen megtették a maguk hatását. Csáky már a július 4-i német jegyzék átadásakor kijelentette Erdmannsdorffnak, hogy bizonyos rendkívüli sürgős eshetőségektől eltekintve „elsősorban a Német Birodalommal együttműködve óhajtja a Romániával szemben fennálló igényeit megvalósítani”.⁷⁵ A budapesti német követ összegezve benyomásait ugyanezen a napon jelentette, hogy a magyar kormány végül is megértette a figyelmeztetések súlyosságát. A magyar kormány semmit sem fog tenni a tengelyhatalmak bekegyezése nélkül. Az akut krízis veszélye elmúlt — közölte táviratában Erdmannsdorff.⁷⁶

2. Az 1940. július 10-i müncheni tárgyalások

Bár a Romániával szembeni területi revízió fegyveres úton való megoldását a német vétő 1940 július elején megakadályozta, bizonyos diplomáciai sikereket a revízió kérdésében a magyar kormány kétségtelenül elért, ezek arra készítették, hogy a feszült állapotot változatlanul fenntartsa, sőt fokozza a román—magyar határon provokált határincidensekkel. Július 2-án jelentette Barcza György londoni magyar követ az angol álláspontról: „Külgügyminiszterhelyettes, akivel ma . . . beszéltem azt mondta, hogy reméli, hogy Magyarország és Románia között nem fog sor kerülni fegyveres konfliktusra. Egyébként a területi követelések békés elintézését angol kormány csak örömmel látná; egy szóval sem vette védelmébe Romániát.”⁷⁷ Az angol álláspont kialakításában döntő szerepet játszott az a tény, hogy Románia július elsején felmondta az egy évvel korábban kötött angol—román garanciális egyezményt. Erről Barcza a következőket írta július 11-i jelentésében: Az angol külügyminisztériumban kijelentették, hogy Románia politikája Angliával szemben illoyalis, s ez felmenti az angol kormányt erkölcsileg min-

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ O. L. Küm. pol. 1940—27/7—467.

⁷⁶ DGFP. X. 107. sz. irat. 118—119. l.

⁷⁷ O.L. Küm. res. pol. 1940—27/a—3467.

den kötelezettség alól, a garancia felmondása pedig feloldja jogilag is. Az angolok Magyarország politikáját őszintének tekintik, s megértik, hogy a magyar kormány sürgeti területi követeléseinek realizálását, bár reméli, hogy a megvalósítás békésen fog végbemenni.⁷⁸ Hasonló tartalmú táviratot küldött egy hónappal később is: „Külgügyminiszter helyettes... többször hangoztatta, hogy Angolország győzelme esetén Európában igazságos új rend létrehozását kívánja, mert a múlt tévedéseiből okultak. Magyarország és szomszédai között létrejött megállapodásokat Nagybritannia, ha ezek tartós békét biztosítják, örömmel látja és nincs területi változásokkal érdekelve.”⁷⁹

Az Egyesült Államok felfogásáról Pelényi János washingtoni követ azt jelentette, hogy a külügyminisztérium európai osztályának vezetője egyetértését fejezte ki a magyar kormány magatartása iránt az erdélyi kérdésben és kifogásolta Románia halogató taktikáját.⁸⁰

Július 3-án a budapesti rádió bejelentette, hogy Jugoszláviából szerzett információk szerint a jugoszláv kormány nem fog kifogást emelni az ellen, ha Románia és szomszédai között megegyezés jön létre a területi problémák rendezésére.⁸¹ A budapesti jugoszláv követ július elején ajánlotta kormányának, tanácsolja a román kormánynak a következőket: 1. Kezdje meg a leszerelést, ha a magyar kormány beleegyezik az egyidejű leszerelésbe. 2. Amilyen gyorsan csak lehetséges, kezdjenek tárgyalásokat Magyarországgal és Bulgáriával. Ajánlja fel Dél-Dobruzsát, valamint egy 50—80 kilométer széles területsávot a magyar határ mentén, lehetőleg az erdélyi tartomány és a magyar királyság között húzódó régi adminisztratív határ mentén, a székelyek visszatelepítésével.⁸² Radocsay igazságügyminiszter, aki július 5-én látogatást tett Belgrádban, a belgrádi magyar katonai attaséval együtt jelentette, hogy Jugoszlávia magyar—román konfliktus esetén mindenáron semleges marad. Jugoszláv vezérkari tisztek a magyar igények kielégítésének szükségességét hangsúlyozták.⁸³ Július 9-én az attasé ismét jelentette, hogy a

⁷⁸ Uo. 4423.

⁷⁹ O. L. Küm. pol. 1940—2—4880.

⁸⁰ Kertész, D., Stephan, *Diplomacy in a Whirlpool*. London 1953. 51. l.

⁸¹ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. Edinburg 1956. 409. l.

⁸² DGFP. X. 107. sz. irat. 118—119. l.

⁸³ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 65. l.

jugoszláv vezérkar hajlandóságot mutatna később a kiegyezés érdekében lemondani a baranyai háromszögről és Szabadkáról. Ezen túlmenőleg Romániát is engedményekre szorítani.⁸⁴ Jugoszlávia pozitív magatartását és közvetítő készségét a magyar kormány azzal fizette ki, hogy szinte ezekkel a megnyilatkozásokkal egyidejűleg titkos jugoszlávellenes megbeszéléseket kezdett Olaszországgal. Bár az olasz kormány hivatalos álláspontja a Románia elleni magyar támadásról — mint láttuk — megegyezett a német állásponttal, s ezt július 2-án jegyzékben hozta tudomására a magyar kormánynak, a valóságban azonban ezt a lehetőséget nem vetették el mereven. Mussolini ebben az időben ugyanis ismét elővette régóta dédelgetett tervét Jugoszlávia bekebelezéséről, s ennek megvalósításához Magyarország közreműködésére is számított.

Az olasz kormány július 2-i jegyzékére Teleki Mussolinihez írt személyes levélben válaszolt. A levelet és a hozzá mellékelt térképeket (amelyeken a magyar kormány „minimális követeléseit” voltak feltüntetve) valamint statisztikai táblázatokat nem a követel, hanem Szabó László római magyar katonai attasén keresztül juttatta el Mussolinihez. Teleki ez alkalommal feltehetően ismét arra a személyes baráti viszonyra számított, amely Szabót az olasz diktátorhoz fűzte. A levél első részében a miniszterelnök közölte Mussolinivel, hogy július 10-én Csákyval együtt Németországba utazik, majd részletesen elemezte a besszaráb kérdés külpolitikai kihatásait azzal a következtetéssel, hogy ilyen körülmények között nem lehet a magyar kormányt tétlenségre kényszeríteni.⁸⁵

A levél második része két új problémát vetett fel. Teleki kérte az olasz kormányt, tegye lehetővé nagyobb hadianyagszállítmány Magyarországra küldését, majd megkérdezte, mi az olasz álláspont abban az esetben, ha Jugoszlávia beavatkozna az esetleg mégis kirobbanó magyar—román konfliktusba. Jugoszlávia megemlítése Teleki levelében igen nagy érdeklődést váltott ki Mussoliniben.

Szabó július 4-én Ciano kíséretében kereste fel Mussolinit. A miniszterelnök levelének átadása után Teleki szóbeli utasításainak megfelelően ismertette a magyar kormány elképzeléseit a magyar—román területi kérdés megoldásáról. Négy lehetőséget említett meg: 1. A tengely-

⁸⁴ Uo. Valamint: *O. L. Küm. pol. 1940—16/7—3700.*

⁸⁵ *O. L. Küm. res. pol. 1940—23—465.*

hatalmak engedjék meg az azonnali támadást Románia ellen. 2. Biztonság, hogy rövid időn belül megindítandó tárgyalások útján megkapja Magyarország Erdélyt vagy annak egy részét. 3. A tengelyhatalmak legalább garantálják, hogy később, amikor az általános helyzet megengedi, tárgyalások révén visszacsatolják egész Erdélyt vagy legalább egy részét. 4. A tengelyhatalmak garantálják, hogy ha nem sikerül békés úton eredményt elérni, Magyarországot hadianyag támogatásban részesítik. Szabó Teleki megbízásából azt is közölte Mussolinivel, hogy ha a garanciák egyikét nem kapja meg a magyar kormány a tengelyhatalmaktól, Magyarországon a helyzet felborul.⁸⁶

Mussolini Teleki levelének elolvasása után szokásához híven egyetértését fejezte ki a magyar követelésekkel. Hangoztatta, hogy a magyar igényeket ki kell elégíteni, s ezt a magyar államférfiak közeli berlini látogatása alkalmával meg kell beszélni. Amikor azonban a magyar katonai attasé azt az eshetőséget vetette fel, hogy Hitlerrel folytatott megbeszéléseken nem sikerülne a magyar követeléseknek érvényt szerezni, már nem nyilatkozott ilyen határozottan. Csak annyit mondott: „Majd meglátjuk mit teszünk.” Egyedül a Jugoszláviával kapcsolatos témánál élénkült ismét fel, megjegyezve, hogy Magyarországnak esetleg fegyveresen kell fellépnie. „... Jugoszláviának értéscére adjuk, hogy ha ők Magyarország ellen fellépnek, azonnal belépünk Jugoszlávia ellen.”⁸⁷

Ciano olasz külügyminiszter két nappal később utazott Berlinbe, s itt a magyar küldöttséggel folytatandó hármas megbeszélések előtt július 7-én Hitlerrel tárgyalt. Az olasz külügyminiszter ezen a megbeszélésen Mussolini utasításának megfelelően felvetette Jugoszlávia olasz bekebelezésének kérdését is.⁸⁸ Hosszasan fejtegette, hogy Jugoszláviában tulajdonképpen tengelyellenes, angol orientáció érvényesül, s a Szovjetunió

⁸⁶ Uo. Szabó László jelentése Mussolinivel folytatott megbeszéléséről. Szabó ismertette Mussolinivel a minimális programot, hangoztatva, hogy a magyar kormány elfogása szerint Erdélyben az etnográfiai vonalat lehetetlen meghúzni, s azért ez az elv elfogadhatatlan számára. A minimális program a Maros-vonaltól északra levő területeket tartalmazta a Székely vidékekkel együtt.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ *Ciano naplója. 1939–1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1940. július 5. bejegyzés. „A Duce utasításokat ad nekem németországi utamhoz. Azzal is megbíz, mondjam meg Hitlernek, hogy partra akar szállni a Jóni-szigeteken és közöljem vele az ellenünk működő Jugoszlávia feldarabolásának szükségességét.”

íránt erős szimpátiák tapasztalhatók. Olaszországnak fel kell készülnie arra, hogy a Balkán jelenlegi viszonyai megváltoznak, ezért Mussolini arra számít, hogy a jugoszláv kérdés *egy hónapon belül* likvidálva lesz. Olaszország, jelentette ki Ciano, éppen annyira érdekelt az Adriai-tenger térségében, mint ahogy Románia és a Fekete-tenger jelenleg a német érdekszférába tartozik.⁸⁹

Hitlert, akinek alig néhány napja sikerült csak erőteljes fellépéssel megakadályozni Magyarország fegyveres akcióját Románia ellen, teljesen váratlanul érte az olasz terv, amely keresztülhúzhatta volna összes számításaikat a nyugati fronton, felidézhetette volna a magyar–román konfliktust. S mindezeket túl Hitler, bár szavakban elismerte „Olaszország hegemoniáját a Balkán térségében”, tényleges olasz térhódítást egyáltalán nem akart Európának ezen a részén. Hitler ezért még a tárgyalásokon kifejezte egyet nem értését. Igyekezett meggyőzni Ciano-t arról, hogy ha az olasz csapatok megindulnának Jugoszlávia ellen, Magyarország azonnal rátámadna Romániára, s így a két helyen fellángoló háború az egész Balkánt tűzbe boríthatná, ami súlyos következményekkel járna a tengelyhatalmakra nézve. Németország a maga részéről arra használja fel befolyását — folytatta Hitler — hogy Magyarországot megbékítse, s ehhez garanciákat kellett adnia. Ez rendben van mindaddig, amíg nem tör ki egy nagyobb arányú konfliktus a Balkánon. A balkáni konfliktus nem probléma Németország számára akkor, ha Anglia összeomlott vagy kiegyezés jön létre vele, de amíg Angliával a háború meg nem szűnik, a Balkán-háború nehéz problémákat vethet fel. Németország elsőrendűen érdekelve van a román petróleumtermelésben. Amennyiben a háború kiterjedne Romániára, csökkennének az olajszállítmányok. Hitler közölte Cianoval, hogy ez időben havi 140 000 tonna olajat szállítanak Romániából, s Olaszország nem kis mértékben érdekelt ugyancsak a román olajban — tette hozzá.

Az olajszállítási érvei hatottak. S Ciano, aki amúgy is szkeptikus volt Mussolini Jugoszlávia ellenes tervének lehetőségével szemben 1940 nyarán, azonnal kijelentette, hogy Olaszország olajszükségletét majdnem kizárólag Romániából látja el, ezért tudomásul veszi Hitler aggodalmait, s mindezt haladéktalanul jelenteni fogja Mussolininek. Majd megje-

⁸⁹ DGFP. X. 129. sz. irat. 147–155. l.

gyezte, hogy Olaszország várni fog a jugoszláv akcióval mindaddig, amíg Hitler nem ad jelzést a támadás megkezdésére.⁹⁰

Miután a jugoszláv kérdésben sikerült megállapodást teremteni Cianoval, s ezzel együtt biztosítani az egyöntetű fellépést Magyarországgal szemben, Hitler ismételten a magyar—román területi problémát vetette fel, nem titkolva bosszúságát a magyar kormány makacs magatartása miatt. Majd közölte, hogy Mussolini kívánságát is figyelembe véve, Telekit és Csákyt július 10-re meghívta Németországba háromhatalmi tárgyalásokra.⁹¹

Ilyen előzmények után került sor Teleki és Csáky müncheni utazására. Mielőtt a delegáció július 9-én elindult volna, Teleki rendkívüli ülésre hívta össze a Minisztertanácsot, s itt beszámolt a németországi út előzményeiről. Bejelentette, hogy a müncheni megbeszéléseken „az erdélyi kérdés lesz letárgyalva és talán eldöntve”.⁹² Ismertette azokat a területi követeléseket, amelyek teljesítése mellett hajlandó volna békés megegyezésre Romániával. Csáky felszólalásában nagy önbizalommal beszélt az utazás előzményeiről, kérkedve jelentette ki, hogy a magyar kormány már áprilisban kérte „a találkozást baráti megbeszélésre, míg más balkáni államok csak a május hó 10-én megindult nagy német offenzíva, nagy német győzelmek és Franciaország teljes leveretése után jelentkeztek és vedlettek át, keresvén a tengelyhatalmak barátságát”.⁹³ Csáky ezzel, már ezen a minisztertanácsi ülésen lényegében megfogalmazta későbbi hirhede váló elméletét, a primus inter pares, azt az elképzelést, hogy mennél előbb csatlakozik Magyarország fenntartás nélkül a tengelyhatalmakhoz, mennél gyorsabban tesz eleget a német kívánságoknak, annál inkább megkülönböztetett helyet kap Németország vazallus rendszerében, s kiváltságos előnyöket a szomszédos országokkal szemben.

A német—olasz—magyar megbeszélésekre július 10-én került sor Münchenben a Führerhausban. A tárgyaláson Hitler, Ribbentrop, Ciano, Teleki és Csáky vettek részt. Teleki először átadta Horthy

⁹⁰ Uo.

⁹¹ *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 378. l. Ciano feljegyzése a Hitlerrel folytatott július 7-i megbeszélésről.

⁹² O. L. *Mt. jkv.* 1940. július 9.

⁹³ Uo.

sajátkezűleg írt levelét Hitlernek. A levélben Horthy a magyar revíziós követelésekről szól, és keserűen panaszkodott a német kormány július 2-i és 4-i jegyzéke miatt. „Az az érzésem — írta —, hogy excellenciád vagy Ribbentrop nem nagy rokonszenvvel van Magyarország iránt, mert önök nem ismerik ezt az országot vagy helytelen megvilágításban látják.” Miután hosszasan becsmérelte Romániát, a revíziós igények teljesítésének szükségességét azzal indokolta, hogy Magyarország történelmi feladata védelmezni Európát a Kelettel szemben, amit a Kárpátok nélkül nem tud teljesíteni. Majd így folytatta: „Erdély Európa egyetlen természetes erődtítménye, és Németországnak válik hasznára ha az ország megbízható kezekben van. Hiszen előbb-utóbb sor kell, hogy kerüljön a Németország és Oroszország közötti leszámolásra.” Hangoztatta, hogy Magyarország mindég szem előtt tartotta a tengelyhatalmak érdekeit és kívánságait. Befejezésül a következőket írta: „Ami azonban mindig belehasít a szívembe, az a Külügyminisztériumtól kapott jegyzékek hangja, olyan pillanatokban, amikor borús egünkön egy jobb jövő hajnalpírja jelenik meg. Ez a hang egy ellenséges hatalom hangja. A jelen esetben is Németország kívánságai szerint fogunk cselekedni, kivéve, ha honfitársaink legyilkolását kell megakadályoznunk. Remélem, hogy egyszer boldog, nyugodt időkben, az elvégzett munka után itt körünkben üdvözölhetem excellenciádat, akkor ön meg fogja ismerni országunkat és népünket, és bizonyára sok mindent másképpen lát majd, mint ma. Gigászi teljesítménye iránti hódolattal és régi barátsággal, tisztelő híve Horthy.”⁹⁴

Miután Hitler elolvasta a Kormányzó levelét, Teleki hosszú előadásban — történelmi, néprajzi, gazdasági érveket felhozva, igyekezett a magyar területi követelések jogosságát bizonyítani, de nem tett konkrét és pontos javaslatot az újonnan kialakítandó határvonalra.⁹⁵ Tagadta,

⁹⁴ Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth, Budapest 1963. 47. sz. irat. 220—223. l.

⁹⁵ Macartney, C. A. szerint (Macartney, C. A., *October Fifteenth I.* 410. o.) Teleki a megbeszélésen konkrétan ismertette a magyar javaslatot, azaz, hogy a Maros vonalától északra fekvő területek és a székely vármenyék visszacsatolásával a 102 000 km² területből 72 000 km² Magyarországhoz kerüljön és 30 000 km² maradjon Romániának. Csáky ugyanakkor feljegyzésében kiemeli, hogy Teleki „nem ment olyan részletekbe, hogy bizonyos határvonalat szabott volna meg követeléseink részére.” Valószínűnek látszik, hogy Csáky feljegyzése e tekintetben pontos volt. Több szempontból is feltehető, hogy Teleki, aki még nem ismerhette a német

hogy június végén foganatosított mozgósítási intézkedéseknek az lett volna a célja, hogy a támadást Románia ellen megindítsák. Azt állította, hogy ez csak elővigyázatossági intézkedés volt olyan eshetőségre, ha Romániában forradalom robbanna ki. Ez megfelelt a magyar kormány azon kívánságának is, hogy a türelmetlen közvéleménynek cselekvőképességét bizonyítsa, s ezzel nyugtassa meg a közvéleményt. A továbbiakban kijelentette: a tengelyhatalmak győzelme a háborúban Magyarország érdeke is, ezért a magyar kormány hajlandó lenne kompromisszumot kötni Romániával, de ehhez a román kormánynak is ki kellene jelenteni, hogy nagy áldozatokra kész, ha tárgyalni akar. Majd azt fejtegette, hogy véleménye szerint másodszor érkezett el az a pillanat, amikor az erdélyi kérdést katonai eszközökkel Magyarország egyedül is meg tudná oldani.⁹⁶ Azonban, ha a tengelyhatalmaknak az időpont nem volna megfelelő, a magyar kormány hajlandó várni, ha meggyőző biztosítékor kap Németországtól és Olaszországtól követelése későbbi támogatására.

Hitler erre gúnyosan azt válaszolta, hogy a tengelyhatalmak nem kívánnak semmiféle áldozatot Magyarországtól. Ha a magyar kormány azt hiszi, hogy saját erejéből képes katonai akciót indítani Románia ellen és kész arra, hogy magára vállalja az összes következményt, amelyek egy ilyen akcióból származnának, nincs semmi akadálya a katonai beavatkozásnak. Mindenesetre — fűzte hozzá — Németország minden felelősséget elhárítana magától, ha Magyarországnak Románia

álláspontot, már csak taktikai okokból sem tett a német vélemény ismerete nélkül konkrét javaslatot. A tárgyalásokról készített jegyzőkönyv sem tesz említést erről.

A Csáky-féle verzió látszik megerősíteni azt is, hogy bár Cianonak a tárgyalás előtt 2 nappal elküldték a térképmellékletekkel felszerelt magyar tervezetet, de Ribbentropnak nem. Sztójay július 8-án 174. sz. táviratában ezt szövé is tette és javasolta, hogy a német külügyminiszternek is küldjék meg a tervezetet, „nehogy éppen olasz vonatkozásban már ismételt tapasztalt német érzékenység következtében félreértés, avagy neheztelés álljon elő.” *O. L. Küm. Számjel. Berliini követség számjeltáviratai. 1940. II. 333.*

⁹⁶ Teleki első alkalomként 1939 márciusát, Kárpát-Ukrajna megszállásának időpontját említette meg. *O. L. Küm. res. pol. 1940-41-517.*

elleni támadása nem járna sikerrel, s semmiféle katonai segítséget nem volna hajlandó adni. Majd egyenesen megkérdezte Telekit, teljesen biztos-e abban, hogy egyedül, más hatalom beavatkozása nélkül le tudja győzni Romániát?

Telekit és Csákyt meglepte a kérdés. Némi habozás után azt válaszolták, hogy nekik mint politikai vezetőknek, rá kell bízniok magukat az ország katonai tanácsadójának véleményére, s ez a vélemény, különösen a vezérkar főnökéé, pedig pozitív. Csáky azonban még hozzátette, hogy a kedvező pillanat, amelyben Romániát sikerrel lehetett volna megtámadni, véleménye szerint már elmúlt. Ez a pillanat röviddel azelőtt volt, mielőtt a szovjet hadsereg bevonult Besszarábiába, s a román hadsereget a szovjet—román határon összpontosították.⁹⁷

Hitler kételkedve fogadta a magyar miniszterelnök és külügyminiszter válaszát, majd kijelentette, hogy pontosan ismeri Románia katonai erejét, hiszen Németország tekintélyes mennyiségű hadianyagot szállított Romániába a Skoda-művekből az olaj fejében, s ennek alapján arra a következtetésre jutott, hogy sem anyagi tekintetben, sem a csapatok erejét tekintve Magyarország nem rendelkezik olyan fölényvel Romániával szemben, hogy biztos győzelemre tudna számítani. Azzal ijesztgette Telekit és Csákyt, hogy a háborút ugyan könnyen meg lehetne indítani, de nehezen lehet látni annak végét és következményeit. Ha más államok is beavatkoznak a konfliktusba, az egész Balkán helyzete is bonyolulttá válhatna, és az előálló zavarban a konfliktus ideológiai térre terjedhetne ki, tekintetbe véve azt a tényt, hogy néhány állam „szociális helyzete sok kívánnivalót hagy hátra. Egy ilyen ideoló-

⁹⁷ Teleki és Csáky bizonytalansága s a válasz lényegében kitérő volta abból fakadt, hogy nagyon is jól ismerték a magyar hadsereg felkészültségének hiányait. Teleki 1940 szeptember elején, már a bécsi döntés után, Horthyhoz írt memorandumában kitérte erre a körülményre is. Elmondta, hogy 1939 őszén, amikor felülvizsgálta a hadsereg municiókészletét kiderült, hogy a hadsereg csak egy hónapi készlettel rendelkezett. — *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth, Budapest 1963. 49. sz. irat. 232—250. l. — Gróf Bethlen István 1940 tavaszán a kormányhoz benyújtott emlékiratában, a várható békefeltételekről, megállapította: „A Romániával való leszámolásra a hadsereget elő kell teljesen készíteni. A hiányokat sürgősen pótolni kell, különösen a repülőgépek terén, de sok más téren is. Ma egy támadás részünkről nagyon félős, hogy vereséggel végződne.” — *O. L. Küm. res. pol.* 1940—41—232.

giai küzdelem Magyarországra háruló következményei azonban teljesen kiszámíthatatlanok vonának”.⁹⁸ Hitler nem vonakodott cinikusan Magyarország súlyos szociális viszonyaira utalni. Mindehhez hozzátette: Németországot Romániában elsősorban a petroléum érdekli, s nem lehet közömbös abban a tekintetben, hogy mi történik a romániai olajkutakkal.

Ezek után kijelentette, leghelyesebbnek vélné, hogy a magyar kormány tárgyalások útján próbálná céljait elérni, de ne lovalja magát a minden vagy semmi álláspontjába. Természetesen — jegyezte meg — „akár hogy is történjék a megosztás, az egyik fél mindig jajgatni fog, Erdély esetében valószínűleg mind a kettő”.⁹⁹ Hitler megjegyzésének igazi értékét a bécsi döntés világította meg. E megjegyzésben benne rejtett a terv, hogy a magyar—román ellentéteket csak olya mértékben kell tompítani, hogy azok fegyveres konfliktushoz ne vezessenek, de megteremtsék a német érdekek fokozott kiszolgáltatásának feltételét mindkét országban.

Amikor a tárgyalás folyamán Csáky megkérdezte, mi történne akkor ha a román kormány visszautasítaná a tárgyalásokon való részvételt, Ribbentrop közbevetette, hogy a román külügyminiszter már közölte a bukaresti német követtel: Románia kész tárgyalásokat kezdeni, előbb Magyarországgal, azután Bulgáriával, mert a magyar kérdést nehezebb megoldani.¹⁰⁰

Teleki és Csáky válaszul kifejtették, hogy véleményük szerint, ha a tárgyalásokon csak Magyarország és Románia venne részt, a megegye-

⁹⁸ DGFP. X. 146. sz. irat. 179—182. l.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Manoilescu román külügyminiszter 1940. július 6-án valóban tett ilyen közlést, amikor is átadta a román király Hitlerhez intézett üzenetét; ez válasz volt a júliusi Ribbentrop üzenetre. Ebben felhívta Károly figyelmét arra, hogy a területi megegyezés Magyarországgal és Romániával elkerülhetetlennek látszik. — DGFP. X. 104. sz. irat. 116. l. A román király válaszában kijelentette, hogy kormányával egyetértésben foglalkozni kíván a területi rendezés problémáival, s hajlandó tárgyalásokat kezdeni egyrészt a román, másrészt a magyar és bolgár kormányok között. Reményét fejezte ki, hogy ezeknek a kérdéseknek rendezése megteremti a lehetőséget a szoros és kiterjedt együttműködésre Románia és Németország között. Az üzenethez Manoilescu hozzátette, hogy előbb Magyarországgal kívánnak tárgyalni, mert ez a tárgyalás sokkal több nehézséget fog teremteni, s azután Bulgáriával. — DGFP. X. 123. sz. irat. 137. l.

zés nehezen jöhetne létre. A közvetlen tárgyalás a román kormánnyal csak akkor vezetne sikerre, ha azon Németország és Olaszország is képviseltetnék magukat. Mivel látható volt, hogy a tengelyhatalmakat nehezen lehetne a tárgyalásokon való részvételre készíteni, — különösen úgy, hogy ott a magyar álláspontot támogassák — Teleki óvatosságából megjegyezte, felfogása szerint már a tárgyalások kezdetén számolni kellene azzal, hogy ha az nem hoz eredményeket, „az ultima ratiohoz kell nyúlni vagy nyúlhatni”. Hitler arra azt felelte: a román—magyar háborúról Magyarország a világháború után sem késik le, mert Németországnak és Olaszországnak akkor olyan súlya lesz Európában, hogy lehetővé teheti egy konfliktus teljes izolálását bárhol a kontinensen. Ez a megjegyzés lényegében azt jelentette, hogy fegyveres nyomást Magyarország nem alkalmazhat Romániával szemben.

Cia no a megbeszéléseken teljes egyetértését fejezte ki Hitler álláspontjával. Olaszország sem tudná Magyarországot magyar—román háború esetében támogatni — mondotta — mert katonai erejét lekötötte az Angliával viselt háború, s ezért feltétlen érdeke a nyugalmi állapot fenntartása a Duna-medencében. Olaszország olajellátását illetően teljesen Romániára van utalva, mert a Gibraltáron és Szuezen át vezető utak az angol blokádnak miatt le vannak zárva, s nincsenek hazai forrásai. Mindazonáltal az olasz kormány barátságos megértéssel nézi a magyar kívánságokat, s ezért a megoldást ő is a tárgyalásokban látja. Hangoztatta, hogy a román kormánnyal több ízben közölték: Bukarestből az út Rómába Budapesten keresztül vezet.

Hitler ezek után elmondta, hogy a román király erőfeszítéseket tesz arra, hogy politikailag szorososan együttműködjék Németországgal, s ezt hozzá intézett levélben is kifejezésre juttatta.¹⁰¹ Erre az üzenetre még nem küldött választ. Válaszában hajlandó lenne felhívni a román király figyelmét arra, hogy az általa kívánt lenne—román együttműködés létrehozásának feltétele: a revíziós kívánságok rendezése szomszédaival. A levelet előzetesen táviratilag ismertetné Mussolinivel, mert kifeje-

¹⁰¹ Hitler a román király 1940 július 2-i üzenetére utalt, amelyben többek között bejelentette az angol garancia felmondását és kifejezte kívánságát a szoros és minden irányú együttműködésre Németországgal, valamint kérte, hogy a német kormány küldjön katonai missziót Bukarestbe. — *DGFP. X. 80. sz. irat. 91. l.*

zésre akarja juttatni benne, hogy a levél az olasz kormányfő véleményét is képviseli.

Teleki és Csáky köszönettel fogadták Hitler ajánlatát és kijelentették, hogy a müncheni tárgyalások és a román királyhoz intézendő levél a jelen helyzetben feltétlenül kielégíti a magyar kormányt, s nem fogják a délkelet-európai békét katonai akcióval megzavarni.¹⁰² Befejezésül Hitler megígérte, hogy a román király válaszáról értesítést fog küldeni. Ezzel a több mint két óra hosszát tartó megbeszélés véget ért.

A magyar delegáció, mint Ciano megjegyezte naplójában, elégedetlenül távozott Münchenből.¹⁰³ A diplomáciai sikerektől felbuzdulva azzal a reménnyel indultak el, hogy konkrét megegyezés jön létre az erdélyi rivízió kérdésében a tengelyhatalmakkal, s be kellett érniök egy levéllel, amelyben Hitler felszólítja a román királyt, kezdjen tárgyalásokat Magyarországgal és Bulgáriával. A müncheni megbeszélés tulajdonképpen kettős kudarcot jelentett. Telekinek az a terve, hogy német beleegyezéssel ugyan, de aktív közreműködésük nélkül a magyar fegyveres erőkre támaszkodva valósítsa meg az erdélyi revíziót, Münchenben tulajdonképpen kudarcot vallott. Teleki külpolitikai koncepciójának, mint láttuk, a revízió ily módon való megoldása szerves részét képezte. De mint ahogy az egész koncepció irreális talajra épült, s bukásra volt ítélve, úgy ennek az elképzelésnek is kudarcra kellett végződnie. Nem járt sikerrel az az elképzelés sem, amelyet mint tartalék megoldást Teleki és Csáky magukkal vittek Németországba. Az tudniillik, ha Hitler a fegyveres megoldást meg is akadályozza, — legalább azt érzék el, hogy a román kormánnyal folytatandó tárgyalásokon Németország és Olaszország is részt vegyen, nem mint döntőbíró, hanem mint a magyar követeléseket magukénak valló két nagyhatalom. A müncheni megbeszélések még azzal az eredménnyel sem jártak, hogy a német és

¹⁰² Csáky feljegyzésében arról is ír, hogy Teleki a beszélgetés folyamán megemlítette a magyar hadsereg demobilizálásának nehézségeit az adott körülmények között, mire — a feljegyzés szerint — „Úgy a kancellár, mint Ciano gróf egyöntetűen megjegyezték, hogy nem is tanácsolnák nekünk, hogy a hadsereget leszereljük. Sőt!” — *O. L. Küm. res. pol. 1940—41—517.* — A Schmidt által készített német jegyzőkönyv erről azonban egyáltalán nem tesz említést. — *DGFP. X. 146. sz. irat. 179. l.*

¹⁰³ *Ciano naplója. 1939—1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1940. július 10-i bejegyzés.

olasz kormány legalább elvileg elismerték volna a magyar kormány ügynevezett minimális programját. (Maros-vonal.)

Az erdélyi revízió a magyar kormány számára tehát továbbra is nyitott kérdés maradt. Megvolt ugyan a lehetőség arra, hogy a területi követelésekről tárgyalások kezdődjenek a román kormánnyal, de fellépésüket a tárgyalóasztalnál nem támaszthatták alá sem fegyveres nyomással, sem a tengelyhatalmak nyílt támogatásával. Mindez azt jelentette, hogy a magyar uralkodó osztályok Romániával szembeni területi követeléseinek kielégítése ismét Németországtól függ. Hitler fogja megszabni, hogy mekkora területet kapjon Erdélyből Magyarország, s hogy mit kell ezért az országnak fizetnie.

3. A müncheni megbeszélésektől — a turnu-severini tárgyalásokig

A müncheni kudarcot a kormány gondosan eltitkolta a politikai közvélemény elől. Hazatérve Münchenből a pályaudvaron Teleki a hozzá kérdéseket intéző újságíróknak csak néhány jelentéktelen kitérő mondatban nyilatkozott. Másnap július 11-én Csákyval együtt kihallgatásra jelentkezett Horthynál, és beszámolt müncheni útjáról. A két óra hosszú megbeszélésről nem áll rendelkezésünkre semmiféle okmány. Feltételezhető azonban, hogy Horthy, Teleki és Csáky ezen a megbeszélésen állapotott meg abban, hogy a Hitlerrel folytatott tárgyalások kétes eredményeit eltitkolják, s az egész utazást úgy fogják feltüntetni, mintha pozitív megegyezés jött volna létre Németország, Olaszország és Magyarország között. Teleki még aznap este a MÉP pártvacsoráján optimista hangú beszédet mondott; hangsúlyozta, hogy a magyar kormány ma már nem áll egyedül, de hozzátette: „Most már barátunknak is tartozunk azzal a feyelemmel, amely előfeltétele a problémák nyugodt megoldásának”.¹⁰⁴ A sajtó a „három hatalom megegyezéséről” írt, amely lehetővé teszi, hogy „Magyarország ha a pillanat elérkezik, teljesítse történelmi feladatát” stb.¹⁰⁵ Csáky még a magyar diplomáciai

¹⁰⁴ Külügyi Szemle 1940. szeptember. 413. l.

¹⁰⁵ Pester Lloyd 1940. július 11. Morgenblatt. „Ungarn dürfte das glauben wir mit inniger Festigkeit, in dieser europäischen Neuordnung eine seiner würdige und ihm gebührende Rolle, die uns der Geist Hitlers und Mussolinis zuweist, wird

testületnek küldött körtáviratában is úgy tájékoztatta a követeket, mintha Németország és Olaszország szabad kezét adott volna a magyar kormánynak. „Hangsúlyozom — írta táviratában — hogy a tengelyhatalmak a legkevésbé sem kívántak befolyásolni minket, hogy fennálló követeléseinket mily módon és mily eszközzel érvényesítjük.”¹⁰⁶

A müncheni megbeszélések után bár a magyar hadsereg demobilizálását nem kezdték meg, mégis a legénység egy részét aratási szabadságra engedték,¹⁰⁷ sőt július 14-én a vasúti korlátozásokat is megszüntették. A magyar kormány, akarva nemakarva, kénytelen volt tudomásul venni, hogy a tárgyalóasztalhoz kell ülnie, s ezért ugyanezen a napon jegyzéket intézett Romániához, hogy kezdjék meg a közvetlen tárgyalásokat.¹⁰⁸ Majd a várakozás álláspontjára helyezkedve, a sajtó utasítást kapott: a román kormány válaszána megérkezéséig tartózkodjon a támadó élű megnyilatkozásoktól. Csáky 16-án a Külügyi Bizottság előtt tartott expozéjában, beszámolva a németországi útról — bár ez alkalommal sem mondott le a fenyegetésekről — tőle szokatlan enyhe hangot ütött meg. Képmutatóan kijelentette, hogy a magyar kormány senkinek sem óhajt „gyógyíthatatlan sebeket osztogatni, hanem józan meg egyezés útján megbízható barátokat és nem acsarkodó ellenfeleket kíván”.¹⁰⁹

Időközben július 15-én Mussolini előzetes informálása után,¹¹⁰ Hitler elküldte levelét a román királynak.¹¹¹ A német külügyminisztérium erről másnap értesítette Sztójajt és a budapesti követen keresztül Csákyt.¹¹²

Ungarn mit freudiger Genugtung übernehmen wann immer der Augenblick kommen soll, in dem die ungarische Nation an die Erfüllung ihrer historischen Aufgabe herantritt.”

¹⁰⁶ Csáky 1940. július 13-i körtávirata. — *O. L. Küm. pol. 1940—27/a—3807.*

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 412. l.

¹⁰⁹ Külügyi Szemle 1940. szeptember. 446. l.

¹¹⁰ Mussolini július 17-én Hitlerhez írott levelében közli, hogy a római német követen keresztül kifejezte teljes egyetértését a román királyhoz küldött üzenettel. — *DGFP. X. 185. sz. irat. 242. l.*

¹¹¹ *DGFP. X. 171. sz. irat. 217—220. l.*

¹¹² *O. L. Küm. Számjel. Berliki követség számjeltáviratai. 1940. II. 346.* Valamint *DGFP. X. 146. sz. irat. 3. sz. jegyzete. 181. l.*

Hitler terjedelmes levelében, a zsarolás, a fenyegetés, az ígérgetés eszközeit váltakoztatva, először hivatkozott a román király július 2-i üzenetére, arra figyelmeztette Károlyt, hogyha a román kormány ajánlata a szoros együttműködésre Németországgal, csak taktikai közeledés, azzal a céllal, hogy az adott helyzethez való alkalmazkodással mentse ami menthető, akkor ez a kísérlet kudarcot fog vallani. Ő csak egy járható utat lát Románia számára, s ez a jóhiszemű megegyezés Magyarországgal és Bulgáriával, áldozatok árán is. Közölte, hogy értesülései szerint Magyarország nem követel teljes megoldást, hanem hajlandó belemenni elfogadható kompromisszumba. Majd azt bizonygatta, hogy Németországnak nincsenek területi követelései Délkelet-Európában, csak gazdasági érdekei, ezért együttműködésre törekszik az ott levő országokkal. Végül kijelentette; mint ahogy a magyar kormánnyal is közölte, hajlandó lenne közbelépni a békés megegyezésért. Amennyiben Románia kész lenne a megegyezésre, ő közölné ezt Magyarországgal, Bulgáriával és Olaszországgal. Ezen túlmenőleg pedig megfontolná a szorosabb kapcsolatok megteremtésének lehetőségét, s ennek következtében további kötelezettségek vállalását Romániával.¹¹³ Azonban ha Románia visszautasítja a tárgyalásokat, csupán informálni fogja a három államot és teljes érdektelenségét jelenti be a Délkelet-Európában bekövetkezhető fejleményekkel szemben.¹¹⁴

A román király — nyilvánvalóan időnyerés céljából — nem sietett a válasszal,¹¹⁵ a magyar ajánlatot a közvetlen tárgyalások megkezdésére pedig tudomásul sem vette.

A magyar kormány reményei e tárgyalások gyors megindulásával kapcsolatban foszladozni kezdtek. München után fegyveres nyomással erőszakolni a tárgyalások megindítását, lehetetlen volt. A kormány viszont félt attól, hogy minden egyes nap, amely a tárgyalások megkezdése nélkül telik el, Románia pozícióit erősíti. Ezt a feltevést alátámasztotta

¹¹³ Hitler itt burkoltan a Romániának adandó garanciára utalt, a Magyarország és Románia, valamint Bulgária és Románia közötti megállapodások után.

¹¹⁴ *DGFP. X. 171. sz. irat.* 217—220. l.

¹¹⁵ A román király válaszával kapcsolatos első adat július 20-ról származik. E napon Hitler az olasz külügyminiszterrel folytatott megbeszélésen közölte Cianoval, hogy a román király kilátásba helyezte válaszáat. *Ciano's Diplomatic Papers.* London 1948. 381. l.

Bárdossy július 17-én küldött helyzetjelentése, ebben többek között a következőket írta: „Különbéféle információk alapján jelenthetem, hogy román felelős tényezők a helyzetet következő módon ítélik meg: Ha a müncheni megbeszélések nem is voltak kedvezőtlenek Magyarországnak számára, Románia minden esetre időt nyert. Fegyveres konfliktus veszélye, amelytől itt legkomolyabban félték, egyelőre, — de lehet hogy véglegesen — elhárult, most következő időszakot német jóindulat és románok bizalmának, bátorságának felélesztésére akarják felhasználni. Román kormány ezért el van határozva, hogy politikai és gazdasági vonatkozásban, valamint szereplő személyek megválasztásában maradéktalanul teljesít minden német kívánságot.”¹¹⁶ Tovább növelte a magyar kormány aggodalmát Bárdossy újabb értesítése, hogy a román kormány a Skoda Művekkel újabb nagymennyiségű gyalogsági fegyvert és lőszerrendelt azzal az óhajjal, hogy minél előbb szállítsák azokat.¹¹⁷

Ebben a helyzetben a magyar kormány is a fasiszta Németországnak teendő újabb gazdasági engedményekkel és politikai gesztusokkal próbálta a revízió ügyét előre lendíteni. 1940. július 20-án fejeződtek be az 1941-re vonatkozó német—magyar gazdasági tárgyalások, s másnap került sor a szerződés aláírására.¹¹⁸ Ez a szerződés az előző évi kötelezettségeknél sokkal súlyosabb feltételeket szabott Magyarországnak. Ebben a kétségtelenül döntő szerepet játszott az a tény, hogy a háborúban komoly katonai sikereket elért fasiszta Németország politikai nyomása megnőtt egész Délkelet-Európában és így Magyarországon is; hogy 1940-ben a német gazdasági expanzió fokozottabban jelentkezett. Mindemellett nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy Magyarország revíziós törekvései, különösen az 1940 júliusában kialakult viszo-

¹¹⁶ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 53. l.*

¹¹⁷ Uo. Bárdossy 1940 július 22-i jelentése. Sztójay július 24-én ezzel kapcsolatban jegyzéket adott át a német külügyminisztériumban, amely kifejtette, hogy ezek az értesülések nyugtalanítják a magyar kormányt, mert félt, hogy a német fegyverek Romániába való gyorsított szállítása erősítheti a román kormány ellenállását a magyar követelésekkel szemben. Weizsäcker államtitkár nem tagadta a fegyver szállítások tényét, de a magyar kormány jegyzékét visszautasította, azzal a megjegyzéssel, hogy azok korábbi megállapodásból fakadnak. — *DGFP. X. 218. sz. irat. 285—286. l.*

¹¹⁸ *DGFP. X. 194. sz. irat. 253—254. l.* Clodius jelentése 1940. július 20-án a német—magyar gazdasági tárgyalásokról.

nyok gazdaságilag súlyos feltételek vállalására készítették a magyar kormányt. A szerződés legfontosabb pontjai, amelyekben — mint Clodius írja jelentésében — Teleki miniszterelnökkel folytatott közvetlen tárgyalásokon egyeztek meg,¹¹⁹ a következők voltak: Magyarország petroléum koncessziós szerződést kötött Németországgal, s ez megközelítőleg 18 000 km² terjedt ki; s ezt a magyar kormány német kívánságra mint keretszerződést tárgyalta.¹²⁰ A szerződés értelmében tekintélyesen emelkedett a Németországba szállítandó mezőgazdasági termékek mennyisége is. Az 1940/41-es mezőgazdasági év teljes szállításának mennyiségét gabonából és szemes terményekből 500 000 tonnában állapították meg. Más mezőgazdasági termékek szállítási mennyisége is jelentős növekedést mutatott. Emellett a németek kitértek a prémium fizetés elől, ami a Márka váltóértékének 4—5%-os emelkedését jelentette. A szerződés ugyanakkor nagymértékben növelte a Magyarországra irányuló német árukivitel, amely csak 1940-ben 35%-kal emelkedett. Clodius jogos meglepéssel jelentette a német—magyar gazdasági tárgyalásokról: „A minket érdeklő cikkek behozatali mennyisége jelentősen emelkedett. A kívánt német szállítási díj kielégítő. A Magyarországra számára fontos termékek Németországból való szállítása ügyében kielégítő megegyezést kötöttünk.”¹²¹ Horthy személyes gesztussal is megpróbálta Hitler figyelmét felkelteni. Sztójay tanácsára, mivel több ízben hangoztatta, hogy Magyarország viszonya Németországhoz „Ő Főméltóságának Hitlerhez való személyes viszonyától is függ,”¹²²

¹¹⁹ Uo. „The more important questions were settled in direct negotiations with the Minister President.”

¹²⁰ Uo. A Németországba, ezekben az években kiszállított nyersanyagokra, köztük az olajszállítmányokra vonatkozó adatokat lásd: Berend T. Iván—Ránki György, *Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944)* Akadémiai Kiadó, Budapest 1960. 341—343. l.

¹²¹ DGFP. X. 194. sz. irat. 253. l. „Hungarian import quotas of interest to us increased considerably, German tariff wishes satisfied. A satisfactory agreement has been reached regarding deliveries by Germany of products important to Hungary.” Meg kell jegyezni, hogy Németország szinte egyidejűleg, 1940. szept. 8-án súlyos feltételeket tartalmazó gabonaszállítási egyezményt kötött Romániával is. — DGFP. X. 315. sz. irat. 446—448. l.

¹²² O. L. Küm. Számjel. Berlini követség számjeltáviratai. 1940. III. 349., valamint O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 497. l.

Hitler július 19-i reichstagi beszéde után levelet írt a német kancellárnak, s szerencsekívánatait fejezte ki beszéde alkalmából.¹²³

Mindez azonban nem járt olyan eredménnyel, amelyben a magyar kormány reménykedett. A Romániával szembeni magyar területi követelések ügye, ismét szóba került ugyan Hitler és Ciano július 20-i berlini megbeszélésein. Hitler ez alkalommal is csak a délkelet-európai nyugalmi állapot fenntartásának szükségességéről beszélt. Hangoztatta, hogy a tengelyhatalmak feladata rábírn Magyarországot és Romániát a közvetlen tárgyalásokra, óvatosságra és mérsékletre intve mindkét félt — de ő nem szándékozik egyelőre közvetve sem beavatkozni és nem kíván tanácsokat adni.¹²⁴

A román kormány választát Hitler levelére végül is július 26-án Gigurtu román miniszterelnök és Manoilescu külügyminiszter vitte személyesen Berlinbe.¹²⁵

A román államférfiak előbb Ribbentroppal, majd Hitlerrel folytattak megbeszélést. Az első megbeszélést, amely Fuschlban folyt le, Ribbentrop azzal nyitotta meg, hogy a diplomáciai tárgyalásokon szokatlan durvasággal bírálta a korábbi román kormányok külpolitikáját. Majd hangoztatta, hogy a német érdekeltség a Balkánon nem területi, hanem elsősorban gazdasági természetű. Magyarország és Bulgária területi revízióra vonatkozó jelenlegi követelése viszont német megítélés szerint nagyjából jogosultnak tekinthető, amelyeknek megoldása a minden oldalról tanúsított megértő viselkedéssel nem látszik lehetetlennek.

Németország — folytatta Ribbentrop —, mint ahogy az Hitler leveléből is kitűnik, együtt érez ezeknek az országoknak követelésével, de nem kíván dönteni, csak tanácsokat adni. Majd arról beszélt, hogy értesülései szerint Románia viselkedése merev, csak határmenti kiigazításokra hajlandó. Míután a román miniszterek erősen cáfolták ezt az állítást, Ribbentrop újból hangoztatta, egyetlen tanácsot tud adni, a

¹²³ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 413. l.

¹²⁴ *Ciano's Diplomatic Papers.* London 1948. 381. l.

¹²⁵ Weizsäcker július 23-án közölte Sztójayval, hogy a román miniszterelnök 26-án Berlinbe érkezik, ahol átadják Hitlernek a román király levelét szóbeli magyarázatok kíséretében. *DGFP. X. 210. sz. irat.* 276. l.

román kormány hozzon létre Magyarországgal és Bulgáriával egy határozott megegyezést amilyen gyorsan csak lehet.¹²⁶

A román miniszterelnök válaszában hosszasan fejtegette Románia németbarát törekvéseit és nehéz kül- és belpolitikai helyzetét, majd kijelentette, hogy kész kísérletet tenni a két országgal való megegyezésre a határok revíziója és a lakosságcsere formájában. Nagyszabású határkiigazításra azonban nem lát lehetőséget, mert az felidézne a román irredenta mozgalmat, s ez új nehézségekhez vezetne a jövőben. Ribbentrop itt közbevetőleg megjegyezte: a magyar kormány ígéretet tett, hogy hajlandó ésszerű követelésekkel előállni és tárgyalni a megegyezésről. Gigurtu ezután elmondta, hogy a román kormány felkérte Jugoszláviát, saját nevében próbálja kipuhatolni Magyarország és Bulgária területi követeléseinek mértékét, ezt azonban a jugoszláv kormány nem hajtotta végre helyesen. Ribbentrop persze óvakodott attól, hogy válaszolja a magyar és bolgár követeléseket, s csak annyit mondott, hogy a közvetlen tárgyalások a legcélravezetőbbek.

Miután a román miniszterelnök áttérve más kérdésre, 600 millió márka értékben fegyvert kért 10 évi hitelre, Ribbentrop a megbeszélést azzal zárta le, hogy fenyegetően még egyszer hangsúlyozta: ha a komoly megegyezés Magyarországgal és Bulgáriával nem jön létre rövid időn belül, ez a legsúlyosabb következményeket vonhatná maga után. S hozzátette, mindaddig amíg a megegyezés nem történt meg, nem lehet látni, hogyan fejlődhetnek tovább a német—román kapcsolatok.¹²⁷

A Berghofban még ugyanezen a napon sor került a Hitlerrel folytatott megbeszélésre is.¹²⁸ Ribbentrop durva fellépése az előzetes tárgyalásokon, kellőképpen felkésztette a román minisztereket a várható fogadtatására, Gigurtu ezért mindjárt a megbeszélés kezdetén Hitler hiúságára igyekezett hatni és reményét fejezte ki, hogy a tárgyalásokon oly útmutatást fognak kapni, amelyek birtokában megtalálják a fennálló nehézségek igazságos megoldásának útjait. Hivatkozott Románia nehéz helyzetére, amely szerinte nem annyira abból adódott, hogy tárgyalások

¹²⁶ DGFP. X. 233. sz. irat. 301—306. l. Feljegyzés a Ribbentrop—Gigurtu és Manoilescu közötti 1940. július 26-i tárgyalásról.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ DGFP. X. 234. sz. irat. 307—316. l. Feljegyzés a Hitler, Gigurtu, Ribbentrop és Manoilescu közötti megbeszélésről 1940. július 26-án.

útján területi megegyezést kell teremteniök Magyarországgal és Bulgáriával, hanem inkább abból, hogy ezekre a tárgyalásokra röviddel Besszarábiának a Szovjetunióhoz való visszacsatolása után kerülne sor. Mindamellet — folytatta — Románia felkészült az engedményre, mivel tisztában van saját helyzetével, s tudatában van Hitler törekvésének, hogy Európában új rendet teremtsen, amelybe Románia is be kíván illeszkedni. A román kormány azonban reméli, hogy szomszédai szintén méltányosak lesznek, s követeléseiket bizonyos határokon belül tartják. Ebből a szempontból azonban teljesen megbíznak Hitlerben.¹²⁹

A román miniszterelnök ezután Hitlertől is kérte Németország segítségét Románia fegyverszükségeleinek ellátásához, s közölte, hogy a román kormány szeretné, ha a Németországtól kapott új típusú fegyverek használatára német katonai misszió készítené fel a román hadsereget.¹³⁰ Gigurtu ezután, hogy Hitler bizalmát ezzel is megnyerje, hivatkozott a „Führer nagy tapasztalataira a tömegek pszichológiai kezelése terén” és tanácsokat kért, hogyan tudná a román kormány meggyőzni a román népet, hogy Magyarország és Bulgária részére területi engedményeket kell hozni.

Ezután Hitler vette át a szót. Fejtegette Németország délkelet-európai törekvéseit, álláspontját a július elején kialakult helyzetről Magyarország és Románia között. Elmondotta, hogyan tartotta vissza a magyar kormányt attól, hogy támadást intézzen Románia ellen, majd kijelentette; ha megegyezés jön létre Románia és Magyarország, valamint Bulgária viszonylatában, akkor Mussolinivel együtt hajlandó garantálni az új határokat minden külső beavatkozással szemben. A tárgyalások módszerére vonatkozólag megjegyezte, hogy a közvetlen kapcsolatok megteremtése a magyar és bolgár kormánnyal látszik a legmegfelelőbb útnak. Németország azonban nem kíván közvetíteni, hangoz-

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Német katonai misszió Romániába küldését a román kormány ez alkalommal már harmadszor kérte. Először július 2-án Hitlerhez küldött üzenetében említette a román király. — *DGFP. X. 80. sz. irat. 91. l.* — Majd július 12-én a bukaresti német katonai attasé útján tolmácsolta kérését. — Uo. 161. sz. irat. 200—201. l. — Hitler ezzel kapcsolatban július 17-én utasítást adott ki, amelynek értelmében a Wehrmacht vezérkara e kérdéssel kapcsolatban nem tehetett lépéseket, s Ribbentropot kérte meg, hogy diplomáciai úton foglalkozzon a kérdéssel. — Uo. 196. sz. irat. 256. l.

tatta ez alkalommal is Hitler. Manoilescu erre bizonyos kétségeket emelt a közvetlen tárgyalások útján való megegyezés lehetőségével szemben, különösen ami a lakosságcsere elfogadását illeti Magyarország és Bulgária részéről, majd megkérdezte, vajon Németország hajlandó-e valamilyen fajta segítséget adni a megegyezés létrehozásához.

Hitler kitérve a válasz elől előbb adatokat kért az erdélyi lakosság nemzetiségek szerinti összetételéről. Miután erre választ kapott, a népszámlálás és népszavazás lehetőségét vetette fel, amelyet esetleg olasz és spanyol megbizottak ellenőrizhetnének, s így pontosabban eldönthetnék a népesség megoszlást és a lakosság kívánságát a hovatarozásról egyes vitatott területeken. Hozzátette azonban, hogy Németország ebben nem lenne hajlandó közreműködni. A román külügyminiszter ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy az új határvonalat Magyarország és Románia között úgy kellene megállapítani, hogy mindkét állam területén ugyanannyi számú román, illetve magyar nemzetiségű lakos maradjon. Ily módon a helyzetet véglegesen tisztázni lehetne a nemzeti kisebbségek későbbi kicserélésének segítségével.

Hitler kérdésére, hogy mekkora területet kész a román kormány Magyarországnak átadni, Gigurtu azt válaszolta, hogy a 123 000 km² területből 14 000 km²-t hajlandóak átadni. Manoilescu ekkor egy közbevetett mozdulattal jelezte, hogy ez nem az utolsó szava a román kormánynak a területi kérdésben. Hitler pedig arról kezdett beszélni, hogy az eredeti magyar követelés a „szentistváni birodalom ezeréves határainak helyreállításáról” természetesen teljesen lehetetlen, mire Ribbentrop ezzel összefüggésben megjegyezte, hogy a magyar kormány az 1919-ben elcsatolt terület felét akarja visszaszerezni.¹³¹ Manoilescu ekkor eredeti magyar és osztrák térképeket mutatott Hitlernek, ezek szerint is Erdélyben túlnyomó részt románok telepedtek le.¹³² A román minisz-

¹³¹ Macartney, C. A. szerint (414. l.) Hitler a román javaslat hallatára kijelentette volna, hogy az teljesen elfogadhatatlan. A tárgyalási jegyzőkönyv azonban erről nem tesz említést, csak Ribbentrop fent idézett megjegyzését tartalmazza. — *DGFP. X. 234. sz. irat.* 315. l.

¹³² Ribbentrop másnap, július 27-én a bolgár miniszterelnökkel és külügyminiszterrel folytatott tárgyaláson kijelentette ezzel kapcsolatban, hogy a román külügyminiszter által előterjesztett etnográfiai térképek, amelyek részben Magyarországról, részben a régi Monarchiából származnak, német megítélés szerint mutatják,

terelnök ezután megkérdezte, vajon ha egyidejű revíziós tárgyalások más Balkán államok között nem indulnak meg, a román kormány pusztán belpolitikai helyzetének megkönnyítéséért kijelentheti-e Bukarestben, hogy más országok szintén tettek engedményeket. Hitler „nem tanácsolta” az ilyen eljárást. Végül Manoilescu arról érdeklődött, hogyha a tárgyalások nem vezetnek eredményre Magyarországgal és Bulgáriával, a román kormány kérheti-e Németország döntőbírói közbelépését. Hitler azonban ezt is visszautasította.

A német—román tárgyalások ezzel befejeződtek. Gigurtu és Manoilescu Németországból Rómába utaztak, ahol Cianoval és Mussolinivel találkoztak július 27-én. Mussolini még mielőtt a román küldöttséggel a tárgyaló asztalhoz ült volna, megkapta a német—román megbeszélésekről szóló jelentést,¹³³ s így Hitlerrel teljesen azonos álláspontot képviselt a megbeszéléseken. Miután ő is bírálta Románia korábbi külpolitikáját, a román—magyar megegyezés szükségességéről beszélt, s kijelentette, hogy magától Telekitől kapott olyan nyilatkozatot, amely szerint Magyarország hajlandó a kompromisszumos megoldásra Erdély kérdésében.¹³⁴

A berlini és római út végén a román küldöttség épp oly kétes értékű poggyással hagyta el a tárgyalások színhelyét, mint 17 nappal őket megelőzőleg Teleki és Csáky. Bár úgy látszik Hitlerre hatással voltak azok a térképek és statisztikai adatok, amelyeket a román miniszterek magukkal vittek, s ezek alapján hajlott annak a román álláspontnak elfogadására, hogy a magyar—román problémák megoldása a területi engedmények és a népességcsere útján lehetséges. Nincs ugyan megbízható adat arra, hogy a német—román tárgyalásokon ezt megemlítette volna—¹³⁵ de Filov bolgár miniszterelnökkel folytatott július 27-i meg-

hogy a magyar követelések Romániával szemben nem teljesen megalapozottak. — *DGFP. X. 244. sz. irat. 332—336. l.*

¹³³ *Ciano naplója 1939—1943.* Athenaeum, Budapest 1945. 1940. július 27-i bejegyzés.

¹³⁴ *Ciano's Diplomatic Papers.* London 1948. 382—384. l.

¹³⁵ Gigurtu és Manoilescu berlini és római útjukról visszatérve Bukarestbe, azt állították ugyan, hogy Hitler kijelentette nekik: a kérdés megoldásának legjobb útja a nagyarányú lakosságcsere a határkiigazításokon kívül. Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 415. l.

beszélésen kifejezést adott eme nézetének. Hitler ez alkalommal részletesen fejtegette Erdély etnográfiai viszonyait, majd kijelentette, hogy a probléma megoldását csak a népességcserével kombinált ésszerű területi elosztásban látja.¹³⁶

A román kormány tagjai hazatérve a tárgyalásokról, körútjukat nagy sikernek tüntették fel. Bukarestben hangoztatták, hogy benyomásaik szerint bizonyosra vehető: ha a tengelyhatalmaknak a román—magyar területi vita eldöntése miatt döntőbíráskodáshoz kellene folyamodniok, az Románia számára viszonylag kedvező megoldást hozna.¹³⁷

A magyar kormány, bár rendkívül ingerülten figyelte a román miniszterelnök és külügyminiszter berlini, majd római tárgyalásait,¹³⁸ ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy Hitler és Mussolini Magyarország mögött áll, s ha a maximális követeléseket nem is fogadják el, nem sokat kívánnak abból lefaragni. A magyar sajtó is szüntelenül a német támogatásról írt.

Mi volt ezzel szemben a fasiszta Németország igazi célja és törekvése? Hitler álláspontja a délkelet-európai államok területi problémáival kapcsolatban 1940 júliusában lényeges változáson ment keresztül. A háború kirobbanásától kezdve egészen 1940 június végig, vagyis Franciaország kapitulációjáig Németország mereven elzárkózott a Romániával szembeni magyar és bolgár revíziós igények kielégítése elől. Ezekről a problémákról még csak tárgyalni sem volt hajlandó. A magyar kormány minden olyan irányú kísérlete, hogy legalább elvileg elismertesse az erdélyi revízió szükségességét Németországgal, teljesen kudarcot vallott. Mint láthattuk, nem járt sikerrel Teleki 1940 áprilisi kísérlete sem, amikor Hitlerhez írott levelében német—olasz—magyar megbeszéléseket indítványozott a délkelet-európai problémákról. Mindaddig, amíg a nyugati hadjárat be nem fejeződött, Hitler ragaszkodott a versaillesi béke által teremtett status quo fenntartásához e térségben. Minden olyan magyar

¹³⁶ DGFP. X. 245. sz. irat. 338—341. l. Jegyzőkönyv Hitler és Filov tárgyalásáról. Hitler ezen a tárgyaláson kijelentette, hogy Németország döntőbíráskodása szóba sem jöhet.

¹³⁷ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 415. l.

¹³⁸ *Ciano naplója 1939—1943*. Budapest 1945. 1940. július 26-i bejegyzés: „A magyarok idegesek a románok római és berlini útja miatt. Attól félnek, hogy Románia, miután annyi éven át a Kis-Entente-tel tartott és „Genfeskedéssel” kezdett, felvételtel kérheti és meg is kaphatja a Tengely kötelékébe.”

vagy bolgár akciót kíméletlenül letört, amely veszélyeztette volna a délkelet-európai nyugalmi állapotot, s ezzel együtt a román nyersolaj zavartalan szállítását hadigépezete számára. 1940 júliusában azonban, bár továbbra sem engedte meg az önálló akciót Magyarország számára, tárgyaló asztalhoz ült. A Telekivel és Csákyval folytatott tárgyaláson már általánosságban elismerte a revízió szükségességét, s arra a román király figyelmét is felhívta, tanácsolva mindkét országnak a tárgyalások útján való megegyezést. A 17 nappal későbbi német—román megbeszéléseken már a problémák tárgyalások útján való *gyors megoldását* sürgette a zsarolás, a fenyegetés, az ígérgetés eszközeit igénybevéve, sőt a kérdés gyakorlati megoldásának lehetőségével (területátengedés Magyarországnak, népességcsere stb.) is foglalkozni kezdett, azzal a jelszóval, hogy elérkezett az ideje a párizskörnyéki békék által teremtett status quo megváltoztatásának Délkelet-Európában is.¹³⁹

Az igazi ok azonban, amely a német álláspontot a magyar és bolgár területi revízió kérdésében megváltoztatta nem ez volt, bár nem lehet tagadni ennek a mozzanatnak szerepét sem, hisz Hitler magát mindig a versaillesi béke elleni harc bajnokának tüntette fel, s ezzel teremtette meg leginkább a lehetőségét annak, hogy Magyarországon és Bulgáriában szüntelen fokozza Németország gazdasági és politikai befolyását. Franciaország leverése után a további merev elzárkózás csak megnehezítette volna az újabb sikereket ezekben az országokban. *A német álláspont megváltoztatásának döntő oka az volt, hogy 1940 júliusában megkezdődött a Szovjetunió elleni rablóhadjárat előkészítése s annak szerves részeként a keleti felvonulás jobbszárnyának (déli szárnyának) biztosítása Délkelet-Európában és a Balkánon.*

A nyugati polgári történetírók, köztük Andreas Hillgruber,¹⁴⁰ Ernst L. Presseisen amerikai történész¹⁴¹ és mások Hitler álláspontjában bekövetkezett változást azzal magyarázzák, hogy a Szovjetunió 1940 nyarán

¹³⁹ Hitler július 15-i levele a román királynak, tárgyalásai a román államférfiakkal és a bolgár miniszterelnökkel, 1940. július 26—27-én. — DGFP. X. 171, 233, 234, 245. sz. iratok.

¹⁴⁰ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Karol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 78. l.

¹⁴¹ Presseisen, Ernst L., *Prelude to Barbarossa: Germany and the Balkans 1940—1941*. *Journal of Modern History* 1960. 4. sz. 359—370. l.

veszélyeztette Németország politikai és gazdasági befolyását Délkelet-Európában és a Balkánon, s ezért, hogy megelőzze a Szovjetunió behatolását e térségbe, szinte versenyt futva vele határozta el Hitler a délkelet-európai területi kérdések rendezését, majd katonai felvonulását, hogy ily módon erősítse meg pozícióit. Ez az elmélet a történeti tények meghamisításán alapszik; olyan alapvető diplomáciai és katonai okmányok figyelmen kívül hagyásán, amelyek kétséggkívül igazolják fenti megállapításunkat.

A fasiszta Németország 1940 tavaszán elkezdett nyugati hadjárata ugyan nagy sikereket eredményezett, döntést a háborúban mégsem csikart ki. Hitler ekkor megkísérelte, hogy a nyugati fronton elért eredményekre támaszkodva tárgyalásokat kezdeményezzen Angliával az esetleges kiegyezésről.¹⁴² Az angol kormány azonban nem volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni. Mivel az egyezkedési kísérletek kudarca után Anglia ellen megindított légiháború sem kecsegtetett túlságosan a döntés reményével, Hitler a Szovjetunió elleni háborúra határozta el magát, s megkezdte a Wehrmacht hadosztályok átirányításának előkészítését keletre.

1940. július 31-én Berghofban, a náci katonai vezetőkkel tartott értekezleten, ahol az Anglia elleni légitámadás kérdéseit beszélték meg, Hitler már felvázolta a Szovjetunió elleni támadás terveit. Ez alkalommal a következőket fejtegette: A légi és tengeralattjáró háború eldöntheti ugyan az egész háború sorsát, de ez több évet is igénybe vehet. Anglia reménye a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban van. Ha a Szovjetunió kiküszöbölődött Anglia reményeiből, akkor Amerika is kiesik, mert a Szovjetunió megsemmisítése óriási mértékben növelné Japán jelentőségét a Távols-Keleten. Ezért a Szovjetuniót össze kell zúzni, ezzel megszűnik Anglia utolsó reménye, Németország pedig uralkodik egész Európa és a Balkán felett. Ezekből a feltevésekből kiindulva Hitler a Szovjetunió elleni támadás időpontját 1941 tavaszában határozta meg.¹⁴³

¹⁴² Hitler 1940. július 19-i beszéde.

¹⁴³ *DGFP*. X. 370–374. I. Editor's Note. Halder naplójából 1940. július 31. "Führer: U boat war and air war can decide the war; will last, however, 1–2 years. England's hope is Russia and America. If hope on Russia is eliminated, America also is eliminated, because enormous increase in the importance of Japan in the Far East will result from the elimination of Russia . . .

Részletesen foglalkozott a hadműveleti feladatokkal, ezekben 160 hadosztály venne részt azzal az általános céllal, hogy megsemmisítse a Szovjetunió létfontosságú erőit. Végül nyilvánvalóan szoros összefüggésben a Szovjetunió elleni háborúval, a Balkán rendezés problémáiról beszélt s kijelentette, hogy a magyar—román területi kérdések rendezése után garantálni fogja Románia határait.¹⁴⁴

Ahhoz, hogy Németország a Szovjetunió elleni háborúra induló német hadsereg déli szárnyának felvonulását biztosíthassa, mindenekelőtt azokat a zavaró tényezőket kellett kiküszöbölnie, amelyek Délkelet-Európában kockáztatták volna ennek a felvonulásnak a sikerét. Ilyen zavaró tényezőt jelenthetett a magyar—román és bolgár—román területi vita. A Szovjetunió elleni támadás sikeréhez Németország számára nemcsak a jelentős gazdasági erőforrások teljes kiaknázása volt szükséges. Magyar-

Should Russia, however, be smashed, then England's last hope is extinguished. Germany is then Master of Europe and the Balkans.

Decision: In the course of this contest Russia must be disposed of. Spring 41."

¹⁴⁴ Uo. "The quicker we smash Russia the better. Operation only makes sense if we smash the state heavily in one blow. Winning a certain amount of territory only does not suffice. A standstill during the winter hazardous. Therefore better to wait, but decision definite to dispose of Russia. Necessary also because of situation on the Baltic. No use for a second Great Power on the Baltic: May' 41. Five months' time for carrying out. Preferable still in this year. Can't be done, however, if it is to be carried out as a single operation.

Aim: Annihilation of Russia's vital energy. Broken down in:

First drive: Kiev resting on Dnieper. Luftwaffe destroys crossings Odessa.

Second drive: Baltic States in direction Moscow.

Finally convergence from north and south. Later special operation against oil area Baku. To what extent Finland and Turkey can be interested remains to be seen.

Latvia: Ukraine, White Russia, Baltic States to us. Finland to the White Sea.

7 Divisions

Norway (make autarkic) munitions

50 Divisions

France

3

Holland, Belgium

60

120

for the East.

180

The more units we come with, the better. We have 120 plus 20 leave — divisions... *Exposition concerning proposed Balkan settlement: Proposed Hungary—Rumania settlement. Then guarantee Rumania."*

ország, Románia, Bulgária stratégiailag is fontos terület volt. Ezen túlmenőleg a délkeleten felvonuló német hadsereg útja Magyarországon vezetett keresztül. Hitler jól tudta, hogy a német alakulatok átvonulásának, a magyarországi vasútvonalak igénybevételeinek ára csak a magyar uralkodó osztály revíziós igényeinek legalább is részleges kielégítése lehet.¹⁴⁵

Románia viszont sem számított kevésbé értékes területnek Hitler szemében, mint Magyarország. Stratégiailag és gazdaságilag, első-sorban olajkútjai miatt, amelyek a német hadigépezet vérkeringését biztosították, elsőrendű fontosságú volt Németország számára.

A magyar—román területi vitát ezért úgy kívánta megoldani — amely 1940 nyarán már Németország további háborús céljai miatt is sürgetővé vált — hogy a rendezés:

1. Eléggé jelentős területeket juttasson Magyarországnak ahhoz, hogy a magyar kormány engedélyezze a német csapatok átvonulását, bocsássa a német hadsereg rendelkezésére vasútvonalait, s a legkisebb ellenállással teljesítse Németország egyéb kívánságait.

2. Ne hasson elriasztólag Romániára az által, hogy túl nagy területekről kell lemondania.¹⁴⁶

3. Ne elégítse ki teljesen sem a magyar, sem a román uralkodó osztályok kívánságait, hogy ily módon mindkét ország a további revízió, illetve viszontrevízió reményében teljesen a német háborús gépezet szolgálatába álljon.

Mindezt természetesen csak *Németország döntőbíráskodása* révén lehetett volna elérni, s feltételezhető, hogy Hitler a Szovjetunió elleni háború titkos előkészületeinek megindulásától valóban döntőbíráskodást is akart,

¹⁴⁵ Ciano, naplójának 1940. november 18-i bejegyzésében leírta egyik beszélgetését Hitlerrel. Hitler Magyarországgal kapcsolatban többek között a következőket mondta az olasz külügyminiszternek: „E pillanatban alakoskodunk kell a magyarokkal, mert szükségünk van vasútvonalaikra. De eljön a pillanat, amikor világosan fogunk beszélni.”

¹⁴⁶ Sztójay a bécsi döntés után, 1940. szeptember 10-én Hitlerrel folytatott beszélgetéséről küldött jelentésében leírta, Hitler nem titkolta előtte, hogy az olajforrások voltak a döntő kritérium Erdély megosztása kérdésében. „A háború tartamára a román olajat nem nélkülözhetik! E körülményt és azt, hogy az olaj kérdése gyakorolt döntő befolyást az új határvonal megállapításánál, a Führer többszörösen megismételte.” — *O. L. Küm res. pol. 1940—27—645.*

de csak abban a pillanatban, amely legjobban megfelelt törekvéseinek. 1940 júliusában és augusztus első felében még nagyon is óvakodott attól, hogy ezt a szándékát felfedje, mert a legteljesebb mértékig ki akarta használni a magyar—román ellentéteket, anélkül, hogy akár Magyarország, akár Románia gyanakvását idézné fel.

1940 nyarán a hatalmas érdekeit féltő magyar és román uralkodó osztályok versenyezve a német kegyekért, egyaránt arra törekedtek, hogy a maguk álláspontjának nyerjék meg a német kormányt, s német segítséggel kényszerítsék rá akarataikat a másik félre.¹⁴⁷ Meg kell jegyezni, hogy a német kegyekért folytatott versenyt erősen szította mindkét ország uralkodó osztályainak vad szovjetellenes beállítottsága. Sem a magyar, sem a román kormány soha nem hagyta számításán kívül a német—szovjet háború lehetőségét. A magyar kormány — mint láttuk — már a Románia elleni revízió napirendre tűzésének diplomáciai előkészítésekor is arra számított, hogy Németország ellenállását könnyebben feloldhatják, ha a „szovjet veszélyre” hivatkoznak. Teleki 1940. május 20-i Hitlerhez írott levelének jelentős része is ezt boncolgatta. Sztójay június 21-i jelentésében ugyancsak a Szovjetunió elleni, szolgálatok felajánlására biztatta a magyar kormányt: „Azt hiszem — írta Sztójay — egyes formában összhangba lehetne hozni a magyar néprajzi, geopolitikai, gazdasági és honvédelmi érdekeket a német érdekekkel, mely utóbbiak tekintetében rá lehetne mutatni többek között arra is hogy egy erős Magyarország a Kárpátok határával biztos kelet felé előretolt bástyát képezhet Németország részére is.”¹⁴⁸

A román kormány Németország jóindulatának megnyeréséhez szintén számításba vette a Szovjetunió ellenes szolgálatok felajánlását. Jól megvilágítja ezt Bárdossy 1940. július 17-i távirata, ebben a következő-

¹⁴⁷ DGFP. X. 336. sz. irat. 474. l. Weizsäcker államtitkár 1940. augusztus 13-án körtáviratot intézett a bukaresti, szófiai és budapesti német követségekre ezzel kapcsolatban, s tartózkodó magatartásra utasította a követeket az ilyen kísérletekkel szemben. "A recurrent tendency of the Rumanians and Hungarians is observable to draw us into conversations about Hungarian and Bulgarian revisionist demands, with a view to getting us at this stage to commit ourselves to their viewpoints and to cause our intervention, if the occasion should arise. This is not accord with our wishes stated to the parties. . . Please continue to maintain an attitude in accordance with this."

¹⁴⁸ O. L. Küm. pol. 1940—27/7—460.

ket írta: „Itteni közvélemény szerint jövőre két lehetőséggel számolhatni: vagy hamarosan sikerül az akció Anglia ellen, akkor Hitler valószínűleg letilt minden fegyveres bonyodalmat és hatalmi szóval dönt Erdély kérdésében, vagy megreked, akkor a Német Birodalom és a szovjet között ellentétek fognak kiéleződni. Utóbbi eshetőségre itt erősen spekulálnak, azt remélve, hogy Románia földrajzi helyzete és gazdasági javai folytán értékesebb segítőtársa lesz a Birodalomnak, mint Magyarország.”¹⁴⁹

Hitler Magyarország és Románia versenyfutását csak fokozni akarta, de jól látta azt is, hogy ha ilyen körülmények között avatkozna be a magyar—román területi vitába, a német beavatkozás csak megnehezítené célkitűzései keresztülvitelét. Ahhoz, hogy mindkét ország feltétel nélkül elfogadja Németország döntését, előbb megfelelő kényszerhelyzetet kellett teremteni. Ezt csak úgy lehetett volna elérni, ha bebizonyosodik, hogy Magyarország és Románia képtelenek a vitás problémákat békés eszközökkel egymás között megoldani. Ezért Hitler kezdetben csak a tanácsadó szerepére szorítkozott. Hangoztatta, hogy nem kíván közvetítőként vagy döntőbíróként fellépni, s a közvetlen tárgyalások útján való megegyezést ajánlotta. Felfogásunk szerint Hitler tisztában volt azzal, hogy az általa javasolt kétoldalú román—magyar tárgyalások nem fognak eredményre vezetni. Ez ma a diplomáciai iratok tanulmányozása alapján eléggé bebizonyítottnak tekinthető. Teleki és Csáky a július 10-i müncheni megbeszéléseken nyíltan kijelentették, hogy nem sok reményt fűznek a tárgyalásokhoz, ha azokon Németország és Olaszország nem vesz részt.¹⁵⁰ A július 26-i román javaslatról pedig (14 000 m² és lakosságcsere) a német kormány is tudta, hogy ezt Magyarország nem tartja kielégítőnek, és a román kormány kezéből, ha csak a tengelyhatalmak nem kényszerítenék rá, nem fogadná el. S ha ennek tudatában mégis a be nem avatkozás jelszával a közvetlen tárgyalásokat javasolta, csak arra számíthatott, miután a tárgyalások eredménytelenül végződnek, a magyar kormány a belpolitikai viszonyok és a hadsereg kényszerétől indítatva, tehetetlenségi súlyánál fogva, a német tilalom ellenére is, ismét a fegyveres fenyegetés eszközéhez nyúl Romániával szemben, hogy a területi engedményeket kicsikarja. A román

¹⁴⁹ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 52. l.

¹⁵⁰ Lásd 148—149. lapon.

kormány pedig újból Németország döntését fogja kérni. (Esetleg Magyarország is a döntőbíróshoz folyamodik.) Ezzel Németország elérné célját, s a végsőkéig feszült helyzetben, a döntőbíráskodás elfogadásával olyan feltételeket szabhatna, amilyeneket csak akar.

Amint előre látható volt, a román—magyar tárgyalások rendkívül nehezen indultak meg. A magyar kormány a román kezdeményezésre várt. Románia nem sietett ajánlatot tenni Magyarországnak.

Július 30-án a budapesti német követ informálta Csákyt a 26-i román—német megbeszélésekről és közölte, hogy a román kormány pozitív választ adott arra a német tanácsra, hogy közvetlen tárgyalásokat kezdjen Magyarországgal és Bulgáriával.¹⁵¹ Ez volt az első közvetett hivatalos értesülés a román kormány tárgyalási szándékáról. Ugyanazon napon azonban a román sajtó egy deklarációt hozott nyilvánosságra arról, hogy 40 000 magyarországi román nemzetiségű lakost cseréljenek ki ugyanannyi romániai magyarral.¹⁵² A magyar kormányt heves reagálásra készítette ez a javaslat, mert azt a következtetést vonta le, hogy Románia tárgyalási szándékai nem komolyak. Ezért egyrészt erélyes hangú jegyzéket küldött a román kormánynak azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar—román vitás kérdés nem kisebbségvédelmi ügy, hanem területi probléma.¹⁵³ Másrészt még július 30-án Sztójayn keresztül két feljegyzést terjesztett elő a német külügyminisztériumban. Az egyikben azt ajánlotta, hogy a magyar—román tárgyalások megkezdése előtt a román kormány „biztosítékul” engedjen át Magyarországnak egy határmenti várost, esetleg Nagyváradot, ezzel bizonyítva jóakarátát.¹⁵⁴ A másik, ugyancsak provokációs javaslatában közölte, hogy az 1919-es román megszállás alatt elszenvedett kárért 3 billió (!) márka kártérítést szándékozik kérni Románitól.¹⁵⁵

A magyar javaslatok és Sztójay állandó interveniálása a német külügyminisztériumban alaposan felbosszantották a német kormányt. Weizsäcker augusztus 3-án magához hívatta a berlini magyar követet és rendkívül éles hangnemben a következőket jelentette ki: A magyar

¹⁵¹ DGFP. X. 303. l. 6. sz. jegyzet.

¹⁵² Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 416. l.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ DGFP. X. 284. sz. irat. és 2. sz. jegyzete. 409. l.

¹⁵⁵ Uo. 305. sz. irat. 5. sz. jegyzete. 434. l.

javaslat egy határmenti város átadására német vélemény szerint a lehető legrosszabb kezdő megmozdulás volna a tárgyalásokra. A német kormányt nem érdekli semmiféle további információ Magyarországnak Romániával kapcsolatos szándékait illetően. Az út a közvetlen magyar–román tárgyalások felé már nyitva állt. A magyar kormánynak az az érve, hogy nem bízik Románia jóakarátában, s nem vár semmit sem a tárgyalásoktól, nem fogadható el, mert még egy közvetlen szó sem hangzott el. Mindaz, amit a magyar követ utóbbi látogatásai alkalmával a német külügyminisztériumban tenni próbált, a július 10-i müncheni magyar–német megállapodás elferdítése és aláírása volt, olyan vállalkozás, amelyben ő (Weizsäcker) nem vehet részt.¹⁵⁶

Pár nappal később, amikor a követ ismét több románellenes jegyzéket akart átadni Weizsäckernek, az államtitkár még ingerültebben lépett fel, s tanácsolta Sztójajnak, hogy a magyar kormány sürgősen hagyjon fel azzal a próbálkozással, hogy a tárgyalások helyett papírbombákkal propagandát fejtsen ki a német kormánynál. Ez alkalommal közölte azt is, hogy német vélemény szerint a Romániától kérni szándékolt pénzügyi jóvátétel túlzott és kierőszakolható.¹⁵⁷ Berlinben nem nézték jó szemmel azt sem, hogy a magyar sajtó szüntelenül a Magyarországnak nyújtott német támogatásról cikkezett. A külügyi hivatal sajtóosztályán nyíltan megmondták Sztójajnak, hogy „a magyar sajtóban kifejezésre jutó túlságos bizakodás, a ... német támogatás folytonos igen nyomatékos hangoztatása nem alkalmas arra, hogy a magyar–román légkört kedvezővé tegye”.¹⁵⁸

A német külügyminisztérium fellépése a magyar kormánynak a német támogatásban való „túlságos bizakodásával” szemben nemcsak azért történt, mert ez nyilvánvalóan kellemetlenül hatott a német–román viszonyra. A német diplomácia ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy még inkább tudatosítsa a magyar kormányban: az esetleges német támogatás ára, a kül- és belpolitikában tett korábbi engedmények Németország számára. A berlini magyar követ augusztus elején többször is igyekezett erre kormányra figyelmeztetni; idézett jelentésében a követ-

¹⁵⁶ O. L. Küm. pol. 1940–27/7–559. Sztójaj 1940. augusztus 5-i jelentése, valamint DGFP. X. 284. sz. irat. 409. l.

¹⁵⁷ DGFP. X. 305. sz. irat. 433–434. l.

¹⁵⁸ O. L. Küm. pol. 1940–27/7–559.

kezőket írta: „A német mértékadó körök magatartására és elhatározásaira befolyást gyakorol bizonyos velünk szemben fennálló morális kötelezettségnek tudata. A magyar—román tárgyalások esetleges siker telenségének esetében a szükségessé váló további német elhatározásoknál ez a tudat még jelentékeny szerepet játszhat. Kétségtelen azonban, hogy egyes irántunk nem egészen jóindulatú tényezők . . . minden lehetőséget meg fognak ragadni arra, hogy vélt, vagy látszólagos tényekre való hivatkozással a mi „történeti felelősségünket” állapítsák meg a tárgyalások meghiúsulásáért, s ezzel az érvvel az irántunk jóindulatú német köröket arról meggyőzzék, hogy Németországnak velünk szemben fennálló morális kötelezettségét eljátszottuk.”¹⁵⁹ Sztójay augusztus elején részletes jelentést írt arról is, hogy mivel lehetne Németország „morális kötelezettségének tudatát” Magyarország iránt fenntarani.¹⁶⁰ Ez többek között az ország belpolitikai életének német mintára történő további fasizálása! Jelentése elején megállapította, hogy a délkelet-európai államok belviszonyaival, szociális körülményeivel, az ottani jobboldali áramlatokkal szemben még nemrégiben megmutatkozó látszólagos német érdektelenség eltűnőben van, s „egyre gyakrabban hallani ilyen értelmű bírálatot, óhajoknak kifejezését magyar viszonylatban is”. Majd pontokba foglalva felsorolta, melyek azok a tényezők, amelyekről véleménye szerint a magyar—német viszony függ. Ezek között legfontosabbként említette: 1. Horthy viszonya Hitlerhez. 2. A zsidókérdés rendezése. 3. A magyarországi német kisebbség helyzete. 4. Birtokmegosztási és szociális reformok. Sztójay jelentésében sürgette kormányát, hogy tűzze napirendre ezeket a kérdéseket „nehogy mindenki mögött visszamaradjunk. De ma elsősorban a revízió kérdésében is, és pedig úgy általános vonatkozások, valamint a németek részéről várt támogatás miatt”. A követ ezzel kapcsolatban felidézte Goebbels jobbkezével, Fritsche miniszteri tanáccsossal folytatott beszélgetését. Fritsche kijelentette neki, hogy „Német részről a Magyarország iránt fennálló régi barátság figyelembevételével mellett is, igyekezni fognak ebben a kérdésben az igazságnak, méltányosságnak és a gazdasági szükségszerűségnek megfelelő középső vonalat elfoglalni. *Ha ettől a középső vonaltól Németország egyik vagy másik irányban esetleg eltérne, azt persze bizonyos gesztusokkal mindkét*

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 496—497. l.

fél befolyásolhatja". (Kiemelés tőlem, J. Gy.) Fritsche — tette hozzá Sztójay — nem külsődleges németbarát demonstrációra, hanem inkább a németek számára kedvező belpolitikai jelenségekre gondolt.¹⁶¹

Román—magyar vonatkozásban a német külügyminisztérium diplomáciai lépéseinek első eredménye az volt, hogy augusztus 7-én írásos jegyzékben közölte: a magyar kormány nem fog ragaszkodni ahhoz, hogy tárgyalásokat indítson egy határszéli város átengedéséről a román kormány jóindulatának bizonyítékául.¹⁶²

Bár a román Koronatanács már július 31-én elhatározta, hogy a közvetlen kapcsolatok felvételére Cadare belgrádi román követet Szófiába, Bossy római román követet pedig Budapestre küldi,¹⁶³ erre csak augusztus 7-én került sor. A román megbízott útjának célja csupán az volt, hogy tájékozódjon a magyar kormány elképzeléseiről, s javasolja magyar felelős megbízottak kiküldését Romániába, ha a magyar kormány hajlandó a közvetlen tárgyalások megkezdésére.¹⁶⁴ Teleki és Csáky viszont arra akarta felhasználni Bossy budapesti misszióját, hogy egy azonnali általános nyilatkozatot fogadtasson el a magyar követelésekről, s ily módon még a tárgyalások megkezdése előtt bizonyos kötelezettségek vállalására készítse a román kormányt.

Teleki a megbeszélésen egy emlékiratot akart átadni a román megbízottnak, amelyben a magyar kormány nevében kijelentette, hogy kész kompromisszumot kötni Romániával, ha a román kormány hajlandó a területi megegyezést a legrövidebb idő alatt tető alá hozni. Ennek megfelelően, amint a megegyezés létrejött, hajlandó a lakosságcsere gondolatát elfogadni egész Románia területére vonatkozóan. Amint a román kormány késznek nyilatkozik ennek az eljárásnak elfogadására, a magyar

¹⁶¹ Uo. Csáky e jelentéssel kapcsolatban valószínűleg magyarázatot kért a követőtől, amely arra is kiterjedhetett, hogy a kormány tagjaival szemben német részről nem merültek-e fel kifogások. Sztójay augusztus 6-án levelet írt Csákyknak, amelyben többek között kijelentette, hogy a kormány és személyek ellen nem hallott semmiféle megjegyzést, de a „fenti kérdésekben (zsidó-kérdés, szociális földbirtokrendezés) való magatartásunk *úgy min teddig is* — tehát nem új dolgokról van szó — lényegesen befolyásolhatja a velünk szemben való beállítást.” — Uo. 498. l.

¹⁶² DGFP. X. 305. sz. irat. 433—434. l.

¹⁶³ Uo. 262. sz. irat. 374—375. l. Fabricius bukaresti német követ jelentése Manoilescu román külügyminiszterrel folytatott megbeszéléséről.

¹⁶⁴ Uo.

kormány tudomására fogja hozni a határ új vonalát. „Hogy minden félreértés elkerültesék — fejeződött be az emlékirat —, a magyar kormány kötelességének érzi kijelenteni, hogy sem nem akar sem nem tud alkudozni. Ennélfogva ismertetni fogja Romániával azt a határt, ameddig ésszerűen elmehet és ami megfelel a kompromisszum igazi értelmezésének.”¹⁶⁵

Bossy az emlékiratot nem vette át, s elolvasni is csak mint magánember volt hajlandó. Az okmányt végül is augusztus 8-án Bárdossyn keresztül juttatták el a román kormányhoz. A román megbízott visszautasító magatartása meglehetősen elmérgesítette az előzetes megbeszélések hangulatát. A magyar lapok heves sajtókampányba kezdtek, Romániát időhúzással vádolták. Kétségbe vonták Bossy missziójának őszinte szándékait, vitatták mire terjed ki egyáltalán meghatalmazása.¹⁶⁶

Manoilescu román külügyminiszter augusztus 10-én válaszolta magyar emlékiratra. Ebben ismét a lakosságcserére tért vissza, mint a tárgyalások egyedül lehetséges alapelve, s csak ennek alapján látott lehetőséget a területi engedményekre. A tárgyalások mielőbbi megindítása elől azonban nem zárkózott el. Sőt többirányú javaslatot tett a tárgyalások színhelyére vonatkozólag. Augusztus 12-én érkezett meg Bukarestbe a magyar kormány viszonzválasza, ez visszautasította ugyan a román javaslatokat, de méltányolva a tárgyalási készséget, valamint azt, hogy a román kormány nem zárkózott el mereven a területátadás gondolatától, a tárgyalás színhelyét Sinaját javasolta, és megnevezte teljhatalmú megbízottját Hory András volt varsói követ személyében. Másnap

¹⁶⁵ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—27/a—540.

¹⁶⁶ Macartney, C. A. *Ullein-Reviczky, Guerre Allemande: Paix Russe* c. munkájára hivatkozva (63. l.) megemlíti, hogy Bossy augusztus 7-én Budapestre érkezve javasolta a közvetlen tárgyalások elhalasztását kedvezőbb időpontra. S megjegyzi, hogy ezt az állítást az akkori heves sajtókampány eléggé alátámasztja. (416. l.) Azt, hogy a román megbízott valóban ilyen javaslatot tett volna, semmiféle hiteles forrás nem igazolja. Sem a magyar külügyminisztériumi iratok között, sem a közzétett német diplomáciai okmányokban nem találtunk utalást erre, holott feltételezhető, hogy ilyen javaslat elhangzása után, a magyar kormány azonnal jegyzékkel fordult volna a német külügyminisztériumhoz. Ami a sajtókampányt illeti, azt véleményünk szerint eléggé indokolja az, hogy Bossy nem volt hajlandó nyilatkozatot tenni a magyar követelésekről.

román javaslatra a két kormány megállapodott abban, hogy augusztus 16-án Turnu-Severinben kezdik el a tanácskozásokat.¹⁶⁷

Augusztus 14-én a Pester Lloyd *Magyarország és Románia az új Európában* címmel félhivatalos cikket közölt, s azt bizonygatta, hogy Magyarország és Románia természetes szövetségesekké válnak, ha a területi problémák megoldódnak, és a két ország között megteremthető együttműködésre tett ajánlatot. A cikk a továbbiakban azt állította, hogy a területileg kielégített Magyarország katonai ereje szilárd garanciát fog jelenteni Románia számára.¹⁶⁸

A román—magyar tárgyalások útja augusztus első felében tehát megnyílt. A magyar kormány azonban nem sok eredményt várt a tárgyalásoktól, hiszen minimális követelései is Erdély több mint kétharmadára terjedtek ki, s világos volt, ha a tárgyaló asztalnál ülő magyar delegáció munkáját nem tudja alátámasztani azzal, hogy vagy saját fegyveres erejével, vagy a tengelyhatalmak révén nyomást gyakoroljon Romániára, a román kormány a magyar igényeket nem fogja elismerni. Fegyveres nyomás a német tilalom miatt egyelőre szóba sem jöhetett. Németország közvetlen támogatására sem lehetett számítani, mivel ekkor még Hitler szüntelenül hangzotta, hogy a román—magyar tárgyalásokba nem kíván beavatkozni.

A magyar kormány egyedüli reménye már csak Olaszországhoz fűződött. Bizonyos jelek ugyanis arra mutattak, hogy Mussolini a németekkel való megállapodás ellenére, háborús konfliktus felidézésére készül a Balkánon. Az olasz hadsereg esetleges közeli akciója pedig — a kormány elképzelése szerint — olyan új helyzetet teremtené, amely Romániát a magyar követelések gyors elfogadására készítené, különösen akkor, ha Magyarország felajánlaná közreműködését Olaszországnak.

Villani Frigyes római magyar követ augusztus 9-én sürgős jelentést küldött Budapestre arról, hogy Olaszországban újabban ismét sok szó esik Jugoszláviáról. „Olasz és szerb oldalról — írja jelentésében — egyaránt sűrűn hallani, hogy egy háborús konflagráció a két ország között nincs teljesen kizárva . . . Ha ehhez hozzátesszük a Ducenak július 8-án előttem tett kijelentését és az állandó csapateltolásokat északkelet felé, a arra az eredményre jutunk, hogy jó lesz minden eshetőségre idejekorán

¹⁶⁷ O. L. *Küm. res. pol.* 1940—27/a—550.

¹⁶⁸ Pester Lloyd 1940. augusztus 13.

felkészülni.”¹⁶⁹ Villani értesülései pontosak voltak. Mussolini 1940 augusztus elején valóban újból megkezdte a Jugoszlávia ellen végrehajtandó olasz támadás diplomáciai és katonai előkészítését. (A támadás megindítását szeptember második felére tervezte.)¹⁷⁰ Roatta, az olasz vezérkari főnök helyettese parancsot kapott, hogy dolgozza ki a Jugoszlávia elleni támadás hadműveleti terveit. A tábornok azonnal hozzá is kezdett a munkához és felvette a kapcsolatot előbb a római német, majd a magyar katonai attaséval a két országgal való katonai kooperáció megbeszélése végett.¹⁷¹

A római magyar katonai attasé, még mielőtt Roatta magához hívatta volna, Budapestre utazott, hogy értesüléseiről beszámoljon a kormánynak és a vezérkarnak. Villani jelentése és Szabó László személyes tájékoztatója felvillanyozólag hatott a magyar politikai és katonai vezetésre. S miközben folytak az előzetes román—magyar megbeszélések a tárgyalások megindulásáról, s a magyar sajtó Magyarország békés szándékáról, a román—magyar együttműködés jövőbeni lehetőségeiről írt hangzatos frázisokat, a magyar kormány és vezérkar titkos megbeszéléseket folytatott az olasz–jugoszláv háború esélyeiről, s elhatározta, felajánlja Magyarországnak fegyveres segítségét Olaszországnak abban a reményben, hogy ezzel megnyerje Olaszország támogatását, és segítségükkel kényszerítheti a román kormányt területi igényeinek gyors kielégítésére. S ha pedig valóban bekövetkezne Jugoszlávia elleni akció, az esetleg megteremtheti a lehetőséget a Románia elleni fegyveres fellépésnek is, amennyiben előzőleg megegyezés még nem jött volna létre.

Ezekről a titkos megbeszélésekről, az ott hozott határozatokról, majd a Rómában folytatott tárgyalásokról csak egyetlen forrás állt rendelkezésünkre: Szabó László római magyar katonai attasé terjedelmes jelentése a vezérkar főnökének, amelyben beszámol Roattával és Cianoval való találkozásáról, annak előzményeiről és mindarról, amit a kormány

¹⁶⁹ O. L. Küm. pol. 1940—27/7—565.

¹⁷⁰ *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 6-i bejegyzés. Ciano e tervéről a következőket jegyezte fel: „Mussolini nagyon sokat beszél szeptember második felében Jugoszlávia ellen végrehajtandó olasz támadásról. Nem hiszem, hogy Hitler megengedi a status quo megzavarását a Balkánon, ha csak valamilyen új mozzanat nem merül fel.” 273. l.

¹⁷¹ *DGFP. X. 343. sz. irat.* 481—483. l. Rintelen római német katonai attasé jelentése 1940. augusztus 9-én Roattával folytatott megbeszéléséről.

névében mondott az olaszoknak.¹⁷² Szabó jelentése alapján azonban eléggé pontosan rekonstruálható mindaz, amit a Jugoszlávia elleni olasz támadásban való részvételről Budapesten elhatároztak és az olasz kormánnyal közöltek.

A budapesti tanácskozások valószínűleg augusztus 10 és 12-e között folytak le, ezen Teleki, Csáky és Werth is résztvettek.¹⁷³ Magyarország közreműködését az esetleges Jugoszlávia elleni támadásban két dologgal indokolták:

1. Előegízhetheti a Romániával szembeni revízió mielőbbi sikeres megoldását.

2. Magyarország területeket szerezhet vissza Jugoszláviától is.¹⁷⁴

A tanácskozások alapján a római magyar katonai attasé megbízást kapott arra, hogy tájékoztassa az olasz kormányt a magyar—román tárgyalásokkal kapcsolatos új helyzetről,¹⁷⁵ és ajánlja fel a miniszterelnök

¹⁷² O. L. *Küm. res. pol. 1940—23*. Szabó László augusztus 16-i jelentése. Bár jelenleg Szabó jelentése az egyetlen forrás, a jelentésben leírtakat mégis hitelesnek tekinthetjük. A külügyminisztérium levéltárában irattározott jelentés, a vezérkar főnöke által hitelesített és a külügyminisztérium által ellenjegyzett hitelesített másolat. Az iraton semmiféle megjegyzés vagy széljegyzet nem található, amely kétségbevonná Szabó beszámolójának azon részeit, ahol Telekitől, vagy Csákytól kapott utasításokat idézi fel Roattával és Cianoval folytatott megbeszélései keretében. A jelentés bár terjedelmes, nem részletez mellékkörülményeket. Minden lényegesebb közlésnél kiemeli, hogy Telekitől, Csákytól vagy a vezérkari főnöktől kapott utasítások alapján járt el.

¹⁷³ A katonai attasé augusztus 12-én tért vissza Rómába repülőgépen. — O. L. *Küm. Számjel. A római követség számjeltáviratai. 1940. 263*. Feltételezhető, hogy az előtte való napokban látták el utasításokkal.

¹⁷⁴ Szabó László jelentésében leírja, hogy Ciano előtt Teleki és Csáky nevében kijelentette, hogy a Jugoszlávia elleni akcióban való részvételével Magyarország egyrészt erősítené az olasz—magyar barátságot, másrészt területeket szerezhetne magának. — Uo.

¹⁷⁵ Ez a tájékoztató lényegében a következőket tartalmazta: A román kormány arra törekszik, hogy télig elhúzza a döntést, abban reménykedve, hogy télen nem lehet katonai akciót kezdeni, 1941 tavaszán pedig talán kedvezőbb lesz a helyzet. A magyar kormány felfogása szerint Romániát csakis a háború veszélyével lehetne engedményekre készíteni. A román kormány azonban jól tudja, hogy a tengelyhatalmak nem engedik meg a háborút, s így a tárgyalásokon ragaszkodni fognak negatív álláspontjukhoz. A magyar kormány értesülése szerint Románia döntőbíráskodást akar. Magyarország semmiképpen sem egyezne bele a székelyek áttele-

és a külügyminiszter nevében olasz—jugoszláv háború esetére Magyarország fegyveres együttműködését. Szabónak az utasítás értelmében részletesen ki kellett fejteni a Jugoszlávia elleni akcióval kapcsolatosan a következőket: Magyarország két arcvonalon nem tudna egyszerre harcolni. Ezért a román kérdést minél előbb tető alá kell hozni vagy véglegesen vagy átmenetileg, de a magyar kormány számára kedvező módon, hogy katonai egységeit nyugodtan elvonhassa a magyar—román határról Jugoszlávia ellen. A magyar hadsereg ily előfeltételek megteremtése után olyan helyen és olyan hatással tudna beavatkozni, hogy Jugoszlávia összeomlását megindíthatná. Ha az olasz kormány olasz csapatok vagy hadianyag Magyarország területére való áttolására gondolna, akkor azokat „nemzetközi rendőrség” címén, a magyar hatóságok által kiürített területeken lehetne elhelyezni.

Csáky emellett még külön megbízással is ellátta a katonai attasét. Kérte, fejezze ki Mussolini előtt, hogy véleménye szerint az olasz katonai erőkkel egyidőben célszerű lenne legalább egy német sereget is elhelyezni Magyarországon területén.¹⁷⁶

Szabó László augusztus 12-én hagyta el a fővárost, s külön repülőgépen Rómába repült, ahol másnap találkozott az olasz vezérkari főnök helyettesével. Roatta ez alkalommal hivatalosan közölte, hogy a Jugoszlávia elleni hadműveleti előkészületek miatt az olasz és magyar vezérkar között kapcsolatokat óhajtának teremteni. Szabó viszont elmondta, hogy Budapesten járt, s így már módjában van ismertetni a magyar kormány elképzeléseit. Ezek után részletesen megállapodott Roattával abban, hogy miután a magyar kormány üzenetét átadta Mussolininak, újból felkeresi, majd Budapestre utazik, hogy kérje a magyar politikai és katonai vezetés felhatalmazását a konkrét előkészületek kidolgozására.¹⁷⁷

Több napi várakozás után, augusztus 16-án Mussolini helyett, aki ez időben nem tartózkodott Rómában, Ciano fogadta a magyar katonai attasét. Szabó részletesen beszámolt budapesti útjáról, átadta Teleki és

pítésébe, s ha a döntés magyar szempontból kedvezőtlen lenne, az kiszámíthatatlan következményeket vonna maga után. — Uo.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Uo.

Csáky üzenetét. Ciano — mint jelentésében írja — „mindezt elég egyhangúan hallgatta végig”. Az olasz külügyminiszter nem adott semmiféle konkrét választ a magyar kormány üzenetére. Csak annyit jegyzett meg, hogy bár a Jugoszlávia elleni támadás nem aktuális, az elképzeléseket általánosságban jónak tartja és továbbítani fogja Mussolininek. A magyar katonai attasé csalódottan távozott a Palazzo Chigiből, s összefoglaló jelentésében keserűen jegyezte meg, hogy benyomása szerint „Ciano gróf nincs tisztában a felajánlott magyar beavatkozás kihatásaival és így nem is tudja azt eléggé értékelni”.

Ciano magatartásának igazi oka azonban nem az értetlenség volt a magyar kormány ajánlatával szemben. Ő maga már az előkészületek kezdetekor nem bízott abban, hogy Hitler beleegyezését adja Jugoszlávia megtámadásához. Augusztus 16-án pedig már olyan értesülések birtokában volt, amelyek aggodalmát igazolták.

Hittler augusztus 15-én közölte a Wehrmacht hadműveleti csoportfőnökével, hogy egyáltalán nem érdekelt Olaszország Jugoszlávia elleni támadásában, délkeleten békét akar, s ezért a német—olasz vezérkari megbeszéléseket nem engedélyezi.¹⁷⁸ Ennek alapján Ribbentrop augusztus 16-án megbeszélést folytatott Alfieri berlini olasz követtel és egy jegyzéket adott át, amely több pontban fejtette ki, hogy a német kormány miért nem ért egyet jelenleg a Jugoszlávia elleni támadás tervével, s egyáltalán azzal, hogy Olaszország bármilyen akciót kezdjen a Balkánon.¹⁷⁹ Az olasz kormány másnap kénytelen volt válaszjegyzékben közölni a német kormányval, hogy nem tervezi támadást Jugoszlávia ellen, s tartja magát a korábbi megállapodásokhoz.¹⁸⁰ Augusztus 24-én pedig Mussolini személyesen írt levelet Hitlernek, s ebben megerősítette a korábbi jegyzéket és a délkelet-európai béke fenntartásának szükségességéről szavalt.¹⁸¹

A remények, amelyeket a magyar kormány az olasz—jugoszláv konfliktus lehetőségéhez fűzött 1940 nyarán, ezzel füstbe mentek. Nem sikerült a beavatkozás felajánlásával 1940 augusztusában kedvezőbb

¹⁷⁸ DGFP. X. 343. sz. irat. 4. sz. jegyzete. 483. l.

¹⁷⁹ Uo. 353. sz. irat és 2. sz. melléklete. Valamint: *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 17-i bejegyzés.

¹⁸⁰ DGFP. X. 343. sz. irat. 1. sz. melléklete.

¹⁸¹ Uo. 388. sz. irat. 538—539. l.

pozíciót kivívni a Romániával szembeni területi revízió szempontjából. Ma nincs adatunk arra, mennyiben állt a kormány szándékában, adott esetben a tervezett katonai beavatkozást Jugoszlávia ellen gyakorlatban is megvalósítani, vagy mennyiben volt csak diplomáciai manőver ez az ajánlat, ügyesnek vélt sakkhúzás ahhoz, hogy Olaszország fokozott támogatását kivívják Romániával szemben. Mindenesetre ez a vállalkozás is kalandor vállalkozás volt, s nem csak a bécsi döntés vonatkozásában, hanem Magyarország háború alatt folytatott egész külpolitikájának értékelése szempontjából is figyelemre méltó. Jugoszlávia 1940-ben a jószomszédi kapcsolatok megteremtésére törekedett Magyarországgal. Igyekezett befolyását érvényesíteni Romániában a magyar területi igények békés úton történő részleges kielégítése érdekében. Sőt maga sem zárkózott el a Magyarországnak teendő területi engedmények elismerése előtt. Mindez több mint elegendő ok lehetett volna ahhoz, hogy a magyar kormány ne tegyen ajánlatot a Jugoszlávia ellen tervezett olasz támadásban való részvételre. A „morális gátak” azonban — amelyet Teleki politikai tevékenységével kapcsolatban oly sokat emlegettek — nagyon is jelentéktelen szerepet játszottak oly időszakokban, amikor az „országgyarapító” programot, különösen a Romániával szembeni revíziót közelebb lehetett vinni a megvalósuláshoz. A Jugoszlávia elleni beavatkozás terve is jól érzékelteti 1940 augusztusában, hogy a Teleki-kormány általános külpolitikai célkitűzései mennyire alá voltak rendelve gyakorlatilag a revíziós törekvéseknek, milyen ingatag talajon állott Magyarország fegyveres semlegessége.

4. A turnu-severini tárgyalások és a bécsi döntés

A magyar delegáció 1940. augusztus 14-én utazott el Budapestről Turnu-Severinbe, ahol a Zsófia nevű gőzösön rendezte be főhadiszállását. A magyar kormány ugyanis kötötte magát ahhoz, hogy a tárgyalásokat részben „magyar területen”, vagyis ezen a hajón folytassák. Ezt a lépést nem lehetett barátságos gesztusnak beállítani Románia iránt. A delegáció vezetője Hory András, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, egykori varsói követ volt. Tagjai voltak Újszászy István ezredes, a Honvédelmi Minisztérium kémelhárító osztágának vezetője,

Bárdossy László bukaresti magyar követ, aki a román fővárosból utazott a tárgyalások színhelyére és néhány vezérkari tiszts és diplomata, akik mint titkárok vettek részt a megbeszéléseken. A román delegáció vezetője Valer Pop volt.

A román—magyar tárgyalások augusztus 16-án déli tizenkét órakor kezdődtek meg. Hory a megnyitó ülésen átadta a magyar kormány emlékiratát s a térképmelléleteket. A magyar javaslat 69 000 km² terület átadását vetette fel. Ennek a javaslatnak kulcskérdése a székelyek lakta terület volt; ennek átadásához a magyar emlékirat feltétlenül ragaszkodott, mert, hogy — mint később Teleki beismerte: „kényszerűen ez más tekintélyes kiterjedésű területeket hoz vissza”.¹⁸² Az emlékirat átvétele után a román delegáció vezetője felolvasta a román kormány nyilatkozatát; ez lényegében a magyar javaslatok visszautasítását jelentette, bár nem az akkor átvett memorandumra készült válasz volt. De abból, ahogy a magyar—román területi problémára reagált, kitűnt, hogy az erdélyi terület több mint kétharmadára bejelentett magyar igényt a román kormány semmiképpen sem fogja elfogadni.¹⁸³ A tárgyalások megnyitó ülése ezzel véget is ért. A román delegáció visszautazott Bukarestbe további utasításokért. A megbeszélések három nappal később, augusztus 19-én folytatódtak.

A három napos szünet alatt élénk diplomáciai tevékenység folyt. Mind a magyar, mind pedig a román kormány diplomáciai akciói továbbra is arra irányultak, hogy a tengelyhatalmakat bevonják a tárgyalásokba, hogy saját álláspontjuk támogatására Németország beavatkozását előidézze. A román delegáció vezetője visszatérve Bukarestbe úgy nyilatkozott, hogy a magyar javaslat már csak azért is elfogadhatatlan, mert kétmillió román nemzetiségű lakos kerülne magyar uralom alá,¹⁸⁴ majd a román külügyminisztériumban átadták a német és olasz követnek a magyar emlékirat szövegét. Ugyanakkor Berlinben még a tárgyalások folytatása előtt a magyar katonai attasénak módot nyújtottak arra, hogy betekintést nyerjen a román területi engedményt tartalmazó

¹⁸² O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 31.

¹⁸³ O. L. Küm. Számjel. 1940. A Zsófia hajóval folytatott számjeltávirati érintkezés. (Továbbiakban Zs.) Az augusztus 16-i tárgyalás jegyzőkönyvét lásd: O. L. Küm. res. pol. 1940—27/a.

¹⁸⁴ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs.

javaslatba. E javaslat szerint a román kormány hajlandó lett volna a magyar határ mentén egy körülbelül 50 kilométer széles területsáv átengedésére, amely északon a Bükk hegységgel, majd Szilágysomlyótól nyugatra eső területet Borosjenőig, onnan a Fehér Körös mentén a határig terjedő részt foglalta volna magába. A javaslat megemlítette még, hogy az átengedendő terület esetleg módosulhatna még délen Arad, északon pedig Nagybánya és a Radnai hegység térségével.¹⁸⁵ Ezt a javaslatot a magyar kormány eleve elfogadhatatlannak tartotta. Más diplomáciai forrásokból szerzett értesülések még inkább fokozták a kormány ingerültségét: Bárdossy jelentette, hogy a bukaresti olasz követ szerint a román delegáció a legközelebbi ülésen javasolni fogja, hogy előbb a lakosságcsere problémáját vitassák meg, s csak azután kezdjenek tárgyalásokat a területi koncessziókról. Az olasz követ tanácsolta Bárdossynak: a magyar delegáció válaszul e javaslatra, vesse fel, hogy a román kormány maga végezzen számításokat a lakosságcseréről és javasoljon határvonalat. Amennyiben ez lényegesen eltérne a magyar elképzelésektől, a magyar kormány kérjen halasztást a tervezet tanulmányozására, de semmi esetre se szakítsa meg a tárgyalásokat.¹⁸⁶

Bárdossy más forrásból olyan értesülést is szerzett, hogy a román kormány három hónapi időt fog kérni avégből, hogy összegezést készítsen: a Romániában élő magyarok közül ki kíván magyar fennhatóság alá tartozni, s összeállítsa az ingatlanok kicserélési minőségét is. Ennek alapján a román kormány valószínűleg hajlandó lenne a Magyarországról elköltöző román lakosok ingatlanainak kiterjedését leszámítva, annyi terület átengedésére, amelyen az áttelepülni kívánó magyarok elhelyezhetőek lennének.¹⁸⁷ Ezek az értesülések csak erősítették a kormány felfogását, hogy a közvetlen tárgyalásoknak semmi értelmük sincs.

Ilyen előzmények után augusztus 19-én délután rendkívül ideges légkörben folytatódtek a turnu-severini tárgyalások. A megnyitás után éles vita folyt a magyar delegáció megbízóleveléről. Román felfogás szerint a magyar megbízólevél nem egyenértékű a román delegáció meghatalmazásával, mert nem terjed ki szerződés kötésre is. A vita végül is azzal zárult, hogy Hory új megbízólevelet kér kormányától. Ezek után

¹⁸⁵ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Csáky 1. sz. távirata Horynak.

¹⁸⁶ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Bárdossy 4. sz. távirata a külügyminiszternek.

¹⁸⁷ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Bárdossy 5. sz. távirata a külügyminiszternek.

Valer Pop válaszolt a magyar kormány emlékiratára. Miután hosszasan fejtegette, hogy miben különbözik az erdélyi kérdés Besszarábia és Dobrudzsa problémájától, ismertette a román álláspontot. Ez lényegében megegyezett az előzetes diplomáciai értesülésekkel: A kiindulási pont a lakosságcsere kell hogy legyen. Területi engedmény csak annyiban jöhet szóba, amennyiben a lakosságcsere szükségessé teszi. A román delegáció hajlandó a tárgyalásokat folytatni akkor, ha a magyar megbízottak a lakosságcsere elvét tárgyalási alapul elfogadják.¹⁸⁸

Pop nyilatkozata után, a magyar kormány válaszána megérkezéséig a tárgyalásokat ismét felfüggesztették. Igen érdekesek azok a nem hivatalos beszélgetések, amelyek a tárgyalások szünetében a két delegáció vezetője között a Zsófia hajón történtek. Pop arra törekedett, hogy meggyőzze a magyar megbízottakat a nem hivatalos, bizalmas tárgyalások szükségességéről, s arról, hogy előbb elvi megállapodást kellene létrehozni, azon az alapon, hogy a magyar kormány számszerűleg mennyi magyar lakost kíván vissza, s ebből következtetni a szükséges területi engedményekre. Majd az elvi megállapodás után átmeneti szünetet kellene tartani a tényleges rendezésig, hogy „a román közvéleményt a megállapodás elfogadására előkészítsék”.¹⁸⁹ Hory viszont azzal érvelt, mivel a „román közvélemény mindinkább elfordul a területi koncesszió gondolatától”, a rendezés elhalasztása csak nehezítené a helyzetet.

A tárgyalások az éjszakai órákban folytatódtak tovább. Kitént, hogy mind a magyar, mind a román kormány mereven ragaszkodik álláspontjához. Közeledés a két álláspont között egyetlen kérdésben sem jött létre. A román küldöttség vezetője újabb nyilatkozatot olvasott fel, amely a következőket tartalmazta: „A román kormány eddigi nyilatkozataiból semmit visszavonni, vagy ahhoz hozzátenni nem tud. Magyar kormány területi igényekre alapítja álláspontját, anélkül, hogy az etnikai elvet tekintetbe venné. Román kormány viszont etnikai elv alapján áll, amely lakosságcserevel megvalósítható és logikusan együtt jár területi módosításokkal. Székelyek problémája is megoldható lakosságcsere

¹⁸⁸ O. L. Küm. Számjel 1940. Zs. Hory 8 és 9 sz. távirata a külügyminiszternek. Beszámoló az augusztus 19-i ülésről. Az augusztus 19-i tárgyalás jegyzőkönyvét lásd: O. L. Küm. res. pol. 1940—27/a.

¹⁸⁹ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Hory 12. sz. távirata a külügyminiszternek.

alajján. Magyar kormányon fordul meg tehát, vajon ezt tárgyalási alapul elfogadjá-e.”¹⁹⁰

Hory a nyilatkozat felolvasása után kijelentette, hogy a további tárgyalásoknak nem látja értelmét, de utolsó kísérletként Budapestre utazik a kormány informálására. A tárgyalásokat ezek után berekesztették.

A helyzet a két ország között rendkívül feszültté vált. Nyilvánvaló volt ugyanis, ha a tárgyalások néhány napon belül folytatódnak is, kétoldalú megegyezés már semmiképpen sem jöhet létre, a turnu-severini kastélyban és a Zsófia gőzös tárgyalóteremmé alakított szalonjában a román—magyar területi vita nem nyerhet megoldást. Feltételezhető, hogy a román kormány magatartását a turnu-severini tárgyalásokon az az elképzelés diktálta, hogy Németország végül is el fogja fogadni a korábbi román ajánlatot és döntőbírói úton oldja fel a feszült helyzetet. S mivel feltehetőleg értesültek arról, hogy Hitler figyelmét a lakosságcserevel kombinált területi koncesszió elve megragadta, a döntőbíráskodástól Románia számára kedvező megoldást vártak. Bár okmányyszerűen, az erre vonatkozó források hiányában nem tudjuk bizonyítani, hogy a román kormány értesült volna arról, hogy Hitler ezzel kapcsolatban milyen kijelentést tett a bolgár—német tárgyalásokon, feltételezésünket mégis indokoltnak tekintjük, éppen abból kiindulva, hogy a román delegáció mereven ragaszkodott a tárgyalásokon a lakosságcsere elvéhez, még akkor is, miután kiderült, hogy a magyar kormány ezt még tárgyalási alapul sem fogadhatja el. Valer Pop a turnu-severini tárgyalások megszakítása után Fabricius bukaresti német követnek tett nyilatkozatában a román kormány álláspontját azzal magyarázta, hogy a román államférfiak a júliusi német—román tárgyalásokat úgy értelmezték, hogy Németország nem szándékozik egyszerűen területátengedésre kényszeríteni Romániát. Hitler ezen a tárgyaláson az etnikai elvről beszélt. Ebből kifolyólag a román kormány azt a következtetést vont le, hogy Németország nem fogja megkívánni olyan területek átengedését Magyarországnak, amelyek tisztán román lakosságúak, csak azért, mert valaha Magyarországhoz tartoztak. Ennek alapján vetették fel az áttelepítés problémáját, mint az egyetlen lehetőséget a megoldásra.¹⁹¹

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ DGFP. X. 396. sz. irat. 547—549. l. Fabricius 1940. augusztus 26-i jelentése.

Mindenesetre tény, hogy a román kormány a tárgyalásokat berekesztő napot követően, amikor követe útján térképeket juttatott el Erdélyről a német külügyminisztériumba, hogy ezek alapján bizonyítsa a magyar követelések teljesíthetetlenségét, ismét kérte Hitler döntőbírói közbelépését. S annak ellenére, hogy Woermann államtitkárhelyettes, aki a román követet fogadta, megismételte a korábbi negatív német álláspontot, a román diplomata kormánya nevében továbbra is hangoztatta, hogy a magyar–román viszályt német beavatkozás nélkül nem lehet megoldani.¹⁹²

A magyar kormány saját elképzeléseit illetően sokkal kevésbé volt bizakodó, mint a román kormány. Teleki, augusztus 20-án, amikor a magyar delegáció visszaérkezett Turnu-Severinből Budapestre, szinte kilátástalannak látta a helyzetet. A tárgyalások továbbfolytatását értelmetlennek tartotta, mivel ez a jelek szerint megközelítőleg sem vehet fel olyan javaslatot, ami számára elfogadható lenne. Egyetlen lehetőséget látott maga előtt, a *fegyveres megoldást*, de ezzel szemben ott állt a határozott német vétő. Teleki lelkiállapotát és helyzetmegítélését jól érzékelteti az a levél, amelyet augusztus 20-a körül írt valószínűleg azért, hogy saját maga számára tisztázza gondolatait. Ebben az elkeseredett hangú írásban vádolta magát, hogy lehetetlen helyzetbe sodorta az országot, mert kedvező megegyezés a román kormánnyal nem érhető el, kedvezőtlen megállapodás pedig belső felforduláshoz vezetne. Végzetes hibának nevezte azt, hogy akceptálta Hitler július 10-i ajánlatát a román királynak írandó levélről, amelyben a magyar kormánnyal folytatandó tárgyalásokra szólította fel a román uralkodót, anélkül, hogy meggyőződött volna arról, hogy valóban döntő jelentőségű hatást gyakorol-e a felszólítás a román kormány elhatározására. A fegyveres megoldás az egyetlen út — írta levelében — ami tekintve a hadseregben uralkodó feszült helyzetre, amúgy is alig elkerülhető. Ebben az esetben azonban feltételezhető, hogy a németek, ha a szükség úgy kívánja, katonai erővel is képesek megakadályozni Magyarországot abban, hogy támadást indítson Románia ellen. Ez pedig katasztrofális lenne. Mégis — vonta le Teleki a következtetést — egyszerűen lehetetlen lenne tudomásul venni a románok visszautasítását, s levenni a napirend-

¹⁹² DGFP. X. 376. sz. irat. 524–525. l.

ról az erdélyi revíziót azzal, hogy „bocsánatot kérünk, hibát követtünk el”. Teleki bűnösnek nevezte magát levelében a helyzet ilyen alakulása miatt, amelyért bűnhődnie kell.¹⁹³

Teleki számára ezekben a napokban nem volt kiút az útvesztőből. Bármennyire jól látta a magyar támadás esetleges végzetes következményeit, a mellett döntött, hogy ha a román kormány a tárgyalások újra-

¹⁹³ *Journal of Central European Affairs*. 1947. I. 69. 1. Two Teleki letters. “We have drifted into an impossible situation, or rather I drew the country and nation into it.

A favorable agreement with the Rumanians is impossible. An unfavorable one will lead to revolution. Therefore a solution by arms is the only way left. In view of the extreme forward position of the troops, we are on the brink of it and can hardly avoid it now. If the Germans should put pressure on us and intervene, probably by force of arms, that’s catastrophe.

It is true that Hitler said: “You can march tomorrow morning, that’s your business—but in that case I will make known my complete indifference; in no event will I go to your help — then: do not demobilize,” — then again: “the Rumanians must reach an agreement with you, the road from Bucharest leads through Budapest.” I interpreted this in a favorable sense, relieved of the nightmare of being confronted with an order. That is why I greeted with joy Hitler’s statement that he would write a strong letter to the Rumanian king and compel him to negotiate. This was a fatal mistake on my part. I saw only that he would bring pressure to bear on the Rumanians, but not what a difficult situation we would necessarily be forced into by the fact that we were told at the critical point that we could not resort arms, at least for the present.

True, I told Hitler that if one sits down to negotiate, one can only do so, conscious that possibly one must resort to the *Ultima Ratio*. To negotiate for weeks and then to separate saying, „I beg your pardon, we’ve made a mistake,” is quite impossible. The tacit admission of this by Hitler would authorize anyone to resort to *Ultima Ratio* after negotiations failed, provided one dealt with a normal person. Not so with a dictator. And I should have known it.

Under the circumstances Hitler ought to have been warned more clearly and seriously that by forcing the Rumanians to negotiate he was provoking the possibility, even the probability, of an armed clash. I should have persuaded him not to take this step, either in our case, or in the case Bulgarians. Because it would have been impossible for the Bulgarians to negotiate and then get something while we had afterwards to wait in uncertainty. He should have been persuaded to postpone his intervention until after a decision in the English affair.

I failed to do so and this was a fatal mistake, a want of foresight and, in view of the gravity of the consequences which have culminated in the present situation, a crime against the nation. Because of this mistake, I must leave in order to atone for my crime. That concerns my own person. As far as the whole affair is concerned, a sincere exposition of the above might clarify and ease the situation.”

megnyitásokor nem fogadja el a magyar követeléseket, elindítja a hadsereget. Egy valamiben azonban még reménykedett. Abban, hogy Hitler a magyar támadás által a Balkánon kialakulható zűrzavar megakadályozása végett esetleg mégis úgy lép közbe, hogy kényszeríteni fogja a román kormányt egy Magyarország számára kedvező megoldás elfogadására. A magyar kormány diplomáciailag ezért arra törekedett, hogy meggyőzze a német kormányt: Románia csak taktikázik és nem akar radikális megoldást. Mivel a helyzet robbanásig feszült, a román kormány magatartása oda vezethet, hogy bármelyik pillanatban sor kerülhet a román—magyar konfliktusra, ha csak Magyarország nem kap hathatós segítséget a kérdés megoldására a tengelyhatalmaktól. Teleki tervébe ugyanakkor bele tartozott az is, hogy Magyarország *ne kérje a tengelyhatalmak döntőbíráskodását*, mert az előzetes beleegyezést jelentene bármilyen megoldás elfogadásába. Teleki azt akarta, hogy ezt a lépést Románia tegye meg,¹⁹⁴ mert úgy képzelte, ez előnyös lehetne Magyarország számára. Ugyanis, ha Románia kéri a döntést, Magyarország nélkül, akkor a magyar kormány — elképzelése szerint — hangsúlyozhatná, hogy ilyen megoldás csak akkor lenne elfogadható számára, ha legalábbis valamiféle előzetes ígértet kapna arra, hogy a döntés kedvező lesz; s az a látszat is megmaradhatna, hogy Magyarország nem fél a fegyveres leszámolástól, bízik katonai erejében, áldozatokat tehát nem neki, hanem Romániának kell hozni.

Augusztus 24-én anélkül, hogy a háromnapos szünetben bármiféle biztató mozzanat érződött volna a két kormány álláspontjának közeledésében, a turnu-severini tárgyalások újból elkezdődtek. A magyar megbízottak azzal a feladattal utaztak ismét a tárgyalások színhelyére, hogy kemény magatartást tanusítva szögezzék le: A magyar kormány felfogása szerint Románia azért nem hajlandó érdemi tárgyalásokat kezdeni, hogy ideje legyen Bulgáriával olyan megegyezést teremteni, amelynek folytán a Dobrudzsában felszabaduló hadosztályokat a magyar határra dobhatják. Magyarország annak tudatában cselekszik, hogy Románia katonailag és morálisan a fegyveres megoldást készíti

¹⁹⁴ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 514—521 o. Teleki 1940. szept. 31-i levele Horthyhoz, amelyben visszaemlékezve az eseményekre, vázolja a magyar kormány álláspontját a döntőbíráskodás kérdésében.

elő.¹⁹⁵ Hory utasítást kapott, hogy kérjen a román delegációtól javaslatot és csak a területátengedés elve alapján tárgyaljon.

Valer Pop a magyar nyilatkozatot ultimatív jellegűnek nevezte, majd kijelentette: a román küldöttség hajlandó ugyan a tárgyalásokat folytatni, hogy „megértő szellemét és a két országnak és népnek a tengelyhatalmak által szándékolt európai rendbe való beállítására irányuló változatlan akaratát újólag bebizonyítsa”. A tárgyalások esetleges megszakításáért magáról minden felelősséget elhárít, miután a magyar kormány visszautasítja az etnográfiai elven, a népességcserén és a területi koncesszió alapuló román javaslatokat.¹⁹⁶

Hory kimért és rövid viszontválasza nem hagyott nyitva egyetlen hátsó ajtót sem: „Megállapítható, hogy a román királyi kormány javaslatunkat visszautasítja és nincs abban a helyzetben, hogy ezen az alapon tárgyaljon. Miután utasításaim folytán attól nem térhetek el, további tárgyalásokba legnagyobb sajnálatomra nem bocsátkozhatom.” Ezek után kérte az értekezlet berekesztését.¹⁹⁷

A román delegáció vezetőjének a magyar javaslatra tett néhány meg-egyzése után, az ülést befejezettnek tekintették, s ezzel a turnu-severini tárgyalások véglegesen megszakadtak. Bár közvetlenül a magyar megbízottak elutazása előtt Valer Pop ismét megjelent a Zsófia hajón, s bizonyos engedményeket tartalmazó nyilatkozatot tett, a tárgyalások újraindításáról már nem lehetett szó. A nyilatkozat lényege az volt, hogy a román kormány hajlandó konkrét határjavaslatot tenni, amelyet népességcseréje elve alapján dolgoznának ki, s amely az összes Erdélyben élő magyar nemzetiségű lakosra vonatkozna, a székelyek kivételével. A javasolt határvonalat azonban feltétlenül függővé kívánják tenni a magyarok Erdélyből való tényleges átköltözködésétől.¹⁹⁸ Pop végül nem hivatalosan közölte azt is, lehetséges, hogy a román kormány a székelykérdésre is hajlandó javaslatot tenni, ha ezt a magyar kormány kívánja, a következő elvek alapján:

¹⁹⁵ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs.

¹⁹⁶ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Hory 15–19. sz. távirata a külügyminiszternek.

¹⁹⁷ Uo. Az augusztus 24-i tárgyalások jegyzőkönyvét lásd: O. L. Küm. res. pol. 1940–27/a.

¹⁹⁸ O. L. Küm. Számjel. 1940. Zs. Hory 21. sz. távirata a külügyminiszternek.

- a) a román szuverenitás keretében adott széleskörű autonómia,
 b) az egész székelyföldnek az áttelepítési akcióba való bevonása útján.¹⁹⁹

A tárgyalások megszakadásának napján a magyar kormány több olyan intézkedést foganatosított, amelyek már a Románia elleni támadás előkészítését célozták. A katonák aratási szabadságolását beszüntették, a már szabadságoltakat visszarendelték állomáshelyükre. Három, az előkészületben eddig részt nem vett hadtestet (III., V., VII.) mint Harmadik Hadsereget mozgósították, s a már határmentén elhelyezett első és második hadsereg jobbszárnyán állították fel. A mozgósított hadsereg létszáma 40 000 főt tett ki.²⁰⁰ A mozgósított alakulatok parancsot kaptak, hogy augusztus 28-án legyenek készen az indulásra, hacsak Románia addig nem fogadja el a magyar kormány követeléseit.²⁰¹ A magyar erőkkkel a határon szembenálló román haderő 8–10 hadosztályt tett ki.²⁰²

A tárgyalások megszakításáról és a magyar katonai intézkedésekről Erdmannsdorff budapesti német követ még 24-én jelentett Berlinbe, azzal a következtetéssel, hogy benyomása szerint „Magyarország minden valószínűség szerint jövő hét közepén katonai akciót fog kezdeni, hacsak a tengelyhatalmak előbb nem lépnek közbe”.²⁰³

A magyar kormány a katonai előkészületek mellett diplomáciai lépéseket is tett. Már augusztus 23-án a belgrádi magyar követen keresztül kérdést intézett a jugoszláv kormányhoz: Magyarország számíthat-e Jugoszlávia jóindulatú semlegességére magyar–román fegyveres összecsapás esetén?²⁰⁴ Bessenyey, belgrádi magyar követ, augusztus 25-én táviratilag jelentette, hogy a jugoszláv külügyminiszter szerint, mivel Jugoszlávia mindkét országgal baráti viszonyt tart fenn, álláspontja

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 418. l.

²⁰¹ Nagybaczoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendő*. Budapest 1945. 38. l.

²⁰² Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschal Antonescu*. Wiesbaden 1954. 9. l. Az 1940. augusztus 26-án, a német külügyminisztériumban átadott magyar jegyzék az Erdélyben tartózkodó román hadosztályok számát 20-ra tette.

²⁰³ DGFP. X. 384. sz. irat: 534–535. l. „It is my impression, shared by my Italian colleague, that in all probability Hungary will start military operations about the middle of next week, unless the Axis Powers intervene first.”

²⁰⁴ O. L. Küm. pol. 1940–27/7–511.

a körülményektől és a nagyhatalmak állásfoglalásától függ.²⁰⁵ Csáky másnap magához kérte Erdmannsdorff német követet és közölte vele: tekintettel arra, hogy a román kormány halogató taktikája a román katonai erők növelését eredményezheti a román—magyar határ mentén, aminek következtében a magyar támadás esetén a háborús veszteségek csak növekednének, a magyar kormány berlini követe útján az alábbi kérdéseket szándékozik intézni a német kormányhoz:

1. A birodalmi kormány magyar—román konfliktus esetén szigorú vagy jóindulatúan semleges magatartást tanúsítana-e? (Szállítana-e mindkét félnek hadianyagokat?)

2. Megegyezik-e Berlin véleménye a bukaresti német követ azon kijelentésével, hogy a román kormány Turnu-Severinben benyújtott javaslatát tartja a probléma egyedül lehetséges megoldásának. Megegyezik-e a német kormány véleménye Darré birodalmi miniszter ama nyilatkozatával, hogy Magyarország részéről minden olyan kísérlet, amely az erdélyi kérdést fegyveres konfliktus árán kívánná megoldani, nemzedékekre tönkre tenné a Németország és Magyarország között fennálló baráti viszonyt és előre nem látható következményekkel végződne.²⁰⁶

Érdekes megjegyezni, hogy Csáky a magyar kormány magatartását — ugyan úgy, mint a román kormány saját álláspontját —, a Hitlerrel folytatott júliusi megbeszéléssel indokolta. Kijelentette Erdmannsdorffnak: a tárgyaláson résztvett magyar államférfiak Hitler nyilatkozatát úgy értelmezték, hogy a magyar kormányt csak a jól felfegyverzett román hadsereg miatt óvta a katonai akciótól, nem pedig a német érdekek miatt. Ebből kiindulva feltételezték, hogy Románia elutasító magatartása esetén, Hitler szabadkezet engedne Magyarországnak. A magyar kormány ezért most tisztázni szeretné a helyzetet. Csáky, aki mindig vigyázott arra, hogy az a pozitív vélemény, amelyet német kormánykörökben, mint németbarát politikusról, róla alkottak, nehogy csorbát szenvedjen, teljesen egyéninek látszó akcióval fejezte be Erdmanns-

²⁰⁵ O. L. *Küm. pol.* 1940—27/7—598.

²⁰⁶ Darré ezt a nyilatkozatot Sztójay útján a magyar földművelésügyi miniszterhez intézte. Sztójay a nyilatkozatot úgy értelmezte, hogy ez esetben Magyarországnak számítani kellene Németország fegyveres közbelépésével. — *DGFP. X.* 393. sz. irat. 543—544. l.

dorffal folytatott megbeszélését. Bizalmasan közölte ugyanis a német követtel, hogy felfogása szerint, Hitlernek a magyar kormányzóhoz intézendő üzenete még elegendő erőt jelentene ahhoz, hogy Magyarországot a támadástól visszatartsa.²⁰⁷

A Csáky által említett memorandumot Sztójay augusztus 27-én adta át Woermann külügyi államtitkárhelyettesnek. A memorandum, miután részletezte a magyar kormány felfogását Románia magatartásáról és az Erdélyben tartózkodó román katonai alakulatok gyorsütemű megerősödéséről közölt adatokat, leszögezte: „Ebben a helyzetben a magyar kormány úgy érzi, arra kényszerül, hogy tekintetbe vegye a kérdés katonai megoldását és nem szükséges megvárni, míg a helyzet Románia számára sokkal kedvezőbbre fordul, hanem magának kell meghatározni a közbelépés idejét.”²⁰⁸ Az emlékirat a katonai megoldás szükségességének hangsúlyozásával, a már ismertetett kérdések feltevése után a következőkkel fejeződött be: Feltételezhető, hogy a közlés nem érte meglepetésként a birodalmi kormányt, mivel „Ókegyelmessége a birodalmi külügyminiszter és Ciano gróf jól fog emlékezni arra, hogy amikor a tengelyhatalmak direkt tárgyalásokat javasoltak neki, a magyar miniszterelnök kifejtette azt a véleményét, hogy ha valaki ilyen nehéz kérdésben kezd tárgyalni, akkor ultima ratioval is számolni kell”.²⁰⁹

A magyar kormány emlékirata már valóban nem okozott különösebb meglepetést Berlinben. Nem azért, mintha tudomásul vették volna, hogy Magyarország katonai akciót kar kezdeni, hanem éppen ellenkezőleg, mert Hitler elérkezettnek látta az időt, hogy beavatkozzon a magyar–román területi viszályba. Amikor Sztójay augusztus 27-én a memorandumot átadta a német külügyminisztériumban, Hitler már utasításokat adott azoknak a diplomáciai és katonai intézkedéseknek gyors foganatosítására, amelyek a német beavatkozást voltak hivatva előkészíteni és biztosítani. Hitler elhatározását megelőző napon, augusz-

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ O. L. *Küm. pol.* 1940–27/7–630. „In diese Lage versetzt sieht die Ungarische Regierung sich gezwungen sich mit dem Gedanken einer militärischen Lösung der Frage zu befassen und dürfe dabei nicht abwarten, bis die Lage für Rumänien sich am günstigsten gestalte, sondern müsse den Zeitpunkt eines Eingreifens selbst bestimmen.”

²⁰⁹ Uo. Valamint: *DGFP. X. 400. sz. irat. 553–555. l.*

tus 25-én az olasz kormány is érintkezésbe lépett Berlinnel, aggodalmát fejezve ki Magyarország makacs magatartása miatt, mert a jelek szerint fegyveres konfliktushoz vezethet. Ciano — Alfieri berlini olasz nagyköveten keresztül — megkérdezte Ribbentrop-tól, nem volna-e indokolt a közös német—olasz fellépés, azzal a céllal, hogy a két nagyhatalom figyelmeztesse a magyar kormányt a júliusi müncheni megbeszélések alapján, magatartásából eredő felelősségére, s arra, hogy következményeit Magyarországnak egyedül kell viselnie.²¹⁰

Hitler azonban már többet akart, mint „figyelmeztetni”. Augusztus 26-án utasította a hadsereg főparancsnokságát, hogy a Lengyelországban állomásozó alakulatokat erősítsék meg. Evégett 10 hadosztályt szállítsanak a Generalgouvernement délkeleti részére, úgy elhelyezve az alakulatokat, hogy ha parancsot kapnak, gyors beavatkozásra legyenek képesek a román olajvidék megszállására.²¹¹ Ugyanezen a napon Ribbentrop működésbe hozta a diplomáciai apparátust. Jelentéstételre hazarendelte a bukaresti és budapesti német követeket, felvette a kapcsolatot Cianoval, hogy közös megállapodásra jussanak. Augusztus 26-án több telefonbeszélgetést folytatott az olasz külügyminiszterrel a német elképzelésekről. Ribbentrop e beszélgetések alkalmával még nem vetette fel, hogy döntőbíráskodást akarnak, hanem csak azt javasolta, hogy hívják Bécsbe a román és magyar külügyminisztert, s tanácsolják a két államférfinak, hogy vitás problémáikhoz keressenek barátságos megoldást. „Mindezt — írja Ciano naplójában Ribbentrop közléséről — természetesen fenyegetésnek kell kísérnie, bármelyikük volna is az, aki nem fogad-

²¹⁰ DGFP. X. 390. sz. irat. 540—541. l. Woermann feljegyzése 1940. aug. 25-én az olasz követtel folytatott megbeszéléseiről.

²¹¹ DGFP. X. 549. l. Editor's Note. The draft of entries by Helmuth Greiner in the War Diary of the Wehrmacht Operations Staff (August, 1, 1940. — November 30. 1940.)

Augustus 26: "The Führer further ordered the following . . . 2. The Forces stationed in the General Government (of Poland) shall be further strengthened. For this purpose, about 10 divisions are to be transferred to the east, without hampering the necessary shipments of goods too much. Furthermore about two armored divisions shall be transferred to the most southeastern part of the General Government, after repair of their equipment in Germany. The quartering of these new units will have to be arranged in such a manner that quick intervention to protect the Rumanian oil districts would be guaranteed if necessary".

ja meg a tanácsot, vállalnia kell a további következményekért a felelőséget.” Az olaszok egyetértettek Ribbentrop javaslatával.²¹²

Másnap telefonon felhívta a magyar külügyminisztert és kérte, hogy augusztus 29-én Teleki miniszterelnökkel együtt (aki mint megfigyelő venne részt a tárgyalásokon) utazzanak Bécsbe és hozzanak magukkal teljes jogú megbízólevelet.²¹³ Ugyanilyen meghívást küldött a román külügyminiszternek is.

Augusztus 27-én a bécsi döntés szempontjából még több jelentős mozzanat zajlott le. Ezen a napon Románia berlini követe jegyzéket juttatott el a német külügyminiszterhez, amelyben a román kormány ismételten kijelentette, hogy a magyar—román területi rendezés kérdésében elfogadná a tengelyhatalmak döntőbíráskodását vagy a tengelyhatalmak képviselőinek elnöksége alatt hajtandó lenne a tárgyalásokat folytatni Magyarországgal, de arra kéri, hogy mielőtt erre sor kerülne, a román álláspontot a német kormány előtt kifejtthesse.²¹⁴ Feltehetőleg e napokban közölte Werth Henrik magyar vezérkari főnök Fütterer német légügyi attaséval, hogy Magyarország is döntőbíráskodást akar.²¹⁵ Igaz, Werth nem kapott felhatalmazást a kormánytól ilyen közlés megtételére, hiszen ez ellenkezett volna Teleki elképzelésével, aki ezekben a napokban egész taktikáját arra építette fel — mint azt már kifejtettük, — hogy a magyar kormány ne kérjen döntőbíráskodást, tegye meg ezt a román kormány. Bár Csáky később közölte a budapesti német követtel, hogy a vezérkari főnök lépése nem a kormány felhatalmazására történt,²¹⁶ így a német kormány Werth közlését nem tekinthette hivatalos felkérésnek, mégis kiderült, hogy a magyar államvezetés nem képvisel egységes álláspontot, s ez csak megkönnyítette Hitler elképzeléseinek megvalósítását.

Időközben Ribbentrop Fuschlban meghallgatta Fabricius és Erdmannsdorff jelentéseit és elképzeléseiket az új román—magyar határ megállapí-

²¹² *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 26-i bejegyzés.

²¹³ DFGP. X. 401. sz. irat. 555. l.

²¹⁴ DGFP. X. 399. sz. irat. 552. l.

²¹⁵ O. L. *Szent-Iványi kézirat*. 514—521. o. Teleki 1940. szept. 1-i levele Horthy-nak.

²¹⁶ Uo.

tásáról. A bukaresti német követ által előterjesztett javaslat lényegében csak olyan területeket foglalt magában, amelyek a tulajdonképpeni Erdélyen kívül estek, s többségükben magyarok által lakottak. Fabricius javaslatát Ribbentrop nem tartotta kielégítőnek, s hozzá tette még Kolozsvárt. Az ily módon kiegészített javaslat alapján készítette el a bukaresti követ a megfelelő térképeket, amikor Clodius, hivatkozva arra, hogy jól ismeri a magyar kívánságokat, meggyőzte Ribbentropot arról, hogy a székelyek által lakott területet feltétlenül Magyarországhoz kell csatolni. A német külügyminiszter ekkor két tervezetet készített, s döntés végett Hitlerhez terjesztette fel. Az egyik a módosított Fabricius-féle tervezet volt; a másik javaslat szerint Észak-Erdélyből egy viszonylag keskeny sávot kellene Magyarországhoz csatolni, amely a székely területen tölcészerűen kiszélesedik.²¹⁷ Ez a két javaslat került Berchtesgadenben Hitler íróasztalára. A megbeszélésen, ahol a végleges tervezetet elfogadták, a követeknek nem volt lehetőségük nyilatkozni.²¹⁸ Hitler az előterjesztett két javaslatot összevonta, s ily módon a Magyarországnak átadandó terület jóval nagyobb kiterjedésű lett, mint azt az egyes javaslatok tervezték.²¹⁹ Amikor gróf Ciano augusztus 28-án Ghigi bukaresti olasz követ kíséretében megérkezett Salzburgba, az új határvonalat a térképekre már bejelölték. Ezen már csak egyetlen lényegesebb változtatás történt. Utólagosan Hitlert rávették arra, hogy a Kolozsvártól délnyugatra eső iparvidék, Tordával középpontban, Románia területén maradjon, ezzel viszont a székely területre vezető egyetlen vasútvonal Apahida és Marosludas között román területen haladt át, ami később újabb viszály forrása lett a két ország között.²²⁰

²¹⁷ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 90 l.

²¹⁸ Ez a megbeszélés valószínűleg augusztus 27-én történt. Ciano írja augusztus 27-i naplójegyzetében: „Von Ribbentrop telefonon értesít, a Führer véleménye szerint a románoknak negyvenezer négyzetkilométert kellene átengedniök a magyarok részére. Magyarország pedig hatvanezer négyzetkilométert kért”.

²¹⁹ Hillgruber, A. leírja, hogy Fabricius Berchtesgadenbe való utazás közben attól tartva, hogy Hitler a két javaslatot össze fogja olvasztani, egy feljegyzést készített, amelyben kifejtette, hogy ez a megoldás a román kormány számára elfogadhatatlan lenne. Feljegyzését azonban nem volt módjában Hitlernek átadni. — Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 90. l.

²²⁰ Ezt a módosítást Hillgruber szerint Ciano kérte együttműködve Fabriciusszal. — Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954.

A német javaslatok a román—magyar területi vita rendezésére ugyan elkészültek, de nem lehetett tudni, hogy Magyarország fenyegető magatartása mennyire komoly, mi lesz a két fél álláspontja a német megoldással kapcsolatosan. Nem látszott valószínűnek ugyan, hogy Németország kényszerítő akaratával szemben a magyar kormány a Románia elleni háború hadi ösvényére lépjen, ezt a lehetőséget a bécsi megbeszélések előtt még sem lehetett teljesen kizárni. S ez a lehetőség fenntartotta Hitler elhatározását az esetleges magyar—román fegyveres összecsapásba való gyors katonai közbelépésre.²²¹ Hitler augusztus 28-án kiegészítette két nappal előbbi általános parancsát. Konkrét utasításokat adott a hadsereg vezetőinek a román olajmezők megszállására vonatkozóan. Tekintettel a Románia és Magyarország közötti feszültségre — szögezte le Hitler döntése — közvetlen előkészületeket kell tenni a román olajmezők azonnali elfoglalása érdekében, ha a tengelyhatalmak kezdeményezésére és részvételével megindított újabb tárgyalások nem vezetnek eredményre, *azonnal a tárgyalások után*. A számításba jövő egységeknek augusztus 31-ére kellett felkészülniök az akcióra. (Páncélos és motorizált hadosztályok, ejtőernyős alakulatok és repülő egységek.) Az utasítás értelmében, ha az akció megindítása szükségessé válna, Ma-

91. l. Más források szerint viszont ebben a Göring-művek voltak érdekelve. S mivel a határrendezéssel nem akarták Göring fivérének különböző itteni érdekeltségeit szétszakítani, döntöttek a módosítás mellett. — O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 512. l.; Nagybacsoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendő*. Budapest 1945. 42. l.

²²¹ A német hadvezetés Románia gyors megszállásának szükségességét egy esetleges román—magyar konfliktus kirobbanásakor azzal indokolta többek között, hogy a Szovjetunió feltételezhetően szintén katonai intézkedéseket tesz. Ezekben a napokban Berlinbe a román vezérkartól és a bukaresti német diplomáciai testülettől több olyan jelentés futott be, amelyek a szovjet hadsereg alakulatainak a román határ mentén történő állítólagos összpontosításáról szóltak. — *DGFP. X. 389. sz. irat*. 539—540. l. Owerbeck bukaresti német katonai attasé jelentése. Nincs megfelelő forrásunk arra, hogy ténylegesen milyen csapátösszevonások történtek a Szovjetunió Romániával határos részein. Bizonyos katonai intézkedések elrendelése a szovjet kormány részéről 1940 augusztus végén, felfogásunk szerint azonban feltétlenül indokolt volt. Olyan körülmények között, amikor a Szovjetunió szomszédságában közvetlenül a küszöbön állt egy magyar—román konfliktus kirobbanása, amellyel kapcsolatban bizonyos volt, hogy Németország fegyveres beavatkozását vonja maga után, a Szovjetunió kormányának elemi kötelessége volt határainak biztonságáról gondoskodni.

gyarországot fel kell szólítani arra, hogy egyezzen bele a német alakulatok magyar területen való átvonulásába, s bocsássa rendelkezésükre vasútvonalait. Még ugyanezen a napon Hitler újabb parancsot adott; e szerint az akció elindításának valószínű napja *szeptember 1.* A megjelölt időpont előtt egyetlen katonai alakulatnak sem volt szabad megmozdulni. Hitler parancsában utalt arra, hogy Románia és Magyarország megegyezése valószínűnek látszik. De megtörténhetik az is, hogy a megegyezés csak Románia német megszállása után jön létre.²²²

²²² DGFP. X. 407. sz. irat. 2. sz. jegyzete 566—567. l. The draft or entries by Helmuth Greiner in the War Diary of the Wehrmacht Operations Staff. (Aug. 1—Nov. 30.) Aug. 28: "At 11: 00 a. m. the Chief of the Wehrmacht Operations Staff (Jodl) informs the Chief of National Defense Department (Warlimont) of the decision of the Führer, made a short time previously, that in view of the tension between Rumania and Hungary, which has led to new border incidents, thorough preparation should be made to be able to occupy the Rumanian oil districts immediately in case of the failure of renewed attempts at political mediation.

After thorough discussion of the measures to be taken, it is determined that units, primarily mobile, which at present are stationed in Germany, come into question for this purpose. In all there area 5 armored and 3 motorized divisions of which 4 armored and 2 motorised division are supposed to be ready for action again by Aug. 31. Furthermore, the commitment of parachute and airlanding troops is planned for the quick local protection of the most important parts of Rumania. In case of this contingency Hungary will be asked to agree railroad. It is believed that a Rumanian agreement to the request to enter their country will be attained without difficulty. It will fall to the latter also to supply the German troops committed in Rumania.

In order that these measures may be carried out expeditiously, the section leader of Section I (Luftwaffe) of the National Defense Department (Major Freiherr von Falkenstein) is sent in the afternoon of Aug. 28. to the Luftwaffe Operations Staff to discuss the necessary measures for air reconnaissance as well as fighter and antiaircraft artillery protection. The orders to the Army are issued by the National Defense Department in a telephone conversation during the afternoon with the Chief of the Operations Branch of the Army General Staff. The date for a discussion between the High Commands of the Army and the Luftwaffe on their plans is fixed for Aug. 30.

At 7: 00 p. m. the Chief of the Wehrmacht Operations Staff reports that the Chief of the Wehrmacht High Command has just returned from a meeting of the Führer with the political officers at the Berghof, with the result that the command of the Führer to start the movement for the protection of the Rumanian oil districts is to be expected as of Sept. 1. That makes it necessary to supplement the former directives. Preparations must be made to enable part of the forces to start on Sept. 1 if necessary. No troop displacements for this purpose should be made before

Bár a romániai területek megszállásának előkészítésére foganatosított fenti katonai intézkedések aktuálisan, a román—magyar területi viszállyal kapcsolatban indultak meg 1940 augusztusában, ez a körülmény határozta meg a német csapatok valószínű megindulásának időpontját is szeptember elsején, a német csapatok bevonulásának terve Romániába — mint ezt már kifejtettük —, azonban távolabbi és sokkal nagyobb cél érdekében történt. A magyar—román viszály Hitler terveiben egy nem kívánt kellemetlen közjáték volt, amely veszélyeztette volna a román olaj folyamatos szállítását, legfeljebb *csak siettette az amúgyis tervezett katonai intézkedések megvalósítását*. Ennek a katonai akciónak lényege és igazi célja nem az esetleg meginduló szovjet hadsereggel szembeni védekezés volt, mint ahogy ezt a nyugati polgári történeti irodalom beállítja,²²³ hanem a *Szovjetunió elleni későbbi támadás előkészítése*.²²⁴

Augusztus 28-án Hitler, Ribbentrop és a követek jelenlétében megbeszélést folytatott Ciano olasz külügyminiszterrel. A megbeszélés fő témája a magyar—román területi kérdés rendezése volt.²²⁵ Hitler kifej-

Sept. 1, however whereas the west-east movement, ordered by the directive of Aug. 27, should be speeded up."

²²³ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 89. l.; Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 419. l.

²²⁴ Paulus a nürnbergi perben tett vallomásában elmondta, hogy 1940 szeptember körül, amikor a Szovjetunió elleni agresszió érdekében végzendő munkával megbízzák, már előre látható volt a román területek felhasználása a német jobbszárny gyülekezési helyéül. — *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*, Nürnberg 1946. VII. köt. 263. o. : „Vers septembre 1940, au moment où je venais de recevoir ce travail d'opérations en vue, de l'aggression contre l'URSS, on prévoyait déjà l'utilisation du territoire roumain pour le rassemblement de la droite allemande, c'est-à-dire de l'aile sud allemande.”

²²⁵ A megbeszélésről két összefoglaló jelentés állt rendelkezésünkre. Schmidt feljegyzése; *DGFP. X. 407. sz. irat*. 566—570. l. Valamint Ciano távirati beszámolója Mussolininak. — *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 386—387. l. Ciano 28-i naplójegyzete ugyancsak utal erre a megbeszélésre. A német külügyminisztérium feljegyzésében szinte kizárólag a magyar—román kérdésre vonatkozó anyag szerepel. Ciano jelentése a megbeszélésen érintett más problémákat is tartalmazza, pl. az Anglia elleni invázió elhalasztásáról stb. Ciano naplójában azt írta: „A román magyar kérdésről keveset beszélünk, annak megoldását von Ribbentropnak és nekem engedi át, az egyetlen ami a szívén fekszik, hogy a béke ott megóvándó és hogy a román olaj továbbra is tartályába folyjon.” (1940. augusztus 28-i bejegyzés.) A német feljegyzés ellentétben Ciano táviratával és napló jegyzetével,

tette, hogy bár nem lehet tudni, mennyire komoly a magyar kormány fenyegető magatartása Romániával szemben, mindenesetre szükséges bizonyos előkészületeket tenni, mert a román—magyar konfliktus Németország és Olaszország érdekeit is veszélyezteti. Érveit három pontban összegezte: 1. A román—magyar fegyveres konfliktus az olajszállítás megszűnését eredményezheti, amely komoly nehézséget okozna a háború továbbfolytatása szempontjából. 2. Elindíthat egy általános konfliktust. A háború kiterjesztése a Balkánra az adott időpontban ellenkezik a tengelyhatalmak érdekeivel. 3. Magyarország egyedül, külső segítség nélkül, ismerte gyenge katonai felkészültségét Romániával szemben nem tudna győzelmet kivívni. A magyar katonai vezetés elképzelései, hogy Románia felett villámháborús győzelmet arassanak, teljesen megalapozatlanok és naivak. A konfliktust meg kell akadályozni — fejezte be Hitler érvelését.

Ciano nem sokat tett ahhoz, amit Hitler mondott, csupán annyit említett meg, hogy e kérdésben Mussolini teljes felhatalmazását bírja, s egyetértését fejezte ki a német kancellár által kifejtettekkel.

Hitler a továbbiakban sokat beszélt a magyar—román területi probléma megoldásának lehetőségeiről. Erdély etnográfiai viszonyaira hivatkozva erős kritikai megjegyzéseket tett a magyar követelésekre, azokat túlzottnak és illogikusnak nevezte. Ismét hangoztatta, nyilvánvalóan a két külügyminiszter szájába adva a szót, a magyar megbízottakkal folytatandó tárgyalásokra, hogy Magyarország revíziós céljaiból saját erejével semmit sem tudott megvalósítani. Revíziós győzelmeit kizárólag a fasizmusnak és a nemzeti szocializmusnak köszönheti.²²⁶ Ugyanakkor utalt arra is, hogy Románia háború esetén semmit sem nyerhetne. Ezért mind a két államnak érdeke a kompromisszumos megoldást elfogadni. A források alapján úgy tűnik, hogy Hitler nem határozta meg pontosan a rendezés módját. Kijelentette ugyan, hogy a magyar követelések kétharmad részének teljesítése alapján kell megegyezést létrehozni, s valószínűleg itt ismertették Cianoval az új határokat feltüntető térképeket is,

erről a problémáról sokkal többet mondott, több olyan mozzanatot rögzített, amelyek érdekes adatokat szolgáltatnak Hitlernek a magyar—román viszonyról kapcsolatos felfogásáról és a bécsi döntés előkészítéséről.

²²⁶ DGFP. X. 407. sz. irat. 569. l.

de a jegyzőkönyv szerint nem utalt arra, hogy Ribbentrop és Ciano ezt döntőbírói úton oldja meg. Feltételezhető azonban, hogy ilyen utasítással Ribbentropot már korábban ellátta. Ciano szerint augusztus 29-én már Bécsben határozták el Ribbentroppal, hogy a problémát döntőbíráskodással oldják meg,²²⁷ de nem látszik valószínűnek, hogy Ribbentrop ilyen javaslatot tett volna Hitler előzetes beleegyezése vagy utasítása nélkül.

Az olasz külügyminiszterrel folytatott megbeszélésen Hitler közölte, hogy a magyar – román megegyezés után a tengelyhatalmaknak garanciát kell nyújtani Románia számára. Ezzel kapcsolatban érdekes és részletes utasításokat adott a két külügyminiszternek. Figyelmeztette őket, hogy ennél a kérdésnél körültekintően járjanak el. A megegyezés előtt csak a román külügyminiszternek tegyenek említést a garanciáról és óvakodjanak attól, hogy a magyar kormány erről tudomást szerezzen. Lehetséges ugyanis, – jelentette ki Hitler – hogy ha Magyarország idő előtt értesül a tengelyhatalmak szándékáról, nem fog belemenni az általuk javasolt megoldásba, hiszen feltételezhető, hogy jelenleg csak azért fogadna el egy kompromisszumos megoldást, hogy később, alkalmasabb időpontban ismét előálljon követeléseiével. A tengelyhatalmak garanciája viszont ebben megakadályozhatná.²²⁸

Ribbentrop és Ciano még augusztus 28-án repülőgépen Bécsbe utazott. Másnapra ide várták a magyar és román delegációt, hogy tudtul adják: döntőbíráskodás útján akarják rendezni a két ország közötti területi vitát.

A magyar kormány augusztus 28-án a delegáció elindulása előtt rendkívüli ülést tartott. A minisztertanács ülésén Teleki előadta a bécsi meghívás körülményeit, ismertette a küldöttség összetételét,²²⁹ majd bejelentette, hogy a magyar kormány Kolozsvár és az egész székely terület

²²⁷ *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés: „Ribbentroppal úgy határoznak, hogy a problémák döntőbíráskodással oldjuk meg. Ha most vitába mélyedünk, képtelenek volnánk valaha is kikecmeregni. belőle.”

²²⁸ *DGFP. X. 407. sz. irat. 566–570. l.*

²²⁹ A küldöttség tagjai: Teleki Pál, Csáky István, kíséretükben volt: Hory András, Bárdossy László, Bartheldy és Ghyczy követek, Náday István altábornagy, Pataky Tibor államtitkár, valamint a polgári és katonai szakértők.

Magyarországhoz csatolása nélkül nem hajlandó kompromisszumra.²³⁰ A minisztertanácson Csáky is felszólalt. Pontosabban körvonalazta az igényeket, s hangoztatta, hogy a magyar kormány végső engedménye: népszavazás döntsön Brassó város hovatartozásáról.

A kormány ülése után Teleki és Csáky kihallgatáson jelent meg Horthynál, majd a küldöttség ugyanezen a napon a késő éjjeli órákban különvonaton Bécsbe utazott. A különvonat augusztus 29-én délelőtt tíz órakor érkezett Bécsbe. Itt alig egy órával a megérkezés után Ribbentrop és Ciano megbeszélésre kérte a magyar miniszterelnököt és külügyminisztert az Imperial szállóba. A magyar politikusokkal folytatott közel két órás tárgyalás hangneme durva és fenyegető volt. A megbeszélésnek az volt a célja, hogy a magyar kormányt a döntés előzetes és feltétel nélküli elfogadására kényszerítsék. Ribbentrop ezért a tárgyalást azzal nyitotta meg, hogy a tengelyhatalmak készek a Magyarország és Románia közötti területi revízió kérdésében a két állam kérésére döntőbírói ítéletet hozni.²³¹ A továbbiakban fenyegetésekkel fűszerezve mondanivalóját, nyersen és kíméletlenül kifejtette a német álláspontot, lényegében megismételve azt, ami előző napon a Hitler és Ciano találkozáson elhangzott, a magyar kormányt feltétel nélküli engedelmessegre szólítva fel. A tengelyhatalmaknak célja jelenleg a brit birodalom megsemmisítése — jelentette ki Ribbentrop — „ilyen körülmények között azonban nincsenek abban a helyzetben, hogy haszontalanul lefoglalják magukat olyan problémákkal, amelyek nincsenek összefüggésben ezzel az egyetlen fontos céllal. Ő nem akarja eltitkolni azt aényt, hogy ebben a döntő küzdelemben a Führer elvárja a Németországgal barátságban élő államoktól, hogy alávessék kívánságaikat a nagy célnak, amelynek elérése nekik is javukra szolgál majd.

A tengelyhatalmaknak a lehető leggyorsabb lefegyverzés az érdeke, hogy a Duna-medence mezőgazdasági termelése ismét normalizálódjék, mert ezek az országok nagy szerepet játszanak élelmiszerszállításunkban.” Majd nyomatékosan hangoztatta, semmi kétséget nem kíván

²³⁰ O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 28.

²³¹ DGFP X 410. sz. irat. 576–580. l.; lásd még Ciano naplója 1939–1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés; Horthy, Nicolaus, *Ein Leben für Ungarn*. Bonn 1953. 222. o. ; O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 31. Teleki beszámolója a bécsi döntésről.

hagyni afelől, hogy „Németország azon lesz, hogy megkapja a szükséges olajat minden körülmények között”.²³² A német külügyminiszter ezután arról beszélt, hogy Magyarország revíziós sikereit csakis Németországnak köszönheti, mégis több ízben „hálátlan magatartást tanúsított”. Szinte bűnlajstromszerűen sorolt fel erre példákat, különösen kiélezve a magyar kormány magatartását a lengyel kérdésben, és a német csapatok átvonulási kérelmeinek megtagadását 1939 szeptemberében. Ribbentrop végül feltette a kérdést: hajlandók-e mint a magyar kormány megbízottai minden fenntartás nélkül elfogadni a tengelyhatalmak döntését, ugyan úgy, mint ahogy az első bécsi döntés alkalmával történt.

Amikor Ribbentrop a kérdést feltette, Teleki fejrázással próbálta Csákyt figyelmeztetni arra, hogy ilyen kötelezettséget nem vállalhatnak.²³³ Mielőtt azonban Csáky válaszolhatott volna, Ciano emelkedett szólásra, s bár enyhébb hangnemben, de teljes egyetértését fejezte ki a német állásponttal. Hangoztatta, hogy Olaszország is ragaszkodik a balkáni béke fenntartásához, majd burkoltan célozva a Jugoszlávia ellen tervezett akcióra, kijelentette: „Olaszország példát mutat ezen a téren azzal, hogy félreállított bizonyos olyan problémákat, amelyeket meg akart oldani, mert meg van győződve az Anglia elleni háború magasabb szükségességéről.”²³⁴

Ciano szavai nem jelentettek sok vigaszt Teleki és Csáky számára. A hangulat nagyon fagyos volt, amikor Csáky szólásra emelkedett. Részletezte a turnu-severini tárgyalások előzményeit és a tárgyalások lefolyását. Bizonygatta, hogy a román kormány nem akar megegyezésre jutni, hogy Magyarországnak is érdeke a tengelyhatalmak győzelme, mégis vannak dolgok, amelyekbe a magyar kormány nem egyezhet bele. Csákyra mély benyomást tehetett Ribbentrop kirohanása, ugyanis nem merte Teleki utasításait követve nyíltan megtagadni a döntés fenntartás nélküli előzetes elfogadását. Ekkor Teleki vette át a szót, újból kifejtette a magyar álláspontot hangoztatva a különbséget az 1938-as bécsi döntés és az adott helyzet között. Ribbentrop itt félbeszakította Telekit, ismét kemény hangon bírálta a magyar kormány politikáját, éles szóváltásba keveredett Telekivel az 1939-es német átvonulás meg-

²³² DGFP. X. 410. sz. irat. 576–580. l.

²³³ Uo.

²³⁴ Uo.

tagadásával kapcsolatban. Teleki igyekezett kimagyarázkodni, ami még csak jobban ingerelte a német külügyminisztert.²³⁵

Ribbentrop végül ismét megkérdezte a magyar politikusoktól: Elfogadják-e előzetesen fenntartás nélkül Németország és Olaszország döntését.

Most már Teleki is óvatosabb volt, s elsősorban arra mutatott rá, hogy a magyar kormány lehetetlen helyzetbe kerülne, ha olyan megoldást fogadna el, amely a székely területet nem csatolja Magyarországhoz. Meg kell jegyezni, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban a források nem teljesen egyöntetűek. A német jegyzőkönyv szerint, amikor Teleki arra célzott, hogy a magyar kormány csak kényszer hatása alatt fogadna el olyan döntést, amely a székely területet Románia határain belül hagyja, Ribbentrop azt válaszolta, hogy a tengelyhatalmak nem akarják magukat döntőbíróként feltüntetni, de ha döntés nem születik, akkor a dolgok a maguk útjára térnek, mert Németország semmi körülmények között sem fogja eltérni a Romániából történő olajszállítmányok legkisebb megzavarását sem, s nem tett semmi célzást arra, hogy a döntés Magyarország számára elfogadható lesz.²³⁶ Más forrás szerint viszont Ribbentrop és Ciano érzékeltették, hogy ismerik a magyar követeléseket, s azokat a döntésnél igyekeznek figyelembe venni. Több ízben célzást tettek a székely területre, s bár határozott ígéretet nem tettek, ezzel a kérdés pozitív megoldását akarták kifejezni.²³⁷

²³⁵ Ciano ezt a jelenetet így idézte fel naplójában: „Csáky józan, Teleki ellenséges. Ezután Ribbentrop nekimegy a magyaroknak. Az udvariasság nem tartozik a jellemvonásai közé. Azzal vádolja Magyarországot, hogy nem is egy alkalommal németellenes politikát folytat. Szavai meglehetősen fenyegetőek.” (1940. aug. 29-i bejegyzés.)

²³⁶ DGFP. X. 410. sz. irat. 576–580. l.

²³⁷ O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 29. Keresztes-Fischer Ferenc beszámolója Csákyval folytatott telefonbeszélgetéséről, amelyben a külügyminiszter a kormány felhatalmazását kérte az előzetes beleegyezés elfogadásához. Az 1940. augusztus 31-i minisztertanácsi ülésen azonban erről már nem tettek említést, s csak azt hangoztatták, hogy Ribbentrop fellépése ultimatív jellegű volt. Bár az augusztus 31-i beszámoló inkább egyezik a német jegyzőkönyv szövegével, felfogásunk szerint mégsem lehet teljesen kizárni azt, hogy a német külügyminiszter bizonyos célzásokat tett volna a székelyek lakta területre, hiszen mint már leírtuk, Hitler augusztus 28-án meghúzta a határvonalat, mely ezt a területet Magyarországnak juttatta.

Teleki után Csáky válaszolt Ribbentrop kérdésére. Felszólalásának szövege nem ismeretes, de a megbeszélésről készített jegyzőkönyv szerint bizonyos mértékig ellentétben saját miniszterelnökének magatartásával hajlandóbb volt elfogadni a feltétel nélküli előzetes beleegyezést. „Csáky gróf — írja a jegyzőkönyv — sokkal tartózkodóbban fejezte ki magát Teleki grófnál, arra vonatkozóan, hogy Magyarország elfogadja-e azt a kötelezettséget, hogy feltétel nélkül aláveti magát Németország és Olaszország döntésének. Úgy látszott, ő nem hajthatatlan, hogy ilyen kötelezettséget elfogadjon Magyarország számára.”²³⁸ Végül is a magyar delegáció időt kért, s lehetőséget arra, hogy a kormány Budapesten tartózkodó tagjaival érintkezésbe lépjenek. A megbeszélés ezzel végetért.

A tanácskozás befejezése után Csáky a szomszédos szobába sietett, ahonnan telefonösszeköttetésbe lépett Keresztes-Fischer belügyminiszterrel, aki ideiglenesen a miniszterelnöki teendőket látta el. Telefonon rövid tájékoztatást adott a megbeszélésről, majd kérte, hogy a kormány fogadja el a döntőbíráskodást és a döntést minden előzetes feltétel nélkül ismerje el kötelezőnek. Célzott arra, hogy benyomásai szerint a döntésnél figyelembe fogják venni a magyar kormány követeléseit, s bizonyos jelekből arra következtet, hogy a székelyek lakta terület Magyarországhoz csatolására számítani lehet.

A Minisztertanács rövid idővel a beszélgetés után rendkívüli ülést tartott, s itt a belügyminiszter beszámolója alapján a javaslatot egyhangúan elfogadták.²³⁹ Röviddel a kormány határozata után Horthy is megadta hozzájárulását.²⁴⁰ A határozatot még aznap telefonon közöl-

Teleki a bécsi döntés után néhány hónappal, 1940. december 3-i képviselőházi beszédében kijelentette, hogy a tárgyalásokon addig nem egyezett bele a döntésbe, amíg nem tudta, hogy a Székelyföldet Magyarországhoz csatolják. — *Képviselőházi Napló*. 1939/VIII. 1202. l.

²³⁸ DGFP. X. 410. sz. irat. 580. l. “Count Csáky expressed himself with a great deal more reserve than did Count Teleki on the subject of Hungary’s assuming the obligation to accept the award by Germany and Italy unconditionally. He did not seem disinclined to assume such an obligation for Hungary”.

²³⁹ O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 29.

²⁴⁰ Macartney, C. A. szerint, Horthy két feltételhez kötötte beleegyezését: 1. A döntés Németország és Olaszország közös döntése legyen. 2. Románia is

ték Csákyval, aki délután három óraker azt Ribbentrop és Ciano tudomására hozta.²⁴¹

A román delegáció Manoilescu külügyminiszter vezetésével augusztus 29-én délután egy óraker érkezett Bécsbe. Nem sokkal a magyar megbízottakkal folytatott megbeszélés után indultak meg a tárgyalások Ribbentrop, Ciano és Manoilescu között.²⁴² Ezen a megbeszélésen is Ribbentrop vezette a szót, s bár Ciano megjegyzése szerint kevésbé volt heves, mint a magyar miniszterekkel folytatott tárgyaláson,²⁴³ nyersen és kíméletlenül kényszerítette akarátát a román külügyminiszterre. Előljáróban leszögezte, hogy a magyar–román területi viszály rendezése nem csak a két országot érinti. Közvetve érdeke a tengelyhatalmaknak is, s ezért döntöttek a beavatkozás mellett. Majd a román kormány korábbi kérésére hivatkozva kijelentette, hogy döntőbíráskodást akarnak, de ehhez szükséges, hogy Manoilescu kormánya nevében tegyen egyértelmű ígéretet: Románia feltétel nélkül elfogadja a döntést. Ezután közölte, hogy Németország és Olaszország a bécsi döntés után hajlandó garantálni Románia területi integritását, s óvta a román

tegyen nyilatkozatot a döntés előzetes feltétel nélküli elfogadásához. — Macartney, C. A. *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 421. l.

Horthy feltételeinek, nézetünk szerint, semmi gyakorlati értelme nem volt, hiszen Ribbentrop előre közölte, hogy közös döntést kívánnak hozni, s azt is, hogy Romániától ugyancsak előzetes nyilatkozatot kérnek.

²⁴¹ O. L. *Mt. jkv.* 1940. aug. 31. Valamint *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés. Érdekes megjegyezni, hogy Teleki a bécsi döntés után tartott minisztertanácsi ülésen erről a momentumról úgy számolt be, mintha csak azután kérték volna a kormány és Horthy hozzájárulását, miután a román Koronatanács már beleegyezett a döntőbíráskodás elfogadásába és azt a döntőbírák tudomására hozták. Telekinek ez az állítása nem felelt meg a valóságnak. A magyar felhatalmazást már augusztus 29-én délután három óraker közölték Bécsben, akkor, amikor a román megbízottakkal még folytak az előzetes tárgyalások. A román Koronatanács viszont csak 29-én éjjel ült össze, s 30-án hajnalban döntött. (Ciano naplója. 1940. aug. 29-i bejegyzés.) Teleki állításából csak annyi igaz, hogy az *írásos felhatalmazást* nyújtotta át Erdmannsdorff a döntés kihirdetése előtt félórával, augusztus 30-án. — Kertész D. Stephan, *Diplomacy in a Whirlpool*. London 1953. 51. l.

²⁴² DGFP. X. 408. sz. irat. 570–575. l.

²⁴³ *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés.

külgyminisztert attól, hogy ez az ajánlat idő előtt a magyar kormány tudomására jusson. Manoilescu kérdésére, hogy vajon a garancia csak az új román—magyar határra vonatkozna-e, vagy Románia összes határait, azt válaszolta, hogy annak érvényessége egész Románia területére szólna.

Ribbentrop ezen a megbeszélésen is, felváltva, hol fenyegetésekkel, hol zsarolással igyekezett javaslatait alátámasztani. Kétszínűséggel vádolta a román kormányt. Jelentésekre hivatkozott, amelyek szerint román diplomaták hangoztatják, hogy Románia angol győzelemben reménykedik. Majd hirtelen más témára csapva át, kijelentette, hogy a magyar—román területi vita rendezése után, a román király korábbi kérésének megfelelően, szó lehet katonai misszió elhelyezéséről Románia területén, mert Hitler „szilárd és tartós barátságot” akar a két állam között stb. Ciano, ebben a macska—egér játékban mindent megtett, hogy segítsen Ribbentropnak a román külgyminiszter megdolgozásában. „Azon vagyunk, fizesse meg drágán, hogy garantáljuk határait”. — jegyezte meg naplójában.²⁴⁴

Manoilescu először kifejezte meglepetését Ribbentrop ajánlata miatt, hiszen alig néhány hete jelentette ki Hitler és Mussolini is, a román kormányküldöttségnek hogy döntőbírói szerepet nem vállalnak, s azután felsorakoztatta érveit és kétségeit: Melyek azok az elvek, amelyek a döntés alapulni fog? Milyen módon kívánják a döntés végrehajtását? Részletezte Erdély etnográfiai viszonyait, amelynek bonyolult volta miatt javasolta a román kormány a megoldás kiinduló pontjával a népeségcsere elvét. Kérte, mielőtt kormánya megadná a felhatalmazást a döntőbírói határozat feltétel nélküli elfogadásához, biztosítsák arról, hogy a döntést a népeségcsere elvére alapozzák.

Ribbentrop ekkor megint a fenyegetés eszközéhez nyúlt. Tiltakozását jelentette be, mert szerinte a román külgyminiszter befolyásolni akarta abban, hogy milyen elveket alkalmazzanak a területi kérdés rendezésénél. Ilyen alapon — mondotta — a döntés lehetetlen lenne, s Románia egész állami léte kerülne veszélybe. Megjegyzte azonban, hogy az etnográfiai elvhez ragaszkodnak, amennyiben az keresztülvihető. Ciano ehhez még hozzátette, hogy a tengelyhatalmak nem vállal-

²⁴⁴ Uo.

hatnak kötelezettséget, bár igyekeznek az etnográfiai elvet is figyelembe venni.²⁴⁵

A román külügyminiszter szorult helyzetbe került. Ribbentrop és Ciano bejelentései után nyilvánvaló volt, hogy a Turnu-Severinben képviselt román álláspontot a tengelyhatalmak elvetették, s a döntés komoly területi engedményekre kényszerítene Romániát. Kétségbeesetten igyekezett meggyőzni a két fasiszta nagyhatalom külügyminiszterét arról, hogy a román kormány milyen nehéz helyzetbe kerülne, ha a döntés nem az etnográfiai elveken alapulna. „Manoilescu nem tudja mit tegyen, vagy mit mondjon . . . A garanciát nagyszerűnek tartja . . . de az árat igen drágállja” — írta Ciano.²⁴⁶

A megbeszélés végén hosszú vita alakult ki arról, hogy mikor érkezik meg a román kormány felhatalmazása. Manoilescu nem tartotta valószínűnek, hogy a válasz huszonnégy órán belül megérkezne. Ribbentrop viszont kijelentette, hogy legkésőbb augusztus 30-án délelőtt tíz órakor meg kell kapnia a román kormány nyilatkozatát. A román külügyminiszter végül is megígérte, hogy tizenkét órán belül (augusztus 30-án hajnali négy óra) megszerzi a választ.²⁴⁷

A tárgyalások után Manoilescu azonnal telefonösszeköttetésbe lépett Bukaresttel. A román Koronatanács augusztus 29-én este összeült. Hajnalig tartó vita után, 11 szavazattal 9 ellenében, végül is beleegyezett a döntés feltétel nélküli elfogadásába, azzal a megokolással, hogy a német—olasz garancia egyetlen biztosíték a teljes összeomlással szemben. A Koronatanács határozata 30-án hajnalban érkezett Bécsbe.²⁴⁸

Amíg a román Koronatanács nyilatkozatára vártak, Ribbentrop és Ciano lediktálták a döntés feltételeit, előkészítették az okmányokat és

²⁴⁵ DGFP. X. 408. sz. irat. 570—575. l.

²⁴⁶ Ciano naplója 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés.

²⁴⁷ DGFP. X. 408. sz. irat. 570—575. l. Augusztus 29-én az esti órákban Ribbentrop és Ciano Manoilescu kérésére fogadta Valer Popot, a román delegáció tagját, aki megegyezően megkérdezte, hogy a garancia kiterjed-e Románia összes határaitra és megígérte, siettetni fogja Károly királyt, hogy a beleegyezést minél előbb adja meg. — Uo. 409. sz. irat. 575. l.

²⁴⁸ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 92. l.

térképeket.²⁴⁹ A döntőbírói határozatot augusztus 30-án délután három órakor hirdették ki a Belvedere palotában. A határozat értelmében 43 541 négyzetkilométer terület került Magyarországhoz. A lakosság megoszlása a Magyarországnak juttatott területen az 1941-es magyar népszámlálás alapján a következő volt: 1 347 012 magyar; 1 066 353 román; 163 926 német, rutén és egyéb.²⁵⁰ Románia területén a döntés után kb. 400 000 magyar nemzetiségű maradt.

A döntőbírói határozat szerint a román csapatoknak tizennégy napon belül ki kellett üríteni az átadandó területet. Az okmány intézkedéseket tartalmazott továbbá a Magyarországra kerülő román, illetve a Románia területén maradt magyar nemzetiségűek optálási jogáról, a határozat végrehajtásából származó nehézségek megoldásának módjáról a két kormány között, s arról, mikor fordulhatnak a vita eldöntéséért a telyhatalmakhoz.²⁵¹

A döntés kihirdetésének és aláírásának pillanatairól Ciano a következőket jegyezte fel: „A magyarok örömköbben képtelenek uralkodni magukon, amikor meglátják a térképet. Azután tompa zuhanást hallunk, Manolescutól ered, ájultában az asztalra esett . . .”²⁵² Az ellenforradalmi Magyarország képviselőinek örömmámorát e pillanatban a Belvedere palota „arany-termében” az sem csökkentette, hogy közvetlenül a döntőbírói határozat aláírása után egy másik okmányra is rá kellett vezetniök kézjegyüket: *A magyar és német kormányok közötti kisebbségi megállapodására*. Ez az egyezmény volt az első, nagy számla, amelyet Németország az erdélyi revízióért benyújtott.

A megállapodás szövege így kezdődött: „A m. kir. kormány biztosítja a német népcsoporthoz tartozó személyeknek azt a lehetőséget, hogy német népiségüket korlátozás nélkül megőrizhessék. Gondoskodni

²⁴⁹ *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. augusztus 29-i bejegyzés.

²⁵⁰ Az 1941-es magyar népszámlálás adatai elég jelentős eltérést mutatnak az 1930-as román statisztikától. E szerint ugyanis az érintett területen: 911 550 magyar, 1 176 433 román és 307 164 egyéb nemzetiségű lakos élt.

²⁵¹ A bécsi döntés okmányait lásd: *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 121. sz. irat.

²⁵² *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest, 1945. 1940. augusztus 30-i bejegyzés.

fog arról, hogy a német népcsoporthoz való tartozás tényéből és amiatt, hogy a nemzetiszocialista világnézetet vallják, semmiféle téren és semmiféle módon hátrányuk ne származzék. A népcsoporthoz az tartozik, aki magát a németiséghez tartozónak vallja, s akit a Volksbund der Deutschen in Ungarn vezetősége népi németnek (Volksdeutsch) elismer.”²⁵³ Az egyezmény ily módon a Volksbundot oly hatalommal ruházta fel, amellyel egyetlen magyarországi párt vagy egyesület sem rendelkezett. Azzal, hogy az eléggé jelentős számú német kisebbség politikai irányításának és szervezésének jogát kizárólagosan a Volksbund kapta meg, lényegében államot teremtett az államban. Az egyezmény szövege ugyan a Volksbund kizárólagos jogát ilyen formában nem szögezte le, bár a megállapításban, hogy a német népcsoporthoz az tartozik, akit a Volksbund vezetősége népi németnek elismer ez is bennfoglaltatik. Bécsben azonban Teleki a magyar kormány nevében, külön szóbeli ígértet tett, hogy a Volksbundon kívül más német szervezetet vagy egyesületet nem engedélyez.²⁵⁴ A Volksbund viszont — az nyílt titok volt — utasításait Berlinből kapta. Ennek gyakorlati jelentőségét eléggé demonstrálják azok a kötelezettségek, amelyeket a megállapodás révén a magyar kormány magára vállalt. Többek között a következőket: 1. A német népcsoporthoz tartozó személyeknek joguk van arra, hogy szervezkedjenek és hogy különleges célokra („az ifjúság gondozása” stb.) egyesületeket alakítsanak. 2. A népcsoporthoz tartozó személyek arányuknak megfelelően helyet kapnak az állami hivatalokban és önkormányzati szervezetekben. 3. A magyar iskolára érvényes feltételek mellett önálló „Volksdeutsch” elemi és középiskolákat, valamint szakiskolákat kell létrehozni. Volksdeutsch tanítók kiképzését magyar részről mindenképpen előmozdítják. 4. Semmiféle korlátozást nem állítanak németnyelvű napilapok, folyóiratok és egyéb kiadványok elé. 5. Olyan helyeken, ahol a német kisebbség a lakosság 1/3-át eléri, hivatalos érintkezésben a német nyelvet használhatják. 6. S végül, a német népcsoporthoz tartozó személyeknek „kulturális téren joguk van a nagynémet anyaországgal szabadon érintkezni”.²⁵⁵

²⁵³ Az egyezmény szövegét lásd: *DGFP. X. 413. sz. irat. 584—586. l.* Magyarul közli: *Magyarország és a második világháború.* Kossuth, Budapest 1959. 122. sz. irat.

²⁵⁴ Ullein-Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe.* Páris 1948. 67. l.

²⁵⁵ *DGFP. X. 413. sz. irat,* és mellékletei 584—585. l.

Az egyezményben vállalt kötelezettségek a valóságban azonban sokkal súlyosabbak voltak, mint ahogy az a megállapodás szó szerinti szövegéből kitűnik, mert a szervezkedési jog különleges célokra, a német sajtótermékek korlátlan közzétételének biztosítása, az „anyaországgal” való szabad érintkezés stb. lényegében tetszés szerint volt értelmezhető, s olyan lehetőségeket teremtett, amelyek teljes szabadságot biztosítottak a náci propaganda, a politikai térhódítás, a fasiszta Németország ötödik hadoszlopának kiépítése számára.

A bécsi döntés alkalmával lényegében hasonló jellegű egyezmény jött létre a román és német kormány között is.²⁵⁶

Közvetlenül a döntés kihirdetése után Ribbentrop és Manoilescu kicserélték a Romániát garantáló és a garanciát elfogadó okmányokat.²⁵⁷ Ezzel a bécsi események befejeződtek.

Teleki és Csáky visszatérve Budapestre, augusztus 31-én a Minisztertanács ülésén beszámoltak a bécsi döntésről, a magyarországi német kisebbséggel kapcsolatban vállalt kötelezettségekről. A miniszterelnök előterjesztését a kormány egyhangúlag jóváhagyta.²⁵⁸ Szeptember 2-án Horthy levelet írt Hitlernek, s mélységes hálóját fejezte ki a döntőbírói határozatért.²⁵⁹

A bécsi döntés első visszhangja és értékelése a nyugati nagyhatalmakban, elsősorban Angliában, bár nem volt kifejezetten ellenséges, annak az

²⁵⁶ Uo.

²⁵⁷ Uo.

²⁵⁸ O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 31.

²⁵⁹ DGFP. XI. 6. sz. i rat. 7–8. l.: “Your Excellency: I have the honor to express my deepest gratitude for your sympathetic readiness to assist in the arbitration at Vienna. The embattled Greater German Reich, animated by a feeling of true responsibility, has devoted its energies to a problem which does not directly affect its interest and has thus performed a duty for all of Europe.

It at all possible, the second Vienna Award has strengthened Hungary still further in her conviction that the National Socialist Reich and fascist Italy, conscious of the true interests of the European community, are prepared, through resolute and unselfish action, to demonstrate their determination to pacify and reorganize the Continent.

By the historic decision at Vienna an old wrong in the east has been righted, and I feel the sincere need, in the name of the Hungarians who on this and the other side of the Trianon border were the victims of this injustice and are at this moment filled with the joy of reunion, of begging Your Excellency to accept the assurance of our sincerest gratitude.

Horthy”

elhidegülésnek és bizalmatlanságnak fokozódását tükrözte, amely az angol kormánynak Magyarországgal kapcsolatos politikájában 1940 május óta egyre inkább érezhető volt. Barcza londoni magyar követ már augusztus 31-én jelentette, hogy az angol külügyminisztérium kifogásolta a magyar sajtó és rádió angolelles magatartását és figyelmeztette, hogy a magyar sajtó ezen viselkedéséből csak arra lehet következtetni, hogy „önállóságunkat feladtuk”.²⁶⁰ Az angol sajtó a bécsi döntést általában, mint Romániára ráerőszakolt diktátumot értékelte. Bár elismerte, hogy Magyarországnak voltak indokolt területi követelései, a döntés által teremtett megoldást kényszer hatása alatt létrejött, túlzott megoldásnak tartotta.²⁶¹

Az első hivatalos megnyilatkozás szeptember 5-én történt, amikor is Churchill és Halifax, alsóházi beszédeikben érintették a magyar–román területi rendezés kérdését. Churchill beszéde nem volt ellenséges, s csak annak megállapítására szorítkozott, hogy Anglia a háború kitörése óta sohasem tette magáévá azt az álláspontot, hogy a különböző országok területi struktúrájában nem következhetnek be változások, azonban nem szándékozik elismerni a háború alatt létrejött változásokat, kivéve, ha ezek a két fél békés és szabad megegyezése alapján jöttek létre.²⁶² Míg Churchill csak általános vonatkozású megállapításokat tett, addig Halifax kijelentette, hogy az angol kormány különbséget tesz a bolgár és román területi rendezés, amelyet mint megegyezést elismert, s a magyar–román területi rendezés között, amely a tengelyhatalmak diktátumának eredménye volt.²⁶³ A Foreign Officeban pedig közölték Barczával, hogy Anglia nem ismeri el azokat a területi változtatásokat, amelyek 1939. szeptember elseje után jöttek létre. Ezt vegye a magyar kormány tudomásul.²⁶⁴

Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása — bár nem teljesítette minden tekintetben a reményeket — a magyar uralkodó osztály revíziós programjának jelentős győzelme volt. Ezért a győzelemért azonban igen súlyos árat kellett fizetni. 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntéssel

²⁶⁰ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 456. l.

²⁶¹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. Barcza 1940. szept. 3-i jelentése.

²⁶² Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 426. l.

²⁶³ Uo.

²⁶⁴ Uo.

lezárult a Romániával szembeni területi revízióért 1939-ben elindított akció, amely — mint arra már rámutattunk — a Teleki-kormány külpolitikai tevékenységének legfontosabb gyakorlati célja volt. Ez a nap azonban nem csak az erdélyi revízióért folytatott harc végére tett pontot, de egyben *Teleki egész külpolitikai koncepciójának összeomlását is jelezte.* Ettől az időponttól kezdve számíthatjuk a Teleki-kormány külpolitikájának *második periódusát, amelyben Magyarország a nyugati hatalmakkal való szakitás küszöbéig jutott, feladta a fegyveres semlegesség elvét, nyíltan csatlakozott, szerződészerűen is a tengelyhatalmakhoz, egyre inkább a fasiszta Németország eszközévé vált háborús célkitűzései megvalósításában.*

Természetesen ez nem azt jelentette, hogy Telekiben és az uralkodó osztály általa képviselt csoportjaiban a bécsi döntés után ne éltek volna továbbra is olyan elképzelések, hogy ha Magyarország alapján támogatja is a fasiszta Németországot, teljesen ne kösse le magát mellette. A Teleki által képviselt csoportok azonban már nem tudtak lényeges hatást gyakorolni a külpolitika alakulására, mert maguk is a németeknek teendő sorozatos engedmények útján vélték a külpolitikai önállóság bizonyos elemeit fenntarthatni.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy fenti megállapításunkat a Teleki-kormány külpolitikájának második periódusáról nem úgy értelmezzük, mintha 1940 augusztus után valamiféle gyökeres fordulat következett volna be a kormány külpolitikájában, hisz mindazt, ami a bécsi döntés után történt szükségszerűen és elkerülhetetlenül éppen az a kül- és belpolitika készítette elő, amelyet a Teleki-kormány megalakulásától kezdve folytatott. Nem fordulatról, hanem következményekről van szó. Mivel Magyarország nemzetközi helyzetét és külpolitikáját a bécsi döntés után lényeges jegyek különböztetik meg a bécsi döntés előtti időszaktól, a két időszak közötti különbség leszögezését indokoltnak és szükségesnek tartjuk.

1940 szeptemberétől kezdve — végig az egész második világháború folyamán — Magyarország külpolitikájának alakulásában a bécsi döntés *meghatározó tényezővé vált, oly döntő jelentőségű momentummá, amelynek hatásától az ellenforradalmi rendszer küpoitikája többé szabadulni nem tudott. Meghatározó tényezővé vált, mert területeket juttatott Magyarországnak, amelyért Hitler számos bel- és külpolitikai engedményt követelt. Meghatározó tényezővé vált, mert Erdélynek az a megosztása,*

amelyet a második bécsi döntés adott, *nem elégítette ki a magyar uralkodó osztályt*, s ráadásul a magyar kormánynak kötelezettséget kellett vállalnia arra, hogy a döntőbírói határozatot végleges rendezésnek tekinti, a további nyílt revíziós követelésekről és tevékenységről lemond.²⁶⁵

Az a törekvés, hogy az „országgyarapító” programot magyar fegyveres erővel, német beleegyezéssel, de Németország *aktív* közreműködése nélkül valósítsa meg véglegesen megbukott. A magyar uralkodó osztályok azonban távolról sem mondtak le a további revízióról. A bécsi döntéstől kezdve éppen ebből kiindulólal talált mindinkább visszhangra a magyar uralkodó osztályokban az a nézet, hogy a Németországnak tett *gyors és önkéntes* szolgálattal, a fenntartás nélküli németbarát politikával lehet és kell az elért revíziós pozíciókat megszilárdítani, újabb területek Magyarországhoz csatolását kiérdemelni. Ezeket a törekvéseket csak erősítette a körülmény, hogy a román uralkodó osztály ugyan-csak a németek kiszolgálásának útján kereste a bécsi döntés módosításának lehetőségét Románia javára. 1940 szeptemberétől ily módon gyors ütemben fokozódott Magyarország és Románia között a már korábban megindult versenyfutás Németország kegyeiért.

A bécsi döntés következményeit 1940 szeptemberében kevesen látták tisztán Magyarországon. A magyar nép túlnyomó többségének nem sok köze volt az uralkodó osztályok „országgyarapító” programjához. A nacionalista tobzódásban mégis csak nagyon kevesekhez jutott el azoknak a szava, akik helyesen értékelték a „győzedelmes revíziós politika” katasztrofális következményeit. A Kommunista Internacionálé 1940. augusztus 16-i határozata a magyarországi helyzetről,²⁶⁶ pontos képet adott arról, hova fog vezetni ez a politika. A határozat többek között leszögezte, hogy bár „Magyarország pillanatnyilag Erdély egy részének bekebelezésére koncentrálja erőit, ez azonban semmi esetre sem jelenti azt, hogy végleg lemondott a régi magyar határok visszaállításáról. A magyar uralkodó osztály e terveinek a német imperializmus kegyeiből történő részbeni vagy teljes megvalósítása, csak

²⁶⁵ Teleki augusztus 31-i minisztertanácsi ülésén szögezte le: Revíziós propagandát Románia irányában, éppen úgy mint Szlovákiával szemben, amelynek határait Németország szintén garantálta, a jövőben nem folytathatunk. — O. L. Mt. jkv. 1940. augusztus 31.

²⁶⁶ Párttörténeti Közlemények 1962. 2. 175—189. .

ahhoz vezetne, hogy örökössé válna a nemzeti gyűlölködés és a viszály a magyar nép és a szomszéd népek között és megteremtené a revanshangulat kialakulásának táptalaját.” Magyarország — folytatódik a határozat —, hogy megvédje újonnan szerzetterületeit, Németországra szorulna „és ezért a magyar népnek a német imperializmus ágyútöltelékének szerepét kellene eljátszania”.

A Komintern határozata világosan látta a német segítséggel megszerzett területek súlyos belpolitikai következményeit is: „Magyarország alárendelése a német és az olasz imperializmusnak és azokhoz való alkalmazkodása saját hódítása érdekében, már most egyre inkább a nép szabadságjogai utolsó maradványainak elrablásához vezet, a még brutálisabb kizsákmányoláshoz és a burzsoázia nyílt terrorista diktatúrája felállítására közvetlen veszélyét hozza magával... A német és az olasz imperializmus, hogy biztosítsa Magyarország teljes függőségét a „tengelyhatalmaktól”, a magyar belkormányzat „gleichsaltolását” sürgeti. El akarják érni a munkásosztály teljes béklyóba verését, az összes demokratikus erők elnémítását, a német és olasz orientáció ellenzőinek vagy nem teljesen megbízható híveinek kirekesztését.”

A bécsi döntés után bekövetkező események teljes mértékben igazolták a Kommunista Internacionálé határozatának megállapítását.

IV. MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA A HÁROMHATALMI EGYEZMÉNYHEZ

1. *A második bécsi döntés belpolitikai következményei Németország politikai és gazdasági behatolásának fokozódása a döntés után*

1940. szeptember 5-én adott parancsot Horthy a magyar hadseregnek, hogy lépje át a trianoni román—magyar határt és vegye birtokába a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt erdélyi területeket. A „legfelsőbb hadúr” ugyanezen a napon pompázatos külsőségek között, fehérlován, gróf Teleki Pál, Bartha honvédelmi miniszter, Werth vezérkari főnök és mások kíséretében vonult be Szatmárnémetibe, a hadsereg által elsőnek elfoglalt határmenti városba.

Másnap, szeptember 6-án, miközben a magyar uralkodó osztályok még örömmámorban ünnepelték a revízió újabb diadalát, Sztójay, a berlini magyar követség épületében íróasztalához ült, hogy megírja összefoglaló jelentését *A magyar—német viszony a bécsi döntés előtt és után* címmel, elmondva benne melyek a németek által táplált kívánságok, miképpen róhatja le háláját Magyarország az újabb területgyarapodásért, hogyan lehet véleménye szerint a német kormány bizalmát megnyerni és biztosítani. Ezek a kívánságok és javaslatok a következőképpen hangzottak:

1. Szűnjön meg minden zavaró momentum, amely a német—magyar kapcsolatban fellelhető, s ezért *a)* Magyarország szilárdan álljon Németország oldalán; *b)* a bécsi döntést végleges megoldásnak kell tekinteni. Sem a sajtóban, sem más helyen ne nyilvánuljon meg kritika az újonnan megállapított határokkal szemben; *c)* a Bécsben aláírt magyar—német kisebbségi megállapodást teljes mértékben, s mielőbb hajtsa végre a kormány, s hozza létre a lehető legjobb viszonyt a Volksbund vezetőkivel; *d)* Magyarország támogassa gazdaságilag Németországot, elsősorban nyersanyagokkal és élelmiszerekkel, lehetőleg a gazdasági szerződésekben vállalt kötelezettségeken felül, s ennek érdekében a kormány vezessen be bizonyos belső korlátozásokat a lakosság ellátása terén, (lisztjegy, kenyérjegy stb.).

2. Belső „szociális reformok” megvalósítása, különösen a földkérdésben, s a zsidókérdés radikális megoldása, mert enélkül — írta Sztójay — Berlinben nincs megértés és nem lehet szó „bensőséges viszony kialakításáról”.

3. A belpolitikai élet széleskörű átalakítása, a szélsőjobboldali politikai csoportokkal szembeni intézkedések felfüggesztése.

Sztójay ezekhez, összefoglaló jelentésében, még két külön javaslatot is hozott, amelyek felfogása szerint Németország megelégedését eredményezhetnék: Egyrészt javasolta, hogy a magyar kormány valamilyen formában nyilvánítsa ki óhaját a Magyarország és Németország közötti szorosabb politikai kapcsolatok létrehozásáról, esetleg oly formában, hogy ismétlje meg Teleki miniszterelnök 1940. április 17-i levelében tett ajánlatát. Másrészt kívánatosnak tartotta, hogy Horthy valamilyen gesztussal állítsa vissza személyes kapcsolatait Hitlerrel, legalább olyan fokon, mint ahogy az az 1938-as müncheni döntés előtt fennállott, mert meggyőződése, hogy „a magyar—német viszony — azaz Magyarország jövője — elsősorban attól függ, milyen Ő Főméltósága személyes viszonya a birodalmi kancellárhoz”.¹

A berlini követ jelentésének megérkezésével egyidejűleg terjedt el Budapesten az a hír, hogy a német kormány részéről bizalmasan felszólították a magyar kormányt, hogy fokozott mértékben és minden területen alkalmazkodjon az újonnan kialakult európai helyzethez: Ennek természetes velejárója, hogy töröljék el azokat a rendszabályokat, amelyek a szélsőjobboldali pártok ellen irányultak és vonják vissza a 3400-as törvényrendeletet, amely a tisztviselői kart éppen „az új európai irányzatot képviselő” pártoktól tiltja el. Ebben az értelemben törölnék el Szálasi büntetését és bocsássák szabadon stb.²

Néhány nappal később, szeptember 10-én nyújtotta át a berlini magyar követ Hitlernek azt a levelet, amelyben Horthy hálás köszönetét fejezte ki a bécsi döntésért, és tolmácsolta a Kormányzó „legmelegebb és legszívélyesebb” üdvözléseit. Ez alkalommal Sztójay több mint egy óráig megbeszélést folytatott Hitlerrel,³ aki bőbeszédűen válaszolt a magyar

¹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 489—500. l.

² Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 253. l.

³ O. L. Küm. res. pol. 1940—27—645. Sztójay 1940. szeptember 10-i beszámoló jelentése. A megbeszélésekről a *DGFP. XI. 41. sz.* alatt (49—54. l.) található Hewel feljegyzése, amely lényegében megegyezik Sztójay jelentésével.

követ előtt a katonai helyzetet és a bécsi döntés körülményeit. Hitler a hosszúra nyúlt beszélgetés alatt nyomatékosan felhívta Sztójay figyelmét a „német—magyar sorsközösségre” és hangoztatta, hogy Magyarországnak már csak azért is érdeke Németország háborús győzelme, mert német vereség esetén minden eddigi magyar revízió is megsemmisülne. A magyar kormánnyal szembeni konkrét kívánságok közül azonban csak egyet említett meg, azt, hogy a német—magyar kisebbségi megállapodást Magyarország mindenképpen tartsa be és bánjon jól a magyarországi németekkel, mert ez lényegesen befolyásolhatja a magyar—német viszonyt. Sztójay erről a beszélgetésről még aznap részletes jelentést küldött a külügyminiszternek, s ezt felhasználta arra, hogy megismételje szeptember 6-i javaslatait. Ezeket megtoldotta azzal, hogy a német kívánságok teljesítése, illetve az általa sugalmazott lépések végrehajtása azért is fontos lenne, mert benyomása szerint „a Führer érzi, hogy az új erdélyi határ nem felel meg teljesen a magyar jogos követelményeknek s ezért is a határt a Führer nem tekinti abszolúte véglegesnek”. A háború végén ezért „az összkérdések rendezésénél szóba kerülhet ennek ésszerű revíziója”, de csak akkor, ha a magyar kormány megfogadja a tanácsokat.⁴

1940 szeptember elején Sztójay újból és újból felvetett javaslatai, amelyek tulajdonképpen Németországnak a bécsi döntésért benyújtott számát jelentették, egybeestek azzal az intenzív támadással, amelyet a szélsőjobboldali ellenzék indított a Teleki-kormány politikája, s személy szerint gróf Teleki Pál miniszterelnök ellen. A szélsőjobboldal, amely a román—magyar krízis idejére átmenetileg felfüggesztette akcióit, most a bécsi döntés kihirdetése után frontális támadást indított nemcsak a német kívánságok maradéktalan teljesítéséért, hanem azért is, hogy a kormányt lemondásra kényszerítse, s elérje az „új helyzetnek jobban megfelelő” kormány hatalomrajuttatását. A kormányellenes támadások középpontjában a belpolitikai kérdések álltak, s a külpolitika, amelynek aktualitását az erdélyi revízióval kapcsolatos megnyilatkozások és a bécsi döntés levett a napirendről, háttérbe szorult. Az agitáció módszere most éppen az volt, hogy *a kormány ne csak a külpolitikában, hanem a belpolitikában is alkalmazkodjon a fasiszta Németországhoz.* Rajnis Ferenc

⁴ Uo.

fogalmazta meg a jelszót egyik október eleji parlamenti felszólalásában a következőképpen: „... nem lehet külpolitikailag tengelybarátnak, belpolitikailag pedig naftalinosan reakciónak lenni. Belső logikája van annak, hogy külpolitikai orientációnk hogyan és miként tétessék át a magyar élet belső síkjára”.⁵ Amikor az erdélyi bevonulás után a képviselőház újból megkezdte üléseit, a nyilas és imrédysta képviselők az interpellációk tömegével árasztották el a kormányt, elsősorban a miniszterelnököt, követelve a zsidókérdés radikális megoldását, egy harmadik zsidótörvény életbeléptetésével; földbirtokreform végrehajtását; amnesztiát az elítélt nyilas képviselőknek stb.

Teleki ellen személy szerint is támadást indítottak, felhasználva azt az alkalmat, hogy veje Zichy Nándor gróf ebben az időben vállalt igazgatói tagságot a Corvin áruházban. Nyíltan követelték, hogy Teleki, aki akadályozza a „belső reformok megvalósítását”, s akinek korábbi felfogása a tengelyhatalmak háborús vereségének lehetőségét illetően a jelek szerint tévedésnek bizonyult, mondjon le a miniszterelnökségről és adja át helyét azoknak, akik kezdettől fogva az ingadozás nélküli németbarát politika hívei voltak.

Teleki ebben az időben valóban foglalkozott is a lemondás gondolatával. Már Bécsből, a döntőbírói határozat aláírása után erősen depresszív hangulatban tért haza. Ribbentrop fenyegető fellépése a bécsi tárgyalásokon, a német—magyar kisebbségi megállapodás aláírása megértette vele, hogy politikai koncepciója összeomlott, hogy a második bécsi döntés szélesre tárta Magyarország kapuit Németország további gazdasági és politikai behatolása előtt. Bármennyire is a két évtizedes revíziós politika diadalát jelentette a Belvedere palotában aláírt döntőbírói okmány, Teleki tisztában volt a döntés kétes értékeivel. Szűkebb baráti körében kifejezést adott ama véleményének, hogy Észak-Erdély megszerzése csak pyrrhusi győzelmet jelent, mert a háború után Magyarország ezeket a területeket újból el fogja veszíteni, s ráadásul végleg elrontotta viszonyát a szomszéd országokkal, mindenekelőtt Románival.⁶ De mint annyiszor korábban, most is képtelen volt nyíltan szembenézni a reális helyzettel és levonni a szükséges konzekvenciákat. Ehelyett ismét az öngyilkosság gondolatával foglalkozott. Bizalmasai előtt a revolver-

⁵ *Képviselőházi Napló*. 1939/VII. 38. l. 1940. október 9.

⁶ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 432. l.

golyót, mint a nagy problémák egyetlen megoldását emlegette, sőt amikor a MÉP pártértekezletén beszámolt a bécsi döntésről, nyilvánosan hangoztatta, hogy élete céljának a hat koporsódeszékát tartja.⁷

Ebben a hangulatban írta meg levelét Horthynak, 1940. augusztus 31-én, amelyben felajánlotta lemondását és egy új kormány sürgős kinevezését kérte. Szeptember elsején pedig egy hosszú kiegészítő indoklásban magyarázta lépésének okait.⁸ Ezekben az okmányokban azonban, ahelyett, hogy nyíltan feltárta volna az ország kül- és belpolitikai helyzetében végbement változásokat, s a várható súlyos következményeket, a tényleges problémákat elködösítve, lemondását azzal indokolta, hogy a katonaság, elsősorban a vezérkar főnöke oly módon avatkozott be a politikai kérdésekbe, hogy azzal tűrhetetlenné teszi a kormány helyzetét. „Magyarországon jelenleg két kormányzati apparátus van — írta levelében — az egyik a törvényes, a másik a közigazgatás majdnem minden ágára kiterjedt katonai kormányzat, amelynek működését a törvényes kormányzat áttekinteni és ellenőrizni nem tudja.” Panaszkodott, hogy a vezérkar tevékenységébe a kormány nem tekinthet be. Nem ismerik például a katonai attasékhoz küldött politikai természetű utasításokat. A tisztikarban olyan szellem alakult ki — írta továbbá — amely a hadsereg és polgári társadalom közötti viszony megromlására alkalmas, annál is inkább, mert a tisztikar részben „határozottan nyílt beállítású”. Teleki szóvátette, hogy Horthy maga is a hadsereget támogatja a polgári közigazgatással szemben, amely egyrészt azt jelenti, hogy a kormány nem bírja a kormányzó osztatlan bizalmát, másrészt az ország „kezd átcsúszni egy bizonyos katonai diktatúra felé”. Kifogásolta, hogy a honvédelmi miniszter fel van hatalmazva arra, hogy csak globálisan mutassa be a költségvetést, amelyet a pénzügyminiszter kritika és észrevétel nélkül kénytelen elfogadni. Mindezek után azt javasolta, hogy Horthy nevezzen ki olyan miniszterelnököt, aki iránt teljes bizalommal van, s aki a „legfelsőbb hadúri jogok” kivételével minden hatalmat a kezében tart. Arra vonatkozóan, hogy ki legyen a kivételes jogokkal rendelkező új miniszterelnök, Teleki rendkívül meglepő javaslatokat tett. Megemlítette Werth Henriket, Keresztes-Fischer Lajost, Sztójay

⁷ O. L. Filmtár. Szálasi per. Hóman naplója.

⁸ Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth, Budapest 1963. 49. sz. irat 232—251. l. Valamint O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat 511—521. l.

Dömét, mint akik bírják Horthy bizalmát. Alkalmas emberként ajánlotta külügyminiszterét, gróf Csáky Istvánt, de csak ha megkapja a szükséges felhatalmazásokat. Végül Reményi-Snellert és Keresztes-Fischer Ferencet javasolta, mint akik vele mindenben egyetértenek, de nem valószínű, hogy a hadsereg felett felügyeletet tudnának gyakorolni.

Teleki lemondó levele és indoklása bár korántsem tárta fel az ország tényleges helyzetét, mégis figyelemre méltó dokumentum, mert megmutatja, hogy a szélsőségesen jobboldali beállítottságú s részben német származású katonai vezetés már 1940-ben olyan önálló és veszedelmes politikai hatalmat képviselt, amelyen keresztül döntően érvényesíthette befolyását a későbbi sorsdöntő pillanatokban.

Horthy nem fogadta el Teleki lemondását, hanem szeptember 29-re, miután végetért az erdélyi bevonulás, kihallgatásra hívta magához Telekit, Werth vezérkari főnököt, Bartha honvédelmi minisztert, s ez alkalommal beleegyezett abba, hogy megerősíti a miniszterelnök helyzetét a honvédelmi miniszterrel szemben és hogy megváltoztatja a honvédelmi tárca költségvetési gyakorlatát.⁹ Teleki viszont ismét hagyta magát rábeszélmi, továbbra is a kormány élén maradt, vállalva egy nyíltabb és demonstratívabb tengelybarát külpolitika megvalósítását, a német kívánságok teljesítését, belpolitikailag a jobboldal követeléseinek érvényesítését.

A kormány első engedménye, amelyet a szélsőjobboldali nyomás és a német kívánságok alapján megtett, Szálasi Ferenc szabadlábra helyezése volt 1940. szeptember 18-án. Ezt követte szeptember 29-én a 3400-as törvényrendelet felfüggesztése. A közalkalmazottak ismét jogot kaptak arra, hogy politikai pártnak tagjai legyenek, de továbbra is tiltva volt a tisztségviselés és a szónoklás a politikai gyűléseken.

Szálasi szabadlábra helyezése új lendületet adott a nyilaskeresztes szervekedésnek. Budapestre érkezése után azonnal tárgyalások kezdődtek a több pártból és frakcióból álló nyilasok és nemzetiszocialisták között. A tárgyalások eredménnyel végződtek, s miután őt, a nyilaskeresztes pártból korábban kilépett képviselő — akik írásos nyilatkozatban kérték Szálasi bocsánatát a „hütlenségért” — visszatért, a különböző pártok szeptember 29-én Nyilaskeresztes Párt néven egyesültek, „vezető test-

⁹ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 437. l.

vérre” választva meg Szálasi Ferencet. Az egyesült Nyilaskeresztes Párt a képviselőházban negyvenhat képviselővel rendelkezett.¹⁰ A negyvenhat nyilas képviselő, bár jelentős erőt képviselt a parlamentben, mégis kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a kormány pozícióját komolyan veszélyeztesse. A hatalomátvétel tehát, amelyre Hubay és Ruskay kiszabadulása után biztatták Szálasit¹¹ szóba sem jöhetett, annál is inkább, mert a nyilasok tömegbázisa, amely 1938/39-ben volt a legerősebb, a háború kezdete óta jelentősen csökkent. Ezen túlmenően, az ilyen irányú törekvéseket Németországban sem támogatták. Berlin, reálisan értékelve a helyzetet a Nyilaskeresztes Pártot továbbra is a második vonalban tartotta.

A kormány megbuktatása egy esetben jöhetett volna számításba, nevezetesen, ha a Nyilaskeresztes Párt egyesülhetett volna a kormánypárt Imrédy vezette jobboldali szárnyával. S bár hosszú előzetes tárgyalások után 1940 őszére létrejött Imrédy és Szálasi találkozója, ez azonban nem vezetett eredményre. Szálasi ugyanis azt követelte, hogy Imrédy és hívei ismerjék el őt vezetőjükül. Ennek teljesítésére azonban Imrédy kevésbé volt hajlandó mint valaha is.

Nem sokkal a bécsi döntés után a MÉP jobbszárnya kísérletet tett arra, hogy a kormánypárton belül kenyértörésre vigyék a dolgot, s a pártból való tömeges kilépéssel kényszerítsék a kormányt, hogy Teleki helyébe Imrédyt vagy más, a jobbszárnyhoz tartozó politikust nevezzen ki miniszterelnöknek. A kormánypárton belül ez időben szóba került gróf Csáky István is, mint aki átmenetet képezhetne Teleki és Imrédy között, s akit Németországban is szívesen látnának a miniszterelnöki székben.¹² Az akciót 1940 október elején egy pártértekezleten akarták végrehajtani, amely azonban nem váltotta be a reményeket. Egyrészt azért, mert az Imrédyvel szimpatizáló képviselők közül sokan, vezérükkel együtt — nem jelentek meg a döntő fontosságú találkozón, a jelenlevők pedig nem tudták a hangulatot Teleki ellen fordítani. Másrészt ezzel az összefüggéssel egyidőben történt a negyvenhat képviselő behívása a par-

¹⁰ Az 1939-es választásokon, a különböző nyilas és nemzetiszocialista pártok negyvenegy képviselője került be a parlamentbe. Ehhez csatlakozott az említett öt képviselő, akik korábban kiléptek a nyilasok közül.

¹¹ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 433. l.

¹² Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas.* Anonymus, Budapest 1945. 253–255. l.

lamentbe a visszacsatolt erdélyi területekről, akik — a képviselőházban blokkot alkotva — bejelentették, hogy mindaddig támogatják a kormány politikáját, amíg módjukban van, hogy saját ügyeiket maguk intézzék. Teleki helyzete ezzel átmenetileg megerősödött, a kormánypárt jobbszárnyához tartozó képviselők közül pedig sokan kedvüket veszítették, mert nem igen látszott valószínűnek, hogy a 46 képviselővel megerősödött Teleki frakció a „zendülés” következtében kisebbségben maradna. Teleki ily módon a pártértekezleten egyszerűen támadásba ment át, felszólítva az ellenzékét, hogy ha nem értenek egyet a kormány politikájával, lépjenek ki a Magyar Élet Pártjából. Kijelentette továbbá, hogy a kilépést nem tartaná numerikusan jelentősnek az újonnan behívott képviselők miatt, s ezen túlmenőleg a parlamenti eseményeket sem tartja túlságosan fontosnak, mert amúgyis alkotmányreformra készül, amelyhez az átmenetet, ha kell diktatorikus eszközökkel is biztosítani fogja.¹³ Néhány nappal később Imrédy hívei a MÉP elnökségétől felszólító levelet kaptak: vagy deklarálják lojalitásukat vagy lépjenek ki a pártból.

Imrédy, Jaross és velük együtt tizennégy képviselő, október 4- és 8-a között, levonva a konzekvenciákat, végül is kiléptek a MÉP-ből, s a hozzájuk csatlakozó Rajnis Ferencsel együtt megalakították a Magyar-Megújulás Pártját, tizenöt pontból álló programot bocsátottak ki, érdekközösséget hirdetve a nemzetiszocialista és fasiszta eszmékkel. Imrédy pártjának megalakulása, s a kibocsátott program — amely leginkább megfelelt a mértékadó német fasiszta vezetők elképzeléseinek — meglepetésszerűen talált Berlinben. 1940 őszétől kezdve, a Magyar Megújulás Pártja volt az a párt, amelyet a német kormány legszívesebben látott volna hatalmon Magyarországon; hatalmi törekvéseit 1944-ig támogatta is. A fasiszta Németország vezetői azonban azt is tudták, hogy Imrédy pártja nem támaszkodik belsőleg megfelelő bázisra, s hatalomrajuttatása csak úgy volna lehetséges, ha Horthy kinevezi Imrédyt miniszterelnöknek, s ily módon támaszkodhatna a Magyar Élet Pártja szerveire is, vagy pedig ha egyesül a nyilaskeresztesekkel. Ezek a feltételek azonban 1940 őszén nem voltak biztosítva. Horthy személyes ellentétei miatt mereven szembehelyezkedett Imrédy személyével, a két fasiszta párt megegyezése pedig nem igen látszott valószínűnek.

¹³ Uo.

A Teleki-kormány megbuktatására irányuló szélsőjobboldali roham ily módon a második bécsi döntés után nem járt sikerrel. A kormány megtarthatta pozícióit, de ennek ára az volt, hogy saját vonalában is nagyarányú jobbratolódás ment végbe mind belpolitikailag, mind pedig külpolitikai tekintetben.

Október 8-án az imrédysta képviselőknek a kormánypártból való kiválása után Teleki nyilatkozatot tett közzé a kormány belpolitikai célkitűzéseiről. Ez a nyilatkozat nagyrészt tartalmazta azokat a német kívánságokat, amelyeket Sztójay tolmácsolt jelentéseiben, s lényegében Imrédy korábbi követelésével azonos programot adott. Megígérte a harmadik zsidó törvény betervezését, amely „szigorúbb, egyszerűbb és kijátszásmentesebb” lesz, mint az előzőek, a földreform kiterjesztését, a „szociális átalakulás ütemének meggyorsítását” stb. Teleki odáig ment, hogy kijelentette: az imrédystákkal való nézeteltérések csak a „tempóra”, s nem a lényegre, vagy az elvekre vonatkoznak.¹⁴

A bécsi döntés után a Teleki-kormány maradéktalanul teljesítette a Magyarországgal szemben támasztott fokozott német gazdasági követeléseket is. Ezeknek a követeléseknek, amelyeket a „szorosabb gazdasági együttműködés” jelszavával terjesztettek a magyar kormány elé, lényege az volt, hogy Magyarország ipari és mezőgazdasági termelését Németország szükségletéhez igazítsák. Ennek jegyében írták alá 1940. október 10-én a Jurcsék-Moritz féle mezőgazdasági szerződést, amelyben Magyarország kötelezettséget vállalt arra, hogy 5 éven keresztül a német kívánságoknak megfelelő mértékben termel és szállít lóhere és takarmányféléket, olajos magvakat és más ipari növényeket, valamint szarvasmarhát, sertést, birkát, szárnyasokat és tojást. A kormány később egy külön megállapodást is aláírt, amely megtiltotta, hogy Magyarország a jövőben nagyobb aktív árumérleget halmozzon fel, s kötelezte, hogy németországi importjéért, a német kívánságoknak megfelelő exportáruval fizessen. Végül mint igen súlyos feltételt, a kormány vállalta annak a famennyiségnek leszállítását a Magyarországhoz csatolt erdélyi területekről, amelyet a román kormány közvetlenül a bécsi döntés előtt ígért Németországnak.¹⁵

¹⁴ *Képviselőházi Napló*. 1939/VII. 23–65. l.

¹⁵ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 438. l.

2. A háromhatalmi egyezmény létrejötte és Magyarország csatlakozása

A belpolitikai és gazdasági követelések mellett a második bécsi döntést követő néhány hétig a német diplomácia a magyar kormánnyal szemben nem vetett fel olyan külpolitikai kérdéseket, amelyek Magyarországnak a tengelyhatalmakhoz fűződő még szorosabb kötöttségét eredményezhették volna. 1940 szeptember végén azonban olyan események zajlottak le, amelyek a Teleki-kormány kezdeményezése alapján új, Magyarország és a tengelyhatalmak közötti szoros, szerződéses viszony bevezetésével jártak együtt.

1940. szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán képviselői Berlinben aláírták az úgynevezett háromhatalmi egyezményt, amelynek első pontja elismerte Németország és Olaszország hegemoniáját Európában, valamint Japán hegemoniáját a Távol-Keleten. Ez az egyezmény a fasiszta nagyhatalmak nyílt, agresszív katonai szerződése volt. A szerződés aláírása alkalmával Ribbentrop beszédet mondott, amelyben többek között kijelentette: „Minden államot, amely maga is azzal a szándékkal foglal állást emellett a tömb mellett, hogy hozzájárul a népek békés kapcsolatainak helyreállításához, őszintén és hálásan üdvözlünk és megkívjuk a politikai és gazdasági újjárendezésben való közreműködésre.”¹⁶ Amikor a berlini magyar követ Ribbentrop nyilatkozatának e részét néhány óra múlva a napi sajtóban elolvasta, azonnal táviratot küldött Budapestre; idézte a német külügyminiszter beszédének a Deutsche Allgemeine Zeitung által közölt változatát, amely úgy volt értelmezhető, hogy a tengelybarát országokat felszólította a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra,¹⁷ majd a következőket írta Csákyknak: „Ribbentrop felhívásának blokkhoz való csatlakozásra meggyőződésem szerint azonnal eleget kell tenni. Ez nézetem szerint utolsó alkalom, ahol egyenrangúságunkat és egyenjogúságunkat úgyszólván okmányilag biztosíthatnók. Csak így biztosíthatjuk azt, hogy újjárendezésben, ahol poli-

¹⁶ DGFP. XI. 130. sz. irat. 224–225. l. A mondat első részének eredeti szövege a következő: „Jeder Staat, der diesem Block daher selbst mit den Absichten, zur Wiederherstellung friedlicher Beziehungen der Völker beizutragen, gegenübertritt”.

¹⁷ A Deutsche Allgemeine Zeitung által közölt szöveg, a „gegenübertritt” kifejezés helyett a „betreten will” szavakat használta: „Jeder Staat, der diesem Block daher selbst mit den Absichten, zur Wiederherstellung friedlicher Beziehungen der Völker beizutragen, beitreten will”. — Uo.

tikai, gazdasági, de bizonyára területi kérdések is el lesznek döntve, aktív részt vehessünk.”¹⁸

Sztójay nem elégedett meg ennyivel, hanem hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint Németország és Olaszország elvárják Magyarország csatlakozását, s ezért a magyar kormány, érdekeinek „súlyos veszélyeztetése nélkül” nem maradhat ki a paktumból. Hogy érveit még hatásosabbá tegye, hozzátette: a paktum nem irányul kimondottan a Szovjetunió ellen „és nem kötelez háborúba való belépésre sem”. „Csatlakozást minél előbb kellene itt bejelentenünk — fejezte be táviratát — mert ennek kétszeres értéke volna. Sajnálatos volna, ha példának okáért Románia megelőzne.

Bár tengelyhatalmak végleges győzelmét biztosítottnak látom, legkedvezőtlenebb eldöntetlen háború esetén is csatlakozásunk tengelyhatalmak támogatását más államok esetleges zsarolásával szemben magunknak kötelezően biztosítjuk és jogainkat béketárgyaláson egyenjogú félként megvédehetjük”.¹⁹

Miután a táviratot Sztójay továbbította, még a budapesti válasz megérkezése előtt, szeptember 27-én, azonnal a német külügyminisztériumba rohant, ahol a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás feltételeiről érdeklődött. Bár nem ajánlotta fel Magyarország csatlakozását, de fellépése gyakorlatilag egyet jelentett azzal. Később a tényleges csatlakozás idején Sztójay büszkén hivatkozott is erre a lépésre, amikor a magyar kormány az első aláíró jogát követelte a csatlós államok közül.²⁰

Csáky a berlini követ táviratát a Minisztertanács elé terjesztette, amely hosszabb vita után a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás mellett foglalt állást, anélkül, hogy erre a tengelyhatalmaktól tényleges felszólítást kapott volna.²¹ A Teleki-kormány ezzel a végzetes határozattal önként lépett a fasiszta Németország vazallus rendszerébe, s kötötte oda az ország szekerét véglegesen a tengelyhatalmak hadigépezetéhez, olyan időpontban, amikor erre semmi külső hatalmi kényszer nem szorította, s amikor a háromhatalmi egyezmény létrejötté automatikusan feloldhatta volna Magyarországot a korábbi szerződések

¹⁸ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 60—61. l.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. II. 46. l.

²¹ Macartney, C. A., *October fifteenth. I.* Edinburg 1956. 439. l.

kötelezettségei alól. A háromhatalmi egyezmény aláírása a fasiszta nagyhatalmak között ugyanis de facto érvénytelenítette az antikomintern paktumot éppen azzal, hogy annál lényegesen világosabban körülírt, s meghatározottabb célú szövetségi szerződést hozott létre. A magyar kormány ezáltal, saját kezdeményezése nélkül, megszabadulhatott volna annak a szerződésnek súlyától, amely az antikomintern paktumhoz való 1939-es csatlakozás által reá nehezedett. A Teleki-kormány számára ezekben a napokban tehát önként adódhatott volna a hogyan tovább kérdése: az adott lehetőségeket felhasználva, elkerülni a még szorosabb viszony kialakítását a tengelyhatalmakkal vagy pedig a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozással egyenes vonalban folytatni a korábbi külpolitikai irányvonalat, még hozzá tüntetőleg, az agresszív fasiszta hatalmak katonai paktumához való önkéntes kötődés által?

Az utóbbi útnak veszélyei nem lehettek kétségesek az ellenforradalmi Magyarország hatalmon levő politikai képviselői előtt sem. Világos volt, hogy ez az egyezmény, amelyet a szerződő felek nyíltan mint katonai szerződést írtak le, sokkal súlyosabb kötelezettségeket vonhat maga után, mint a korábbi antikomintern paktum.

A hatalmi befolyását féltő és a területi revízió bűvkörében élő magyar kormányra a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást magában rejtő veszélyeknél azonban sokkal erősebben hatottak a Sztójay féle táviratban felhozott érvek: Magyarország a németek kezéből kapta vissza az erdélyi területeket, de ezen túlmenőleg, ha elsőnek és önkéntesen felajánlja csatlakozását, az a lépés jelentős előnyt képezhetne nemcsak a tengelyhatalmak háborús győzelme esetén, hanem akkor is, ha egy eldöntetlen helyzetben valamilyen kompromisszum jönne létre a két háborús tábor között. Még a legóvatosabb politikai körökben is eléggé elterjedt volt az a nézet, hogy a fasiszta Németország hosszú ideig döntő tényező lesz Közép-Európában. Ilyen körülmények között pedig — hangzottak az érvek — Németország ereje és befolyása védelmet jelenthetne a szlovák és a román területviszaszerző törekvésekkel szemben, sőt talán Magyarország, mint elsőszámú csatlakozó újabb területek megszerzésére is jogot nyerhetne.

Sztójay már szeptember 10-i jelentésében, amikor javasolta, hogy a magyar kormány valamilyen formában juttassa kifejezésre azon szándékát, hogy szorosabb politikai kapcsolatok megteremtésére törekszik a

tengelyhatalmakkal, ennek szükségességét azzal is indokolta, hogy „Szlovákia esetleg a protektorátust fogja kérni és Románia hasonlóképpen valamilyen formában Németország kezét és támogatását fogja szorgalmazni”.²² Sztójay megjegyzését alátámasztották a külügyminisztérium információi arról, hogy a szlovák kormány közvetlenül a második bécsi döntés után, német hivatalos körök előtt felvetette az első bécsi döntés revíziójának szükségességét. A hírek szerint a kérést ugyan a németek visszautasították,²³ de felvetődött a kérdés — Magyarország tartózkodó magatartása esetén, Berlin nem fogja-e végül a szlovák kérést napirendre tűzni?

A Teleki által képviselt uralkodó körök, a csatlakozás kérdésénél azt is számításba vették — híven korábbi elképzeléseikhez —, hogy ha a jelenlegi kormány önként csatlakozik a fasiszta nagyhatalmi blokkhoz, ez azt jelentheti, hogy a németek nem fogják követelni a kormány lemondását egy az Imrédy híveiből vagy a nyilasokból álló kormány javára, ily módon a német nácizmusnak tett engedmények útján — megerősíthetik helyzetüket a magyarországi nácizmussal — szélsőjobboldali és nyilas mozgalommal szemben. Ezzel a hamis és végzetes következményekkel járó érveléssel Teleki csoportja maga egyengette a német behatolás útjait, s vezette az országot a háborús katasztrófa felé.

A fenti elképzelésekhez kapcsolódott egy másik — a házárdjátékosokra emlékeztető gondolat, amelyet Sztójay jelentésének megalapozatlan és önkényes kijelentése — tudniillik, hogy a német és az olasz kormány nemcsak szeretné, hanem el is várja Magyarország csatlakozását — még jobban alátámasztott. A következő: a német kívánsággal szembeni ellenállás belpolitikailag aktuálissá tehetné egy szélsőjobboldali kormány hatalomrajuttatását. A szövetséges hatalmak győzelme a háborúban viszont egyelőre még kétséges, s egyáltalán nem fogható fel úgy, mint ami a közeljövőben bekövetkezhetne. Az évek múlva kivívható

²² O. L. *Küm. res. pol. 1940—27—645.*

²³ O. L. *Küm. res. pol. 1940—65—650.* A külügyminisztérium információi eléggé pontosak voltak. A berlini szlovák követ szeptember 10-én valóban tárgyalásokat folytatott Ribbentroppal és reményét fejezte ki, hogy a magyarországi szlovák kisebbség problémája, mint a délkelet-európai általános rendezés része, megoldást nyer. Ribbentrop ekkor azt tanácsolta a szlovák kormánynak, hogy ezt a kérdést ne vesse fel. — *DGFP. XI. 37. sz. irat. 46. l.*

nyugati győzelem esetén, a jelenlegi hatalmi viszonyok fenntartása mellett, egy új angolorientációjú kormánynak még mindig módjában lehetne a visszakozás. Végül mindehhez még egy aktuális külpolitikai tényező is járult, amely a fenntartás nélküli német orientáció erősödésének irányában hatott: a bécsi döntés hűvös és elutasító fogadtatása az angol kormány részéről,²⁴ nemsokkal azután, hogy az emigrációban élő csehszlovák ideiglenes kormányt Nagy-Britannia hivatalosan elismerte.²⁵

Csáky, amikor jelentést tett a Minisztertanácsnak a berlini követ táviratáról, azt a tényt, hogy Sztójay már a háromhatalmi egyezmény aláírásának napján, a kormány felhatalmazása nélkül érdeklődött a csatlakozás feltételeiről — vagyis lényegében ajánlatot tett — nem közölte a kormánnyal. A kormánydöntés alapján, a berlini követségre küldött választáviratában, utasította Sztójajt, hogy haladéktalanul érdeklődjön a csatlakozás felől és az ilyen együttműködést magában foglaló körülményekről. Majd közlte Sztójayval: „Magyarország a tengelyhatalmakkal mindég legszorosabban kollaborált, de ezt nemzetközi lépéssel csak akkor lehetne kifejezésre juttatni, ha tudom mi az amit vállalunk és, hogy egyáltalában kívánatosnak tartják e a nagyhatalmak valamilyen nyílt csatlakozásunkat.” Hasonló értelmű távirat ment Villaninak is Rómába, kérve Mussolini tanácsát.²⁶

Sztójay szeptember 28-án ment ismét — most már Csáky felhatalmazásával a zsebében — a Wilhelm Strassera, s itt Weizsäcker-nél érdeklődött kormánya nevében a csatlakozás feltételeiről. Idézte Ribbentrop kijelentéseit a DAZ változata szerint, majd közölte, hogy a magyar kormány tudni szeretné, vajon ezt a kijelentést úgy kell-e értelmezni, mint a baráti államok meghívását. Ez esetben az egyezményhez való csatlakozásnak milyen formái kívánatosak, és milyen kötelezettségeket róna ez a lépés a most belépni kívánó államokra? A hosszú bevezető után végül kijelentette, hogy a magyar kormány, amely eddig is szorosan

²⁴ Lásd ezzel kapcsolatban a III. fejezet vonatkozó részeit.

²⁵ Barcza jelentéseit a csehszlovák kormány elismeréséről, valamint Csáky válaszait, amelyben kilátásba helyezte a magyar kormány hivatalos tiltakozását és a londoni magyar követ szabadságolását lásd *O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat.* 454–458. l.; valamint *O. L. Küm. pol. 1940—27/7—4083, 4174, 4197.*

²⁶ *O. L. Küm. Számjel. A római követség számjeltáviratai 1940.* 326.

együttműködött a tengelyhatalmakkal, a német kormány kívánságára kész lenne a háromhatalmi egyezménybe belépni vagy csatlakozni vagy pedig nyíltan kijelenteni bármilyen formában szimpátiáját a paktummal.²⁷ Sztójay célzást tett Weizsäcker előtt arra is, hogy a magyar kormány megtette előkészületeit az egyezményhez való csatlakozáshoz, de ezt előzetesen hivatalosan kívánta hangoztatni. Erre nyilvánvalóan azért volt szükség, hogy a német külügyminisztériumban tudatosítsák: Magyarország volt az első állam, amely csatlakozási szándékát hivatalosan is bejelentette.

A magyar követet, aki biztos volt a sikerben, alaposan lehűtötte Weizsäcker válasza. A német külügyi államtitkár nem hatódott meg túlságosan az ajánlattól. Először helyreigazította Sztójay hibás szöveg-idézését, mondván, hogy Ribbentrop szavait a DAZ helytelenül közölte, mert a Reichsaussenminister a „gegenübertritt” kifejezést használta a lapban megjelent „beitreten will” helyett. Majd kijelentette, hogy más államok formális csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez ez ideig nem képezte megfontolás tárgyát. Ribbentrop szavait úgy értelmezik, mint általános felhívást a szimpatizáló államok felé, amelyek nyilatkozatát nem tekintik másnak, mint egy, a paktum szellemében történő gesztusnak.²⁸

A római követ pedig azt táviratozta Budapestre, hogy Ciano szerint „Ribbentrop beszédében említett együttműködés nem azt jelenti, hogy hármas paktumhoz más hatalmak csatlakozhatnak”. Az olasz külügyminiszter megemlítette: Már Berlinben hallotta, hogy erre nézve Sztójay Weizsäckerhez kérdést intézett és ugyancsak nemleges választ kapott.²⁹

Ilyen körülmények között a magyar kormány, a nem várt válasz következtében nem tehetett mást, mint, hogy sürgősen bejelentse „szellemi csatlakozását” a háromhatalmi egyezményhez. Erről később Teleki, december 3-i képviselőházi beszédében a következőket mondta: „Amikor a három hatalom ezt az egyezményt egymással megkötötte, azon a héten Magyarország csatlakozása is megtörtént a lelki approbáció, a lelki csatlakozás formájában. Mert üdvözetünket olyan formában tol-

²⁷ DGFP. XI. 130. sz. irat. 224–225. l.

²⁸ Uo.

²⁹ O. L. Küm. Számjel. A római követség számjeltáviratai 1940. 329.

mácsoltuk, amely magában foglalta azt, hogy hajlandók vagyunk erre a lépésre is, ami most megtörtént”. (Tudniillik a csatlakozás.)³⁰

Mindenesetre a magyar kormány „szellemi csatlakozása” nem sokat változtatott, legalábbis egyelőre azon a német állásponton, hogy nem kívánják a délkelet-európai tengelybarát politikát folytató államok formális csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. Október 3-án Sztójay ismét a Wilhelm-Strassen járt, ahol ez alkalommal Woermann fejtette ki újból a negatív német álláspontot.³¹ Weizsäcker pedig október 4-én felhatalmazást kért Ribbentroptól, hogy a magyar követnek adott szeptember 28-i választ, a magyar kormány ismételt lépései miatt, mint végleges választ hozhassa Sztójay tudomására.³² Sztójay a német külügyi államtitkárhelyettessel folytatott megbeszéléséről küldött jelentésében a következőket írta: „Megállapítottam Woermannal szemben, hogy Magyarországnak csatlakozási szándéka volt és evvel mindenesetre újból kifejezésre jutott a tengelyhatalmakkal való egyetértés . . .”³³

A „szellemi aprobációnak”, a „tengelyhatalmakkal való egyetértés ismételt kifejezésének” közvetlen következménye egészen más lett, mint amit a magyar kormány várt. Ekkor került sor ugyanis a német csapatok átvonulására Magyarország területén, Romániába. Ez az akció nyíltan demonstrálta, hogy Teleki Pál kormánya gyakorlatilag feladta a fegyveres semlegesség elvét. S Teleki számára igazán gyenge vigasz lehetett, hogy az átvonulás engedélyezése döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy amikor Magyarország formálisan csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, a magyar kormány megbízottja elsőnek írhatta alá nevét az okmányra, a csatlós államok képviselői közül.

Előző fejezeteinkben már kifejtettük azokat az összefüggéseket, amelyek Romániát már 1940 júliusában arra készítették, hogy német katonai misszió Bukarestbe küldését kérje. S azokat az okokat, amelyek Hitlert a délkelet-európai államok közötti területi problémákkal kapcsolatban álláspontjának megváltoztatására bírták. (A Szovjetunió elleni háború titkos előkészítésének megindítása.) Az augusztus végi magyar—

³⁰ *Képviselőházi Napló*. 1939/VIII. 1940. december 3. 1181. l.

³¹ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat*. I. 60–61. l.

³² *DGFP*. XI. 130. sz. irat. 2. sz. jegyzete. 266. l.

³³ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat*. I. 60–61. l.

román konfliktus feloldása a bécsi döntés révén, s a döntés rákényszerítése a két érdekelt államra, szükségtelenné tették a tervbevett, Románia német megszállására irányuló katonai intézkedések fogantatását, az előre meghatározott időpontban, 1940. szeptember elsején. Ez a tény azonban korántsem jelentette azt, hogy Németország lemondott volna katonai egységek Romániába küldéséről, hogy ezzel megkezdje a Szovjetunió elleni támadás előkészítéséhez való felvonulást a déli szárnyon. A német csapatok bevonulása, bár a bécsi döntés után rövid ideig függőben maradt, a szeptember eleji bukaresti megmozdulások, a király bukása, s Antonescu hatalomátvétele után,³⁴ ismét napirendre került. 1940. szeptember 7-én Antonescu megbeszélést folytatott Gerstenberg ezredessel, a bukaresti német légügyi attaséval és közölte vele, hogy Románia szeretné, ha német oktató tisztek érkeznének a román katonai akadémiára és katonaiskolába; továbbá, ha gépesített alakulatok, valamint légi erő egységek vonulnának be Románia területére.³⁵

Antonescu újabb kérése kapóra jött a német elképzelésekhez. Hitler szeptember 14-én Bukarestbe küldte Tippelskirch vezérőrnagyot, hogy a katonai misszió útját előkészítse,³⁶ s a vezérőrnagy jelentései alapján szeptember 19-én kiadta parancsát a német katonai misszió, valamint az úgynevezett tancsapatok — ténylegesen a 13. páncélos hadosztály — bevonulására Romániába.³⁷

Másnap, szeptember 20-án Keitel részletes titkos utasítást bocsájtott ki a Romániába küldendő egységekkel kapcsolatos feladatokról. Ez az utasítás, leszögezte, hogy a katonai misszió *látszólagos*, a nyilvánosság felé hangoztatandó feladata, elősegíteni a baráti Románia hadseregének megszervezését és kiképzését. A *tényleges feladat* azonban, amelyet nem szabad sem a román tényezők, sem a német egységek előtt nyilvánosságra hozni: *a)* az olajvidék védelme; *b)* képessé tenni a román hadsereget Németország érdekeinek megfelelő határozott feladatok megoldására; *c)* a Szovjetunióval való háború esetére előkészíteni a német és

³⁴ Ezzel kapcsolatban részletesebben lásd: Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 92–97. l.

³⁵ Uo. 98. l.

³⁶ DGFP. XI. 75. sz. irat. 126. l. 1. sz. jegyzet.

³⁷ Uo. 80. sz. irat. 136. l.

román erők bevetését Romániából kiindulva.³⁸ Az utasítás 6. pontja arról szól, hogy a magyar kormánnyal való tárgyalást a német csapatok átszállításának engedélyezéséről Magyarország területén, a Wehrmacht legfelsőbb parancsnoksága fogja kezdeményezni, együttműködve a külügyminisztériummal.³⁹

Szeptember 28-án, azon a napon, amikor Sztójay kormánya nevében felajánlotta Magyarország csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez, Weizsäcker táviratilag felszólította a budapesti német követet, hogy kérje a magyar kormány beleegyezését a német csapatok átszállításához Magyarország területén.⁴⁰

A magyar kormány válasza nem sokat váratott magára. Szeptember 30-án Erdmannsdorff jelentette felettesének: Vörnle külügyminiszter-helyettes tudomására hozta, hogy a magyar kormány megadta hozzájárulását az átvonuláshoz. S ez alkalommal megállapodtak abban, hogy a részleteket a budapesti német katonai attasé fogja megbeszélni Werth vezérkari főnökkel. A katonai attasé utasítást kapott az előzetes tárgyalások azonnali megkezdésére.⁴¹ Miután a magyar kormány elvi beleegyezése a német csapatok átvonulásához megtörtént, a német külügyminisztérium még aznap, hivatalosan értesítette Antonescut, hogy Németország kész katonai missziót és csapatokat küldeni Romániába.⁴² Október

³⁸ Uo. 84. sz. irat. 144–146. l.: "1. The Army and the Luftwaffe will send military missions to Rumania. Their ostensible task will be to instruct our friend Rumania in organizing and training her armed forces.

2. Their *real tasks*, which must not become apparent either to the Rumanians or to our own troops, are:

a) To protect the oil fields from seizure by a third power and from destruction;
b) to enable the Rumanian Army to carry out definite tasks in accordance with an effective plan developed in favor of Germany's interests;

c) in case a war with Soviet Russia is forced upon us, to prepare for the commitment of German and Rumanian forces from the direction of Rumania".

³⁹ Uo. „The initiation of negotiations with Hungarian authorities for the transit of German units through Hungarian territory will be undertaken by the High Command of the Wehrmacht (Ausl.) in cooperation with the Foreign Ministry.

⁴⁰ DGFP. XI. 131. sz. irat. 226. l. és 1. sz. jegyzete.

⁴¹ Uo.

⁴² Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 99. l. Hillgruber és C. A. Macartney szerint a németek szeptember 30-án kérték a magyar kormánytól az átvonulás engedélyezését. Ez a megállapítás azon-

7-én pedig a román propagandaügyi minisztérium nyilvánosságra hozta az első közleményt a német csapatok bevonulásáról Romániába.

A német csapatok Magyarország területén történő átszállításának engedélyezésével kapcsolatban a nyugati történeti irodalomban olyan feltételezések is napvilágot láttak, mintha a magyar kormány a német kérést kezdetben visszautasította volna. C. A. Macartney a következőket írja a német átvonulási kérelemről: „A magyarok bizonyosan nem voltak elragadtatva ettől a kéréstől, sőt valószínűnek látszik, hogy kezdetben vissza is utasították”.⁴³ Állítását a nürnbergi perben felhasznált egyik nem publikált okmánnyal támasztja alá. Ennek az 1940. október 3-án kelt utasításnak egyik mondata a német csapatok Romániában való elhelyezésével kapcsolatban a magyar kormányra vonatkozólag a következőket mondja: „... fel kell őket világosítani tervünk általános természetére vonatkozóan”.⁴⁴ Felfogásunk szerint ez a kitétel azonban semmi esetre sem erősíti meg azt az állítást, hogy a Teleki-kormány 1940. szeptember végén először visszautasította volna a német kérést. Elfogadható forrást, amely ezt a feltételezést bármilyen formában is indokoltá tehetné, nem találtunk. Ez az állítás annál is inkább megalapozatlannak tűnik, mert nem valószínű, hogy a magyar kormány éppen akkor, amikor felajánlotta önkéntes csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez, — a német kérés visszautasításával kívánta volna alátámasztani ajánlását. Horthy emlékirataiban, a német csapatok átvonulását és Magyarországnak a háromhatalmi paktumhoz való csatlakozását leíró részében, amelyet egyébként rendkívül szűkszavúan és zavarosan idéz fel, ír ugyan arról, hogy Teleki a német kérdést vissza akarta utasítani, de hozzáteszi, hogy ő mint kormányzó, az állítólagos szovjet veszély miatt az átvonulás mellett foglalt állást.⁴⁵ Horthy tehát csak egy „belső viharról” tesz említést.

ban téves. A fent idézett okmány szerint ugyanis 30-án már a magyar kormány beleegyező válaszát közölték Erdmannsdorff követtel.

⁴³ Macartney, C. A., *October fifteenth. I.* Edinburg 1956. 441. l. „... the Hungarians were certainly not enchanted by the requests, and it even seems possible that they began by refusing it”.

⁴⁴ N. G. 3823.

⁴⁵ Horthy, Nicolaus, *Ein Leben für Ungarn.* Bonn 1953. 221—222. l. „Graf Teleki wollte auch diese zweite Durchmarschforderung ablehnen, während für mich die durch die russische Besetzung der Bukovina noch bedrohlicher gewordene bol-

tést, s nem emlékezik arra, hogy bármiféle elutasító választ a német kormány tudomására hoztak volna. Bizonyítékot azonban erre a „változatra” sem találtunk, s Horthy állítását nem is tartjuk elfogadhatónak. Az emlékiratban ugyanis teljesen összekeverednek az 1940 őszi történet események az 1940 tavaszi történetekkel.⁴⁶

A német csapatok átvonulásának kérdésével a Magyarország külpolitikájával foglalkozó emigráns horthysta irodalom egyébként nem sokat időzik. A tény egyszerű megállapításával siklik át a kérdés felett, anélkül, hogy az átvonulás súlyát elemezné. Ez a magatartás érthető, ha megvizsgáljuk azokat a rendkívül súlyos következményeket, amelyekkel a román támaszpontokra igyekvő német csapatok átvonulása Magyarország sorsának további alakulása szempontjából maga után vont.

Magyarország fegyveres semlegességének feladását általában az 1941 tavaszi Jugoszlávia ellen indított német agresszióban való részvétellel jelölik, holott gyakorlatilag már 1940 őszi a német csapatok átvonulásával megtörtént. Igaz, az átvonulás engedélyezése közvetlenül nem jelentette azt, hogy Magyarország fegyveresen is háborúba lépett volna Németország oldalán. S az átvonuló német alakulatok közvetlen feladata nem is egy, a tengelyhatalmakkal szembenálló ország megszállása volt. Mégis, felfogásunk szerint, ez a lépés a fegyveres semlegesség feladását jelentette, annak minden kül- és belpolitikai következményeivel együtt.

A Romániába vonuló német csapatok igazi célja — mint azt már kifejtettük — a Szovjetunió ellen indítandó német támadás jobbszárnyának előkészítése, s a későbbi szövetséges román hadsereg felkészítése volt, a neki szánt feladatra. Ezzel a célkitűzéssel összefüggésben Magyarország vasútvonalait 1940 októberétől, egyre fokozódó mértékben a fasiszta Németország hadicéljainak szolgálatába állították. A német csapatok átvonulása ettől az időtől kezdve, egészen a háború végéig lényegében sohasem szűnt meg. Magyarország területe tehát ténylegesen a német hadigépezet felvonulási bázisává vált. Ennek súlyán nem sokat változ-

schewistische Gefahr im Forderungen stand: So haben die deutschen „Lehrbrigaden” dann Ungarn passiert.”

⁴⁶ Az 1940 márciusában és áprilisában a román olajvidék megszállására tervezett német elképzelésekről és az ezzel kapcsolatos álláspontról lásd a 93—104. oldalakat.

tatott az, hogy a Teleki-kormány kezdetben, elsősorban külpolitikai okok miatt, s lehetséges, hogy bizonyos belpolitikai megfontolásokból is, néhány korlátozó feltétel betartását kívánta a német hadvezetőségtől. A megállapodás szerint ugyanis napi hat vonat haladhatott át Magyarországon, kizárólag az éjszakai órákban, s a német katonák a magyar állomásokon a vonatot nem hagyhatták el.⁴⁷ Ezeket a korlátozó intézkedéseket, azonban csak a kezdet kezdetén tartották be, s már 1940 végén hatályukat veszítették. A Magyarországon átvonult egységek és a birodalom közötti összeköttetés biztosítása szükségszerűen együttjárt azzal, hogy mind több német katonai szakértő és összekötő érkezett magyar területre, s feladatuk minden bizonnyal nem csak az volt, hogy az átmenő forgalom és az összeköttetés zavartalanságát biztosítsák. Ezt a tényt belpolitikai vonatkozásban sem lehet figyelmen kívül hagyni.

A magyar kormány lépésének, vagyis a német csapatok Romániába történő átvonulásának engedélyezése, tovább fokozta a nyugati hatalmak szembefordulását Magyarországgal. Az angol kormány az esetben már nem csak általánosságban fejezte ki egyet nem értését a magyar lépéssel, de álláspontját oly formában szögezte le, amely félreérthetetlenül a magyar kormány tudomására hozta, milyen következményekkel járna az angol—magyar kapcsolatra, ha Magyarország olyan államok ellen engedne át német csapatokat, amelyeket Anglia szövetségeseinek tekint vagy amelyeknek védelmet nyújtana.

A budapesti angol követ már 1940. október 9-én megjelent a külügyminisztériumban, s kérdéseket tett fel az átvonulással kapcsolatban Csáky legnagyobb meglepetésére, aki azt hitte, hogy a kezdetben alkalmazott óvintézkedésekkel, mint például az éjszakai szállítás, hosszabb rövidebb ideig sikerül elködösíteni az átvonulás tényét a nyugati hatalmak előtt. Amikor az angol követ megkérdezte, mi az igazság azokra a hírekre vonatkozólag, hogy Erdélyen keresztül egyenruhás, fegyveres német alakulatok vonultak be Romániába, Csáky szemérmetlenül cáfolta ezt az állítást. Nyilván maga is érezte azonban, hogy szavai nem sok hitelt találnak az angol diplomatában, hiszen egyszerűen lehetetlen letagadni a német csapatok Romániába érkezését, amelyet egyébként már október 7-én a román kormány nyilvánosságra hozott, s ezért

⁴⁷ Kertész D. Stephan, *Diplomacy an Whirlpool*. London 1953. 52. l.

hozzátette: Lehetségesnek tartja, hogy polgári ruhában SS és SA alakulatok átutazhattak Magyarországon, mert szeptember végéig a berlini követségen 6500 vízumot váltottak ki.

O'Malley ekkor feltette a kérdést: Mit csinálna a magyar kormány, ha később zárt német alakulatok egyenruhában és fegyveresen, hadianyaggal felszerelve át akarnának vonulni Magyarországon román területekre? Csáky azt válaszolta, hogy senki sem kívánhatja Magyarország fegyveres ellenállását egy ilyen német követeléssel szemben. Az angol követ viszont megjegyezte, lehetséges, hogy a brit légierő ez esetben megtámadná a Magyarországon átvonuló német csapatokat.⁴⁸

November elején O'Malley ismét megjelent Csákynál és kormánya nevében kijelentette: Az angol kormány nem húnyhat szemet a felett, hogy tudomásuk szerint három német hadtest szállítottott Magyarországon keresztül Romániába.⁴⁹ A további ködösítés már teljesen reménytelennek és feleslegesnek tűnt a magyar kormány szemében is, s ezért Csáky november 12-én jegyzéket intézett az angol követséghez, amely a következőket tartalmazta: „A Romániába irányuló német csapatszállításokkal kapcsolatban a magyar kormány nem látott okot fennforogni, hogy a német és román kormány ily irányú kérését megtagadja. A csapatok szállítása nem szolgálja háborús akció célját és a befogadó ország azon kívánságára történt, hogy a németek a legmodernebb harcászathoz képezzék ki a román hadsereget.”⁵⁰ A jegyzék végül azzal a magyarózkodással fejeződött be, hogy a német átvonulást nem lehet úgy értékelni, mintha Magyarország vakon alávetné magát a tengelyhatalmak vezetésének. A magyar kormány csak az eddigi politikáját folytatja, alkalmazkodva a helyzet által előírt követelményekhez.

A jegyzék szövegét, mint utasítást az angol kormánynál teendő lépésre, a londoni magyar követnek is elküldték, kiegészítve azzal, hogy az átvonuló német katonák nem hagyhatják el a vonatokat magyar területen, s csak kevés létszámú német összekötő tiszt tartózkodik Magyarországon. A magyarózkodásnak azonban nem sok foganatja.

⁴⁸ O. L. Küm. res. pol. 1940-2-709. Barcza október 14-i számjeltáviratában megjegyzi, hogy hivatalos angol körökben szembeszökő a Magyarország iránti eddigi rokonszenv határozott csökkenése. — O. L. Küm. pol. 1940-2/7-6136.

⁴⁹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat 458. l.

⁵⁰ U. o.,

lett Londonban. Eden és Cadogan, akikkel Barcza közölte kormánya utasításait, gúnyos hangnemben csodálkozásuknak adtak kifejezést afelett, hogy a magyar kormány hirtelen, húsz évi feszültség után ily sietséggel tett eleget ennek az állítólagos román kérésnek, majd pedig leszögezték az angol kormány hivatalos álláspontját — Barcza jelentése szerint a következőképpen: Az angol kormány nem óhajt az ügyben további lépéseket tenni, tekintettel arra, hogy Románia már nem szövetségese Angliának. De „amennyiben 1. Magyarország eltűrné, hogy területén idegen haderők oly állam ellen vonuljanak át, mely Angliával szövetséges viszonyban vagy barátságban van, azt az angol kormány már határozottan ellene irányuló barátságtalan cselekedetnek volna kénytelen tekinteni. Ezért ebben az esetben a velünk való diplomáciai kapcsolatait-sajnálátára meg kellene szakítani. 2. Ha pedig Magyarország ezen haderők tartózkodását területén és az ott levő katonai művek használatát is megengedné, sőt katonailag csatlakozva megtámadna egy Angliával szövetséges államot, úgy ez casus belli volna.”⁵¹

A német csapatok átvonulásának engedélyezése Magyarország számára egyetlen kétes értékű diplomáciai eredménnyel járt. Ez a lépés ugyanis feltehetően hozzájárult ahhoz, hogy végül is Németország beleegyezett a magyar kormány ama ismételten kifejezésre juttatott kívánságába, hogy csatlakozhasson a háromhatalmi egyezményhez.

1940. október 9-én Ribbentrop, külügyi államtitkárán keresztül értesítette a berlini magyar követet, hogy tudomására jutott a magyar kormány üzenete. A Führer meggondolta magát és lehetővé akarja tenni, hogy a baráti államok csatlakozhassanak a paktumhoz.⁵² Ribbentrop másnap Cianot is értesítette telefonon Hitler elhatározásáról. Az olasz külügyminiszter naplójában erről a következőket írta: „Ribbentrop telefonon értesített, a magyar kormány újólag engedélyt kért arra, hogy

⁵¹ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 460—461. l. Meg kívánjuk jegyezni, hogy a fent idézett okmány nem csak a német csapatok Romániába való átvonulásával kapcsolatban figyelemre méltó. Rendkívül jelentős a későbbi események, Magyarországnak a Jugoszlávia elleni agresszióban való részvételével összefüggő külpolitikai mozzanatok, és Teleki Pál személyes felelőssége tekintetében is. Ez az okmány ugyanis bizonyítja, hogy az angol kormány álláspontját már hónapokkal a Jugoszlávia elleni támadás előtt a magyar kormány tudomására hozta.

⁵² Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 441. l.

a Háromhatalmi Szövetséghez csatlakozhassék. Eredetileg Ribbentrop ellene volt ennek. Most azonban nagyon is szívesen látja, mert senkit sem szabad elutasítani, aki a brit-ellenes táborba akar beállni . . .”⁵³ A német külügyminiszter javaslatához Mussolini, bár vonakodva, hozzájárulását adta.⁵⁴

Az okmányok tanulmányozása alapján úgy tűnik, hogy egyidejűleg a német csapatoknak Romániába érkezésével merült fel — a korábbi állásponttal ellentétben, — az a gondolat Berlinben, hogy a vazallus államok belépését a paktumba lehetővé kell tenni, illetve szorgalmazni kell. Ma nem tisztázott még világosan, mi készítette a fasiszta Németország diplomáciáját álláspontjának megváltoztatására, alig két hét alatt. Néhány tényező figyelembevételében azonban feltétlenül indokolt. Feltételezhető, hogy a német „tancsapatok” megérkezésével egyidejűleg a román kormány is kifejezésre juttatta kívánságát a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról. Az is lehetséges, hogy Hitler kívánatosnak tartotta a német csapatok megérkezése után, Románia csatlakozásával a két állam közötti viszony szerződészerű demonstrálását is. Ciano ugyan azt írta naplójában, hogy Románia csatlakozásának gondolatát Mussolini vetette fel Ribbentropnak, aki nagyon mérsékelt lelkesedéssel fogadta az ötletet.⁵⁵ Antonescunak a nürnbergi perben tett tanúvallomása alapján mindenesetre bizonyosnak tekinthető, hogy a román és a német kormány között még 1940 október első felében megállapodás jött létre a csatlakozásra.⁵⁶

A német álláspont megváltoztatásával kapcsolatban ugyanakkor az is valószínű, hogy miután a magyar kormány engedélyezte a német csapatok átvonulását, Berlinben nem tartották volna szerencsésnek, hogy a magyar ajánlatot ismételten visszautasítsák, különösen olyan körülmények között, amikor számolni lehetett Románia csatlakozásával is, s ez eleve biztosítékot nyújthatott arra, hogy Magyarország a háromhatalmi egyezményben való részvételét nem használhatja fel román

⁵³ Ciano naplója 1939—1943. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. október 10-i bejegyzés.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals.* Washington VI 273. l.

ellenes akciók foganatosítására. Hitlertől ugyanis távol állt az a szándék, hogy Magyarországot előnyben részesítse Romániával szemben. Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy Németország már megindította a Szovjetunió elleni támadás titkos előkészületeit, amelyben a csatlós államok részvételére vagy közreműködésére is számítottak. Úgy véljük, amikor Ribbentrop az olasz külügyminiszternek arról beszélt, hogy „senkit sem szabad elutasítani, aki a brit ellenes táborba akar beállni”, valójában nem is Angliára, hanem a Szovjetunió elleni háborúra gondolt.⁵⁷

A berlini magyar követet Ribbentrop október 12-én értesítette arról, hogy Olaszország és Japán beleegyezett Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásába.⁵⁸ Egyúttal közölte azt is, hogy még hat—nyolc állam csatlakozására lehet számítani, de ígéretet tett arra, hogy Magyarország lesz az első állam, amely az egyezményt aláírhatja.⁵⁹ Érdekes megjegyezni, hogy Sztójay később ezt a „dicsőséget” személyes érdemeinek tulajdonította.⁶⁰ Az út a tengelyhatalmakkal kötendő szövetségi szerződéshez már nyitva állott, amikor a magyar kormány felvetette: Gyakorlatilag mit is jelent ez a csatlakozás? Megilleti-e egyáltalán valamiféle jog Magyarországot, s milyen kötelezettségek vállalásával jár együtt?

⁵⁷ Macartney C. A. foglalkozva Ciano naplójának ezen bejegyzésével (Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 439. l.) megállapítja, hogy Ribbentrop állítását, miszerint „Magyarország csatlakozni kíván az angolelleses küzdelemhez” kétségbe kell vonni, mert egyetlen okmányban sem talált olyan kitétel, ami arra mutatna, hogy a magyar kormány ilyen kijelentést tett volna. Úgy véljük, Ciano naplója ezt nem is állítja. A napló idézi Ribbentrop szavait; ezt azonban inkább az olasz kormány meggyőzésére alkalmazott általános kijelentésnek lehet tekinteni, mint olyan szövegnek, amelyet a magyar kormány csatlakozási kérelmében használt volna. Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy a kifejezetten katonai jellegű agresszív háromhatalmi egyezmény létrejöttének idején hadiállapot csak a tengelyhatalmak és a nyugati szövetségesek között állott fenn. Ilyen körülmények között viszont nem teljesen indokolatlan, egy államnak ehhez a paktumhoz való csatlakozásával kapcsolatban a „brit-ellenes tábor” kifejezés használata.

⁵⁸ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 441. l.

⁵⁹ *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat.* 62. l.

⁶⁰ Bárczy nyilatkozata. Idézi Macartney, C. A., *October Fifteenth I.* Edinburg 1956. 441. l. 7. sz. jegyzet.

Sztójay október 12-én fel is tette a kérdéseket a német külügyminiszternek, aki azt válaszolta, hogy az egyezményhez csatlakozott államnak egy másik állam által való megtámadása esetén a három hatalom védelmet nyújt; míg ha valamelyik jelenleg nem háborúban álló ország háborút indít az egyezményt megalkotó államok ellen, akkor Magyarország is hadiállapotba lép. A magyar kormány számára Ribbentrop válaszaiban nem sok lelkesítő dolog volt. A válaszban szó sem volt arról, hogy Magyarország egyenrangú partnerré válna; nem tartalmazott semmi olyan kitélt vagy célzást, amely a revíziós igények további kielégítésének reménységét nyújthatta volna. Magyarországnak viszont olyan kötelezettségeket kellene magára vállalnia, amelyek a háború kiterjedésével a hadbalépést jelenthetik a tengelyhatalmak oldalán. Úgy látszik, hogy ilyen feltételek mellett a kockázat még a magyar kormány számára is túl nagynek tűnt. Legalábbis erre lehet következtetni Csáky október 13-i táviratából; ebben válaszolt Sztójajnak a német külügyminiszterrel folytatott megbeszélésről küldött jelentésére. Táviratában a jogegyenlőség elvét hangsúlyozva felajánlotta, hogy személyesen írja alá az egyezményt. Kifejezte a magyar kormány azon kívánságát, hogy a csatlakozási okmányban valamilyen formában szerepeljen ez a kitétel: Magyarország egy „béke-blokkhoz” csatlakozik és jusson benne kifejezésre, hogy Európa újjárendezésének tartalmaznia kell a magyar igények kielégítését Jugoszláviával szemben, valamint a szlovák és román kérdés végleges rendezését.⁶¹

Csáky üzenetére Ribbentrop kimért és hűvös választ adott. Kijelentette Sztójajnak, hogy ha a magyar kormány csatlakozni kíván a háromhatalmi egyezményhez, azt feltétel nélkül kell megtennie. Mindemellett kifejezte készségét olyan nyilatkozat megtételére, amely szerint Magyarország az újárendezés munkájában egyenlő partnernek minősül a délkelet-európai kérdésekben, illetve az őt érintő ügyekben. A Jugoszláviával szembeni magyar revíziós követelések jogosságát elismerte ugyan, de tiltakozott az ellen, hogy Magyarország csatlakozását az egyezményhez összefüggésbe hozzák ezeknek a követeléseknek kielégítésével. Egy későbbi megbeszélés alkalmával szóbakerült olyan német nyilatkozat megtétele is, amely a trianoni béke békés revíziójának szükségességét

⁶¹ Uo. 447. l.

hangsúlyozza. Ezzel egyidejűleg azonban a magyar kormánynak végérvényesen tudomásul kellett vennie, hogy a háromhatalmi egyezményben nem ismerik el az újonnan csatlakozott államok jogegyenlőségét: A három eredeti aláíró hatalom alkotja az egyik szerződő csoportot, s a később csatlakozó államok a másikat.

Bár a magyar kormánynak a csatlakozás előtt sikerült elsősorban a revízió tekintetében néhány általános jellegű nyilatkozatot szereznie Ribbentroptól a berlini magyar követ révén, de az a tény, hogy Magyarország az önkéntes csatlakozás felajánlása után óvatoskodott és feltételeket kívánt szabni, erős megütközést keltett Berlinben. A németek bosszúságát csak fokozta, hogy alig néhány héttel a bécsi döntés után Magyarországon újból fellángolt az irredenta propaganda és agitáció, az elégedetlenség hangjai hallatszottak a döntőbírói ítélettel szemben. Az országzászlót továbbra is felárbócon tartották. Röplapok terjedtek az országban ezzel a szöveggel: „Trianon meghalt. Bécs szintén meg fog halni!”⁶² Már a szeptember 4-i képviselőházi ülésen, amikor Teleki beszámolóját tartotta a bécsi döntésről, ütemes, „Mindent vissza!” kiáltásokkal szakították félbe beszédét.⁶³ Október 9-én pedig, amikor Cselényi Pál és válaszul Teleki felszólalt a parlamentben a Romániában maradt magyar lakossággal szembeni atrocitásokról (a magyar hadsereg és csendőrség kegyetlenkedéseiről az északerdélyi románokkal szemben persze nem beszéltek) a képviselők zajos tüntetést rendeztek, követelve a megfelelő intézkedéseket; a hadsereg támadó akcióját Románia ellen; határkiegészítést; Romániába való bevonulást kiabálva.⁶⁴ A magyar hatóságok ezekben a hetekben tömegesen toloncoltatták ki a Magyarországhoz csatolt területekről a volt román hivatalnokokat. A kormány felfüggesztette a vegyesbizottság működését, megoldás nélkül hagyva az opció, a birtokrendezés, a kölcsönös amnesztia, a gazdasági kérdések rendezésének ügyét. Az elmérgesedő magyar–román viszonyba végül is Németország és Olaszország avatkozott be, vegyesbizottság kiküldése révén.⁶⁵

⁶² *Ciano naplója 1939–1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. szeptember 22-i bejegyzés. 284. l.

⁶³ *Képviselőházi Napló*. 1939/VII. 1940. szeptember 4. 1–5. l.

⁶⁴ *Uo.* 26–27. l.

⁶⁵ A tanulmányban nem kívántam részletesen kitérni a bécsi döntés után kialakult román–magyar viszonyra. Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozik Csatári Dániel *A magyar–román viszony a második világháború időszakában c. disszertációja*.

Mindez együttvéve elegendő okot szolgáltatott Németországnak arra, hogy a diplomáciai nyomás eszközeit is igénybevéve letörjék a magyar kormány túlzott önbizalmát, s tudomására hozzák, hogy feltételeket legfeljebb Berlin szabhat Budapestnek. A hivatalos lépéseken túlmenőleg ezért a berlini magyar követen keresztül ismét bírálni kezdték Magyarország belpolitikai viszonyait, a német mintájú faszizálódás lassú ütemét. Méltatlanságukat fejezték ki, hogy magyar politikai körökben elégedetlenség tapasztalható a bécsi döntéssel szemben. 1940. november 2-án Sztójay hosszú jelentést küldött arról, hogy tapasztalatai szerint a német—magyar viszony ismét erősen romlik. „Magyarország jövője — írta jelentésében — elsősorban a magyar—német viszony további fejlődésétől, valamint attól függ, mennyiben sikerül az úgynevezett „legkonzervatívabb” államot az idők parancsoló követelményeinek megfelelően átvezetni, egy a saját magyar egyéniséggel számotvető modern életbe, a zsidó, a földreform és a szociális kérdések gyors és radikális rendezésével karöltve.”⁶⁶ A Magyarországgal szembeni hangulat romlását Sztójay a következőkben összegezte: 1. A Magyarországhoz csatolt erdélyi területek román lakosaival szembeni atrocitások. 2. A magyar politikai életben és hivatalos körökben megnyilvánuló elégedetlenség a bécsi döntéssel szemben. 3. Magyarországon csökken a tengelyhatalmakba vetett bizalom és az „angol szimpátiák erősödnek”. 4. Magyarország a „legkonzervatívabb és legfeudálisabb” állam német megítélés szerint.

November 8-i újabb jelentésében, a berlini követ, kiegészítve korábbi közléseit hangsúlyozta, hogy a „kedvezőtlen hangulat kialakításában nagy szerepe van a magyarországi zsidókérdés megoldása tekintetében egyre türelmetlenebbé váló német várakozásnak”. Sztójay panaszkodott, hogy ismételt figyelmeztetéseit a zsidó kérdéssel kapcsolatban a

⁶⁶ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 503 — 504. l. A német fasiszta demagógia egyik módszere volt, hogy a faszizmust, mint a nagyítóke és nagybirtok ellenségét tüntesse fel. A fasiszta Németország története azonban világosan megmutatta, hogy a faszizmus a fináncióke legreakciósabb és legterroristább diktatúrája, amelyet sem a fasiszta frazeológia, sem a főleg kis- és középtőkések ellen foganatosított látszatrendszabályok nem tudtak elhomályosítani. Azok a bírálókat pedig, amelyek német részről Magyarországot, mint „legkonzervatívabb és legfeudálisabb” államot érték valójában csak azt a célt szolgálták, hogy ily módon is nyomást gyakoroljanak az uralkodó osztályok hatalmon levő csoportjaira.

magyar kormány nem vette eléggé figyelembe, pedig meggyőződése, hogy „a magyarországi zsidókérdés végleges és kielégítő megoldása egyik legfontosabb előfeltétele a magyar—német viszony kedvező alakulásának és a részünkről óhajtott német bizalom megszilárdulásának”. S hogy véleményét kellő stíllyal alátámaszthassa, azzal fejezte be jelentését, hogy egy Hitlerhez közelálló személy kijelentette előtte: Németország és Olaszország között eszmecsere folyik olyan értelemben, hogy ha a magyarországi zsidókérdés megoldása tovább késik, akkor „a két tengelyhatalom fog evvel foglalkozni, s tesz a kérdés megoldására alkalmasnak látszó lépéseket”.⁶⁷ A magyar külügyminisztérium Sztójay eme jelentésére sietve azt válaszolta, hogy a harmadik zsidó törvény előkészületei folyamatban vannak.

A német nyomással egyidejűleg Ribbentroppal történt megegyezés alapján,⁶⁸ az olasz kormány is lépéseket tett a magyar—román viszonyra kapcsolatban, „mérsékletet” tanácsolva Magyarországnak. Villani szeptember 26-án jelentette, hogy Ciano hangoztatta előtte, „a Romániának adott gracia igen komolyan veendő, annak hatályosságát különben az oda küldött és még küldendő német csapatok mindennél jobban biztosítják. Ezért... azt tanácsolja, tartózkodjunk minden irredenta propagandától, amely a bécsi döntés betűjével és szellemével ellenkezően, szembeállítana bennünket a tengelyhatalmakkal, különösen a birodalommal.”⁶⁹ Október 17-én jelentést küldött Cianoval folytatott beszélgetéséről: „Az országzászlónak félárbocra bocsátása most már amikor annyit visszakaptunk, nem indokolt és Mussolinit is elkedvetleníti. Azt kell hinni, hogy még többet akarunk: tehát a garantált Románia erdélyi területeit, vagy Horvátországot és — még valamit; nem mondta ki, hogy Fiuméra gondol.”⁷⁰

A magyar kormányt kellemetlenül érintette az olaszok interveniálása, annál is inkább, mert az egyöntetű fellépés Németországgal végleg bebizonyította nemcsak azt, hogy Magyarország további revíziós követeléseinek érvényesítéséhez már nem lehet az olasz kormány támogatá-

⁶⁷ Uo. 505—507. l.

⁶⁸ *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. szeptember 22-i bejegyzés.

⁶⁹ *O. L. Küm. res. pol. 1940—23—677*.

⁷⁰ *O. L. Küm. res. pol. 1940—27—748*.

sára számítani, de azt is, hogy Olaszország már a részletkérdésekben is azonosítja magát Németországgal. A magyar uralkodó köröknek most már tudomásul kellett venniük, hogy az „olasz vonal” megbukott. Tudomásul kellett venniük — különösen a néhány hét múlva bekövetkező görögországi kudarc után, hogy Olaszország a tengelypolitika színpadán csak a segédrendező feladatkörét tölti be.

Érdemes megemlíteni ezzel kapcsolatban, hogy Horthy 1940. október 23-án hosszú levelet írt Mussolininak.⁷¹ A levél figyelemre méltó dokumentum, mert Horthy e terjedelmes írásában, keserűen panaszkodott Olaszország érzelmeinek megváltozásáról”, s megpróbálta újból meggyőzni a Ducet az olasz—magyar érdekközösség szükségességéről, összefüggésbe hozva a további revíziós igényekkel. Levelében miután, hosszasan részletezte a magyar kormány olaszbarátságát kifejező mozzanatokot a következőket írta: „Nemrégiben azt hallottam, hogy Nagyméltóságod politikailag nem tartja helyesnek, hogy Magyarország a revíziót nem tekinti befejezettnek és eme érzelmeinek külsőleg is kifejezést ad. A további revízió gondolatáról azonban a magyar nemzet nem mondhat le — mert a jövőjéről mondana le „ha felhúznánk a félár-bóca eresztett lobogókat az árbóc csúcsára”. S így folytatta: „Kérem, vajon olasz érdek volna-e az, hogy Közép-Európa egyik számottevő népétől elvegyük azt a legnagyobb feszítőerőt, mely oly nagy mérvben tudta a nemzet gazdasági és politikai erőit összpontosítani. Nincse-e meg a veszély, hogy ha a dinamizmustól telített népek köze-pette statikus állapotba szorítanak egy nemzetet, az az örökös defenzívában, különösen, ha az a karakterével is ellenkezik, elmerül a lemondás, a rezignáció posványában? Vajon érdeke lehet-e ez a világhatalmát most kialakító olasz nemzetnek? A magyar nemzetnek mindég az volt a törekvése, hogy megfelelő erejű segítőtársa legyen barátainak és nem azok támogatója”. A levél befejező részében Horthy arról kesereg, hogy több olyan jelenséget észlelt, amely azt az érzést kelti benne, hogy Mussoliniben valami „megingatta azt a szimpátiát, mely több mint egy évtizeden át a magyar külpolitika féltve őrzött és legbecsesebb alappillére volt”.

⁷¹ O. L. *Küm. res. pol. 1940—23.* Iktatószám nélkül.

Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásával kapcsolatos alkudozások 1940 november elejéig nem vezettek végleges megállapodásra. A paktum aláírásának napját sem jelölték meg, s nem történtek meg a hivatalos meghívások sem a háromhatalmi egyezményt létrehozó államok részéről. Ennek a huzavonának okait több tényezővel lehet magyarázni. Szerepet játszott ebben az, hogy Hitler, aki rászánta magát arra, hogy a háromhatalmi egyezményt újabb államokkal bővíti ki, a délkelet-európai tengelybarát politikát folytató államok mellett szerette volna Spanyolországot is bevonni a paktumba. A spanyol kormánnyal való tárgyalás azonban hosszú ideig elhúzódott, látható eredmények nélkül.⁷² A spanyol tárgyalások befejeződése után pedig az a meglepetés érte Hitert, hogy Olaszország október 28-án, anélkül, hogy a német kormányt értesítette volna, támadást indított Görögország ellen. Mussolini váratlan akciója alaposan keresztül húzta Hitler számításait és terveit. Az olasz támadással a háború kiterjedt a Balkánra is, olyan helyzetben, amikor Németország már gyors ütemben tevékenykedett a Szovjetunió elleni támadás előkészítésére. A balkáni front megnyitása nemcsak azzal fenyegette a német hadvezetést, hogy a Szovjetunió elleni felvonulás déli szárnya veszélybe kerülhet, de azzal is — különösen miután a támadást követő napokban az olasz egységek sorra vereséget szenvedtek, hogy a tengelyhatalmak pozíciói a Balkánon meggyengülnek, s esetleg más államok is belekapcsolódnak a fasiszta hatalmak elleni küzdelembe. Emellett Hitlernek egyáltalán nem volt ínyére, hogy Olaszország a Balkánon önálló pozíciók kiépítésére törekedett. Hitler, hogy az Olaszország által fellobbantott idő előtti tüzet lokalizálja, s ezzel együtt az olasz lépést felhasználja a német befolyás növelésére az olaszokéval szemben, gyors, titkos tárgyalásokat kezdett Bulgáriával, Jugoszláviával és Törökországgal. November 12-én pedig kiadta 18. sz. utasítását, amelynek 4. pontjában elrendelte: a Wehrmacht parancsnoksága tegye meg az előkészületeket arra, hogy szükség esetén Bulgáriából kiindulva a görög szárazföldnek az Égei-tengertől északra fekvő részeit elfoglalják, megteremtve az előfeltételeit ezáltal a német légerő bevetésének a Földközi-tenger keleti részén levő célpontok, különösen pedig az angol támaszpontok ellen, amelyek a

⁷² Az ezzel kapcsolatos okmányokat lásd: *DGFP. XI. 198, 220, 221, 222. sz. irataiban.*

román olajmezőket fenyegetik.⁷³ A tervek biztosításához Hitler 10 hadosztály összpontosítására és ennek első lépéseként a Romániában állomásozó csapatok azonnali megerősítésére adott parancsot. A 18. sz. utasítás a Szovjetunió elleni hadjárat előkészítésével is foglalkozott. A berlini német—szovjet tárgyalásokkal egyidejűleg az utasítás leszögezte, hogy függetlenül a folyamatban levő megbeszélések eredményétől, a korábban kiadott utasításoknak megfelelően, a Kelet elleni hadjáratra minden előkészületet tovább kell folytatni.

Miután Hitler diplomáciailag és katonailag megtette a szükségesnek vélt lépéseket a Görögország elleni olasz támadás okozta bonyodalmak rendezésére, kerülhetett csak sor arra, hogy Magyarország, Szlovákia és Románia aláírja a háromhatalmi egyezmény okmányait és formálisan is csatlakozzon a paktumhoz. Ribbentrop betartotta azt az ígérteét, hogy Magyarország lesz az első aláíró. Így kapott 1940. november 20-ára Teleki és Csáky meghívást Bécsbe, az aktus végrehajtására.

A magyar delegáció Bécsbe utazása előtt a politikai nyilvánosság elé nem igen szivárogtak ki részletesebb hírek arról, hogy tárgyalások folynak Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való közeli csatlakozásáról. A külügyminisztérium sajtóosztályán október 26-án, egy sajtóértekezleten utalás történt ugyan arra, hogy valószínűnek látszik Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozása Spanyolországgal együtt⁷⁴ a közeli napokban. De azután hosszabb ideig semmi sem történt. November 13-án Csáky a külügyi költségvetés képviselőházi vitájakor tartott expozéjában részletesen foglalkozva Magyarország és a tengelyhatalmak viszonyával; tett is célzást arra, hogy a magyar kormány a közeljövőben szorosabbra fogja fűzni kapcsolatait a tengellyel, de nyíltan nem beszélt a várható eseményekről. Hangoztatta, hogy a magyar kormány az „elért pozíciók megerősítésére” törekszik, s mindent megtesz a napi külpolitikában, hogy „eddig kivívott előnyeit a nemzetközi életben megfogható formában is biztosítsa. Beszélt arról, hogy Magyarország előtt „nagy lehetőségek nyílnak meg, s ezért a kormány törekszik a szálakat a régi barátokkal szorosabbra fűzni”.

⁷³ DGFP. XI. 323. sz. irat. 530—531. l.

⁷⁴ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 266. l.

Ebben a beszédében fejtette ki Csáky részletesen hirhedi elméletét Magyarország „elsőszülött jogáról”, „primus inter pares” szerepéről Délkelet-Európában, amely tulajdonképpen burkolt kifejezése volt annak, hogy kormánya milyen lehetőségekben reménykedve kíván elsőnek csatlakozni a háromhatalmi egyezményhez. Expozójában még ködös frázisokba burkolva fejtegette, hogy ha Magyarország nem félve bizonyos kockázattól, „nem esik a hisztérikus érzékenység és félelem” végletébe és meg tudja találni a tengelyhatalmakkal a teljes együttműködést, részese lehet az európai újjárendezésnek, s lehetőséget nyerhet arra, hogy a háború végén „erős, ütőképes hadsereggel és amennyire lehet, gazdasági és pénzügyi erőtartálékokkal felszerelve, gyakorolhassa baráti oldalán Délkelet-Európában a „primus inter pares” elgondolásból keletkező jogait, illetőleg betölthesse az ebből fakadó kötelezettségeket”.⁷⁵ November 27-én viszont, amikor a külügyi bizottságban megindokolta Magyarország csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez, már világosan beszélt: „Igen határozottan kellett fellépni — mondotta —, hogy Délkelet-Európában mi legyünk az elsők, akik a paktumot aláírják, a kormány által célkitűzésként magáévá tett „primus inter pares” elve alapján. Aligha várhattuk volna meg, hogy más államok megelőzzenek és azután rangsor nélkül csatlakozzunk.”⁷⁶

Teleki és Csáky, kísérletükkel együtt 1940. november 19-én éjjel indultak el Bécsbe, hogy ünnepélyes keretek között aláírják azt az okmányt, amely Magyarországot egy nyíltan agresszív szerződés formájában is a tengelyhatalmak csatlósává tette. Az aláírás ceremóniájára november 20-án került sor Ribbentrop, Ciano és Kurusu, berlini japán nagykövet jelenlétében. Ribbentrop az aláírás előtt rövid megnyitó beszédet tartott, amely szűkszavúságával kiábrándítólag hatott a magyar delegációra. A német külügyminiszter mindössze annyit említett meg, hogy Magyarország az első ország, amely készségét nyilvánította a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra. Németország, Olaszország és Japán pedig készségét nyilvánítja, hogy Magyarország mint első hatalom csatlakozhassék az egyezményhez.⁷⁷ Az aláírt okmány két részből állt. Egy jegyzőkönyvből és a háromhatalmi egyezmény szösze-

⁷⁵ *Képviselőházi Napló*. 1939/VII. 1940. november 13. 292—295. l.

⁷⁶ *Külügyi Szemle* 1941. I. 101. l.

⁷⁷ *Matolay, Gróf Csáky István élete és munkássága*. 284. l.

rinti szövegéből, mint mellékletből. A jegyzőkönyv első pontja megállapította Magyarország csatlakozását, a harmadik pont pedig a melléklettel és az aláírás módozataival foglalkozott. A második pont szövegzte le Magyarország „jogait”, s ez a következőket tartalmazta: „Amennyiben a Háromhatalmi Egyezmény IV. cikkében említett közös szakbizottságok oly kérdéseket tárgyalnak, amelyek Magyarország érdekeit érintik, a bizottságok tanácskozáiba Magyarországot is be kell vonni.”⁷⁸

Ez volt minden, amit a magyar kormány kapott, annak fejében, hogy teljes együttműködést vállalt a tengelyhatalmakkal. S Németország ezt sem tartotta be sohasem. A pár nappal később csatlakozó Románia és Szlovákia által aláírt egyezmény egyébként ugyanezt a pontot tartalmazta. Csákynek a másik két csatlakozó állammal szemben csak azt a dicstelen „dicsőséget” sikerült elérni, hogy Magyarország csatlakozása a lehető legdemonstratívabb formában történjen. Az egyezmény hátlapján ugyanis, ahol Ribbentrop, Ciano és Kurusu neve után a csatlós államok képviselői írták alá nevüket, Csáky aláírása a lap jobboldalán, a „nagy aláírók” alatt szerepelt, míg a később csatlakozók tőle balra írhatták nevüket az okmányra. Ennyiből állt a valóságban Magyarország „primus inter pares” szerepe.

Az aláírás aktusa után Csáky felolvasta magyar és német nyelven a magyar kormány nyilatkozatát, amely azt igyekezett bizonyítani, hogy a háromhatalmi egyezmény senki ellen sem irányuló „békepaktum”. Majd méltatta Németország és Olaszország barátságát, amelynek révén Magyarország revíziós sikereket ért el. Végül nyilvánvaló célzással a további igényekre, kiemelte: „... Azzala szándékkal csatlakozik Magyarország a berlini háromhatalmi egyezményhez, hogy úgy jelenleg, mint a háború felszámolásakor megfelelően járuljon hozzá Délkelet-Európa jobb és szerencsésebb politikai és gazdasági újjárendezéséhez”.⁷⁹ Csáky felolvasása után ismét Ribbentrop szólalt fel. A kormánynyilatkozat utolsó részére nem is reagált, s korábbi ígéretével ellentétben nem tett említést a trianoni béke által teremtett területi feltételek rendezésének szükségességéről. Beszéde magyar vonatkozásban csak annyit tartalmazott, hogy megismételte: Magyarország, amely elsőként csat-

⁷⁸ Magyar Törvénytár 1941. I. tc. 3–5. l.

⁷⁹ Külügyi Szemle 1941. I. 99–100. l.

lakozott, a háromhatalmi egyezmény célkitűzéseivel szolidáris. Majd sietve bejelentette, hogy újabb államok is alá fogják írni az egyezményt.

Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez, amely oly messzemenő és katasztrofális következményeket vont maga után — ezzel ténnyé vált. A Teleki-kormány *saját akaratából* kötötte oda, ezzel a lépéssel az ország szekerét a fasiszta nagyhatalmakhoz.

Ennek a külpolitikai akciónak értékelésénél éppen ez a leglényegesebb, az *önkéntes csatlakozás* hangsúlyozása, mert ismételten rámutatott arra, mennyire alá volt rendelve az ellenforradalmi Magyarország külpolitikája az „országgyarapítás” mohó vágyának. S ebből a vágyból fakadó önkéntesség vált a továbbiakban is annak a végzetes külpolitikának mozgató rugójává, amely belesodorta az országot a háborús katasztrófába. Maga a háromhatalmi egyezmény ugyanis ténylegesen kevés új konkrét kötelezettséget rótt Magyarországra, bár a később bekövetkező súlyos lépéseknél: a Jugoszlávia elleni agresszióban való részvételnél, a Szovjetunió megtámadásánál, az Egyesült Államoknak küldött hadüzenetnél mindig az egyezmény III. cikkében vállalt kötelezettségekre hivatkoztak. A háromhatalmi egyezmény III. cikke a következő volt: „Japán, Németország és Olaszország megegyeznek abban, hogy fázisok során a megelőzőekben megjelölt alapon együtt fognak működni. Kötelezettséget vállalnak továbbá arra, hogy egymást minden politikai, gazdasági és katonai eszközzel kölcsönösen támogatják abban az esetben, ha a három szerződő fél egyikét olyan hatalom támadja meg, amely jelenleg nem vesz részt az európai háborúban, vagy a kínai—japán konfliktusban.”⁸⁰ (Kiemelés tőlem J. Gy.)

Magyarország akcióját a szerződés értelmében tehát csak akkor lehetett követelni, ha valamely a háborúban még részt nem vevő állam indít támadást a tengelyhatalmak ellen. Olyan esetben tehát, amikor a tengelyhatalmak támadnak meg egy államot, az egyezmény nem terhelte szerződés szerű kötelezettségekkel Magyarországot. (Például Jugoszlávia, Szovjetunió.) Mindehhez még hozzá kell tenni, hogy egyes források szerint Ribbentrop a bécsi megbeszéléseken a szerződés fenti pontjának értelmezéséről a következőket jelentette ki Telekinek: ha a tengelyhatalmakat oly állam támadja meg, amely a háborúban még nem vett részt,

⁸⁰ Magyar Törvénytár 1941. I. tc. 3—5. l.

Magyarország köteles a megtámadott hatalommal szolidaritást vállalni, de *szabad ítéletére van bízva annak eldöntése, hogy ez a szolidaritás a segítségnek mely formáját foglalja magában.*⁸¹ Bár Ribbentropnak ez a kijelentése csak szóbeli volt, s nem került írásos rögzítésre — Teleki erre gondolhatott, amikor visszatérve Bécsből a MÉP pártvacsoráján, öngigazolással azt bizonygatta, hogy Magyarország nem vesztette el függetlenségét.⁸²

A németek azonban úgy látszik egészen másként értékelték Magyarország csatlakozását a tengelyhatalmak szövetségi rendszeréhez — mint Teleki. S ezt siettek is a magyar kormány tudomására hozni. Néhány nappal a szerződés aláírása után, a német külügyminisztérium javaslatot tett Csákynek, hogy a jegyzőkönyv függelékéhez egy titkos záradékot csatoljanak, amelynek célja az lenne, hogy „megerősítse a német—magyar együttműködést a sajtó és propaganda területén”. S ezért a két szerződő fél (Németország és Magyarország) nyilvánítsa ki hajlandóságát, hogy a sajtót a háromhatalmi egyezményből fakadó követelmények szolgálatába állítja. E célból pedig létesítsenek egy állandó testületet a budapesti német követség és berlini magyar sajtószolgálat között.⁸³ Ennek a javaslatnak, amelyet a magyar kormány 1940 novemberében nem fogadott el, lényege az volt, hogy az egész magyar sajtót német védnökség alá helyezze. Nem kétséges ugyanis, hogy a javaslat elfogadásának első következménye a még meglevő és nagyon óvatos hangú baloldali ellenzéki sajtó azonnali felszámolása lett volna. S ezen túlmenőleg a német követség számára módot nyújtott volna, hogy napról napra a német érdekeknek megfelelően határozza meg a sajtó vonalát a legapróbb részletekben is. Hisz a német követség szuggesztióinak el nem fogadását az egyezmény megséretésének minősítették volna.

Teleki fent említett beszédében külön hangsúlyozta, hogy a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás „önként vállalt kötelezettséget” jelent. De vajon mit nyert a Teleki-kormány evvel az önkéntes kötelezettségvállalással? Azzal, hogy Magyarországnak, elsőként a délkelet-európai államok közül, sikerült felkapaszkodnia az agresszív fasiszta hatalmak hadiszekerére, a kormány legfeljebb annyit ért el, hogy belpolitikailag kifogta a szelet a szélső jobboldal — Imrédy és

⁸¹ Ullein—Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe*. Paris 1948. 70. 1,

⁸² Macartney, C. A., *October Fifteenth I*. Edinburg 1956. 443. l.

⁸³ Ullein Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe*. Paris 1948. 71—73. l.

Szálasi híveinek vitorlájából, külpolitikailag pedig csak azt a bizonyítan reményt, hogy Németország háborús győzelme esetén Magyarország helyet foglalhat a háborút befejező békekonferencián, s szót kap a határok újjárendezésénél. Csáky november 21-én, a magyar diplomáciai testületnek küldött körrendeletében, ezt az egyetlen érvet tudta felhozni a csatlakozás mellett. „... Életbevágó érdekünk — hangzott a távirat —, hogy Közép-Európa és a Balkán politikai és gazdasági kérdéseinek rendezése ne nélkülünk történjen meg. Ehhez a lehetőséget a paktumhoz való csatlakozásunk adja meg.”⁸⁴

Az a törekvés, hogy Magyarország elsőnek való csatlakozással, megkülönböztetett helyet kapjon a tengelyhatalmak vazallus rendszerében, kiváltságos helyzetet Romániával és Szlovákiával szemben, nem valósult meg. Magyarország „primus inter pares” helyzete, csak Csáky üres dicsekvése volt. Igaz, Szlovákia csak november 22-én, Románia pedig 25-én írta alá a szerződést, Hitler azonban sohasem tekintette az aláírás sorrendjét fontossági sorrendnek csatlósai között. Magyarország éppen úgy, mint Románia vagy Szlovákia csak eszköz volt kezében a német háborús tervek megvalósításához. Az ígéretek pedig, amelyek hol az egyik, hol a másik ország felé hangzottak el, pusztán arra szolgáltak, hogy felszítsák a csatlósok buzgalmát. A magyar kormány ezidőben Ribbentropnak a berlini magyar követ előtt tett azon kijelentését, hogy a tengelyhatalmak megvédik Magyarországot, ha támadás érné — úgy igyekezett beállítani, mint a paktumhoz való csatlakozás első kézzelfogható eredményét. De ennek az ígéletnek valódi értékét jól mutatják azok a szavak, amelyeket két nappal Magyarország csatlakozása előtt Hitler az olasz külügyminiszternek mondott: „E pillanatban — idézte fel Ciano Hitler szavait — alakoskodnunk kell a magyarokkal, mert szükségünk van vasútvonalaira. De eljön a pillanat, amikor világosan fogunk beszélni.”⁸⁵ Antonescu marsallnak pedig, aki november 22-én érkezett Berlinbe, kijelentette, hogy a „bécsi döntőbíróóság még nem mondta ki az utolsó szót”, utalva ezzel az Erdéllyel kapcsolatos döntőbírói határozat megváltoztatásának lehetőségére Románia javára.⁸⁶

⁸⁴ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 63. l.

⁸⁵ Ciano naplója 1939–1943. Budapest 1945. 1940. november 19-i bejegyzés.

⁸⁶ Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. Nürnberg 1946. VII. 263. A DGFP. XI. kötetének 381. sz. dokumentuma Anto-

Hitler célzásai Antonescunak és kijelentései Ciano előtt bizonyítják, a Teleki-kormány csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez egy pillanatra sem szorította háttérbe azokat a titkos német terveket, amelyek a háború után Magyarország felosztásával és egyes részeinek „volksdeutsch” lakossággal való betelepítésével számoltak. A Volksdeutsche Mittelstelle⁸⁷ már a háború elején kidolgozott egy tervezetet arról, hogy a Dunántúl valamennyi magyar lakosát kitelepítik, s helyüket az egész Duna-medencéből ide telepített németekkel népesítik be. Később újabb tervezet került kidolgozásra; e szerint a Duna mindkét oldalát 50–100 kilométeres sávban Mohácstól a Fekete-tengerig volksdeutschokkal telepítik be. Ennek a tervnek egyik változata ezt a sávot 35 km-re csökkentette Orsovától a Fekete-tengerig, német koloniákkal a stratégiai kulcspontokon, így a Kárpátok vonulatán és Belgrádban. Ez volt végül is az a terv, amelyet Hitler elfogadott, s amely ismeretessé vált az érdekelt hivatalokban.⁸⁸

Teleki és Csáky november 20-án tért vissza Bécsből, s hogy mennél előbb keresztülhajszolják a csatlakozás ratifikációját, már 27-én megkezdték felette a vitát a képviselőház és a felsőház külügyi bizottságában. Teleki ugyanis jól tudta, hogy bár a szélsőjobboldal ezt a külpolitikai lépést tetszéssel fogja tudomásul venni, még az 1939-ben megválasztott parlament szűk keretei között is számolnia kell bizonyos ellenállással. Csáky külügyi bizottsági beszámolójában nagy igyekezettel

nescu és Hitler beszélgetésének jegyzőkönyvét tartalmazza. A jegyzőkönyv ugyan csak említést tesz a bécsi döntéssel kapcsolatos megjegyzésekről. E szerint a következő szavakat használta: A történelem nem fog teljesen megállni az 1940. évnél. “The Führer replied that naturally no ideal solution had been found in the Vienna Award, but in the very same manner as Antonescu had set forth the justification for the Rumanian claims in statements lasting for hours, Hungarian representatives had also spoken in favor of the Hungarian thesis. The time had not yet come to view matters in retrospect. He could, however, assure General Antonescu that he fully understood his feelings, his indignation, and his grief. Besides, history would not come to a standstill in the year 1940”. (670. l.)

⁸⁷ Az SS egyik hivatala, amelynek feladata a német kisebbségekkel való foglalkozás és a külföldön élő németek, valamint a „Volksdeutsch” lakosság áttelepítésének végrehajtása volt.

⁸⁸ Michaelis közlése alapján ismerteti Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 435. l.

próbálta bizonygatni a csatlakozás várható előnyeit. Kénytelen volt elismerni, hogy az egyezmény aláírása Magyarország függő viszonyba kerülését jelenti a tengelyhatalmaktól és magával vonhatja a háborúbalépés kockázatát is, de azzal érvelt, hogy a kockázatot vállalni kell a várható előnyök reményében.⁸⁹ A szélsőjobboldal a külügyi bizottságban és a képviselőházban is egyetértését fejezte ki a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozással. Imrédy „őszinte örömét” fejezte ki, hogy az a külpolitikai vonalvezetés, „amely a tengelyhatalmakkal való őszinte barátság vonalán halad” az egyezményhez való csatlakozással „betetőzést és nemzetközi jogi megpecsételést nyert”. A nyilaskeresztesek nevében Szöllösi kijelentette, hogy támogatják a kormány külpolitikáját és azonosítják magukat vele, amíg eleget tesz a szerződésben vállalt kötelezettségeknek.⁹⁰ Az egyetértés a képviselőházban és a felsőházban azonban koránt sem volt egyöntetű. A külügyi bizottságban Eckhardt, Rassay, Peyer és Bajcsy Zsilinszky Endre élesen támadták a kormány külpolitikáját, hangoztatva, hogy Magyarország súlyos hibát követett el, amikor feladta semlegességét és csatlakozott a háromhatalmi egyezmény révén a tengelyhatalmakhoz, amelynek győzelme semmi esetre sem biztos, s kockáztatja, hogy mindent elveszítsen. Tiltakozásukat jegyzőkönyvbe foglalták, azzal a megjegyzéssel, hogy a parlament ne ratifikálja a szerződést, amellyel az „ország közvéleményének legnagyobb része nem ért egyet”.⁹¹ Gróf Bethlen István enyhébb hangnemben ugyan, de szintén bírálta a kormány külpolitikai vonalvezetését a felsőház külügyi bizottságában, s óva intette a kormányt a fenntartás nélküli állásfoglalástól a tengelyhatalmak mellett.⁹²

Ezek az ellenvélemények és tiltakozások azonban csak a külügyi bizottságok zárt ülésén hangoztak el. Egyedül Bajcsy Zsilinszky Endre volt az, aki a képviselőház 1941. évi aprobációs vitájában nyilvánosan is

⁸⁹ Külügyi Szemle 1941. I. 101–102. l.: „A magyar kormány önként jól felgottt érdekeiből maga vont bizonyos korlátokat külpolitikai tevékenységének. . . Az önkéntes korlátozás néha a jövőt illetőleg több lehetőséget nyit meg minden kormánynak, mint az úgynevezett szabad kéz politikája, mely amúgy is csak teoriában létezik.”

⁹⁰ *Képviselőházi Napló*. 1939/VIII. 860. 1041. l.

⁹¹ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 279. l.

⁹² Uo.

bejelentette tiltakozását. „A magam részéről — mondotta — nem helyeslem a kormánynak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozását, ezzel nem azonosítom magam, ez ellen tiltakozom.”⁹³

Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez fokozta külpolitikai elszigeteltségét. Barcza londoni követ, aki feltételezte, hogy Magyarország csatlakozása esetleg az Angliával fennálló diplomáciai kapcsolat megszakítását is eredményezheti, november 21-én sürgős táviratot küldött Budapestre, amelyben utasítást kért magatartására vonatkozólag. „Felteszem — írta —, hogy érdeklődni fognak nálam aziránt, hogy Angliához való diplomáciai viszonyunk megszakítása következménye lesz-e eddigi külpolitikai függetlenségünk feladásának”.⁹⁴ Csáky még aznap a következőket válaszolta: „Angliához való diplomáciai viszonyunk megszakítására semmi ok sincs, mert a hármas paktum 3. paragrafusából következik, hogy Magyarország csatlakozása nincs Anglia ellen irányítva. Ehhez képest ottani munkájának sem kell változást szenvednie.”⁹⁵ Bár a diplomáciai kapcsolat megszakítása valóban nem következett be, Angliában Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez lényegében pontot tett a magyar kormánnyal szemben egyre fokozódó bizalmatlanságra. „Az angol külügyminisztérium — írta később a londoni követ — már nem is keltett nagyobb feltűnést. Cadogan úr szerint egész eddigi politikánk annyira németbarát volt, hogy belépésünk már csak várható formalitás volt.”⁹⁶

⁹³ Képviselőházi Napló 1939/VIII. 1041. l.

⁹⁴ O. L. Küm. pol. 1940-2/7-6574.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ O. L. Küm. pol. 1940-2/7-6973.

V. MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A JUGOSZLÁVIA ELLENI AGRRESSZIÓBAN

I. *A magyar—jugoszláv örökbarátsági szerződés létrejötte*

1940. október 3-án Csáky külügyminiszter levelet írt Bakách-Besseney György belgrádi magyar követnek arról, hogy kísérletet kellene tenni a Magyarország és Jugoszlávia között még fennálló függő kérdések kétoldalú tárgyalások útján való rendezésére, beleértve a területi kérdéseket is. A külügyminiszter sürgette a követet, hogy ez irányban minél előbb tegye meg a kezdeményező lépéseket, mert Pál herceg régensége már csak tizenegy hónapig tart, s a jugoszláv trónra lépő Péter király környezetének hatalomra kerülése megnehezítené a pozitív megegyezés létrejöttét Jugoszlávia és Magyarország között.¹

A Jugoszláviával való tárgyalások és a megegyezés gondolatának felvetése alig néhány héttel a második bécsi döntés után, nem volt véletlen. Ebben a kezdeményezésben kifejeződésre jutottak azok a változások, amelyek 1940 őszén mindkét ország nemzetközi helyzetében és erőviszonyaiban bekövetkeztek. S azok a törekvések is, amelyek a magyar uralkodó osztályok különböző csoportjaiban Jugoszláviával kapcsolatban megmutatkoztak.

Az előző fejezetekben már említettük, Észak-Erdély Magyarország-hoz csatolása koránt sem jelentette azt, hogy a magyar uralkodó osztály lemondott volna a további revíziós követelésekről. Az „országgyarapító” törekvések tovább hatottak, s nem is csak a Románia határai között maradt Dél-Erdély-i területek irányában. Jelentős csoportok voltak azon a véleményen (elsősorban a magyar hadsereg németbarát vezérkara), hogy miután a csehszlovákiával és Romániával szemben már sor került magyar revíziós tervek részleges megvalósítására, most Jugoszláviával szemben kell ezeket a követeléseket érvényre juttatni. Ezt az álláspontot Jugoszlávia hatalmi helyzetében a második világháború kirobbanása óta

¹ O. L. Küm. res. pol. 1940—16—722.

bekövetkezett változásokkal indokolták. Azok a szövetségi rendszerek, amelyek Jugoszlávia pozícióit Délkelet-Európában és a Balkánon a két világháború között meghatározták, megsemmisültek vagy szétestek. A volt kisantant államai közül Csehszlovákiát feldarabolták, Románia pedig a tengelyhatalmak táborába állt, az országban német csapatok állomásoztak. Az egykori kisantant felidézője és spiritus rektora, Franciaország, német csizmák alatt nyögött. A másik szövetségi rendszer, amelynek Jugoszlávia tagja volt, a Balkán Szövetség gyakorlatilag ugyan-csak széthullott. Pontot tett erre a folyamatra az a tény, hogy 1940. október 3-án Románia felmondta összes kötelezettségeit, amelyek a kisantantból és a Balkán Szövetségből fakadtak. Tehát a Jugoszláviához fűződő szerződéses kapcsolatokat is. Mindez azt jelentette, hogy Jugoszlávia diplomáciailag egyre jobban elszigetelődött. A határait körülvevő államok közül Magyarországnak és Bulgáriának területi követelései voltak, a fasiszta Olaszország pedig szüntelenül ébren tartotta nagy álmát — Jugoszlávia megsemmisítését és bekebelezését. Ilyen körülmények között a magyar uralkodó osztályok jelentős csoportjai számára 1940 őszén kézenfekvő volt, hogy elérkezett a Jugoszláviával szembeni revíziós követelések megvalósításának ideje.

Az uralkodó osztályok más csoportjai viszont, amelyekhez Teleki Pál miniszterelnök is tartozott, ugyanezekben a tényekben a Jugoszláviához való közeledés és a két ország közötti megegyezés lehetőségét látták, amelynek megvalósítása a második bécsi döntés után az utolsó alkalmat jelenthette Teleki kudarcot vallott és széttört külpolitikai koncepciójából megmaradt elemek átmentésére. 1940 őszén, a magyar kormány tevékeny közreműködésének segítségével, a német csapatok által megszállt országok gyűrűje majdnem bezárult Magyarország körül. Nyugati határain az Anschluss következtében a Német Birodalom szomszéd-ságába került. Szlovákiában és Romániában a német csapatok tartózkodtak. S emellett ezekkel az országokkal, éppen a területi revízió miatt, a kölcsönös gyűlölködés és rosszindulat jellemezte Magyarország viszonyát. Északkeleti határain ugyan közvetlen összeköttetése volt Magyarországnak a Szovjetunióval, és fennállott a lehetőség a két ország közötti kapcsolatok erősítésére, annál is inkább, mert a szovjet kormány 1940 őszén is, ugyan úgy mint korábban, több gesztussal igyekezett a kapcsolatok kiszélesítésének alapjait megteremteni. Többek között 1940.

szeptember 3-án aláírta az első szovjet—magyar kereskedelmi szerződést. A tárgyalások folyamán a magyar megbízottak jelentéseikben beszámoltak arról, hogy a Szovjetunióban rendkívül előzékeny fogadtatásban részesültek, s a szovjet kereskedelmi szervek által felajánlott feltételek Magyarország szempontjából a lehető legkedvezőbbek.² A megállapodás évi hét millió dollárnak megfelelően árucserére szolgált, amelynek keretében Magyarország főképp szállítóhajókat és vasúti felszereléseket, a Szovjetunió pedig mangánércet, gyapotot, építőfát, azbesztet és kenőolajat szállított volna. A magyar uralkodó osztályok számára azonban elképzelhetetlen volt a Szovjetunióhoz való közeledés. A külpolitika egyik sarkalatos pontja a szovjetellenesség volt és maradt.

Jugoszlávia volt már csak tehát az egyetlen „nyitott ablak” a külvilág felé, s az egyetlen viszonylag független állam, amellyel a Teleki-kormány kapcsolatot létesíthetett az ország maradék önállóságának fenntartása érdekében. A magyar kormány, amikor a Jugoszláviához való közeledés útjait kereste, természetesen nem valami németellenes összefogásra gondolt. Külpolitikáját, inkább mint valaha, a tengelybarát politika határozta meg, de Jugoszlávián keresztül mégis mód nyílt volna a nyugati hatalmakkal egyre romló kapcsolatainak valamilyen formában való felszínre tartására. Másrészt pedig erősíthette volna pozícióit Délkelet-Európában, elsősorban Szlovákiával és Romániával szemben. Erre utalt Teleki is később, amikor a jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződés ratifikációs vitájakor a Külügyi Bizottság előtt kijelentette: „Nem lehet határaink túlnyomó részén csupa ellenséges néptől körülveve élnünk.”³

Csáky október 3-i levele bizonyítja: a közeledés Jugoszláviához nem jelentette azt, hogy az uralkodó osztályok Teleki által képviselt csoportjai lemondtak volna a dél felé irányuló revíziós követelésekről. Ez már a belpolitikai erőviszonyok miatt is lehetetlen lett volna. Csak annyit jelentett, hogy az adott viszonyok között követeléseiket igyekeztek mérsékelni, korlátozva a baranyai háromszögre, a Mura-vidékre és a Ferenc József csatorna által határolt területekre. A megvalósítást pedig szükség esetén hosszú időre kitolni. Jugoszlávia hatalmi helyzetében bekövetkezett változásokkal ezek a csoportok éppen azt remélték, hogy a jugoszláv kormány, egyrészt mert már nem kötik a román—jugoszláv

² Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 301—109 l.

³ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—16—89.

szerződési viszonyból fakadó kötelezettségek, másrészt, s ez a fontosabb, szorult diplomáciai helyzetében, most talán hajlandó lenne egy nem túl nagy területi korrekció megvalósítására vagy legalábbis elvi elismerésére a Magyarországgal létrejehető baráti viszony megteremtése érdekében. S ez egyben belpolitikailag is possibiliássá tenné a szorosabb kapcsolatok kiépítését Jugoszláviával.

Bakách-Besseney követ október 9-én válaszolt Csáky levelére, kifejezésre juttatva, hogy a megegyezési kísérlet kilátásait nem ítéli meg kedvezően, mert bármiféle területi engedmény Magyarország részére maga után vonná a bolgár és olasz igények benyújtását is, vagyis ily módon a jugoszláv kormány maga indítaná meg „az ország desintegrálásának folyamatát”.⁴ Az első hivatalos személyiség, akivel a belgrádi követ a kapott utasítás értelmében megbeszélést folytatott, Smiljanić, jugoszláv külügyminiszterhelyettes volt. Smiljanić már korábban is tárgyalt Bakách-Besseneyvel a magyar–jugoszláv viszony stabilizációjáról, amelyet azonban nem a területi revízió, hanem a lakosságcserevel vélt megvalósíthatónak. Elgondolásaihoz tartozott a kárpát-ukrajnai rutének bekapcsolása a lakosságcserebe, hogy ily módon lehessen a Jugoszláviában élő magyar lakosság létszámának megfelelő személyt kicserélni. Az október 9-i megbeszélés alkalmával, bár egy lépéssel már tovább ment, s kijelentette, hogy a lakosságcsere nem egyedül és nem is mint első, hanem mint második mozzanat szerepel elgondolásaiban, a területi rendezés kérdése konkrétan mégsem került szóba.⁵

Nem sokkal e megbeszélés után a belgrádi követ Cincar-Marković külügyminiszterrel is tárgyalt. Október 11-én részletes jelentést küldött erről a tárgyalásról és benyomásait a következőkben összegezte: A legmagasabb jugoszláv tényezők között a Magyarországgal való viszony végleges rendezésének szükségessége eszmecsere tárgyát képezte. Felismerték, hogy ennek alapja csakis a Jugoszláviában élő magyar kisebbség helyzetének rendezése lehet, amelyet azonban lakosságcsere útján szeretnének megoldani. Mivel a jugoszláv kormány tisztában van azzal, hogy magyar részről a népességcsere területi rendezés nélkül nem fogadnák el, a területi engedmények gondolatával is foglalkozik. A magyar kormány követeléseit ismerik, de a maguk részéről csak a zentai és

⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1940–16–722.

⁵ Uo. Melléklet az 1940. október 9-i 22/fön. számú jelentéshez.

topolyai járásról volnának hajlandók lemondani. A kérdés tényleges napirendre tűzését azonban a jelenlegi időpontban nem tartják lehetségesnek, mert a Magyarországnak nyújtott területi engedmények más követelések felszínrekerülésével járnának együtt, amelyek Jugoszlávia létét és fennmaradását veszélyeztetnék. Bessenyey azzal zárta jelentését, hogy ilyen körülmények között közeli tényleges eredményre számítani nem lehet.⁶

A tárgyalásoknak ebben a stádiumában következett be Olaszország váratlan támadása Görögország ellen. Az olasz akció — mint már említettük —, amelyet rövidesen az olasz támadó hadsereg sorozatos veresége követett, Hitlert az összes balkáni és délkelet-európai tervének felborulásával fenyegette. Az új front megnyitása ebben a térségben erősen veszélyeztette a Szovjetunió elleni támadás előkészületeit, nem beszélve arról, hogy az angol haderő esetleges megjelenése a Balkánon, katonai támaszpontok kiépítése, a német hadigépezet alapvető léteérdekeit is veszélybe sodorhatta volna, mindenekelőtt a romániai olajvidéket. Mindezen túl, a görögországi olasz kudarc azzal a veszéllyel is fenyegetett, hogy más balkáni államokban is fokozódik az ellenállás tengelyhatalmak törekvéseivel, a német behatolással szemben. Németország számára ezért még inkább sürgetőbbé vált a Balkán-félsziget teljes ellenőrzés alá vétele. A legfontosabb feladat most az Olaszország által ütött rés eltömése volt, azaz megtenni az előkészületeket Görögország leigázására. November 12-én Hitler 18. számú utasításában parancsot adott az előkészületek megindítására.⁷

A Görögország ellen indítandó támadás egyik előfeltétele Jugoszlávia magatartásának „tisztázása”, s határozott tengelybarát állásfoglalásra kényszerítése volt. A Cvetković-kormány ugyan mindent megtett, hogy a németek bizalmatlanságát eloszlassa, Hitler azonban jól tudta, hogy a jugoszláv közvélemény túlnyomó többsége idegenkedik a Németországgal való túlzott és egyoldalú barátságtól. A jugoszláv kérdés megoldásával kapcsolatban a német hadvezetés kezdettől fogva a katonai beavatkozás lehetőségeit is latolgatta, Hitler mégis előnyösebbnek tartotta volna, ha Jugoszláviát diplomáciai úton sikerülne belekényszeríteni Németország vazalus rendszerébe. Ezt az elgondolást csak alátá-

⁶ O. L. Küm. res. pol. 1940—16—754.

⁷ DGFP. XI. 323. sz. irat. 527—531. l.

masztották a német kormány értesülései arról, hogy bizonyos jugoszláv politikai és katonai körökben az olasz—görög háború kirobbanása után újraéledt az égei-tengeri szabad kijárat régi vágya, Szaloniki megszerzésével.⁸

A német elgondolásoknak kedvezett az is, hogy amikor az első sikeres görög ellentámadások után, 1940. november 11-én a jugoszláv királyi ház egyik megbízottja Rómában puhatolódzó tárgyalásokat kezdett, Ciano lelkesedéssel fogadta a jugoszláv közeledést. Váratlan fordulattal arról kezdett készülni, hogy Olaszországnak is érdeke az erős és független Jugoszlávia”, amelynek területi integritását elismeri és biztosítani kívánja. A megbeszéléseken szóba került az olasz—jugoszláv szövetségi szerződés gondolata, amely garantálná Jugoszlávia határait. Olaszország gyors színváltozásának magyarázatát alig három hónappal azután, hogy aktív előkészületeket tett Jugoszlávia megtámadására, elsősorban a görögországi kudarcban kell keresnünk, amely katonailag és diplomáciailag egyaránt megrengette pozícióit. Emellett, éppen a görög események kapcsán, az olasz kormány joggal tartott attól, hogy Németország „baráti segítsége” az olasz—görög háborúban egyet jelentene Olaszország kiszorulásával a Balkán-félszigetről. Ciano a Jugoszláviával kötendő szerződéssel némiképp ellensúlyozni szerette volna a német hatalmi túlsúlyt.

November 18-án utazott az olasz külügyminiszter Salzburgba, hogy Hitlerrel megbeszéléseket folytasson a görög krízis által kialakult helyzetéről. Hitler a találkozón epésen bírálta az olasz kormány balfogásait, hangoztatta, hogy a görög—olasz háború sokat rontott a tengelyhatalmak helyzetén, mert magával vonhatja Anglia beavatkozását. Majd közölte Cianoval, hogy ha az angolok valóban megvetnék lábukat Görögországban, támadást indít a Romániában tartózkodó egységek felhasználásával, Bulgárián keresztül. A német támadás sikere azonban jelentős mértékben Jugoszlávia magatartásától függ, s ezért megegyezést kell vele keresni. Kritikus megjegyzéseket tett az olasz—jugoszláv viszonyra, amelyet „alapvetően rossz”-nak nevezett. Miután Ciano beszámolt a kapcsolatok javulásáról, Hitler javasolta, hogy amennyiben Jugoszlávia hajlandó semleges magatartást tanúsítani, német támadás

⁸ Uo. 320., 334. sz. iratok. 525., 573. l.

esetén nem avatkozik be Görögország oldalán, valamint ha demilitarizálja az Adria-vidéket, a tengelyhatalmak viszonzásul garantálják területi integritását és Szaloniki kikötőjét adják át Jugoszláviának.⁹ Ezen a megbeszélésen Magyarországgal kapcsolatban, összefüggésben a Görögország elleni akcióval, Hitler kérte Cianot: Olaszország nyújtson diplomáciai segítséget ahhoz, hogy a magyar kormány naponta a lehető legnagyobb számban engedélyezze a német katonai vonatok áthaladását országa területén, ami lehetővé tenné a német csapatok koncentrációjának gyors befejezését Romániában.¹⁰

Két nappal később Hitler levelet írt Mussolininek, és írásban is kifejtette álláspontját a Balkán helyzetéről, s a Jugoszláviával kapcsolatos elképzeléseiről. „Jugoszláviát — írta többek között — érdektelenné kell tenni, ha azonban lehetséges, dolgozzunk vele együtt, hogy a mi törekvéseink szerint érdekeltté legyen a görög kérdés megoldásában. Jugoszlávia részéről jövő biztosítékok nélkül semmiféle eredményes hadműveletet nem lehet megkockáztatni a Balkánon.

e) Magyarországnak bele kell egyeznie abba, hogy a most azonnal meginduló szállítmányokkal nagyobb német csapattesteket szállítsanak Romániába.

f) Romániának el kell fogadnia azt az álláspontot, hogy a német harcierőknek ezen megsokszorozása az ő védelmét szolgálja.”¹¹

⁹ Uo. 35. sz. irat. 606—610. l. Valamint *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 408—411. l. és *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. november 18—19-i bejegyzés.

¹⁰ *Ciano's Diplomatic Papers* London 1948. 409. l. “Another activity in which he asks for our collaboration is to persuade the Hungarians to allow the largest possible number of German military trains to pass daily, which will allow the rapid completion of that concentration of German troops in Rumania necessary to keep Russia and Turkey at bay and to collaborate with Italy in the attack on Greece.”

¹¹ *DGFP. XI. 364. sz. irat. 641. l.: “d) Yugoslavia must become disinterested and if possible must collaborate even with a positive interest in our sense in the settlement of the Greek question. Without an assurance from Yugoslavia the chance of a successful operation in the Balkans cannot be taken.*

e) Hungary must consent to the transportation of large German units to Rumania, which will begin immediately.

f) Rumania will have to accept for this increase in the German armed forces her own protection”.

November 20-án, ez alkalommal már Bécsben, egy újabb megbeszélésen Ciano közölte Hitlerrel, hogy a Duce teljes elvi egyetértését fejezte ki a Jugoszláviát érintő német javaslatokkal.¹² Hitler úgy tervezi — írta ekkor naplójába Ciano —, hogy „Berlinbe hívja Pál régensherceget és felajánlja neki a nagy tranzakciót”.¹³ Mussolini 22-én válaszolt Hitler levelére, ebben részletesen kifejtette, milyen feltételekhez köti Jugoszlávia jelenlegi határainak garantálását és jogainak elismerését Szalonikira.¹⁴ A feltételek a következők voltak: 1. Jugoszlávia csatlakozzék a háromhatalmi egyezményhez. 2. Demilitarizálja Adriát.¹⁵ 3. Jugoszlávia csak akkor avatkozhat be Szaloniki érdekében, ha Görögország már megkapta az „első fenyítést” Olaszországtól.

Az olasz kormánnyal történt megállapodás után Cincar-Marković jugoszláv külügyminiszter a német kormánytól meghívást kapott, s november 28-án Németországba érkezett és tárgyalt Hitlerrel, valamint Ribbentroppal. Hitlerrel ezen a megbeszélésen a jugoszláv kormány „baráti magatartása” fejében a korábbi elgondolásokkal ellentétben, nem ajánlotta fel Jugoszlávia területi integritásának garantálását. Ehelyett csak megneemtámadási egyezményt javasolt Németország—Olaszország és Jugoszlávia között, garancia nélkül. Továbbá kilátásba helyezte Szaloniki átadását.¹⁶ A „nagy tranzakció” felajánlása tehát megtörtént. De mivel Cincar-Marković a régensherceg és a kormány informálásának szükségességére hivatkozva, az ajánlatra nem adott határozott választ, továbbra is nyitott kérdés maradt a jugoszláv helyzet „tisztázása”.

Ilyen körülmények között a jugoszláv—magyar közeledés sem talált ellenvetésre Németországban. Sőt, Hitler a Jugoszlávia behálózására indított diplomáciai hadjárat egyik fontos alkotóelemének tekintette azt. A tengelybarát politikát folytató Magyarország felhasználását a német törekvések megvalósítására Jugoszláviában a német kormány mindig is számon tartotta. Göring már 1939 áprilisában egy beszélgetés

¹² Uo. 366. sz. irat. 637. l.

¹³ *Ciano naplója 1939—1943*. Athenaeum, Budapest 1945. 1940. november 20-i bejegyzés.

¹⁴ *DGFP. XI. 383. sz. irat. 671—672. l.*

¹⁵ Ezt a feltételt Mussolini visszavonta. — Uo. 3. sz. jegyzet 672. l.

¹⁶ *DGFP. XI. 417. sz. irat. 728—735. l.*

alkalmával kijelentette Cianonak, hogy Jugoszlávia nemzetközi helyzetének megváltozása következtében a tengelyhatalmak Magyarországon keresztül is nyomást gyakorolhatnak Jugoszláviára.¹⁷

Néhány hetes szünet után, 1940 november közepén indult meg, most már német kezdeményezésre a jugoszláv—magyar tárgyalások második szakasza. Amikor november 20-án Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozásakor Hitler Bécsben megbeszéléseket folytatott Telekivel és Csákyval, szóba került a jugoszláv—magyar viszony is. Hitler ez alkalommal kifejezetten felszólította a magyar államférfiakat, hogy teremtsenek olyan békülékeny szellemű viszonyt Magyarország és Jugoszlávia között, amelynek nem kell szükségszerűen azt jelentenie, hogy a magyar kormány véglegesen lemondjon revíziós igényeinek érvényesítéséről, de biztosítékokat szolgáltatathatna arra, hogy a területi igények kielégítésére a jugoszláv kormánnyal együtt a kölcsönös megegyezés útján keres megoldást.¹⁸ A bécsi megbeszélések alkalmával

¹⁷ *AdtA. Pol. Serie D. Bd. VI. 205. sz. irat. 211. l.* Göring megbeszélése Cianoval 1939. április 15-én: „Die Lage habe sich für die Jugoslawen sehr zu deren Ungunsten geändert. Die Achse könne einen Druck auf Jugoslawien auch noch durch Ungarn ausüben”.

¹⁸ A megbeszélésekről készített német feljegyzés (közéttéve a *DGFP. XI. kötetben. 365. sz. irat. 632—636. l.*) csak általánosságban foglalkozik Jugoszláviával, s nem tartalmazza Hitler szavait a magyar—jugoszláv közeledéssel kapcsolatban. Több forrás alapján azonban, minden kétséget kizáróan bizonyítható, hogy ilyen irányú szugessziót tett Telekinek és Csákyknak 1940. november 20-án. Erdmannsdorff budapesti német követ 1940. november 30-án a német külügyminisztériumba küldött távirati jelentésében írja, hogy Csáky kijelentette előtte: Magyarország közeledése Jugoszláviához összhangban van azokkal a szugessziókkal, amelyeket Hitler azzal kapcsolatban tett, hogy Magyarország mentesítse déli szárnyát és erősítse a jóviszonyt Jugoszláviával. — *DGFP. XI. 431. sz. irat. 758. l.*: The Foreign Minister . . . said that on the basis of the suggestion the Führer made in Vienna to relieve Hungary's southern flank and strengthen the good relations with Yugoslavia, he had given appropriate instructions to the Hungarian Minister in Belgrade”. Néhány nappal később, október 5-én Csáky egy újabb, Erdmannsdorffal folytatott beszélgetés alkalmával ismét hivatkozott a bécsi tanácsokra. — *Uo. 478. sz. irat. 1. sz. jegyzete. 824. l.*

Horthy 1941. április 28-i Hitlerhez írott levelében a „Nagyméltóságod által ajánlott Jugoszláviához való közeledés”-ről beszélt. — *Magyarország és a második világháború.* Kossuth, Budapest 1959. 127. sz. irat.

Bárdossy László a népbírósági perben az utolsó szó jogán tartott beszédében, kitért erre a kérdésre is és megemlíttette, hogy a német kormány 1940 novemberében

Csáky külön tárgyalásokat is folytatott Ribbentropmal a magyarországi német és román kisebbségről, valamint a Romániába vonuló német alakulatokról. Ezzel kapcsolatban Csáky kijelentette, hogy Magyarország kész teljesíteni minden olyan irányú német kérést, amely a magyarországi utakon és vasútvonalakon keresztül történő szállításokkal függ össze.¹⁹

Miután a magyar kormány Bécsben megkapta Hitler hozzájárulását a Jugoszláviával való tárgyalásokra és megegyezésre, meglepő gyorsasággal kezdett hozzá a diplomáciai akcióhoz. November 20-án tért vissza a háromhatalmi egyezmény aláírásán részt vett magyar delegáció Budapestre, s másnap Csáky már szóbeli utasítást adott a fővárosban tartózkodó belgrádi követnek, hogy szondírozza egy szorosabb magyar–jugoszláv viszony lehetőségeit.²⁰ A megjegyzés feltételei most biztosítottak látszottak. Hitler kívánságai ugyanis a revíziós követelések háttérbe szorítását is magukban foglalták. Ez pedig nem csak Jugoszlávia részéről könnyítette meg a közeledést, de a magyarországi belpolitikai nehézségeket is elhárította, mert azok az erők, amelyek a Jugoszláviával szembeni területi igények megvalósításának napirendre tűzését követelték, — éppen mert a németek kívánták a „déli-szárny tehermentesítését” — most átmenetileg hallgatásra kényszerültek.

Ez a megegyezés azonban már egészen más célokat szolgált, mint Teleki eredeti elképzelései a jugoszláv–magyar közeledésről. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy Hitler kívánsága a balkáni német behatolás céljait szolgálja. A magyar kormány jól tudta: a jugoszláv–magyar megegyezés azok után, hogy Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, eszköze lehet Jugoszlávia belekényszerítésének a tengelyhatalmak táborába.²¹ Ily módon azonban azok az indító okok is visszajára fordultak, amelyek alapján 1940 októberében a tárgyalások elkezdődtek. Amíg ugyanis közvetlenül a második bécsi döntés után a

felszólította a magyar kormányt, teremtsen békülékeny szellemű viszonyt Magyarország és Jugoszlávia között. — O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 734. l.

¹⁹ DGFP. XI. 636. l. 5. sz. jegyzet: "Hungary was prepared to comply with all German request concerning transports over Hungarian railroads of roads".

²⁰ Ráday levéltár. *Szent-Iványi kézirat*. 67. l.

²¹ Pester Lloyd 1940. november 20-i számának egyik cikke ezt félreérthetetlenül le is szögezte.

jugoszláv—magyar közeledéssel a Teleki-kormány bizonyos mértékig valóban védelmezhetette volna az ország alaposan megtépázott maradék önállóságát, addig a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás után a német kívánságra megvalósítandó megegyezéssel nemcsak segítséget nyújthatott Németországnak Jugoszlávia behálózásához, de megkönnyítette azt is, hogy Hitler beszegezze az utolsó „nyitott ablakot” is a külvilág felé.

Bakách-Bessenyei György november 23-án utasításainak megfelelően felkereste Cincar-Marković jugoszláv külügyminisztert és közölte vele, hogy a magyar kormány már régebben foglalkozott azzal a gondolattal, hogy bizonyos olyan esetekben, amikor ez mindkét ország érdekeit érinti, bizalmasabb természetű kérdések is megbeszélések tárgyát képezzék „a két baráti állam kormányai között”. Ennek megfelelően most felhatalmazást kapott arra, hogy Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásáról, valamint a bécsi megbeszélések főbb pontjairól tájékoztassa a jugoszláv kormányt. Bessenyei, miután igyekezett a jugoszláv külügyminiszter előtt Németország töretlen katonai, gazdasági erejét és felkészültségét bizonyítani, valamint hangsúlyozni az olasz—német viszony „mély és bensőséges” voltát, hangoztatta, hogy a magyar kormányférfiak Bécsben „jó hangulatra találtak” Jugoszláviát illetőleg, és az volt a benyomásuk, hogy Németország szívesen látja a jugoszláv—magyar közeledést.²²

Az alapos bevezető után a követ kijelentette, hogy a magyar külügyminiszter hajlandó lenne egy lépéssel még tovább menni, s a már eddig megtörtént kölcsönös miniszterlátogatásokon túl,²³ maga is elmenne Belgrádba hivatalos látogatásra. Ez azonban csak abban az esetben volna lehetséges, ha a látogatás egy igen tág fogalmazású baráti szerződés vagy más hasonló okmány aláírásával járna. Bessenyei természetesen ez alkalommal már nem vetette fel a barátsági szerződés előfeltételeként a területi kérdések rendezését. E helyett csak a „magyar kisebbség jogos kívánságainak kielégítéséről” beszélt.

²² O. L. *Küm. pol. 1941—16/7—6878. (7294)*. A belgrádi magyar követ 1940. november 27-i jelentése.

²³ 1940 júliusában Radocsay igazságügyminiszter hivatalos látogatáson Belgrádban tartózkodott, majd pedig Nikola Bešlić jugoszláv közlekedésügyi miniszter járt Budapesten.

Cincar-Marković és Bakách-Besseney megbeszéléseiben igen figyelemre méltó az, hogy utasításai alapján miként próbálta a magyar követet a barátsági szerződés előnyeit Jugoszlávia szempontjából indokolni. A magyar kormány felfogása szerint — jelentette ki — „Jugoszláviának egy Magyarországgal a jelen időpontban kötött barátsági szerződés feltétlen nyereséget jelent, mert *anélkül, hogy maga is belépne a Háromhatalmi Szerződés tagjai közé (ami politikai múltjára való tekintettel talán nehéz elhatározást jelentene), mégis rajtunk keresztül új és megbízható kapcsolatba kerülne ezzel a hatalmas erőcsoporttal*”²⁴ (Kiemelés tőlem. J. Gy.)

A magyar ajánlatra november 27-én válaszolt a jugoszláv kormány. Ezen a napon Cincar-Marković magához hívatta a magyar követet és közölte vele, hogy a régensherceg és a jugoszláv kormány örömmel venné Csáky belgrádi látogatását 1940. december 3-tól kezdődően bármelyik időpontban. A barátsági szerződéssel kapcsolatban javasolta, hogy az 1938. december 6-i francia—német egyezményt vegyék alapul. Ezt a javaslatot Bakách-Besseney elfogadhatatlannak tartotta, mivel a német—francia szerződés kimondta, hogy a két ország között nincsenek megoldatlan területi kérdések.²⁵ A jugoszláv kormány másik javaslatát, az 1937. évi olasz—jugoszláv politikai és gazdasági szerződést szintén nem találta megfelelőnek. Ellenjavaslatként az 1937-es bolgár—jugoszláv barátsági szerződést ajánlotta mintának.

Ugyanezen a napon Csáky a képviselőház külügyi bizottsági beszámolójában már célzást tett a jugoszláv—magyar megegyezés lehetőségére, kijelentve: „A kormány terve Jugoszláviával a kapcsolatok még szorosabbra fűzése. Okom van feltételezni — mondotta —, hogy Belgrádban is hasonló vélemény alakult ki.”²⁶ November 30-án pedig közölte Erdmannsdorffon keresztül a német kormánnyal, hogy a bécsi megbeszélések szellemében megindultak a jugoszláv—magyar tárgyalások. Ennek keretében valószínűleg rövidesen Belgrádba utazik udvariassági látogatásra. Ez alkalommal sor kerül egy barátsági szerződés megkötésére is, amelyben azonban Magyarország nem kívánja érvényesíteni

²⁴ Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. 67. l.

²⁵ A német—francia egyezmény szövegét lásd: *AdtA. Pol. Serie D, Bb. IV. 369. sz. irat.*

²⁶ Külügyi Szemle 1941 I. 102—1.

területi követeléseit, bár nem mond le ezekről az igényekről.²⁷ December 5-én Csáky elküldte Ribbentropnak a jugoszláv—magyar barátsági szerződés szövegének tervezetét, kérve, hogy a német kormány tegye meg esetleges észrevételeit.²⁸ Négy nappal később Ribbentrop válaszolt. Felszólította a budapesti német követet, közölje Csákyval, hogy a szerződés tervezete mindent tartalmaz, amit az adott helyzetben tartalmaznia kell. Ezért a német kormány jelenleg nem kíván újabb szugessziókat tenni.²⁹

Csáky külügyminiszter 1940. december 10-én utazott Belgrádba; másnap megkezdődtek a hivatalos megbeszélések. 11-én látogatást tett Pál régenshercegnél, majd Cvetković miniszterelnökkel, Macek miniszterelnökhelyetessel és Cincar-Markovićsal folytatott tárgyalásokat. Ezekben a tárgyalásokon Csáky nem tagadta meg önmagát. A régensherceg előtt németellenes pózban tetszelgett, s a jugoszláv—magyar szerződést úgy igyekezett beállítani, mint amely erősítheti mindkét ország közös törekvéseit a német nyomással szemben. Más jugoszláv államférfiak előtt pedig cinikus nyíltsággal arra tett célzásokat, hogy Berlinben milyen fontos szerepet szántak „diplomáciai küldetésének”, elmondva, hogy Belgrádba érkezése után azonnal felkereste a német és olasz követ azután érdeklődve, vajon Jugoszlávia csatlakozni fog-e a háromhatalmi egyezményhez. „Természetesen — tette hozzá — a németek szeretnének felhasználni engem önök ellen a saját céljaikra.”³⁰ A magyar revíziós követelésekről nem esett szó a megbeszéléseken, ily

²⁷ DGFP. XI. 431. sz. irat. 758. l. Erdmannsdorff 1940. november 30-i távirata: „Hungary did not want to assert her territorial claims against Yugoslavia at the present time, to be sure, but could not expressly renounce them.”

²⁸ DGFP. XI. 478. sz. irat. 1. sz. jegyzet. 824. l.

²⁹ Uo. 478. sz. irat: „Please tell the Hungarian Foreign Minister, in reply to his inquiry regarding possible suggestions by the Reich Government concerning the planned Hungarian—Yugoslav agreement, that on our opinion the draft contained everything that has to be said in this case. We therefore had no additional suggestions to make. Ribbentrop”

A fentiek alapján Erdmannsdorff szóbeli közlésének szövegét lásd: O. L. Küm. pol. 1940—16/7—6879. (6927).

Teleki később, amikor a Külügyi Bizottság előtt a Jugoszláviával kötött szerződést indokolta, hivatkozott a német kormány eme közlésére. — O. L. Küm. res. pol. 1941—16. 89.

³⁰ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 451. l.

módon a tárgyaló felek különösebb nehézségek nélkül megállapodhattak a barátsági szerződés végleges szövegében, amelyet ünnepélyes külsőségek között, december 12-én írtak alá a belgrádi külügyminisztérium márványtermében. A szerződés a következő három paragrafust tartalmazta:

„I. A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között állandó béke és örök barátság fog fennállni.

2. A Magas Szerződő felek egyetértenek abban, hogy tanácskozni fognak mindazokban a kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik.

3. A jelen szerződés meg fog erősíttetni és a megerősítő okiratok, amint lehetséges Budapesten ki fognak cseréltetni.”³¹

A jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződés alkalmával a magyar sajtó tüntetőleg hangsúlyozta e lépés jelentőségét a tengelyhatalmak szempontjából. „A magyar—délsláv baráti szerződés — írta a Függetlenség december 13-i száma — tökéletesen simul . . . a tengelyhatalmak politikájához.”³² A Teleki-kormánynak azonban meglepetten kellett tapasztalnia, hogy a szerződés aláírása Berlinben, de tulajdonképpen Rómában sem talált olyan lelkes visszhangra, mint ahogy erre számítani lehetett volna, éppen abból kiindulva, hogy a gyorsan lezajló jugoszláv—magyar megegyezés Németország kezdeményezésére történt, s a szerződés szövege is német jóváhagyás után került a belgrádi tanácskozással asztalára. A német sajtó ugyan elismerőleg, de eléggé mérsékelt hangnemben írt a barátsági szerződés megkötéséről, amelyet kimondottan magyar—jugoszláv ügynek állított be. Sztójay felfigyelve a német lapok cikkeire, egyik jelentésében meg is említette, hogy „a kommentárokból bizonyos fokú tartózkodás volt észlelhető”.³³ Ez a „tartózkodás” nemcsak a sajtóban, de elsősorban diplomáciai síkon nyilatkozott meg. A berlini magyar követ december 19-én összefoglaló jelentést írt a külügyminiszternek a jugoszláv—magyar szerződésről. „Weizsäcker — írta jelentésében — bár elismerőleg foglalt állást a belgrádi szerződéshez, szintén úgy óhajtotta volna beállítani azt, mintha kizárólagosan magyar—jugoszláv érdek,

³¹ O. L. Küm. res. pol. 1941—16—89.

³² Függetlenség 1940. december 13. „Igaz barátság” c. cikke.

³³ O. L. Küm. pol. 1941—16/7—6878 (7368)

illetve elgondolás lett volna. Arra a megjegyzésre, hogy a Führer Bécsben szó szerint úgy nyilatkozott, hogy „entlasten sie ihre Südflanke” az államtitkár megjegyezte, hogy a bécsi beszélgetés részleteiről nincsen tájékozva. . . Ma Woermann államtitkárhelyettesnél szintén ezen kérdésre tereltem a szót, s vele szemben is hasonló beállításba helyeztem Nagyméltóságod belgrádi látogatását. Ő majdnem szó szerint úgy reagált, mint Weizsäcker, illetve, mint ahogy a sajtó azt visszatükrözte. Ebből látszik, hogy a „Patenschaft”-ot semmiképpen sem akarják vállalni” — fejeződik be a jelentés.³⁴

Hasonló változás volt tapasztalható az olasz álláspontban is. Ami annál feltűnőbb, mert az olasz lapok Csáky utazásának előestéjén lelkesedéssel méltatták a jugoszláv—magyar közeledést. A Popolo d'Italia december 9-i száma például, — egyáltalán nem titkolva Csáky látogatásának összefüggéseit a tengelyhatalmak balkáni célkitűzéseivel — a következőket írta: „A magyar külpolitika ezúttal ismét eredményesen együttműködött a tengellyel. Jugoszlávia, amikor megerősíti kapcsolatait Magyarországgal, ugyanakkor megerősíti viszonyát azzal a két nagyhatalommal, amelynek politikájával Magyarország összhangba hozta külpolitikáját. . . Jelenleg arról van szó, hogy Jugoszlávia is részt vegyen az új Európa megteremtésében és nagyon helyes, hogy ez Magyarországon keresztül történik meg.” December 20-án a római magyar követ azonban már a következőkben összegezte az olasz külügyminisztériumban szerzett tapasztalatait a jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződésről: „Buti és Anfuso szavaiból azt véltem kivehetni, hogy nem túlságos lelkesedéssel fogadták az eseményeket, bár elismerik, hogy éppen most, az albániai hadihelyzetre való tekintettel különösen fontos olasz érdek, hogy a Balkánon a béke és nyugalom megőriztessék. De Belgrádtól, mint mondják, különben sincs mit tartaniok; a végső elrendezésnél pedig a jugoszláv kérdés mindenképpen napirendre kerül.”³⁵

Mi okozhatta vajon a német és olasz álláspontban ezt a fordulatot és „tartózkodást”? Kétségtelenül szerepet játszott ebben az is, amit Sztójay említett fent idézett jelentésében. Tudniillik, hogy a német kormány

³⁴ Uo.

³⁵ O. L. Küm. res. pol. 1940—23—858.

diplomáciai okokból nem akarta nyilvánosan is vállalni a keresztapaságot, el akarva kerülni, hogy „kifelé azon benyomást keltsék, hogy a szerződés német befolyás, illetőleg nyomás alatt jött volna létre”.³⁶ Nem véletlen például, hogy amikor Fabricius bukaresti német követ távirati jelentést tett arról, hogy a román külügyminiszter, információira hivatkozva Csáky belgrádi utazását Németországgal történt megegyezés alapján létrejött lépésnek nevezte, azt az utasítást kapta: Közölje Sturza külügyminiszterrel, hogy Csáky utazása teljesen magyar ügy, s nem pedig olyan akció, amelynek feladata lenne közvetíteni Németország és Jugoszlávia között. Az utasítás Fabricius személyes informálásra szóló része külön hangsúlyozta, hogy a jugoszláv—magyar szerződésnek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani.³⁷

Nyilvánvalóan fontos német diplomáciai érdek fűződött ahhoz, hogy eltitkolják, milyen szerepet szánt Hitler Magyarországnak abban a hadjáratban, amelyet Jugoszlávia behálózására indított. Felfogásunk szerint azonban a német és olasz magatartás igazi mozgatórugóit ezen túlmenően abban kell keresnünk, hogy már 1940 december elejére kiderült, a Hitler által tervezett „nagy tranzakció” megvalósítása Jugoszláviával nem megy olyan zökkenőmentesen, mint ahogy elképzelték. A november 28-i Hitler—Cincar-Marković megbeszéléseken felvetett német javaslatokra december 7-én válaszolt a jugoszláv kormány. Válaszában javaslatot tett egy megnemtámadási egyezmény aláírására Németország, Olaszország és Jugoszlávia között, az 1937. évi olasz—jugoszláv szerződés mintájára. A jugoszláv javaslat azonban nem tért ki azokra a kérdésekre, amelyeket Hitler Cincar-Marković előtt kifejtett, s nem vetette fel Jugoszlávia csatlakozásának lehetőségét sem a háromhatalmi egyezményhez.³⁸ Az 1940 november végi német—jugoszláv

³⁶ Sztójay 1940. december 19-i jelentése. — *O. L. Küm. pol. 1941—16/7—6878.* (7368).

³⁷ *DGFP. XI. 480 és 514. sz. iratok.* 825, 872. l.

³⁸ A jugoszláv szerződéstervezet teljes szövegét lásd *DGFP. XI. 467. 469. sz. iratok.* 805—809. l. Ribbentrop a jugoszláv javaslatokra a következőket válaszolta: “The Führer and I noted with interest the written statement of the Yugoslav Government handed to you on December 7, and we also gave consideration to the proposal, contained in it, that a nonaggression pact be concluded between Germany, Italy and Yugoslavia on the basis of the Italo-Yugoslav treaty of 1937. The conclu-

tárgyalások tehát nem hozták meg a várt eredményeket. Sőt, ugyancsak december elején a jugoszláv kormány visszautasította azt az olasz kérést, hogy engedélyezze német teherautók átszállítását Jugoszlávia területén a görög—olasz hadműveleti területekre.³⁹

Bár a jugoszláv kormány állásfoglalása következtében Németországban egyre inkább előtérbe került a helyzet katonai úton való „tisztázásának” gondolata, Hitler ekkor még nem vetette el Jugoszlávia diplomáciai úton való megoldozásának tervét, hogy belekényszerítse a háromhatalmi egyezménybe, s ezúton biztosítsa a Görögország elleni támadás feltételeit. A „nagy tranzakció” 1940 eleji kudarcra azonban világossá tette, hogy a diplomáciai nyomás durvább eszközeit is igénybe kell venni a jugoszláv kormány óvatos és tartózkodó magatartásának megtöréséhez. 1941. január 9-én a német haderő főparancsnokaival folytatott tanácskozáson Hitler elemezve a balkáni államok viszonyát Németországhoz, Jugoszláviát, olyan országként jellemezte, mint amely „hűvös magatartást” tanúsít a tengelyhatalmakkal szemben.⁴⁰ Ilyen körülmények között bizonyos tekintetben a jugoszláv—magyar közlekedés és az „örökbarátsági szerződés” is más aspektust kapott Berlinben.

1940 novemberében a Magyarország és Jugoszlávia közötti kapcsolatok „bensőségebbé” tétele feltétlenül Németország érdekeivel egyezőnek volt tekinthető. Azután azonban, hogy az első kísérlet Jugoszláviának a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásáért kudarcot vallott, ez már nem volt olyan egyértelmű, A jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződés a változott körülmények közepette ugyanis az eredeti német célkitűzésekkel ellentétes irányban is hathatott. Gátjává válhatott annak a törekvésnek, hogy Jugoszláviára Magyarországon keresztül is nyomást gyakoroljanak. Csakis ezzel magyarázható, hogy

sion of such a nonaggression pact would of course not meet the specifications for the strengthening of Yugoslavia's relations with the Axis Powers that we had envisaged in the conversations with Cincar-Marković at the Berghof and in Fuschl; and it would still (leave) open the important question of Yugoslavia's accession to the Tripartite Pact that we discussed in these conversations, as well as the other questions discussed in this connection”. — Uo. 549. sz. irat. 928. l.

³⁹ Uo. 465. sz. irhat. 803. l.

⁴⁰ Uo. 1058. l.

amíg a Jugoszlávia behálózására indított diplomáciai akció kezdetén éppen a német kormány kívánsága volt, hogy Magyarország ne vesse fel a területi rendezés problémáját déli határainál, addig később, mint arra még részletesebben kitérünk, német részről vetették fel újból, nincsenek-e a magyar kormánynak területi követelései Jugoszláviával szemben, s szították különböző diplomáciai provokációk révén a magyar uralkodó körökben a területi revízió megvalósításának vágyát.

Csáky, amikor első ajánlatát tette a jugoszláv külügyminiszternek a bécsi megbeszélések után a barátsági szerződés megkötésére, — egy „igen tág fogalmazású” szerződésről beszélt. A december 12-én megkötött szerződés viszont túlságosan is „tág”-ra sikerült. Igaz, nem szögezte le, hogy a két ország között nincsenek területi problémák, de nem is utalt ilyen problémák létezésére. S a két ország közötti viszonyt az „örök béke és barátság” jegyében rögzítette. A szerződés német szempontból ily módon eléggé kétélűvé vált, mert ahogy eszköze lehetett Jugoszlávia felhasználásának a tengelyhatalmak érdekeinek megfelelően, ugyanígy adott körülmények között a német érdekekkel ellentétes törekvéseket is erősíthette, nemcsak Jugoszláviában, de Magyarországon is. Berlin figyelmét ez a lehetőség nem is kerülte el. Sztójay 1941. január 3-i jelentésében a következőket írta: Egyik mérvadó, a külügyi hivatalhoz közelálló személyiség célzást tett előtte arra, hogy a magyar — jugoszláv barátsági szerződés „azt a látszatot is kelthetné, hogy Magyarország az időpontot elérkezettnek látta, hogy az ismert angolorientációs Jugoszláviával kezét fogjon, amiből talán kialakulhat valamilyen érdekközösség a délkeleten. Utalt ennek kapcsán angol, török és egyéb sajtónak hasontárgyú fejtegetéseire”.⁴¹ Sztójay jelentésében megjegyezte, hogy mindezt azért tartotta szükségesnek a külügyminiszter tudomására hozni, „mert a magyar — jugoszláv barátságnak esetleges túlzott hangsúlyozása végeredményképpen talán mégis félreértésekre adhatna alapot. Az ismert német túlérzékenységet — fejezte be jelentését — már alkalmunk volt több ízben tapasztalni, úgy a magyar — osztrák, mint a magyar — olasz, valamint a magyar — lengyel viszonylatban, főleg pedig a bledi megegyezés idején”.⁴²

⁴¹ O.L. Küm. pol. 1941 — 16/7 — 149.

⁴² Uo.

2. Magyarország szerepe a Marita és a Barbarossa tervben
A katonai és politikai együttműködés fokozódása
Németországgal a háromhatalmi egyezmény aláírása után

1940. december 13-án Hitler kiadta a Görögország elleni támadásról szóló 20. sz. hadműveleti utasítását, amely a *Marita* fedőnevet viselte. Az utasítás értelmében legkésőbb 1941 márciusáig kellett a megfelelő katonai erőket összpontosítani Dél-Romániában, hogy Bulgárián át megindulhasson a támadás Görögország ellen.⁴³ A felvonuló egységek útja Magyarországon vezetett keresztül. 1940 végén ily módon a németek legfőbb érdeke Magyarországgal kapcsolatban a felvonulás zavartalan biztosítása volt. November 19-én, amikor Hitler kérte Cianot, működjön közre, abban, hogy a magyar kormány tegye lehetővé a német csapatok gyors átvonulását Magyarország területén, valószínűleg maga sem számított arra a készsége, amely magyar részről ebben a kérdésben megmutatkozott.

A magyar kormány tartotta magát Csáky azon bécsi ígéretéhez, hogy bármilyen német átvonulási kérelmet hajlandó teljesíteni. A gyakorlati megállapodások és technikai előkészületek rövid idő alatt megtörténtek. December 13-án pedig, a *Marita* terv kibocsátásának napján, nagy arányokban indult meg a német katonai alakulatok és hadifelszerelés átszállítása. A német átvonulás olyan méretekben vette igénybe az ország vasútvonalait, hogy a kormány még a karácsonyi személy- és teherforgalomban is komoly korlátozásokat vezetett be, a lakosság előtt természetesen nem a német egységekre, hanem a „szén hiányra” hivatkozva.⁴⁴ A vasúti közlekedés december közepétől teljesen bizonytalanná vált, de az átvonulás zavartalansága biztosítva volt. Jogos elégedettséggel írta Hitler december 31-i levelében Mussolininak, áttekintve a Balkán helyzetét és a Görögország elleni támadás előkészületeit, hogy a legutóbbi álláspontot ebben a konfliktusban Magyarország és Románia foglalta el. Hitler külön kiemelte, hogy a magyar kormány magatartása ebben a tekintetben határozott és következetes. December 13-a óta az ország vasúti hálózatát a lehető legnagyobb terjedelemben bocsátotta

⁴³ DGFP. XI. 551. sz. irat. 867–869. l.

⁴⁴ Erdmannsdorff 1940. december 27-i jelentése. (Ránki György londoni gyűjtése. GFM. 2–73–2975.)

Németország rendelkezésére, úgy hogy most a hadosztályok gyors ütemben tudnak felvonulni gyülekezési körletükbe.⁴⁵

A német alakulatok felvonulása természetesen már szoros összefüggésben volt a Szovjetunió elleni támadás konkrét előkészületeivel is. December 18-án adta ki Hitler a megfelelő előmunkálatok után a Szovjetunió megtámadására vonatkozó hadműveleti utasítást, a *Barbarossa* tervet, amely az előkészületek befejezését 1941. május 15-ében jelölte meg. Az utasítás II. része, amely az előrelátható szövetségesekkel és azok feleadataival foglalkozik, csak Finnországot és Romániát említi meg, mint olyan országokat, amelyeknek katonai részvételével számolni kell.⁴⁶ Halder naplójának 1940. december 5-i bejegyzésében a szövetségesek kérdését a szovjetellenes háborúban a következőképpen rögzítették: „Partnerrek a finnek és a románok, Magyarország nem.”⁴⁷ Magyarország tehát nem szerepelt a *Barbarossa* tervben, s annak későbbi változataiban sem. A magyar hadsereg aktív bevonását a Szovjetunió elleni hadjáratba a német hadvezetés előzetesen nem vette számításba.

Ma még nem teljesen tisztázott, milyen megfontolások vezették Hitlert, amikor a Szovjetunió elleni háborúban Magyarország katonai részvételét nem tartotta kívánatosnak. A német megfontolásokat Magyarország szerepét illetőleg, általában a követelésekkel indokolják: Hitler tartott attól, hogy a magyar kormánykörök a Szovjetunió elleni háborúban való részvételt újabb területi igények támasztására használnák fel, amely csak kellemetlenségeket okozhatna elsősorban német—román vonatkozásban. Mivel a német hadvezetés a Szovjet-

⁴⁵ DGFP. XI. 586. sz. irat. 990—994. l. “The clearest stand in this conflict is without doubt that taken by Hungary and Rumania . . . in this case the attitude of the Hungarian Government is also no less determined and consistent. Since December 13, German troop transports have now been rolling to Rumania in uninterrupted succession. . . Hungary and Rumania made their railroad network available to the greatest possible extent, so that the divisions can now get to the assembly areas in quick succession.”

⁴⁶ Uo. 532. sz. irat. 899—902. l. A szövetségesek kérdésével a *Barbarossa* tervben, annak katonai vonatkozásaival részletesen foglalkozik Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. I. sz. c. tanulmányában.

⁴⁷ *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals*. Washington Vol. X. The High Command Case. 946. l.: “Partners Finns, Rumanians, Not Hungary.”

unió gyors összeomlásával és a hadjárat rövid idő alatti befejezésével számolt, a gyengén felszerelt magyar hadsereg felhasználását kezdetben egyébként sem tartották szükségesnek. Ugyanakkor Hitler attól is félt, hogy Magyarország előzetes bevonása esetén, a magyar politikai életben még szerepet játszó angol orientációs csoportok révén, a *Barbarossa* terv részletei idő előtt a Németországgal szembenálló felek tudomására juthatnak.

Ezek az érvek elfogadhatónak tekinthetők, annak ellenére, hogy a ma rendelkezésünkre álló források ezzel kapcsolatban eléggé hézagosak. A német hadvezetés valóban nagy szerepet szánt a Szovjetunió elleni háborúban a váratlanság tényezőjének. A hadművelleti utasítás külön leszögezte: „Döntő jelentőséget kell tulajdonítani annak, hogy a támadásra vonatkozó szándék titokban maradjon.”⁴⁸ Kétségtelen az is, hogy Hitler nem szívesen bízta volna a *Barbarossa* terv titkait a magyar kormányra.⁴⁹ Az 1941. február 3-i vezérkari megbeszélésen például kijelentette: „Ha mi közlünk valamit a magyarokkal, az angolok 24 óra alatt tudják azt.”⁵⁰ Ismeretes, hogy a *Barbarossa* terv 1941. június 1-én kibocsátott időrendi táblázatában is csak június közepére tartották szükségesnek a magyar kormány hivatalos tájékoztatását és a magyar hadsereg feladataival kapcsolatos megbeszélések lefolytatását.⁵¹

Bár Hitler aggályai a magyar kormány „megbízhatatlanságát” illetőleg feltétlenül szerepet játszottak abban, hogy a Szovjetunió elleni háborúban nem számoltak előzetesen Magyarország aktív részvételével, felfogásunk szerint ez azonban csak másodlagos ok lehetett, hiszen Finnországgal és Romániával is csak 1941 májusában, illetve június elején kezdődtek meg a hivatalos tárgyalások.⁵² Úgy véljük Hitler meggondo-

⁴⁸ DGFP. XI. 532. sz. irat. 899—902. l.

⁴⁹ Lásd Paulus vallomását a nürnbergi háborús főbűnösök perében. *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*. Nürnberg 1946. VII. 263—64. l.

⁵⁰ Halder közlése alapján idézi: Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956. 461. l.

⁵¹ *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*. Nürnberg 1946. XXXIV. köt. C—039. okmány. 228—239. l.

⁵² Uo. Valamint Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 132. l.

lásainak igazi okait a magyar revíziós követelésekben kell keresnünk. A magyar uralkodó körök — mint arra a következő fejezetben részletesen is kitérünk — valóban összefüggésbe hozták a szovjetellenes háborúban való részvételt a revíziós programmal, elsősorban a bécsi döntések Magyarország javára történő korrigálásával.⁵³ S ez nem volt ismeretlen a német kormány előtt sem. Sztójay egyik jelentésében, amelyet néhány nappal Magyarország hadbalépése után küldött Budapestre, összefoglalóan megismétli korábbi jelentéseinek ezzel kapcsolatos közléseit: „Mértékadó német helyen tisztában vannak azzal — írta —, hogy a végleges európai rendezés számukra még sok súlyos problémát fog felvetni. Ők nyilván úgy látják, hogy a rendezés tekintetében a magyar—német számla szaldója jelenleg többé-kevésbé ki van egyenlítve. Ezért nem kívánják a további rendezés problémáit olyan magyar követelésekkel terhelni, amelyeknek kielégítésére igényünk támadhat újabb teljesít-

⁵³ Paulus vallomásaiban (*Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*. Nürnberg 1946. VII. köt. 263 — 264. l.) kijelentette, tapasztalatai szerint Hitler Magyarországgal szemben azért volt óvatos, mert nem akart elharmarkodott területi ígéreteket tenni Magyarországnak. S példaként idézte a dragoicsi olajvidékkel kapcsolatos, már a Szovjetunió elleni háború idején lezajlott eseményeket, amikor is a 17. német hadsereg parancsot kapott, hogy ezt a területet a magyar alakulatok megérkezése előtt foglalja el. Felfogásunk szerint Paulus példája egy későbbi esemény visszavetítése a Szovjetunió elleni háború előkészítéseinek szakaszára. Kétségtelen, hogy a magyar uralkodó osztály a Szovjetunió elleni háború idején valóban igényeket támasztott bizonyos galíciai területekre. Erre vonatkozólag Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai*. Hadtörténelmi Közlemények 1962. I. sz. 18. o. több hiteles dokumentumra hivatkozik, úgy véljük azonban, hogy a *Barbarossa* terv különböző változatainak kidolgozása időszakában nem ezek a területi követelések készítették meggondolásra Hitlert, hanem azok az ismert és a német kormány előtt a legkülönbözőbb alkalmakkor és formában felvetett igények, amelyek elsősorban Romániával, sőt később Jugoszláviával (Bánát) szemben merültek fel. Finnország és Románia bevonása a *Barbarossa* tervbe, mint ismeretes többek között abból a meggondolásból történt, hogy ezeknek az országoknak uralkodó körei területi igényeket támasztottak a Szovjetunióval szemben. Szovjet területek Magyarországhoz csatolására vonatkozó *ígéret* nem lehetett kizáró ok Hitler szemében. (Más kérdés, hogy 1942-ben miért zárkózott el ezek teljesítésétől.) Sokkal inkább a bécsi döntés felülvizsgálatára vonatkozó magyar törekvések, amelyek ellentétben álltak Németország romániai érdekeivel.

mények révén, azaz, ha a magyar—német szaldót a szovjet elleni háborúban való aktív részvételünkkel ismét lényegesen a magunk javára billentjük.”⁵⁴

Az a tény, hogy a *Barbarossa* tervben Magyarország aktív katonai részvétele nem került szóba, természetesen nem jelentette azt, hogy a német hadvezetés Magyarországot a Szovjetunió elleni háborúban számításon kívül hagyta volna. Magyarország elsősorban mint felvonulási és gazdasági bázis szerepelt a német elképzelésekben, de a német vezérkar a magyar hadsereg felhasználását sem hagyta teljesen figyelmen kívül. 1941. február 3-án az egyik hadműveleti megbeszélésen, amelyen Hitler a *Barbarossa* terv részleteit beszélte meg a német katonai vezetőkkel, Halder javaslatot tett, arra hogy Magyarországot vonják be a Szovjetunió elleni háborúba vagy pedig kérjék meg, hogy engedélyezze német egységek felvonulását és kirakodását magyar területen. Hitler ezt a javaslatot nem utasította vissza, de arra hivatkozva, hogy Magyarországon keresztül a támadás tervei kiszivároghatnak,⁵⁵ a kérés előterjesztését csak az utolsó pillanatban tartotta lehetségesnek. Halder javaslata azonban bizonyítja, hogy a német vezérkar valóban foglalkozott már az előkészítés időszakában Magyarország katonai bevonásának gondolatával a Szovjetunió elleni háborúba. Ennek megfelelően már 1940 őszén és telén szoros kapcsolat jött létre a német és magyar katonai vezetés között. Tárgyalások indultak meg a szovjet—magyar határon építendő erődítményekről, a magyar hadsereg újjászervezéséről és felfegyverzéséről, amely nyilvánvaló összefüggésben állt a Szovjetunió ellen indítandó támadással.

Még a *Barbarossa* terv előmunkálatainak időszakában, 1940 októberében a Wehrmacht főparancsnokságának megbízatása alapján, Günther Krappe budapesti német katonai attasé megsejmelte a kárpátukrajnai erődítmények helyzetét. László ezredes, a magyar hadsereg hadműveleti osztályának vezetője tájékoztatást adott Krappenak arról, hogy a szovjet—magyar határon 1—2 kilométeres mélységű harckocsi védővonal kiépítésére került eddig sor, de az erődrendszerek továbbépítésére a

⁵⁴ O. L. Küm. res. pol. 1941—21—459. Sztójay 1941. július 2-i összefoglaló jelentése.

⁵⁵ DGFP. XII. 11—12. l.

szükséges hat millió pengő hitel biztosítása után — ami rövid idő alatt megtörtént —, 1941 tavaszán tovább folytatódik.⁵⁶

1940 novemberében Krappe eljuttatta Werth Henrik vezérkari főnökhöz Halder tábornok levelét, amelyben Halder utalt a Jugoszlávia elleni támadás lehetőségére, és a Szovjetunió elleni háború előkészületeire. Werth válaszában a magyar hadsereg gyenge felszerelésére és fegyverzetére hívta fel a német vezérkar figyelmét, s kérte, hogy Németország vállalja a magyar hadsereg felszerelését.⁵⁷ Nem sokkal azután Keitel meghívására magyar hadfelszerelési bizottság utazott Berlinbe Bartha honvédelmi miniszter vezetésével. Ezzel egyidejűleg két másik bizottság is Németországban tartózkodott László ezredes és Újszászi ezredes, a kémelhárító osztály vezetője, — irányításával, hogy katonai szervezési és hírszerzési kérdésekről tárgyaljanak.⁵⁸ A honvédelmi miniszter által vezetett küldöttség német segítséget kért elsősorban a légielő felfegyverzéséhez, a légelhárítás kiegészítéséhez, valamint páncélos, tüzérségi és híradási felszerelésekhez. A német vezérkar majdnem minden téren megígérte a segítséget a magyar hadseregnek.⁵⁹ S bár saját szükségleteik kielégítésére hivatkozva az első szállítmányokat csak 1942 nyarára ígérték — nem volt kétséges, hogy a magyar hadsereg felfegyverzése egyetlen célt szolgált csak: a Németország javára végzendő katonai vállalkozás céljait, a Szovjetunió ellen.

Bartha a berlini tartózkodása során 1941 januárjában Hitlernél is látogatást tett. Hitler ez alkalommal ugyan nem beszélt nyíltan a Szovjetunió elleni háború terveiről, de több ízben megemlítette, hogy Németországnak „biztosítani kell magát kelet felé”. Célozva Magyarország részvételére az esetleg szükségessé váló Jugoszlávia ellenes támadásban és a Szovjetunió elleni háborúban a hadsereg erősítésének feladataira hívta fel Bartha figyelmét. „Magyarország erősítse hadseregét” — mondta —, sürgősen végezzen erősítési munkálatokat a szovjet—magyar határszakaszon, mert „Magyarországnak hivatása van a Kárpátok ormán” és „az erős magyar hadsereg Jugoszláviára is megnyug-

⁵⁶ *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. Nürnberg* 1946. VII. köt. 341—342. l.

⁵⁷ Uo. 335—336. l.

⁵⁸ Uo. 263—264. l.

⁵⁹ Uo. XXX. 279. l. PS. 2353. sz. okmány.

tató hatással lesz”. Hitler még a további területszerzés lehetőségeit is megcsillogtatta a magyar honvédelmi miniszter előtt. „A háború végén elkerülhetetlen általános rendezésnél, a baráti Magyarország részére esetleges előnyök elképzelhetők”.⁶⁰

Sztójay, aki szintén részt vett ezen a megbeszélésen 1941. február 1-i jelentésében lelkesedéssel számolt be Hitler közléseiről, amelyek „igen érdekesek voltak, s elég nagyfokú bizalomról tettek tanúságot”. Ezt a „bizalmat” Sztójay három körülménnyel magyarázta: 1. Magyarország külpolitikai vonalvezetése egyenes irányban halad, s egyre jobban megszilárdul a tengelyhatalmak mellett. 2. Magyarország a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozással világosan és véglegesen állást foglalt Németország mellett. 3. A Szovjetunióval szemben Németország és Magyarország érdekei teljesen közösek. A jelentés hangsúlyozottan kiemeli a további területi revízióra vonatkozó célzásokat. „A Führernek a délkeletre, illetve a Balkánra vonatkozó megjegyzései — írta —, minden túlzott optimizmus nélkül úgy érzem, azt jelentik, hogy Magyarországnak Jugoszlávia felé, de talán Románia felé is, még revíziós reményei lehetnek, ha a háború végéig, dacára esetleges bekövetkező visszacsapásokra, hűségesen, szilárdan és nyíltan kitartunk a jelenlegi külpolitikai irányvonal mellett.”⁶¹

A berlini követ ezt a jelentést már az új külügyminiszternek, Bárdossy Lászlónak címezte, aki 1941. január 28-án kapta meg külügyminiszteri kinevezését, egy nappal Csáky halála után.⁶² A beszámoló Hitler kijelentéseiről mintha csak politikai útravalót akart volna adni az új külügyminiszternek. S Bárdossy további pályafutása során magáévá tette ezt a szörnyű útravalót. Igyekezett „hűségesen, szilárdan és nyíltan” kitartani a tengelybarát politika mellett.

Bárdossy László 1890-ben született, dunántúli hivatalnokcsalád sarjaként. Jogi tanulmányainak elvégzése után követve apja nyomdokait, maga is állami tisztviselő lett. 1913-ban a Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte hivatalnoki működését, ahol jó szellemi képességeit kiegé-

⁶⁰ Nagybacsoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendőök*. Budapest 1945. 59–61. l. Bartha feljegyzése 1941 januárjában Hitlerrel folytatott megbeszéléséről.

⁶¹ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 531–532. l.

⁶² Bárdossy külügyminiszteri kinevezését csak 1941. február 4-én hozták nyilvánosságra.

szítve a megfelelő ügybuzgalommal, gyorsan emelkedett a hivatali ranglistán. Tíz évi közoktatásügyi tevékenység után, 1922-ben került az ellenforradalmi rendszer újjászervezett Külügyminisztériumába, a sajtóosztály élére. 1930-ban a londoni magyar követségen nyert beosztást, követségi tanácsosként. 1934-ben kinevezték bukaresti követnek. Ebben a beosztásban ügyködött 1941 januárjáig, amikor is karrierje szédületes gyorsasággal kezdett emelkedni. Harminc évi szolgálat után beteljesedett élete nagy vágya: miniszteri székbe került, s alig két hónap múlva, Teleki halála után, pedig Magyarország felelős miniszterelnöke lett.

Bárdossy tipikus képviselője volt a magyarországi fasizmus egyik bázisát képező dzensztrális katonatiszti tisztviselői rétegnek. Bár hatalomra kerülésekor nem tartozott a szélsőjobboldali mozgalmakhoz vagy csoportokhoz, ezért is esett rá a választás Csáky, majd Teleki halála után, miniszterelnöki működése alatt valójában ezeknek az erőeknek eszméit és törekvéseit képviselte, különösen a külpolitikában, s végül a háború folyamán nyíltan is hozzájuk csatlakozott. Az ingadozás nélküli németbarát politika híve volt. Mint a Teleki-kormány külügyminisztere, a rövid két hónap alatt bizonyos fokig ugyan még képviselte Teleki „fenntartásait” a külpolitikában, amelyek ekkor már igazán csak formai „fenntartások” voltak. Miniszterelnöksége alatt külpolitikai „konceptiója” azonban egyetlen dologban merült ki: a tudomására hozott és megsejtett német kívánságok gyors és pontos teljesítése révén — kiegészítve azt az önkéntes szolgálatokkal —, kiérdemelni Németország bizalmát, amely esetleg újabb területi revízióban nyilvánulhat meg, s mindezzel legfeljebb megelőzni a még nagyobb horderejű német követelések támasztását.

Bárdossy nagyratörő, ambíciózus hivatalnok volt, akiben a kétségkívül kiváló szellemi képességek a politikai primitívséggel keveredtek. Hivatalnok maradt alapjában véve miniszterelnöksége alatt is, akinek a diplomáciai pályafutása során kifinomult sima modora hallatlan erőszakossággal párosult; aki hiányos politikai tapasztalatait a sok évi diplomáciai tevékenység révén szerzett rutinnal próbálta kiegészíteni. Katasztrófális lépéseivel szemben még miniszterhátsói vagy diplomatái részéről sem tűrt semmiféle ellenvetést vagy óvatoskodást, s nem vett figyelembe semmiféle józanabb hangot, már amennyire egyáltalán voltak ilyenek. Kapkodva és önhatalmúlag intézkedett, s eltüntetett

minden nyomot, ami esetleg a Minisztertanácsban nem az egyhangúságot demonstrálta. Meghamisította még a minisztertanácsi jegyzőkönyveket is, elhallgatott fontos diplomáciai jegyzékeket vagy figyelmeztetéseket. Így fonódott össze neve a magyar történelem legnagyobb tragédiájával, így váltak pályafutásának állomásaiává a Jugoszlávia elleni agresszió; a Szovjetunió elleni orvtámadás; a hadüzenet az Egyesült Államoknak.

Bárdossy első külügyminiszteri ténykedése a ratifikált jugoszláv–magyar örökbarátsági szerződés okmányainak kicserélése volt; erre az alkalomra 1941. február 26-án Cincar-Marković, jugoszláv külügyminiszter – viszonzva Csáky decemberi belgrádi látogatását – Budapestre érkezett. Másnap került sor az okmányok ünnepélyes kicserélésére, s hogy az aktus jelentőségét szimbolizálják, a jegyzőkönyvet arany töltőtollal írták alá, amelyet Teleki a jugoszláv külügyminiszternek ajándékozott. Az okmányok kicserélése után hivatalos tárgyalások kezdődtek Teleki – Bárdossy és Cincar-Marković részvételével. A megbeszéléseken a magyar tárgyaló felek kerültek minden „kényes” kérdést, s lényegében nem érintettek semmiféle jelentős problémát. Teleki ugyan beszélt arról, hogy a „szerződéssel megpecsételt baráti viszonyt” minél több tárgyi tartalommal kell megtölteni. A „tárgyi tartalomra” tett javaslatai olyan problémákat érintettek, mint a magyar–délszláv kapcsolatok történelmi feldolgozása; a közös határt érintő Duna-szakaszon a szükségesnek látszó szabályozási munkák elvégzése; s csak általánosságban a jugoszláv–magyar kisebbségi ügyek kölcsönös jóindulaton alapuló rendezése.⁶³ A „megértés légkörében” zajló tárgyalásokon a területi követelések kérdése szóba sem került.

A tárgyalások problémamentessége, a magyar részről megnyilvánuló szokatlan békülékenység és szívélyesség természetesen nem Teleki vagy Bárdossy Jugoszlávia iránt hirtelen fellobbant „baráti érzéstől” fakadt. S nem is abból, mintha a magyar kormány véglegesen lemondott volna a délvidéki területek megszerzéséről. S bármennyire különös is a Horthy-korszak diplomáciájának történetében, ez alkalommal az volt a lényegtelen, ami a zöld asztal mellett folytatott bizalmas tárgyalásokon történt, s az volt lényeges, ami a pohárköszöntőkben elhangzott.

⁶³ O. L. *Kün. res. pol. 1941–16–85*

Bárdossy a díszében elmondott pohárköszöntőjében különös hangsúllyal emelte ki, hogy a jugoszláv—magyar barátság segíteni fogja „az új európai rend kialakulását”, s ily módon hozzájárul „nagy barátaink, Olaszország és Németország politikájához”. Ezekben a tárgyalásokon a magyar kormány célja valóban az volt, hogy a maga eszközeivel hozzájáruljon a hosszú idő óta húzódnó, de még eredményre nem vezetett német—jugoszláv tárgyalások sikeréhez, ahhoz, hogy Jugoszlávia még a Görögország elleni német támadás időpontja előtt csatlakozzon a háromhatalmi egyezményhez.

Bár a magyar kormány célja nagyon is beleilleszkedett Németország törekvéseibe, mégis az események nagyfokú leegyszerűsítését jelentené azt állítani, hogy a Teleki-kormány a jugoszláv—magyar közeledéssel kizárólag a német érdekeket kívánta szolgálni. A magyar kormány törekvéseinek valódi magyarázatát abban kell keresnünk, hogy Teleki 1941 elején már csak Jugoszláviának a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásában látta külpolitikája fenntartásának utolsó lehetőségét. A magyar uralkodó osztályok Teleki által képviselt csoportjai 1941 februárjában kevésbé hittek Németország végleges vagy egyértelmű háborús győzelmének realitásában, mint valaha. Ezért továbbra is az volt a törekvésük, hogy Magyarországot a tengelybarát politika fenntartása mellett, sőt a Németországnak tett sorozatos kül- és belpolitikai engedmények révén távoltartsák a háborúba való aktív bekapcsolódástól, elkerüljék a nyílt szakítást a nyugati hatalmakkal, s az ellenforradalmi rendszer védelmét szolgáló fegyveres erők végsőkéig való tartálékolásával kerüljön ki az ellenforradalmi Magyarország a háborúból.

Teleki ezt a külpolitikai célkitűzést, s annak igazi értelmét néhány nappal a februári jugoszláv—magyar tárgyalások után a következőképpen fogalmazta meg a külügyminisztérium által a londoni és washingtoni követeknek küldött tájékoztatójában: „A magyar kormánynak fő feladata ebben az európai háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja. Mindenáron távol kell maradnia a konfliktusban való részvételtől. A háború kimenetele kétséges. De minden eshetőségben Magyarországnak fontosabb, hogy megtépatatlanul álljon ott az európai konfliktus befejeződésének periódusában. Nagyon könnyen megtörténhetik, különösen Németország esetleges vereségének esetén vagy még Németország nem is teljes

veresége esetén, hogy a háború végén akár egész Európában, akár Európának ebben a keleti részében kaotikus állapotok állnak be, amelyek legnagyobb veszéllyel azon államokra fognak jární, amelyek védtelenek, amelyek anyagi eszközeiket és hadseregeiket a konfliktus befejeződése előtt feláldozták.”⁶⁴ A Magyarországot érhető „veszélyek” közé sorolja az okmány az állítólagos „szovjet veszélyt”; a szomszéd országok, Szlovákia és Románia törekvéseit a viszontrevízióra, amelyre alapot teremthetne a háború végén Magyarország katonai gyengesége; Jugoszláviát, mint amelynek ilyen helyzetben „szintén támadhatnak egyéb gondolatai; végül külön kiemeli az általános kommunista veszélyt, „amely Európának ezt az egész részét, amelyben Magyarország is fekszik, érheti”. „Mindezek következtében — fejeződik be a gondolatmenet — a magyar politika vezetőinek első, majdnem egyetlen feladata az, hogy Magyarország épen és erőben megtartsák a háború végéig.”⁶⁵

Végigtekintve ezeken az érveken, nem nehéz megállapítani, történelmünk melyik időszakára asszociálta Teleki gondolatait. A fejtegetésben ott izzik a magyar uralkodó osztályok csontokig ható félelme az 1918/19-es forradalom és a Magyar Tanácsköztársaságnak még az emlékéitől is. Az ellenforradalmi korszak politikusai sohasem véve figyelembe a magyar társadalomban feszülő ellentéteket, minden bajuk forrását — az uralkodó osztály hatalmának megdöntését az 1918/19-es forradalomban, a területi veszteségeket — azzal magyarázták, hogy a fegyveres erő legyengült és szétzilálódott az első világháború frontjain. Teleki, aki híven képviselte a magyar nagybirtokos és nagytőkés uralkodó osztály érdekeit, attól tartva, hogy a második világháború végén hasonló helyzetbe kerülhet Magyarország, az ellenforradalmi rendszer fenntartását, a revíziós sikerek által visszaszerzett területek megtartását egyedül úgy tartotta lehetőnek, ha Magyarország nem kapcsolódik be aktívan a háborúba, s megőrzi érintetlenül fegyveres erejét.

Ennek az elgondolásnak realitása 1941 elején azonban már nagyon ingatag talajon állott. Hitler balkáni fegyveres akciójának megkezdésére az előkészületek gyors ütemben folytak és befejezéshez közeledtek. A katonai felvonulás Magyarország tevékeny közreműködésével lényegében végetért. A bolgár kormány március elsején csatlakozott a

⁶⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1941 — 41.

⁶⁵ Uo.

háromhatalmi egyezményhez, s ezzel együtt a német alakulatok bevonultak Bulgáriába, két nap alatt elérve Görögország határait. Németország számára 1941 február—márciusában a Görögország elleni támadás megindításához az egyetlen „tiszázatlan” kérdés Jugoszlávia magatartása volt. A német diplomácia ezért egyre fenyegetőbbben lépett fel a jugoszláv kormány ellen, amely a belső közvéleménytől való félelmében vonakodott megtenni a döntő lépést, komoly biztosítékokat kérve árul a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásért.

Teleki előtt világos volt: ha a jugoszláv kormány nem írja alá az egyezményt — Hitler a fegyveres leszámolás útjára lép. Erről adott hírt Sztójay március 4-i jelentése is, amelyben beszámolt Hitler, Ribbentrop és Filov bolgár miniszterelnök megbeszéléséről, ezen ő is részt vett. „Ha Jugoszlávia megmoccan — idézte Hitler szavait — nem fogom magam szégyelleni azt oly túlerővel megtámadni, hogy ennek súlya alatt azonnal összeroppan. S ez volna Jugoszlávia vége, mert végképpen felosztanám... Maguk (Magyarország) és Bulgária különben igen jó viszonyt létesítettek Jugoszláviával, de tisztában kell lennünk azzal, hogy a jugoszlávok nagy része Anglia és Franciaország felé tart.”⁶⁶ Jugoszlávia megtámadása esetén a német hadsereg útja ismét Magyarországon vezetett volna keresztül. S Teleki tudta, az átvonulás engedélyezése —, amelyet a magyar kormány már csak a revíziós követelések miatt sem tagadott volna meg — a nyugati hatalmakkal való diplomáciai kapcsolat megszakítását; az agresszióban való részvétel pedig — ami ugyancsak a revíziós igények miatt bizonyosnak látszott — Anglia hadüzenetét vonhatná maga után. Ezt angol részről több ízben is a magyar kormány tudomására hozták.

Azok a sorozatos engedmények, amelyeket a magyar kormány különösen 1940 ősztől tett Németországnak — mint arra már rámutattunk — Angliát fokozatosan szembefordították Magyarországgal. A háromhatalmi egyezmény aláírása után ehhez újabb lökést adott a magyar kormánynak az a rendelete, amely a Budapesten még működő lengyel követség megszüntetéséről intézkedett. December 5-én a budapesti angol követ jegyzékben közölte a külügyminiszterrel, hogy „kormányja rossz néven veszi a magyar kormány eljárását, amelynek

⁶⁶ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 532—533. 1.

rossz hatása lesz a jelenlegi és jövőbeni angol—magyar kapcsolatokra”.⁶⁷ A jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződéssel kapcsolatban sem volt az angol álláspont egyöntetű. A londoni követ Churchillal és Edennel folytatott beszélgetése alapján december végén tette meg erről jelentését. Az angol államférfiak a jugoszláv—magyar szerződésről olyképpen vélekedtek — írta —, hogy „majd csak idővel fog eldőlni, hogy az tulajdonképpen mit jelent és mennyit ér. Ha — mondotta Eden — Magyarország azért közeledett Jugoszláviához, hogy ezzel egy függetlenségéhez ragaszkodó blokk alapjait rakja le, úgy ennek Anglia őszintén örvendene. Ha azonban azért, hogy ezáltal Jugoszláviát a németek mirajtunk (Magyarországon) keresztül a maguk hatalmi csoportjába tereljék és felhasználják, úgy ez már egészen más megítélés alá esne”.⁶⁸ A német csapatok korlátlan átvonulásának engedélyezése 1940/41 fordulóján pedig a szakítás küszöbéig vitték Magyarország kapcsolatait a nyugati hatalmakkal.

Barcza 1941. január 28-i jelentésében felhívta Teleki figyelmét arra, hogy Angliában erősödik az a nézet, hogy Magyarország önszántából, minden külső erőszak alkalmazása nélkül csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, s ezzel saját akaratából Anglia ellenfelei közé állt. Így de facto ellenségévé vált Angliának, annál is inkább, mert ezt „számtalan hivatalos nyilatkozaton kívül, tettekkel is bebizonyította, mint például a német csapatok és hadianyagok, nemcsak minden tiltakozás nélküli, hanem még elő is segített átszállítása által. Ezzel Magyarország eljátszotta minden jogát arra, hogy angol—amerikai győzelem esetére más elbánásra számíton, mint Anglia nyílt ellenfelei”.⁶⁹ Ebben a jelentésben a követ csak saját benyomásait összegezte. Február 7-én azonban Eden a diplomáciai érintkezés finomabb nyelvén ugyan, de hivatalosan is leszögezte az angol kormány álláspontját Magyarországgal kapcsolatban. Eden kijelentette, az angol kormány jól tudja, hogy Magyarország erős külső nyomás alatt áll és helyzetét területi követelése is komplikálják, de „különbséget kell tenni kényszer és önkéntes hajlandóság között, amellyel egy ország a nyomásnak ellenállni törekszik, vagy sem”. Magyarország — folytatta az angol külügyminiszter — átengedte a

⁶⁷ Uo. 466. o.

⁶⁸ Uo. 464. o.

⁶⁹ O. L. Küm. res. pol. 1941—2—100.

német csapatokat, csatlakozott a tengelyhatalmakhoz, sajtója és rádiója német hangokat használ. A békekötésnél az angol kormány mindezt figyelembe fogja venni.⁷⁰

Február 12-én a Foreign Officeban közölték Barczával, hogy Anglia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Romániával a nagyszámú német csapatok ottartózkodása miatt, s a jövőben nincs kizárva a romániai német katonai objektumok bombázása. Bár különbséget tesznek megszállás és átengedés között, de ha Magyarországon német haderők letelepednének, s katonai objektumokat létesítenének, bekövetkezhet ezeknek angol repülőgépek által történő támadása.⁷¹

Bárdossy még aznap utasítást küldött a londoni követnek, hogy a német átvonulás engedélyezését a következőkkel magyarázza: 1. A német csapatok bevonulását Romániába, a román kormány kérte. 2. Az angol kormány hosszú ideig nem kifogásolta német csapatok elhelyezését Romániában. 3. Az átvonulás engedélyezésével a magyar kormány elejét vette olyan megrázkódtatásnak, amely „Magyarország léteérdekeit és a dél-erdélyi magyarok biztonságát veszélyeztette volna”.⁷²

Ezek az érvek azonban nem sokat változtattak az angol állásponton. Amikor a londoni követ az utasításoknak megfelelően felkereste a külügyi vezértitkárt, Cadogan a magyar kormány közléseit csak forma szerinti magyarázatnak minősítette és hangsúlyozta, hogy a diplomáciai viszony fenntartása Magyarországgal a magyar kormány további magatartásától függ.⁷³ Az angol kormány ismételt figyelmeztetései a magyar kormány előtt is világossá tették, hogy az angol–magyar viszony a végső feszültség állapotába jutott, s ha Magyarország területén átengedne német csapatokat, vagy ami még rosszabb, résztvenne olyan állam megtámadásában, amely államot Anglia akár de jure, akár de facto szövetségesének tekint — az casus bellit jelentene.

Bárdossy ekkor a budapesti angol követnek átnyújtott jegyzék útján újból magyarázkodni próbált, azt bizonygatta, hogy a német csapatok átengedése Magyarországon nem sértette a nemzetközi szabályokat, mert Románia nem hadviselő állam, maga kérte a német alakulatok

⁷⁰ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 485–488. l.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo. 489. l.

⁷³ Uo. 490. l.

bevonulását, s különben sem irányul Anglia szövetségesei ellen, legfeljebb a „fenyegető orosz veszély” ellen.⁷⁴ A magyar külügyminiszter ez alkalommal ismét a „szovjet veszély” hangoztatásával próbálta tisztára mosni a németbarát külpolitikát. Teleki pedig, szinte Bárdossy jegyzékével egyidőben, titkos üzenet útján igyekezett kedvezőbb megvilágításba helyezni kormánya külpolitikai tevékenységét és a kedvezőtlen vélemény megváltoztatására bírni az angol kormányt.

1941. március 12-én a Londonba induló futárral hosszú, titkos levelet küldött Barczának, utasította, fejtse ki újból Eden előtt, hogy bár „hivatalos nyilatkozatokban, sajtóban és kifelé való formai megnyilvánulásokban kénytelen erősen tengelybarát hangot használni, mert ezt a németek megkövetelték, a lényegben azért mégsem engedett olyan komoly német követeléseknek, amelyek politikailag és gazdaságilag” Magyarország önállóságával és szuverenitásával függnek össze. Levélben panaszkodott, hogy „a német követelések elleni állandó harc” idegeit lassan felőrli, de biztosíthatja az angol kormányt, ameddig ő él és a kormány feje, nem fog olyan követeléseket teljesíteni, amelyek „az ország becsületével, szuverenitásával nem összeegyeztethetők”, s Magyarország nem fog katonai támogatást nyújtani Németországnak.⁷⁵ A levélhez Teleki hosszú feljegyzést mellékel; ebben foglalkozott a) a kormány külpolitikai vonalával;⁷⁶ b) a bécsi döntéssel, azt igyekezvén bizonyítani, hogy a magyar kormány semmiféle politikai és gazdasági engedményt nem tett Németországnak a döntésért, s az csak „ellenértéke volt annak, hogy Magyarország fegyveres konfliktust nem indított és magát a

⁷⁴ O. L. Küm. res. pol. 1941-2-100. (2)

⁷⁵ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat, 494-495. l. Barcza 1942-ben készített összefoglaló jelentésében nem emlékezve a levél pontos dátumára, azt írta, hogy Teleki üzenetét március végén kapta meg. Macartney, C. A., (*October Fifteenth. I.* Edinburgh 1956. 470. l.) 14-re teszi a levél keltezését. Ennek alapján Karsai Elek *Országgyarapítás, Országvesztés* c. összeállításának II. kötetében (27. és 40. l.) két levelet idéz, amelyet Teleki márciusban állítólag Londonba küldött, s az ún. második levelet a március 28-i Minisztertanács ülése után idézi, amikor a Jugoszlávia elleni agresszióban való részvételt a kormány már elhatározta, levonva ebből következtetéseit. Teleki a valóságban azonban csak egy levelet írt Barczának, amelyet március 12-én küldött el a londoni futárral (O. L. Küm. res. pol. 1942-2-146.), s amelyet mint azt C. A. Macartney helyesen állítja, március 14-én adott át Edennek.

⁷⁶ Lényegében azonos az 1941. március 3-án kelt tájékoztatóval. — O. L. Küm. res. pol. 1941-41.

döntésnek alávetette”; c) tizenhat pontban próbált felsorolni olyan német követeléseket, amelyeket a magyar kormány visszautasított.

Az üzenetet a londoni magyar követ március 14-én juttatta el Edennek. A válasz leűjtőbb volt, mint amiben Teleki reménykedett. Az angol külügyminiszter ugyanis kijelentette, nem kételkedik Teleki (vagy Barcza) jóindulatában, de kérdés, vajon Teleki ellent tudna-e állni a következő német nyomásnak és nyomatékosan megismételte: Magyarország a leg-súlyosabb következmények elé néz, ha megengedi, hogy területén német csapatok vonuljanak keresztül olyan ország ellen amelyet Anglia szövetségesének tekint, s még inkább, ha részt is vesz, a támadásban.⁷⁷

Magyarország szempontjából 1941 kora tavaszán az az ország, amelynek megtámadása közvetett vagy közvetlen módon, az angol kormány által kilátásba helyezett súlyos következményeket maga után vonhatta volna, — Jugoszlávia volt. Ebben a helyzetben, Teleki egyetlen reménye arra, hogy a tengelybarát politika fenntartása mellett Magyarország elkerülje a nyílt szakítást a nyugati nagyhatalmakkal, Jugoszlávia csatlakozása volt a háromhatalmi egyezményhez. A magyar kormány törekvése Jugoszláviát illetően ily módon egybeesett Németország céljaival.

1941. március 4-én kezdődtek el újból a német—jugoszláv tárgyalások, Pál régensherceg jelenlétében. A tárgyalásokon a jugoszláv kormány két feltételhez kívánta kötni Jugoszlávia csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez: 1. Ha a tengelyhatalmak garantálják Jugoszlávia határait. 2. Ha biztosítékokat kapnak arra, hogy az ország területét nem használják fel a német csapatok átvonulására.

Az a reakció, amelyet a jugoszláv feltételek híre a magyar kormánykörökben kiváltott; ismét feltárta azokat a mély ellentmondásokat, amelyek a kormány általános külpolitikai célkitűzései és gyakorlati revíziós programja között fennállottak. Bármennyire is szeretne volna a magyar kormány a német—jugoszláv megegyezést, amelynek megkönynyítésére ideiglenesen a Jugoszláviával szembeni területi igények megvalósítását is hajlandó volt ad acta tenni — ezekről a követelésekről véglegesen lemondani esze ágában sem volt. Ezért, abban a pillanatban, amint a kérdés úgy vetődött fel, hogy Jugoszlávia csatlakozása a paktumhoz egyben a magyar területi igényekről való lemondást jelentené, a

⁷⁷ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburgh 1956. 470. l.

magyar kormány már csak egyetlen aktuális külpolitikai célt látott maga előtt: mindenáron megakadályozni, hogy Németország garantálja Jugoszlávia határait.

Bárdossy március 16-án magához hívatta Erdmannsdorffot és közölte vele, hogy a német–jugoszláv megbeszélésekkel kapcsolatban olyan információk birtokába jutott, amelyek szerint Jugoszlávia a háromhatalmi egyezményhez csatlakozása fejében területi integritásának garantálását kéri Németország részéről. Rendkívül ingerült hangnemben idézte Sztójay jelentéseit, amelyekből arra is következtetni lehet „hogy a birodalmi kormány ezeket a jugoszláv kívánságokat máris konszideráció alá vette és bizonyos formában teljesítésük elől sem kívánkozik elzárkózni”. Bárdossy kérte a német követet, érdeklődjön Berlinben, s ha jugoszláv részről valóban felmerült ilyen kívánság, a magyar kormány arra kéri Hitlert, hogy „a garancia kérdését alaposan fontolja meg” és zárkózzon el megvalósítása elől. Hivatkozott arra, hogy Hitler kifejezett kívánságára kötött Magyarország baráti szerződést Jugoszláviával, s hogy ennek a szerződésnek második pontja „lehetőséget ad a területi kérdés békés rendezésére”. Végül kijelentette, a német garancia kétségtelenül befolyással volna a magyar–német viszony alakulására és erősen kihatna a magyarországi közhangulatra.⁷⁸

Ugyanezen a napon Sztójaynak is elküldte a német követtel közölt szóbeli jegyzék szövegét, utasítva, hogy annak megfelelően járjon el és hozza a német külügyminisztérium tudomására: a Hitlernél teendő bemutatkozó látogatására nem kerülhet sor, ha Németország garantálja Jugoszlávia határait. Sztójay március 17-én kereste fel Weizsäcker külügyi államtitkárt, emlékeztette arra, hogy a magyar kormány sohasem mondott le a Jugoszláviával szembeni revízióról.⁷⁹ Weizsäcker, akihez már befutott a budapesti német követ távirata is, biztosította Sztójayt arról, hogy Magyarország érdekeiről nem feledkezik meg és ezek „náluk jó kezekben vannak”. A beszélgetés után a berlini magyar követ megnyugodva táviratozta Budapestre: Weizsäcker éreztette, hogy „bejelentésünkkel nem késtünk el és hogy érdekeinket érintő biztosítékokat legalább is egyenlőre nem fognak Jugoszláviának adni”⁸⁰

⁷⁸ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 533–534. l.

⁷⁹ Uo. 539. o. Valamint DGFP. XII. 172. sz. irat 302. l.

⁸⁰ O. L. Küm. *res. pol.* 1941–16–119.

Két nappal később Sztójay megbeszélést folytatott Ribbentroppal, aki március 21-ére hívta meg Bárdossyt Münchenbe a Hitlernél teendő bemutatkozó látogatásra. Ribbentrop közölte a magyar követtel, hogy tudomásul vette a magyar kormány álláspontját. Magyarország érdekeit nem fogják keresztezni, sőt, ha eljön az ideje, „e tekintetben esetleg közre is működnének”. Sztójay felbátorodva a német külügyminiszter kijelentésein, ekkor azt javasolta, hogy a magyar revíziós követeléseket Jugoszláviával szemben valamilyen formában rögzítsék. Ribbentrop visszautasította ezt a javaslatot, de megígérte: Jugoszlávia csatlakozása esetén a német kormány nem fogja garantálni a jugoszláv határokat, s annyit hajlandó csak írásba foglalni, hogy Németország a maga részéről tiszteletben tartja Jugoszlávia területi integritását.⁸¹

Bárdossy bemutatkozó látogatása elől a maga szabta akadályok ily módon elhárultak. A magyar külügyminiszter 1941. március 21-én Münchenbe utazott. Bárdossy először Ribbentroppal tárgyalt, majd Hitlerrel is megbeszéléseket folytatott.⁸² Ribbentrop elsősorban Németország hadifölényét és verhetetlenségét ecsetelte Bárdossy előtt, majd részletesen foglalkozott a jugoszláv kérdéssel, hangoztatva, hogy a Görögország elleni támadás tervein a jugoszláv kormány állásfoglalása semmiképpen sem fog változtatni és ezért nincs különösebb jelentősége annak, hogy csatlakozik-e a háromhatalmi egyezményhez vagy sem. Ugyanakkor azonban igyekezett meggyőzni a magyar külügyminisztert: Jugoszlávia beleilleszkedése a tengelyhatalmak rendszerébe nemcsak Németország érdeke, de Magyarországé is, mert ezzel „az angol zavargásoknak a Balkánon útját állják”. Ennek megfelelően a német kormány igyekszik a jugoszlávok elhatározását „megkönnyíteni” azzal, hogy megígéri, ha Jugoszlávia csatlakozik az egyezményhez, területén nem szállítanak át német csapatokat és a maga részéről respektálja határait. Felszólította Bárdossyt, hogy a magyar kormány ezt az álláspontot fogadja el, annál is inkább, mert ez „nem akadályozza meg a magyar igények későbbi kielégítését”.

⁸¹ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—16—118.

⁸² Bárdossy müncheni megbeszéléseiről lásd: *DGFP. XII. 191. sz. irat.* 331—335. l.; O. L. *Küm. Szent-Iványi kézirat.* 537—540. l. Egyes részleteket ismertet a Minisztertanács 1941. március 28-i ülésének jegyzőkönyve. O. L. *Mt. jkv.* 1941. március 28.; valamint Ullein-Reviczky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe.* Paris 1948. 83—84. l.

Bárdossy a jugoszláv kérdéssel kapcsolatban azt válaszolta a német külügyminiszternek, hogy ha a német deklaráció Jugoszlávia határainak tiszteletbentartásáról elkerülhetetlen, akkor kéri a német kormányt, közölje a jugoszláv kormánnyal: Magyarország nem mondhat le revíziós követeléseinek „békés teljesítéséről”, s kész tárgyalásokat kezdeni ennek realizálásáról a megfelelő időben.

Ribbentrop a tárgyalásokon nem mulasztotta el azt sem, hogy Bárdossynak első hivatalos találkozásuk alkalmával ízelítőt adjon diplomáciai módszereiről. Az ígéretek ez alkalommal is a fenyegetésekkel tarkította. Kifogásolta a magyar—román viszony kedvezőtlen alakulását. Elégedetlenségét fejezte ki a magyarországi német lakosság helyzetével kapcsolatban, hivatkozva arra, hogy információi szerint a magyar helyi hatóságok nem tanúsítanak elég megértést, és ezért „a magyarországi német népcsoport nem tudja elérni a népi érvényesülés teljességét”.⁸³

A Hitlerrel folytatott megbeszélés vizsgolt Bárdossy nagy meglepésére szolgált. Hitler hosszasan fejtegette, milyen „nehezen szánta rá magát” a bécsi döntésre, mert tudta, hogy minden döntőbírói ítéletnek ez a sorsa, hogy egyik fél sincs megelégedve vele. Beszélt az állítólagos „szovjet veszélyről”, félreérthetetlenül célozva a Szovjetunió elleni támadás előkészületeire. Kijelentette, ha az „orosz veszély aktuálisává válik”, a Szovjetunió határain álló német hadosztályok felhasználása révén „néhány hét múlva Szovjet-Oroszország nem létezik többé”. Ezek után hangzott: a magyar kormány nagy szolgálatokat tett Németországnak azzal, hogy keresztül engedte, sőt segítette Románia felé a német csapatokat. Áttérve Jugoszláviára, Hitler megjegyezte, hogy Németország nem szándékozik garantálni a jugoszláv államhatárokat. Csak annyit fognak közölni a jugoszláv kormánnyal, hogy nem esik bántódásuk mindaddig, amíg nem tanúsítanak németellenes magatartást.

Bárdossy, mint válaszból kitűnik, nagyon jól megértette Hitler fejtegetéseinek összefüggéseit. Miután háláját fejezte ki a bécsi döntésért és hangzott, hogy Magyarországnak a jelenlegi háborúban, épp úgy, mint a jövőben Németország oldalán van a helye-, saját feljegyzései szerint a következőket mondotta: „Amit most legilletékesebb helyről

⁸³ O. L. Mt. jkv. 1941. március 28.

alkalmam volt hallani, azt a reményt keltette bennem, hogy később, alkalmas időben még számíthatunk a bécsi döntéssel megszbott határok módosítására. Talán nem is annyira a történelmi jogcímek értelmében, mint gazdasági okokból. Mi most nem akarjuk ezt a kérdést megbolygatni, de számítunk rá, hogy ennek is megjön az ideje.”⁸⁴ Amikor Bárdossy ezeket a szavakat mondta, nyilván arra gondolt, hogy „a későbbi alkalmas idő” a bécsi döntés módosítására a Szovjetunió elleni háború lenne. Feljegyzésében megemlítette, hogy Hitler az általa mondottakat „néhány szóban igen barátságos formában megerősítette”.

A müncheni megbeszélések napján, március 21-én ült össze a jugoszláv Koronatanács, hogy tanulmányozza a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás alkalmával aláírandó okmányok szövegét. A jugoszláv Minisztertanács március 22-i ülésén három miniszter elfogadhatatlannak tartva a német feltételeket, benyújtotta lemondását. Amikor ugyan ezen a napon Hitler huszonnégy órára szóló ultimátumot küldött a jugoszláv kormánynak,⁸⁵ Cvetković miniszterelnök behódolva a német követeléseknek, sietve kiegészítette kormányát németbarát politikusokkal és Cincar-Markovićsal együtt Bécsbe utazott, hogy azután március 25-én szentesítse Jugoszlávia csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez.

A magyar kormány nagy meglepéssel fogadta Jugoszlávia csatlakozásának hírért. Teleki miniszterelnök úgy érezte, sikerült külpolitikai törekvései alatt megszilárdítani a talajt. Egy nappal később azonban illúzióit végleg elsöpörte, egész külpolitikai koncepcióját pozdorjává zúzta a jugoszláviai események következtében feltámadt vihar.

3. *Az 1941. március 27-i fordulat Jugoszláviában*
Német—magyar katonai és politikai megállapodás
Jugoszlávia megtámadásáról
Gróf Teleki Pál öngyilkossága

Jugoszlávia és a fasiszta tengelyhatalmak szerződéses kapcsolata a háromhatalmi egyezmény révén tisztavirág életű volt. Alig huszonnégy órá-

⁸⁴ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 537—540. l.

⁸⁵ DGFP. XII. 192. sz. irat. 335—336. l.

val azután, hogy Cincar-Marković külügyminiszter Bécsben ünnepélyes keretek között aláírta az egyezmény okmányait, Jugoszláviában elemi erejű felkelés robbant ki a németbarát kormány és politika ellen. A hadsereg tisztikara a mozgalom élére állva március 27-re virradó éjjel két óraker megdöntötte a Cvetković kormányt. Több volt minisztert letartóztattak, Pál régensherceget lemondásra kényszerítették. Az új kormány élére Simović tábornok került, a jugoszláv királyi trónt pedig az Angliában nevelkedett II. Péter foglalta el. S bár az új kormány nem mondta fel azonnal a háromhatalmi egyezményt, nem is ratifikálta azt. A Simović kormány hatalomrajutása fordulatot jelentett Jugoszlávia külpolitikájában. A németbarát külpolitikát a szigorúan semleges külpolitikával kívánta felváltani.

A jugoszláv fordulat híre megdöbbenést és vad dühöt váltott ki Berlinben. Hitler néhány órával az új jugoszláv kormány működésének megkezdése után már döntött Jugoszlávia megtámadásáról, s utasítást adott a hadsereg főparancsnokságának, hogy a *Marita* tervet terjesszék ki Jugoszláviára, s ennek megfelelően a legrövidebb idő alatt tegyék meg a szükséges előkészületeket. Március 27-én a déli órákban magához rendelte a hadsereg és a légierő parancsnokait és közölte velük elhatározását. A legdöntőbb feladatnak a Jugoszlávia elleni gyors fellépést tekintette, s ezért azonnal számításba vette a csatlós államok felhasználását is a támadáshoz. „Arra kell törekednünk — mondotta —, hogy a szomszédos államoknak is lehetővé tegyük a legmegfelelőbb módon való közreműködést. Kérni kell, hogy Olaszország, Magyarország és bizonyos vonatkozásokban Bulgária is tényleges katonai segítséget nyújtson Jugoszlávia ellen.”⁸⁶ Hitler a balkáni hadjárat gyors befejezésével a Szovjetunió elleni támadás feltételeit akarta mielőbb biztosítani, tervét csak úgy látta keresztülvihetőnek, ha a Jugoszlávia elleni támadásban a szomszédos, németbarát politikát folytató államok is részt vesznek katonai erejükkel. Mussolininhoz írott március 28-i levelében nyíltan ki is jelentette, hogy „Magyarország és Bulgária közreműködése nélkül

⁸⁶ Uo. 217. sz. irat. 372—375. l. “We will try to get the neighboring states to participate in a suitable way. Actual military support against Yugoslavia is to be asked of Italy, Hungary, and in certain respects of Bulgaria too.”

bizonyos, hogy nem lehet azzal a gyorsasággal operálni, amelyet az események szükségessé tesznek ilyen körülmények között.”⁸⁷

S jól tudta azt is, mivel lehet a csatlós államokat a támadásban való aktív katonai részvételre készíteni: a területi ígéretekkel. Nyugodtan jelentette ki éppen ezért a német haderő főparancsnokai előtt, hogy „a Jugoszlávia elleni háború kétségtelen igen népszerű lesz Olaszországban, Magyarországon és Bulgáriában, mert ezeknek az országoknak területeket fogunk ígérni. Az adriai tengerpartot Olaszországnak, a Bánátot Magyarországnak és Macedóniát Bulgáriának.”⁸⁸

Hitler még március 27-én kiadta 25. sz. hadműveleti utasítását a Jugoszlávia elleni támadásról. Ez az okmány részletesen foglalkozott Magyarországnak szerepével is. Mindenekelőtt leszögezte, hogy Magyarországnak kilátásba kell helyezni a Bánát visszanyerését, s így készíteni aktív részvételre a hadműveletekben. Majd a következő megállapításokat tette. 1. A légi erő a magyar földi szervezetet felhasználhatja a felvonulásra és bevezetésre. 2. A légierő felhatalmazást kap arra, hogy a légi hadműveleti térség elhatárolásának tekintetében az olasz és magyar főparancsnoksággal azonnal megegyezzen. 3. A szárazföldi hadseregnek összekötő törzset kell kiküldenie a 2. olasz hadsereghez és Magyarországra.⁸⁹

Jellemző arra a sietségre és kapkodásra, amellyel Hitler a Jugoszlávia elleni támadás előkészítésébe belekezdett, hogy a berlini magyar követet terveiről már 27-én a déli órákban tájékoztatta még mielőtt a hadsereg parancsnokaival tanácskozása befejeződött volna.⁹⁰ Hitler ez alkalommal Ribbentrop és Hewel jelenlétében kérte Sztójajyt, hogy még aznap adja át Horthynak a következő üzenetet:⁹¹ Ő (Hitler) tudja, hogy

⁸⁷ Uo. 224. sz. irat. 397—398. l. “Without the assistance of Hungary and Bulgaria it would surely be impossible to conduct operations with the swiftness which the events might make necessary in some circumstances.”

⁸⁸ Uo. 217. sz. irat. 372—375. l. “The war against Yugoslavia presumably will be very popular in Italy, Hungary and Bulgaria, as these states are to be promised territorial acquisitions; the Adriatic coast for Italy, the Banat for Hungary, and Macedonia for Bulgaria.”

⁸⁹ Uo. 223. sz. irat. 395—396. l.

⁹⁰ Uo. 215. sz. irat. 369. l.

⁹¹ Hitler és Sztójajy beszélgetéséről és Horthynak küldött üzenetéről a következő források álltak rendelkezésünkre: *DGFP. XII. 215. sz. irat. 369—371. l.* Hewel

Magyarország az eddigi revíziókkal nincsen megelégedve, s hogy Jugoszláviával szemben vannak területi igényei. A német haderő Jugoszlávia megsemmisítésére készül, mivel a belgrádi események következtében a jugoszláv kormány elhatározta magát a tengellyel való egyetértés politikájától. Magyarország részére Jugoszlávia irányában a revízió órája ütni fog, s ezért üzeni, Magyarország revíziós igényeit teljes mérvben elismeri, éspedig addig a határig, amelyet Horthy maga szab meg. Hitler megemlíttette Sztójay előtt a Bácskát és a Bánátot, hozzátéve, hogy tudja, Horthyt szíve az Adria felé húzza. Fiume ugyan az olaszoké, de kilátásba helyezheti, hogy latba fogja vetni befolyását ebben a kérdésben. Németországnak egyetlen óhaja van a Magyarországhoz csatolandó területekkel kapcsolatban, éspedig az, hogy a horvát lakosság autonómiát kapjon. Hitler nyilván azzal a mellékgondolattal, hogy más az ígélet, s megint más annak teljesítése, mindent megígért Horthynak, s nagyvonalúan hangoztatta, hogy Németországnak Jugoszláviában nincsenek területi igényei, néhány németlakta egykori osztrák községen kívül, s az adriai kijáratra sem tart igényt, mert ez „megint kétféle szakítaná a német aspirációkat”.⁹²

Miután ily módon megcsilllogtatta a nagy lehetőségeket, ismét visszatért a Jugoszlávia elleni támadás kérdésére, kijelentette, hogy a német hadsereg fő erejének Magyarországon kell keresztülvonulnia, de a támadás fő iránya nem a magyar szakaszon lenne. Itt kellene a magyar hadseregnek beavatkoznia. Ezért megfontolás tárgyává javasolja Horthynak, hogy megfelelő katonai intézkedéseket foganatosítsion. Az ügy sürgős. Ennek megfelelően a német hadvezetőség huszonnégy órán belül érintkezésbe fog lépni a magyar vezérkarral — fejeződött be Hitler üzenete.

feljegyzése; Sztójay 1941. március 27-i jelentése, amelyet Budapesten készített, miután az üzenetet már továbbította. — O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 541 — 543. l.; a Minisztertanács 1941. március 28-i ülésének jegyzőkönyve. O. L. Mt. jlv. 1941. március 28. Teleki 1941. április 2-i levele Apor Gáborhoz, a vatikáni követhez. (*Journal of Central European Affairs*. 1947. ápril. 71 — 73. l. *Two Teleki letters*.) Foglalkozik az üzenettel Ullein-Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe*. Paris 1948. 89. l., s ennek alapján idézi Churchill, Winston, S., *The Second World War*. London 1950. c. művében. III. 147. l.

⁹² O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 541 — 544. l.

Sztójay a rendelkezésre bocsátott különrepülőgépen még 27-én Budapestre utazott, s az esti órákban előbb Bárdossynak, majd Teleki-nek referált. Ezután velük együtt a kormányzóhoz ment, hogy átadja Hitler szóbeli üzenetét.⁹³ Erről a megbeszélésről nem maradt fenn részletes írásos feljegyzés; a rendelkezésünkre álló források alapján azonban megállapítható, hogy Horthy és Teleki között bizonyos véleménykülönbség alakult ki.⁹⁴ Horthy, amikor meghallotta Hitler ajánlatait, rendkívüli módon fellelkesült. Azonnali írásbeli választ javasolt, amelyben beleegyezéséről és a Jugoszlávia elleni teljes együttműködéséről kívánta biztosítani a Führert. Teleki viszont, aki tisztában volt a Jugoszlávia elleni támadás következményeivel, megpróbált mérséklőleg hatni Horthyra, de a határozott fellépés helyett Bárdossyval együtt csak azt ajánlotta, hogy a Hitlernek adandó választ halassa el másnapra. Hosszabb vita után Horthy elfogadta az ajánlatot.

A következő napon, 28-án délelőtt folytatódtak a megbeszélések, amelyen Telekin és Bárdossyn kívül már a katonai vezetők is résztvettek.⁹⁵ Horthy ezúttal talán még lelkesültebb volt, mint az előző napon. S amikor Teleki arra hivatkozott, hogy Magyarország nem támadhat meg olyan országot, amellyel alig egy hónapja ratifikálta az örökbarátsági szerződést, azzal válaszolt, hogy az az állam, amellyel Magyarország a szerződést kötötte, amúgy is szét fog hullani az események következtében. Teleki ekkor arról kezdett beszélni, hogy Magyarország elveszítene „nemzeti becsületét” a világ előtt, majd az állítólagos szovjet és román veszély hangoztatásával próbálta Horthyt meggyőzni arról, hogy a magyar hadsereget tartalékolni kell ezekkel a veszélyekkel szemben.⁹⁶ Végül is Horthy hajlandónak mutatkozott a Hitlernek adandó válaszlevél hangját némileg mérsékelni, s arra, hogy csak általánosságban utal a német—magyar katonai együttműködés lehetőségére. Teleki

⁹³ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 475. l.

⁹⁴ Lásd: Teleki 1941. április 2-i levelét Apor Gáborhoz. *Journal of Central European Affairs.* 1947 ápril. 71—73. l.; valamint Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 475. l.

⁹⁵ Hóman Bálint feljegyzései az 1941. március 28-i Minisztertanács üléséről, ahol Bárdossy beszámolt az eseményekről. *O. L. Filmtár. Szálasi per.*

⁹⁶ Macartney, C. A., *October Fifteenth. I.* Edinburg 1956. 475. l. Horthy 1941. április 3-i Hitlerhez és Mussolinizhez küldött levelében utalt Teleki eme nézeteire. — *O. L. Küm. res. pol. 1941—16—23.*

viszont beleegyezését adta több nagyhorderejű, a Jugoszlávia elleni támadást előkészítő lépés megtételéhez.

A tanácskozásokon a következőkben állapodtak meg: 1. A német csapatok átvonulását a háromhatalmi egyezményre hivatkozva, s a korábbi, még Csáky által kötött 1940. november 20-i ígéret értelmében engedélyezik. 2. A jugoszláv és angol részről várható légitámadások sikeresebb elhárítása végett a magyar légelhárító kötelékek megerősítését kéri Németországtól. 3. Magyarország bejelenti hajlandóságát a Jugoszlávia elleni támadásban való részvételre, s rövid idő alatt meghatározza azokat a feltételeket, amelyek mellett a magyar hadsereg akcióba léphet, a végleges döntés jogát fenntartva a kormányzó elnöklete alatt tartandó Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésére.⁹⁷ 4. Megállapodtak a Hitlernek küldendő válaszlevél szövegében. A szöveg a következő volt:

„Kegyelmes Uramnak Sztójay követ útján közvetített üzenetét a legmelegebben köszönöm. Én magamat Németországgal szemben teljesen lekötelve érzem. A magyar nemzet a múltban mindig a Német Birodalom oldalán állott, s így ma is szilárd elhatározása — sorsközösségünk tudatában —, hogy ezt a politikai vonalat követi, és erejének megfelelően változatlan hűséggel kitart a Német Birodalom mellett.

Azok a területi igények, amelyekre Nagyméltóságod üzenetében célozni szíves volt, fennállanak és teljesítésre várnak.

Kormányom ezeket az igényeket *Nagyméltóságod által ajánlott* Jugoszláviához való közeledés során sohasem titkolta el, és ehhez a lehetőséget fenntartotta a baráti szerződés 2. paragrafusában.

Nagyméltóságod szíves volt Sztójay követnek kilátásba helyezni azt, hogy a haderő főparancsnoksága a magyar hadvezetőséggel fel fogja venni az érintkezést. Ez elé az érintkezés elé őszinte elégtétellel tekintek.

Az utóbbi napokban Jugoszláviában lezajlott események megfigyelése arra mutat, hogy Jugoszlávia bizonyos szovjet—orosz befolyás nélkül aligha tévedhetett volna erre a lépésre. Az ezáltal keletkezett helyzet leleplezi az orosz törekvések körvonalait, melyek a közös szláv alap szolgálatában állanak. Ezenkívül tekintetbe kell még venni az orosz államvezetés állandóan ellenséges érzelmeit.

⁹⁷ Bárdossy beszámolója a Minisztertanács március 28-i ülésén. — *O. L. Film-tár. Szálasi per.* Hóman naplójeljegyzései.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló nagyrabecsülésem nyilvánítását.
Horthy Miklós⁹⁸

Sztójay a levél kézhezvétele után azonnal repülőgépre ült, s még aznap, 28-án este átnyújtotta Hitlernek. Hitler meglelégedéssel olvasta Horthy levelét, s örömet fejezte ki, hogy üzenetére a kormányzó ilyen pozitív értelemben foglalt állást.⁹⁹ „A Führer ez alkalommal — írta Sztójay jelentésében — rendkívül meleg szavakban nyilatkozott a végre megint teljesen helyreállt magyar—német baráti viszonyról . . . Célzott még arra, hogy a közelmúltban voltak közöttünk némi múltó és ismétlődő nézeteltérések, de ezeknek meggyőződése szerint vége lesz.”¹⁰⁰ A berlini magyar követ a kedvező hangulatban sietett a magyar területi igényeket újból leszögezni, nagy súlyt fektetve Horvátország kérdésére és az adriai szabad kikötőre. Hitler ezzel kapcsolatban megismételte előző napon kifejtett álláspontját.¹⁰¹

Miután Horthy levele elvileg kifejezte a magyar államvezetés készségét a Jugoszlávia elleni közös német—magyar akcióra, a németek még 28-án útnak indították Budapestre Paulus tábornokot, hogy konkrét megállapodásokat kössön a magyar vezérkarral, a német csapatok átvonulásáról, s a magyar csapatok részvételének mértékéről.¹⁰²

Amikor Paulus elindult, a német katonai terv már készen állt. E terv szerint a német katonai erők egy része Délnyugat-Dunántúlon át támadott volna Jugoszláviára, a magyar egységek feladata pedig az lett volna, hogy a Duna két oldalán — német erősítéssel Belgrád ellen vonuljon.¹⁰³

Paulus előfutáraként március 28-án a magyar fővárosba érkezett Eberhard Kinzel vezérkari ezredes, a német vezérkar keleti osztályának vezetője, magával hozva Halder Werthhez intézett levelét, amelyben a német főparancsnokság nevében kérte, hogy Magyarország vegyen részt a Jugoszlávia ellen esetleg meginduló hadműveletekben, s ehhez öt

⁹⁸ Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth, Budapest 1963. 54. sz. irat. 289—290. l. Valamint DGFP. XII. 227. sz. irat. 400. l.

⁹⁹ O. L. Küm. res. pol. 1941—24—2127. Sztójay 65. sz. 1941. március 29-i távirata. A tárgyalásról készített német feljegyzést lásd: DGFP. XII. 228. sz. irat. 401—404. l.

¹⁰⁰ Magyarország és a második világháború. Kossuth, Budapest 1959. 329. l.

¹⁰¹ O. L. Küm. res. pol. 1941—16—151.

¹⁰² Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. Nürnberg 1946. VII. 246. l.

¹⁰³ DGFP. XII. 223. sz. irat. 395—396. l.

hadtestet mozgósítson (a budapesti, székesfehérvári, szombathelyi, pécsi és szegedi hadtesteket). Továbbá, hogy Jugoszlávia megtámadása esetén 15 egységet, köztük egy lovas, két motorizált és egy hegyivadász hadosztályt helyezzen el a szovjet—magyar határon. Halder jelezte levelében, hogy Paulus vezetésével rövidesen megérkezik Budapestre egy német katonai küldöttség a részletes megállapodások kidolgozására.¹⁰⁴ Werth vezérkari főnök e levélre válaszolva, formálisan is meghívta a német katonai küldöttséget, s kilátásba helyezte Magyarország részvételét a Jugoszlávia elleni támadásban. Ennek érdekében mozgósítani fogja az I., IV. és V. hadtestet.¹⁰⁵

Ilyen körülmények között ült össze március 28-án délután a Minisztertanács, hogy meghallgassa a külügyminiszter beszámolóját és határozzon a kialakult helyzetben szükséges tennivalókról.¹⁰⁶ A tanácskozási légkörét, a kialakult vitát, s a határozatokat mindenekelőtt az a tény határozta meg, hogy a kormány ülésére csak azután került sor, miután Horthy már a németek tudomására hozta hajlandóságát az agresszióban való részvételre. Ily módon a Minisztertanács már nem volt abban a helyzetben, hogy határozzon a részvétel kérdésében, s egyszerűen tudomásul vette a kész tényeket. Ugyanakkor érezhető volt az is, hogy bár a lelkesedés Jugoszlávia megtámadását illetően nemcsak Horthyban volt nagy, hanem a hatalmon levő politikusok nagy részében is, a magyar uralkodó osztályok nem képviseltek teljesen egységes álláspontot. Teleki miniszterelnökkel az élen, a kormánykörök egy része kételkedve nézett a bekövetkezendő események elé. Nem hittek abban, hogy a németek balkáni akciója a tengelyhatalmak valamiféle megerősödését vonná

¹⁰⁴ *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International.* Nürnberg 1946. VII. 335—336. l.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Az 1941. március 28-i Minisztertanács üléséről több forrás található: A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, amely igen szűkszavúan foglalja össze Bárdossy beszámolóját és a határozatokat. A felszólalásokra és a vitára még csak nem is utal. — O. L. *Mt. jkv. 1941. március 28.* A jegyzőkönyvnl lényegesen részletesebben és pontosabban ismerteti az eseményeket Hóman naplófeljegyzése. — O. L. *Filmtár. Széplasi per.* Érdekes adatokat szolgáltat a Minisztertanács ülésének rekonstruálásához a Szent-Iványi kézirat. — O. L. *Küm. Szent-Iványi kézirat.* 545—546. l.; valamint Teleki, már említett 1941. április 2-i levele. (*Journal of Central European Affairs.* 1947 ápril. 68 73. l.)

maga után,¹⁰⁷ s jól tudták: Magyarország részvétele ebben az akcióban a nyugati hatalmakkal való szakítást, a nyílt háborús konfliktusba való sodródást jelentheti. Azon túl, hogy az angol kormány — mint láttuk — már jóelőre leszögezte álláspontját, Churchill március 27-i nyilatkozata, hogy az új jugoszláv kormány Anglia és az Egyesült Államok teljes segítségére számíthat,¹⁰⁸ — csak erősíthette ezt a felfogást. Teleki erejéből azonban a március 28-i minisztertanácsi ülésen sem futotta többre, mint egy határozatlan és erélytelen lemondási kísérletre, s arra, hogy megpróbáljon bizonyos formai kibúvókat találni, amelyekről egyrészt a nyugati hatalmakkal való kapcsolat további fenntartásának némi lehetőségét remélte, másrészt azt, hogy ily módon megmenekülhet a világ közvéleménye előtt a szerződészegés vádjá alól.

A Minisztertanács ülésén Bárdossy tájékoztatta a kormányt Hitlerrel és Ribbentropmal folytatott müncheni megbeszéléséről, majd rátért a jugoszláviai eseményekre, azt hangsúlyozva, hogy Jugoszláviában teljes politikai fordulat következett be, amely „az angol politika győzelmét jelenti” ebben az országban. Célzatosan sokat foglalkozott a szerb—horvát ellentétekkel, amelyek következtében „számítani lehet egy szét-esési processzusra”. Majd kijelentette, hogy „a német—jugoszláv leszámolásnak útját állni immár nem lehet”. A részletes „helyzetmagyarázat” után ismertette a kormány tagjaival Hitlernek a berlini követ útján Horthyhoz küldött üzenetét, s a kormányzó válaszát, és bejelentette hogy a német csapatok átvonulására az engedélyt megadták, a három-

¹⁰⁷ Jellemző ezzel kapcsolatban az a bizalmas sajtóértekezlet, amelyet 1941. március 29-én tartott Ulllein-Revitzky Antal, a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője. A jugoszláviai helyzetről ez alkalommal a következőket mondta a tudósítónak: „Számolni kell azzal, hogy Berlin ki fogja élezni a szerb—horvát ellentéteket, s ugyanakkor katonai akciót is folyamatba tesz. Ez kétségtelenül nem könnyű dolog és katonai szakemberek szerint legalább négyheti előkészítést igényel. Jugoszlávia lerohanása — föltéve, hogy minden a német elképzelés szerint megy — minimáisan kéthónapi időt vesz igénybe. Ezalatt a görögök kiverhetik Albániából az olaszokat, az angolok pedig befejezhetik az afrikai hadműveleteket és újabb csapatokat szállíthatnak partra a Balkánon. Hogy ennek mik lesznek a következményei és hogy tőlünk ilyen helyzetben mit fognak követelni a németek, azt előre látni nem lehet, de kétségtelenül csak a legpesszimistikusabban lehet mérlegelni.” — Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 323. l.

¹⁰⁸ Churchill, Winston, S., *The Second World War*. III. London 1950. 148—149. l.

hatalmi egyezmény és a korábbi határozat értelmében.¹⁰⁹ Közölte továbbá, hogy a légelhárító kötelékek megerősítését kérték a németektől. Végül pedig, mivel a német kormány kilátásba helyezte a délvidéki területek Magyarországhoz csatolását, — amennyiben a magyar hadsereg részt vesz a német vezérkarral való megbeszélés szerint, de Horthy irányítása alatt, a Jugoszlávia elleni támadásban —, sürgősen szükséges azoknak a feltételeknek megállapítása, amelyek mellett a magyar haderő akcióba léphet. Annál is inkább, mert a kormányzó, a miniszterelnök és a külügyminiszter részvételével tartott szűkebbkörű katonai tanácskozás után, a részvételre való készségeit már bejelentette, s így csak a végleges döntés van hátra, amelyre a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács illetékes.

Bárdossy ezek után azzal kísérletezett, hogy valamiféle jogi és erkölcsi indokot tákoljon össze az agresszió megmagyarázására. Kifejezte ugyan „aggodalmat” a tekintetben, hogy Jugoszlávia elleni támadással Magyarország egy olyan állam ellen követne el agressziót, amellyel nemrégiben kötött örökbarátsági szerződést, de hozzátette, hogy ezt a szerződést nem a jelenlegi, hanem a néhai Csáky külügyminiszter írta alá. Hangsúlyozta, hogy bár a háromhatalmi egyezmény német támadás esetére de facto semmire sem kötelezi Magyarországot, mégis, mivel a magyar kormány külpolitikájának alapvető célja a területi revízió megvalósítása, értelmetlennek tartaná, ha a Bácska, a Bánát, a baranyai háromszög és a Muraköz magyar haderővel való birtokbavétele elől elzárkóznának. Ezután arról kezdett beszélni — mintha néhány mondattal előbb nem ő fejtette volna ki véleményét a háromhatalmi egyezményről —, hogy ez az egyezmény „hatályosabban kötelező” egyezmény a jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződésnél, hiszen az utóbbi aláírásakor mindkét fél kifejezésre juttatta, hogy a szerződés a háromhatalmi egyezmény szellemében jött létre.¹¹⁰

Amíg Bárdossy a Minisztertanács ülésén csak nagyon gyenge ügyvédi bravúroskodásra szorítkozott, addig Teleki — mint már utaltunk rá — megpróbált bizonyos feltételeket elfogadtatni. Javaslat az volt,

¹⁰⁹ Meg kell jegyezni, hogy a háromhatalmi egyezményre való hivatkozás teljesen indokolatlan volt. A szerződés szövege ugyanis e tekintetben sem rótt semmiféle kötelezettséget Magyarországra.

¹¹⁰ O. L. Filmtár. Szálasi per. Hóman naplófeljegyzései.

hogya a magyar hadsereg csak akkor támadjon: 1. Ha Jugoszlávia mint állam felbomlik, azaz ha a horvát szeparatisták kikiáltanák Horvátország állami függetlenségét, de akkor is csak mérsékelt erővel, legfeljebb 3–4 hadtesttel.¹¹¹ 2. Ha a jugoszláv politikai és katonai hatalom a Jugoszláviában élő magyar lakosság ellen fordul. 3. Ha a magyarlakta területeken a német katonai akció következtében vacuum támadna.¹¹²

A Minisztertanács Bárdossy bejelentéseit egyszerűen tudomásul vette, majd hosszabb vita után —, amelyben a feltétel nélküli németorientáció olyan hívei vették át a szót, mint Hóman Bálint és Reményi-Schneller, hazugabbnál hazugabb érvekkel indokolva a támadás helyességét — végül is elfogadta Teleki javaslatait, s ezzel a kormány ülésének hivatalos része befejeződött. Miután a jegyzőkönyv rövid és szűkszavú szövegét felolvasták, Teleki hirtelen azzal lepte meg minisztertársait, hogy bejelentette: Március 29-én benyújtja lemondását a kormányzó-
nak, mert nem tartja magát alkalmasnak az új körülmények között a kormány irányítására, azzal az indokkal, hogy Németország felé nem tudja kellő erővel képviselni a „szövetségi hűség és együttes akció gondolatát”, valamint a német részről esetleg sérelmesnek tekintett magyar érdekeket. Majd arról panaszkodott, hogy azért sem maradhat a kormány élén, mert a kormányzati és közigazgatási szervek meg nem értést tanúsítanak politikájával szemben és állandóan félremagyarazzák és szabotálják a kormány egyes intézkedéseit.

Jellemző Teleki akaratgyengeségére és határozatlanságára, hogy lemondási szándékát csak a Minisztertanács ülésének végén, a határozatok elfogadása után jelentette be, amikor ezzel a lépéssel már nem tudta befolyásolni a kormány tagjainak állásfoglalását. S még ekkor is hagyta magát rábeszélteni arra, hogy álljon el szándékától. Előbb Keresztes-Fischer, majd Bárdossy kérte Telekit: maradjon a kormány élén. Bárdossy azt bizonygatta, hogy a németek részéről már hosszabb idő óta a „legteljesebb bizalom” nyilvánul meg Teleki személye iránt. A kormányválság pedig súlyos kül- és belpolitikai következményekkel

¹¹¹ A katonai vezetés javaslata az volt, hogy 5 hadtest, meg 2 motorizált és 2 lovas dandár vegyen részt a támadásban. — *Journal of Central European Affairs*. 1947. ápril. 72–73. l.

¹¹² O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 545–546. l.

járna. Teleki végül is engedett. Hóman feljegyezte: „mi azzal az érzéssel távoztunk a Minisztertanácsról, hogy vállalja a további kormányzást.”¹¹³

Március 29-e a „csendes diplomácia” napja volt Budapesten, két említésre méltó mozzanattal. Bárdossy ezen a napon — nyilván Telekivel egyetértésben — utasítást küldött a belgrádi magyar követnek, hogy keresse fel valamilyen ürüggyel a jugoszláv külügyminisztert, s mint saját véleményét, fejtse ki előtte, hogy a helyzet rendkívül komoly. A német kormány semmi esetre sem fog megelégedni azzal, ha a jugoszláv kormány nyilatkozatot tesz a háromhatalmi egyezmény érvényességéről, hanem tárgyi biztosítékokat fog kívánni Jugoszláviától. Ismerve a németeket, bizonyosra vehető, hogy ha a kívánságok teljesítése késik vagy elmarad, rendkívül gyorsan és a legnagyobb erővel fognak fellépni, ami Jugoszláviára végzetes következményekkel járna.¹¹⁴

Ennek az utasításnak egyedüli célja és értelme csakis az lehetett, hogy a magyar kormány a maga eszközeivel megegyezően megpróbálta Jugoszláviát a németeknek való behódolás felé taszítani, abban a reményben, hogy ily módon esetleg még elkerülhető lehetne a fegyveres konfliktus, s ezzel talán továbbra is fenntartható a „két vas tűzbentartásának” politikája.

Március 29-én érkezett a külügyminisztériumba Barcza londoni követ távirata is; beszámolt az angol állásfoglalásról, s a londoni jugoszláv követtel folytatott beszélgetéséről, aki meggyőződését fejezte ki előtte, hogy „Magyarország, a csak nemrégben megkötött örökbarátsági szerződésben adott szavát nem fogja megszegni és semmi olyat nem tesz, ami Jugoszláviával szemben ellenséges aktus volna”. Barcza végül sürgős távirati választ kért — tekintve az ismételt puhatolódásra — arra „a várható és erkölcsileg igen fontos” kérdésre, hogy Magyarország adott esetben a jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződés szellemének megfelelő magatartást tanúsít-e?¹¹⁵

Barcza táviratára március 30-án válaszolt a külügyminiszter. Ez a válasz, amelynek a szövegét a washingtoni magyar követnek is elküldték, kísérlet volt arra, hogy a Jugoszlávia ellen tervezett magyar katonai akció várható hatását a nyugati hatalmak kormányainál kipuhatolják és

¹¹³ O. L. Küm. Szálasi per. Hóman naplófeljegyzései.

¹¹⁴ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 550. l.

¹¹⁵ O. L. Küm. res. pol. 1941—16—140.

megpróbálják „szalonképessé” tenni az agressziót Anglia és az Egyesült Államok előtt. Bárdossy azt hangsúlyozta táviratában, hogy a magyar kormány állásfoglalása Jugoszláviával szemben elsősorban a jugoszláv kormány magatartásától függ. A jugoszláviában beállott fordulat előreláthatóan azonban „a tengelyhatalmak olyan akcióját fogja provokálni, mely a háborút Magyarország közvetlen közelébe hozza”. Ebben az esetben — folytatódott a távirat — a magyar kormány kénytelen a magyar lakosság védelme céljából egyes jugoszláv területeket megszállni, annál is inkább, mert a magyar területekre vonatkozó igényt a magyar kormány fenntartotta a barátsági szerződés 2. paragrafusában is. Az új belgárdi kormány korábbi elgondolásokkal ellentétes politikája következményeiben ezt a megállapodást is felborítja, adott helyzetben tehát nem kötelező a magyar kormányra sem. Bárdossy mindehhez még hozzáfűzte, hogy számolni kell Jugoszlávia felbomlásával. Horvátország és Szlovénia elszakadása pedig olyan helyzetet teremtene, amelyben a magyar hadsereg beavatkozása és magyarlakta területek megszállása még akkor is szükséges lenne, ha német katonai akcióra nem kerülne sor.¹¹⁶

Paulus tábornok március 30-án érkezett Budapestre, s azonnal megkezdte tárgyalásait Werth vezérkari főnökkel és László ezredessel, a vezérkar hadműveleti osztályának vezetőjével. Paulusnak a nürnbergi perben tett tanúvallomása szerint: „a tárgyalások minden nehézség nélkül folytak, s csakhamar a kívánt eredményre vezettek”.¹¹⁷ A megállapodás értelmében Magyarország öt hadtest és a gyorshadtest mozgósítására vállalt kötelezettséget. A támadásban csak két gyalogos és a gyorshadtest vett volna részt közvetlenül, a többi alakulatokat tartaléknak szánták. A terv szerint a támadó magyar alakulatoknak a Duna—Tisza között és a Tisza balpartján kellett volna előrenyomulniuk.

A tárgyalások eredményeit Hitler már figyelembe vette a 25. sz. hadműveleti parancs végrehajtási utasításának kidolgozásakor, amelyet ugyancsak március 30-án bocsátott ki. Ez az utasítás már határozottan leszögezte, hogy Magyarország részt vesz a Jugoszlávia elleni hadjáratban, előrenyomulva a Száva—Duna területétől északra, egészen a Tisza

¹¹⁶ Uo., valamint O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 492—493. l.

¹¹⁷ *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*. Nürnberg 1946. VII. 264. l.

torkolatáig. Továbbá, hogy a magyar hadvezetőség a megállapodásban megnevezett egységeket április 14-ig készenlébe helyezi és a hadműveletek tekintetében alárendeli magát az Oberkommando des Heeresnek.¹¹⁸ A végrehajtási utasítás intézkedett arról is, hogy az OKH egy meghatalmazott vezérkari tisztet küldjön ki összekötőnek a magyar vezérkarhoz, aki közvetlenül az OKH főnökének van alárendelve. Az utasítás értelmében állították fel a mintegy harminc főből álló német összekötőtörzset Budapesten, amelynek parancsnoka Himer tábornok lett.¹¹⁹

Werth a Paulussal kötött megállapodásokat azonnal a kormány tudomására hozta, s kérte a mozgósítás megindítását 1941. április elsejével. Ezzel kapcsolatban a vezérkari főnök a következőket írta Bárdossynak a német–magyar katonai tárgyalásokról készített feljegyzésében: „A mozgósítás elrendelésére április 1-vel azért volt szükség, mert Paulus altábornagy közölte velem, hogy ők a német hadműveletek időpontját április 12-ben állapították meg. Minthogy számításaink szerint a magyar haderőnek a hadműveletekre tekintetbe vett részeit ennyi idő alatt mozgósítani és felvonultatni nem lehetett, ezért a magyar hadműveletek kezdő időpontját április hó 15-ben kellett tervbe vennünk.¹²⁰

Miközben a vezérkar március 30-án a részletekbe menően is megállapodást kötött a német hadvezetőséggel, a külügyminisztériumban lázas tevékenység folyt egyrészt a belső közvélemény meggyőzése, másrészt a március 28-i minisztertanácsi ülésen megállapított feltételek előremozdítása érdekében.

Így került sor 30-án Bárdossy és Rassay — a liberális ellenzék vezérének — megbeszélésére, ahol a külügyminiszter azzal indokolta a Jugoszlávia elleni támadásban való részvétel szükségességét, hogy a németek megszállnák az országot, ha ebből a katonai akcióból Magyarország kimaradna, s olyan kormányt neveznének ki, amely fenntartás nélkül teljesítené Berlin minden kívánságát. Az akcióból Magyarország már azért sem maradhatna ki — folytatta —, mert a katonai körök rendkívül erős nyomást gyakorolnak a kormányra, arra hivatkozva, hogy a hadsereg már három ízben volt mozgósítva „véres levezetés nélkül”, s ha

¹¹⁸ Uo. XXXVIII. 250. l. R—093. sz. Dokumentum.

¹¹⁹ Lásd erről részletesebben Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. 1. sz. 13. l.

¹²⁰ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 550—551. l.

ismét megtörténne, hogy a mozgósítás nem végződik katonai akcióval, az tönkretenné a hadsereg morálját.¹²¹

Március 30-án Sztójay sürgős táviratot küldött Bárdossynak, választ kérve a Ribbentrop által feltett kérdésekre. Ezek a következők voltak: 1. Milyen létszámú a Jugoszláviában élő magyar kisebbség? A magyar lakosság meg van-e szervezve, „és adott esetben várhatók-e onnan segélykiáltások”? 2. Milyen a horvátok helyzete Jugoszláviában a magyar kormány értesülései szerint? Milyen szervezettel rendelkezik Maček és Pavelić? Vannak-e a magyar kormányknak olyan kapcsolatai a horvátok felé, amelyekkel alkalmas időpontban dolgozni lehet?¹²² Egyidejűleg távirat érkezett Zágrábból is, amelyben a zágrábi konzul a horvát szeparatista törekvésekről írt, s arról, hogy a tervek szerint Maček és Pavelić átmenetileg koalíciós kormányt kíván létrehozni, a polgárháború elkerülése végett.¹²³ Bárdossy másnap felhasználva azt az alkalmat, hogy Maček a magyar kormány értesüléseiről és felfogásáról kért információkat, utasította Bartók László konzult, hozza Maček tudomására, hogy „a magyar kormány már a múltban elfoglalt és ismételten kifejezésre jutott álláspontját továbbra is változatlanul fenntartva teljes megértéssel nézné a horvát szuverenitás megvalósítására irányuló törekvéseket”.¹²⁴ A magyar sajtó pedig a külügyminisztérium útmutatásainak megfelelően és a cenzúra „segítségével” nagy igyekezettel próbálta kimutatni a jugoszláviai eseményekkel kapcsolatban a horvátok elégedetlenségét és elszakadási törekvéseit.¹²⁵

Ilyen előzmények után ült össze 1941. április elsején este tizennyolc órakor a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, hogy meghozza a végleges döntéseket és határozzon a mozgósítás kérdésében.¹²⁶

¹²¹ Uo. 547–548. o.

¹²² O. L. Küm. res. pol. 1941–16–138.

¹²³ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 551. l.

¹²⁴ O. L. Küm. res. pol. 1941–16–144.

¹²⁵ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 323. l.

¹²⁶ A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1941. április 1-i ülésének jegyzőkönyvét nem találtuk meg. A rendelkezésre álló források alapján azonban megközelítően pontosan fel lehet táni az eseményeket. Az LHT. ülést részletesen ismerteti Hóman naplófeljegyzéseiben. — O. L. Filmtár. Szálasi per. Érdekes adatokat ad Teleki, többször idézett 1941. április 2-i levele. — *Journal of Central European Affairs*. 1947

Az LHT ülésének előadója Bárdossy volt, aki a Minisztertanács március 28-i ülésén elmondottakhoz hasonlóan ismertette a jugoszláviai helyzetet, de ez alkalommal — feltehetően Teleki hatására — maga is azon a véleményen volt, hogy a magyar hadsereg beavatkozása csak abban az esetben következzen be: 1. Ha Jugoszlávia részéről provokáció történik. 2. Ha a német hadsereg már megfelelő mértékben előrehaladt az északi hadszíntéren — ami által megszűnne a közös jugoszláv—magyar határ — a horvát területen ellenkormány venné át a hatalmat, s ily módon forma szerint az az állam, amellyel a magyar kormány örökbarátsági szerződést kötött már felbomlott, tehát a szerződés is hatályát veszítette. Ahhoz, hogy e feltételek létrejöttét Magyarország kívárhassa, természetesen az szükséges — fejtegette Bárdossy —, hogy a németeknek hivatalosan is jelentsék be: a magyar hadsereg a hadműveleteket csak több nappal a német hadműveletek megkezdése után indíthatja meg.

Érdekes megjegyezni, hogy Bárdossy az LHT ülésén már óvakodott attól, hogy a magyar—jugoszláv örökbarátsági szerződés és a háromhatalmi egyezmény „jogereje” közötti különbségeket hangoztassa az utóbbi javára. Inkább azt fejtegette, hogy az általa javasolt feltételeket „az elkövetkezendő béketárgyalásokon kétségkívül felmerülő felelősség megállapításának szükségessége” miatt is be kell tartani a morális indokokon túl, annak ellenére, hogy „semmi illúziója sincs a tekintetben, hogy a felelősséget mindig a vesztes fél viseli”. Nyilvánvaló, Bárdossy a vesztes fél alatt ez alkalommal Magyarországot értette.

Werth Henrik vezérkari főnök felszólalásában a Jugoszlávia elleni agresszióban való feltétel nélküli részvétel mellett foglalt állást. Ismertette a német katonai megbízottakkal kötött március 30-i megállapodásokat. Közölte, hogy Hitler sürgeti ezeknek a megállapodásoknak végrehajtását és követelte a mozgósítás azonnali elrendelését.

Werth álláspontját támogatták az LHT ülésén, a legerőteljesebben követelte a mielőbbi támadást: Hóman Bálint, vallás- és közoktatásügyi miniszter; Reményi-Schneller pénzügyminiszter és Bartha hon-

ápril. 71—73. l.; továbbá O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 535. l., valamint *A Bárdossy per*. Budapest 1945. 6—7. l.

védelmi miniszter.¹²⁷ A lelkesedés azonban koránt sem volt egyhangú. Keresztes-Fischer belügyminiszter, az uralkodó osztályok angolorientációs szárnyának prominens képviselője, mindenekelőtt a barátsági szerződésre és a közellátási nehézségekre hivatkozva óvatosságra intette a kormányt, s azt ajánlotta, hogy a magyar hadsereg a tényleges hadműveletekben ne vegyen részt, s csak a német csapatok után vonuljon be a magyarlakta területekre, átvéve a katonai közigazgatást. A vita alatt ezt a javaslatot visszavonta és kijelentette, hogy maga is elkérülhetetlennek látja a fegyveres beavatkozást, de csak a külügyminiszter által javasolt feltételek mellett, s lehetőleg minél későbbi időpontban, akkor is úgy, hogy a magyar hadsereg semmiképpen se lépje át a Dráva—Duna vonalat. Keresztes-Fischer javaslatai mellett foglalt állást Varga kereskedelem- és iparügyi miniszter, valamint Bánffy földművelésügyi miniszter.¹²⁸

A katonai vezetők a dunai határ megszállását elfogadhatatlannak tartották arra hivatkozva, hogy előfordulhat olyan helyzet, amelyben az előnyomuló német hadsereg nyomában az igazgatást a magyar hadseregnek kell átvenni.

Teleki miniszterelnök volt az LHT ülésének utolsó felszólalója. Ezen a sorsdöntő tanácskozáson kifejtette ugyan véleményét arról, milyen súlyos következményeket vonhat maga után a Jugoszlávia elleni támadásban való részvétel, de még csak kísérletet sem tett arra, hogy saját okfejtéséből levonva a szükséges következtetéseket, nyíltan szembeszálljon az agresszió tervével. Amíg a 28-i minisztertanácsi ülésen legalább azzal próbált nyomást gyakorolni a kormányra, hogy bejelentette lemondási szándékát — igaz csak a tanácskozás végén — most arra szorított, hogy a Bárdossy és Keresztes-Fischer által előterjesztett formai feltételeket elfogadtassa. Abban a reményben, hogy a nyugati hatalmak talán hajlandóak lesznek az agresszió gyalázata felett szemet húynyi, akceptálva azt a formális indokot, hogy a magyar csapatok csak a jugoszláv állam felbomlása után indultak meg — nem nyúlnak a szakítás eszközához.

¹²⁷ Teleki 1941. április 2-i levele. — *Journal of Central European Affairs* 1947 ápril. 71—73. l.

¹²⁸ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 555. l.

A LHT 1941. április elsejei ülésén végül is, Teleki érvelésének hatására a következő határozatokat hozták:

1. A magyar hadsereg határozott időpont megjelölése nélkül, csak akkor indítja meg támadását, ha a németek a horvát területeken már kellő mértékben előrehaladtak, s a horvát szeparatisták kikiáltották az önálló Horvátországot. A kormány azonban fenntartja teljes és azonnali akciószabadságát jugoszláv „támadás vagy provokálás esetére, amiben bennfoglaltatik az elszakított részen élő magyarok üldözésének eshetősége is.”¹²⁹

2. A magyar hadsereg nem lépi át a Dráva és a Duna vonalát, nem lép egyáltalán horvátországi területre.

3. A honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök felhatalmazást nyer az összes katonai előkészületek megtételére, beleértve a német vezérkarral történt megállapodásnak megfelelően az 5. hadtest; a gyorsadtest; a honvédelmi erők; a légierők; a folyami flotilla és a légvédelem mozgósításának előkészítésére is. A végső rendelkezés, azaz a mozgósítási parancs kiadása azonban személyesen Horthyt illeti.

4. A magyar alakulatok az akció során Horthy főparancsnoksága alatt maradnak, elkerülve ily módon az OKW-nak való alárendeltséget.

A végleges döntés az LHT. április elsejei ülésén tehát megtörtént. A fenti határozatok ugyan bizonyos módosításokat jelentettek a korábbi megállapításokhoz képest. Ez azonban semmit sem változtatott azon a tényen, hogy a Teleki-kormány a szégyenletes szerződészegés eszközéhez nyúlva, a területi revízió mohó vágyától sarkallva a Jugoszlávia elleni agresszió, a fasiszta Németország oldalán való háborús konfliktus útjára lépett.

Másnap, 1941. április 2-án, Gróf Teleki Pál életének utolsó napján, több fontos esemény zajlott le. Reggel érkezett meg Bakách-Bessenyei követ távirata Belgrádból, beszámolt a jugoszláv külügyminiszter-helyettessel folytatott beszélgetéséről, aki kifejezte reményét, hogy Magyarország tartózkodni fog minden Jugoszlávia ellenes akcióban való aktív részvételtől és elmondta, hogy német—jugoszláv vonatkozásban hajlandók minden józan megoldást elfogadni, de kapitulálni nem

¹²⁹ O. L. *Filmtár. Szálasi per. Hóman naplófeljegyzései.*

fognak, bármi történjék is. Bessenyei azzal zárta táviratát, hogy benyomásai szerint a megegyezésre nincsen remény.¹³⁰ Ugyanezen a reggelen írta Teleki már ismertetett levelét Apor Gáborhoz, amelyben vázolvá az eseményeket, panaszkodott nehéz helyzetéről, mert Horthy, a hadsereg, a kormány fele és a parlamenti többség a jugoszláv kérdésben ellene foglalt állást.¹³¹

Délután megérkezett Budapestre a Jugoszlávia ellen vonuló német csapatok vezérkari főnöksége s egyidejűleg a német katonai alakulatok is megkezdték a felvonulást, átlépve Magyarország határát.¹³² A késő délutáni órákban Teleki, aki már tudott a német vezérkari főnökség megérkezéséről, átment a külügyminisztériumba; itt Bárdossy megmutatta neki a londoni magyar követ frissen befutott számjeltáviratát, amelyben Barcza válaszolt a március 30-i utasításra. A távirat szövege a következő volt: „Amennyiben a németek Jugoszláviát megtámadják és azok ellenállnak, ami várható, úgy természetesen azonnal Anglia szövetségeseivé válnak. Ebben az esetben itteni reakció magyar–jugoszláv viszony lehető alakulásával szemben következő:

1. Amennyiben magyar kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy német hadsereg Magyarországra bevonulva azt katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és ennek összes következményeivel okvetlenül számolni kell.

2. Ha azonban Magyarország a támadáshoz bármilyen indoklással (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakozik, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei (Törökország, esetleg idővel Szovjet) hadüzenetével is számolni kell. Ezen esetben angolok végső győzelme esetén magatartásunk alapján, mint Anglia és Amerika nyílt ellensége leszünk megítélve.” Barcza azzal folytatta táviratát, hogy támadás esetén Magyarországot a jugoszláv–magyar örökbarátsági szerződés flagránssá megsejtésének vádja is éri, mert a szerződést Angliában úgy értelmezik, hogy éppen a béke érdekében a magyar kormány egyelőre lemondott területi igényeinek érvényesítéséről. Az Amerikai Egyesült Államok,

¹³⁰ O. L. Küm. res. pol. 1941–16–161., valamint O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 554–555. l.

¹³¹ *Journal of Central European Affairs* 1947. ápril 71–73. l.

¹³² Hassel, Ulrich v., *Vom anderen Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern* 1938–1944. Freiburg 1946. 157. l.

amelynek nyílt csatlakozása Angliához feltétlenül várható, Magyarországgal szemben analóg magatartást fog tanusítani.

A távirat befejező mondatában Barcza kijelentette: „Nagyméltóságod . . . táviratában kifejtett különleges magyar indító oknak nyomatékos hangsúlyozását itt alig fogják megérteni és mindkét fenti eshetőségben egész angol és amerikai világ bennünket szerződészegéssel és esetleg új barátaink hátbatámadásával fog megvédeni.”¹³³

Teleki megdöbbenéssel olvasta a londoni követ táviratát. Az angol álláspont nem volt ugyan ismeretlen előtte, hiszen angol részről 1940 novembere óta — mint láttuk — több ízben kifejezésre juttatták, hogy milyen következményeket vonna maga után az, ha Magyarország, Anglia de jure vagy de facto szövetségesei ellen területén német csapatokat engedne át vagy a támadásban részt venne. Mégis, úgy látszik, az utolsó pillanatig reménykedett abban, hogy az angol kormány tudomásul fogja venni érveit, és ha az LHT ülésén elhatározott formai feltételek mellett lép Magyarország akcióba, nem kerül sor a szakításra. Barcza táviratának az a kitétele azonban, hogy a különleges magyar indító okok Londonban nem találnak megértésre, s a magyar támadást mindenképpen a szövetségi szerződés gyalázatos megszegésének tekintik, — szétzúzta illúzióit.

A távirat elolvasása után kétségbeesetten kezdett járkálni a szobában, újból és újból megismételve: „Tudtam, tudtam, hogy ez lesz a következménye! Megtettem mindent, amit tudtam! Nem tudok többet tenni!” S bár a külügyminiszter azzal próbálta nyugtatni, hogy a követ talán csak személyes véleményét juttatta kifejezésre, de ha ez a közlés hivatalos angol tényezőktől származik is, nem tekinthető másnak mint a diplomáciában gyakori fenyegetésnek — depresszív hangulata csak fokozódott.¹³⁴ Teleki végül kérte Bárdossyt, hogy a londoni táviratból egy másolatot küldjön át sürgősen a miniszterelnöki palotába, hogy másnap bemutathassa Horthynak. Majd nyugalmat erőltetve magára, eltávozott a külügyminisztériumból és felkereste a szanatóriumban fekvő súlyosan beteg feleségét.

¹³³ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 492—495. l.

¹³⁴ Teleki és Bárdossy beszélgetéséről lásd Ullein-Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe*. Paris 1948. 92—93. l., valamint O. L. Filmár. Szálasi per. Hóman naplójeljegyzései.

A látogatás közben a szanatóriumi szobában valaki telefonhoz kéréste; valószínűleg olyan híreket közölt vele, amelyek az utolsó lökést is megadták ahhoz, hogy az öngyilkosság gondolata végleg megérlelődjön benne. A telefonbeszélgetés közben — a jelenlevők visszaemlékezése szerint — arca elkomorult, majd bosszúsán felkiáltott: „Hát mégis, mégis!” S oly hevesen csapta le a telefonkagylót, hogy a készülék eltört. Amikor hozzátartozói megkérdezték, mi történt, csak annyit válaszolt, hogy egy cserkész barátjával beszélt, akitől rossz híreket kapott. Ezek a hírek egyes források szerint arról szóltak, hogy a jugoszláviai magyar és német lakosság az ellenük elkövetett állítólagos atrocitások miatt segítséget kér.¹³⁵ Teleki búcsúlevelében utalt arra, hogy az állítólagos atrocitásokból egy szó sem igaz. Valószínű tehát, hogy a telefonon kapott hírek éppen azért keserítették el, mert tisztában volt azzal, hogy a megszervezett segélykéréseket a szélsőséges katonai és politikai elemek felhasználják a hisztériakeltésre és a Jugoszlávia elleni támadás megindításának mielőbbi keresztülvitelére.

A szanatóriumból Teleki a miniszterelnöki palotába ment; itt előbb személyi titkárának, Bethlen Erzsébetnek hagyott üzenetet, hogy még az éjszaka folyamán keresse fel. Majd visszavonult szobájába. A titkárnő azonban éjfél után térve haza lakására, már nem tett eleget ennek a kérésnek.

1941. április 3-án reggel háromnegyed hét órakor, amikor az inas belépett a hálószobába, hogy utasításai szerint felkeltse, gróf Teleki Pál miniszterelnököt átlőtt homlokkal, holtan találta az ágyban. A nyakára hanyatlott jobb kezében görcsösen szorított egy Browning revolvért, szétroncsolt koponyájából még szivárgott a vér. Az éjjeliszekrényen Barcza táviratának másolata feküdt. Az íróasztalon Széchenyi naplója és Teleki László szobra. A dolgozószoba íróasztalán két boríték volt, az egyik Horthynak címezve, a másik titkárának, Incze Péternek, amely két mellékletet tartalmazott: a Minisztertanácsnak és a pannonhalmi főapátnak címezve. A későbbi orvosi vizsgálat megállapította, hogy az öngyilkosság április 3-án a kora hajnali órákban történt.¹³⁶

¹³⁵ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. I. Edinburg 1956.

¹³⁶ Magyarország 1941. április 3. Dr. Bakay Lajos egyetemi tanár és Levitzky Károly rendőrorvos jelentése.

A Horthynak szóló borítékban két levelet találtak 1941. április 3-i dátummal. A levelek szövege így hangzik:¹³⁷

„Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk — gyávaságból — a mohácsi beszéden alapuló örökbékeszerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsecskabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.”

Teleki Pál

„Főméltóságú Úr!

Ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen és még élnék, ezennel lemondok.

Mély tisztelettel

Teleki Pál'

Gróf Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságának okait vizsgálva anélkül, hogy figyelmen kívül lehetne hagyni családi körülményeit, egyéni lelki alkatát és depresszióra hajlamos idegrendszeréből fakadó öngyilkossági kényszerképzetét, amely utolsó éveiben szinte eluralkodott rajta, alapvető oknak a politikai indítékokat kell tekinteni. 1941. április 2-án a londoni követ távirata nyomán Telekinek rá kellett döbennie arra, hogy külpolitikai koncepciója visszavonhatatlanul összeomlott, a szakítás a nyugati hatalmakkal immár elkerülhetetlen. Meg kellett értenie, hogy nem lehet tovább folytatni azt a kiüttalan és értelmetlen politikai irányzatot, amely a fasiszta Németországnak tett állandó kül- és belpolitikai engedmények révén hitte fenntarthatónak Magyarország önállóságát, s ennek a politikai irányzatnak Teleki volt egyik megalakítója és vezére. Két lehetőség maradt. Vagy szembeszállni a Jugoszlávia

¹³⁷ O. L. Horthy kabinetirodájának anyaga. Az Incze Péternek címzett borítékban levő Minisztertanácsnak szóló melléklet a búcsúlevél másolata volt. — *Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. II. 78. l.* A dolgozószoba íróasztalában még egy levelet találtak, amelyet fiának Teleki Gézának írt. Ebben a levélben utódjául Kereszties-Fischer Ferencet és Bárdossyt jelölte meg. — *O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 566. l.*

elleni agresszió tervével, megtagani a német kívánságokat s gyökeres fordulatot végrehajtani a külpolitikában. Vagy a feltétlen németbarát politika útján haladni tovább s mint Németország partnere, vállalni a nyílt háborús konfliktust. Ez pedig egyet jelentett nemcsak a nyugati hatalmakkal való szakítással, hanem az ország katasztrófájának felidézésével is. Teleki jól látta ezt. Tudta, milyen súlyos következmények felé taszítja maga is az országot, amikor beleegyezését adta a Jugoszlávia elleni támadáshoz. Ezért ismételtette Bárdossynak a londoni távirat elolvasása után, hogy a Jugoszlávia elleni támadás következménye végső fokon a főváros és az ország pusztulása lesz.¹³⁸ Az 1941 tavaszán kialakult helyzet a kül- és belpolitikában nem hagyott többé kibúvókat. Teleki-nek választania kellett a két lehetőség között.

Politikai pályafutását meghatározó osztályhelyzetéből és szellemi arculatából, emberi gyengeségéből következett, hogy nem mert a fasiszta Németországgal szembefordulni, hiszen a külpolitikai fordulat alapvető követelménye a gyökeres belpolitikai fordulat lett volna. Az ország függetlenségét védeni, az ellenállás útjára lépni akár belföldön vagy külföldön, csak a haladó erőkre támaszkodva lehetett volna. A magyar uralkodó osztályok nagy része, elsősorban a területi revízió miatt a fenntartás nélküli németbarát politika híve volt. Szembefordulni a németekkel éppen ezért egyet jelentett azzal, hogy szakítani kell az ellenforradalmi rendszer antidemokratikus és népellenes politikájával. Teleki, aki egyik szellemi megalkotója és vezető politikusa volt a Horthy rendszernek, amely belpolitikailag az ellenforradalomra, külpolitikailag pedig a revízióra és a szovjetellenességre épült — nem mert és nem is akart erre az útra lépni. Politikai programját mindvégig az antikommunizmus és antidemokrácia, az irredenta nacionalizmus határozta meg. Erre épült fel kül- és belpolitikai koncepciója. Ez volt belső tartalma is. Teleki — aki egyetlen beszédében vagy írásában sem mulasztotta el hangoztatni, hogy politikai törekvéseiben egyedül Magyarország nemzeti érdekei vezetik — mint ahogy egész pályafutása alatt, gondolatvilágában, tudományos munkájában és politikai cselekedeteiben sohasem tudott elszakadni a nagytőkések és nagybirtokosok világától, a sorsdöntő napokban — amikor Magyarország igazi nemzeti érdekei a

¹³⁸ O. L. Filmtár. Szálasi per. Hóman naplőfeljegyzései.

fasiszta Németországgal való szembe fordulást, a nemzet érdekeinek képviselete pedig az ellenforradalmi rendszer politikájával való szakítást követelték — sem tudott felülemelkedni osztálykorlátain, képtelen volt a nemzet érdekeit képviselni az uralkodó osztály érdekei helyett.

De azt sem akarta, hogy a Jugoszlávia elleni hitszegő támadás gyalázata, a németeket kiszolgáló politika katasztrófális következményei nevéhez fűződjének. Emberi alkatából következett, hogy lelkiismereti konfliktusából egyetlen kiutat látott: megvalósítani sokat hangoztatott elvét, a menekülést a halálba, mint a nagy problémák legegyszerűbb megoldását.¹³⁹ Öngyilkossági kényszerképze az április 2-i eseményekkel megkapta a döntő külső lökést, amely végül is arra készítette, hogy meghúzza halántékához illesztett pisztolyának ravaszát.

Halálában az egész ellenforradalmi rendszer múltja és jövője jutott szimbolikus kifejezésre. Mint ahogy Teleki önmaga készítette elő halálát, saját belső ellentmondásokkal terhes politikájával, mint egyike azoknak a felelős tényezőknak, akik Magyarország sorsát egyre szorosabban kapcsolták a fasiszta Németországhoz, annak ellenére, hogy többé kevésbé világosan látta a németbarát politika katasztrófális következményeit — ugyan úgy készítette elő pusztulását az egész ellenforradalmi rendszer is, belerántva Magyarországot a második világháború poklába.

4. *A Bárdossy-kormány kinevezése*

A Jugoszlávia elleni támadás megindítása

A diplomáciai kapcsolat megszakadása Nagy-Britanniával

Amidőn a kormány tagjai április 3-án reggel értesültek a miniszterelnök öngyilkosságáról, azonnal minisztertanácsi ülést tartottak Keresztes-Fischer belügyminiszter elnökletével. Itt, miután megállapodtak abban, hogy Teleki halálának okát nem hozzák nyilvánosságra, a kormány a forma szerint benyújtotta lemondását.¹⁴⁰ A Magyar Távirati Iroda első

¹³⁹ Hóman Bálint feljegyzéseiben leírta, hogy egy alkalommal Teleki László drámájának, a Kegycenek Nemzeti Színházi előadásán Teleki a következőket mondta neki: „Tudod, lelkiismereti konfliktusok esetén legegyszerűbb megoldás (itt halántékához emelte kezét) a puff.” — Uo.

¹⁴⁰ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 556. l.

hivatalos közleménye 3-án reggel 9^h15 perckor a határozat szerint csak annyit közölt, hogy Teleki az elmúlt éjjel tragikus hirtelenséggel elhunyt. Még a délelőtt folyamán azonban, érezve, hogy a belső és a nemzetközi közvélemény miatt nem lehet a valódi okokat eltitkolni, illetékes tényezők úgy határoztak, hogy bejelentik Teleki öngyilkosságát. Így aztán a déli órákban közölték a hivatalos orvosi jelentést, „hogy az öngyilkosság ténye minden kétséget kizáróan megállapítást nyert”.

Teleki tragikus halála ugyan megdöbbenést okozott a magyar uralkodó osztályok köreiből, de igazában fel sem merült annak gondolata, még az angolorientációs csoportok részéről sem, hogy szembefordulva Németországgal a Jugoszlávia elleni agressziótól való távolmaradás vonalát kövessék. Az egyetlen ellenvélemény az uralkodó körökből gróf Bethlen Istvántól származott, aki az április 4-i képviselőházi értekezleten kijelentette, hogy könnyű egy háborúba belépni, de nehéz azt befejezni és kérte, a kormány tegyen meg mindent, hogy a háborútól az ország távolmaradjon. Tiltakozott még a Jugoszlávia elleni háborúban való részvétel miatt a Szociáldemokrata Párt és Rassay pártja.¹⁴¹

Horthy, a vezérkar s a kormány többsége el volt szánva arra, hogy kitart a korábbi döntések mellett. A közvélemény jelentős részének mindjobban megnyilvánuló rokonszenvét Jugoszlávia iránt egyszerűen figyelmen kívül hagyták.¹⁴² S az sem zavarta őket, hogy a washingtoni magyar követ április 3-i távirata újból megerősítette a nyugati hatalmak álláspontját. Ghika György washingtoni követ ebben a táviratában jelentette, hogy Bárdossy indokai a Jugoszlávia elleni magyar beavatkozás tervéről, amelyeket távirati utasításban hozott tudomására, az Egyesült Államok külügyminisztériumában semmiféle visszhangra nem találtak, sőt, kijelentették, hogy „bármennyire indokolt motívumokból ered magyar támadás, nem jelenthet mást, mint német agresszió útjának egyengetését és ennél fogva nyílt ellenséges cselekedetet demokratikus hatalmak ellen”. Ghika közölte azt is, hogy a külügyi államtitkár-helyettes figyelmeztette: A háború sorsa még nem dőlt el, Magyarország aktív részvétele a háborúban a legsúlyosabb következményekkel

¹⁴¹ Uo. 573. o.

¹⁴² Teleki április 2-i Aporhoz írt levelében megemlítette a jugoszlávbarát hangulat erősödését Magyarországon. — *Journal of Central European Affairs* 1947. ápril. 71–73. l.

járna, ha Amerikának sikerül a háború végső kimenetelére számottevő befolyást gyakorolni.¹⁴³

Horthy április 3-án azonnal megkezdte tárgyalásait az új miniszterelnök kinevezésére. Előbb Keresztes-Fischer Ferencnek kínálta fel a miniszterelnöki tárcát, ő azonban a németek várható nemtetszésére hivatkozva az ajánlatot nem fogadta el, maga helyett Bárdossyt nevezte meg, mint olyan embert, akinek személye ellen Berlin sem fog kifogást emelni. Gróf Bethlen István ugyancsak Bárdossyt ajánlotta kormányfőnek.¹⁴⁴ Mindezek alapján Horthy sietve kinevezte Bárdossy Lászlót miniszterelnöknek, aki az eskütétel után azonnal összehívta a Minisztertanácsot, hogy döntsenek a mozgósítás kérdésében. A vita nem arról folyt, hogy elrendeljük-e a mozgósítást vagy sem, hanem azon, hogy milyen alakulatokat érintsen a parancs. Teleki öngyilkosságának pusztán annyi hatása volt, hogy a LHT határozatával ellentétben csak a IV., V. és a gyorsadtest mozgósítását rendelték el. Nem sokkal ezután Horthy április 5-én 00 órát jelölve meg mozgósítás idejéül, a parancsot kibocsájtotta.¹⁴⁵

Ugyanezen a napon délután, miközben a Jugoszlávia ellen felvonuló német csapatok már Budapesten haladtak keresztül, Horthy levelet írt Hitlerhez. Ismertette Teleki öngyilkosságának körülményeit, részletesen esetelte az öngyilkosság hatását, majd újból felajánlotta az ország haderejét a Jugoszlávia elleni támadáshoz. Bejelentette, hogy a korábbi megállapodásnak megfelelően megtörténtek a katonai előkészületek. Levelét azzal a kéréssel fejezte be, hogy a német főparancsnokság határozza meg a magyar csapatokra vonatkozó feladatokat, a Teleki öngyil-

¹⁴³ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 556—557. l. Érdekes megjegyezni, hogy Bárdossy erre a táviratra válaszolva kioktatta a követet, közölve, hogy távirata csak személyes bizalmas tájékoztatásra szolgált s letagadta, hogy egyáltalán utalt volna abban Jugoszlávia elleni támadás tervére. — O. L. Küm. res. pol. 1941—10—140. Bárdossy április 3-án sürgős táviratot küldött Londonba is, amelyben jelentést kért Barczától, hogy április 2-i táviratában személyes véleményét juttatta-e kifejezésre, vagy valamilyen angol személyiségtől hallottakat közölt. Barcza másnap azt válaszolta, hogy értesülései az angol külügyminisztériumból, valamint a kormányhoz közelálló körökből származnak, tehát nem magánvéleményét mondta el. — O. L. Küm. res. pol. 1941—16—154. (171)

¹⁴⁴ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 573. l.

¹⁴⁵ Uo. 567. o.

kossága miatt előállt helyzetben „lehetőleg oly módon, hogy azok mindenkor összeegyeztethetők legyenek lelkiismeretünkkel”.¹⁴⁶ A levelet még az esti órákban útnak indította a német főhadiszállásra Bartha honvédelmi miniszter révén, azzal a feladattal, hogy közölje Hitlerrel: „A magyar beavatkozás a Jugoszláviával fennálló barátsági szerződés következtében csak egy esetben volna lehetséges, ha egy casus belli konstatáltnék.” A magyar kormány nézete szerint az volna a leghelyesebb indok, ha a jugoszlávok megtámadnák a német vagy magyar csapatokat, illetve ha sikerülne ilyen konfliktust kiprovokálni; vagy ha a horvát politikusok kikiáltanák Horvátország függetlenségét és elszakadását Jugoszláviától, mert ez hatályon kívül helyezné a barátsági szerződést is. Horthy ezenkívül még arra kérte Hitlert, lényegében az LHT április 1-i határozata alapján, hogy a magyar hadsereg akciója csak a Duna-vonalra korlátozódjék, valamint, hogy a magyar csapatok közvetlen parancsnoksága alatt maradjanak és ne kerüljenek német vezetés alá.¹⁴⁷

Hitler április 4-én a déli órákban fogadta a magyar honvédelmi minisztert.¹⁴⁸ Miután elolvasta Horthy levelét és meghallgatta Bartha szóbeli kiegészítéseit, közölte, hogy az elhangzottakat még átgondolja és levélben is válaszolni fog a kormányzónak.¹⁴⁹ A casus belli kérdés-

¹⁴⁶ O. L. Küm. res. pol. 1941—16. A levél másolatát Horthy április 3-án Mussolininek is elküldte, kísérőlevelében ismertette a Jugoszlávia elleni akcióval kapcsolatos magyar eseményeket. — O. L. Küm. res. pol. 1941—16—556. Mindkét levelet közli *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 132—133. sz. iratok. 326—328. l.

¹⁴⁷ Horthy szóbeli üzenetéről lásd Sztójay 1941. április 6-i jelentését. *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 134. sz. irat. 329—335. l. Valamint Nagybacsoni - Nagy Vilmos, *Végzetes esztendő*. Budapest 1945. 64—65. l.

¹⁴⁸ Bartha és Hitler megbeszéléseiről lásd uo. Valamint O. L. *Filmtár. Szálasi per. Hóman naplófeljegyzései*.

¹⁴⁹ Hitler válaszlevelét 1941. április 5-i dátummal az aznap Budapestre visszatkozó Bartha honvédelmi miniszterrel küldte el. A levél 16 oldal terjedelmű volt. Szövege eddig még nem került elő, s csak egyes diplomáciai iratokból lehet következtetni tartalmára. Bárdossy április 13-i 100. sz. számjeltáviratában üzent Sztójaynak „Emlékeztetem Nagyméltóságodat, hogy Hitler Kormányzó Úr Ő Főméltóságához intézett április ötödiki levelének hatodik oldalán kifejezetten „Wiederherstellung des ungarischen Rechtes”-ről beszél.” — O. L. Küm. res. pol. 1941—27—205.

ben azt hangoztatta, hogy az tulajdonképpen mind Németország, mind Magyarország részére már bekövetkezett, hiszen Jugoszlávia megszegte a háromhatalmi egyezményben vállalt kötelezettségeket, de megérti a magyar álláspontot és ezért foglalkozni fog a magyar kormány elgondolásaival. Beleegyezett abba, hogy a magyar csapatok Horthy parancsnoksága alatt maradjanak, s ő „az egységes cselekvés szempontjából, illetőleg ennek biztosítása érdekében csak javaslatokat tenne”. Megígérte, hogy erről újabb levelet fog írni Horthynak.¹⁵⁰ Hitler ez alkalommal sem fukarkodott a területi ígéretekkel. Újból megemlítette a Bánátot és a Bácskát „mely értékes területek megszerzésével Magyarország gazdaságilag is lényegesen gyarapodik”.

A megbeszélés második részében Hitler hosszú elmefuttatásban változta az általános helyzetet és a Jugoszlávia, illetve Görögország elleni támadás várható következményeit fejtegette. Érdekes megjegyezni, hogy a Szovjetunió feltételezhető magatartásával kapcsolatban, ugyan úgy mint januárban, ismét célzásokat tett Bartha előtt a Szovjetunió megtámadásának előkészületeire, tájékoztatva a magyar honvédelmi minisztert a lengyel—szovjet határon elhelyezett katonai erők méreteiről.

A megbeszélések végül is azzal zárultak, hogy német részről hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar csapatok csak Horvátország elszakadása után induljanak meg és tevékenységüket a Duna vonalára korlátozzák, kivéve egy gyorsadosztályt, amelyet Boszniában rendfenntartás céljaira használnának fel. A honvédelmi miniszter ezt a módosítást elfogadta.

Bartha a Hitlerrel folytatott megbeszélés után Keittel és más német katonai vezetőkkel is tárgyalt.¹⁵¹ Ezeken a tárgyalásokon tisztázták a katonai együttműködés részleteit. A német katonai vezetők arra törekedtek, hogy Magyarország részéről minél nagyobb katonai erő be-

Április 14-i 107. sz. táviratában pedig ezt írta: „Birodalmi Vezér és Kancellár Úr Ö Főméltóságához intézett levele elsősorban és túlnyomóan Teleki Pál gróf tragikus halálával foglalkozik, s ehhez képest a dolog természete szerint nem tér ki újból részletesen területi igényeinkre.” — *O. L. Küm. res. pol. 1941—27—211.*

¹⁵⁰ Az április 9-i keltezésű levelet Himer tábornok adta át Horthynak április 10-én. — *DGFP. XII. 306. sz. irat. 509. l.* A levél szövege nem ismeretes.

¹⁵¹ *Uo. 282. sz. irat. 2 sz. jegyzet. 478. l.*

vetését érjék el. Keitel ugyanakkor megígérte, hogy a casus belli kérdésében támogatni fogja a magyar kérést és Hitlernek ilyen irányú javaslatokat fog tenni. Sztójay, aki szintén résztvett ezeken a tárgyalásokon még Weizsäckert is felkereste a külügyminisztériumban. Itt beszámolva a Hitler—Bartha találkozásióról, főleg a horvát kérdést feszegette. Azt tanácsolta a német külügyi államtitkárnak, hogy ha Maček nem hajlandó a neki szánt szerepet elvállalni, próbálkozzanak Percevičnál és Paveličnál, akik, meggyőződése szerint azonnal készek lesznek Horvátország elszakadását proklamálni.¹⁵²

A honvédelmi miniszter április 5-én tért vissza Budapestre a végleges megállapodásokkal, amelyekben a Jugoszlávia elleni támadás megindításáig lényeges változtatás már nem következett be. Katonai szempontból két fontosabb mozzanatot kell megemlíteni. Ezen a napon a Wehrmacht főparancsnoksága módosította a magyar egységek hadművelleti feladatát, s Himer tábornok útján közölte a magyar vezérkarral, hogy a Tiszától keletre nem kívánják alkalmazni a magyar csapatokat s ezért kérik a megfelelő intézkedések végrehajtását és a Tisza balpartján elhelyezett 18. dandár visszavonását a Duna—Tisza közére.¹⁵³ Ez a módosítás abból származott, hogy Románia szintén igényt tartva a Bánát területeire, semmiképpen sem akart beleegyezni abba, hogy ezeket a területeket a magyar egységek szállják meg. Ezért a berlini román követ Antonescu nevében április 4-én közölte Ribbentroppal, hogy amennyiben a magyar csapatokat a Tiszától keletre a Jugoszlávia elleni hadjárat során bevetik, a román hadsereg támadást fog indítani a magyar alakulatok ellen. Egyben döntést kért arra a kívánságra vonatkozólag, hogy a Bánátot román csapatok szállhassák meg.¹⁵⁴ A román lépéssel egyidejűleg a Wehrmacht hadművelleti osztálya számára készített időrendi utasításban, amely a balkáni hadjáratot három szakaszra osztotta fel, a magyar csapatok támadásának megindulását a második szakaszba sorolták be, Horthy kéréseinek megfelelően április 14-i dátummal.¹⁵⁵

¹⁵² Uo. 264. sz. irat. 451. l.

¹⁵³ Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*. Wiesbaden 1954. 151. l.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals*. Washington X. The High Command Case. 924. l.

Külpolitikai vonatkozásban még egy fontos esemény történt április 5-én. A londoni magyar követ újabb táviratot küldött, amely az angol kormány utolsó hivatalos figyelmeztetését tartalmazta. Cadogan, hivatkozva értesüléseire, a Magyarországon átvonuló német csapatokról, nyomatékosan megismételte, hogy ha a magyar kormány országa területét a Jugoszlávia elleni támadás felvonulási bázisává engedi át, Magyarországot megszállt területeknek fogja minősíteni az angol kormány és megszakítja a diplomáciai kapcsolatot; ha pedig a támadásban is részt vesz, szövetségeseivel együtt hadat üzen.¹⁵⁶ Ez a figyelmeztetés a magyar kormányt már nem befolyásolta. A sajtó, a rádió, az ellenforradalmi rendszer egész propagandagépezete éles Jugoszlávia ellenes kirohanásokkal, a magyar kisebbség üldözéséről szóló rémhírekkel a támadás közvetlen előkészítésének szolgálatában állt.

Április 5-én a késő délutáni órákban Himer közölte a vezérkari főnökkel, hogy az eredeti tervektől eltérően a német támadás már másnap, 6-án megindul,¹⁵⁷ mivel a szükségessé vált előkészületek megtörténtek és a német hadvezetés érdekei a balkáni akció lehető leggyorsabb befejezését kívánja. Jugoszláviával a hírzárlat a mai nappal beállt, a határozat 6-án reggel lép életbe.

1941. április 6-án a reggel 5^h15 perckor a német—jugoszláv határszakaszra felvonult Wehrmacht alakulatok megindították a támadást Jugoszlávia ellen. Ezzel egyidejűleg Magyarországon is megtörtént az első háborús intézkedés. A honvédelmi miniszter az egész ország területére elrendelte a légvédelmi készültséget és az elsötétítést.¹⁵⁸ Budapest fényei április 6-án este már nem villantak fel.

Másnap, április 7-én a Balatontól délnyugatra a német csapatok Magyarországot területéről is megindították a támadást. A német táma-

¹⁵⁶ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 574—575. l. Cadogan üzenetét április 6-án Bárdossy ismertette a budapesti német követtel. Egyúttal elmondta, hogy O'Malley budapesti angol követ is felkereste és kifejtette, milyen katasztrófális következményekkel járna Magyarország számára, ha résztvenne Jugoszlávia megtámadásában. Bárdossy az angol követ megjegyzéseit visszautasította és cinikusan kijelentette, hogy Magyarország magatartása Jugoszláviával szemben még nincs tisztázva. — *DGFP*. XII. 287. sz. irat. 483—484. l.

¹⁵⁷ Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. 1. sz. 13. l.

¹⁵⁸ Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas*. Anonymus, Budapest 1945. 331. l.

dás megindulása után nem sokkal néhány jugoszláv repülőgép jelent meg Pécs, Szeged és más magyar városok felett és bombákat dobott e városok repülőtereire, amelyeket a német légi erők a támadás bázisául használtak fel. A jugoszláv gépek akciója alkalmat adott a háborús hangulat hisztérikus felfokozására. A sajtófőnök utasította a lapok főszerkesztőit, hogy „a legnagyobb felháborodás hangján” tiltakozzanak.¹⁵⁹ Bárdossy a bombázást szerette volna felhasználni arra, hogy a nyugati hatalmak előtt a bekövetkezendő magyar támadásért a felelősséget Jugoszláviára hárítsa, mondván, hogy Magyarországot agresszió érte. Ezért sürgős táviratot küldött Barczának, hogy azonnal intézkedjen és küldjön tiltakozó jegyzéket az angol kormányhoz a légitámadásról.¹⁶⁰ Ez a mesterkedés azonban már nem sokat segített. 1941. április 7-én délután a londoni magyar követet a Foreign Office-ba hívták, ahol a vezértitkár közölte vele: Mivel a német csapatok magyar területről megtámadták Jugoszláviát, az angol kormány kénytelen a diplomáciai viszonyt Magyarországgal megszakítani.¹⁶¹

A szakítás Nagy-Britanniával tehát bekövetkezett. A Bárdossy-kormányt ez azonban már nem zavarta. Jellemző, hogy az angol kormány lépése a magyar külügyminisztériumban csupán egy nevetésgesen kicsinyes reakciót váltott ki. Amikor ugyanis O'Malley angol követ a diplomáciai kapcsolat megszakítása után a követség személyzetével együtt elhagyta Magyarországot, hogy a Szovjetunió keresztül visszatérjen hazájába, a magyar külügyminisztérium figyelmen kívül hagyva minden ilyen esetre szóló diplomáciai jogszabályt, és megsértve a nemzetközi udvariasság elemi követelményeit, a különvonat költségeit, amely Budapestről a szovjet határig szállította az angol diplomatákat, az angol követtel „bosszúból” megfizettette.¹⁶² Barcza joggal jegyezte meg ezzel kapcsolatban összefoglaló jelentésében, hogy ez a durva udvariatlanság üzletnek is nagyon rossz volt, mert Budapestről Kőrösmezőig egy különvonat költségei jóval kisebbek voltak, mint a magyar követség egész sze-

¹⁵⁹ Uo. 333. l.

¹⁶⁰ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 557. l.

¹⁶¹ Uo. 578. l. Egyidejűleg a budapesti angol követ is átnyújtotta Bárdossynak kormánya jegyzékét a diplomáciai kapcsolatok megszakításáról. O. L. Küm. *pol.* 1941—2/7—2355.

¹⁶² Barcza összefoglaló jelentése. — O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 494—495. l.

mélyzetének utiköltsége — amelyet ezek után az angol kormány is megfizetett — Londonból Kanadán és New Yorkon át Lisszabonig.¹⁶³

A német támadás megindulása után, bár az előkészületek gyors iramban folytak, a németek egyre jobban sürgették a magyar hadsereg beavatkozását. Április 9-én Erdmannsdorff felkereste Bárdossyt, és miután bejelentette, hogy Berlinbe rendelték jelentéstétel végett, közölte, hogy a német kormány „nem mintha sürgetni akarná”, de tudni szeretné, milyen időpontban gondolják Magyarország aktív részvételének bekövetkeztét. Bárdossy, akit meglepett a német demars, hiszen az indulás napját az OKW időrendi táblázata 14-ében jelölte meg, a korábbi megállapodásokra hivatkozva, megismételte, hogy amíg Horvátország elszakadása be nem következik, „a magyar kormány számára úgyszólván lehetetlen az, hogy a jugoszláv királyságot megtámadja, vagy hogy az ellene megindított katonai akcióban résztvegyen.”¹⁶⁴

Délelőtt Erdmannsdorff még csak kérdezt, délben Himer tábornok már követelt. Az OKH összekötő tábornoka kihallgatásra jelentkezett Horthynál. Miután átadta Hitler levelét, közölte vele, hogy vezérkara, tekintettel a német csapatok gyors előnyomulására, a magyar hadsereg támadását függetlenül attól, hogy a felvonulás még nem fejeződött be, április 12-én kívánja. Horthy egyetértését fejezte ki és a közlést tudomásul vette.¹⁶⁵

Másnap, április 10-én Ribbentrop kérette magához a berlini magyar követet és újból sürgette Magyarország hadbalépését. Csodálkozását fejezte ki, hogy a magyar kormány még nem szakította meg Jugoszláviával a diplomáciai kapcsolatokat. S bár akceptálta Sztójaynak azt az érvét, hogy ezt a lépést a magyar kormány taktikai okokból az utolsó pillanatokra tartja fenn, ismételten kijelentette: Németország üdvözlé, ha a magyar kormány Jugoszláviával a diplomáciai érintkezést mielőbb megszakítaná. Ribbentrop elmondta Sztójaynak Horvátország elszakadásával kapcsolatban, hogy Pavelić a kellő időben a helyszínen lesz és együttműködik Kvaternikkel. Ezután újból hangsúlyozta a gyors és erélyes cselekvés szükségességét Magyarország részéről is, mert „a

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Napijelentés Bárdossy és Erdmannsdorff 1941. április 8-i megbeszéléséről. — Uo. 578—579. l.

¹⁶⁵ DGFP. XII. 306. sz. irat. 509. l.

Jugoszlávia elleni fellépés morális volta kétséget kizáróan igazolt... Oly előnyös, hogy minden aggály alaptalan". A beszélgetés végén nyilván nem minden célzatosság nélkül megjegyezte: „Kétséget nem szenved, hogy ha Anglia győzött volna a Balkánon, kíméletlen lett volna Magyarországgal szemben”.¹⁶⁶

A német részről megnyilvánuló türelmetlenség okait vizsgálva Magyarország hadbalépésének mielőbbi kierőszakolását illetően, önként vetődik fel a kérdés, miért volt vajon Németországnak oly fontos, hogy a magyar hadsereg támadása Jugoszlávia ellen minél előbb bekövetkezzen? Az egyetlen indító ok valóban az lett volna, hogy a német hadvezetés oly nagy jelentőséget tulajdonított a magyar támadásnak, amely lényegesen meggyorsította volna Jugoszlávia katonai összeomlását és kapitulációját? S ezért tartotta szükségesnek az eredetileg 14-re tervezett támadás megindítását már 12-én, be sem várva a magyar hadsereg felvonulásának befejezését? A balkáni frontokon április 10-ig kialakult katonai helyzetet figyelembevéve ezt a feltevést el kell vetnünk. A jugoszláv hadsereg, amelyet a vártnál korábban ért a német támadás, oly időpontban, amikor a védelmi készültség még nem fejeződött be, április 10-ig már jelentős vereségeket szenvedett. A német alakulatok gyors előrenyomulása Jugoszláviában és Görögországban (ahol többek között már 10-én elérték a görög—albán—jugoszláv határ találkozásánál fekvő Florina városát) még a német katonai szakértőket is meglepte.

Négy nappal a hadjárat megindítása után — éppen a várakozást is felülmúló sikerek miatt —, a német hadvezetés számára a magyar támadás *katonailag* már nem bírhatott nagy jelentőséggel. A németek türelmetlenségének igazi indító okait felfogásunk szerint tehát nem a katonai, hanem a politikai tényezőkben kell keresni. Hitlert, aki sohasem nézte jó szemmel a magyar uralkodó osztályok kétarcú politikai vonalát, Teleki öngyilkossága, a magyar kormány meggondolásai és feltételei, a mozgósítás körüli kisebb-nagyobb huzavona, meglehetősen gyanakvónvá tette. A kialakult helyzetben joggal lehetett tartani attól, hogy Jugoszlávia összeomlása bekövetkezik, még mielőtt a magyar hadsereg az eredeti tervek szerint megindulna. S ebben a helyzetben az a lehetőség és elképzelés is megvalósulhatott volna — amely nyilván a

¹⁶⁶ Sztójay 1941. április 11-i jelentése. — O. L. Küm. res. pol. 1941—16—198.

németek előtt sem volt ismeretlen — hogy a magyar hadsereg csak az összeomlás után vonuljon be a magyarlakta területekre, nem katonai, hanem csak közigazgatási és rendőri feladatokra. Vagyis, hogy Magyarország a tényleges háborús konfliktuson kívül maradhatott volna. Az eseményeket és azok összefüggéseit vizsgálva úgy tűnik, nem alaptalan azt állítani, hogy Hitler ezt az eshetőséget —, amely továbbra is teret adhatott volna Magyarországnak —, akarta mindenképpen megakadályozni. Ezért sürgette Magyarország diplomáciai kapcsolatainak megszakítását Jugoszláviával, ezért követelte a magyar hadsereg támadásának mielőbbi megindulását.

Hitler gyanakvására azonban a magyar kormány hamarosan rációzott. Április 10-én este a zágrábi magyar konzul táviratot küldött Bárdossynak, s ebben közölte, hogy a németek által elfoglalt fővárosban Kvararnik német ügynök „önálló és független” államnak kiáltotta ki Horvátországot.¹⁶⁷ A formális indok a támadásra ezzel megszületett, ütött a cselekvés órája. Magyarország uralkodó körei most már egy pillanatig sem késedelmeskedtek. Horthynak és Bárdossynak eszébe sem jutott, hogy április 12-ig a németek által megszállt időpontig várjanak. Néhány óra elegendő volt a támadás megindítására.

Éjjel féltizenegy órakor Bárdossy rendkívüli Minisztertanácsot hívott össze, hogy határozzanak az újonnan kialakult helyzetben.¹⁶⁸ Ismertette a zágrábi konzul táviratát, kijelentve, hogy a horvátországi események „lehetővé teszik, hogy oly módon és akkor vegyünk részt a katonai akcióban, amikor Jugoszlávia mint államalakulat megszűnt, s ennek folytán teljes akciószabadságunkat visszanyertük”. Ezek után közölte a kormánnyal, hogy Horthy rendelkezése a magyar csapatok még az éjszaka folyamán megindulnak, és felolvasta a nemzethez intézendő kormányzói proklamációt, amelyet Keresztes-Fischer Lajos főhadsegéddel együtt fogalmazott meg a minisztertanács ülés előtt.¹⁶⁹ Minden sora az igazság szemérmetlen elferdítését jelentette. „Az új belgrádi kormány — hangzott a kiáltvány — katonai erőket vonultatott fel határainkon, s ezzel szemben Magyarország csak akkor tett védelmi intéz-

¹⁶⁷ *A Bárdossy per.* Budapest 1945. 61. l.

¹⁶⁸ A Minisztertanács üléséről lásd *O. L. Mt. jkv. 1941.* április 10., valamint *O. L. Filmtár. Szálasi per. Hóman naplójegyzései.*

¹⁶⁹ *O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat.* 581. l.

kedéseket, amikor sorozatos légitámadások érték az ország területét és határainkon betöréseket kíséreltek meg, ami ellen kormányom hiába tiltakozott.” A támadást azzal indokolta, hogy az önálló Horvátország megalakulásával „Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott”. A kiáltványt, bár a kormány minden tagja tudta, hogy egyetlen mondata sem igaz, a Minisztertanács egyhangúlag jóváhagyta. A főhadsegéd ezután bemutatta Horthy első hadparancsát: felszólította a hadsereget, hogy „az ezeréves déli határig” nyomuljon előre. Az ülés végén Bárdossy bejelentette, hogy a kormány határozata alapján, Pavelič megérkezése után a horvát államot Magyarország azonnal elismeri.

Werth Henrik vezérkari főnök még a minisztertanácsi ülés közben megtette a szükséges intézkedéseket; ezek alapján a hajnali órákban a támadó magyar alakulatok előőrsei átlépték a jugoszláv határt. A támadás megkezdődött. Bárdossy még 10-én éjszaka ismertette a budapesti német követtel a kormány határozatait. Reggel pedig táviratozott Berlinbe Sztójaynak, hogy haladéktalanul közölje Ribbentroppal a következőket: „Mihelyt legelső hírek vétele után értesültünk arról, hogy bekövetkezett az a helyzet, amitől akcióbalépésünket függővé tettük, kormányzó Úr Ófóméltósága magyar katonai műveletek megkezdését azonnal elrendelte”.¹⁷⁰ Majd pedig körtáviratot küldött a magyar követéseknek arról, hogy a kormány a magyar—jugoszláv örökbarátsági szerződést hatálytalannak tekinti, mert „Horvátország kikiáltotta függetlenségét és ezzel Jugoszlávia megszűnt létezni”.¹⁷¹ 11-én délelőtt összeült a Felsőház külügyi bizottsága is; tagjai egymást túllicitálva bizonygatták a Jugoszlávia elleni támadás jogosságát és mentették fel álszent módon az ellenforradalmi Magyarországot az erkölcsi felelősség alól.¹⁷²

A demokratikus világközvélemény mély felháborodással értesült Magyarország támadásáról, és a magyar kormány minden jogi mesterkedése dacára sem adott feloldozást az árulás, a gyaláttatos hitszegés vádjá alól. A Jugoszlávia elleni agresszió tovább fokozta Magyarország nemzetközi elszigetelődését. A Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosa április 12-én kormánya nevében kijelentette Kristóffy követnek:

¹⁷⁰ O. L. Küm. res. pol. 1941—16—193.

¹⁷¹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 581. 1.

¹⁷² A felsőház külügyi bizottságának április 11-i üléséről készült jegyzőkönyv. — O. L. Küm. res. pol. 1941—16—247.

„A szovjet kormány nem helyeselheti a magyar kormány elhatározását és azt, hogy a magyar csapatok bevonultak Jugoszlávia területére. A szovjet kormányra különösen az tett rossz benyomást, hogy Magyarország ugyanazt a Jugoszláviát támadta meg katonailag, amellyel négy hónappal ezelőtt örökbarátsági szerződést kötött.”¹⁷³ Egyidejűleg a Tass nyilatkozatot adott ki, s rendkívül éles hangon ítélte el a Jugoszlávia ellen indított magyar támadást.¹⁷⁴

Az Egyesült Államok álláspontját a washingtoni magyar követ távirata így összegezte: „Magyarország lépését általunk kifejtett indokok dacára, itt szerfelett aggályosnak tartják, annál is inkább, mert Amerika el van határozva háborúba belépni és addig nem tágítani, amíg Németországot le nem győzte.”¹⁷⁵ Roosevelttel április 16-án a semlegességi törvény alapján Magyarországot Jugoszláviával szemben hadviselő félnek nyilvánította.¹⁷⁶

Az angol külügyminisztériumban a magyar hadsereg támadása után közölték a magyar követtel — aki a diplomáciai kapcsolat megszakítása után két hétig még Londonban maradt —, hogy „az angol kormány azon tényből, hogy a magyar hadsereg a németekkel együtt egy oly államot támadott meg, mellyel nemrég örökös barátsági szerződést kötött, kénytelen azt megállapítani, hogy Magyarország nyíltan és saját elhatározásából, tehát a kényszer legcsekélyebb jele nélkül, aktívan állott Anglia ellenfelei mellé”. Amikor Barcza megkérdezte, hogy azt jelenti-e ez, hogy Anglia részéről most már a hadüzenettel is számolni kell, Cadogan vezértitkár igennel válaszolt, de hozzátette, a kérdés még nincs véglegesen eldöntve.¹⁷⁷

Az angol hadüzenet mégsem következett be. Ennek történetéről Barcza azt állítja, hogy amikor az angol külügyminisztériumból eltávozott, titkos közvetítője útján egy memorandumot juttatott el Churchillhez, amelyben megpróbálta az angol miniszterelnököt meggyőzni arról, hogy mivel politikailag sohasem állott fenn semmiféle egyenes konfliktus Anglia és Magyarország között, ezért sem jogi, sem politi-

¹⁷³ O. L. Mt. jkv. 1941. április 13.

¹⁷⁴ O. L. Küm. res. pol. 1941—24—204.

¹⁷⁵ O. L. Küm. res. pol. 1941—16.217.

¹⁷⁶ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 586. l.

¹⁷⁷ Barcza összefoglaló jelentése. — Uo.

kai kényszerűséget nem lát arra, hogy Anglia hadat üzenjen Magyarországnak. Churchill a memorandum elolvasása után érveit elfogadta és megüzente neki: bár az angol kormány elítéli a magyar támadást, addig míg a magyar csapatok nem kerülnek hadszíntéren az angol csapatokkal szembe, hadüzenetet nem küldenek Magyarországnak.¹⁷⁸

Április 16-án ment a magyar követ búcsúlátogatásra Eden angol külügyminiszterhez. Eden ez alkalommal felszólította Barczát, hogy visszatérve Budapestre, közölje kormányával: „Az angol kormány egészen a legutóbbi időkig mindig arra törekedett, hogy megértse azt a kétségkívül nehéz helyzetet, melyben az ön kormánya kül- és belpolitikailag volt. Ennek a megértésnek nem egy tanújelét adtuk. Most azonban önök Anglia szövetségese elleni bázisul átengedték országukat Anglia ellenfelének és egyszersmind vele majdnem egyidejűleg megtámadták azt az országot, mellyel alig négy hónapja barátsági szerződést kötöttek. Ez örökös szégyene marad Magyarországnak. Ha egy ország már nem ura akaratának és függetlenségéről önként lemond, akkor legalább nem köt barátsági szerződést, melyet azután megszeg. Mondja meg otthon azt is, hogy erre majd Anglia a békekötéskor vissza fog emlékezni.” Mindehhez még hozzátette: „Teleki volt az utolsó, akiben még bízunk, azokkal, akik ma hatalmon vannak, nem fogunk soha többé szóbaállni.”¹⁷⁹

A támadó magyar hadsereg rövid idő alatt teljesítette a számára kiszabott feladatokat s április 14-ig birtokba vette a Bácska vidéket, a Baranyai háromszöget, majd a Muraközt is. A magyar csapatok délvidéki bevonulása, noha katonai ellenállásba alig ütközött, együtt járt az ott élő délszláv nemzetiségű és zsidó származású lakosság elleni terrorhadjárattal, amelynek 2300 áldozata lett néhány nap alatt.

A magyar hadsereg részvétele a Jugoszlávia elleni hadjáratban a Dráva—Duna vonal eléréseivel nem fejeződött be. A Wehrmacht főparancsnoksága nevében Jodl tábornok ugyanis még április 12-én kérte a magyar vezérkari főnökséget, hogy a gyorshadtest két motorizált dandárja lépje át a Duna vonalát és vegyen részt a további hadműveletekben,

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Uo.

együttműködve a német páncélos erőkkel Szarajevó irányában.¹⁸⁰ A magyar vezérkar örömmel üdvözölte a német kérést. László ezredes a hadműveleti osztály vezetője azt ajánlotta a német összekötő törzsnak, hogy Hitler ez ügyben levéllel forduljon személyesen Horthyhoz, mert a magyar hadsereg további felhasználásához a Minisztertanács jóváhagyása szükséges. Werth viszont még az nap egy memorandumot írt a kormány számára, s azt fejtegette, miért tartaná fontosnak a magyar hadműveletek folytatását a Dráva—Duna vonal elérése után is, a várható német kérésnek megfelelően. Werth legfőbb érve, ami egyben rátapintott a németek igazi céljára is, a következő volt: „Magyarország katonai szövetség keretében elfogadta a német legfelsőbb katonai vezetést. A vezérőrk akarattól jövő irányítást tehát nekünk teljes mértékben el kell fogadni, nehogy a koalíciós háború legtöbbjének hibájába essünk: egyéni célok keresésével kockáztassuk az egész sikerét.”¹⁸¹

Hitler levelét Werkmeister követségi tanácsos április 13-án nyújtotta át Horthynak,¹⁸² aki a kérést nem utasította el, bár jól tudta, hogy ez az akció erkölcsileg teljesen kihúzza a talajt legfőbb indokai alól, miszerint a Jugoszlávia elleni háborúba csak a magyar lakosság védelme miatt avatkozott be. A Minisztertanács április 13-án délután foglalkozott a német felszólítással. Bárdossy a német kérés teljesítése mellett foglalt

¹⁸⁰ Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai*. *Hadtörténelmi Közlemények* 1962. 1. sz. 15. l.

¹⁸¹ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 585. l.

¹⁸² *DGFP. XII. 334. sz. irat. 538. l.* A levél szövege a következő: Your Highness: In all haste I would request Your Highness to permit:

1. The mass of the Hungarian Army, because it is no longer needed for the further operations against Serbia, to be held back on the general line, Drava—Danube;

2. The motorized corps, consisting of the 1st and 2nd Motorized Brigades to continue to participate in the operations of the German motorized units within the framework of the German Army.

The general collapse of the Yugoslav State may even today be considered a definite fact. I think this is the best Easter present for all of us.

I shall very shortly communicate my views to Your Highness in a somewhat longer report, among other things, on those points that you were kind enough to mention to Grand Admiral Reader.

With best regard,

Yours, etc.

Adolf Hitler.

állást, hozzátéve, hogy a magyar kormány nyugodtan teljesítheti ezt a követelést, hiszen Jugoszlávia várható kapitulációja miatt megvalósítására valószínűleg már nem is kerül sor. Keresztes-Fischer és Bánffy földművelésügyi miniszter az elutasítás álláspontján voltak. Végül is a kormány többi tagjával együtt megszavazták a német kérés teljesítését, mivel Bárdossy a német—magyar viszonyban bekövetkezhető súrlódásokra hivatkozva egységes döntést kívánt.¹⁸³ A megállapodások értelmében kijelölt alakulatok az eredetileg kitűzött vonal elérése után át is keltek a Dráván, de aktív harcra már nem bocsátkoztak, mert április 17-én a túlerőnek ellenállni nem tudó jugoszláv hadsereg kapitulált.

A Jugoszlávia elleni támadás katonai része ezzel befejeződött. Következett a koncon való osztozkodás még sötétebb fejezete. Hitler, amikor előkészítette Magyarország bevonását a Jugoszlávia elleni agresszióba — mint láttuk — nem fukarkodott a területi ígértekkel. A Bácska és a Bánát Magyarországnak juttatása nemcsak Horthynak küldött üzeneteiben szerepelt, hanem a 25-ös számú hadművelleti utasításban is, amely a Jugoszlávia elleni támadás direktíváit tartalmazta. A magyar kormány Hitler „elvi ígéretei” alapján igényt tartott minden olyan Jugoszláv területre a támadás áraként, amely 1918 előtt a szoros értelemben vett Magyarországhoz tartozott, tehát a Dráva és a Duna vonalával egészen a román határig bezárt részekre. Horthy ennek megfelelően hadparancsában a „történelmi határok” elérését tűzte ki célul. Nem sokkal a magyar támadás megindulása után azonban kiderült, hogy Hitlernek esze ágában sincs ígéreteit maradéktalanul teljesíteni.

A Wehrmacht számára készült április 12-i utasítás Jugoszlávia feldarabolásáról Magyarországra vonatkozóan leszögezte: az a terület, amely a Dráva és a magyar határ keresztezési pontja, továbbá a Tisza és a Duna összeömlési pontja között fekszik, visszatér Magyarországhoz. A Tiszától keletre eső rész Németország védnöksége alá kerül. A Mura vidékkel kapcsolatban (mind a Murán túli területet, mind a Muraközt a hadműveletek során a magyar hadsereg szállta meg) az utasítás megállapította, hogy a Murán túli területek Magyarországhoz csatolását a szárazföldi hadsereg parancsnoksága fogja szabályozni.¹⁸⁴

¹⁸³ O. L. Mt. jkv. 1941. április 13.

¹⁸⁴ *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International*. Nürnberg 1946. XXVII. P. S. — 1195. sz. dokumentum. 60—62. l.

A magyar támadás megindulásával egyidejűleg már olyan hírek érkeztek a magyar kormányhoz, amelyek a Bánát kérdésében Németország kétszínűségét és Románia igényeit jelezték.¹⁸⁵ A hírek ijedelmet és megdöbbenést keltettek a vezető katonai és politikai körökben. Bárdossy ezért április 11-én sürgős táviratot menesztett a berlini magyar követségre, s hivatkozva Hitler különböző ígéreteire, utasította Sztójayt: Megfelelő formában közölje a német külügyminiszterrel, hogy „Magyarország egész Bánság és egész Bácska területére igényt tart. Ebben a tekintetben bizalommal épít Hitler kijelentéseire. Indokolt volna ezért román fészkelődést kellő időben nyomatókosan leinteni, nehogy román kormányban hamis remények keletkezzenek, ami nemcsak nehézségekre, de esetleg összeütközésekre vezetne.”¹⁸⁶

Sztójay a távirat vétele után azonnal a Wilhelm-Strassera sietett. Lépésének eredményei azonban csak fokozták az idegességet Budapesten, nemhogy megnyugtatólag hatottak volna. Weizsäcker államtitkár ugyanis ahelyett, hogy megerősítette volna a korábbi ígéreteket, egyszerűen feljegyzést készített a hallottakról, s arról faggatta a követet, hogy a magyar csapatok egyes alárendelt parancsnokok utasítására vajon nem lépték-e át a Tisza-határt kelet felé? „Ich warne davor” — tette hozzá.¹⁸⁷

Weizsäcker magatartása több mint gyanús volt, amit csak alátámasztott a berlini követ azon értesülése, hogy a jugoszláviai Bánát egy részét Romániának szánták és a Mura vidéket sem kívánják teljesen Magyarországhoz csatolni.¹⁸⁸ Április 13-án új távirat ment ezért Berlinbe. Bárdossy arra emlékeztetett, hogy Hitler április 5-i levelében „Wiederherstellung des ungarischen Rechtes”-ről beszélt, s így a magyar kormány területi igénye „írásbelileg is le van rögzítve.”¹⁸⁹

A gyanú nem volt alaptalan, Sztójay értesülései nem voltak légbőlkapottak. Április 14-én a déli órákban a budapesti német követ felkereste Bárdossyt, s előadta, hogy utasítást kapott a következők kijelentésére:

¹⁸⁵ O. L. Küm. res. pol. 1941-27-182, 196, 197.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ O. L. Küm. res. pol. 1941-27-202. Valamint DGFP. XII. 321. sz. irat. 525. l.

¹⁸⁸ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 714. l.

¹⁸⁹ O. L. Küm. res. pol. 1941-27-205.

A magyar hadvezetőség kérte a német hadvezetőséget, hogy a Bánát Jugoszláviához tartozó területéből a Vranjevo-Nagykikinda vonaláig vagy legalább az Aranka folyóig terjedő részt megszállhassa. Ugyanezt kérte a Dráva és a Mura között, valamint a Murától északra fekvő területek tekintetében. Az első kérésnek a német hadvezetőség nem tehet eleget, mivel a német kormány ígéretet tett a román kormánynak, hogy a Bánát jugoszláviai részét a német hadsereg szállja meg. Szükség volt erre azért is, hogy Magyarország és Románia között minden összeütközés lehetőségét kizárják. A megszállás feladatait a 41. német hadtest látja el. Erdmannsdorff mindehhez vígasztalásként még hozzátette: Felhatalmazása van annak kijelentésére, hogy „a Jugoszláviához tartozott Bácság német megszállása semmiféle állásfoglalást nem jelent a későbbi magyar igények tekintetében”.¹⁹⁰ A Drávától északra eső területek magyar megszállásához a német hadvezetőség hozzájárul, de a magyar kormánynak tudomásul kell vennie, hogy „e terület végleges odaitélése egy későbbi rendezés számára van fenntartva” — fejeződött be a német követ szóbeli jegyzéke.

Bárdossy megrökönyödve hallgatta végig Erdmannsdorff közléseit. „Bizonyos meglepetéssel hallom — válaszolta —, hogy a birodalmi külügyminiszter utasításában a Bánát eddig jugoszláv részére vonatkozóan „későbbi” magyar igényekről van szó.” A követnek tudnia kell — folytatta —, hogy Hitler Sztójay útján azt üzenté a Kormányzónak; a Jugoszlávia ellen meginduló katonai akció alkalmat ad Magyarországnak az egész Bácska és Bánát jugoszláviai részének visszanyerésére. Ezért nem lehet később támasztható igényekről beszélni, hanem olyan igényekről, „amelyeket állandóan fenntartottunk, amelyeket a birodalmi vezér és kancellár kifejezetten elismert, s amely igények érvényesítésére a Kormányzó Úr Ő Főméltóságát felhívta”. Ez alkalommal is hivatkozott Hitler április 5-i levelére, majd kérte Erdmannsdorffot, jelentse a főhadiszálláson, hogy a magyar kormány igényét az egész jugoszláviai Bánátra kétségtelennek és megtámadhatatlannak tartja.¹⁹¹

¹⁹⁰ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—27—218. Bárdossy feljegyzése a német követtel folytatott megbeszélésekről. Az Erdmannsdorffnak küldött utasítás szövegét, amely megegyezik Bárdossy feljegyzésével, lásd *DGFP. XII. 340. sz. irat.* 548. l.

¹⁹¹ Uo. 344. sz. irat. 551. l.

Némileg enyhébb álláspontot foglalt el a Drávától északra eső területekkel kapcsolatban. Kijelentette ugyan, hogy a magyar kormány igénye „itt is kétségtelen”, de hozzátette, mivel a Muraközre a horvát kormány is igényt tart, e terület jövőbeni hovatartozása kérdésében nem foglal el merev álláspontot és hajlandó a megalakult horvát állammal tárgyalásokba bocsátkozni.

A német követ végighallgatva Bárdossyt csak annyit jegyzett meg, hogy Ribbentrop nem vett részt azon a beszélgetésen, amelyet Hitler a magyar honvédelmi miniszterrel és a berlini követtel folytatott.¹⁹² Ez a kijelentés különösen nyugtalanította Bárdossyt, ezért késedelem nélkül táviratozott Sztójaynak s hangsúlyozta, hogy a kérdés tisztázására rendkívül fontos és közvetlenül a követre hárul, mint aki Hitler szóbeli üzenetét átvette és a magyar kormánynak tolmácsolta. Amennyiben a Bánátra vonatkozó magyar követelés jogosságát másként nem sikerül minden kétséget kizáróan tisztázni — szólt az utasítás —, akkor Sztójaynak közvetlenül Hitlerrel kell tárgyalnia.¹⁹³ Még ugyanezen a napon összehívták a Minisztertanácsot is; ott a kormány egyes tagjai, köztük Keresztes-Fischer belügyminiszter, tiltakozást javasoltak.¹⁹⁴

Április 15-én Sztójay jelezte, hogy Hitlernél sürgős kihallgatást fog kérni.¹⁹⁵ Hitler és Ribbentrop időközben azonban Berlinből visszautaztak a főhadiszállásra, Münchenkirchenbe, ahol Mussolinivel folytattak tárgyalásokat Jugoszlávia végleges felosztásáról.¹⁹⁶ A magyar követ ily módon egyelőre kénytelen volt megelégedni a külügyi államtitkár-nál teendő látogatással, április 17-én. Sztójay ez alkalommal írásos fel-

¹⁹² O. L. *Küm. res. pol.* 1941—27—207.

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ O. L. *Mt. jkv.* 1941. április 14.

¹⁹⁵ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—27—211. Sztójay javasolta, hogy a Bánát kérdését esetleg egy kormányzói levéllel tisztázzák, amelyet ő személyesen adna át Hitlernek. Levéltervezetet is készített, amely utalt Hitler korábbi ígéreteire. Hangsúlyozta, hogy a baranyai háromszög és a Bácska már magyar megszállás alatt van, s csak a Bánát megszállása van hátra. Végül feltette a kérdést, mikor kerülhet sor e terület bekebelezésére. Ezt a megoldást Bárdossy elvetette és megállapodott a követtel abban, hogy a Bánát kérdését személyesen tisztázza Hitlerrel. — O. L. *Küm. res. pol.* 1941—27—214, 216.

¹⁹⁶ A tárgyalásokra vonatkozóan lásd *Ciano's Diplomatic Papers*. London 1948. 434—439. l.

jegyzést adott át az államtitkárnak, amelyben ismertette az Erdmannsdorff — Bárdossy megbeszélés tartalmát és kijelentette, hogy a magyar kormány szükségesnek tartja leszögezni: A Bánát kérdésében félreértés forog fenn. Részletesen igyekezett Weizsäcker emlékezetébe idézni Hitler ígéreteit a „történelmi határok visszaállításáról”. Hangsúlyozta, Horthy március 28-i levelében azért nem foglalta írásba Hitler ígéreteit, mert nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy nem bízik a szóbeli üzenetben.¹⁹⁷ Sztójay arról is panaszkodott, hogy a berlini román követség olyan híreket terjesztenek, mintha a Bánát kérdésében már meglenne a döntés, amely a Bánát nagyobb déli részét Romániának ítéli, s a megszállásra is sor kerül egy héten belül. A román igényeket tarthatatlannak és jogosulatatlannak nevezte.

Weizsäcker nem vonta ugyan kétségbe azt, amit a követ Hitler üzenetéről mondott, de nem is erősítette meg. A román hírekkel kapcsolatban viszont leszögezte, hogy a Bánát kettéosztásáról szó sem volt.¹⁹⁸

A megbeszélés után a követ némi nyugtalansággal táviratozta Budapestre: „Benyomáson az, hogy államtitkár a kérdés megértéssel kezeli, de ebből még egyelőre nem lehet konkrétumot következtetni. Mindenesetre számolni kell egy erős román akcióval és talán azzal, hogy mégis csak valamilyen kompromisszumra kerül sor.”¹⁹⁹

Bárdossy másnap újabb utasítást küldött a berlini magyar követnek: Mivel a magyar igények elismerésének kérdésében a helyzet még mindig nem teljesen megnyugtató, használjon fel minden lehetőséget és alkalmat annak hangoztatására, hogy a Jugoszláviához tartozott egész Bánát területéhez a magyar kormány „feltétlenül és a végsőkig” ragaszkodik. Szükség esetén Hitler és Ribbentrop előtt jelentse ki, hogy a terület megosztása „a kormányt alig leküzdhető belső nehézség elé állítaná, de ettől eltekintve magát a Kormányzó Úr Ő Főméltóságát is kényes

¹⁹⁷ O. L. Küm. res. pol. 1941—27—217.

¹⁹⁸ Kétségtelen, hogy Hitler nemcsak Horthynak, hanem Antonescunak is célzást tett a Bánát megszerzésének lehetőségére, de konkrét ígéret, vagy döntés Románia javára valóban nem történt. Április 12-én Ribbentrop olyan értelmű utasítást küldött a bukaresti német követnek, hogy a Bánátra vonatkozó esetleges román kérdésre csak annyit válaszoljon: végleges felosztás csak a békeszerződéssel fog megtörténni, addig e terület német megszállás alatt marad. — DGFP. XII. 330 sz. irat. 534—535. l.

¹⁹⁹ O. L. Küm. res. pol. 1941—27—217.

helyzetbe hozná, továbbá kedvezőtenül hatna ki a magyar—német viszonyra”.²⁰⁰

Sztójay találkozója Hitlerrel 1941. április 19-én mégis létrejött. A megbeszélés a német főhadiszálláson, a kancellári szalonkocsiban, Ribbentrop és Hewel jelenlétében folyt le.²⁰¹ A magyar követ panaszos hangon adta elő, hogy „a hadművelet megindítása után kételyek támadtak a Bánát, valamint a Muraköz és a Muravidék tekintetében”, mert a hivatalos német felfogásban „a változás jelei mutatkoztak”.

Hitler mondanivalóját ez alkalommal is támadással kezdte. Sztójay, aki a magyar sérelmekről akart tárgyalni, valószínűleg nagyon meglepődött, amikor a kancellár — még mielőtt egy szót is ejtett volna a Bánátról —, német sérelmekkel hozakodott elő. Felháborodottan közölte, hogy értesülései szerint Újvidéken a magyar csapatok lelőttek több német szárazsú lakost és fosztogatták a német tulajdont. Reményét fejezte ki, hogy a magyar kormány a legszigorúbban fog eljárni az incidens előidézőivel szemben.

Ezután tért csak rá a magyar területi követelésekre. Előljáróban részletesen válaszolt a Jugoszlávia megtámadásakor kialakult helyzetet, a német-román viszonyt. Kijelentette, hogy bár Magyarország történelmi határainak visszaállítását szükségesnek tartja, Antonescu álláspontját is meg kellett értenie, hiszen Románia nagyon lojális volt Németországhoz. Készségesen engedélyezte a német csapatok felvonulását területén és olajjal is ellátja a német hadsereget. Azért kérte a támadás megindulásakor, hogy a magyar csapatok ne lépjk át a Tisza vonalát és ne vonuljanak a Bánátba, mert meg akarta akadályozni a fegyveres konfliktus kirobbanását a két állam között. A hosszú elmefuttatás után felszólította Sztójajt közölje Horthyval: 1. A bánáti probléma megoldását jelenleg nem tartja lehetségesnek, ezért a német csapatok néhány hónapig még megszállva tartják ezt a területet. 2. A vitatott terület Magyarorszáé kell hogy legyen, mihelyt a kedélyek Romániában némileg megnyugodtak, de jelenleg tekintettel kell lennie Antonescúra. Ezért kéri, hogy a magyar kormány néhány hónapig ne feszegetse ezt a kérdést a sajtóban.

²⁰⁰ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—27—219.

²⁰¹ DGFP. XII. 317. sz. irat. 581—586. l. Hewel feljegyzése a megbeszélésről. Lásd még O. L. *Küm. Szent-Iványi kézirat.* 686. l. Sztójay 1941. április 19-i jelentése

Végül Hitler a Muraközre is megjegyezte, hogy a horvátok már reklámlták tőle ezt a területet.

A megbeszélés után a követ azonnal jelentést küldött Budapestre, s a magyar uralkodó körök — mit tehettek mást — a Bánát megszállása helyett megelégedhettek Hitler szépenhangzó ígéreteivel. Bárdossy április 22-én Cianóhoz küldött üzenetében, a magyar kormány álláspontjáról Jugoszlávia felosztását illetőleg még magabiztosan arról írt, hogy a Bácskát, a baranyai háromszöget és a Muravidéket elvileg már Magyarországhoz csatoltnak tekintik és a Bánát kérdése is megoldottnak látszik, bár a végleges rendezéssel még egy kis ideig várni kell.²⁰² S talán éppen abban az órában, amikor Bárdossy ezt az üzenetet fogalmazta, Ribbentrop magához kérte Sztójajt és közölte vele, hogy a Murán túli területekről több határmenti helységnek a Német Birodalom számára való átengedését kéri.²⁰³ A Bánát megszerzésének reményei pedig egyre tovatűnőbbek lettek. Amikor Horthy 1941. április 24-én²⁰⁴

²⁰² O. L. Küm. res. pol. 1941—16—234.

²⁰³ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 686—114. l. A Muravidékkel kapcsolatban más problémák is felmerültek. A Muraközre ugyanis a horvát kormány is igényt tartott. A magyar kormány bizonyos koncessziók fejében (szabad tranzit közlekedés és szállítás a tenger felé, tengeri kikötő stb.) hajlandó lett volna ezt a területet átengedni. Amikor azonban ezeknek a követeléseknek teljesítését horvát részről megtagadták, a Muraközben katonai közigazgatást hoztak létre, amelyet a háború végéig fenntartottak.

²⁰⁴ Macartney, C. A., *October Fifteenth*. II. Edinburg 1956. 13. l. Horthy 1941. április 24-i münchenkircheni látogatásáról nem maradt fenn részletesebb feljegyzés. Néhány későbbi keltezésű diplomáciai irat alapján azonban megállapítható, hogy Horthy nemcsak Jugoszlávia felosztásáról tárgyalt Hitlerrel hanem részletesen kifejtette álláspontját a háború további lehetőségeiről és a Szovjetunió elleni támadás szükségességéről. A berlini magyar követ 1941. június 28-i összefoglaló jelentésében beszámolva arról, hogyan közölte vele Ribbentrop a Szovjetunió megtámadását június 22-én, többek között a következőket írta: „A birodalmi külügyminiszternek utaltam a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának e kérdésben való eddigi vezető szerepére és Ő Főméltóságának a birodalmi kancellárnál f. é. április 24-én tett látogatására, amely alkalommal a Kormányzó Úr bőven kifejtette nézetét fenti tárgyban és amely — mint tudom — teljesen fedte a Führer elgondolását is.” O. L. Küm. pol. 1941—21/28—4259. Arról, hogy milyen nézeteket fejtetett ez alkalommal Horthy, tájékoztatást kaphatunk egy levélfogalmazvány töredékéből, amelyet válasznak szánt Hitler 1941. április 5-i levelére. Ebben az április közepén íródott levéltervezetben Horthy az Anglia elleni invázió helyett a Szovjetunió

a közös Jugoszlávia elleni akció befejező akkordjaként látogatást tett Hitlernél, végleges megegyezést remélve a területi kérdésekben, a Bánátra vonatkozólag még általánosabb és homályosabb ígéreteket kapott, mint valaha.

megtámadását javasolta Hitlernek. „Egy angliai partraszállás ezer veszéllyel járna, és még ha tökéletesen sikerülne is, nem hozna döntést, mert a háború tovább folyrna Kanadából, illetve Washingtonból irányítva, a hatalmas haditengerészetre támaszkodva.

Ha azonban Oroszország kimeríthetetlen természeti kincsei német kézen lennének, a végtelenségig ki lehetne tartani.” (A levéltervezet szövegét közli *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth, Budapest 1963. 962. sz. irat.) A források egybevetése alapján úgy tűnik, hogy a levél nem jutott el a címzetthez. Valószínűleg azért, mert mindent április 24-én Horthy élőszóval előadhatta Hitler főhadiszállásán. Arra vonatkozólag, hogy Hitler az általános egyetértésen túl tett-e célzást a Szovjetunió elleni támadás közeli megindulására, nem rendelkezünk pontos adatokkal, de a későbbi események rekonstruálása arról tanúskodik, hogy ilyen irányú közlés nem hangzott el.

VI. MAGYARORSZÁG BELÉPÉSE A SZOVJETUNIÓN ELLENI HÁBORÚBA

A balkáni hadjárat befejezésével a Szovjetunió elleni támadás megindítása véglegesen napirendre került. 1941. április 30-án Hitler a hadsereg főparancsnokaival tartott értekezleten a támadás megindításának napját véglegesen június 22-ben jelölte meg.¹ 1941 májusában megkezdődött a német hadsereg felvonulásának utolsó szakasza. Ettől az időponttól kezdve a Szovjetunió elleni háború kérdése került a magyar politikai élet előterébe is. A magyar kormánykörök magatartását a Szovjetunió elleni háború kérdésében az ellenforradalmi rendszer külpolitikájának kezdettől fogva alapját képező vad szovjetellenesség határozta meg. Az egész magyar uralkodó osztály nem titkolt örömmel és osztatlan megelégedéssel figyelte a fasiszta Németország előkészületeit a Szovjetunió megtámadására. S mivel német részről 1941 májusáig hivatalosan nem tájékoztatták a magyar kormányt sem a tényleges tervekről, sem a neki szánt feladatokról, egyre sürgetőbben merült fel a kérdés: milyen szerepet játsszon Magyarország ebben a háborúban. A szélsőséges németbarát orientáció képviselői — mindenekelőtt a hadsereg vezérkara — egyértelműen válaszolt: a magyar kormány önként és minél előbb ajánlja fel Magyarország részvételét a Szovjetunió elleni háborúban és tegye meg a megfelelő katonai intézkedéseket, még mielőtt Németország részéről hivatalos felszólítás érkezne.

Werth Henrik vezérkari főnök, 1941 májusától emlékiratok sorozatát küldte a kormánynak, önkéntes felajánkozást követelve. Május 6-án terjedelmes emlékiratban vázolta a német—szovjet viszony várható alakulását, valamint külpolitikai elgondolásait.² Abból kiindulva, hogy Németország a most befejezett balkáni háború után viszonyát a Szovjet-

¹ *Nazi Conspiracy and Aggression*. III. Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. Washington 1946. 539. l.

² *O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat*. 594—599. l.

unióval félreérthetetlenül tisztázni fogja, s ha ez háborúhoz vezet, úgy abban Magyarország részvétele is elkerülhetetlennek látszik, javasolta, hogy a magyar kormány: 1. kössön garanciális és segélynyújtási politikai és katonai szerződést Németországgal. 2. Jusson azonnal elhatározásra a Szovjetunió elleni háború kérdésében. 3. Állapodjon meg a Szovjetunió elleni háborúban való együttműködésre és tisztázza ennek feltételeit olyan megállapodásokban, amelyek a magyar hadművelleti tervek elkészítéséhez szilárd alapot nyújtanak.

Javaslatait azzal támasztotta alá, hogy Németország kétségtelenül Magyarországnak is részt kíván szálni a Szovjetunió elleni háborúban, már csak földrajzi helyzete miatt is, mert a németeknek a háborúhoz szükségük van a Kárpát-medencére. S mint írta: „Ha az együttműködési felszólítást vonakodnának elfogadni, kimutatnánk, hogy csak területéhesek vagyunk, de a biztonságunkat szolgáló harcban az áldozatokból nem akarjuk részünket kivenni.” Werth ez alkalommal is, mint már 1940 tele óta valamennyi jelentésében és emlékiratában az ország biztonságát veszélyeztető „szovjet veszélyről” írt, amely teljesen megváltoztathatja a revíziós szempontokból kedvező katonapolitikai helyzetet.

A vezérkari főnök memorandumára Bárdossy miniszterelnök május 12-én elutasítólag válaszolt, mondván: A garanciális és segélynyújtási politikai és katonai szerződés megkötésére semmi lehetőséget nem lát, egyrészt a két ország közötti potenciális különbségeket tekintve, másrészt, mert nem tartja valószínűnek, hogy a német kormány hajlandó lenne magyar vonatkozásban a háromhatalmi egyezménynél tovább menni. A németek titoktartására hivatkozva, mint amiben a német katonai fölény legfőbb alapeleme rejlik, a megállapodást a Szovjetunió elleni együttműködésre szintén kilátástalannak ítélte.³

A vezérkar Bárdossy válasza után közvetlenül a német vezérkar megbizottaival kezdett tárgyalni a magyar hadseregnek a szovjetellenes háborúban való részvételéről. Május 26-án az OKH összekötő tábornokával folytatott megbeszélést a vezérkar hadművelleti csoportfőnöke a magyar hadsereg felkészülésének szükségességéről, amennyiben a német—szovjet viszony háborúhoz vezet. Néhány nappal később pedig

³ Uo. 599—560. l.

maga Werth tárgyalta Himer tábornokkal. Himer ez alkalommal a magyar hadsereg mozgósítását 20 nap alatt tartotta lehetségesnek és ajánlotta a megfelelő intézkedések sürgős foganatosítását, hogy szükség esetén az időpontot még módosítani lehessen. Himer ugyan hangsúlyozta, hogy megbízás nélkül beszél, de fellépése nagyon is egybeesett a német főparancsnokságnak azzal a május elseji határozatával, amelyben a Magyarországon folytatandó tárgyalások megkezdését a defenzív intézkedések megtételére, május utolsó harmadára jelölte meg.⁴

Meg kívánjuk jegyezni, hogy a Szovjetunió elleni támadás előkészítésével kapcsolatos direktívákban a továbbiakban sem szerepelt Magyarország aktív részvétele. A Barbarossa akció 1941. június elsején kiadott időrendi terve csak annyit említ meg Magyarországról, hogy amennyiben szükségessé válik a magyar és román hadsereg közé egy német egység elhelyezése, június közepe után tárgyalásokat kell kezdeni a magyar kormánnyal a déli hadseregcsoport egy részének felvonulásáról magyar területeken. Az időrendi táblázat pedig június 14-ét jelölte meg a magyar hadseregnek adandó utasításra, a szovjet—magyar határ megerősítése céljából.⁵

A német vezérkar megbízottjaival folytatott tárgyalások után, május 31-én, Werth újabb memorandumot küldött a miniszterelnöknek. Ebben kijelentette: A Szovjetunió elleni német—magyar együttműködés előkészítéséről véleménye változatlanul az, hogy a háromhatalmi egyezmény alapján lehetne jogcímet találni a közös megbeszélésekre. S ha ezt az utat a kormány járhatatlannak tartja, felhatalmazást kér, hogy katonai vonalon kezdeményezhessen. Ismét kifejtette, hogy a megyegyezést azért tartja szükségesnek, mert a német előkészületek változatlanul folytatódnak; mert a román hadsereg mozgósítása és felvonultatása nyilván német irányítás mellett folyamatban van; „mert különösen a légvédelem és a légi együttműködés terén katonai vonalon a németek által tett lépé-

⁴ DGFP. XII. 431. sz. irat. 685—686. l. "The requisite discussion with the Hungarians are planned for the last third of May. Further directions for their execution will be issued at the appropriate time through OKW. The aim of these discussions will be to bring about an increased state of defense and at a given time an appropriate commitment of the Hungarian armed forces."

⁵ Procès des Grandes Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. XXXIV. Nürnberg 1946. C—039. sz. dokumentum 228—239. l.

sek és a német kívánságra folyamatba tett útépitések, minden kétséget kizáróan arra mutatnak, hogy a németek Magyarországnak is szerepet szántak.”⁶

Május közepétől kezdve Sztójay Döme berlini követ is sűrűn küldte jelentéseit a Szovjetunió elleni háború előkészületeiről, s Magyarország részvételének szükségességéről ebben a háborúban. Május 24-i jelentésében arról írt, hogy: „Vezető német helyen ma a háborús megoldás előtérben áll, mert az orosz, főleg ukrán nyersanyagok birtokában Németország a háborút bármely időtartamig kibírná, ami Anglia és Amerika számításait és kilátásait végképpen felborítaná.” Minden előkészület arra van beállítva — fejezte be jelentését —, hogy június közepe táján a német haderő meginduljon Szovjetunió felé.⁷ Június 2-án jelentette, hogy a katonai attasé értesülései szerint, a német—szovjet helyzet a legfeszültebbé vált. Német részről olyan gazdasági és katonai követeléseket támasztottak, amelyeket a szovjet kormány nem fogadhat el. Ezért a német haderő készenlétben áll „a villámháború” megindítására.⁸

1941 június elején a vezérkar és a berlini követ szinte pergőtűszerűen kezdte ostromolni a kormányt, hogy határozza el magát az önkéntes felajánlközásra, tekintettel arra, hogy a háború kirobbanása rövidesen várható. Sztójay különböző hírforrásokból ekkor már értesült, hogy Hitler egyelőre nem tervezi Magyarország aktív bekapcsolását a szovjetellenes háborúba. Erről június 5-én táviratilag jelentett is.⁹ Értesüléseit arra használta fel, hogy a kormányban felkelte a féltékenységet Romániával szemben és meggyőzze Bárdossyt: annál sürgősebb az önkéntes csatlakozás, mivel adott esetben Romániával szemben hátrányba kerülve Magyarország további revíziós kilátásai csökkennének, sőt, a második bécsi döntés revíziójára is sor kerülhet.

Június 7-én hosszú jelentést küldött, amelyben újból hivatkozott Oshima berlini japán követtől szerzett ama értesüléseire, hogy Magyar-

⁶ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 603—604. 1.

⁷ Uo. 602. 1.

⁸ O. L. Küm. *res. pol.* 1941—24.

⁹ Uo. Sztójay Oshima berlini japán követre hivatkozik, akinek Hitler június 3-án kijelentette, hogy a Szovjetunió elleni háború esetén Magyarország más szerepet kap mint Finnország és Románia, ezeknek az államoknak területi igényeik vannak a Szovjetunióval szemben.

országnak ez alkalommal más szerep jut majd, mint Romániának és Finnországnak, majd pedig így folytatta: „Ha ezen hír a valóságnak megfelelő — ami egyelőre valószínűnek látszik, mert tudtommal a német hadvezetőség e tárgyban még nem fordult hozzánk —, akkor ez azt jelenti, hogy Magyarország kiesne a katonai akcióból, míg Románia azon résztvenne. Ez pedig — nézetem szerint — határozottan hátrányt jelent Magyarországra nézve. Eddig ugyanis a Führerrel folytatott megbeszéléseim alapján az volt a benyomásom, hogy Erdély déli részét a birodalmi kancellár végeredményképpen Magyarországnak fogja juttatni. Hogy ehhez még bizonyos újabb „érdemeket” kell szereznünk, az valószínű előfeltétel. Ezen előfeltétel természetesen csakis az oroszok ellen való együttműködésünk lehet, mert más hasonló alkalmat nem látok. Ha már most Románia résztvenne és Magyarországnak szerepe nem volna, világos, hogy „Románia érdemeket fog szerezni”, Magyarország pedig nem. Ennek következménye természetesen az lesz, hogy Románia visszakapja Besszarábiát, aminek ellenében Magyarország ugyan birtokba veheti majd a nyugati Bánátot, de biztosra vehető az is, hogy Románia szerzett „érdemeire” való hivatkozással követelni, illetőleg szorgalmazni fogja az erdélyi revízió revízióját. Habár ez érzésem szerint sikerrel nem járna, mégis attól lehet tartani, hogy kilátásunk Erdély déli részének megszerzésére csökkenni fog.

Ha a birodalmi kancellár bennünket nem szólít fel részvételre, úgy ennek mélyebb okai lehetnek. Ez talán azt is jelenthetné, hogy valamely okból ki akar kapcsolni további „érdemek szerzéséből”. Ennek azonban nézetem szerint feltétlenül elébe kell vágni, mert amint említettem, csak így látom biztosítottnak Erdély visszaszerzését. „Sztójay a következőkkel zárta jelentését: A kormány mielőbb megfelelő formában ajánlja fel Hitlernek az esetleges Szovjetunió elleni háborúban való aktív katonai részvételt. S még hozzátette, ha az ajánlatot nem fogadják el, erre legalább mindig lehet hivatkozni.”¹⁰

A vezérkar közben már megkezdte egyéni akcióit is. Ujszászy ezredes, a kémelhárító osztály vezetője, június 6-án közölte a külügyminiszter helyettesével,¹¹ hogy megkezdte a helyzetre való tekintettel a szovjet

¹⁰ O. L. Küm. *Szen-Iványi kézirat*. 607—609. l.

¹¹ Bárdossy június elején néhány napig hivatalos bemutatkozó látogatáson Rómában tartózkodott.

területek felderítését azon célból, hogy milyen objektumokat kellene elpusztítani a Szovjetunióval való konfliktus esetén. Ennek megfelelően kémeket dobnak át a határon. Vönlé tiltakozására, aki arra hivatkozva ellenezte a tervet, hogy a jelek szerint háború esetén Magyarország nem kap aktív szerepet, s az átdobott kémek leleplezése esetleg arra engedi következtetni a Szovjetuniót, hogy Magyarország támadni készül és ennek megelőzésére megfelelő ellenrendszabályokat tesz — a vezérkar közölte, hogy csak előkészítő munkálatok folynak magyar területen és parancsot adott a határon túli tevékenység betiltására.¹²

A kormány a Szovjetunió elleni háború kérdésében azonban nem mozdult. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az is, hogy június 10-e és 14-e között Budapesten tartózkodott Weizsäcker külügyi államtitkár. Horthy és Bárdossy puhatolozására Magyarország szerepéről egy esetleges Szovjetunió elleni háborúban, azt válaszolta: „Az orosz kérdés eldöntése nem imminens.”¹³ Werth Henrik vezérkari főnök ekkor, június 14-én, újabb terjedelmes memorandumot intézett a kormányhoz: minden lehető érvet felhasználta arra, hogy célját elérje.¹⁴

„Kérem a kormányt, — írta memorandumában —, hogy a nagy elhatározásában ne befolyásolja magát se az ország pillanatnyi gazdasági helyzete, se a mezőgazdasági és aratási szempontok által. A háború kérdése igen rövid idő alatt biztosan el fog dőlni. Ha pedig Németország a háborúra határozza el magát, egyfelől a német haderő eddigi átütő sikerei alapján, másfelől orosz haderő értékének és ellenálló erejének ismeretében biztosan számíthatunk avval, hogy a német haderő rövid idő alatt ki fogja vívni a győzelmet éppúgy, mint eddig is tette.” A vezérkari főnök katonai képességeit jól mutatja az a jóslata, hogy a háború néhány hét alatt Németország győzelmével befejeződik s így a hadba küldött magyar parasztokat már az aratási munka idejére leszerelhetik.

A Szovjetunió elleni háborúban való részvételt mindenekelőtt az ország „állami és társadalmi” rendszerének biztosítása miatt tartotta szükségesnek. A rendszer keresztény nemzeti alapon álló világnézete és a

¹² O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 607. l.

¹³ Uo. 615. l., valamint Horthy, Nikolaus, *Ein Leben für Ungarn*. Bonn, 1953. 223. l.

¹⁴ *Magyarország és a második világháború*. Kossuth, Budapest 1959. 141. sz. irat. 335–357. l.

bolsevizmus elleni elvi állásfoglalása is a szovjetellenes háborúra kötelez — érvel tovább. Erkölcsi és presztizs okokból is részt kell venni ebben a háborúban, mert Magyarország volt Európában az első állam, amely a kommunizmussal szemben a harcot felvette. A Szovjetunió elleni háborút Werth azért is szükségesnek tartotta, mert Magyarország a háromhatalmi egyezményvel véglegesen lekötötte magát a tengelyhatalmak mellett. S végül, de nem utolsó sorban a területi revízióra hivatkozott: „A további országgyarapításunkat is csak akkor remélhetjük, ha továbbra is kitartunk a tengelyhez hű politika mellett, aminek jutalmaként biztosan visszakapjuk a történelmi Magyarország egész területét . . . ha pedig csatlakozásunk elmaradna, akkor nemcsak a Romániával szemben táplált revíziós igényekről kell talán örök időkre lemondani, hanem az eddigi országgyarapításunk is veszendőbe mehet.” A vezérkari főnök befejezésül arra hivatkozva, hogy értesülései szerint a német támadás 9—10 nap múlva megindulhat, továbbá arra, hogy a tapasztalatok szerint a németek csak az utolsó pillanatban fogják kérni Magyarország részvételét, javasolta, hogy a kormány haladéktalanul lépjen érintkezésbe a német kormánnyal és tegyen formális ajánlatot a Szovjetunió elleni háborúban való részvételre.

Ugyanezen a napon Sztójay is jelentést küldött. Ebben javasolta, hogy a magyar kormány a katonai tárgyalások mellett tegyen politikai jellegű felajánlkozást közvetlenül Hitlernek, valamilyen magasrangú politikus vagy a követség útján.¹⁵ Bárdossy azonnal válaszolt a követ javaslatára. Elmondta, hogy Weizsäcker államtitkártól nem tudtak meg semmit a készülő eseményekre vonatkozólag, ezért az önkéntes felajánlkozás lehetetlen lett volna. Hozzátette, hogy ezt az erdélyi revízió miatt sem tartja szükségesnek, mert nem hiszi, hogy ha Románia és Magyarország is részt venne a Szovjetunió megtámadásában, akkor a németek a bécsi döntést Dél-Erdély Magyarországhoz csatolásával megváltoztatnák. S azt sem hiszi, hogy újabb érdemeket kellene szerezni, hiszen Magyarország már többször bebizonyította tengelybarátságának szilárdságát, különben is, fejezte be válaszát, Sztójay volt az, aki értesítette a kormányt, hogy Hitler más szerepet szánt Magyarországnak a Szovjetunió elleni háborúban, mint Romániának, vagy Finnországnak.¹⁶ Nem sokkal ezután ült

¹⁵ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 613. l.

¹⁶ Uo.

össze a Minisztertanács, hogy végül is döntsön a vezérkari főnök és a berlini magyar követ javaslatairól. A Minisztertanács kezdetén Bárdossy felolvasta a vezérkari főnök memorandumát, majd az önkéntes felajánlás elvetését javasolta. S elmondta lényegében ugyanazokat az érveket, amelyeket a minisztertanácsi ülés előtt táviratozott Sztójajnak. Mindehhez hozzátette, hogy Werth érvelésében ellentmondást lát, amikor azt állítja a vezérkari főnök, hogy a katonák aratásra visszatérhetnek, ugyanakkor a hadsereg felkészülését csak egy hónap alatt tartja lehetségesnek. A kormány többsége végül is az önkéntes csatlakozás ellen szavazott.¹⁷ Nem azért, mintha gyűlöletük kevésbé lett volna ádáz a Szovjetunióval szemben, mint a vezérkar tagjainak, hanem azért, mert abból indultak ki, hogy Magyarországnak elsősorban Romániával és Szlovákiával szemben vannak területi követelései. S éppen a további területi revízió megvalósítása érdekében, a hadsereget leghelyesebb érintetlenül hagyni. Emellett azt is jól tudták, hogy a magyar nép körében egy ilyen háború nem találhat visszhangra.

Az önkéntes felajánkozást a Minisztertanács ugyan elvetette, de mégis úgy határozott, megkeresi a német kormányt és tájékozik a Szovjetunió elleni háború kérdéseiről, valamint arról, hogy mi a kívánságuk Magyarországgal kapcsolatban.

A Minisztertanács ülése után Bárdossy újabb táviratot küldött Sztójajnak: Saját nevében kérdezze meg a külügyi államtitkártól, hogy a német kormány időben értesítené-e a magyar kormányt, ha a helyzet kritikussá válnék, mert a német tájékoztatásra szükség lenne adott esetben defenzív intézkedések megtétele végett, s azért is, hogy a németek által szükségesnek ítélt lépéseket végrehajthassa.¹⁸ A miniszterelnök másnap, június 15-én újabb utasítást küldött a berlini követnek, s arra kérte, hogy most már hivatalosan is a kormány nevében érdeklődjön a német elképzelésekről, de tartózkodjon minden olyan felajánlástól vagy szuggessziótól, amilyent jelentéseiben javasolt.¹⁹

Június 16-án végre megérkezett a német kormány első hivatalos nyilatkozata. Ribbentrop a Barbarossa terv időrendi táblázatának megfelelően a budapesti német követen keresztül közölte a magyar kor-

¹⁷ Uo. 619—620. l.

¹⁸ Uo. 614. l.

¹⁹ Uo. 623—624. l.

mánnal, hogy a német—szovjet viszony „tisztázása” június közepére várható, s ezért a német kormány szükségesnek tartja, hogy Magyarország is tegye meg a szükséges lépéseket határainak megerősítésére.²⁰ Egyidejűleg értesítették Bárdossyt arról is, hogy néhány nap múlva a Wehrmacht egyik magasrangú tábornoka Budapestre érkezik a katonai kérdések tisztázására a magyar vezérkarral. Az üzenet nem hagyott félreértést a Szovjetunió elleni német támadást illetőleg, de az is világos volt, hogy Hitler pillanatnyilag nem kívánja Magyarország katonai részvételét. A Minisztertanács álláspontja tehát igazolódott.

Sztójay ugyan megpróbálta mégyszer meggyőzni a kormányt az önkéntes felajánlás szükségességéről, arra hivatkozva, hogy a német elgondolásokat „úgyszólván a csontokig” ismeri, s ezért a revízió érdekében elengedhetetlenül fontosnak tartja az „újabb érdemek szerzését”.²¹ Érvei azonban Ribbentrop közlései után hatástalanok maradtak.

Bárdossy ezen a napon utasította a vezérkar főnökét, hogy a Wehrmacht magasrangú megbízottjával folytatott tárgyalásokon tartsa magát Ribbentrop üzenetéhez, amely semmiféle kívánságot nem tartalmazott Magyarország aktív katonai részvételére. A magyar kormány álláspontja a 14-én tartott Minisztertanács határozatainak megfelelően a következő:

1. Az esetleges német katonai akcióban való részvételt nem ajánlja fel a német kormánynak. Ha azonban Magyarország közreműködését a német kormány később szükségesnek tartaná és kifejezetten felszólítaná a magyar kormányt, annak kétségtelenül eleget tenne.

2. A védelmi intézkedések foganatosításánál teljes összhangban kíván eljárni a német hadvezetőséggel.

3. A defenzív jellegű katonai felkészültség fokozására irányuló intézkedéseknél szem előtt kell tartani azt, hogy a vasutak a német szállítá-

²⁰ DGFP. XII. 613. sz. irat. 1030. l. “In view of the heavy concentration of Russian troops along the eastern German border the Führer will probably be compelled, by the beginning of July at the latest, to clarify German—Russian relations unequivocally and in this connection to make certain demands. Since it is impossible to foretell the outcome of these negotiations, the German Government considers it necessary for Hungary, too, to take steps to secure her frontiers.”

²¹ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 626—628. l.

sok miatt erősen igénybe vannak véve, s az az összhangot a két hadvezetés között még szükségesebbé teszi.

4. A katonai készség fokozása az adott időpontban kedvezőtlenül hatna vissza a mezőgazdasági munkákra. A terméseredmények csökkenése pedig a Német Birodalom szempontjából sem közömbös.²²

A bejelentett magasrangú katonai személyiség Halder vezérezredes volt, a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke, aki Bukarestből visszatérőben június 19-én kereste fel Werth Henriket és beszélte meg a német—magyar katonai együttműködés kérdéseit. Halder közölte, hogy a német—szovjet kérdést fegyveresen fogják elintézni, ami egy héten belül megtörténik. Kifogásolta ugyan a magyar határbiztosítás helyzetét, de arra kérte a magyar vezérkar főnökét, hogy most már ne tegyenek semmi olyan csapatmozdulatot, ami a Szovjetunió figyelmét felkelthetné vagy befolyásolhatná a Magyarországon át történő német szállításokat. Kérte, hogy ha a német hadműveletek következtében szovjet katonák tömegesen átlépnék a magyar határt, fegyverezzék le őket. S ha Németországnak szüksége volna a kárpátaljai vasútvonalakra, akkor azokat bocsássák rendelkezésére. Halder végül német rádió állomások telepítésének engedélyezését kérte, majd közölte, hogy amennyiben Magyarország részéről szükségessé válnak bizonyos katonai rendszabályok, Himer tábornok útján külön fel fogja keresni a magyar vezérkar főnökét.²³

Három nappal Halder látogatása után, 1941. június 22-én hajnalban a német csapatok hadüzenet nélkül megtámadták a Szovjetuniót. 45 perccel a támadás megindulása után Ribbentrop közölte a magyar követvel a bekövetkezett eseményeket, majd bejelentette, hogy Hitler levelet küldött Horthynak a Szovjetunió elleni támadásról, amelyet külön futár visz Budapestre.²⁴ 6^h15 perckor pedig Erdmannsdorff budapesti német követ Bárdossyt kereste fel, hogy hivatalosan tudtul adja: hajnali 4 óra óta hadiállapot van Németország és a Szovjetunió között.²⁵

²² Uo. 624. l.

²³ Werth Henrik feljegyzése Halderrel folytatott június 9-i megbeszéléséről a kormány számára. — Uo. 629—630. l.

²⁴ O. L. *Küm. res. pol.* 1941—24—395. Sztójay 1941. június 22-i távirata.

²⁵ *DGFP. XII. 667. sz. irat. 4. sz. jegyzete.* 1078. l.

Hitler június 21-i keltezésű levelét Erdmannsdorff 22-én a délelőtti órákban nyújtotta át Horthynak. A levél ismert frázisokkal hosszan indokolja a Szovjetunió elleni támadást. Magyarországgal kapcsolatban a következőket tartalmazta: „Ami Magyarország magatartását illeti Főméltóságú Uram, biztos vagyok abban, hogy nemzeti önérzete tudatában az én magatartásomat méltányolni fogja. Főméltóságú Uram! Ez alkalommal szeretném megköszönni a magyar fegyveres erők megértő intézkedéseit, már azzal a pusztá ténnyel, hogy megerősítette a határok biztonságát, orosz oldaltámadásokat fog meghiusítani és orosz erőket lekötni.”²⁶

Horthy, aki Erdmannsdorff szerint rendkívül örült a hír hallatára, kijelentette, hogy 22 éve várt erre a napra és most boldognak érzi magát. Ezután jókívánságait fejezte ki a fasiszta Németországnak és a levélre adandó választ későbbi időpontra helyezte kilátásba.²⁷

Hitler tehát semmit sem követelt. De Sztójajnak igaza volt. Az önkéntes felajánlkozást szívesen vette volna. A német álláspontot ugyanezen a napon Jodl tábornok így fogalmazta meg Himerral folytatott telefonbeszélgetésében, amikor az megjegyezte, hogy Magyarország utasításokat vár: „Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de mindent, amit önként felajánlanak, hálásan elfogadunk. Szó sincs arról, hogy nem akarnánk Magyarország részvé-

²⁶ Uo. 661. sz. irat. 1070–1071. l., valamint O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 630–633. l., „Was die Haltung Ungarns betrifft, Eure Durchlaucht, so bin ich der Überzeugung, dass es in seinem Nationalbewusstsein meine Haltung würdigen wird. Eurer Durchlaucht möchte ich an dieser Stelle danken für die verständnisvollen Massnahmen der Ungarischen Wehrmacht, die schon durch blosse Tatsache einer Verstärken Grenzsicherung russische Flankenangriffe verhindern und russische Kräfte binden werden.” Horthy emlékirataiban, 234–235. l., azt állította, hogy Hitler ebben a levélben már felszólította őt a hadbalépésre. Horthy hamisítási szándéka nyilván azzal a törekvéssel függ össze, hogy saját dicstelen szerepét a Szovjetunió elleni magyar támadás megindításában kedvezőbb színekben tüntesse fel.

²⁷ DGFP. XII. 667. sz. irat. 1077–1078. l. Erdmannsdorff jelentése Horthynál tett látogatásáról. “The Regent thanked me very much for transmitting this communication, which he called wonderful. For 22 years he had longed for this day, and was now delighted.”

telét.”²⁸ A németek magatartását az elkövetkezendő napokban lényegében ez az álláspont határozta meg. Nem kértek, de megpróbálták az önkéntes felajánlást elősegíteni.

A magyar kormány június 23-án délelőtt tartotta minisztertanácsi ülését, ahol Bárdossy, Horthy jóváhagyásával előterjesztette első önkéntes felajánlását. Javasolta ugyanis, hogy Magyarország szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Indítványára egyetlen megjegyzés hangzott el. Keresztes-Fischer belügyminiszter szölt közbe: „Ne olyan gyorsan.” Bárdossy célozva a szélsőjobboldali törekvésekre és a várható német hálára, így válaszolt: „Mennél gyorsabb, annál jobb.” A vita ezzel be is fejeződött. A javaslatot megszavazták azzal az indoklással, hogy a magyar kormány tengelybarát politikája alapján, amely kifejezést nyert a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásban is, a Szovjetunió elleni német támadásból le kell vonni a konzekvenciát. Az indoklás hivatkozott még arra, hogy Olaszország ennél sokkal tovább ment, s hogy a Szovjetunió az antikommintern paktumhoz való csatlakozás idején egyszer már de facto megszakította a diplomáciai kapcsolatokat.

Bárdossy a határozathozatal után közölte a kormány tagjaival, hogy utasítani fogja Vörösmarty külügyminiszterhelyettest, hogy ismertesse a Szovjetunió budapesti követével a diplomáciai kapcsolat megszakításáról szóló döntést. Az ülés végén Bárdossy véleményadásra szólította fel Bartha honvédelmi minisztert: Milyen kilátásai lehetnek a szovjet-német háborúnak. A honvédelmi miniszter 6 hetet jósolt a teljes német győzelemig. Ez a végzetes ostobaság — amelyet a náci propaganda táplált — csaknem az egész magyar katonai vezetést jellemezte.²⁹

²⁸ Az OKH. magyarországi összekötő törzsének naplója alapján (Kriegstagebuch des Deutschen Generals beim Oberkommando der Kgl. Ungarn. Wehrmacht. Bundesarchiv. Koblenz.) idézi Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. I. sz. 29. l. Erdmannsdorff június 24-i Berlinbe küldött 698. sz. táviratában beszámol arról, hogy Himer Jodl kijelentéseit feljegyzés formájában még aznap átadta a vezérkari főnöknek. (Ránki György londoni gyűjtése. GFM—93.)

²⁹ Az 1941. június 23-i Minisztertanács ülésére vonatkozóan lásd O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 633—635. l. Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár feljegyzése. Valamint *A Bárdossy per.* Budapest 1945. 31. l.

A kormány határozatát déli 12 órakor ismertette Bárdossy miniszterelnök a budapesti német követtel. Miután elmondta a döntést, megkérdezte a követet, nincs-e észrevétele a közltekkel kapcsolatban. Erdmannsdorff, aki alig egy órája beszélgetett eredménytelenül arról Himer tábornokkal, hogy hogyan lehetne politikai síkon kezdeményezni Magyarország aktív részvétele érdekében,³⁰ kimérten és hidegen válaszolt: „A maga részéről nem lát semmi megjegyezni valót, mert diplomáciai viszonyunk megszakítását a Szovjetunióval, magától értetődőnek tartja, hiszen ez a legkevesebb, amit tehet a magyar kormány.” Bárdossy sietett megmagyarázni kérdésének értelmét. Elmondta, arra gondolt, hogy Németországnak talán hírszerzési szempontból előnyös lenne, ha a magyar diplomaták Moszkvában maradnának. A német követ nem kevés iróniával azt válaszolta Bárdossy ajánlatára, hogy ez a szempont nem sok értékkel bírna Berlinben. „Sokkal nagyobb súlya van annak a szolidaritásnak a dokumentálásán, mely . . . a tengelyhatalmak és Magyarország között fennáll.”³¹

Szinte ezzel a megbeszéléssel egyidejűleg telefonbeszélgetés folyt Halder vezérezredes és Himer tábornok között is. Halder ez alkalommal kijelentette: Most az a fontos, hogy a katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést, hogy azok maguktól ajánlkozzanak. Németország nem támaszt követeléseket, mert ezért meg kell fizetni, azonban hálás minden támogatásért, különösen gyors, motorizált alakulatok által.³² Himer egy órával a telefonbeszélgetés után már közölte is Halder nevében Werth Henrik vezérkari főnökkel, hogy „Németország Magyarországról mindennemű katonai közreműködést hálásan venne”. Majd arról érdeklődött, Magyarország részéről mennyi katonai erő részvételére lehetne számítani és mikor lennének ezek az alakulatok akcióképesek.³³

Június 23-án délelőtt még egy fontos beszélgetés zajlott le. Moszkvában a Szovjetunió külügyminisztere magához kérte Kristóffy József

³⁰ Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. I. sz. 30. l.

³¹ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 635—636 Bárdossy feljegyzése.

³² Az OKH. magyarországi összekötő törzsének naplója alapján idézi Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. I. sz. 30. l.

³³ O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat.* 636. l.

követet és megkérdezte, milyen álláspontot foglal el Magyarország a német—szovjet konfliktusban. Részt kíván-e venni a Szovjetunió elleni háborúban vagy semleges marad. Molotov egyben közölte azt is, hogy a szovjet kormánynak nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben. Nem volt észrevétele, hogy a magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, s e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele. A szovjet kormánynak azonban a gyors események miatt tudnia kellene a magyar kormány várható magatartását.³⁴ Mivel a követ semmiféle hivatalos álláspontról nem értesült, s így csak arról tudott beszámolni, hogy a rádióból szerzett értesülései szerint Magyarország támadása nem valószínű, Molotov kérte hogy sürgősen érdeklődjön kormányánál. A szovjet kormány a rendkívüli nehéz helyzetben is rövid idő alatt távirati összeköttetést teremtett Budapesttel Ankarán keresztül. A moszkvai követ távirata 24-én reggel érkezett meg a külügyminisztériumba.

1941. június 24-én reggel Bárdossy íróasztalán két üzenet feküdt. Kristóffy távirata Moszkvából és Werth feljegyzése Halder üzenetéről, amelyet a miniszterelnök és rajta keresztül Horthy már az előző napon megismert. Az egyik a békét, a másik a pusztító háborút jelentette Magyarország számára. Bárdossynak ez az alternatíva azonban nem okozott problémát. Az egész magyar uralkodóosztály gyűlölete a Szovjetunióval szemben, az ellenforradalmi rendszer lényegét meghatározó antikommunizmus egy pillanatig sem tette vitássá a miniszterelnök reakcióját a szovjet kormány üzenetére. Kristóffy táviratával Bárdossy nem sokat törődött. Nem mutatta be a Minisztertanácsnak, sőt úgy tűnik, még Horthyval sem ismertette.³⁵ A nagyobb problémát Halder üzenete okozta.

³⁴ Uo.

³⁵ Bárçzy feljegyzése alapján idézi Ránki György, *Magyarország belépése a második világháborúba. Hadtörténelmi Közlemények* 1959. 2. sz. 459. l.

Bárdossy a Népbíróság előtt tett tanúvallomásában tagadta ugyan, hogy Horthy nem ismerte volna a távirat tartalmát, de azt elismerte, hogy a Minisztertanácsnak nem mutatta be. Azzal védekezett, hogy az izgalmas események következtében a távirat jelentősége elsikkadt. Bárdossy a valóságban tisztában volt a távirat jelentőségével, amelyet június 24-én ismertetett a német katonai vezetéssel. Bélyd altábornagynak a Bárdossy perben tett tanúvallomása szerint ez is hozzájárult a Szovjetunió ellenes német propaganda növeléséhez és a kassai bombázás előmozdításához.

A június 14-i minisztertanácsi ülésel összefüggésben már kifejtettük, mi volt a magyar kormány álláspontja a Szovjetunió elleni háborúban való részvétellel kapcsolatban: bár az önkéntes felajánlást elvetette, de kifejezte készségét az aktív katonai együttműködésre, ha a német kormány részéről erre felszólítás érkezik. A németek — mint láttuk — különböző meggondolásokból tartózkodtak attól, hogy Magyarország hadbalépését kérjék, de a Szovjetunió megtámadását követő napokban álláspontjuk már az volt, hogy szívesen vennék a magyar hadsereg részvételét a támadásban, ha azt a magyar kormány felajánlaná.

Ahhoz, hogy az események összefüggéseit megérthessük, mindenekelőtt tisztáznunk kell azt, hogy mire vezethető vissza az a változás a németek álláspontjában Magyarország részvételét illetően; továbbá, miért tartózkodtak azután is attól, hogy a magyar kormányt hivatalosan felkérjék az együttműködésre.

A német felfogásban fokozatosan bekövetkező változás már a Szovjetunió megtámadásának napján érezhető volt. Jodl fent ismertetett kijelentése, sőt Erdmannsdorff Bárdossynak tett azon megjegyzése 22-én reggel, hogy a német támadás megindulásából a magyar kormány „vonja le a megfelelő következtetéseket”,³⁶ arra utal, hogy német részről már június 22-én sem zárkóztak volna el Magyarország fegyveres beavatkozása elől. A német hadvezetéstől — erre már utaltunk a Barbarossa terv előkészítésével kapcsolatban — korábban sem állt távol a magyar hadsereg felhasználásának gondolata a Szovjetunió elleni háborúban. Rundstädt tábornok a déli hadseregcsoport parancsnoka már 1941 tavaszán javaslatot tett a magyar csapatok bevonására.³⁷ A szovjet-ellenes támadás első napjainak katonai eseményei, az a heves ellenállás, amelyben a déli hadseregcsoport előrenyomulása kezdettől fogva beleütközött,³⁸ a német katonai vezetés korábbi törekvéseit csak megerősítette. Így történt, hogy Halder június 23-án már a magyar hadsereg bevonását szükségesnek tartotta, s azt Himer útján a magyar vezérkar tudomására hozta.

³⁶ *A Bárdossy per.* Budapest 1945. 20. l.

³⁷ *Trials of War Criminals before the Nurnberg Military Tribunals.* Washington Vol. X. 951. l.

³⁸ Macartney, C. A., *October Fifteenth. II.* Edinburg 1956. 23. l. Halder közlése alapján.

Június 22-én és 23-án azonban már a német politikai vezetés részéről is a változás jelei mutatkoztak Magyarország háborúba lépésével kapcsolatban. Sztójay 1941 júniusában több jelentésben megemlíti: mivel a német kormánynak az az elhatározása, hogy Magyarországot nem kívánja bevonni a Szovjetunió elleni háborúba, nem eléggé ismert politikailag és katonailag számottevő személyiségek előtt sem, Magyarország kívülmaradását a háborúból még vezető német körökben is kedvezőtlenül ítélik meg.³⁹ Ugyanakkor azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a támadás megindulásakor az NSDAP vezető köreiből egyre erősödött az a felfogás, hogy a Szovjetunió elleni háborúnak mennél több ország bevonásával, a bolsevizmus elleni keresztshadjárat jelszavával, összeurópai jellegűt kell kölcsönözni.⁴⁰ Igazi célja a háború rablójellegének leplezése volt. Ebből következett, hogy Magyarország „lanyha” részvételét náci pártkörökben június 22-e után rossz szemmel kezdték nézni.

Végül a német álláspont megváltozását befolyásolta az is, hogy Horthy reakcióját a Szovjetunió elleni háború kitörésére — amikor is Hitler levelének átvételekor örömet fejezte ki az események felett a budapesti német követ előtt — azzal tolmácsolták Hitlernek, hogy Horthy a bolsevizmus elleni harc veteránja, akinek személye az ellenforradalomból nőtt ki, mélyen fájlalja, hogy nem kérték fel a Szovjetunió elleni háborúban való részvételre.⁴¹

Mindezen tényezők együttes hatása alapján következett be alig két nappal a Szovjetunió megtámadása után, hogy a német katonai és politikai vezetés Magyarország aktív belekapcsolódását a háborúba lehetségesnek, sőt kívánatosnak tartotta. A kezdeményező lépést azonban a magyar kormány részéről várták abból az elvből kiindulva, amit Halder fejezett ki már idézett telefonbeszélgetésében: Németország nem támaszt

³⁹ O. L. Küm. res. pol. 1941—21—459.

⁴⁰ O. L. Küm. res. pol. 1941—24—424. Sztójay 1941. június 26-i jelentése. Himer, amikor tolmácsolta a vezérkar főnökének Halder üzenetét, szintén azt hangoztatta, hogy Magyarország „még mindig kivehetné részét a bolsevizmus elleni keresztshadjáratból”. Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. 1. sz. 31. l.

⁴¹ Macartney, C. A. *October Fifteenth. II.* Edinburg 1956. 23. l.

követeléseket, mert azokért meg kell fizetni. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy Haldernak a magyar vezérkari főnökhöz küldött üzenetét nem lehet hivatalos német felkérésnek tekinteni. Halder maga sem tartotta annak, hiszen — mint láttuk — éppen arra utasította Himer tábornokot, kövessen el mindent, hogy a magyar katonai vezetés kormányát az önkéntes felajánlközásra készítse. Halder üzenetét nem tekintette hivatalos felkérésnek a magyar kormány sem, továbbra is azt várva, hogy Hitler Magyarországot határozottan felkéri az aktív katonai részvételre.

Bárdossy június 24-én, miután írásban is megkapta a vezérkar főnökétől Himerrel folytatott beszélgetésének tartalmát, magához kérte a budapesti német követet és hosszú ideig tartó tanácskozást folytatott vele.⁴² A tanácskozás kezdetén arról panaszkodott Bárdossy, hogy minden érdeklődés dacára a magyar kormány nem kapott felvilágosítást a Szovjetunió elleni tervekről. Majd kifejezte meglepetését, hogy Himer a vezérkar főnökével közölte a német kívánságokat Magyarország katonai részvételéről. „E kívánságok kifejezésre juttatása — jelentette ki a német követnek — természetesen elsősorban politikai kérdés és így nem a vezérkar, hanem a kormány, illetőleg az alkotmányos tényezők elbírálására tartozik. A kormány kötelessége mérlegelni azt, vajon az adott helyzetben és viszonyok között katonai akcióra elhatározza-e magát, vagy sem.”

Bárdossy ezután kijelentette, hogy mielőtt a kérdésben a magyar kormány véglegesen állást foglalna, szükségesnek tartja politikai vonalon tisztázni: a német kormány valóban kívánatosnak tartja-e, hogy Magyarország részt vegyen a Szovjetunió elleni akcióban, s ha igen, mik a konkrét kívánságai.

A megbeszélés további részében Bárdossy azt fejtegette, hogy milyen gazdasági és politikai tényezők nehezítik Magyarország helyzetét és a kormány elhatározását a Szovjetunió elleni háborúban való részvételre. Elsősorban a magyar—román viszonyra hivatkozott, félreérthetetlenül célozva a Szovjetunió elleni háborúban való részvétel esetén a további revíziós igényekre. „Déli határunk Románia felé nemcsak gazdaságilag kedvezőtlen — mondotta —, de katonailag is nagyon nehezen védhető, már azért is, mert a Székelyföldre nincs közvetlen vasúti összekötteté-

⁴² O. L. Küm. *Szent-Iványi kézirat*. 637—624. l. Bárdossy feljegyzése.

sünk.” Beszült a román támadás lehetőségéről, amelynek megakadályozását a német kormány nehezen tudná elérni s ennek a támadásnak kihatásairól stb. Szóvá tette, hogy szlovák politikusok Magyarországgal szemben a területi revízió szükségességét hangoztatják. Majd a gazdasági nehézségeket emlegette, elsősorban a vasúti szállítás nehézségeit, mert a magyar vasútnak majdnem teljes mértékben lefoglalják a német csapat- és hadianyagszállítmányok. Bárdossy a német követtel folytatott megbeszélést végülis azzal fejezte be, hogy a magyar kormány a fentiek alapján a Szovjetunió elleni katonai támadás kérdésében „nem foglalhat állást és ezért kell mindenekelőtt ismernie a birodalmi kormány felfogását és esetleges kívánságait. Ha ezekről megfelelő formában értesül, a birodalmi kormány kívánságait a leggondosabb mérlegelés alá fogja venni”.

Erdmannsdorff tudomásul vette Bárdossy közléseit, amelyet azzal a megjegyzéssel továbbított Berlinbe, hogy benyomásai szerint a magyar kormány azt szeretné, ha nyomatékosan felkérnék a részvételre.⁴³

Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen azonban „a nyomatékos felkérés” nélkül is hamarosan bekövetkezett. Június 25-én ugyanis két olyan esemény történt, amelyek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar kormány elhatározza a fegyveres támadásra végülis megszűllessen. Ekkor érkezett hír arról, hogy Szlovákia — akinek katonai közreműködését előzetesen szintén nem vették tervbe Berlinben — bejelentette a hadbalépést a Szovjetunió ellen.⁴⁴ A magyar uralkodó körök számára a helyzet most már nyugtalanítóvá kezdett válni. Úgy érezték, katonai tétlenségüket Románia és Szlovákia ebben a helyzetben arra használja fel, hogy Magyarországot háttérbe szorítsa a fasiszta Németország vazallus rendszerében, s ez pedig azzal a veszéllyel járhat, hogy a magyar uralkodó osztályok revíziós politikájának ellenlábasai a végső osztozkodásnál előnyösebb elbírálásban részesülnek. Hiszen alig egy napja panaszkodott Bárdossy a német követnek arról, hogy Szlovákiában vezető politikusok a Magyarország elleni területi revízió szükséges-

⁴³ Az OKH. magyarországi összekötőtörzsének naplója alapján idézi Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények* 1962. 1. sz. 31–32. l.

⁴⁴O. L. Küm. res. pol. 1941–24–42. A Vezérkari Főnökség 2. osztályának 3. sz. helyzetközlése június 25-én 8 órakor.

ségét hangoztatják. A vezérkar, Sztójay és a fenntartás nélküli német barát politika más híveinek érvei most azokra is hatottak, akik eddig éppen a revíziós követelések miatt tanácsolták a háborúból való kivülmaradást. A magyar uralkodó osztályok vad szovjetellenes beállítottsága, párosulva azzal a félelemmel, hogy lemaradnak a fasiszta Németország kiszolgáltatásában, egyöntetűen a Szovjetunió elleni hadművelet irányában hatott.

Emellett június 25-én az olasz kormány részéről is szemrehányás érkezett Magyarországot tévlegesé miatt. Talamo olasz követ ezen a napon felkereste a külügyminiszter állandó helyettesét, s a diplomácia nyelvén kifejezte Olaszország rosszállását, mondván, hogy „Magyarország tévlegesé az orosz háborúban káros repercussiókat válthat ki”.⁴⁵ Tekintve az ellenforradalmi rendszer külpolitikájában mindvégig megmutatkozó azon törekvést, hogy a tengelyhatalmakon belül az olasz barátsággal ellensúlyozzák a német hatalmi túlsúlyt, az olasz kormány diplomáciai demarsának szerepét a döntés megszületésében nem szabad elhanyagolni.

Június 25-én a helyzet már megérett Magyarország önkéntes háborúbalépésére a Szovjetunió ellen. A német katonai vezetés csak erre várt, hiszen a német titkosszolgálat szorosban együttműködve a magyar vezérkarral, már régen készenlétben tartotta a hadbalépés megindoklásához szükséges provokáció tervét.

1941. június 26-án délben Kassa, Munkács és Rahó városokat ismeretlen felségjelű gépek bombázták.⁴⁶ A bombatámadás után alig néhány perccel a hadügyminiszter és a vezérkari főnök felkereste a kormány-

⁴⁵ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 642. l.

⁴⁶ A kassai provokáció történetét a második világháború óta már teljes részletességgel feltárták. A német titkosszolgálat által megszervezett bombázás előkészítésére, a német és magyar vezérkar együttműködésére, valamint a bombázás körülményeire lásd *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. Nürnberg 1946. VII. 339–340. l.*; Rudolf Bamer, *Der deutsche militärische Geheimdienst bei der Vorbereitung und Durchführung des zweiten Weltkrieges.* – Tabu der westdeutsche Geschriftschreibung. (Probleme der Geschichte des Zweiten Weltkrieges. (Berlin Akademie Verlag, 446. l.); O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 456–457. l. Összeállítás a kassai bombázás történetéről. Krúdy és Bárdossy levélváltásáról; Krúdy Ádám visszaemlékezései. *HIL Visszaemlékezések gyűjteménye.* Ebből részleteket közöl Kun József, *Magyarország második világháborúba való belépésének katonai vonatkozásai.* Hadtörténelmi Közlemények 1962. 1. sz. 33–34. l.

zót, s közölték vele, hogy a támadást szovjet gépek hajtották végre. Horthy a pillanatot elérkezettnek látta a cselekvésre. Anélkül, hogy ellenőrizte volna a honvédség vezetőinek állítását, azonnal parancsot adott arra, hogy tegyék meg a szükséges előkészületeket a Szovjetunió megtámadására.⁴⁷ S Bárdossynak, aki néhány perccel később érkezett, már nem is kellett elmondania, hogy Kassa bombázását kellene felhasználni casus bellinek a katonai beavatkozásra. Rövid tanácskozás után Horthy utasította a miniszterelnököt a Minisztertanács összehívására és a hadüzenet bejelentésére.⁴⁸

A Minisztertanács 80 perccel a bombázás után már összeült. Bárdossy a kormány ülésén bejelentette a kassai légitámadást és javasolta, hogy mondják ki a hadiállapot bekövetkeztét a Szovjetunióval. Bartha honvédelmi miniszter, Hóman Bálint, Reményi-Schneller és mások lelkesen helyeseltek. A hadüzenet ellen Keresztes-Fischer belügyminiszter szólalt fel több ízben. Kifejtette véleményét, hogy ez a légitámadás még nem indokolja a Szovjetunió elleni hadüzenetet és azt indítványozta, hogy amennyiben a német politikai vonal nem azonosítja magát a katonai vonallal és a német kormány hivatalosan nem szólítja fel Magyarországot a katonai részvételre, ne jelentsék be a hadiállapotot. Álláspontját Varga kereskedelem- és iparügyi, valamint Bánffy földművelésügyi miniszter támogatta. A Minisztertanács végül is jóváhagyta Bárdossy javaslatát és kimondta hogy Magyarország és a Szovjetunió között hadiállapot áll fenn.⁴⁹ A kormány ülése után Bárdossy azonnal kiadta a parancsot a gyorshadtest mozgósítására, majd délután négy órakor fogadta Werkmeister német ügyvivőt, akinek bejelentette, hogy a magyar kormány a kassai bombázás megtorlásaként kimondta a hadiállapotot Magyarország és a Szovjetunió között. Kérte az ügyvivőt, közölje ezt a német kormánnyal azzal a megjegyzéssel, hogy a hadiállapot beálltát csak később fogják hivatalosan bejelenteni az érthető katonai szempontok miatt. Ezután szemrehányóan megjegyezte: a

⁴⁷ *A Bárdossy per.* Budapest 1945. 9. l.

⁴⁸ Uo. 25. l.

⁴⁹ A Minisztertanács ülésének jegyzőkönyvét (*O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat.* 642–647. l.) Bárdossy később, hogy saját felelősségét csökkentse, meghamisította és kihagyta a javaslat elleni felszólalásokat tartalmazó részeket, sőt átfogalmazta az egész jegyzőkönyvet. — *A Bárdossy per.* Budapest. 93. l.

magyar kormány kénytelen volt egyedül cselekedni, mivel a német kormány nem adott alkalmat olyan együttes fellépésre, mint Romániának és Szlovákiának.

Werkmeister örömét fejezte ki, hogy a fordulat a magyar álláspontban bekövetkezett, s hogy a „szovjet támadás” megkönnyítette a magyar kormány elhatározását.⁵⁰

A kormány döntése megtörtént, a mozgósítás előkészületei megkezdődtek, az ellenforradalmi rendszer propagandagépezete pedig hozzálátott a hangulati előkészítéshez. A délutáni lapok öles betűkkel hirdették, hogy a Szovjetunió „terror-támadást” hajtott végre s követelték a megtorlást. Bárdossy a hadbalépést bejelentő kommunikét fogalmazta, amikor befutott a kassai repülőtér parancsnokának, Krúdy Ádám alezredesnek expresszlevele, amelyben hivatkozva katonai lelkiismeretére és becsületére, közölte a miniszterelnökkel, hogy a bombatámadás közben megállapította: a kassai bombázógépek német gépek voltak. A gépek szármára és törzsére a tengelyhatalmak jele a sárga csík volt festve.⁵¹ Bárdossyt ez a levél azonban már nem zavarta, eszébe sem jutott, hogy az új tények fényénél felülvizsgálja álláspontját. A külügyminisztérium sajtófőnökének a levél elolvasása után cinikusan megjegyezte: mivel a vezérkar szemelláthatóan megegyezett a németekkel, hogy orosz gépek voltak, az ügy el van intézve. S ha a gépek németek voltak, az még inkább megerősíti elhatározását, hogy be kell lépni a háborúba, mert ez a németek kívánsága.⁵²

Június 27-én hajnalban, követve a német példát, a magyar légierő hadüzenet nélküli támadást intézett szovjet városok ellen. Nem sokkal később a szárazföldi alakulatok is átlépték a szovjet határt. Ugyanezen a napon Bárdossy a parlamentben a következő rövid nyilatkozat formájában hozta nyilvánosságra Magyarország hadbalépését: „Tisztelt Ház! Egészen rövid bejelentést szeretnék tenni. A ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a szovjet népjogellenes és minősíthetetlen támadását.

⁵⁰ O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat 647. l.

⁵¹ Uo. 656–657. l. Bárdossy két hét múlva válaszolt Krúdy levelére a következőképpen: „Leveledet megkaptam, azt tanácsolon neked, hogy jó lesz hallgatni és azt a kérdést, hogy a bombázást végrehajtó gépek milyen gépek voltak, jó lesz nem feszegetni, mert ez számodra súlyos következményekkel járhat.” – Uo.

⁵² Ullein-Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe*. Paris 1948. 108. l.

A magyar királyi kormány megállapítja, hogy a támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott.”⁵³

Másnap 1941. június 28-án Horthy végre elküldhette válaszlevelét Hitlernek, amelyben bejelentette: „A szolidaritás szellemében kormányom közvetlenül a szovjetorosz háború kezdete után megszakította a diplomáciai összeköttetést a szovjetorosz kormánnyal, és amikor a szovjetorosz légierő magyar terület felett ismételten orvul bombatámadásokat intézett, elrendeltem a hadiállapot kimondását Oroszországgal.

Boldognak nevezem magam, hogy fegyvereink vállalva a dicsőséges és győzelmes német sereggel, résztvesznek a kommunista veszélyfészek elpusztítására és kultúránk fenntartására irányuló kereszteshadjáratban.”⁵⁴

Horthy levele az ellenforradalmi rendszer utolsó felvonásának kezdetét jelezte. A Szovjetunió elleni hadüzenettel az ellenforradalmi Magyarország eljutott a háborúig. Törvényszerűen. Annak a külpolitikának következményeként, amelynek két alkotóeleme, húsz éven át, a revíziós törekvések és a szovjetellenesség volt. A revíziós törekvések és a szovjetellenesség vezetett el a németbarát politikáig, a németbarát politika vezetett el a háborúig.

⁵³ *Képviselőházi Napló*. 1939/X. 305. l.

⁵⁴ *O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat*. 648–649. l. Horthy emlékiratában ugyanúgy, mint Hitler június 21-i levelét, saját válaszlevelét is meghamisította. E levélről azt állítja, hogy azt június 23-án írta, amikor a magyar kormány a Szovjetunióval megszakította a diplomáciai kapcsolatokat. S hogy ebben közölte Hitlerrel: „Magyarország nincs abban a helyzetben, hogy a Szovjetunióknak hadat üzenjen.” Horthy hamisítása mindenesetre következetes. Mindkét levelet meg kellett változtatnia, hogy bebizonyíthassa „szembenállását” Hitlerrel.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AdtAPol.	= Acten zur deutschen Auswärtigen Politik
DAZ	= Deutsche Allgemeine Zeitung
DDI.	= I Documenti Diplomatici Italiani
DBFP.	= Documents on British Foreign Policy
DGFP	= Documents on German Foreign Policy
gazd. pol.	= gazdaságpolitikai
Küm.	= Külügyminisztérium
LHT	= Legfelsőbb Honvédelmi Tanács
MÉP	= Magyar Élet Pártja
NSDAP	= Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
OKH	= Oberkommando des Heeres
OKW	= Oberkommando der Wehrmacht
O. L.	= Országos Levéltár
pol.	= politikai
res. pol.	= rezervált politikai
SA.	= Sturmabteilungen der NSDAP
SS.	= Schutzstaffeln der NSDAP

FORRÁSOK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források:

- Országos Levéltár. Külügyminisztériumi iratanyag 1939–1941. (res pol., pol., számjel., Szent-Iványi kézirat., gazd. pol., sajtó. o.).
Horthy kabinetirodájának anyaga.
Miniszterelnökség. (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.)
Kozma iratok.
Filmtár. Szálasi per anyaga.
Ráday levéltár. Szent-Iványi kézirat. I. II.

Irodalomjegyzék:

- Akten zur deutschen Auswärtigen Politik*. Serie D. (1936–1945) Baden-Baden 1950–1956. Band V, VI, VII.
A Bárdossy per. Budapest 1945.
A francia sárga könyv. Diplomáciai okmányok 1938–1939. Párizs 1940.
Az Imrédy per. Budapest 1945.
Beloff, Maxim, *The Foreign Policy of Soviet Russia*. London 1956.
Berend T. Iván–Ránki György, *Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1933–1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.
Berend T. Iván–Ránki György, *Magyarország a fasiszta Németország életterében*. Közgazdasági Kiadó, Budapest 1960.
Burks, Richard V., *Two Teleki letters*. *Journal of Central European Affairs* 1947. I. sz.
Ciano's Diplomatic Papers. London 1948.
Ciano naplója 1939–1943. Athenaeum, Budapest 1945.
Churchill, Winston, S., *The Second World War*. I, II, III. London 1950.
Cretzianu, A., *The Soviet Ultimatum to Rumania*. *Journal of Central European Affairs* 1950. 9. sz.
Documents on British Foreign Policy. Third Series. London 1949–1953. Volume V, VI, VII.
Documents on German Foreign Policy. Series D. (1936–1945) London 1947–1962. Volume VIII, IX, X, XI, XII.
Gafencu, Grigore, *Prelude to the Russian Campaign*. Mules 1945.
Gafencu, Grigore, *The last days of Europe*. London 1947.

- Hassel, Ulrich v., *Vom anderen Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern 1938—1944.* Freiburg 1946.
- Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu.* Wiesbaden 1954.
- Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth, Budapest 1963.
- Horthy, Nikolaus, *Ein Leben für Ungarn.* Bonn 1953.
- I Documenti Diplomatici Italiani.* Roma 1952—1962. Ottava Serie (1935—1939) Volume XII, XIII. Nona Serie (1939—1943) Volume I, II, III. IV.
- История Великой Отечественной войны Советского Союза.* Moszkva 1960.
- Képviselőházi Napló.* (Az 1939. június 10.-re összehívott Országgyűlés naplója.) 1939—1941.
- Kertész D. Stephan, *Diplomacy in a Whirlpool.* London 1953.
- Kesselring, Albert, *Gedanken zum Zweiten Weltkrieg.* Bonn 1955.
- Kis Aladár, *Magyarország külpolitikája a második világháború előestéjén.* Kossuth, Budapest 1963.
- Kordt, Erich, *Wahn und Wirklichkeit.* Stuttgart 1948.
- Korom Mihály, *A fasizmus bukása Magyarországon.* Kossuth, Budapest 1960.
- Kun József, *Magyarország második világháborúban való belépésének katonai vonatkozásai. Hadtörténelmi Közlemények.* 1962. I. sz.
- Külpolitikai adatok. 1939.* Budapest 1941.
- Macartney, C. A. *October Fifteenth.* I. II. Edinburgh 1956.
- Magyarország és a második világháború.* Kossuth, Budapest 1959.
- Matolay Géza, *Gróf Teleki Pál, Gróf Csáky István.* Budapest 1941.
- Montgomery, Flournoy John, *Hungary the Unwilling Satellite.* New York 1947.
- Nagybaconi Nagy Vilmos, *Végzetes esztendőnk.* Budapest 1945.
- Nazi Conspiracy and Aggression.* Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. Washington 1946.
- Okmányok és adatok a második világháború előzményeihez.* Révai, Budapest 1949.
- Patyomkin, V. P., *Az újkori diplomácia története (1919—1939).* Szikra, Budapest 1950.
- Preseisen, Ernst L., *Prelude to Barbarossa: Germany and the Balkans 1940—1941.* *Journal of Modern History* 1960. 4. sz.
- Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International.* Nürnberg 1946.
- Ránki György, *Magyarország belépése a második világháborúba. Hadtörténelmi Közlemények* 1959. 2. sz.
- Saly Dezső, *Szigorián bizalmas.* Anonimus, Budapest 1945.
- Seton-Watson, H., *East Európa between the Wars.* London 1947.
- Szembek, Jean, *Journal 1933—1939.* Párizs 1952.
- Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals.* Washington.
- Ullein-Revitzky Antal, *Guerre Allemande: Paix Russe.* Párizs 1948.

Folyóiratok:

- Külügyi Szemle 1939—1941.
Magyar Szemle 1939—1941.

Napilapok:

Függetlenség 1939—1941.

Magyarország 1939—1941.

Magyar Nemzet 1939—1941.

Pester Lloyd 1939—1941.

The Times 1940.

NÉVMUTATÓ

- ALFIERI, DINO 1940 május 16-tól berlini olasz nagykövet 177, 190
- ANDORKA REZSŐ madridi magyar követ 82
- ANDRIĆ, IVO 1939–1941 berlini jugoszláv követ 131
- ANFUSO, FILIPPO az olasz külügyminisztérium kabinetfőnöke 266
- ANTONESCU, ION tábornok, 1941 augusztus 8-tól marsall; 1940 szeptember 6–1944 augusztus 23 román államvezér 228, 229, 235, 248, 249, 317, 331
- ANTONESCU, VICTOR 1936 augusztus 29–1937 december 27-ig román külügyminiszter 82, 83
- APPONYI ALBERT GRÓF legitimista politikus, a magyar delegáció vezetője a versailles-i békekonferencián, Magyarország képviselője a Népszövetségben 24
- APOR GÁBOR BÁRÓ vatikáni magyar követ 293, 307
- ATTOLICO, BERNARDO berlini olasz nagykövet, majd 1940 május 16-tól vatikáni olasz nagykövet 62, 74
- BAITZ OSZKÁR vk. alezredes, bukaresti magyar katonai attasé 59
- BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE országgyűlési képviselő, a Kisgazda Párt egyik vezetője, a magyar nemzeti ellenállás egyik kiemelkedő vezetője 250
- BAKAY LAJOS Dr. egyetemi tanár 309
- BAKÁCH-BESSENYEY GYÖRGY belgrádi, magyar követ 75, 187, 252, 255, 256, 261–263, 300, 306, 307
- BÁNYFI DÁNIEL 1940–1944 földművelésügyi miniszter 305, 327, 354
- BARANYAY LIPÓT a Magyar Nemzeti Bank elnöke 101, 102
- BARCZA GYÖRGY londoni magyar követ 12, 31, 33, 42, 43, 63–66, 69, 76, 84, 90, 91, 109, 110, 115, 139, 208, 225, 233, 234, 251, 282–285, 300, 307, 308, 314, 319, 324, 325
- BÁRCZY ISTVÁN 1928–1944 miniszterelnökségi államtitkár 348
- BÁRDOSY LÁSZLÓ bukaresti magyar követ; 1941 február 28-tól külügyminiszter; 1941 április 4–1942 március 7-ig miniszterelnök 29, 44, 45, 75, 79, 154, 166, 172, 179, 180, 197, 206, 276, 277, 279, 283, 284, 286–288, 293, 294, 297–300, 302–305, 307, 308, 310, 313–315, 318–320, 322, 323, 326–331, 333, 336, 339–344, 346–349, 351, 352, 354, 355
- BARTHA KÁROLY 1938 november 15-től 1942 szeptember 24-ig honvédelmi miniszter 24, 35, 81, 98, 103, 212, 217, 275, 276, 304, 315, 316, 346, 354
- BARTHELDY TIBOR 1939–1942 a külügyminiszter kabinetirodájának vezetője 197

- BARTÓK LÁSZLÓ zágrábi magyar konzul 303
- BASCH FERENC Dr. a Magyarországi Német Népművelési Egyesület főtitkára, majd a Volksbund vezetője 105
- BÉLDY ALAJOS tábornok, a „Toldi Miklós” honvéd sporttanár és vívómester iskola parancsnoka 348
- BENEŠ, EDUARD 1918–1935 Csehszlovákia külügyminisztere, 1935–1938 köztársasági elnök, 1940-től a londoni cseh emigráns kormány vezetője 64–66
- BEŠLIĆ, NIKOLA jugoszláv közlekedési miniszter 262
- BETHLEN ERZSÉBET gróf Teleki Pál miniszterelnök magántitkára 309
- BETHLEN ISTVÁN GRÓF 1921–1931 miniszterelnök, titkos tanácsos, a felsőház tagja 17, 19, 72, 250, 313, 314
- BONNET, GEORGES 1938–1939 francia külügyminiszter 64
- BOSSY, RAOUL 1939 novemberéig budapesti román követ, 1939 november 1941 június római román követ 171, 172
- BRAUN VON STUMM a német külügyminisztérium sajtó osztályának helyettes vezetője 88
- BRUCE, LOCARD az angol titkosszolgálat közép-európai referencese 66
- BUTI, GINO az olasz külügyminisztérium európai osztályának vezetője 266
- CADERE, VICTOR belgrádi román követ 171
- CADOGAN, ALEXANDER SIR angol külügyi államtitkár 63, 64, 66, 110, 234, 251, 283, 318, 324
- CHAMBERLAIN, NEVILLE 1937–1940 május Nagybritannia miniszterelnöke 13, 64, 65, 69, 90
- CHURCHILL, WINSTON SPENCER 1939 szept.–1940 május 10 az angol admirális első lordja, 1940 május 10–1945 július Nagybritannia miniszterelnöke 12, 208, 282, 297, 324, 325
- CIANO DI CORTELLAZZO, GALEAZZO, 1936–1943 olasz külügyminiszter 25, 34, 36–39, 41, 42, 44, 45, 51, 56, 62, 63, 74, 77, 80, 82–86, 88, 93, 95, 96, 102, 112, 125, 128, 141–144, 146, 149, 150, 153, 156, 160, 165, 174–177, 189, 190, 192, 195–200, 202–205, 226, 234–236, 240, 244, 245, 249, 257–260, 270, 333
- CINCAR-MARKOVIĆ, ALEXANDER jugoszláv külügyminiszter 75, 255, 259, 262–264, 267, 268, 278, 289, 290
- CLODIUS, CARL a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetője 58, 60, 106, 126, 127, 129, 154, 155, 192
- CRUTZESCO, GHEORGHE 1939 novemberétől budapesti román követ 131
- CVETKOVIĆ, DRAGHIŠA jugoszláv miniszterelnök 264, 289
- CSÁKY ISTVÁN GRÓF 1938 december 10–1941 január 26 külügyminiszter 15, 24, 25, 27–30, 34–36, 38–45, 47, 48, 50–56, 59, 65, 66, 71, 77–80, 83–88, 92, 93, 95, 97–100, 103, 108–110, 115, 116, 119, 121–124, 126–131, 133–135, 139, 141, 144–148, 150–152, 160, 162, 167, 168, 171, 175–177, 180, 188, 189, 191, 197–202, 207, 217, 218, 221, 222, 225, 232, 233, 237, 243–245, 247–249, 251, 252, 254, 255, 260, 261, 263, 264, 266, 269, 270, 276–278, 294, 298
- CSELÉNYI PÁL országgyűlési képviselő 238

- DARRÉ, R. WALTER német élelmezési és földművelésügyi miniszter 188
- DAVIDESCU, GHEORGHE moszkvai román követ 121
- DINGLI, ADRIANO, a londoni olasz követség jogtanácsosa 64
- ECKHARDT TIBOR 1932-től a Független Kisgazda Párt elnöke, országgyűlési képviselő, 1941 elején a kormány megbízásából az Egyesült Államokba utazott 17, 250
- EDEN, ANTHONI SIR 1940 május 11—1940 december 22 angol hadügyminiszter, majd 1945-ig külügyminiszter.
- ERDMANNSDORFF, OTTO VON budapesti német követ 40, 41, 47, 48, 53, 56, 59, 123, 129, 130—136, 139, 187, 188, 191, 202, 260, 263, 264, 270, 286, 320, 329, 331, 344, 345, 347, 349, 351, 352
- FABRICIUS, WILHELM bukaresti német követ 79, 131, 137, 171, 182, 191, 192, 267
- FILOV, BOGDAN bolgár miniszterelnök 160, 161, 281
- FOCH, FERDINAND francia marsall 69
- FRICK, WILHELM Dr. német belügyminiszter 41
- FRICTHE a német propagandaügyi minisztérium vezető tisztviselője 170, 171
- FÜTTERER, CUNO HERIBERT német repülőtábornok, budapesti német légügyi attasé 93
- GAFENCU, GRIGORE 1938 december—1940 május román külügyminiszter 28, 29, 44—46, 73, 79, 82, 87
- GERSTENBERG, ALFRED német repülőezredes, bukaresti német légügyi attasé 228
- GHIGI, PELLEGRINO bukaresti olasz követ 192
- GHIKA GYÖRGY 1940 november—1941 december washingtoni magyar követ 313
- GHYCZY JENŐ 1939-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, majd külügyminiszter helyettes, 1943 júliusától 1944 március 22-ig külügyminiszter 100, 197
- GIGURTU, ION 1940 május 31—1940 június 27 román külügyminiszter, 1940 július 4—1940 szeptember 4 román miniszterelnök 124, 156, 157, 158, 159, 160
- GOEBBELS, PAUL JOSEPH 1928-tól az NSDAP propaganda főnöke, 1933-tól német propagandaügyi miniszter 170
- GÖMBÖS GYULA 1932 szeptember 30—1936 október 6 miniszterelnök és honvédelmi miniszter 19, 121
- GÖRING, HERMANN WILHELM német birodalmi marsall, 1935—1945-ig a Luftwaffe főparancsnoka, porosz miniszterelnök 193, 259, 260
- HALDER, FRANZ német vezérezredes, 1938—1942 a német hadsereg vezérkari főnöke 11, 163, 271, 275, 295, 296, 344, 347—349
- HALIFAX, EDWARD WOOD 1938 február—1940 december angol külügyminiszter 42, 43, 84, 91, 208
- HASSEL, ULRICH VON 1932—1938 római német nagykövet, majd speciális szolgálatra beosztva a német külügyminisztériumban 58
- HEATCOTE-SMITH E. C. kairói angol főkonzul 67

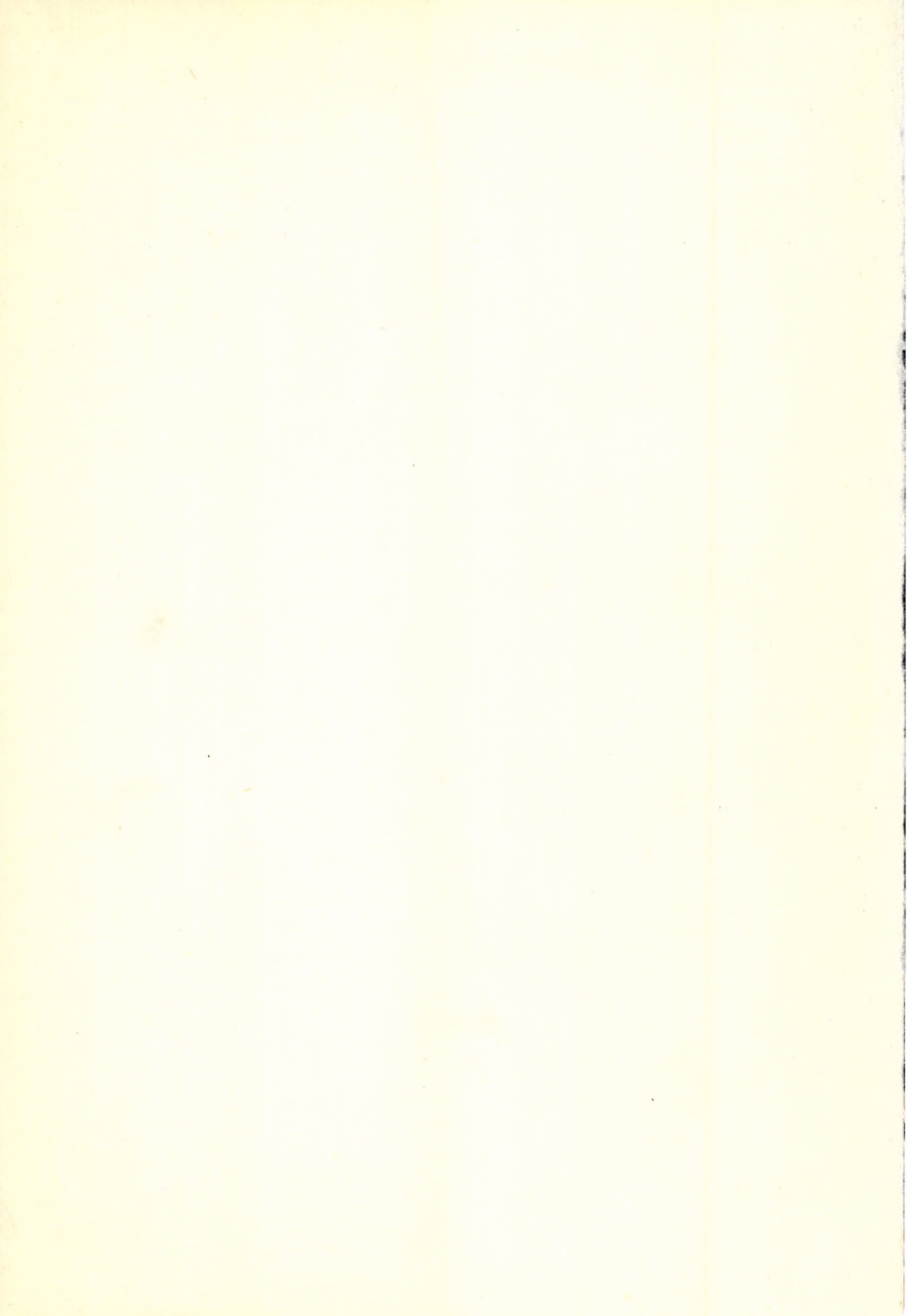
- HEWEL, WALTER 1938–1945 a német külügyminiszter személyes képviselője Hitler mellett 40, 312, 291, 332
- HILLGRUBER, ANDREAS német történész 162
- HIMER, KURT német tábornok, az OKW összekötő törzstábornoka a magyar vezérkar mellett 302, 316–318, 320, 337, 344–347, 349, 350, 351
- HITLER, ADOLF 1933–1945 a német nemzetiszocialista párt vezére, német kancellár 9, 23, 25, 28, 29, 37–41, 43, 44, 60, 65, 69, 74, 77, 80, 99, 100, 103, 106, 107, 111–115, 120, 121, 124, 125, 129, 130, 137, 142–153, 155–163, 165, 167, 170, 174, 177, 182–184, 188–198, 203, 207, 213, 214, 234–236, 240, 242, 243, 248, 249, 256–262, 267, 268, 270–272, 274–276, 280, 281, 286–295, 297, 301, 314–317, 320–322, 326–325, 339, 341, 343–245, 350, 351, 356
- HÓMAN BÁLINT 1939–1942 vallás- és közoktatásügyi miniszter 16, 300, 304, 312, 354
- HOMLOK SÁNDOR ezredes, berlini magyar katonai attasé 138
- HORTHY MIKLÓS tengernagy, Magyarország kormányzója 16–18, 23, 38, 47, 54, 60, 68, 98, 103, 106, 110, 118, 124, 144, 145, 147, 151, 155, 170, 185, 201, 202, 212, 213, 217, 219, 230, 231, 241, 260, 291, 292, 295, 296, 307–310, 313–317, 320, 322, 323, 326, 327, 331–334, 340, 344–346, 348, 350, 354, 356
- HORY ANDRÁS 1939 szeptemberéig varsói magyar követ, majd a magyar kormány teljhatalmú megbízottja a turnu-severini tárgyalásokon 172, 178–182, 186, 197
- HUBAY KÁLMÁN 1940 nyaráig nyilas-kereszties képviselő 119, 217
- HUDSON, ROBERT SPEAR, 1937–1939 az angol kereskedelemügyi minisztérium külkereskedelmi hivatalának vezetője, 1940–1945 halászi miniszter 14
- IMRÉDY BÉLA 1938 május–1939 február miniszterelnök, az 1940 októberében megalakult Magyar Megújulás Pártjának vezére 15–18, 20, 22, 104, 105, 118, 119, 217, 219, 247, 250
- INCZE PÉTER miniszteri tanácsos, Teleki Pál miniszterelnök személyi titkára 309, 310
- JAROSS ANDOR 1938 november–1940 április a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere 16, 24, 219
- JODL, ALFRED német vezérezredes, 1939–1945 a Wehrmacht hadművelési osztályának vezetője 194, 345
- JOUVENEL, BERTRAND DE francia publicista 73
- JUNGERTH-ARNOETHI MIHÁLY 1939 februárjáig moszkvai, majd szófiai magyar követ 68
- KALININ, MIHAIL IVANOVICS a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke 68
- KÁNYA KÁLMÁN 1933–1938 külügyminiszter 24, 25
- KÁROLY II. 1930–1940 Románia királya 124, 125, 148, 149, 153, 204
- KÁROLY IV. 1916–1918 osztrák császár és magyar király 19
- KÁROLYI GYULA GRÓF 1919 májusában az aradi, majd a szegedi ellenforradalmi kormány elnöke, 1931. augusztus–1932. október, ismét miniszterelnök 18
- KEITEL, WILHELM német vezérezredes, 1938–1945 az OKH vezetője 46, 100, 228, 317

- KERESZTES-FISCHER FERENC 1931—1935-ig és 1938—1944-ig belügy-miniszter 118, 200, 201, 217, 299, 305, 310, 312, 314, 327, 346, 354
- KERESZTES-FISCHER LAJOS tüzérségi tábornok, titkos tanácsos, a Kormányzó katonai irodájának főnöke, főhadsegéd 216, 322
- KHUEN-HÉDERVÁRY SÁNDOR párizsi magyar követ 31, 64, 90, 93
- KINZEL, EBERHARD német vezérkari ezredes 99, 295
- KÖZI-HORVÁTH JÓZSEF országgyűlési képviselő 136
- KRAPPE, GÜNTHER német ezredes, budapesti német katonai attasé 274, 275
- KRISTOFFY JÓZSEF varsói magyar követségi tanácsos, 1939 szeptemberétől 1941 júniusáig moszkvai magyar követ 68, 128, 129, 323, 347, 348
- KRUDY ÁDÁM repülőezredes, a kassai repülőtér parancsnoka 353, 355
- KUNDER ANTAL 1938. szeptember—1939. október kereskedelem és közlekedésügyi miniszter, 1938. november—1939. július egyben ipariügyi miniszter is 24
- KURUSU, SABURO 1939. december—1941. február berlini japán nagykövet 244, 245
- KVATERNIK, SLAVKO a horvát Ustaša mozgalom vezető tagja, 1941. április 7-től Horvátország helyettes miniszterelnöke, a hadsereg és a rendőrség főnöke 320, 322
- LÁSZLÓ DEZSŐ vezérőrnagy, a VKF hadműveleti osztályának vezetője 274, 275, 301, 326
- LEVITZKY KÁROLY Dr. rendőrfőorvos 309
- MAČEK, VLADIMIR horvát politikus 1939—1941 jugoszláv miniszterelnök helyettes 303, 317
- MACKENSEN, HANS GEORG VON római német nagykövet 112, 133
- MANOLESCU, MIHAIL 1940. július 4—1940. szeptember 4. román külügy-miniszter 148, 156, 157, 159, 160, 171, 172, 202—205
- MÁRIÁSSY ZOLTÁN 1936—1941 ankarai magyar követ 75, 87
- MICHAELIS, ADOLF budapesti német hírlaptudósító 249
- MILOTAY ISTVÁN hírlapíró, országgyűlési képviselő 32, 105
- MOLOTOV, VJACSESZLÁV MIHAJLOVICS 1930—1941 a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939-től a Szovjetunió külügyi népbiztos 97, 121, 128, 347, 348
- MONTGOMERY, FLUORNOY JOHN az Amerikai Egyesült Államok budapesti követe 92
- MUSSOLINI, BENITO az olasz fasiszta párt vezére, 1922—1943 Olaszország miniszterelnöke 9, 11, 25, 36, 37, 41, 48, 52, 54, 74, 85, 93, 96, 100, 102, 103, 111, 120, 141—143, 149, 152, 160, 174, 176, 177, 196, 203, 225, 240—242, 58, 259, 270, 290, 315, 330
- NÁDAY ISTVÁN altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium csoportfőnöke 197
- O'MALLEY, OWEN ST. CLAIR budapesti angol követ 95, 108—110, 232, 233, 281, 318, 319
- OSHIMA, HIROSI 1941—1945 berlini japán nagykövet 338
- OWERBECK bukaresti német katonai attasé 193

- PÁL 1934—1941 jugoszláv régensherceg 252, 259, 264, 285, 290
- PATAKY TIBOR 1939—1944 miniszterelnökségi államtitkár 197
- PAULUS, FRIEDRIC német tábornagy, a német vezérkari főnökség hadművelési osztályának helyettes vezetője, főszállásmester 195, 273, 295, 296, 301, 302
- PAVELIĆ, ANTE a horvát Ustaša mozgalom vezére, 1941 áprilisától Horvátország miniszterelnöke és külügyminisztere 85, 303, 317, 320, 323
- PELÉNYI JÁNOS 1934—1940 november washingtoni magyar követ 33, 92, 140
- PÉTAİN, HENRI PHILIPPE francia tábornagy, madridi francia nagykövet, 1940. június 16—július 11 a vichi-i kormány miniszterelnöke, 1940—1944 államfő 82
- PÉTER II. Jugoszlávia királya 252, 290
- PEYER KÁROLY a Szociáldemokrata Párt titkára, országgyűlési képviselő 250
- PIUS XII. pápa 97
- POP, VALER a román kormány teljhatalmú megbízottja a turnu-severini tárgyalásokon 179, 181, 182, 186, 204
- POTEMKIN, VLADIMIR PETROVICS a Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosa 68
- PRESSEISEN, ERNST L. amerikai történész 162
- RADOCZSAY LÁSZLÓ 1939—1944 igazságügyminiszter 24, 118, 140, 262
- RAJNIS FERENC nyilas újságíró, országgyűlési képviselő 214, 219
- RASIĆ, SVETOZAR budapesti jugoszláv követ 73, 124, 140
- RASSAY KÁROLY liberális ellenzéki politikus, országgyűlési képviselő, a Polgári Szabadság Párt vezetője 17, 22, 250, 302
- RÁTZ JENŐ altábornagy, 1938. május—1938. november honvédelmi miniszter, a Sztójay-kormány miniszterelnök helyettese 16
- REMÉNYI-SNELLER LAJOS 1938—1944 pénzügyminiszter 217, 304, 354
- RIBBENTROP, JOACHIM VON 1938—1945 német külügyminiszter 30, 37—41, 44, 47, 48, 50—56, 96, 112, 123, 125, 128, 129—137, 144—146, 148, 156, 157, 159, 177, 190—192, 195, 197—200, 202—204, 215, 221, 224—227, 234—238, 240, 243—248, 259, 261, 264, 281, 287, 288, 291, 297, 303, 317, 320, 323, 330—332, 342—344
- RINTELEN, ENNO VON német tábornok, római német katonai attasé 174
- ROATTA, MARIO olasz tábornok, az olasz vezérkari főnök helyettese 174—176
- ROOSEVELT, FRANKLIN DELANO 1933—1945 az Amerikai Egyesült Államok elnöke 91, 324
- ROSSO, AUGUSTO moszkvai olasz nagykövet 128
- RUNDSTEDT, GERD VON német tábornok, a déli hadseregcsoport parancsnoka a keleti fronton 349
- RUSTU ARAS, TEWFİK londoni török nagykövet 64
- RUSZKAY JENŐ tábornok, országos légvédelmi parancsnok 218
- SARAČOGLU, SÜKRÜ török külügyminiszter 75, 87
- SARGENT, ORME GARTON SIR az angol külügyminisztérium vezértitkára 33, 69, 70
- SCHMIDT, PAUL OTTO a német külügyminiszter titkárságának tagja, 1923-tól a német külügyminisztérium tolmácsa 195

- SEMSEY ANDOR GRÓF 1939—1940 kairói magyar ideiglenes ügyvivő 67
- SIMONYI-SEPADÁM SÁNDOR 1920. március—1920. június miniszterelnök 19
- SIMOVIĆ, DUŠAN jugoszláv tábornok, 1941. március 27-től miniszterelnök 290
- SMILJANIĆ, MILOJB jugoszláv külügyminiszter helyettes 255
- STURDZA, PRINCE MIHAI román külügyminiszter 1940. szept.—1940. dec. 267
- SZABÓ LÁSZLÓ vk. ezredes, majd vezérőrnagy, római magyar katonai attasé 141, 142, 174—176
- SZÁLASI FERENC a Nyilaskeresztes Párt vezére 213, 217, 218, 248
- SZÖLLŐSI JENŐ nyilaskeresztes képviselő 250
- SZTÓJAY DÖME vezérőrnagy, 1936—1944 berlini magyar követ, 1944. március—1944. augusztus, miniszterelnök 36, 37, 39—41, 46—48, 50, 58, 59, 61, 78, 79, 87, 91, 94, 97, 105, 111, 112, 122, 123, 129, 134, 137, 146, 152, 154—156, 165, 166, 168—171, 188, 189, 212—214, 216, 220—227, 229, 236—240, 265—267, 269, 273, 274, 276, 281, 286, 287, 291—295, 303, 315, 317, 320, 321, 323, 328, 330, 332, 333, 338, 339, 341—344, 350, 353
- TALAMO, GIUSEPPE budapesti olasz követ 123, 133, 353
- TASNÁDI NAGY ANDRÁS az 1939 májusában megválasztott képviselőház elnöke 24
- TATARESCU, GHEORGHE 1934—1937 és 1940. május 11—1940. július 4 román miniszterelnök 124
- TELEKI GÉZA GRÓF 310
- TELEKI PÁL GRÓF 1920—1921, majd 1939—1941 miniszterelnök 7, 9—11, 15, 16, 21, 22, 24, 26, 28, 30—32, 35—37, 40—42, 48, 52—54, 61, 69, 71, 80, 81, 85, 88—90, 92—115, 117—123, 130, 141, 142, 144—151, 155, 160—162, 166, 167, 171, 175, 176, 178, 183—185, 191, 197—202, 207, 209, 210, 212—220, 224, 226, 227, 230, 234, 238, 243, 244, 246, 247, 249, 253, 254, 260, 261, 264, 277, 282, 284, 285, 289, 293, 296—300, 304—314, 316, 321, 323
- THOMAS, GEORG német tábornok, 1938—1944 a Wehrmacht gazdasági és felszerelési hivatalának főnöke 100
- TIPPELSKIRCH, KURT német tábornok, 1940-ben az OKH főszállásmestere 93, 94, 228
- UJSZÁSZY ISTVÁN vk. ezredes, 1939—1942 a vezérkari főnökség kémelhárítási osztályának vezetője 93, 94, 178, 275, 339
- ULLEIN-REVICZKY ANTAL Dr. 1939—1943 a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője 72, 73, 297
- VÁGÓ PÁL nyilaskeresztes képviselő 119
- VARGA JÓZSEF 1939 júliusától, illetve októbertől 1943-ig ipariügyi, valamint kereskedelem és közlekedésügyi miniszter 24, 118, 305, 354
- VILLANI FRIGYES BÁRÓ római magyar követ 36, 37, 44, 45, 51, 62, 80, 93, 95, 102, 173, 174, 225, 226, 266
- VINCI, GIGLIUCCI LUIGI 1940. márciusáig budapesti olasz követ 93
- VÖRNLE JÁNOS 1938—1942 a külügyminiszter állandó helyettese 131, 229, 340, 346

- WEIZSÄCKER, ERNST FREIHERR VON 1938—1943 a német külügyminisztérium államtitkára 37, 50, 88, 134, 154, 156, 166, 168, 169, 225—227, 229, 265, 266, 286, 317, 328, 331, 340, 341
- WELLES, SUMNER 1937—1943 az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszter helyettese 33, 91, 92, 93
- WERKMEISTER, KARL Dr. a budapesti német követség tanácsosa 326, 354, 355
- WERTH HENRIK altábornagy, 1938—1941 vezérkari főnök 35, 80, 83, 98, 103, 104, 106, 128, 175, 191, 212, 216, 217, 229, 275, 295, 301, 302, 304, 323, 326, 335—337, 340—342, 344, 348
- WOERMANN, ERNST 1938—1943 a német külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, helyettes külügyi államtitkár 46—48, 50, 61, 78, 123, 129, 183, 189, 227, 266
- WOHLTHAT, HELMUT a német „négyéves terv” hivatalába beosztott miniszteri osztályfőnök 14, 29
- ZICHY NÁNDOR GRÓF országgyűlési képviselő 215



Ára: 60,— Ft

DIPLOMÁCIAI IRATOK
MAGYARORSZÁG
KÜLPOLITIKÁJÁHOZ
1936—1945

A sorozatban megjelent:

I. kötet

A BERLIN—RÓMA TENGELY
KIALAKULÁSA ÉS AUSZTRIA
ANNEXIÓJA 1936—1938.

Összeállította és sajtó alá rendezte
KEREKES LAJOS

823 oldal · 17 × 24 cm

Kötve 150,— Ft

IV. kötet

MAGYARORSZÁG
KÜLPOLITIKÁJA A II. VILÁG-
HÁBORÚ KITÖRÉSÉNEK
IDŐSZAKÁBAN 1939—1940.

Összeállította és sajtó alá rendezte
JUHÁSZ GYULA

904 oldal · 17 × 24 cm

Kötve 160,— Ft

Rövidesen megjelenik:

II. kötet

A MÜNCHENI EGYEZMÉNY
LÉTREJÖTTE ÉS MAGYAR-
ORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA
1936—1938

Összeállította és sajtó alá rendezte
ADÁM MAGDA

Kb. 960 oldal · 17 × 24 cm

Kötve kb. 150,— Ft



AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

